

A decorative border in red ink, featuring stylized, flowing lines characteristic of the Art Nouveau style. It frames the central text area with ornate corner and side motifs.

BANGHA BÉLA S. J.
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

GYÜJTEMÉNYES DÍSZKIADÁS

BANGHA BÉLA S. J.
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

DR BIRÓ BERTALAN

XII. KÖTET

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

BANGHA BÉLA S. J.

ÖRÖK KÖSZÁL

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

Imprimi potest. Nr. 362/1941. Budapestini, die 24. III. 1941.
Eugenius Somogyi S. J., Praep. Prov. Hungariae.

Nihil obstat. Dr. Michael Marzell, censor dioecesanus.
Nr. 2214/1942. Imprimatur Strigoni, die 27. Martii 1942.
Dr. Joannes Drahos, vicarius generalis.

Kiadja a Szent István-Társulat.

Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

Az örök pápaság.

Az örök pápaság.

Aki csak egyetlenegy Szent Péter és Pál napot töltött Rómában s hallotta az ünnepi vecsernye hihetetlen erejű és fenségű *Tu es Petrus*-át, amellyel szárnyalásban a világnak kevés zeneműve versenyezhet, vagy aki csak egyszer is átélt egy nemzetközi vatikáni ünnepet, egy szenttéavatást, egy pápabevonulást a Szent Péter-egyházba, egy világ keresztszertételének üdvívalgása és tüzes lelkesedésének kitörései között, vagy aki csak egyszer is hatni engedte a lelkére egy pápai kihallgatásnak ősi, ceremóniális komolyságát és ugyanakkor családiasan meleg bensőségét: az talán megérezte, legalább egyszer életében, a pápaság tanának és intézményének páratlan fenségét, korokat és népeket egybeölelő, időfölötti és egyetemes jelentőségét.

Mi katolikusok benne élünk a pápaság légkörében; hozzátartozunk, mint a levegőhöz s napfényhez, amely körülvesz minket s amelynek hasznosságáról éppen ezért nem is elmélkedünk sokat. Csak ha elfogulatlan kívülállók nyilatkozatait halljuk, réved fel a lelkünkben annak megértése, mivel is bírnak mi a pápaságban s miért tett Krisztus igen nagy jót az ő Egyházával, amikor neki látható főt és élő központot rendelt.

Nem szükséges, hogy az áhítat rajongásának a hangján vagy elfogult felekezetiességgel beszéljünk a pápaságról. Nem szükséges az sem, hogy a hibákat palásoljuk, amelyek az egyháztörténelem két ezredéven keresztül a pápáknak emberi egyéniségéhez és emlékéhez fűződnek.

Lehetünk — akárcsak a hű katolikus és tárgyilagosan éleslátó Pastor Lajos, a Pápák történetének utólérhetetlen írója — egyes pápák gyengéinek, balfogatásainak és mulasztásainak szigorú cenzorai is, különféleképpen gondolkodhatunk arról, mennyiben helyes ez vagy az a politikai lépés vagy egyházkormányzati rendszer, amelyre a Vatikán az egyes korokban és esetekben elszánta magát. A leghiggadtabb és elfogulatlanabb világtörténeti és vallástörténeti szemlélet prizmáján keresztül vizsgálhatjuk a pápaságot mint intézményt és ténnyt s akkor is meg kell állapítanunk, hogy ez az intézmény a kereszténységnek — az összkereszténységnek — fennmaradása, eleven élete és belső szilárdsága szempontjából a Gondviselés egyik legszebb ajándéka.

Az összkereszténység szempontjából, igen. Mert még az elszakadt keresztény közösségek is öntudatlanul és akaratlanul abból a csodálatos egységből és vitalitásból merítenek, amelyet a pápaság képvisel. Ha katolicizmus nincs, — az pedig nincs pápaság nélkül — akkor nincs eretnekség sem, szakadárság sem. Pápaság nélkül: erkölcsi erőközpont, egység és a belőle folyó vitalitás nélkül a kereszténység bizonyos már a legelső korokban darabokra szakadozott, atomokra hullott volna szét s talán elveszett volna a szektaképződés és individualizmus vadvízeiben. Míg így nemcsak a katolicizmus érzi és élvezi a pápaság összetartó, egységesítő és szilárdító hatásait, hanem ennek kisugárzása hat ki és érvényesül valami formában, ha tán kerülő úton és indirekte is, az egész kereszténységen.

Ez tudniillik az első, nagyjelentőségű vonása a pápaságnak: hogy egységesítő központ. Nem az egyes pápák személye itt a döntő fontosságú, hanem a pápaság mint intézmény maga. Az, hogy van egy központ, amelyhez az irenaeusi mondás szerint „necesse est omnem convenire ecclesiam” — „az egész egyháznak igazodnia kell”. Az, hogy van egy jegecesedési centrum, amelyhez hozzá kell rétegeződnie és kristá-

lyosodnia az egész keresztény hitéletnek és szervezetnek.

Hogy a kereszténység nem szervezetlen és gazdátlan tömeg, nem darabokra hulló és magukra utalt parányok laza halmaza, nem egyéneknek vagy csoportoknak esetleg önként és önkényesen összeálló rendszertelen egyvelege, hanem egység, tömör és szigorú egység, amelyet azonos hitben, kultuszban és egyházfegyelemben tart meg a krisztusi tekintéllyel megtámasztott, élő központ. Hogy itt nem hirdethet ez ezt s az amazt, ez ma ezt s holnap amazt; a kinyilatkoztatás szavait nem értelmezhetik és csűrhetik-csavarhatják ezek így és azok úgy, kiki a maga gondolata és ötlete szerint, vagy az egyes korok változó divatja és eszmeáramlatai szerint. Hogy nem lehet kérdőjeleket tenni maholnap valamennyi vallási igazsághoz s a kereszténységet nem lehet elvizesíteni a modern panteizmus és szkepticizmus mindenféle hóbortjával. Hogy a „mindenkor, mindenütt és mindenki” egységének elve változatlanul fennmarad minden századon át, minden villongáson keresztül, minden jobbra-balra elkanyarodó herezissel ellentétben: mindez elsősorban a pápaság intézményének eredménye s áldása.

Maguk az eretnekségek félszemmel mindig ide néznek, s hogy még jobban nem atomizálódtak s még több keresztény tanörökséget el nem veszítettek, kétségtelenül jórészt onnan van, hogy öntudatlanul rájuk is kihatott a katolicizmusnak ez a változatlan szilárdsága, ez az örök örködése a krisztusi tanletét maradóradandóságán és csorbíthatatlanságán.

A hitegységnek és egyházi egységnek ez a fenntartása a pápaságra nézve nem mindig volt könnyű feladat. Az emberi pártoskodás, egyéni akarnokság, mindent jobbantudás, fejeskedés és dac mindent elkövetett, hogy ezt az egységet kikezdje, mégpedig belülről, az Egyház falain belül. Minden eretnekség idebenn kezdődött, minden hereziarcha eredetileg katolikus volt. Legtöbbször szeretett volna meg is ma-

radni katolikusnak, csak kényszeredve hagyta el szét-húzó törekvéseivel együtt az Egyházat.

A széthúzó felvilágosítására rengeteg erőt fordított az Egyház, legfőbb fokon a pápaság, s csak akkor nyúlt az operációs szerszámhoz, a kiközösítés kényszereszközhöz, amikor nem volt többé reménye arra, hogy a tévelygőt szelíden édesgesse vissza az egyenes útra.

Súlyos, fájdalmas harcok voltak azok, amiket az Egyháznak s a pápáknak az egységért vívniuk kellett; ezekben a harcokban balfogások és kevésbé szerencsés eszközök is nem egyszer szerepeltek; de az elv, amelyért a pápák küzdöttek, helyes és abszolút szükséges volt. A krisztusi egységparancsot végre kellett hajtani, a hit s az Egyház egységét meg kellett őrizni. Nem volt szabad megengedni, hogy a krisztusi építmény darabokra töredezzék és szétmálljon. Kívül lehetett szétmállás, de belül nem.

Hasonlókép áldásos és szükséges volt a pápaság működése az egyházfegyelmi élet, a rend és egészséges kormányzat terén. Még azok az elfeledkezések is, amelyek a pápaság alapító-okmányát, a „Legeltesd az én juhaimat” evangéliumi parancsát, a kulcsok hatalmát és az oldó-kötöző hatalmat elvetették, kénytelenek voltak a szervezeti és fegyelmi széteséssel szemben azáltal védekezni, hogy vagy a világi fejedelmekre — angol királyra, orosz cárra, német uralkodókra — bízták a legfőbb egyházkormányzatot, a summeepiscopátust, vagy pedig zsinatokkal, konventekkel s hasonlókkal próbáltak szurrogátumot teremteni az elvetett pápaság lelki impériuma helyén. Hiába, rend nincs rendező nélkül, fegyelem nincs kormányzati központ nélkül.

A katolikus Egyháznak is voltak és vannak engedetlen fiai és szolgálói, még püspöki sorban is voltak ilyenek; de itt legalább mindig volt egy megfellebbezhetetlen és mindig éber kormányzati központ, amely vigyázott és őrködött; felszólalt a visszaélések ellen, eldöntötte a vitás kérdéseket, irányt jelzett ott, ahol

az érdekeltek maguk nem találták meg a kibontakozás helyes útját. Finom, szinte hajszálcsöves utakon jut el a pápaság irányítása ma is a roppant elágazású Világegyház minden életközpontjába, minden plébániára, minden szerzetházba és missziós állomásra; de a legkisebb részletekig: a miseszertartás legcsekélyebb mozdulatáig és főhajtásáig, a gyóntatószékek legapróbb lelki irányításáig az ő törvénykönyve, az ő liturgikus előírásai, az ő gyakorlati útmutatásai szerint, az általa kirendelt felügyeleti hatóságok ellenőrzése mellett folyik és rendeződik a lelkek hitélete és az Egyház egész ezerrétű funkciója.

A pápaságnak nincsenek ágyúi és bajonettjei, nincsenek csendőrei és kémszervezetei, mint az államhatalmaknak, nincsenek más kényszerítő eszközei, mint a lelkiek; de annál csodálatosabb, szebb, istenibb az érvényesülése, bámulatosabb az átütő hatása.

Ezekhez a lelki és természetfölötti hatásokhoz képest egészen másodrendű érdeme a pápaságnak mindaz, amit az emberi kultúráért s az egyes nemzetek, Európa s az emberiség evilági boldogulásáért tett és alkotott.

Pedig ezek az érdemek is egészen egyedülállók, hatalmasak, bámulatbaejtők. „Nincs a világtörténelemnek elég díszítő jelzője, amit a pápaság piramisára ne írhatna”, írta még Gregorovius is, a pápaság protestáns történetírója és sokszor keményhangú, sőt elfogult bírálója. Nincs a világtörténelemnek egyetlen dinasztíája, iskolája, intézménye, amely az ezernyi humanitárius, kulturális és szociális teljesítményekben a pápasággal versenyezhetne.

Hol volt a tudományosságnak és a művészeteknek még egy ilyen bőkezű s éltető mecénása? Hol a népek és néposztályok békés fejlődésének még egy ilyen őre és inspirátora? Hol az elnyomottaknak ilyen védelmezője? Az erkölcsi világrendnek ily rettenthetetlen, Stauferekkel és Napkirályokkal, Péter cárokkal és Napoleonokkal bátran szembenéző mentora? Hol a nyugati civilizációnak törökkel, arabbal

szemben ilyen rettenthetetlen s tevékeny oltalmazója? Az elfogult és irányzatos történetírás elhallgatja és lekicsinyelheti ezeket az érdemeket.

Nálunk Magyarországon is milyen messzemenőleg sikerült elhomályosítani például a Budát felszabadító XI. Ince pápa érdemeit, akinél többet pedig Szent Istvánon kívül ezer éven át senki sem tett a magyarság megmentéséért és fennmaradásáért! Egyetlen szobor, egyetlen utcanév sem jelzi a haza e legnagyobb jótevőjének emlékét minálunk, sem a fővárosban, sem sehol az országban. De ezek az érdemek megmaradnak és le nem tagadhatók.

Azonban ismételjük: bármi nagyok ezek az érdemek, bármi áldásosak ezek a pápai megnyilatkozások, a szegényügy első rendszeres munkabavételétől le a Quadregesimo anno-ig s az első nagy rabszolgafelszabadításoktól le a világháború borzalmait enyhítő XV. Benedeki erőfeszítésekig: a pápaság egén ezek a nagy tettek csak apró csillagok, csak járulékok és ráadások a fénylő Nap mellett: a pápaság egyház-életető, Egyházat összefogó, Egyházat egységesítő és szilárdító, Egyházat és kereszténységet tömör való-ságként fenntartó működése mellett.

Ezek az érdemek lényegükben függetlenek az egyes pápák személyétől. Nem I. Gergely szervezőereje, VII. Gergely reformvágya, III. Ince Európát rendbeszedő politikai éleslátása, nem V. Pius élet-szentsége, nem XIII. Leó zsenialitása a lényeg benne, hanem a pápaság maga, amelynek fénye és szilárdsága a személyektől jóformán független; hiszen a Gondviselés öröködése még a méltatlan pápákon keresztül is szükségképpen és természetyszerűen érvényesül. Nem is volna helyes, ha csupa egyházvédői buzgalomból akár egyoldalúan magasztalnók az egyes pápák egyéni kiválóságát, akár tagadnók vagy elhallgatnók sokuknak egyéni elégtelenségét.

Annál csodálatosabban vitális a pápaságnak mint ilyennek ereje, mennél több akadt a pápák hosszú sorában olyan, aki egyénileg nemhogy felül nem múlta,

hanem talán meg sem közelítette azt a mértéket, amelyet ilyen fönséges és nagyjelentőségű hivatal viselőinél várni lehet.

S itt nemcsak arra a viszonylag csekély számú pápára gondolunk, aki egyenesen méltatlan volt a pápai székre s egyéni életével éppen nem hozott díszreá, hanem azokra is, akik életmódjukban feddhetetlenek voltak, tele jóakarattal és buzgósággal, de kormányzói kvalitásaik fogyatékosága folytán alulmaradtak s néha súlyos bajokat okoztak.

Krisztus Urunk az Egyház legfőbb pásztorának nem mindenben biztosított tévedésmentességet. A gyakorlati kormányzat egyes ténykedéseire ez a tévedésmentesség egyáltalában nem terjed ki, csak a tanításra, s ott is szigorúan véve csak a hitet és erkölcsöt illető ex cathedra-döntésekre.

A legtöbb egyházi tekintély felállításával s természetfölötti támogatásának ígéretével Krisztus még nem zárta ki azt a kötelességet, hogy a tekintély legfőbb hordozói és birtokosai a felsőbb segítségben való bizakodás mellett az emberi okosság és körültekintés minden eszközét is felhasználják tisztjük helyes és eredményes betöltésére. Ahol ez a körültekintés nem volt teljes s ahol az egyéni kvalitások fogyatékosak voltak, ott a pápaság vitalitásának fokozatai is különféleknak bizonyultak. Iskolapéldája ennek a tételnek az a VI. Orbán pápa, aki maga volt a feddhetetlen főpapi buzgalom, de a megfelelő tapintat hiányában sok felfordulásnak s végül a nagy nyugati skizmának okozója lett; vagy az a VII. Kelemen, aki szintén jót akart, de folytonos politikai ingadozásaival a Sacco di Roma-t idézte fel s akaratlanul is hozzájárult a német vallásszakadás elmérgesedéséhez.

Sőt azt sem zárja ki a pápaságtan teológiája, hogy a pápák az Anyaszentegyház külső kormányzatában esetleg hosszú évszázadokon keresztül nem a legheylesebb és legszerencsésebb kormányzati formákat s elveket követték. Ilyen kormányzati forma volt pl. a világi hatalmakra való túlságos tekintet rendszere,

vagy a lelki hatalom védelme érdekében az evilági, politikai eszközök túlságos igénybevétele. A fejedelmek kegyeinek túlságos keresése vagy a támogatásukra való túlságos ráhagyatkozás időnkint elkerülhetetlen szükségesség lehetett; de ennek a külső kormányzati rendszernek túltengése századokon át rettenetes bajokat is okozott, világi befolyásoknak és konziderációknak mértékén felül nyitott utat s ezzel bénító katasztrófákra vezetett.

Ennek a rendszernek eredménye volt pl. az is, hogy évszázadokon át magába a pápaválasztásba túlságos befolyást kaptak az udvarok. A francia király a maga jelöltjei érdekében néha 6—8—10 kiváló pápajelöltet zárt ki (ha nem is mindig formális exkluzívával), ugyanakkor a német császár is kizárt ugyanannyi kiváló, de francia rokonszenvvel gyanúsított jelöltet, s az eredmény az lett, hogy a legjobbak kizárásával sokáig csaknem rendszeresen a semleges középszerűségek emelkedtek a pápai trónra, vagy pedig olyanok, akik ennek vagy annak az udvarnak voltak az elkötelezettjei. A gyenge és sok tekintetben alkalmatlan III. Gyula vagy IV. Pál, XIII. Ince vagy XIV. Kelemen sohasem emelkedett volna pápai székbe e rendszer uralomrajutása nélkül.

A középkori és újkoreleji fejedelmi abszolutizmus eszméinek a pápai uralomba való beszüremlése hasonló kétes eredményű rendszert jelentett. A pápa Krisztus rendelése szerint a legfőbb pásztor, akit a nyáj kormányzásában bizonyos fokú abszolutizmus kétségtelenül megillet. De ez a krisztusi abszolutizmus nem jelent szükségképen autokráciát és a fejedelmi abszolutizmusnak egyházi mezben való jelentkezését. A zsinatok, később a bíboros kongregációk és bíboros-konzisztóriumok — ezek az időnkint, régebben hetenkint, sőt naponként összeülő, legfőbb tanácskozó vagy határozó jellegű egyházi parlamentek — mindig fontos szerepet töltöttek be a legfőbb tekintély képviselője mellett.

Voltak azonban idők, amikor ezeknek a testüle-

teknek a tevékenysége megbénult vagy mellőztetett s helyettük a nepotizmus kreatúrái ragadták magukhoz a legfőbb tanácsadó jogkörét. Éppen nem mindig a legaraválóbb egyének. Így III. Gyulának valóságos átka lett Del Monte bíboros szereplése, IV. Pálnak Carafáé, X. Incének Maidalchini Olympiáé, XIII. Benedeknek Coscia Niccolóé, XIV. Kelemennek Bontempié s talán IX. Piusnak is Antonellié.

A részletekig menő egyéni irányításnak szükségképpen árnyoldala az is, hogy így az egyes, egymást felváltó pontifikátusok egyházpolitikai vonalvezetése nem mindig mutatott fel folytonosságot; a módszerek túlságosan váltogatták egymást. A Távol-Kelet kereszténnyétételének missziós munkája talán leginkább megsínylette ezt a módszert; az oly fontos és nevezetes alkalmazkodási vitában hol ez, hol az az ellentétes irány került felül s ez a módszerbeli ingadozás végzetes bajokat okozott.

Azt lehetne mondani, hogy még a szigorúan vett egyházi téren a pápaság áldásos munkálkodása mind egyetemesebb és szilárdabb lett, addig a külső egyházkormányzat s az egyházpolitika terén a Szentszék még mindig keresi azt a legjobb és leghszerencsésebb formulát, amelyben a változatlan, örök elvek s gyakorlati alkalmazásuk, a Krisztus-rendelte legfőbb tekintély szabad érvényesülése s az emberi okosság és célszerűség követelményei módszeres egységben találkozzanak. Más szóval: azt, hogy a legfőbb tekintély ne csak a hit és erkölcs tévedésmentes őrzésében, hanem az egyházkormányzatnak bajokat megelőző és legyőző megszervezésében, egy világ hitéleti irányításában is a lehető legtökéletesebb működést fejthesse ki.

Igaza volt-e a vallásszakadásnak, amikor a középkorvégi egyházi állapotok ziláltságára s a pápák és főpapok mulasztásaira hivatkozva forradalmi úton kereste a reformot s fordult el a pápaság intézményétől?

Így szokták feltenni ezt a kérdést, pedig már a

kérdés illetén megszövegezésében súlyos történeti tévedések rejlenek.

A szinte már köztudatba átment fogalmazás ez: Luther és társai látták az egyházi életben lábrakapott súlyos visszaéléseket s szent haragra gerjedve követelték ezeknek megszüntetését. Csak amikor azt látták, hogy minden figyelmeztetésük hasztalan, csak akkor „nyúltak a kalapácshoz”, csak akkor szakadtak el Rómától.

A történelem — annak komoly protestáns művelőiben is — másképp tudja a dolgot. Nem áll mindekelőtt, hogy Luthert a reform eszméje, az egyházi visszaélések megszüntetése vezette a nagy szakadásra. Ez történelmi falzum, melyet csak a propaganda hozott forgalomba. A kiindulópont nála egészen más volt: az ő különleges dogmatikai állásfoglalása a megigazulás kérdésében. Az, hogy ő a Római-levélnek a Tóra (törvény) ellen intézett mondatait a jócselekedetek s az egyéni erkölcsi helytállás fölöslegességére vonatkoztatta s a „sola fides” elvét állította fel. Csak amikor azt látta, hogy ezzel az ő egyéni dogmatikájával a hivatalos Egyház szembehelyezkedik, gerjedt fel az egyházi tekintély mint ilyen ellen s lépett forradalmi útra. Nem a reform vágya indította rá.

Az egyházi visszaéléseknek más irányban mégis volt lényeges szerepük is a lutheri mozgalom megerősítésében. Egyfelől ugyanis Luther kezében hatalmas hangulatkeltő és agitációs fegyverként kínálkozott az utalás a pápai udvar s a főpapok elvilágiasodására, másfelől a meg nem torolt visszaélések, a kúria és a főpapság végzetes mulasztásai sok, kétségtelenül jóhiszemű és jóakarátú katolikus lélekben teremtetek kedvező talajt a reformért most már inkább taktikából kiáltozók törekvései számára.

Lutherhez sokan (főként a fejedelmek) éppen nem vallási vagy erkölcsi indítókok alapján csatlakoztak ugyan, hanem sokszor igen kevésbé tiszteletreméltó okokból; de sokan voltak olyanok is, akik benne és mozgalmában csakugyan egy reformkorszak hajnal-

hasadását, a visszaélésekkel való erőteljes leszámolás alkalmas eszközét látták. Ez utóbbit a katolikus polémia a harc hevében sokáig vonakodott elismerni, de nincs okunk kételkedni benne.

Az egyházi forradalomnak éppen ebben rejlik a mélyebb tragikum, de a sikerének titka is: egyfelől a teológia és egyházpolitikai törekvéseknek, másfelől a fegyelmet elúnt szabadosságnak és az egyházreformot komolyan áhító, elkeseredett és tovább már várni nem akaró jóhiszeműségnek sajátságos keveredésében. Aminthogy ma is ez a két ellentétes mozzanat: a „könnyebb evangélium” keresése és a „megtisztult, megreformált kereszténység” áhítása a protestantizmus életbentartója.

Ma azonban már protestáns részen is egyre gyakoribb a belátás, hogy a vallásszakadás nem érte el, vagy nem egészen érte el célját. Az igazi reformot a katolikus Egyház hajtotta végre — kétségtelenül a vallásszakadás katasztrófáján megindulva — a protestantizmus pedig, enyhén szólva, túllőtt a célon. Az egységet törte össze, a Krisztusrendelte egységbiztosító tekintélyt áldozta fel, ezzel felnyitotta a zsilipeket az individualizmus atomizáló törekvéseinek, lerombolta a gátat a kereszténységbe beáramló szabadosság előtt. Maga pedig dilemmába jutott: vagy darabokra hull és hitetlenségbe vész, vagy kerülő úton, megváltoztatott előjelekkel s nevekkkel maga is visszaállít valamiféle egyházi tekintélyt és hierarchiát, amely a maga részéről aztán ugyancsak nélkülözi a védelmet a visszaélések beözönlésével szemben.

Ha a vallásszakadás reformot akart, ezért túlságosan nagy árat fizetett: egyik bajt a másik, még nagyobb bajjal akarta kigyógyítani. Az a tömérdek vallásháború, egyenetlenkedés, gyűlölködés és felekezeti viszály, amely a szakadás nyomában fakadt, a kereszténységnek az a rettentő hasadása, amely a szeretet vallásán belül a szeretettel oly kevésbé összeegyeztethető állandó szembenállást eredményezte s a belül- és kívülállókra szükségképpen megbotránkoz-

tatóan, csaknem gúnyként hat, valóban túl nagy ár volt azért a reformvágyért, amely a vallásszakadásnak nem kiindulópontja, de mindenesetre egyik önigazoló eszköze volt. Ismételjük, ezt ma már sok protestáns gondolkozó is érzi s kifejezésre is juttatja.

A pápaságtól való elszakadásnak tragikus eredménye ez: egy kereszténység, amely a krisztusi egységparanccsal való (sokaknál talán jóhiszemű) tartós szembehelyezkedésnek köszöni létét és fennmaradását. Egy vallási közösség, amelynek egységes, nemzetfölötti szervezete nincs. Egy hitrendszer, amelynek dogmái, szilárd hittételei nincsenek, amelyben nem is áll fenn fórum arra, hogy eldöntse, mi a kereszténység tanítása, mi nem, mi tartozik a hithez, mi nem, mi szükséges az üdvösséghez, mi nem. Egy krédó, amely az egyházi tradíciót és tanítóhivatalt elveti s csak a Szentírásra épít, de a Szentírást viszont az egyházi tradíció és tanítóhivatal tekintélye alapján hiszi.

Egy erkölcsstan, amelynek általános érvényű, kétes esetekben tekintélyszerűen megállapítható erkölcsi törvényei nincsenek. Egy igehirdetés, amely aggályosan kénytelen kerülni a nyílt és egyenes állásfoglalást számos oly hittani kérdésben, amelyre nézve az evangélium és az ősegyház állásfoglalása egyértelmű. Egy reformáció, amely sem a hitet nem mélyítette el, sem az erkölcsöket nem javította meg, sem a visszaéléseket nem szüntette meg. Egy hitújítás, amelyben pontosan annyi a vallási érték, amennyit a katolicizmusból átvett (szerencsére elég sokat vett át) s annyi a lesiklás és elsekélyesedés, amennyit a katolicizmushoz mint negatívumot hozzatett.

Van-e remény arra, hogy a belátás lassankint keresztültör s a százados, szenvedélyes ellenségeskedés helyébe ismét az egyesülés vágya lép? Némely tünet erre látszik reményt adni, legalább egyes országokban. Az általános helyzet azonban az únió szempontjából nem kecsegtető. Az elszakadt felekezetek főleg hangulati alapon mereven megmaradnak a szakadás álláspontján; az ellentéteket minden egyes nem-

zedék felekezeti vezérei még csak mélyíteni törekszenek. Az „egy akol és egy pásztor” (vagy „egy nyáj és egy pásztor”) krisztusi álma nagyon messze van a megvalósulástól. De végleg lemondani róla annyi volna, mint Krisztus határozott kívánságával, az utolsó vacsorán elhangzott megható egységimájával szembehelyezkedni.

A pápaság a maga részéről bizalommal nézhet a jövő elé. Nemcsak a felsőbb ígéretek alapján, hanem azért is, mert közel kétezeréves multjának tanulságait is egyre jobban a javára fordítja. A mult nagy tanulságai sok külső és belső veszéllyel szemben megvilágosították és megedzették, úgyhogy azoknak a bajoknak kiújulása, amelyek valamikor hosszú időszakokon keresztül gyengítették, ma már szinte el sem képzelhető. Nem képzelhető el egy újabb avignoni fogás, egy újabb nyugati skizma, egy reneszánszszerű, nepotizmusba és családi politikába gabalyodó elvilágiasodás, egy újabb janzenizmus sem. Helyette más ellenségek, más feladatok és más nehézségek tornyosulnak a pápaság munkája és erő kifejtése elé, bizonyos szempontból talán súlyosabbak is a régieknél.

A nagy kérdés az lesz, hogy ezekkel az új helyzetekkel mekkora fokban küzd majd meg a Krisztus-rendelte legfőbb Tekintély. Kettőt tudunk: hogy soha a világot a hit kérdéseiben tévutakra vezetni nem fogja s hogy egyházkormányzatán is teljesedni fog legalább az az ígélet, hogy „a pokol (halál) kapui nem vesznek erőt rajta.” Vagyis: hogy soha el nem pusztul.

Lehet, hogy ez a világ még sok ezer évig él. Lehet, hogy ezalatt a technika ma még nem is álmódott magaslatokig jut fel. Lehet, hogy tömérdek, ma még divatos eszme jut ezalatt végleg és régesrég lomtárba. Lehet, hogy népek tűnnek el a föld színéről, hogy Európa s a földrészek politikai és földrajzi térképe a felismerhetetlenségig megváltozik s késői korok történelemtanuló gyermekei nagy fejtevéssel tanulgatják majd a mai ország- és nyelvhatárok rég letűnt vonalait. Lehet, hogy a felekezetek azalatt részben az

Egyházba szívódnak vissza, részben elsikkadnak az új meg új címeken előretörő paganizmusokban.

De ha százezer évig él is még az emberiség, egy bizonyos: hogy százezer év múltán is lesz Róma, lesz Halászyűrű, lesz Tiara, lesz — talán Száztizenegyedik Pius és Kétszáztizenharmadik Leó, a név mellékes —, de lesz egy Hatalom, amely Krisztus nevében s az ő küldése alapján tanítja és kormányozza a lelkek millióit, akik Krisztus örök igazságait s kegyelmeit áhítják.

Lesz egy Birodalom, amelynek, mint az Isten országának, vége nem lesz — a világ végezetéig.

Lehet-e szeretni a katolicizmust?

Más dolog valamit tisztelni s más dolog valamit szeretni. Tisztelhetem azt is, amit nem szeretek, sőt amit gyűlölök.

A katolicizmust sokan tisztelik, kevesebben szeretik, mert a kettő itt sem egy. Gyakran azok is tisztelik, akik haragusznak vagy irigykednek rája. Sőt éppen az irigykedések, támadások, kifakadások és üldözések mögött, ha jól odafigyelünk, lehetetlen észre nem vennünk azt a kényszerű tiszteletből fakadó félelmet, amely az Egyház ellenségeit állandóan arra ösztönzi, hogy szembehelyezkedjenek vele, támadják és üldözzék őt; hogy védekezzenek a katolicizmus nagysága ellen. Épp azért kell gúzsbakötni a katolicizmust, mert nagyon erős. Azért kell befeketíteni, mert nagyon szép. El kell némítani, mert nagyon messzeható és behízelgő a hangja. Gyűlölni kell, mert úgyszólván sokan szeretik. Nem szabad érvényesülni engedni, mert akkor hamarosan övé lesz a világ!

Ontudatlan s bevallatlan tisztelet rejlik ebben a félelemben, az elhárító, gyűlölködő mozdulatban, az ellenszenv ideges nyughatatlanságában. Senkit úgy nem üldöznek, senki ellen oly képtelen, nérói eszközöket nem alkalmaznak, mint a katolicizmus ellen. Mostanában olvastuk, hogy Spanyolországban a radi-

kális, forradalmi parlament megszavazta azt a törvényt, hogy az összes papokról és apácákról ujjlenyomatot kell készíteni, mint a köztársaság ellenségeiről, ahogy ez a notórius gonosztevőkkel szemben szokásos. Amilyen borzalmasan megalázó ez a közvetlen áldozatokra nézve, az örület, amely e mögött a sátáni terv mögött tombol, ismét csak a fenti tételt húzza alá. A katolikusgyűlöletnek megszállottjai nagyon jól tudják, hogy sem a papok, sem a szegény apácák nem állíthatók egy sorba az útonállókkal és betörőkkel; de a katolicizmustól oly szörnyen rettegnek, hogy gyermekes félelmükben még az ilyen csekélyrendelektől sem riadnak vissza. Mi ez mind?

Reszkető félelem — így is mondhatjuk; reszkető tisztelet az Egyházzal szemben. Amely azonban éppen ellenkezője a szeretetnek.

De még a jóindulatú tisztelet sem mindig azonos a szeretettel. Sok olyan bámulója van az Egyház dogmatikájának, erkölcstanának, kultúrerejének, történelmének s szervezettségének, aki ezért még nem éppen barátja az Egyháznak. Sőt még katolikus is akad elég, aki éppen nem tagadja Egyházának nagyságát, érdemeit, eszmei gazdagságát s erkölcsi erejét, de azért nem mondhatni, hogy szereti az Egyházat, vonzódik hozzá és lelkesedik érte.

Meglepően hangzik, de így van: még hitéletet élő, gyakorló katolikusok közt is vannak, akik inkább az eszükkel ragaszkodnak a katolikus Egyházhoz, mint a szívükkel. A *katolicizmus ügye nekik nem szívük ügye*; nem tudnak felmelegedni, lángolni érte. Hiányzik bennük a szeretetnek, önazonosításnak, a hozzá való, halálíg szóló hűségnek minden benső melegsége, természetessége, spontaneitása. Így vannak nevelve, vagy így fejlődtek; ilyen hidegen, apathikusan a katolicizmussal szemben. Annyira ellentétes a lelki hangoltságuk, vagy annyira hatott rájuk a katolikusellenes agitációnak ezer ügyes cselfogása, hogy végre szinte előlte a lelkükben a rokonérzés és ragaszkodás minden belső lendületét.

Innen az a közömbösség is, amellyel Egyházuk küzdelmeit, vergődését nézik, szinte kárörömmel veszik tudomásul. Innen a katolicizmusnak az a megdöbbentő s megszégyenítő helyzete, hogy roppant nagysága, szinte félelmetes ereje mellett minduntalan s mindenfelé háttérbe szorul s nemcsak hogy központosított erővel támadja minden ellensége: eretnekség és újpogányság, szabadgondolkodás és szociálizmus, liberalizmus és plutokrácia, szabadkőművesség és bolsevizmus, hanem ugyanakkor még a saját hívei is cserben hagyják, nem állanak ki mellette, nem védik meg. Ezért érnek el a kisebbségi katolikus-ellenes mozgalmak oly meglepő sikereket még a katolikus többségű országokban is.

Van aztán, aki egyenesen különbséget tesz: ő *Krisztust szereti és elfogadja, de az Egyházat nem.* Ő katolikus, de nem tart az Egyházzal. Az Egyház neki klerikális hatalmi törekvések foglalata, érthetetlen s felesleges dogmák és hatalmaskodó egyházi parancsok keveréke, kámzsás barátok és ájtatos nénikék társasága. Legjobb esetben párt, szervezet, felekezet, amelybe beletartozhatik az ember, mert bele született, de amelyet nem kell szeretni s nem kell vallásos ragaszkodással a szívünkhöz ölelni.

Ennek a sajnálatos helyzetnek egyik legfőbb oka kétségtelenül az a hiányos és tökéletlen egyházfogalom, mely sokak lelkében él s amely torzképet állít a valóság helyébe. Az emberek nem tudják igazában, mi a katolicizmus, félreértik s balul magyarázzák fogalmi jegyeit, nem emelkednek fel lényegének tisztánlátásáig s névleg nem veszik észre a katolicizmusnak azokat az alapvonásait, amelyek nemcsak nagy-nak, fenségesnek s igaznak, hanem egyúttal szépnek, szeretetreméltónak, elragadónak tüntetik fel. Maga a hitvédelem sokszor kissé egyoldalú e téren: túlságosan csak az észhez szól, nem a szívhez egyúttal. A katolikus Egyháznak túlságosan csak az igazát bizonyítja s nem domborítja ki ugyanakkor eléggé a szeretetreméltóságát is.

Kíséreljük meg ezúttal ezeket a vonásokat emelni ki a katolicizmus arcán s megkeresni igaz volta mellett szeretetreméltóságának titkát.

Ami a katolicizmuson mindenelőtt szeretetreméltó, az maga a lényegében rejlő *egység és egyetemesség*. A katolicitás.

A sokak, a százmilliók, a mindenfelé és mindenféle életkörülmények közt élők ama titokzatos, páratlan erejű egysége, amely a katolicizmusnak alapeszméjével adva van. Az egységnek a sokaságon és sokféleségen keresztül érvényesülő nagy, átfogó ereje. Katolicizmus annyi, mint család, mint összetartozás, mint életközösség, testvériség. Annyi, mint sokaknak, nagyon sokaknak egy célra törekvése, egy eszmébe forradása, egy hitből s reményből táplálkozása, egy szeretetben való találkozása.

Már ez az első mozzanat a szeretetreméltóság bélyegét nyomja a katolikus Egyházra. Meg kell érteni, micsoda emberfeletti módon nagy és nehéz dolog, ennyi és ennyiféle embert egyazon eszmei és testvériségi közületbe forrasztani. Az emberek oly irtózatosan sokfélék, oly homlokegyenest különböznek mindenben a világon: nemben, színben, rendben, rangban, fajban, műveltségben, nemzetiségben, ízlésben, felfogásokban, szokásokban, történelemben, hagyományokban, vérmérsékletben.

Milyen más az angol és a francia, a német és a spanyol, az olasz és a szláv, az amerikai és a magyar! Milyen más a fehér faj s a sárga, a néger s a vörösbőrű! Akinek alkalmá volt olyan nemzetközi emporiumban, aminő teszem Róma, tanulmányozni az emberek s a nemzetek ezerrétű különbözőségeit, össze nem amalgámozható, végleg soha ki nem egyenlíthető természetes ellentéteit, aki a mindennapi életben tapasztalja az osztályok, társadalmi kasztok, foglalkozási ágak, műveltségi rétegek s egyéni hajlamok szétválását, amely végeredményben mindenre ráüti a

pártokrabomlás és pártharc egyéni és osztályversengés, akárhányszor az elkeseredett önelszigetelés és testvérháború átokjelét, megértheti vagy legalább megsejtheti, milyen emberfölöttien nehéz munkára vállalkozott a katolicizmus, amikor ennek a minden ízében széteső tömegnek valamelyes felsőbb egységbe való összeforrasztását programjába vette. Itt csakugyan „nincs többé zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfiú, sem asszony, mert mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban” (Gal. 3, 28). Igaz, a természetes ellentétek itt is megmaradnak, a katolicizmus sem uniformizál, nem töri le az egyesek és természetes közösségek egyéniségét, nem törli le egyéni arculatukat, de magasabb egységbe forrasztja őket a hit, a szeretet és egyházi szervezet közösségében.

S ez a közösség, bármennyi szabad teret enged az egyéni vonások érvényesülésének, mégis csodálatosan szoros és sokraterjedő. Felöleli az egész hittant, a világnézet és gondolkozás minden lényeges pontját, a dogmatika minden egyes ágazatát. Felöleli az egész erkölcsant, a valláserkölcsei élet egész mezején érvényesülő közös jogot s még a szertartás, istentisztelet, imádság és hitbuzgalom terén is fontosabb mozzanatban páratlan egységet mutat.

Ha a ma élő kb. 350 millió katolikusból 50 milliót mint merőben névleges katolikust leütünk is, még mindig példátlanul álló látvány, hogy 300 millió ember nemcsak ugyanazon pápa felsőségét ismeri el s ugyanazon hitet vallja, hanem még imaéletében is oly szorosan egy: ugyanazokat az imákat mondja, ugyanazon módon gyónik és áldozik, misére jár, böjtöl, szenteket tisztel; ugyanaz a Dominus vobiscum köszönti az oltárnál (s az oltárnak magának is minden része: gyolcsai, keresztje, gyertyái, felszerelései ugyanazok), ugyanazon mód tartja az ádventet s a nagyhetet, az éjféli misét s zengi a húsvéti alleluját, ugyanazon szent szertartások közt keresztelteti gyermekeket, esküszik és temeteti halottait.

Ez a csodálatos nagy egység bizonyos fokig még a katolicizmuson kívül állókra is átragad és kiárad, ők is velünk együtt kapcsolódnak be a karácsony, a húsvét, a pünkösd, a vasárnap, az éneklés, a prédikációhallgatás, az egyházi jótékonykodás hatalmas orkesztrumába; minden belső tépettségük s elviszakadásuk ellenére ők is megőriztek még s újból is átvesznek tőlünk sok egységi kapcsot s nem tudják elszakítani, mert annyira szépnek érzik s a nép annyira a szívébe fogadta azokat.

És ezek az egységi kapcsok *nálunk nem alakulnak merő természetes érzelmi vagy érdekközösségben, ami* egyébként még az egyetlen egységesítő hatalom szokott lenni a földön. Itt nem a közös rög, a közös nyelv, a közös gazdasági s politikai érdekek kapcsolnak össze milliókat, hanem — s ez megint külön szeretetre- és csodálatraméltóság a katolicizmusban — ennek az egységnek az alapjai legszigorúbban lelkiek és természetfölöttiek. „Egy az Úr, egy a hit, egy a keresetség”, hangoztatja az apostol s hozzáteszi: „Kérlek titeket atyámfiai, hogy ... ne legyenek köztetek szakadások”. Egyek vagyunk, mert Krisztus eggyé kovácsolt, egybe rendelt minket; mert azért imádkozott az utolsó vacsorán, „hogyan legyenek, miként te, Atyám és én egyek vagyunk; hogy tökéletesek legyenek az egységben”.

Ez az egység és egyetemesség nem szakad meg az országhatároknál, nem tépődik darabokra a többnyelvű, több nemzetiségű, sőt több szertartású községekben sem. Az értelmetlenség megvádolhat bennünket azzal, hogy nem vagyunk első helyen magyarok vagy németek vagy románok vagy csehek vagy franciák, hogy Róma semleges tud maradni világháborúk és nemzeti versengések közepett is és nem olaszabb, mint amennyire francia, nem lengyelebb, mint német, nem magyarabb, mint tót vagy horvát. Am a krisztusi egységparancs fényében a katolicizmusnak ez nem szégyene, hanem dicsősége. A háborúk okozta kötelességű közlések néha fájdalmas ellentétbe állíthatják

az ellenkező oldalakon küzdő katolikusokat, de csak azért és akkor, mert s amikor az államok sorsának intézői nem a katolicizmus elvei s a pápák sürgető intelmei alapján kísérlik meg a vélemény- és érdekellementeik elintézését.

Az Egyház a háborúban is nem a győzelemért imádkoztatott, hanem a békéért, „pro pace”.

S ahogy a nemzeti és érdekellementeken nem szakad meg ez a katolikus egység és egyetemesség, úgy nem szakad meg a modern ember szubjektivista hajlamain, bizonyos *modern vallásbölcseleti és felekezeti elméletek* túlzott egyéniségkultuszán, individualizmusán sem. Tág teret juttat az egyéniség jogos érvényesülésének, de lényeges és a közösséget illető pontokban nem ismer külön utakon járást.

Szemére vetették a katolicizmusnak, hogy nem éri be azzal, ha a lélek az Istennel szent magánosságban, egyedülvalóságban találkozik. Nem hirdeti, sőt nem is helyesli a merőben egyéni vallásosságot. Csakugyan, a katolicizmus nem ismeri el helyesnek, kielégítőnek az egyénnek ezt a kiszakadását a közösségből. Nem az én-t akarja Istennel szembeállítani imaéletében, hanem a *mi*-t, ahogy Karl Adam klaszszikus művében (*Das Wesen des Katholizismus*) épolyszellemesen, mint találóan kifejti. Nem az egyént egymagában, elszigetelten, remeteszerűen állítja Isten elé, hanem a közösséget, a családot, az egységet, az Egyházat. S ebben nemcsak Krisztus rendelkezésének szellemében jár el, hanem az ember legmélyebb lelki igényeivel vet számot. „Ahol ketten-hárman összegyűlnek az Én nevemben, én is ott vagyok köztük”. (Mt. 18, 20): ez a krisztusi szó nemcsak dogmatikailag jelentős neki, hanem lélektanilag is: szebbé, melegebbé, szeretetreméltóbbá és boldogítóbbá teszi a vallás gyakorlatait, az istentiszteleti életet.

Borzasztó és elviselhetetlen kereszténység is volna az, amely az embert éppen *lelki s vallásos életében egyedül hagyná, testvértelenné tenné, atomizálná,*

amely kiragadná őt az Egyházból, mint nagy, Isten rendelte, Isten eltette keresztény életközösségből!

Első pillanatra szépen hangzik talán, valóság szerint pedig rideg elszigetelést jelent, ha azt mondjuk az embernek: nézd, itt van az Isten és itt vagy te, ezen kívül semmi sincs, ami közétek „tolakodnék” s ami a te vallási életedre elhatározó befolyással lehetne! Legfelebb itt van még az Isten állítólagos szava, a Biblia: egy könyv, amelyből olvashatsz, de amelynek titkos értelmét senki ember nincs hivatva megfejtetni neked. Amit te magad meg nem fejtesz magadnak belőle, számodra örökké megfejtetlen marad! Egy könyv, amelyet Isten diktált, sugalmazott, de amelynek mondatai, szavai, betűi idegen korok, rég letűnt századok kifejezőmódjait tükrözik.

Egy könyv, amelynek közvetlen, igazi értelmét sokszor csak nagyon alapos szövegkritikai és történelmi tanulmányok útján fedezheted fel s amelynek a mai szükségletekre és éppen a te lelked szükségleteire való konkrét alkalmazását hiába keresed benne! És ha Isten ígéje is ez a könyv, aminthogy az, minden pillanatban érezned kell, hogy nem az Isten élő ígéje, hanem annak csak vetülete, lecsapódása; az apostolok alkalmi írásai, amelyek szintén csak az ő eleven igehirdetésükből fakadtak s amelyeknek egész értelmét, melegségét, erejét ugyanez az eleven igehirdetés adta meg, az Egyház hullámszó, patakszó, forró és éltető életárama, amelynek ezek a szent írások is csak egyes, részleges partra-rakódásai . . .

A katolicizmus annyi, mint a *hívek életközössége* a Krisztus rendelte pásztorok vezetése alatt. Eleven-ség, összenöttség, lelki szervezet, egymásbaomlás, felülről vezetettség és egymás karjába fogódzás. Itt nem az egyes ember a fő, hanem az összesség. Nem az „én”, hanem a „mi”.

Nem az egyes ember nyújtózik, ágaskodik, kapaszkodik Isten felé, sokszor a szertelenségbe vesző kép-

zelgés rögeszméire hagyatkozva, máskor meg az egyéni ingadozás, változékonyság, hangulatsere és emberi állhatatlanság sodrába vetetten; hanem az a tábor, sereg, szent közösség, az a „titokzatos test” él itt nagy, közös, istenes életet, amely épp azért nem tévedhet ingoványra, nem veszhet el az egyéni képzelgések és változékonyságok útvesztőjében, mert a feje Krisztus, és mert Krisztus őt, a közösséget váltotta meg. Az Egyház egységének s katolicitásának legmélyebb értelme az, hogy amint Ádámban az egész emberiség vétkezett s vétkezett azáltal, hogy maga akart a maga ura lenni s elszakadt az Isten vezetésétől, úgy a megváltásban is a második Ádám, Jézus *nem ezt vagy azt az embert, hanem az egész emberiséget váltotta meg*, mindazokat, akik hozzá csatlakoztak s az ő titokzatos testének tagjává válnak (Karl Adam). Ezért a megváltásnak hordozója, az üdvözülésnek nagy letéteményese nem az egyes ember, hanem a közösség, az egyetemesség, a testület, amelynek Jézus a feje, vagyis az Egyház, a katolicizmus.

Ezért nem győzi hangsúlyozni Szent Pál, hogy az „Anyaszentegyház az ő (Jézus) teste és annak teljessége, aki mindent betölt mindennel” (Ef. 1, 23) s a „test nem egy tag, hanem sok tagból áll” (Kor. I, 12, 12). „Mert valamint a test egy és sok tagja van, a testnek pedig minden tagja, noha sok, mégis egy test: úgy van Krisztus is”. „Mert egy lélek által mindnyájan egy testté kereszteltettünk, zsidók úgy, mint pogányok, szolgák, mint szabadok; és mindnyájan egy lélek által itattunk . . . Ti pedig Krisztus teste vagytok és tagból való tagok” (u. o. köv.). S kifejti az apostol, hogy amint az élő testben van fej, vannak kezek és lábak, úgy az Egyházban is vannak vezető tagok: apostolok, próféták, tanítók, csodatevők, kormányzók, beszédekert értelmezők stb. és vannak egyszerű hívők, de mindegyik nem önmagáért van, hanem az összességért s egymást kell, hogy szolgálja és kiegészítse (u. o. köv.).

Nem lehet a katolicizmus fogalmát szebben, fog-

hatóbban s elevenebben vázolni, nem lehet szeretetre-méltóságát ékesebben szemléltetni, mint ezzel a szentpáli hasonlattal. Nem atómok vagyunk hát, egymástól külön és távolállók; nem szervezetlen, „láthatatlan” Egyház vagyunk, amelynek tagjai majd csak a túlvilágon találják meg s ismerik fel egymást; nem egyenként s elválasztottan vezet minket a Szentlélek, *nem külön-külön tölt el minket a Krisztus lelke, hanem csakis a nagy közösségben*, a nagy szervezeti s eleven egységben, az egyháziasságban, a katolicitásban.

A katolicitás által leszünk Krisztus tagjai.

Aki ezt az apostoli gondolatot megérti, megértette a katolicizmust. És nemcsak megértette, hanem meg is szerette. Mert akkor az ő saját énjének kitágulását, családdá, Egyházzá bővülését látja a katolicizmusban. Azt a testet látja, amelyet szeretnie kell, mert különben önmagát sem szeretheti igazán.

Mint ahogy — éppen az apostol fejtegetése alapján — a kéz, a láb, a szem, a fül sem szeretheti önmagát igazán, ha a nagy egészen, az élő szervezeten kívül akarja szeretni magát. Csak az a kéz s csak az a láb szereti önmagát igazán, amely az egész testet szereti; mert csak az egész test által eleven ömaga is s csak az egész testnek virulása, egészsége, erősödése jelent neki is virulást, egészséget, fejlődést.

Felséges gondolat, indításokban gazdag, felemelő, vigasztaló! Én, az egyén, nem vagyok egyedül, mikor az Úr elé lépek! Nem élek fényes, vagy inkább fénytelen elszigeteltségben, nem vagyok árva az üdvösség útján! Nem vagyok porszem, amellyel az egy, nagy, de láthatatlan Istenen kívül senkisémet törődik!

Ellenkezőleg: tag vagyok az élet fáján, melyet Krisztus ültetett; minden tagtársam szemében értékes és aggódó gonddal őrzött levélke; rügy, amelybe testvér-rügys és testvér-sejtek millióinak gondoskodó szeretetén keresztül árad belé a krisztusi gyökér éltető életnedve. Érettem van az egész, amint én is az egészért vagyok! Érettem van az Egyház az ő dogmáival, egyetemes és tartományi zsinataival, kultu-

szával, törvényeivel, történetével! Érettem van a liturgia, az évezredekén át változatlanul zengő zsolozsma, az oltárok tízezrein felajánlott halhatatlan áldozat, a pápai misék fénye, falusi litániák zsongása, apácák alázatos imája, az Alaszkában térítő hitterjesztők vértanúsága. Érettem a papok, a püspökök, a pápa!

Érettem s én értük és a többiekért, a sokakért, a testvérekért, a testvérek százmillióiért! Érettem a szentek, a szűzek, a hitvallók, a remeték, a szerzetesek, az ártatlanok, a vezeklők! A földrészeket és a világtörténelmi korszakokat átölelő katolicizmus, a kultúrákat teremtő, művészeteket s tudományokat ápoló, népeket kormányzó, népeket békéltető Egyház. Az Egyház nemcsak nem idegen nekem, de nem is különbözik tőlem; az Egyház én vagyok, én és még nagyon sokan mások és mint fő: Krisztus. De én *is* az Egyház vagyok. Az Egyház nem távoli intézmény; az Egyház az én és magamfajták szeretetegysége, hitegysége, reményegysége, lélekegysége, Krisztusegysége.

Aki így fogja fel a katolicizmust, lehetséges-e, hogy ne szeresse? Hogy ne érezze magát általa egyszerűen nagynak, hihetetlenül fölségesnek? És hihetetlenül szépnek? És hihetetlenül erősnek? Micsoda roppant test vagyunk mi így, együtt, micsoda szépséges, krisztusi test! Hiszen a test a főnek a vonásait viseli magán! Micsoda örökéletű, romolhatatlan, megölhetetlen, meghalhatatlan test!

Az ember maga, ha magára van hagyatva, igazán csak porszem. Amelyet a szélvihar felkap s ide-oda vagdos és talán kegyetlenül odasodor az árokba, az élet országútja mentén. S az emberek, ha sokan vannak, rendesen vetélytársai, ellenségei egymásnak. A megoszlás, a szétkülönbözés, a különválás: fájdalmas emberi örökség. Ha tíz idegen ember lép be egy vendéglőbe, amelyben tíz külön asztal van, bizonyos, hogy mindegyik más-más asztalhoz ül, egy sem ül ismeretlenül a másik mellé.

Az emberek idegenek egymáshoz, bizalmatlanok egymás iránt. Az emberek élete: harc. Az emberiség

élete: háborúk története. A világtörténelem: az emberi marakodások, kapzsiság, irigység, nagyravágyás, bosszúvágy folytonos egymásra csapása, önző, gyilkoló, marcangoló örülete. Az ember, ha felső erő nem védi, még a testvérét is képes megölni; még a családi szentélyt, a szerelem és szeretet oázisát is képes a gyűlölködés poklává háborúsítani. Az emberek ezer felé szakadnak mindenféle szempont szerint. Még csak az hiányzott, hogy már a vallás nevében is egység helyett a sokfelé szakadás, a szétesés, a felmorzsolódás meredélyére lépjenek. S az ember rálépett erre a meredélyre.

Az eretnokség nem egyéb, mint ez a legszomorúbb szakadás: a vallás nevében való elkülönöződés, darabokra hullás, pártütés, szembefordulás. Hogyha az ember erre is képes volt, akkor nem csoda, hogy a többi területeken meg már egyenesen az öngyilkosságig vitte az ellentétisztítást s ma már minden tudományát, minden gazdasági erejét, minden szenvedélyét a fegyverkezésre fordítja. Újabb világháborúk előkészítésére. Gyilkoló gázokkal, tömegmérgezéssel, bacillusháborúval...

Ilyen az ember, amikor magára van hagyatva, amikor a maga ösztönös életét éli, amikor nem találja meg az egytestté-olvadás titkának csodálatos, mennyei nyitját.

Atomizálás, alanyiség kultusza, az egyén kiszakítása a közösségből: ez a mi korunknak különösen szomorú jellemzője. Ezzel szemben a katolicizmus ennek éppen a fordítottját jelenti: egységet, egyetemességet, szolidaritást, szeretet. Még pedig nem frázisként, hanem hitként, nem jámbor locarnói vagy genfi szófuvalomként, hanem dogmaként: nincs más út az Istenhez, nincs Krisztus, nincs más üdvösség, mint így. Az egy testbe forradáson keresztül! Az „egy szív és egy lélek” Egyházán keresztül!

Nem szép-e ez s nem a szeretetreméltóság maga, ha elfogulatlanul, ha Szent Pál apostol szemével tekintjük?

Nem ez a szépség és szeretetreméltóság indítja-e a katolicizmuson kívül állók legjobbjait arra, hogy időnkint újabb és újabb kísérleteket tegyenek s megpróbálják ezt a rájuk nézve rég elveszett egységet s egyetemességet valami formában újra visszaállítani? Ezek a kísérletek fájdalmasan sokszerűek és eredménytelenek. Az egyik valami „evangéliumi katolicitáson” töri a fejét, de persze szervezeti egység nélkül; a másik lambethi, stockholmi és lausanne-i konferenciákon keresztül kísérli meg a legalább bizonyos minimális követelményekre redukált hitegység és szeretetegység helyreállítását. A kísérletek nem vezethetnek célhoz, mert téves alapon indulnak, de mindig újból kétségtelenné teszik, mily nagy kincs és mily egyedülálló eszmény az a „tökéletesség az egységben”, amelyért Krisztus imádkozott s amelynek elvesztésétől Ő, a fej, öntestét, a katolicizmust megőrizte.

*

A kérdésre: lehet-e szeretni a katolicizmust, az első *feleletet magának a katolicizmusnak a lényege adja* meg: az egység, testvériség, családíság, mely a száz meg százmilliónyi katolikust a világon szoros szervezetbe fűzi, a misztikus egy-test egyetemességébe olvasztja.

Ez az egység és egyetemesség azonban nemcsak általános vallási összetartozást és életközösséget eredményez, hanem Krisztusban való életközösséget s ez a katolikus Egyház szeretetreméltóságának még melegebb szint és erőt biztosít azok szemében, akik előtt Krisztus érték s a legnagyobb érték a világon. Ha nem ő, hanem Szent Pál, Szent Ágoston vagy Aquinói Szent Tamás találják ki a katolicitás ekkora egységét s összeforrasztó erejét, akkor is gyönyörű gondolat s fenséges eredmény volna ez a hatalmas világ-testvériség. Ám nem ők találták ki ezt s nem ők hozták létre, hanem Krisztus maga: ő az, akinek teste vagyunk, aki az egységet létesítette, elrendelte, parancsolta, de formálja s őrzi is.

A katolicizmusban Jézus az éltető és összekötő-kapcsoló elem. *Szent Pál* szerint Krisztus „az Egyház feje, aki által az egész test összeköttetik és egybefoglaltatik minden íznek szerkezete által, minden tag-nak kijelölt munkálkodása szerint” (Ef. 4, 15). *Szent Ágoston* s a szentatyák nem győzik ezt a gondolatot a legkülönbözőbb formákban ismételtetni s szinte kiélvezni: Krisztus és az Egyház náluk „Egy”, „Egy test”, „Egy személy”, „Egy ember”, „Egy Krisztus”, „Az egész Krisztus”. *Szent Pál* tudvalevőleg a férj és feleség, a vőlegény és a menyasszony képletét alkalmazza Krisztusra s az Egyházra. Amint a vőlegény gyengéden és féltékenyen őrzi a menyasszonyát, úgy őrzi Krisztus az Egyházat és szakadatlanul csinosítgatja, hogy minél szebb és makulátlanabb legyen az örök menyegző napjára (Ef. 5, 25 kk.). A magyarázat egyszerű: „Mert soha senki a maga testét nem gyűlöli, hanem táplálja és ápolja azt” (u. o. köv.).

A hűtlen tagok leválhatnak Krisztus testéről, de a test maga nem válhat el Krisztus lelkétől. Épp azért evangéliumi alapon egyenesen képtelen beszéd, hogy valaki „Krisztust akarja, de az Egyházat nem”. Nem lehet a főt akarni, de a teste nélkül. Nem mondhatom: a királyszeretemet, de csak a fejét, a testét pedig gyűlölöm. Nem mondhatom ezt sem: a fejet szeretem, de a test közömbös nekem!

Sokan úgy fogják fel az Egyház életét, mintha annak valami külön élete volna, Krisztustól elszakadt, merőben emberi, szervezeti, pártélete, egy osztály vagy érdekszövetség élete. Papi uralom, papi klikk, jámbor együgyűek, babonás öregek és ítéletnélküli gyermekek élete. Roppant tévedés: az Egyháznak, mint ilyennek nincs külön élete, nincs más élete, mint Krisztus élete. És valahol csak az Egyház a maga sajátos életét éli s kifejti, kimutathatólag Jézus életét éli s fejti ki, aki az Egyház lelke és éltetője. S kimutatható ez éppen abban, amit az Egyház ellenségei leginkább szeretnek merő emberi intézménynek tekinteni

rajta: *dogmaiban, erkölcsstanában, istentiszteletében és hierarchiájában.*

Mi más az Egyház *hittana*, mint Krisztus továbbélése a hívek hitében, értelmében? Jézus igazságokat tanított, nem nézeteket; hitelt követelt, nem vélekedést, nem kételkedő, ingadozó felfogásokat. Nem a „mintha”, az „Als ob” dogmáját hirdette, hanem az ígét, amely akkor sem múlik el, ha ég és föld elmúlnak.

Az Egyház ezt a krisztusi igazságot őrzi a hitében s írja körül a dogmatikájában. A dogma nem papi vagy pápai tan, hanem krisztusi tan; annak a lerögzítése, önkény és félremagyarázás ellen való körülbástyázása. Éppen mert Jézus tana, nem szabad az Egyháznak megengedni, hogy akármilyen forradalmár, akármilyen eszelős és fanatikus vallásalapító vagy szekta-vezér vagy magánfilozófus ezt a dogmát csakúgy foghegyről elintézzze, megmátsa, lepárolja, lehigítsa, az ellenkezőbe fordítsa. A kor halad, a fogalmak változnak, a kifejezés módok szabatosabbak s félreérthetlenebbek lesznek; ezért kellett a krisztusi tanoknak eleven, félremagyarázhatatlan, egyértelmű fogalmazást adni s ez a megfogalmazás a dogma. De sohasem az vezette a dogmatikus elhatárolásokban az Egyházat, hogy a maga külön felfogásait vagy tanításait csempe ssze Jézus tanai helyébe, hanem ellenkezőleg: hogy a jézusi tanítást féltékenyen őrizze, annak tartalmát leszögezze, az emberi elmagyarázásokkal szemben védelmezze.

A katolikus hittanban minden sor Jézusra s az ő tanításaira utal. A szentháromságtani és christologiai dogmák az Isten belső világát s a megtestesülés csodáit világítják meg; a kegyelemtan a jézusi megváltás hatásait állapítja meg a lélekben; a szentségek tana azokat a módokat és utakat világítja meg, amelyeken Jézus az ő megváltói kegyelmét a lélekkel közölni kívánta; a végső dolgok dogmatikája a világítéletet s a minden történések beteljesülését fejtegeti az Úr Jézus kijelentései és szándékai szellemében. Nincs a

katolikus Egyháznak tanítása, amelynek célja s feladata nem az lenne, hogy a krisztusi tanletét kincseit minél elevebben, minél foghatóbban, minél győzelmesebben állítsa be híveinek a lelkébe.

*

Ugyanígy a katolikus *erkölcstan*, amely az isteni parancsokat fejtegeti, magyarázza, alkalmazza s ahol szükséges, ahol a rend és egyházi fegyelem kívánja, kiegészíti és részletezi. *Értelmetlen beszéd, hogy az Egyház e parancsok és törvények útján uralkodni akar.* Igen, uralkodni akar, de csak úgy, hogy *Krisztus* uralkodjék általa. Az az uralom, amelyre az Egyház törekszik, nem egyéb, mint Jézus uralmának társadalmi biztosítása.

Vajjon a bíróság, a rendőrség „uralkodni” akar-e az államban, amikor az állam törvényeinek érvényt törekszik szerezni s e célból megkívánja és gondoskodik róla, hogy őt is mindenki tiszteletben tartsa s intézkedéseinek foganatja legyen? Az orvosok, közegészségügyi tényezők tevékenységét lehet-e azzal megbélyegezni s komoly emberek előtt gyűlöletessé tenni, hogy az orvosok s az egészségügyi tényezők „uralkodni” akarnak a népen s államot alkotnak az államban?

Milyen könnyen lehet az embereket éppen a vallási kérdések terén félrevezetni! Úgy látszik, a katolikusellenesség leghatásosabb fegyverét az emberek nagy részének hihetetlen naivságában s logikátlanságában látja s azért éppen abban talál kivetni s megróni valót, ami az Egyháznak leginkább dicsőségére válik.

A keresztény életnek végső célja az, hogy Krisztus képét alakítsa ki a gyarló emberben, hogy „második Krisztussá” neveljen minket. Ez oly roppant nehéz és bonyolult feladat, hogy megoldására nem elég néhány elméleti megállapítás vagy tanítás, sem a pusztá igehirdetés vagy éppen egy könyv, hanem ahhoz egész hatalmas, életformáló apparátus kell,

részleteiben is pontosan átgondolt és kidolgozott erkölcstan és messzeható pedagógiai eszközök. Ahhoz tanítók és nevelők kellene, sőt egész népek tanítói és nevelői; s példaképek kellene, hatalmas ösztönzések, szoktatások, intézmények, együtttható erők, melyek ennek az emberfeletti eszménynek a gyakorlati megvalósítását lehetővé teszik és megkönnyítik. Támaszok kellene az egyéni gyengeség istápolására s védelem kell a külső csábítások ellen; kell gyógykezelés, új, utánpótló erők nyújtása, ha az ember egyszer mégis elbukott s ezer más.

Innen érthető az Egyház nagy elágazású erkölcstana, egyházjoga, szertartásrendszere, hitbuzgalmi s aszketikus élete, népi ájzatosságai, bűnbánati gyakorlata, népmissziói és lelkigyakorlatai, szerzetessége, szentjei és szentjeinek intézményes kultusza a boldoggá- és szenttéavatás egész tekervényes hosszadalmasságával s körülményességével s ezer hasonló dolog. Mindennek csak egy a célja s rendeltetése a katolicizmuson belül, egy az értelme s magyarázata: az, hogy az Egyház nemcsak elméletben s nemcsak néhány vérszegény prédikáció formájában, hanem a gyakorlat egész rengeteg mezején mindent el akar követni, hogy az emberek igazán és komolyan jobbak legyenek s Krisztus erkölcstana szerint éljenek.

Ha az Egyház önmagát, a maga uralmi vágyának kielégítését keresné, akkor igazán éppen ellenkezőleg kellene tennie; minél kevesebbet követelnie s minél engedékenyebbnek lennie. Hiszen az Egyház éppen *azzal ingerel maga ellen nagyon sok embert, hogy oly kérlelhetetlenül sokat követel az emberi gyengeségtől s annyira nem hajlandó vele alkudozni.*

Mennyivel egyszerűbb s könnyebb volna az egyházi adót ugyan behajtani a híveken, egyébként azonban minél kevesebbet kellemetlenkedni nekik! Mi minden szabad a másvallásúaknak, felekezetüknek legcsekélyebb sérelme s lelkészeiknek leghalkabb

ellenmondása nélkül, ami nem szabad a katolikusnak! Kezdve a gyermekkortól, fel egészen a felnőtt korig s a halálig! A katolikus gyermeket gyónni tanítják, annak már 7—8 éves korában be kell számolnia Isten s a lelkiatya előtt, még pedig mint Isten helyettese előtt, tehát komolyan s halálos-őszintén, minden külső-belső ballépéséről, minden legtitkosabb bűnéről, meg nem engedett gondolatáról, vágyáról, mozdulatáról, szemrebbenéséről...

A hatodik parancs elleni vétkeiről, amelyeket szégyel s amelyek ellen véres erőfeszítésig menő komolysággal tanítják küzdeni a gyóntatószékben... Milyen nehéz és súlyos feladattá lesz ez, amikor a gyermek lassankint fiatalemberré, fiatalleánnyá, férfivá, asszonnyá érik! Amikor a nemiség szörnyű ereje döngeti az érzékek kapuit! Ha valamit mástól elvett, nem kap feloldozást, míg azt vissza nem adta s ha valakinek a becsületében gázolt, nem kap bocsánatot, míg az okozott kárt jóvá nem tette. Aztán bőjtölnie kell, pénteken húst nem szabad ennie, vasárnap misét kell hallgatnia, még pedig súlyos bűn terhe alatt; akkor is, ha pl. bálban töltötte az éjszakát, mert a bál nem ok a misemulasztásra. S bármiben ezek közül megszegte a törvényt, oda van állítva melléje a legéberebb közvádó, a saját lelkiismerete, mely a hitoktatásban nyert ismeretek alapján azt mondja neki, hogy mindezért pedig Istentől nem nyer bocsánatot, amíg ezeket a bűneit nemcsak mélyen és keservesen meg nem bánta, de meg nem gyónta is.

Jön a házasság s itt megint a katolikus Egyház az, amely meg nem alkuszik az emberi érzékiséggel és csapongással, sem a modern szabadszerelem elveivel, sem a polgári házasság által államilag bevett szukcesszív többnejűséggel, hanem az evangélium rendelkezései szerint az abszolút hűséget s egynejűséget követeli. Elvált ember második házasságát, hacsak első házasságának eredeti érvénytelensége bíróilag meg nem állapítható, semmi szín alatt el nem ismeri s meg nem áldja, az ilyen embertől szentségeit meg-

tagadja, még a halálos ágyon is, hacsak meg nem tér s a bűnös együttélést meg nem tagadja. S magában a házasságban milyen kérlelhetetlen harcot vív a katolicizmus a házasság célja s a gyermek joga érdekében! Míg a modern pogányság *születésszabályozást* kíván és gyakorol, egykét és semmikét és magzatelhajtást s míg a protestáns lelkészek ajkáról ezt a bűnös praktikát tán egy szóval sem bélyegzik meg, addig az Egyház megtagadja a feloldozást azoktól a házasoktól, akik a gyermekáldás ellen meg nem engedett módon védekeznek. Az Egyház képes világi híveitől, akik bármily okból tartózkodni akarnak a több-gyermektől, a szerzetesenél is nehezebb és hősibb önmegtartóztatást és szűziességet követelni, de abból nem enged, hogy a házasság nem az érzéki ingerek meddő kielégítésére adatott s a természetellenes bűn akkor is bűn, ha házastársak követik el egymás között.

És még a *halálban is* milyen szigorú a katolicizmus. A felekezetek öngyilkost, párbajban elesettet, egyházilag érvénytelen házasságban élő, szabadkőművest és halotthamvasztót épűgy eltemetnek, sőt még dicsőítő beszédet is szívesen tartanak felette, mintha az illető egész életén át mintakeresztény lett volna; a katolikus Egyház mindezeket kizárja az egyházas temetésből s dicsőítő beszédet senki felett nem tart. Mindez nagyon alkalmas arra, hogy az Egyházat széles körökben népszerűtlenné tegye — úgye, milyen ügyetlenül adminisztrálja magát az Egyház? tanulhatna másoktól, akik élelmesebbek! — de az Egyháznak annyira nem az a fontos, hogy népszerű lesz-e, nem-e, hogy maga ellen haragitja-e a finomabb erkölcsi vonatkozások iránt érzéketlen tömeget, nem-e! Hanem csak az a fontos neki, hogy a krisztusi parancsokat és elveket gyakorlatba átvigye. Más szempont nem érdekli, nem izgatja! Ne legyen az Egyház tagja, akinek ez nem tetszik! És ám szídják érte a meg nem értők, ahogy akarják!

Közismert dolog a felekezeteknek eleven érdekvédelme. Lelkészeiknek szinte ez a fő teendőjük; ezért

lótnak-futnak, politizálnak, szerepelnek a fórumon, szónokolnak, szerkesztenek, agitálnak, kilincselnek. Hogy minél több hitsorsost sikerüljön vezető és jövedelmező állásokba behelyezni, a felekezetnek minél több állami és községi segínyt biztosítani, minél több helyet foglalni el a fórumon. Ez itt a felekezeti életnek lényeges pontja. A vallási életnek s az erkölcsi kötelességeknek sürgetése emellett lényegesen szűkebb területen mozog s gyakran általános szólamokban merül ki. Az akaratszabadság s az érdem tagadásával, a jócselekedetek elvetésével s a predesztináció hirdetésével természetesen nehezen is fér össze az erkölcsi erőfeszítés különösebb sürgetése.

Hol van ott aztán csak nyoma is annak a gyökeres és gyakorlati küzdelemnek a bűnök különböző fajai ellen, az erények s jócselekedetek ama kultuszának, az erkölcsi élet ama részletekig menő komolyságának s rendszerességének, amely a katolicizmust annyira jellemzi s akárhány hívének szemében gyűlöletessé is teszi? Milyen népszerű lehetne a katolicizmus egyszerre, ha az ő fenséges hittanával, színpompás, meleg liturgiájával, világot átfogó szervezetével azt a nagyfokú engedékenységet kötné össze, amely más irányokat annyira jellemez! Ahol a főlelkészek még szabadkőművesek is lehetnek, ahol se halotthamvasztás, se öngyilkosság, se egykézés, se semmi, semmi, semmi, talán még az istentagadás sem zár ki a felekezeti életből...

De hát az Egyház nem a maga erkölcsstanát hirdeti és képviseli, hanem a Krisztusét. „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletesek!” Itt a tökéletesség a vezető eszme, a verbum regens, nem a kényelem s ösztönösség s a romlott természet vágyainak legyezgetése.

*

Ugyanígy az Egyház istentiszteleti, *szertartásos élete*. Amint minden oltáron a főhely a feszületé s ahogy minden egyházi imát Krisztusra utalás fejez be

s ahogy minden katolikus liturgiának központja s végcélja az Oltáriszentség, úgy az egész katolikus kultusz elejétől végig magán viseli a Krisztusközelségre törekvés bélyegét. Krisztust hozni közel a lélekhez: ez itt minden szertartásnak, minden liturgikus előírásnak lényege és veleje.

Meg nem értők azzal állnak elő, hogy az Egyház az Isten egyszerű imádása helyébe a ritusok személyvesztő káprázatát állítja s a szentek tiszteletével von el az Istentől, hogy szentségeinek mágikus, bűbájos hatást tulajdonít stb. A megértő tudja, hogy ez nem így van; hogy a szertartások és szentségek csak jelek, hatékony szimbolumok, a testből s lélekből összetett embernek kegyelemmel átítatására alkalmas eszközök s hasonlóképp a szentek tisztelete is csak lépcsőfok, hogy minél jobban, minél elevenebb példaképek szerint s minél gyakorlatibb úton közelítsük meg azt a Krisztust, aki szentjei által is beszél a szívünkhöz; ahogy beszél még az oktan tárgyak, a nap, a csillagok, a virág, a természet által is. És épp azért van nálunk közismerten nagy és meleg vallási és hitbuzgalmi és kegyelmi élet, mert oly eleven és gyakorlati jelentőségű a mi liturgikus és szentségi életünk.

A katolikus liturgia azért olyan eleven és színpompás, mert Krisztus köztünkjárásának, elevenségének kifejezője: mi itt valósággal jelen tudjuk Krisztust s azért nincs elég virág a réteinken, lomb az erdeinkben, nincs elég arany a bányáinkban s elég tömjén Egyiptom sivatagjaiban, hogy ide ne hozzuk elébe; nincs elég rím és dal a lelkünkben, hogy előtte imába s énekbe ne bomoljon; nincs elég kifejező gesztus, mozdulat, fő- és térdhajtás, liturgikus ruha és selyem és bársony és tiszta gyolcs, hogy elébe ne terítsük.

Mi itt a Krisztus ruhája szegélyét érintjük, az ő szentséges sebeit tapintjuk, az ő utolsó vacsoráján veszünk részt, áhítattal s megrendüléssel s leborulunk, hogy szent testét együk és szent vérért igyuk és áldását vegyük a pap keze által, aki nem azért pap, mert talán cifra korteskedések közt népfelségi joggal

annak választottuk, hanem, mert Krisztus apostolainak törvényes utódja szentelte fel s küldte hozzánk Jézus e parancsa szerint: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” Ebben a szentségben teljesedik be legszorosabb mértékben az Úr Krisztus megtestesülése bennünk. Nem az Egyház áll itt előtérben s nem a formák, nem a szertartás és külsőségek; az itt mind csak ráma és keret, dísz és kíséret. A lényeg Jézus jelenléte, közénkszállása, a lélekkel való misztikus egyesülése.

Hasonlókép a *többi szentségekben*. Valamennyinek ez a létalapja, célja, értelme a katolikus felfogás szerint: Krisztust hozni közel a lélekhez. A keresztségben Krisztus tagjává keresztteltetünk, új emberek leszünk a megváltói kegyelem által, mely a víz jelképe alatt hull ránk az Úr keresztjéről. A bértálásban Jézus lelkét, a vigasztaló Szentlelket vesszük. A bűnbánat szentségében az irgalmas szamaritánus hajlik lelkünk fölé s a megbocsátó mennyei atya békecsókját s ölelését érezzük a lelkünkön. A többiben is mindenütt ez a cél s ez az egyetlen lényeg: életünk minden fontos mozzanatába belevinni a Krisztus-közeliséget. A házasságban a férfi s a nő szerelmébe, az egyházi rendben a lekipásztori és áldozópapi életbe, a szentkenetben a haláltusába.

Naivság vagy tudatos félrebeszélés, ha valaki *a szentségeket mágiához hasonlítja*. Az a mágia, amely titkos, démoni erőkre épít, itt pedig kifejezetten Krisztus erejére építünk, mert őt tartjuk a szentségek elrendelőjének és voltaképpeni cselekvő tényezőjének. Ne nevezzük, miként a farizeusok az evangéliumban, Jézus művét a démonok művének! Az Egyház már a nagy szentatyák kora óta nem győzi hangoztatni, hogy nem a személy, nem a pap az, aki keresztel, gyóntat, feloldoz, prédikál, hanem Krisztus. Az ember itt csak eszközlő ok: causa instrumentalis: a főök és tulajdonképpeni cselekvő bennük Krisztus, a causa principalis.

*

Ugyanezen a gondolaton alapul az egész katolikus egyházfogalom, a *hierarchia*. A katolikus Egyház szervezete nem demokratikus. A hatalmat az igehirdetésre szentségek kiszolgáltatására s az egyházkormányzatra a mi papjaink és püspökeink nem a néptől, nem alulról kapják. Ez az alulrólkapás, ez a demokrácia jó lehet az állami életben, az emberi eredetű társadalmakban, de nem lehet helyén ott, ahol nem a népakarat és népfelség megnyilatkozásai a döntők, hanem a felülről jövő kegyelem.

Nálunk a *hatalom felülről jön*, mert nem világi, hanem jézusi hatalomról van szó. Nálunk a pápa, a primás, a püspökök, a papok nem maguktól beszélnek, nem a maguk tudományos vagy egyéni presztízse, értéke alapján tartanak igényt tiszteletre, meghallgatásra, hitre s engedelmességre, hanem ama Krisztus nevében, akitől a küldetésüket vették, akire azt az apostoli utódlás tényén keresztül történelmileg és jogilag visszavezetik.

A lelki hatalom katolikus felfogás szerint állandóan hömpölygő, eleven áramlás: Krisztustól, az apostolokon át, azok utódaiba. Mintahogy már *Tertullianus* mondta: „Az Egyház az apostoloktól van, az apostolok Krisztustól, Krisztus pedig az Istentől” (*De praescriptione*, 37). Nem a néptől, hanem Istentől kell a lelki hatalomnak erednie, hogy hatásos és természetfölötti legyen s különbözzék egy érdekközösség, egy merőben emberi alakulás, egy vallási részvénytársaság szervezetétől. Amikor az egyházi hatósággal állok szemben, amikor a lelkiatyám szavát hallgatom, általa Krisztus szól hozzám. Az Egyház nem tolakszik közém és Krisztus közé, mikor engem Krisztus nevében kormányoz, hanem ellenkezőleg, Krisztussal egyesít azon az úton, amelyen Ő maga akart találkozni s egyesülni velem.¹

Az úgynevezett népegyházakról sokkal inkább elmondhatni, hogy közbehelyezkednek Krisztus és a

¹ Karl Adam: *Das Wesen des Katholizismus*, 25. köv.

lelkek közé. Beleviszik a személy, az egyéniség jelentőségét a felsőbb kiküldetés helyébe. Nálunk is fontos a személy, amely a lelki hatalmat emberileg képviseli s hordozza; egy Pázmány, Prohászka, Bossuet egyénisége nem jelentéktelen a szentségi és hierarchikus küldetés mellett sem. De mégis csak alárendelt jelentőségű. Nálunk egy Prohászkaiban sem az ember a fontos, hanem a felsőbb küldetés. Valamennyi prédikációja, minden cikke s minden egyéni varázsa nem ér fel azzal a csodával, amit véghezvisz, amikor konszekrál, amikor feloldoz, amikor azt a hatalmat gyakorolja, amely végeredményben teljesen független az ő egyéniségétől, életszentségétől, ékeszólásától és zsenijétől.

A katolikus papban az a felséges és egyedülálló s azért jelent a legcsekélyebb tehetségű katolikus pap többet a hívek szemében, mint a legmézesebbajkú prédikátor s a mankón járó katolikus püspök milliószor többet, mint a legfelkapottabb s legünnepeltebb protestáns „püspök”, mert az ő nagysága Krisztus és nem ő maga. Mögötte s felette Jézust érezzük, akit ő csakugyan képvisel az apostoli küldetés alapján s nem az embert, aki lehet eszes, lehet szépszavú, lehet felkapott és kenetes, de mégis csak egyszerű ember, akit egyszerű emberek választottak meg és küldöttek ki, hogy a saját nevében és az ő nevükben „prédikáljon”. Nálunk nem X beszél és Y prédikál, hanem Krisztus prédikál; nem a jámbor vagy kevésbé jámbor pap miséz, hanem Krisztus mutatja be általa vérontás nélküli áldozatát. S a szószéken nem ennek vagy annak az embernek, irányának, iskolának, nemzetnek a bölcsességét halljuk, hanem Krisztust, aki az ő felszentelt papjaival van mindennap a világ végezetéig.

Ez a személytelenség és személytől függetlenség Jézusra utal vissza, akiről egyedül van szó ezekben a szent jelekben, aki a mi szentségeinkben és papjainkban voltaképp személyesen lép velünk kapcsolatba. S ezt a személytelenséget és Krisztus-személyiséget megtaláljuk az igehirdetésben épúgy, mint a

szentségekben, a hierarchikus, rendfokozatos egyház-szervezetben épűgy, mint a szertartási életben s annak középponti részében: az Oltáriszentségben.

Mennyire elenyészik itt minden emberi, mennyire csak Jézus a fontos, a fő, a minden bennel

Még a szentek tiszteletében is! Ő, dehogy is vonja el a lelkeket Jézustól a szentek tisztelete! Ellenkezőleg, mily közel viszi őket hozzá! Mennyire csak az érdekel minket a szentekben is, hogy mikép, milyen művészettel, milyen sugártörésben sikerült Jézus arcát kialakítaniok a saját életük arculatán! Jézus fel-séges elveit megtestesíteni a korok, századok és körűlmények ezerféle változata között! A szentek: sugár-kévék, amelyek Jézus szívéből törnek elő, drágakövek, amelyek az ő homlokát körítik. Mint ahogy a napot magát nem látom, mert nem tudok egyenesen bele-nézni, de látom a ragyogását s tükröződését erdőn, mezőn, virágon, emberen, látom a kék égen, a nap-udvar vibráló fényességében, úgy a szentek s az élő Egyház is nekem csak vetület, sugárzási kör, tükör és reflex, amiben voltakép mindig csak egy érdekel: a Fény maga, ami által mindez szép és tündöklő s ami szép és tündököl valamennyijében.

Ki mondhatja, hogy nem a Napot keresem, amikor tavasszal az árnyékos, nyirkos, hideg helyekről a napos, világos, meleg oldalra húzódom?

A hierarchia, az Egyház tud szigorú lenni, fenye-getni és fenyíteni, ahogy és mert Krisztus is tudott. Tud követelni s parancsolni, ahogy Krisztus is tudott. Tud rendreutasítani, érvelni, cáfolni, megszégyeníteni, harcolni, ahogy Krisztus is tudott. Tud korbácsot fonni, ahogy Krisztus is tudott. Tudja jogait hangoztatni egy világ ellentmondása, crucifigét kiáltó pártütése, gúnyo-lódása között. Heródesek cinizmusa, Pilátus politikai opportunizmusa, farizeusok álokoskodásai, népvezérek demagógiája ellenében megmarad az ő isteni küldeté-sének hangoztatása mellett. Egynek érzi ügyét Krisz-tus ügyével, akinek oldalából született s akinek voná-

sait viseli arcán. Nincs más út Krisztushoz, mint rajta keresztül.

Ezért szereti a katolicizmust mindenki, aki szereti Krisztust s aki megérti az Egyház egységét Krisztussal.

Ami ezen túl van: a katolicizmus erkölcsnemesítő hatása, vigasztaló ereje, liturgiájának s művészetének szépsége, történelmi érdemei, szentjeinek pantheonja — mindez elragadóan szép és szeretetreméltó, de már csak folyomány a lényegből s újat, benne nem rejlőt nem jelent. Ezek már csak udvarai a napnak, millió tükördarabon visszaverődő fénysugarai az ő kimeríthetetlen gazdagságának, elolthatatlan ragyogásának. Egy elvakult világnak minden világtalansága, elborult szíveknek minden sötétsége kell hozzá, hogy ezt a ragyogást ne érezze, ezzel a verőfényvel szemben elhomályosítsa tekintetét.

Lehetséges-e, hogy az emberek ennyire hódoljanak a vakságnak?

Sajnos, ezt a kérdést eldöntötte Jézus, amikor Nikodémussal szemben ezt a lélektörténetileg oly szomorú s mégis oly tág értelemben érvényesülő megállapítást kimondotta: „Az emberek jobban szerették a sötétséget, mint a világosságot, mert az ő cselekedeteik gonoszak valának”. (Ján. 3.)

Legyünk büszkék a katolikus névre.

Különös dolog: nincs olyan társadalmi osztály, foglalkozás, nincs olyan törzs vagy népfaj vagy nemzet, amelynél ne volna erősen kifejlődve az osztály, faji vagy nemzeti öntudat. Minden valamirevaló ország maga is gondoskodik arról, hogy gyermekeinek lelkében a haza lángoló szeretetét és tiszteletét ébrentartsa, hazafiúi öntudatot öntsön beléjük. Áll ez a legtöbb felekezetre nézve is: a muzulmán büszke arra, hogy ő muzulmán, még a zsidók közt is akad, aki büszke arra, hogy ő zsidó és főleg a protestánsok, nevezetesen a kálvinisták, híresek arról, hogyha semmit

sem tartanak is be hitükből, egyet minden esetben megőriznek: a makacs, szinte konok kálvinista önértetet.

Csak éppen a katolikusoknál kell szomorúan panaszkodnunk a *katolikus önértet* megfelelő mértékének hiánya miatt. „Sajnos, katolikus vagyok”, mondja egyik-másik s van aki mentségekppen mindenféle megszorítással él: „Katolikus vagyok, de nem vagyok bigott, nem vagyok fanatikus, nem vagyok klerikális”. S ez az önértethiánynak tudható be, hogy míg a protestáns vagy a zsidó a legritkább esetben nyilatkozik elítélőleg saját vallásáról vagy felekezetéről, a katolikusok jókora része örökösen a saját hitének tanait bontogatja, kritizálja, lekicsinyli, elárulja.

Ennek a sajátságos helyzetnek magyarázata főképp abban rejlik, hogy a katolikus vallás erkölcstana és egyházfegyelme minden tekintetben szigorúbb, szilárdabb és komolyabb a felekezetekénél; megértése több elmeelt és előtanulmányt, követése több önfegyelmezést és erkölcsi nemességet tételez fel, mint bármely más vallási irányzat. Ez magyarázza meg legegyszerűbben a katolikus vallás fenséges népszerűtlenségét.

*

Mégis azt kell kérdeznünk: hogyan van az, hogy a katolikus vallás az ő isteni szépségével és benső megárazó *igazságával nem kelt hatalmas önértetet* legalább azokban a szintén óriási tömegekben, amelyek vele egyyvé tartozónak érzik magukat, akikben az értelmi és erkölcsi hajlandóság megvan a katolicizmus befogadására és követésére? Feleletül csak azt adhatjuk, hogy a katolikusok nagy része, még a műveltek is, valóságilag annyira tájékozatlanok és annyira nem ismerik a katolicizmus belső szépségét és igazságának megvitathatatlan erősségeit, hogy nem ismervén, nem is becsülik azt kellőképp s nem tud kifejlődni a lelkükben az a büszke, mindennél fenségesebb katolikus öntudat, amelyre, ha valakinek a széles világon, nekünk van jogunk.

A katolikusok nem ismerik pl. a saját *hittanuk*

nagyszerűségét; legtöbbjének halvány sejtelve sincs róla, hogy milyen nagyszerű filozófiai és történeti bizonyítékokon nyugszik a kinyilatkoztatás tana; hogy milyen pompás, mindenkép egybevágó mozaikban egyesülnek a különböző hittételek; milyen fenséges építészeti remekmű a mi dogmatikánk, amelyben mindennek megvan a maga helye s minden egyes kódarab ingathatatlanul kapcsolódik a többihez. Nem tudják, milyen kincsek rejlenek a Szentírásban, a szentatyákban, az őskereszténység korának irodalomtörténeti és régészeti maradványaiban s nem tudják, hogy mindez egyedül a katolikus vallásnak ad igazat és minden más felekezet csak az önkény és zűrzavar útján táromlyog a maga hittanával.

A katolikusok nagy része nem tudja azt sem, milyen óriási érdemei vannak a katolikus Egyháznak az ő csaknem kétezeréves multja folyamán. Hány katolikus tudja azt, hogy ami szép, nagy, nemes dolog van a világon 1900 év óta, hogy azt jóformán mind kivétel nélkül, a katolicizmus teremtette; hogy az civilizált minden népet, az teremtette meg kultúránkat, az vetette meg az összes mai tudományok és művészetek alapjait; az teremtett közerkölcsöket, közlelkiismeretet, közjótékonytságot. Ez adta meg a nőnek a méltóságot, a gyermeknek a védelmet, a munkásosztálynak emberi sorsot és tiszteletet, hogy a katolicizmus hintette tele Európát az építészet, festészet, szobrászat, költészet és pedagógia remekműveivel s az emberiség történetét nagy és nemes nevekkal.

A katolikusoknak tudniok kellene az ő nagy embereiknek a nevét és tetteit s amint minden magyar embernek szégyelnie kellene, ha azt sem tudná, ki volt és mit tett Könyves Kálmán, Hunyadi János vagy Mátyás, épűgy és még százszor inkább szégyelnie kellene minden művelt katolikusnak, ha nem tudja, mit köszön az emberiség nemcsak Szent Pálnak, vagy Aquinói Szent Tamásnak, hanem akár egy Szent Hilárnak vagy Cluny Odónak, Szent Ambrusnak vagy Canterbury Anzelmnek, Klotild frank királynőnek, vagy Merici

Angélának. S nem szomorú tünet-e az, hogy egy óriási nagymultú család gyermekei vagyunk s nem is ismerjük őseink nagy nevét és nagyszerű tetteit? Csoda-e aztán, ha nem emlegetjük őket büszkén és nem vagyunk telve önérzettel miattok.

Milyen dicsőséget jelentenek a mi ősi galériánkban az olyan nevek, mint: Bazilius és Aranyszájú Szent János, Atanázius és karthágói Cyprián, Jeromos és szir Efrém, Benedek és Assisi Ferenc, Nagy Károly és IX. Lajos, Szent István, Szent Imre, Szent László, Árpádházi Margit, Erzsébet és Hedvig, Bingeni Hildegárd és Sziléziai Hedvig, VII. Gergely és V. Pius, Loyolai Ignác, Xavéri Ferenc és Canisius Péter, Páli Vince és Don Bosco, John Fisher és Morus Tamás, Tilly és Skanderbég, Krisztina svéd királynő és Marillac Lujza vagy ha tetszik a Görres-ek és Veuillot-k, Montalambert-ek, a Lacordaire-ek és Fáber-ek, de Maistre-ek, Overbeck-ek, Führrich-ek, Hofbauer Kelemenek, Steinle-ék, Willmann-ok, Wiseman-ek, Donoso Cortez-ek és Balmes-ek, VII. Pius-ok és XIII. Leók, Manning-ek, O'Connell-ek, Ketteler-ek és millió mások minden évszázadban, minden országban, minden égtájon.

Ismernők csak a katolicizmus történetét jobban, bezzeg dagadna a szívünk a gondolatra, hogy katolikusok vagyunk!

*

És hány katolikus nem ismeri a *katolikus vallás erkölcsi értékét*. Azt a hatalmas erkölcsi erőt, amelynek forrása a katolicizmusból fakad és amely óriási folyammá dagadva válik hajtójává annak a rengeteg s változatlanul áldásos erkölcsi erő kifejtésnek, amely a katolikus Egyházat mindenütt jellemzi. Mennyi harcot vív meg a katolicizmus a bűnnel és a romlottsággal szemben mindenegyes igazi hívének a lelkében!

Egy katolikus ifjú, egy katolikus férfi vagy anya szíve nem ritkán magában is egy óriási csatatér, amelyen csodálatos küzdelmet vív a katolikus vallás és amely főleg csodálatos diadalokat arat. Mennyi erénnyel, mennyi jócselekedettel, mennyi imával és szív-

beli áhítattal hímezi tele a katolikus vallás ezt a sivár világot! S milyen megbecsülhetetlen erkölcsi támasza a katolicizmus a társadalmi közösségeknek, a családnak, a nemzetnek és az államnak! Milyen egyetlen védgát a társadalmi betegségek áradatával szemben, aminő az öngyilkosság, az elnéptelenedés, a házasságok felbomlása, a gyermekek elzüllése, a mértéktelenség, az erkölcstelenség, a forradalom és az anarchia.

De hány katolikus van, aki mindezt soha életében végig nem gondolta, akinek a katolicizmus nem egyéb, mint egy elavult bútor, egy kellemetlen kényszerzubony, néhány sablonos litánia és szertartás halmaza.

Ha van név a világon, amelyre az ember büszke lehet, ez a név mindenestre a *katolikus* jelző. S a Mária-kongregációknak, mint minden komoly katolikus egyesületnek, egyik legfőbb feladatuk, hogy magukban élesszék és környezetükben terjesszék a mindenél jogosabb és túlon túl elfeledett katolikus önértéket.

A katolicizmus a világkultúra fő tényezője.

A katolicizmus nagy kérdéseiről kell a program szerint beszélnem és ez valóban igen tág téma. Hiszen erkölcs, kultúra, tudomány és művészet, szociális kérdések, a nemzetközi élet, a világbéke, a múlt és jövő, a jelen és az örökkévalóság mind beletartoznak ebbe a tárgykörbe. Azt kell tehát vizsgálni, hogy a *mai katolicizmus irányvonala merre halad?* A részleteket nem taglalhatom, de reá kell mutatni arra, hogy sok örvendetes jelenség van az ébredő vallásos érzés és öntudat terén, aminek tanúi vagyunk majdnem minden államban, mégpedig éppen a magas és legmagasabb intelligenciával bírók körében.

A világtörténelem perspektíváján át nézve azt kell mondani, hogy a katolicizmus még mindig nem jutott ki a koncentrált támadásokból, melyek ellene a pogány reneszánsztól megindultak. Mikor a kereszténység óriási szellemi erőfeszítésekkel és rettenetes véráldozatokkal a világkultúra főténytőjévé küzdött fel ma-

gát, minden oldalról megindultak ezek a támadások. Sorra veszi az előadó a bolognai jogásziskolának támadását a „kereszténység, mint államalkotó elem” ellen, a pogány humanisták lázadását a művészet és irodalom nevében, hitújítást, mely vallási tekintély ellen lázadt, a forradalmakat, melyek kísérletek voltak a kereszténységnek az állami élet irányításából való kiűzésére, a felvilágosodást és a különböző filozófiai irányokat, melyek a bölcséleti és etikai alapot támadták, melyen a középkor nyugodott, a gazdasági liberalizmust, mely a gazdasági életből akarja száműzni a keresztény gondolatot, és a szocializmust és annak legkövetkezetesebben keresztülvitt formáját, amely kísérlet a katolicizmus kiküszöbölésére a társadalmi ellentétek elsimításánál.

Ezek a támadások minden téren még mindig tartanak, de már nincs meg a régi átütő erejük és a katolicizmus zászlaja dadalmasan lobog mindenfelé. Ezen a téren három fő gondolatra akar rámutatni. Az egyik az általános kiábrándulás azokból az elvekből, melyeket a keresztény és katolikusellenes társadalom az újkorban követett. Ha a komoly irodalmat tekintjük, látjuk, hogy az világszerte pesszimizisztikus. A legmélyebb gondolkodók kétségbeesnek a nyugati kultúra jövőjén. Az emberiség rájött arra, hogy mindenben csalódott ott, ahol szembefordult a katolikus etikával és gondolkodással.

I.

A katolicizmus mindig azt hangsúlyozta, hogy *csak egy igazság van*. Nem lehet ellentét kinyilatkoztatott és természetes ézigazság, hit és tudás között. Ezt a korszellem nem akarta elfogadni és az eredmény az lett, hogy a gondolkodók rövidesen kétségbeestek az ész megismerő ereje fölött és a büszke racionalizmust a szkepticizmus váltotta fel.

A szép terén a katolicizmus csak az erkölcsileg szépet ismerte el, amit a modern esztétika nem fogad-

dott el, és csak a formát tekintve a korlátnélküli művészi irányok eljutottak a kubizmushoz, futurizmushoz, dadaizmushoz, a művészetek elsilányulásához és elsorvadásához. *A katolicizmus mindig azt mondotta, hogy a társadalmi életben a legfőbb törvény az igazság és szeretet.* A modern korszellem kinevette ezt és a szabad versenyt hirdette, aminek eredménye lett az osztályok harca. A modern gondolat azon is nevetett, mikor a katolicizmus azt hangoztatta, hogy a népek viszonyának is az igazság és a felebaráti szeretet az alapja. Még a háború alatt is, mikor XV. Benedek pápa ismeretes békeszózata megjelent, a budapesti sajtó egy része gúnnyal utasította azt vissza!

Az eredményt minden téren láttuk és azok a büszke urak, akik a pápát a londoni konferencia alapján kizárták a béketárgyalásokból, keserves tapasztalatok után Locarnókon és egyéb konferenciákon keresztül csak lassan jönnek arra a megértésre, hogy *Európát nem lehet addig meggyógyítani, amíg az evangélium szellemét nem iktatják bele a békepontokba.* A nemzeti életben a katolicizmus nem fogadta el a nemzetiségi elvet, amely minden más szempont kikapcsolásával csak a nyelvi és vérségi közösséget tekintette országalkotó tényezőnek. És az önrendelkezés elvének alapján ma minden országban két-három Elzász-Lotharingia van és elnyomják a nyelvi és vallási kisebbségeket.

Ezt a revüt még soká lehetne folytatni. Rá kell mutatnunk a család kérdéseire, amelyeket a katolikus gondolattól eltérve megbolygattak és ma már Amerikában is a gondolkodók megdöbbenve látják az eredményeket, a családi életnek szétesését, a válások egyre jobban növekedő tömegét. Hangoztatja, hogy a nő is mennyit veszített saját értékéből, amikor a korszellemből kifolyólag eltért a katolikus állásponttól.

Mindez, amit látunk az általános kiábrándulás téren, aminek olyanok adnak kifejezést, mint *Chester-ton*, szerintem nem más mint öntudatlan visszatérés a

katolicizmus felé. Az emberiség nem is tudja, hogy mikor igazi művészet, tiszta családi élet stb. után vágyódik, a tiszta katolicizmust kívánja vissza.

II.

A másik gondolat, amely a katolicizmus jövőjét szépnek és reményteljesnek festi, az *egyén belső alakulására* vonatkozik. Szülők és nevelők tapasztalhatják, hogy van a fiatalságnak egy kora, amikor külső befolyások alatt elveszti hitét és valamiféle fölényt érez a vallással szemben. De később bekövetkezik a lehiggadás kora, amikor higgadtabban ítélkeznek a szép, puffogó frázisokról. Ezt lehet mondani a korról is, amely szinte fiatalos lázban támadta a vallást, de kezd már lehiggadni. Ez a processzus főképpen a férfivilágban tapasztalható.

Az Egyháznak régi elve, hogy *minél műveltebb az elme, annál közelebb juthat a kereszténységhez*, annál jobban fogadja be a nagy átfogó eszméket. És ezt látjuk ma is, hogy az áttérések és megtérések éppen a legműveltebb országokban tapasztalhatók a legnagyobb számban. Angliában évenként 12.000 ember tér vissza a katolikus hitre és éppen a legműveltebb osztályokból. Franciaországban a negyven „halhatatlan” majdnem mind hívő katolikus.

Hasonlóan közel hozza a lelkeket a katolicizmus-hoz a vágyódás a magasabb szépségek és lelki gazdagság után. A katolikus vallási életnek külső és belső melegsége, színessége, mely megnyilvánul liturgiában, zenében, művészetben, irodalomban, nagy vonzó erő, a katolicizmus meleg szépségkultusza önkénytelenül megragadja azt, aki megismeri. Ez a melegség megvan a benső tartalomban is, amely a józanul szemlélőre, legyen az akár hitközönyös, akár más keresztény vallású, vagy pogány, nem maradhat hatás nélkül, ha alkalma van megismerni. Ezt láttuk itt a pogánynak nevezett Pesten is, ahol csak meg kellett kezdeni a lelkek összegyűjtésének munkáját és íme, templomok emelkednek egymás után.

Végül arra is rá kell mutatnunk, mint a katolicizmus fejlődésének tényezőjére, hogy a katolikus Egyház az az erő, amely minden téren legyőzi a pesszimizmust. Mi olyan nehéz időket éltünk át, aminőket a történelem alig mutatott fel. Nem csoda, hogy a pesszimizmus általános, az öngyilkosságok, a rettenetes csatládirtások száma növekedik.

Akinek Istene nincs, örökéletbe vetett hite nincs, hol talál a megpróbáltatások közt vigasztalást és enyhülést? Hiába keresik a munkában vagy a szórakozásokban, mert ezek sem orvosságok. A *pesszimizmus a kor sajátos vonása*, amelyet meg lehet magyarázni, de nem lehet megérteni katolikus és keresztény alapon. A hívő katolikus az, aki mosolyogva tud szenvedni, rágalmakat tűrni, hálátlanságot elviselni, külső és belső csalódásokat elviselni. A katolicizmus ezzel az erővel, mely leküzdi a pesszimizmust, csendesén vér nélkül győz le minden ellenmondást. Ebben a gondolatban való közremunkálásra kell felhívni minden jóakarató embert.

Miért vagyok római katolikus?

E kérdésre igen szép feleletet adhatunk, ha egy protestáns lelkipásztor iratát másoljuk le, aki „örökségül gyermekei számára” s mint maga mondja, „a halál színe előtt” egy könyvecskét állított össze e címmel: *„Miért szeretem a római katolikus Egyházat?”* Megjegyzendő, hogy ő maga öreg édesanyjára való tekintetből, kit áttérése megölt volna, nyíltan *nem* tért vissza a katolikus Egyházba, de különben állandóan „római katolikus kereszténynek” nevezi magát; még pedig a következő okoktól indítatva:

1. A római Egyház „egységes szervezet”.
2. „Általános.”
3. „Az apostolokkal szakadatlan tagi egységben áll.”
4. Oly jellemeket nevel, melyek a hősi Isten-és emberszeretet legfelsőbb fokaira emelkednek.
5. A Szentlélek csodás ereje folyton-folyvást láthatólag működik benne.
6. Mindig megőrizte függetlenségét a vi-

lági hatalommal szemben. 7. Törhetetlenül ragaszkodik a Szentírás szövegéhez és az egész Szentíráshoz. Ellen-tétben pl. Lutherrel, kinek bibliafordítása Bunsen sze-rint vagy 3000 helyen önkényesen megmásítja az ere-deti szöveget és aki pl. az egész Szent Jakab-féle levelet kitörölte a Szentírásból; vagy a modern prot. hittu-dósokkal, kik egész evangéliumokat elvetnek (Mátéjét és Jánosét). 8. Tanításai minden részében összefüggő, szigorúan logikus egészet alkotnak. 9. Szentségei a lehető legteljesebben megfelelnek az emberi természet szükségleteinek. Mily szépen illusztrálja e tételt az is-mert eset, amikor egy protestáns gyakran elvezette kis gyermekét a katolikus templomba; a gyermek azt kér-dezte tőle: „Papa, miért ég ott elől az a lámpa?” „Azért, gyermekem, felelte a protestáns, mert itt van a Jé-zuska.” — Egyszer aztán a protestáns templomba is el-vitte gyermekét az atyja. „Papa, kérdé a gyermek: hát itt miért nem ég lámpa?” „Itt nem ég, gyermekem, mert itt — nincsen itt a Jézuska.” „Akkor gyerünk innen, papa, mondta a gyermek; én nem akarok olyan temp-lomban lenni, ahol a *Jézuska nincsen*”. A protestáns szo-morúan sóhajtott, s nem sokkal utóbb gyermekével együtt áttért a katolikus Egyházba. 10. Istentisztelete époly épületes, mint gazdag. 11. Az összes művésze-tet a vallás szolgálatába szegődte. 12. A gyónás in-tézménye által nagy áldással hat a szívekre. 13. Meg-ható a szeretetteljes közösség, melyben mind az ókori hithősökkel, mind elhunyt kedveseivel él. A „szentek-nek egységét” hirdető hitcikkely vigasztaló és ter-mészetes katolikus értelmezése egymagában is sokak megtérését okozta. Így pl. egy protestáns fiatalember, ki szerető testvérét elvesztette, így szólt: „Katolikussá kellennem, mert érzem, hogy testvéremért imádkoz-nom kell”. (*Sendbote*, Innsbruck, 1902, 322. l.) Msgr. Ségur beszéli, hogy egy tízéves protestáns leányka, ki anyját meghalni látta, így szólt előtte: „Ha felnövök és azt tehetem, amit akarok, katolikussá leszek; mert csak olyan valláshoz akarok tartozni, amely meg-en-gedi, hogy *Isten anyját szeressem és saját anyámért*

imádkozhassak”. (Ségur, Caus. p. 215.) 14. Mindenkinek megadja a szabadságot, hogy saját hajlamai szerinti ájtatosságokat gyakoroljon. 15. Nem késlekedik hitét mindig nyilvánosan is megvallani. 16. Másvallásúak feletti ítéletében mérsékelt és szelíd. 17. Tiszteli az egyházi rendet, megadja neki az illő hatáskört s előre megszabadítja a belső harcoktól. 18. Hitterjesztői tevékenysége hódolatot keltő.¹

Ezen okokhoz egy nemrég megjelent röpirat² még egy sor újat tesz hozzá. Itt csak egyet emelünk ki:

„Ugyanazon hitet, melyet egyházunk ma tanít, már a *katakombákban* megjeljük, a *kőfalakba* vésve: az első, az őskeresztények sírjain. Ez az 1800 éves „*kőbe véselt katekizmus*” sorba felmutatja a bizonyítékokat arra, hogy a szentmiseáldozat, oltáriszentség, papság. Péter fensőbbsege (pápaság), Máriatisztelet, tisztítótűz stb. tekintetében az első keresztények az első századokban *ugyanazt hitték, mint mi, katolikusok*. Eszerint *ugyanaz az én hitem, ha katolikus vagyok, mint az, amelyet az első keresztények vallottak.*”

És még egy okot teszünk magunk hozzá: azt, hogy egyedül a róm. kat. Egyházban van meg még mai nap is a *csodák* tanuságtétele. Mint hírlik s az illető hivatalos közvéleményekből látható, Lourdes-ban éppen a legutóbbi években egymást érték a legnyilvánvalóbb csodák. A hitetlen tudomány nem fejtheti meg azokat; a lourdes-i víz vegyileg époly közönséges víz, mint a Duna vize; a levegő, a környezet — mind teljesen közönséges. Olyan meg nincs, hogy ú. n. titokzatos természetű erők, szuggesztíó, hipnózis, merő képzelgés vagy pláne egyszerű idegrázkódás műveljen *ilyen* gyógyulásokat. Lourdes-ban egyáltalában nem annyira *idegbajok* gyógyulnak meg, mint inkább: *rák, bőrfarkas, előrehaladott tüdősorvadás, nyílt sebek, zúzódások, teljes bénaság* stb. stb. — még pedig egy pillanat alatt, többnyire midőn az oltáriszentséggel a katolikus

¹ L. Klimsch: „Wege zur kath. Kirche”. Klagensfurt, 1900.

² Warum bleibe ich römisch-katholisch? Mit oberhirtlicher Bewilligung.

pap áldást ad.¹ Tényekkel, napvilágon, százezrek szemelättára végbemenő tényekkel szemben minden okoskodás hiábavaló.

*

Mindezek után kétszeresen igaznak találhatjuk azt, amit egyik világosabb pillanatában maga *Luther* megvallott: „Hogy a római Egyházat Isten minden egyéb fölött kitüntette, nem lehet tagadni, hiszen abban élt Szent Péter, ott éltek a pápák, ott ontotta vérét sok százezer vértanu; a római Egyház győzte le a poklot s a világot, úgyhogy . . . *nincs és nem lehet arra elég fontos ok soha, hogy valaki ezen Egyháztól elszakadjon vagy elváljon*”.²

„Ahol Péter, ott az Egyház” — mondogatta már a keresztény őskorban *Szent Ambrus*, Milánó püspöke (kb. 335—397 Kr. u.). Sőt még régebbi bizonyságaink is vannak arról, hogy az első századok keresztényei is szó szoros értelmében *római* katolikusok voltak. Így *Szent Irenaeus*, Lyon püspöke s utóbb vértanuja (kb. 140—202), kit a hitben magának *Szent János* evangélistának személyes tanítványa, *Szent Polikárp*, oktatott, így ír:

„Mivel igen hosszadalmas volna — írja „Az eretnekek ellen” írt művében — valamennyi egyház (hitközség) elüljáróit szóba hozni, csak a legnagyobb, legrégibb s legbiztosabb hagyományt említjük fel, mely az apostolok két fejedelmétől, Pétertől és Páltól Rómában felállított Egyházban őriztetik . . . Mert ezzel az Egyházzal az ő fensőbb előjogánál fogva minden Egyháznak s minden ország híveinek meg kell egyezniök... Az Egyház az élet küszöbe; aki tőle különbözik, az mind tolvaj és rabló . . .”³

De minek halmozzunk idézetet idézetre, holott egyetlenegy gondolat elég, hogy minden komoly és őszinte kételkedésnek élet letörje az Egyház igaz volta

¹ Lásd *Bertrín* párizsi egyetemi tanár művét; *Histoire critique des événements de Lourdes*. Paris, Lecoffre, 1906.

² *Luthers deutsche Werke*, Jena, 1553—8., 7. Teil, 8. Bl., 2.

³ *Adversus haereticos*, III—IV.

felől! Talán legteljesebb, mert *legegyszerűbb* módja a megbizonyosodásnak arról: hol van Krisztus igaz egyháza? — az, melyet a híres északamerikai hithirdető, *Weninger Ferenc S. J.* követett. Midőn 1854-ben St. Louis-ban missziót tartott, egyik beszédjére kíváncsiságból elment egy kemény protestáns érzületű hölgy is, aki saját vallomása szerint „gyűlölte” a katolikusokat. A szentbeszéd végén megtért, katolikussá lett. És mi volt az, amit a páter a szentbeszédben a protestantizmusról mondott? Csak ennyi volt az egész:

„Ha ebben a zsúfoltan teli templomban akad egy protestáns, aki be tudja bizonyítani, hogy a protestánsok előbb voltak, mint a katolikusok, nem pedig ellenkezőleg, hogy t. i. az első protestánsok mind katolikusok voltak, alapítójukkal egyetemben, aki katolikus pap volt; ha, mondom, ezt egy protestáns be tudja bizonyítani: akkor én magam is protestánssá leszek... Akinek füle van a hallásra, hallja meg: az *első egyház az igaz egyház, magukat az apostolok katolikusoknak nevezték, tehát a katolikus egyház az igaz egyház.*”

E szavaknál a protestáns hölgynek, mint maga beszélte, lehullott a szeméről a hályog, s abban a percben szívében katolikussá lett. — Miért nem hull le a többinek szeméről is a hályog a bizonyítékokkal szemben? Nem adja-e meg talán erre is a magyarázatot a szentírás szava:

„...az emberek inkább szerették a sötétséget, mint a világosságot?” (Ján. 3., 19.)

Vörösmarty egyik legmeghatóbb tragédiájában két testvért mutat be: Marót bánt és Bodot, kit azonban kisdéd korában a török elrabolt s magyarírtó, hölgyrabló töröknek nevelt. Megrázó jelenetek azok, ahol Marót és Bod, kiket a török egymásra ingerelt, a legelkeseredettebb dühvel átkozzák s üldözik egymást, és csak mikor a török terve szerint boldogtalanokká tettek egymást, csak akkor tudják meg egymásról, hogy — testvérek voltak.

Ez a szomorú, valóban tragikus félreértés jut eszembe, valahányszor azon keserű ellenkezésre gondolok, mellyel elszakadt testvéreink irántunk viseltetnek. A hűtlen török, a közös ellenség: *a modern hitelenség*, egyként fenyegeti mindkét testvérnép legdrágább kincseit, s mi, ahelyett hogy testvéri frigyben egyesülve vernők el nyakunkról az idegen zsarnokot, engedjük magunkat félrevezetni a közös ellenségtől s készek vagyunk „*önnönszívünkbe verni tört*”. A tudomány mezébe bújt tagadás és nyomában a modern erkölcsi mótely egyre ijesztőbb mértékben hódít tért, s ugyanakkor még az elszakadt gyermekek is ostromolják a félreismeret, meggyűlölt szülői házat. „*Testvért testvér, apát fiú elad!*” (Tompá.)

Nem a gyermekeitől elhagyott egyház-anya fájó sóhaját halljuk-e talán az ismert költemény szavaiban:

„Én szültelek, álltam
Bölcsőtök előtt;
Emlőim adának
Új életerőt...
Én látnotok adtam
Oly nap sugarát,
Amelyet irigyel
Sok földi család...
Ó jertek, ó jertek
Az édes anyához...
Ó jertek ölembe,
Gyermekeim,
Míg el nem apadnak
Hév könnyeim!”

(Vörösmarty: Elhagyott anya.)

Meghallják-e az elveszettek az őket gyászoló anyaegyház hívását? Dehogy, ha meghallják és visszatérnek, époly méltányos dolgot cselekszenek, mint a tékozló fiú, midőn azt mondta: „Felkelek és atyámhoz megyek” — az kétségtelen.

Stolberg grófot, a híres konvertitát, egy protestáns fejedelem így szólította meg: „Nem szeretek olyan embereket látni, akik hitüket változtatják.” Méltán és

helyesen felelte rá Stolberg: „*En sem felség; mert ha őseim 300 év előtt nem változtatták volna meg hitüket, nekem sem kellene megváltoztatnom az enyémet, hogy az ősi hithez visszatérjek.*”¹

A nagynevű protestáns író, *Staël* asszony egyszer azt hangoztatta egy társaságban, hogy ő *apái* hitében akar élni és meghalni. Mire egy jelenlevő konvertita így felelt: „*En meg a nagyapáiméban!*”²

„*Térjete* vissza hozzánk, — így szólt már *Szent Ágoston* (354—430) a korabeli felekezetekhez, de szavai épúgy illenek a mai nap felekezeteire is — *térjete* vissza, mert őseitek akiktől számaztok, *nem azt a hitet vallották, melyet ti tanítottok*; ti kiléptetek az Egyház kebeléből, mely az ellenkezőt tanítja, mint amit ti hirdettek.”³

Ime, ez, és csakis ez az Egyháznak és minden értelmes katolikusnak érzülete a protestánsokkal szemben.

Krisztus és az Egyház.

„*Egyházmentes kereszténység.*”

„*Egyházmentes kereszténység*” — ez ma a jelszó sokaknál.

A legáltalánosabb felfogás manapság, hogy az ember lehet Krisztus híve s követője anélkül, hogy az Egyházzal tartana.

Krisztus nagysága előtt — így beszélnek sokan — szívesen meghajlunk; az ő tanai szépek, igazak, nemesek. Elfogadjuk őt mint mesterünket, mint bölcs tanítót és szelíd megváltót; bámuljuk, imádjuk, szeretjük őt mint az emberiség üdvözítőjét, az Istenembert, az utolérhetetlent. Híveinek valljuk magunkat. De nem fogadjuk el s nem hisszük el, hogy ez a Krisztus valaha is egyházat, a *mai* Egyházat akarta volna alapítani: azzal a türelmetlen dogmatizmussal,

¹ Wetzel: *Frasen*, 40. l.

² U. o., 41. l.

³ Op. imperf. IV. 10.

rideg formaszerűséggel, azokkal a prédikáló papokkal és kápráztató szertartásokkal, az indexszel és inkvizícióval egyetemben, melyekkel ma az Egyház fogadja azokat, akik bűvkörébe jutnak. Nekünk *szabad kereszténység* kell, amelyben Krisztus a mester és az ideál, de nem mint egyházalapító, hanem mint mindeneket elragadó példakép és tanító. Krisztus a megváltó előtt meghajtjuk zászlónkat, de nem Róma előtt, nem a pápa előtt, nem a hierarchia és *nem az Egyház előtt!*

Ha pedig erre valaki azzal felel, hogy a felvetett kérdés eldöntése mindenekelőtt azon múlik, *mit akart maga Krisztus*: filozófiát-e vagy egyházat? — az „egyházmentes kereszténység” hívei bátran rámondják, hogy hiszen Krisztus *maga sem akart egyházat alapítani*. Krisztus csak prédikált, tanított, nagy eszméket hirdetett, szeretetre, bizalomra intette az embereket, de esze ágában sem volt hierarchiát alapítani, a zsidó farizeus zsinagóga helyébe új papi egyházat, új formalizmust, elviselhetetlen, lenyűgöző lelkiismereti kényszerintézményt állítani. Ez utóbbi — az Egyház — részben papi uralomvágy és csalafintaság találmánya, részben pedig az evolúció törvénye szerint magától fejlődött ki. Az Egyház alapítójának sokkal inkább lehet Pál apostolt s követőit, mint Krisztust tartani.

Az evolúciós egyház-elmélet.

Ritschl, Harnack, Hatch s az újabbak szerint az apostolok Krisztus kivégeztetése után teljesen csalódottan, tanácstalanul álltak a világban. A katasztrófa, mesterük elvesztése, ígéreteinek teljes csődbejutása egyideig megbénította minden erejüket. Azonban elmerengve Jézusnak emlékezetükben ragadt szavain, lassankint fel-fellobbant bennük a remény, hogy a Mester talán mégsem csalódott egészen s mégsem élt hiába; hogy bár csúfosan elpusztult, de a lelke, a szelleme fennmaradt közöttük s tanai még sok-sok embernek hozhatják meg a lelki megváltódást. Hozzáláttak tehát a munkához: hirdették a Mestert. S men-

nél jobban belemelegedtek az igehirdetésbe, annál nagyobbá fejlődött prédikációjukban és saját hitükben is a Megváltó személyének alakja. Pál apostol volt az főleg, akinek tüzes fantáziájában s izzó lelkesedésében megfogant először az „Isten”-Jézus ragyogó alakja. A lelkesedés, melybe a hívők magukat beleringatták, oda fokozódott, hogy legvégül már maguk az apostolok is szentül meg voltak győződve róla, hogy Jézus csakugyan csodákat művelt, sőt a sírból fel is támadt — holott kezdetben ők maguk csüggedtek el leginkább amiatt, hogy Jézus bizony elpusztult és — nem támadt fel...

E merész s fantasztikus felfogás persze könnyen végez az Egyház eredetének kérdésével is. Az Egyház létrejötte szerinte a fent vázolt fejlődési processzusnak csak újabb lépése volt. Kezdetben a Krisztushívők pap és egyház nélkül merőben egyéni entuziazmusból követték Krisztus tanait. A hit akkor még eleven élet volt, nem paragrafusok, hitcikkelyek és dogmák szövevénye. Közösén gyakorolták az istentiszteletet, amelyen az evangéliumot felolvasták és szeretetlakomákat tartottak, valamint az ihletett charizmatikus lelkek szónoklatát hallgatták. Így jöttek létre az első hitközségek, amelyeknek élén azonban nem papok, hanem legfeljebb házfelügyelők (episzkoposzok) és vének (presbiterek) állottak. Csak amikor elkezdődtek az üldöztetések s a keresztények erősen egymásra voltak utalva, kezdtek szervezetté tömörülni. Idők múltán a keresztények közé több pogány kultúrájú művelt ember is belépett s ezek lassankint szisztémába foglalták Krisztus tanait a görög filozófia alapján s a hitközségeknek is bizonyos jogi szervezetet adtak. Miután pedig a kereszténység hovahamar az egész földön elterjedt, mindenüvé eljutottak ezek a jogi és doktrinális formák is és így született meg körülbelül 300 év leforgása alatt a világbirodalomnak új világvallása: a katolicizmus (*Harnack: Dogmengeschichte* I. 417.).

Erről az egész röviden összefoglalt fejlődéselmé-

letről egyet el kell ismerni és ez az, hogy zseniálisan van — *elképzelve*. Ha nem a kereszténységről, mint történelmi források alapján is nagyon jól ismert alkotásról volna szó, el is lehetne hinni, hogy egy vallás megfelelő fantasztikus hajlamokkal ellátott emberek között ilyenformaképpen csakugyan létesülhetett is. Azonban a bökkenő az, hogy a kereszténység nem valamikor a homályos ősköd idejében létesült, hanem a történelmi idők verőfényében keletkezett; hogy róla rendkívül sok irodalmi és történeti adatunk van, mindenekfölött az evangéliumok, amelyeknek mint legnagyobb tárgyilagossággal és higgadtsággal megírt és szerzőik halálával megpecsételt egykorú okiratoknak alapján nagyon világos képet alkothatunk úgy Krisztusról és az ő tanairól, mint intézményéről: az Egyházzal. E határozott kép azonban a főtebb vázolt elképzelésektől *tökéletesen és minden lényeges pontban különbözik*. A főtebb leírt egyházfejlődés csak azt mutatja, hogy *hogyan képzei el* magának (Harnack és tábora az Egyház eredetét, miután *a priori* arra az álláspontra helyezkedett, hogy az Egyház fejlődésében semmiféle természetfölötti erőnek érvényesülnie nem szabad s ami ez elvnek ellentmond, legyen az bár az evangélium legvilágosabb részlete, nem érdekel hitelt. De történelmi és tárgyi értékük ezeknek a fantasztikus egyházfejlődési elméleteknek nincsen.

A kereszténység *történelmi faktum* s mint ilyennek megítélése nem történhetik meg az *elképzelés*, hanem csakis a történelmi források szerint. E források: az evangéliumok, az apostolok levelei s az első századok apologétáinak iratai. Aki e történelmi okiratokat el nem fogadja, az Krisztusról egyáltalában semmit sem tud, annak tehát a kereszténység eredetéről nem szabad egyáltalán beszélnie. A kereszténység végre is nem tegnapi találmány, nem is pusztán szó, melyet mindenki arra alkalmaz, amire akar, hanem az a vallás, amelyet Krisztus közel két évezreddel ezelőtt alapított s amelynek az evangéliumok s az apostoli levelek a legfőbb történelemirodalmi letéteményesei.

Az egyetlen kérdés tehát csak ez lehet: vajjon az evangéliumok s egyéb legrégebbi kereszténykori iratok alapján *lehet-e arról szó, hogy a történelmi, a Krisztustól eredő kereszténység ellehet egyház és egyházi kormányzat nélkül is?* Igaz-e az, amit Harnack mond (Dogmengeschichte I. 39), hogy Jézus voltaképp nem is hozott új tant, hanem csak szent életet mutatott nekünk Istennel és Isten előtt, hogy „az evangélium csak annyiban tan, amennyiben az Atya-Isten valóságát tanítja”; ellenben „szélesen megfogalmazott vallás-tan nincs az evangéliumban, még kevésbé az az utasítás, hogy egyik tanrendszert minden mással szemben elfogadnunk és vallanunk kellene”. Igaz-e, hogy csak az „átélés”, csak a „saját magunkban átélt vallásosság megvallására van szükség” s hogy „Jézus felfogása szerint minden más vallás kárhuzatos képmutatás”? (92.)

Akárhol ütjük fel az evangéliumot vagy az apostolok leveleit, mindenütt a kerek ellenkezőjét találjuk annak, amit itt Harnacktól hallunk. Krisztus igenis határozott *tanokat* hirdet s maga mondja: „Én azért születtem és azért jöttem a világra, hogy tanúságot tegyek az igazság mellett”. (Ján. 18, 37). E hivatáshoz képest „Jézus prédikálni kezdett” (Mt. 4, 17). „Körüljárt egész Galileában és tanított a zsinagógákban” (Mt. 4, 23). „Látván a néptömegeket . . . megnyitotta száját és tanította őket” (Mt. 5, 1 sk.).

S amit tanított Jézus, azt *nem mint egyéni véleményt*, hanem mint Istentől nyert és föltétlenül *elfogadandó, biztos igazságot* hirdette. „Az én tanításom — úgymond — nem az *enyém*, hanem *azé, aki engem küldött*” (Ján. 7, 16). „Amit tehát tanítok, úgy tanítom, ahogy azt az Atya mondta nekem” (Ján. 12, 50). „Az ég és a föld elmúlnak, de az én ígéim el nem múlnak” (Mt. 24, 35). Jaj annak, aki nem fogadja el az ő tanait, bárha csak az apostolok által jut is hozzá. „Aki nem hisz, elkárhozik” (Mk. 16, 16). Szodomának és Gomorának — úgymond — könnyebb lesz az ítélete, mint azon városnak, amely visszautasítja az ő tanait. „Jaj neked,

Korozain, jaj neked, Betsaida, mert ha Tiruszban, vagy Szidonban történtek volna a jelek, amelyek benned történtek, régen zsákbán és hamuban vezekeltetek volna" . . . „Aki titeket megvet, engem vet meg; aki azonban engem vet meg, azt veti meg, aki engem küldött" (Lk. 10, 16). Tanaiból egyetlenegy részletet sem enged el: „Tanítsátok őket megtartani *mindazt*, amire tanítattalak titeket!" (Mt. 28, 20).

Ki mondhatja ezek után, hogy Krisztus az egyesekre bizta, hogy ki amit jónak lát, azt higgye s hogy az ő vallása az egyéni átélés, a korok és helyek szerint váltakozó ízlés és divat játékbábja legyen?

Azonban Krisztus nemcsak egységes és változatlan tanrendszert hozott, hanem annak fönntartását eleven intézményre, egy élő szervezetre bizta: Egyházára. Azonban éppen ez az a pont, amelyet sokan nem akarnak elfogadni. Lássuk csak tehát:

Akarta-e Krisztus Egyházat?

Hogy Krisztus az ő híveit nem az egyéni entuziasmus vezetésére akarta bízni, hanem egyházzá, azaz: vallásos célú, szociális szervezettségű társulattá akarta tömöríteni, magából az evangéliumi elbeszélésből nyilvánvaló. Maga ez a szó: „*egyház*”, „*ecclesia*” egyenesen Krisztus szava, ki azt az evangéliumokban két helyen használja (Mt. 16, 18. és 18, 17). Krisztus az Egyházzól, mint az ő művéről, az ő híveinek gyülekezetéről beszél, amelyen „a poklok kapui nem fognak erőt venni”. Igazán csodálatos, mikép juthatott valakinek egyáltalában eszébe, kétségbevonni, hogy Krisztus csakugyan Egyházat akart alapítani. Hiszen a Máté-evangélium szerint Krisztus világosan mondja: *οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν* „fogom építeni az én Egyházamat”.

Mit mond erre Harnack? Egészen apriorisztikus módon azzal felel, hogy Krisztus semmiesetre sem beszélhetett egyházzól s azért az evangéliumban előforduló ezen részletek „nyilván” későbbi toldalékok (76.) *Egyetlen szóval sem bizonyítja tovább ezt a vak-*

merő állítást, holott a napjainkban nagyon kifejlett szentírási szövegkritikai tudomány éppen az említett helyek hitelességéhez legkevesebb gyanút vagy kételkedést sem fűzhet.

A Máté-evangéliumnak összes legrégibb kódexében, valamint valamennyi őskori fordításban s az első századok irodalmának számos szentírási idézetében előfordul ama két nagyjelentőségű részlet; nincs tehát rá semmi ok, hogy hitelét kétségbevonjuk. Harnack azonban, mert előre megrögzített tétele ellen szól, egyszerűen elveti hitelességüket. Ilyen hallatlan önkény-nyel azonban mindent be lehetne bizonyítani, a legnagyobb lehetetlenséget is és mindent meg lehetne cáfolni, a legszilárdabb történeti igazságokat is. Csak rá kell fogni az ellenérvekre, hogy „nyilván” nem lehetnek igazak.

Mit értett Krisztus az Ő egyházán?

A hitújítás azt vallotta, hogy Krisztus ugyan egyházat alapított, de egyházon nem értett látható, azaz szociális berendezésű, hierarchikus társulást, hanem egyszerűen a Krisztus-hívők és kiválasztottak szervezetlen összességét.

Hogy ez a felfogás az evangéliumok alapján nem vallható, arról az utóbbinak csaknem minden oldala tanuságot tesz. Krisztus ugyanis, midőn Egyházáról beszél, azt mindig mint *országot, királyságot* írja le; összehasonlítja *terebélyes fával*, melynek ágain sok-sok madár pihen, *királyi családdal* vagy *háztartással, szőlőkerttel*, melyben sok munkás dolgozik, *hálóval*, melyet a tenger vizébe vetnek s amely mindenféle halat, jót és rosszat foglal magába, *szántófölddel*, amelyen a konkoly és a búza együtt nő fel a világítélet napjáig, stb. E képek közt egyetlenegy sincs, amely puszta láthatatlan, logikai kategóriát jelentene; mindenütt tényleges, szociális, külső egyesülésről van szó, melynek kötelékét még a benső méltatlanság (konkoly, rossz hal) sem szünteti meg. Hát még ahol *nyájnak*

nevezi hívei közösségét s hangoztatja, hogy az ideál, a cél: az „egy akol és egy Pásztor!”

Ezzel az érveléssel szemben nagyon keveset bizonyít régebbi és újabb racionalistáknak arra való utalása, hogy hiszen Krisztus maga mondotta, hogy az „Isten országa bennetek vagyon” (Luk. 17, 21). Ez ugyanis közönséges félreértése az eredeti görög szövegnek: ἐν ὑμῖν ἐστὶν ami nem annyit jelent, hogy: bennetek (bensőtökben) vagyon, hanem: *itt van köztetek*, azaz: már megjelent az Isten országa, nem kell reá még tovább is várni. Ez a csakugyan nevetséges, mert egyszerű szövegnehmértésen alapuló okoskodás azonban a mai napig újra és újra felüti fejét.

Azonban nemcsak az „ecclesia”, vagy az „Isten országa”, vagy a „nyáj” szóból, vagy pedig a Jézus által használt képekből és hasonlatokból bizonyíthatjuk, hogy Krisztus valóban hierarchikus, szociálisan szervezet Egyházat akart, hanem bizonyíthatjuk azt Krisztusnak *intézkedéseiből*, amelyeknek félreismerhetetlen célja az a vallási *társulás*, melyet rövidesen egyháznak nevezünk. Krisztus ugyanis az evangéliumok különböző helyein számos oly intézkedést tesz, amelyekből nyilvánvaló, hogy ő az embereket üdvük elérésében *egymásra akarja utalni*; közös munkára, mégpedig *vezetők és vezetettek, tanítók és tanítottak, papok és hívek* állandó *együttműködésére* utasítja őket. Ezzel pedig az Egyháznak krisztusi eredete minden kétségen felül álló nyilvánvalósággá lesz.

Krisztus és az egyházi hármashatalom.

Perdöntő tény ez irányban már az apostolok ki választása és kiküldetése is. Maga a szó „apostol” (küldött) Krisztustól ered (Luk. 6, 12) s állandó hivatalt és küldetést jelent. Miben áll ez a hivatal és küldetés? Abban, hogy az apostoloknak isteni tekintéllyel kell tanítaniok, kormányozniok és a szentségeket, a kegyelmi élet eszközeit közvetíteniök. Hogy Krisztus csakugyan ilyenemű hármashatalmat adott át apos-

tolainak, azaz „kiküldötteinek”, tehát hogy lelki természetű, vagyis egyházi közéletet akart, az számtalan intézkedéséből és szavából bőven igazolható.

1. *Tanítói tekintélyt* ruházott tanítványaira Krisztus, midőn azt mondotta nekik: „Aki titeket hallgat, engem hallgat, aki titeket megvet, engem vet meg”. (Luk. 10, 16.) S még inkább, amikor minden embert arra kötelez, hogy örök kárhozat terhe alatt hallgassa meg az apostolok tanítását és higgyen nekik. „Tanításatok az evangéliumot minden teremtménynek... aki hisz és megkeresztelkedik üdvözülni, aki nem hisz el-kárhozik.” (Márk 16, 16.) Biztosítja tehát őket arról is, hogy tanítói munkájukban nem fognak megtévedni, mert hiszen valótlán, az ő tanaival ellenkező tanítás elfogadására csak nem kötelezhet előre az örök kárhozat fenyegetésével! De nyíltan is biztosítja őket, hogy láthatatlanul istápolni s vezetni fogja őket tanítói működésükben: „Ime, én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig”. (Máté 28, 20.) A Szentlélek... „veletek fog maradni mindörökké” s „megtanít benneteket mindarra, amire én magam tanítottalak titeket”. (Ján. 14, 26.) Erre a Krisztustól felállított tanítói tekintélyre hivatkozik Szent Pál, amikor azt írja a galatáknak, hogy „ha egy angyal szállna is le a földre és más evangéliumot hirdetne, mint amelyet én hirdettem nektek, átok alatt legyen”. (1, 8.) Erre hivatkoznak az apostolok leveleik bevezető soraiban; erre utalva dicséri meg pl. Szent Pál a thesszalonikaiakat, hogy az ő szavát nem emberi szózatnak, hanem Isten igéjének vették, „amint valóságban Ő az, aki munkálkodik azokban közületek, akik hittek”. (I. Thessz. 2, 13.) Ugyanezen tekintélyre hivatkozva fenyegetik az apostolok azokat, akik nem fogadják el tanításaikat. Látnivaló, hogy maguk is komolyan vették küldetésüket s tanítói tekintélyüket; vérükbe ment át a tudat, hogy ők nem emberi tudásból, hanem mint „Krisztus követői” tanítanak minden nemzeteket.

2. *A megszentelés és a kegyelmi élet eszközeit* is az apostolokra bízta Krisztus; így a bűnbocsánat, az

Óltáriszentség, a keresztség stb. kiszolgáltatását tudjuk jól az ősegyház irodalmából épúgy, mint liturgiájának máig fönnmaradt maradványaiból, de tudjuk már a későbbi újszövetségi könyvekből is (pl. az Apostolok Cselekedeteiből), hogy az apostolok csakugyan gyakorolták ezt a krisztusi felhatalmazást: a kézfeltevés, bérmlálás, felszentelés, kenyértörés, keresztelezés, bűnbocsánat, stb. útján.

3. A *lélekkormányzó hatalmat* Krisztus akkor bízta legvilágosabban apostolaira és ezek utódaira, amidőn őket egyenesen törvényhozói és kormányzói tiszttel ruházta fel a hívők fölött. A szó, melyet apostolaihoz intézett: „Bizony, mondom nektek, amiket ti megkötöztök a földön, meg lesznek kötve a mennyben is és amiket föloldoztok a földön, föl lesznek oldozva a mennyben is” (Máté 18, 18), a zsidó-aramaei nyelvben a „megkötözés” és „feloldozás” eredeti jelentése szerint nem éppen csak a bűnbocsátó hatalmat, hanem a teljes törvényhozói és kormányzói jogot jelenti. Krisztus tehát híveit — természetesen csak lelki dolgokban — egyszerűen az apostolok teljes mértékű kormányhatalma alá utalja.

Ugyaníly értelemben külön is elrendeli, hogy a hívek vitás kérdésekben végső fokon az Egyházhoz forduljanak, melyet a döntés joga megillet; ha pedig, úgymond, a vétkes „az Egyházra nem hallgat, legyen olyan, mint a pogány és a vámos” (tolvaj). (Máté 18, 17.) E mondat általános elvi kijelentést tartalmaz, mely szerint az, aki lelki ügyekben az Egyház döntő intézkedéseinek alá nem veti magát, *megszűnt Krisztus híve lenni*, amivel egyúttal az Egyház fegyelmező és büntető joga is teljes mértékben kifejezést nyer. A fenti szavak értelme szerint azzal, aki az Egyháznak alá nem veti magát, Krisztus híveinek minden lelki közösséget meg kell szüntetniök. Az Egyházra nem hallgatni Krisztus szerint annyit jelent, mint önmagunkat kiközösíteni Krisztus hívei köréből, illetve magunkra vonni az Egyház döntését, amellyel bennünket a Krisztus híveinek életközösségétől megfoszt. Ki kételked-

hetik azonban ily alapon azon, hogy Krisztus bizony nem egyéni entuziazmust és egyéni önkormányzatot akart, hanem a legszorosabb szervezettségű hierarchikus Egyházat?

Az apostolok egész működése, amint az az egykori följegyzésekből és főleg az apostolok saját irataiból kitűnik, arra vall, hogy Krisztusnak személyes tanítványai teljes tudatában voltak e lélekkormányzási, törvényhozói s bírói hatalomnak. Bámulatos pl. az a tekintély, amellyel Szent Péter az apostolok első jeruzsálemi zsinatján (51-ben) így beszél: „Ügy tetszett a *Szentléleknek és Nekünk*, hogy semmi több terhet rátok ne rakjunk” stb. (6, 15, 28.) Pál és Timóteus kihirdetik a különböző városokban „az apostolok és papok (presbiterek) *rendeleteit*”, — tehát a „presbiterek” igazi papok, egyházkormányzók voltak, nem pedig csak „vének”, akikre pusztán némi felügyelői, vagy házgondnoki hivatal volt bízva. Pál megdicséri a korinthusiakat, hogy megtartották „az ő *parancsait*”. (I. Kor. 11, 2.) stb. Ezek bizony kezdettől fogva komoly egyházkormányzási aktusok; tehát nem egyéni rajongás és szabad vélekedés volt az irányadó. A hívőkre az Egyház kormányzásában vagy a lelki élet irányításában semmiféle jog nem hárul; az apostolok nem tőlük, hanem egyesegyedül Krisztustól eredeztetik parancsoló, oktató, megszentelő hatalmukat.

A Máté-evangélium és az Egyház.

Égészen kézzelfogható azonban a katolikus értelemben vett Egyháznak Krisztustól eredő gondolata, a lelki kormányzás elvén felépült vallási társulás eszméjének krisztusi eredete a Máté-féle ú. n. klasszikus szövegrészben, a Máté-evangélium 16-ik fejezetében. Neves, elsőrangú protestáns hittudósok kijelentették, hogy *ha* ez a részlet csakugyan apostoli eredetű, *ha* a Máté-evangéliumban csakugyan kezdettől fogva benn volt, akkor a katolikus Egyháznak kétségtelenül igaza

van: akkor Krisztus csakugyan egyházat, még pedig hierarchikus és pápai egyházat akart.

Schelling pl. így ír: „E szavak (Mt. 16, 18.) Péter felsőbbbségi jogát illetőleg végleg döntők; a pártszellem egész elvakultságára volt szükség, hogy e szavak bizonyító-erejét tagadásba vegye, vagy e szavakba más értelmet magyarázzon bele”. (Philosophie der Offenbarung 1858, II. 301.) Holtzmann szerint: „ha Mt. 16, 18 történetileg Jézus szava, akkor... a katolikus értelmezést kell előnyben részesíteni” s akkor a protestáns „Tendenzexegese” merő csűrész-csavarás. Legvilágosabban a racionalista Pfléiderer és Jülicher beszélnek, akik szerint a Máté-evangélium hitelessége ellen éppen az a döntő érv, hogy ez az evangélium, főleg a 16-ik fejezetében túlságosan „katolikus” és „egyházi”, „magában rejtí már a Péter felsőbbbségi jogának s a római Egyház által ebből levezettetni szokott uralmi igényeknek csiráját” s így „lehetetlen” elfogadni.

A klasszikus 16, 18—19-ről Pfléiderer azt mondja, hogy Jézus e szavainak („Te Péter vagy” stb.) „történelmi lehetetlensége” szembeötlő. Ezzel a bátor szóval aztán elintézettnek is tekinti az egész nagyjelenetőségű kérdést. Hasonlóképp jár el a legtöbb racionalista, így Harnack is.

Ez a nagyfontosságú részlet a Máté-evangéliumban így hangzik: „*S én mondom neked: Te Péter (szikla) vagy s e sziklára fogom építeni Anyaszentegyházamat; s a pokol kapui nem vesznek erőt rajta. S neked adom a mennyek országának kulcsait. És amit megkötsz a földön, meg lesz kötve a mennyekben is; és amit feloldasz a földön, fel lesz oldva a mennyekben is*”. (Mt. 16, 18—19.)

Igaz-e, hogy ez a részlet — mint az újabb protestánsok akarják — *nem volna hiteles*?

Az evangéliumi szövegkritika s a történelmi épesség szempontjából ez a részlet *épp olyan hiteles*, mint az evangéliumoknak bármely más részlete s ellenfeleinknek egyetlenegy másnemű érvük nincs ellene,

mint az Egyház elleni elfogultságuk. Ha minden helyet ki lehet dobni az evangéliumból, amely valamely előítéletünkkel meg nem egyezik, akkor az evangéliumból nem marad meg egyéb, mint a födele.

A kérdéses részlet benne van az összes legrégebbi kéziratokban, változatlanul, variáns nélkül. A közel 3000-re tehető ősrégi görög kódex egyformán közli, legföllebb hogy egyikben-másikban egy lényegtelen és-sel (xxi) több van s hogy egy rész egy szóba írja a *Barjoná-t* (János fia), más rész két szóba (*Bar Jona*). Hasonlóképp benne van e részlet az összes ősi fordításokban, idézésekben stb. Hogy Máté hamisította volna, nem tételezhetjük fel; a nem hiteles (apokrif) evangéliumokat maguk az apostolok s az első keresztények üldözték legjobban. A későbbi betoldás (interpoláció) pedig azért is teljesen ki van zárva, mert hisz a hely rendkívül fontos és nagy jogi jelentőségű lévén, föltétlenül kezdettől fogva magára vonta a közfigyelmet; s minthogy az evangéliumok, alighogy megszülettek, közkinccsé lettek, ki van zárva, hogy bárki is suttyomban olyan passzust írt volna bele az összes már elterjedt másolatokba, mely az eddig ismert s olvasott kódexekben nem volt meg vagy másképp hangzott.

A Máté-szöveg szóbanforgó helyéhez tehát *indokolt* kétség abszolúte nem fér.

Vegyük már most szemügyre Krisztusnak e kijelentését: „Te Péter vagy s e kőszálra építem Egyházamat”. A Péter-név eddig használatlan volt; azt Krisztus szerzette e helyen. Ugyanazt a szót használja kétszer: „te *kéfá* (kőszál) vagy s erre a *kéfára* építem majd Egyházamat”. Bizonyos tehát, hogy Pétert ünnepélyesen azon *kősziklának* jelenti ki, melyre Egyházát építeni szándékozik s *amely által kívánja biztosítani az Egyház szilárd fennmaradását*.

Erre vall az ünnepélyes bekezdés: „És én mondom neked: te *kéfá* vagy” stb. Erre vall a *kéfá*, a „*kőszikla*” jelentése: erős alapja az építendő egyháznak. Erre vall a *kősziklára* való építés közvetlen kö-

vetkezménye: az erősség, a szilárdság, ingathatatlan-ság, melynél fogva: „a pokol kapui nem vesznek erőt rajta”, t. i. a Péterre épített egyházon. Erre vall a következő mondat is: „Es neked fogom adni a mennyek országának kulcsait”: a kormányzó s összetartó hatalmat az Egyházban.

Most még csak két elintézendő kérdés marad meg: kit értett Jézus „Péteren”, az egy embert-e, vagy pedig Pétert és törvényes apostolutódait is? És: mily értelemben tette meg Pétert és jogutódait „kéfálnak”, kösziklának, alapkőnek az ő alapítandó Egyházában?

Ki a „köszikla” s mily értelemben?

Hogy Péteren itt nem — mint régebbi protes-tánsok mondták — „Péter hitét”, hanem Pétert, az embert értette, onnan világos, hogy határozottan Simont, „Jónás fiát”, nem pedig Péter hitét vagy hitvallását emlegeti; főleg pedig onnan, hogy a hitet vagy a hitvallást alapnak, „kösziklának” még csak meg lehetne tenni, de a „mennyek országának kulcsait” reábizni nem lehet, amint az oldozó-kötöző hatalmat is csak személyre, nem pedig absztrakt fogalmakra lehet ráruházni. Az egész részletben nem a hit vagy hitvallás a főszereplő — ez csak az alkalom s az ok, mely miatt Pétert Jézus már így előre kitünteti s jutalmazza —, hanem Péter, Jónás fia, az apostol, az ember, akire Krisztus — mint Pfleiderer maga bevallja — itt valóban Egyházának kormányzatát akarja bízni.

Azonban époly bizonyos, hogy bárha e szavak közvetlenül Péter személyére vonatkoztak s őt az alapítandó Krisztus-közösség legfőbb előljárói méltóságának várományosává tették, közvetve Péter *utódaira* is értendők. Mert midőn Krisztus később az Egyházat csakugyan megalapította (Ján. 21, 15—17.), s midőn annak megígérte, hogy örökre, „a világ végezetéig” fennmarad (Mt. 26, 20.), akkor nyilván ugyanazon

Egyháznak ígérte a *maradandóságot*, amelynek a Mt. 16, 18-ban a *monarchikus* jelleget megadta s a központi kormányzati formát kijelölte. A monarchikusnak, pápának alapított Egyházra mondta ki, hogy vele marad — ő, Krisztus — „mindennap a világ végezetéig”.

Ami nem is lehetett másképp. Hiszen Krisztus oly feladatokat ruház Egyházára — pl. az összes népek megtérítését —, melyeket az apostolok *maguk* sehogyszem teljesíthettek, hanem csak *utódaik* révén. Krisztus intézményének épügy örökre fenn kellett maradnia, mint ahogy maradandó a cél, amely végett amaz intézményre szükség volt. Ez az intézmény pedig: a Péterre, a központi kormányzatra épült Egyház. Hogy ezt Krisztus külön ki nem emeli, semmiképp sem csodálatos; mert hisz ez annyira magától értetődő, hogy ellenkezőleg: az volna furcsa, ha Jézus minden egyes intézkedésénél külön hozzátenné, hogy „ennek is mindvégig fenn kell maradnia”. Elég az, ha egyszer s mindenkorra kijelenti, hogy az ő műve, hogy az ő parancsai, az ő intézményei „minden kereszténynek” s „a világ végezetéig” szólnak.

Mindenesetre fel kell tennünk, hogy az apostolok személyes érintkezésükben csak megbizonyosodtak Jézus azon intenciói felől, melyeket az evangélium röviden közöl; már pedig bizonyos, hogy az apostolok maguk is így: az utódlás és utódfelszentelés értelmében fogták fel apostoli küldetésüket. Maguk is szenteltek már püspököket kézfeltevés által (Ap. 14, 22. 1 Tim, 1, 3. 18; 4, 14. Tit. 1, 5 stb.) s amint Péter többségét mindenütt elismerték, úgy halála után is megnyugodtak abban, hogy az Egyház főkormányzatát ne a még élő apostolok, hanem Péter utódai, a római püspökök örököljék. Így tudjuk pl., hogy a korinthusi keresztények viszályának eldöntéseért nem a még élő János apostolhoz fordultak, hanem azt egyenesen Kelemen római püspök színe elé terjesztették. aki azután autoritatively döntött is ügyükben stb.

Bizonyos tehát, hogy Krisztus, az apostolok s az

őskeresztény hívek értelmében az egyházi főkormányzat Péter kezébe tétetett, még pedig úgy, hogy Péter elhalálozásával más vegye azt át és így tovább, amíg csak az Egyház fennáll, azaz: „a világ végezetéig”. S ki vegye azt át? Természetesen az, aki Péter apostol székének utódja.

A másik feleletreváró főkérdés ez: mily értelemben tette meg Jézus Pétert „kéfának”, „kösziklának”, Egyháza erősségét fenntartó alapnak?

A felelet nagyon egyszerű. Az épület akkor szilárd, ha részei szét nem esnek, azaz: ha az épületet erős egység tartja össze. *Morális* épületek, azaz testületek akkor szilárdak s maradandók, ha erős kormányzati egység hatja át őket. Sőt el lehet mondani: nagy-kiterjedésű, sok és sokfajta embert felölelő társadalmat egységessé más nem is tehet, mint a szigorú központi kormányzat. Amely országnak két vagy több királya van, vagy amelynek polgárai kormányt önmaguk fölött el nem ismernek, az nem egységes ország többé s azt a legelső vitás kérdés, a legelső nézeteltérés azonnal darabokra fogja tépni.

Nézeteltérés pedig még az apostolok közt is volt, sőt éppen Péter és Pál is ellentétes nézetten voltak egyes gyakorlati dolgokban. Pál „ellentmondott Péternek” (Gal. 2, 11.); mindazonáltal Péter elsőbbségéhez soha kétség nem fért: Péter az apostolok közt mindenütt mint vezérük és fejük szerepel az Apostolok cselekedeteiben. Péter csak úgy lehetett tehát az Egyház sziklatalapzata, ha szerinte igazodnak, ha parancsai szerint indulnak az Egyház összes tagjai, ha az ő erős keze s Krisztustól nyert tekintélye tartja őket egységben. Más értelme a „köszál”-alpnak egy nagy társas egységben, egy erkölcsi épületben nem lehet.

„A pokol kapui nem vesznek erőt rajta.” Ez lesz Krisztus szavai szerint Péter köszál-voltának eredménye. Az Egyházon a pokol kapui akkor vennének erőt, ha tanait tévedés és hazugság, életét a krisztusi ideáloktól való elfordulás fertőznék be, vagy ha külső-belső ellenségek diadalmaskodnának felette. Mindhár-

mat csak akkor akadályozhatja meg egy ember mint alap, ha kellő tekintélye van, hogy pl. hitvitákat auktoritativ erővel döntsön el s kormányzati intézkedésekkel tartsa távol a külső és belső ellenségeket. E szavakból tehát külön is következik a Péter primátusa.

Még világosabb lesz ugyanezen érvelés, ha a következő versszakot is figyelembe vesszük. „És neked adom a mennyek országának kulcsait; amiket *te megkötsz a földön, meg lesznek kötve a mennyekben is, és amiket feloldasz a földön, fel lesznek oldva a mennyekben is.*” (Mt. 16, 19.)

E szavakkal Jézus minden kétséget kizáró módon megmagyarázza, mily értelemben teszi meg Pétert Egyháza alapjának, kösziklájának.

A „mennyek országa” itt nem „mennyországot” jelent, hanem egyszerű hebraizmus helyett: „Isten országa”, t. i. a megváltást elfogadók közössége itt e földön, a Krisztus-hívők Egyháza. Ebben az Egyházban, az Isten fiainak birodalmában a kulcsok hatalmát nyeri el Péter; ami a szemita nyelvhasználatot véve alapul egyszerűen annyit jelent, mint: teljes kormányzói és törvényhozói hatalmat nyerni. A Szentírás maga is így használja e kifejezéseket. (Iz. 22, 20—22.)

Amit pedig Krisztus a Mt. 16, 18—19-ben Péternek csak megígért, azt a János-evangéliumnak szintén *teljesen hiteles* 21-ik fejezetében ünnepélyesen meg is adja, amidőn Péterre rábízza *egész nyájának*, kifejezetten: a báránykáknak és a juhoknak legeltetését, azaz: az összes híveknek vezetését, irányítását, felügyeletét. Ez is azt mutatja, hogy Jézus csakugyan a fent vázolt értelemben intézte Péterhez a Mt. 16, 18—19-ben foglalt szavakat. Ott köszárlól, kulcsokról s oldó-kötő hatalomról beszélt: itt ugyanazt mint pásztori, legeltető, lélekgyondozó s irányító hatalmat írja le:

„Midőn tehát megebédeltek, mondá Jézus Simon Péternek: Simon, János fia! szeretsz-e engem jobban ezeknél? Mondá neki: Úgy van, Uram! te tudod, hogy

szeretlek téged. Mondá neki: *Legeltesd az én bárányaimat!* Mondá neki ismét: Simon, János fia! szeretsz-e engem? Mondá neki: Úgy van, Uram! tudod, hogy szeretlek téged. Mondá neki: *Legeltesd az én bárányaimat!* Mondá neki harmadszor: Simon, János fia! Szeretsz-e engem? Elszomorodék Péter, hogy harmadszor mondá neki: Szeretsz-e engem? és mondá neki: Uram! te mindent tudsz, te tudod, hogy szeretlek téged. Mondá neki: *Legeltesd az én juhaimat!*" (Ján. 21, 15—17.)

Világos tehát, hogy Krisztus így szervezte meg művét: azt akarta, hogy híveinek társasága necsak tömeg legyen, hanem szervezett ország, egy nyáj, egy család, mely a világ végezetéig fennáll s melyben az erre kiválasztottak (és persze utódaik) a hármás lelki hatalmat gyakorolják a hívek fölött, s e társaságot legfőbb fokon vezesse, irányítsa, kormányozza Péter (és persze utódai), úgyhogy éppen ezen rendszeres kormányzat által nyerje el az Egyház bámulandó egységét, erősségét és fennmaradását.

Péter ezen elsőségét az apostolok is mindenütt elismerték; bárha egyes részletkérdésekben az opportunitást illetőleg más nézetek voltak, mégis Péter központi, vezető jogfennhatósága előtt mindnyájan meghajoltak, bár viszont a maguk jogkörében ők maguk is parancsokat osztottak a híveknek s ebben Krisztus intézkedésére hivatkoztak. Az apostolok nem ismertek tehát Egyház- és pápaság-nélküli kereszténységet. Az Egyház Szent Pál szerint „az igazság oszlopa és erőssége” (1. Tim. 3, 15), Krisztus titokzatos „teste” (Ef. 1, 22) és „szeretett menyasszonya” (Ef. 5, 23. stb.). A püspökökről már maga Szent Pál mondja, hogy őket „a Szentlélek rendelte arra, hogy az Isten Egyházát kormányozzák”. (Ap. Csel. 20, 28.)

Hogy beszélhet ezek után bárki „egyházmentes”, hierarchia-mentes „keresztény” vallásról?

Az őskereszténység és az Egyház.

Ezek után fölösleges hosszasan bizonyítani, hogy az ősegyház is teljes egyértelműséggel vallotta az Egyház krisztusi eredetét, minek beszédes tanúságaitól gazdag az első századok keresztény irodalma. (Antiochiai Ignác, Polikárp, Irenaeus, Tertullianus, Ciprián, Origenesz stb.) Innen az őskeresztény Egyház ama rendületlen hite, hogy: *„Ahol Péter van, ott van az Egyház s ahol az Egyház van, ott van az örök élet”*. (Ambrus, † 397.) Az ősatyák éppen ezért szóba sem állnak semmiféle szakadársággal vagy felekezettel s minden vallásújítást a *limine* azzal utasítanak el, hogy *„aki az Egyházra nem hallgat, az pogány és publikánus”*. *„Nem atyja annak az Isten, akinek nem anyja az Anyaszentegyház”*.

Az Egyház örök élete.

„Ahol az Egyház, ott van az örök élet.” Egy pillantás a kereszténység történelmére elég, hogy e szó igazságáról: az Egyháznak földi értelemben vett örök életéről is meggyőződhattunk. S amit fentebb a kereszténység ősforrásaiból kimutattunk, voltaképp ugyanazt fordítva a kereszténység 19 évszázados történelméből is levezethetnők.

Akik oly nagy garrral hirdetik a „kereszténységet egyház nélkül”, feledni látszanak, hogy kereszténység Egyház nélkül sohasem volt. S minden irány: politikai vagy tudományos, társadalmi, vagy egyéni, csálhatatlanul és föltétlenül a nihilizmusba, a züllésbe, a kereszténységtelenségbe torkolt, mihelyt megszűnt az Egyházzal szerves egységben maradni. Az ókori herezisek szédlítő zagyvasága, a skizma elvilágiasodott, uralkodóktól függő szervilizmusa, a protestantizmus szektákra szakadozása és pogány racionalizmusa: mind ezt mutatja. *„Nem atyja annak az Isten, akinek nem anyja az Egyház”* — mint az ősegyház atyái, a Szent Cipriánok mondták. Az egyházmentes keresz-

ténység kényelmes frázis: köpenyeg, amellyel a komoly, evangéliumi, tehát egyházas keresztény élettől való iszonyódásukat leplezhetik azok, akik túlságosan pogányok ahhoz, hogy Krisztus rendelkezéseit őszintén követni akarják, s túlkevésbé becsületesek ahhoz, hogy egyházellenes elfogultságuk voltaképeni indítóokait nyíltan bevallják, de az evangélium mást mint *Egyházas* kereszténységet, mint katolicizmust nem ismer.

„De hogyan akarhatta Krisztus, hogy bűnös, tévedő emberek gyakoroljanak lelki hatalmakat s vezessenek, befolyásoljanak önálló, független lelkeket?” — kérdezik sokan. A felelet egyszerű: nem mint emberek, még kevésbé mint bűnre és tévedésre hajló emberek gyakorolják papi hatalmukat az Egyház tisztviselői, hanem Krisztus nevében s Isten erejével, „működnek Krisztus helyett, mint az ő követői”, ahogy Pál apostol mondja. S ha az orvos gyógyíthat, bárha maga is betegségre hajlik s végül maga is meghal; ha a bíró ítélhet, bárha maga sem tökéletes; ha az uralkodó vagy a törvényhozó testületek kormányozhatnak, bárha ők is csak emberek, miért ne gyakorolhatnak az egyházi közélet tekintélyi szerepeit azok, akiket erre isteni hivatás és apostoli jogutódlás kiszemel és felavat?

Az Egyház sokak szemében vörös posztó s amint Krisztus megjövendölte, egész élete csupa üldöztetés a századok hosszú folyamán. Sokan gyűlölik, mert összetévesztik benne az emberek hibáit az intézmény fönséges, isteni jellegével; sokan agyarkodnak ellene, mert benne a keresztény erkölcstörvények kellemetlen hangoztatóját, az eleven tízparancsolatot s az evangéliumi morál legszigorúbb sürgetőjét látják és érzik. S amint a Mesterre azért kiáltottak „Feszítsd meg”-et, mert gyűlölték tiszta és magasztos, de nehéz és önmegalázást követelő parancsait, úgy a Krisztus művét fenntartó s folytató nagy intézményre, a katolikus Egyházra is haraggal kiáltják a „Tollé”-t, a pereátot, vagy modernebb alakban így: „Écrazez l'in-

fâmel" és „Le cléricalisme, voilà l'ennemi!" Mindegy! Ezzel is csak Krisztus jövendölése teljesedik, hogy az ő hívei „gyűlölet tárgya lesznek mindenekelőtt" s nem kevésbé marad igaz az apostol gyönyörű mondanása, mely szerint az Egyház — Krisztus *menyasszonya*, melyet ő szeret és csinosít az idők végezteig... (Ef. 5, 25—29.)

Szeressük hát a közgyűlölt Egyházat: a töviskoszorús Krisztus bántalmazott, de így is dicsőséges menyasszonyát.

Miért középpontja az Egyháznak a pápaság?

Közel kétezer évvel a Megváltó halála után meghal Rómában egy aggastyán, aki az Ő helytartójának nevezte magát, s egy világ borul gyászba körülötte. Államfők és kormányok, parlamentek s közületek, tudományos testületek és egyházközségek tisztelettől remegő hangon búcsúznak emlékétől, s ha egyesek néha közvetlenül csak az ő emberi és papi érdemeit állítják is előtérbe, mindenki érzi, hogy itt egy magasabb hatalom képviselőjének szól a tisztelet s a gyász. Annak a legfőbb erkölcsi erőnek szárnyverdesése érzik ki minden elparentálás mögül, amelyet valamikor Názáret, Betlehem és Golgota csodája: a megtestesülés és megváltás indított el világtörténeti útjára.

Amióta előbb a keleti egyházszakadás, utóbb a XVI. századbéli hitújítás szakított az Egyház egységes, élő középpontjával s utána a polémia mindent elkövetett, hogy a pápaság tekintélyét és népszerűségét megtépázza, sokan vannak a keresztény Európa lakói között is, akik bizonyos türelmetlenséggel, vagy legalább értetlenséggel kérdezik: minek ekkora lármát csinálni a megholt pápa s az új pápaválasztás körül? Ki is az a pápa, és miért tulajdonítanak a katolikusok neki Krisztus Egyházában oly kimagasló és uralkodó jelentőséget? Minek tolják a pápát Krisztus helyébe? A népies katolikusellenes polémia odatúl már azt is szokásba hozta, hogy a katolikus Egyházat egyszerűen

csak „pápás egyháznak” és „római egyháznak” nevezi és ellentétet állít fel „a pápa egyháza” és „Krisztus egyháza” vagy az „evangélium egyháza” közt. A kereszténységnek — így hangzik ezerszeresen az ellenvetés — csakis Krisztus az egyetlen ura, feje és közép-pontja, és megkisebbiti Krisztus egyedülálló jelentőségét az, aki az ő földi országának fejéül ő mellette még egy halandó földi embert is trónra emel.

Ezzel a megnemértő és fogalmakat összekeverő felfogással szemben ott áll az örök történeti tény, hogy a kereszténység Alapítója maga bizony másképp rendelkezett. Ő maga akarta, hogy mennybemenetele után igenis földi és halandó emberek vezessék az ő Egyházát, vegyék át mint az ő megbízottai az ő nyája legel-tetését, országának kormányzását, a „mennyeik országa kulcsait”. Ő maga bizony arra utasította híveit, hogy ezeknek az ő megbízottainak ugyanoly engedelmes-séggel és tisztelettel fogadjanak szót, őket épúgy az ő Egyháza sziklaalapjának tekintsék, mint ahogy őt magát annak tekintették és tekintik.

A Máté-evangélium 16. fejezetének közepe, a 13. verstől a 19-ig, valamint a János-evangélium 21. részében a 15—17. vers a pápaság alapításának valóságos magna chartája. Annyira az, hogy a protestáns-racionalista Pfleiderer egyenesen kimondta: *ezért* nem fogadja el hitelesnek az egész Máté-evangéliumot (amint a János 21. fejezetét is egészében visszautasítja a liberális-protestáns teológia), *mert* ez az evangélium annyira „katolikus”. Annyira kétségtelenül a pápaság intézményének elrendelését tartalmazza, hogy a katolikus és „pápás” álláspontot nem lehet többé visszautasítani, ha ezt a részt és ezt az evangéliumot benne-hagyjuk a kereszténység ősi, alapvető okmányai sorában.

A katolikusellenes polémia csakugyan máig sem talált semmiféle, csak némileg is elfogadható magyarázatot ezekre az evangéliumi szavakra és krisztusi rendelkezésekre. Ennek a katolikusellenes harcnak egész ügyeskedése a körül forog, hogy megkísérli

Péter személye helyett Péter *hitét* csúsztatni be a Krisztus által az Egyház alapjául kijelölt „köszikla” szerepébe. E szerint a felfogás szerint nem Péternek, az élő személynek szólt volna Krisztusnak ez a kitüntető szava: „Te köszál vagy”, hanem csak annak a *hitvallásnak*, amelyet Péter az előbb kijelentett, amikor Jézust Messiásnak s az Isten Fiának nevezte. Ez a *hit* a köszál, így magyarázták Kálvin követői, erre a *hitre* építi Krisztus az ő egyházát, nem pedig Péterre az emberre és egyszerű apostolra.

Ez a magyarázat azonban az önkéntes fogalomcsúsztatás minden jegyét magán viseli. Ha Krisztus Urunk nem Pétert akarta Egyháza alapjává s kösziklájává tenni, hanem csak az ő hitét, miért nem mondta akkor inkább egyenesen, hogy „Péter, te ugyan nem vagy senki és semmi, de az a hitvallás, amelyet most kimondtál, az lesz az én Egyházam alapköve a világ végéig”? Miért nem mondta így? Miért intézi az egész elég hosszú megbízó beszédet Péter személyéhez? Miért használja ezt az ünnepélyes és nyilván a személyt kiemelő beszédmódot: „Boldog vagy *Simon, Jónás fia*, — íme, annyira kiemeli a személynek szóló dicséretet és kitüntetést, hogy még Péter atyjának nevét is hozzáteszi, csak hogy félre ne lehessen érteni — mert nem a test és a vér nyilatkoztatta ezt ki neked, hanem az én Atyám, ki mennyekben vagyon”. És miért fűzi akkor Jézus tovább ugyanily ünnepélyességgel: „Én is mondom *tehát neked* -- mondkét szón érdekes hangsúly van —, hogy *te* Péter vagy, és *erre* a köszálra fogom építeni Egyházamat, és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta.” Nem a hitről mondja, hogy szikla lesz: „Petrosz” vagy „petra” (arámiban: „kéf”), hanem „*te* vagy az, Péter”; nem a hited vagy hitvallásod, hanem *te* magad, személy szerint, mint ennek a hitvallásnak élő képviselője s hirdetője: *te* leszel az a talapzat, amelyre én Egyházamat rá fogom építeni. És miért fűzte hozzá mindezekhez Krisztus még ezt az ugyancsak sokatmondó és gazdag tartalmú mondatot is: „És neked adom a mennyek országa kulcsait: és amit meg-

kötendsz a földön, meg leszen kötve mennyekben is, és amit feloldasz a földön, fel leszen oldva a mennyekben is”?

Főleg ennek az utolsó mondatnak semmiféle értelme nem lenne többé, ha a XVI. század forradalmárainak és az újítás megszorult vitázóinak önkényes értelmezése szerint a „köszált” vagy „kösziklát” Krisztus nem Péterre, hanem egyszerűen Péter hitére, a Krisztusban való hitre akarná vonatkoztatni. Mert ugyan mi elfogadható értelme volna annak, hogy egy „hitnek” vagy „hitvallásnak” Krisztus „átadja a mennyek országa (vagyis az Egyház) kulcsait”? Úgy, hogy amit ez a *hit* megköt a földön, az meg lesz kötve a mennyekben is és amit ez a *hit* felold, fel lesz oldva odafenn is? A kulcsok átadása mindig személyes *kormányzati jog átruházását* jelentette az ókori nyelvhasználatban s hasonlóképp „oldani s kötni” a keleti nyelvek szerint annyi, mint „kormányozni”, „törvényt hozni” és megfellebbezhetetlen bírói jogokat gyakorolni. Ezek pedig mind személyes felhatalmazások, személyes megbízások, amelyek erőszak nélkül nem is alkalmazhatók, nem vonatkoztathatók egy elvont fogalomra, aminő a hit fogalma.

Nem lehet az evangéliumot komolyan venni többé, ha jogunk van annak legvilágosabb kijelentéseit egy pártszempont és forradalmi érdek kedvéért a közvetlen értelemmel kereken ellenkező értelemben magyarázni. Mert ez már nem evangéliummagyarázás, hanem evangéliumelcsavarás lenne.

Megerősíti ezt az érvelést a János 21, 15—17. is, ahol Jézus Péternek most már nemcsak ígéri, hanem meg is adja a legfőbb pásztori hatalmat és megbízást e szavakkal: „Legeltesd az én bárányaimat” és „Legeltesd az én juhaimat!” Vajjon itt is csak a hitről van szó? A te *hited* legeltesse a bárányokat? Mi értelme volna ennek? Az egyetlen természetes értelem ez: „Te Péter, akinek egyszer már megígérttem Egyházamban a legfőbb kormányzati hatalmat, légy az én nyá-

jam legfőbb földi pásztora, te legeltesd, vezesd és kormányozd az én népemet az igaz hit szerint!

Akik, mint a keleti egyházszakadás hívei, vagy a XVI. század hitújítói, a pápai tekintély igáját le akarták a vállukról rázni, azoknak természetesen tagadniuk kellett ezeknek a krisztusi rendelkezéseknek természetes, logikus, szembeötlő és világos értelmét. Azoknak szembe kellett helyezkedniök az összes előző keresztény évszázadok katolikus hitével, amely ezeket a krisztusi szavakat soha másképp nem magyarázta, mint ahogy természetes hangzásuk követeli. Azoknak, ha teljesen tanácstalanul nem akartak a katolikus érvelőkkel és hitvédőkkel szembeállni, keresni kellett valami akármilyen gyenge és erőltetett kibúvót, valami szalmaszálat, amelybe kapaszkodhatnak. Így született meg a fent ismertetett értelemeltompítás.

Hogy mai elszakadt testvéreink a gyakorlatban mennyire nem bíznak maguk sem ebben a kibúvóban, talán abból is kitetszik, hogy ma lehetőleg keveset beszélnek róla. Az evangélium minden részét, szakaszát szívesen veszik igehirdetésük s írásaik kiindulópontjául, de ezekről a szavakról lehetőség szerint inkább hallgatnak. Érthető: okosan is teszik!

Van aztán egy első pillantásra tetszetősnek látszó érvük, amelynek alapján a krisztusi kijelentések közvetlen jelentését letompíthatni vélik. Ugyanannak a fejezetnek folytatásában ugyanis Máté evangélista elbeszéli azt is, hogy Jézus „attól kezdve” jelezni kezdte tanítványainak az ő közelgő szenvedését és megöletését a vének, írástudók és farizeusok részéről. Mire Péter „félrevonja” Jézust és szemrehányást tesz neki, hogy ne mondjon ilyeneket. „Isten mentsen téged, Uram! Nem fog ez történni veled!” Péter, aki épp az előbb vallotta Jézust Isten fiának, akkor még nem tudta megérteni, hogyan nézhet a világ Üdvözítője ilyen szégyenletes végnek elébe, s a maga rövidlátásában talán attól félt, hogy az ilyen passziós jövendölésekkel Jézus még nagyon is legyöngíti híveiben a maga istenségébe vetett, alig ébredező hitet. Ezért a kislelkűs-

gért aztán Jézustól ezt a kemény dorgálást kapta: „Távozzál tőlem, sátán (kísértő)! Megbotránkoztatsz engem, mert nem az Isten dolgával gondolsz, hanem az emberekével.” (Mt. 16, 21—23.)

Ime, kiált fel diadalmasan a polémia: Jézus csakugyan nem tüntethette ki Péter személyét a pápaság ígéretével, hiszen röviddel utóbb egyenesen *sátánnak* nevezi őt! Kizárt dolog tehát, hogy a fentiekben Egyháza kösziklájává akarta volna tenni őt. A kitüntetés tehát valóban nem őt, hanem csak az ő hitét illethette!

Nem veszik-e észre ennek az ellenérvnek hajtogatói, hogy ebben az okoskodásban voltakép önmaguk ellen beszélnek? Hogy hiszen ha Krisztus Pétert sátánnak nevezi s e miatt Péter személye nem lehet az Egyház kösziklája, hát akkor még kevésbbé lehet ennek a Péternek a *hite* az Egyház kösziklája. Mert hiszen akkor a „sátán” hite lenne az Egyház alapja, ami aztán igazán különös rendelkezés lenne Krisztus ajakán!

Az ellenvetés megoldása nagyon egyszerű. Jézus Pétert ebben a dorgálásban nem teszi meg eleven ördögnek, nem azonosítja a Sátánnal, hanem amikor „sátánnak”, vagyis *kísértőnek* nevezi őt, ezzel egyszerűen ennyit akar mondani: Ne kísérts engem, mintha te magad volnál a sátán! Kísértő vagy, szinte valóságos sátán vagy, ha útjában akarsz állni az Isten megváltói rendelkezésének! Ördögi s megbotránkoztató gondolat, amit meggondolatlanul kimondtál!

Az egész hátralevő evangéliumi rész s az összes következő újszövetségi részek, az Apostolok Cselekedetei s az egész apostolkori egyháztörténet ellentmond annak a szörnyűséges feltevésnek, hogy Jézus ezzel a feddével Pétert most már mindenkorra Sátánnak bélyegezte volna s kizárta volna megkülönböztetett tanítványai sorából. S époly igazolatlan eljárás, ha valaki e miatt a feddő szó miatt most már semmibe sem venné, meg nem történnék tekintené s erejétől, jelentőségétől megfosztaná Jézusnak előbb elhangzott, ünnepélyes formában Péterhez intézett szavait, amelyekkel nem is egyszer, hanem többféle változatban s a legna-

gyobb határozottsággal Egyháza fejévé, alapjává, kősziklájává jelölte ki őt.

A polémia sokszor jut ilyen zsákutcába, amikor már a nyilvánvaló mellébeszéléstől sem riad vissza, csakhogy elvesztett pozícióját legalább valamelyest, legalább látszólag s pillanatnyilag védelmezhesse.

Az evangélium épügy, mint a ráépült keresztény őstörténet, verhetetlenül és cáfolhatatlanul igazolja, hogy Jézus az ő Egyházában *középponti kormányzati tekintélyt létesített*, amelynek első birtokosául ő maga Péter apostolt jelölte meg s amelynek, mint Egyháza alkotmánya egyik fontos elemének, a világ végezetéig folytatódnia s fennmaradnia kellett. Vagyis hogy a pápaság nemcsak Péter személyében, hanem törvényes utódjainak személyében is krisztusi rendelés, az örök és egy Krisztus-egyház hierarchikus és monarchikus alkotmányának egyik sarkalatos, isteni rendelésű alkotóeleme.

Vagyis, hogy pápaság nélkül nincs kereszténység, nincs Krisztus Egyháza, nincs Isten országa a földön.

Az ősegyház is ezen az állásponton volt s ha minduntalan akadtak is zendülők és szakadárok, akik valami partikuláris okból, főleg tani eltérésük védelméből az egyházi kormányzat legfőbb hordozóinak ellenszegültek, az Egyház nagy egyetemessége rendületlenül megmaradt a krisztusi rendeltetés, a legfőbb tekintélyi központ, a pápaság alapján. Ismereteseek errenézve az ősegyház egyik legkimagaslóbb szellemének, Szent Ambrusnak, a milánói püspöknek jellemző szavai: „Ahol Péter van, ott van az Egyház s ahol az Egyház van, ott van Krisztus”.

Ezért középpontja az egyetemes Egyháznak kezdetől fogva a pápaság s az is marad a világ végeztéig.

*

A kereszténység Alapítójának a legfőbb egyház-kormányzati tekintély létesítésében megnyilatkozó bölcsesége egyébként a történelem és a mai kor ezerszeres tanubizonyosságával is igazolható. Ahol pápaság nincs, ott nincs egység és egyetemesség sem, ott a kereszt-

ténység szétszakad: felekezetekre, szektákra s a szubjektív vélekedések ezer színárnyalatára bomlik. Ahol pápaság nincs, ott megszűnt a szeretetteljes együvértartozásnak fölséges, krisztusi örökségre emlékeztető tudata. Ott harc van és egyenetlenség, széthúzás és pártoskodás; kerek ellenkezője annak, amit az Egyház Alapítója búcsúbeszédében az egység nagy parancsaként hirdetett s amit az apostolok is, főleg Szent Pál a kereszténység lényeges elemeként és jegyeként hirdet.

Csak ahol a pápaságot elismerik s Krisztus földi helytartójának szót fogadnak, csak ott teljesedik ki Krisztus Egyházának az a képe, amelyet az Efezusi-levél olyan szemléltetően és nyomatékosan festet. Csak ott válik eleven és boldog valósággá a program: „Egy test és egy lélek, amikép hivatástok egy reménységre szól. Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség.” (Ef. 4, 5.)

Mint hosszú téli dermedés után az enyhe, tavasz-eleji fuvallat, úgy hat az Egyház egységének és egyetemességének áhítóira a vigasztaló s reménykeltő látvány, hogy a hosszas, merev elzárkózás és vitázás helyét az elszakadt testvérek egy részében is a meg-higgadás s az egyházi egységbe való visszavágyódás szelleme kezdi elfoglalni. A vallásszakadás kora s az utána következő másfél vagy két évszázad az elke-seredett harcok és viták korszaka volt. Ezt a kort aztán a türelem s az elszakadásba való rezignált bele-nyugvás kora váltotta fel, amely a kereszténység ketté- vagy hárommászakadását végleges, visszavon-hatatlan és helyreigazíthatatlan állapotnak tekintette. Most mintha egy harmadik korszak hajnala derengene: a revízió s az eleven katolicitáshoz való kijózan-odott visszavágyódás korszaka. Ma már disszidens részről is fel-felhangzik a jelszó, hogy nem szabad örökké csak a Római-levél néhány félreérthető feje-zetén nyargalni, hanem észre kell venni és meg kell szívlelni az Efezusi-levelet is, az Egyháznak mint élő, isteni misztériumnak fölséges tételeit.

A stockholmi és lausanne-i egységkonferenciák,

ha nem érték is teljes célt s nem töltötték is be a kezdeményezők várakozásait, szintén örvendetes lépések voltak az únió felé. Sőt, mint ezt német protestánsokról felismerték, éppen a keleti ortodox egyházakkal való melegebb érintkezés révén protestáns körökben is sok óskatolikus gondolat és berendezkedés felé nyílt meg az érdeklődés és a jobb megértésnek a lehetősége, főleg éppen az Egyház misztériuma s a szentségek jelentősége irányában.

Ma még persze messze vagyunk attól, hogy az egész kereszténység újra elismerje a pápaság középonti helyzetét Krisztus Egyházában. A XVI. században lobogón felszított pápagyűlölet ma sem ült el. De minden okunk megvan arra a meggyőződésre, hogy a kereszténységnek mindenkép kívánatos és áhítandó újraegyesülése abban a pillanatban érlelődik komoly reménnyé, mihelyt elszakadt testvéreink le tudják győzni önmagunkban a százados pápasággellenes előítéleteket s mint mi, úgy ők is örvendve ismerik fel Krisztus nyájának legfőbb földi pásztoraiban lelkük „legfőbb pásztoraik és püspökeik”, Krisztusnak képét. (I. Pét. 2, 25.)

Protestánsok a pápaságról.

„Arról kár beszélni, hogy az őskereszténység nem ismerte a pápaságot. Ez olyan történelmi igazság, hogy mindenki tudja. Azért nem is állhatott az őskereszténység a pápaság talapzatán.”

Evangélikusok Lapja, 1922 február 12.

„Téved Bangha, amikor a magyar reformáció nyakába akarja sózni a pápaság tekintélyének elhalványodását.”

Kálvinista Szemle, 1922 febr. 11.

Oly országból jövök, ahol ugyan állandóan s nagy odaadással tárgyalnak vallási kérdéseket és egyre folyik könyvekben s folyóiratokban a dogmatikai vi-

tatkozás, mert az emberek ott nem érik be azzal a kissé mohamedánizű vallásfilozófiával, hogy „egy Istent imádunk, a többi mellékes”; de ahol ezek a vallási viták mindvégig előkelő, nyugodt és tárgyilagos hangon szoktak folyni. Ép azért kétszeresen felöltött nekem az a disszonáns, erősen személyes, sérteni akaró hang, amellyel a pápaságról mondott egyetemi-templomi beszédemre egyes felekezeti organumok visszhangot adni jónak látták.

A katolikusok másutt is, de főleg nálunk, híresek arról, hogy inkább a vallási közönyre, mint vallási türelmetlenségre hajlanak és ha nem volna is ízléssel ellentétben, akkor sem léphetnék e támadásokkal szemben hasonló hangú vitába. Ez nálunk senkinek sem kell; nekem legkevésbé. Vitáktól is csak ott várok valamit, ahol ész és nem szenvedély áll velem szemben s a következőkben épp azért nem célom a vitatkozás, mert a nyugodt vita lélektani feltételeit nem igen látom a túlsó félen. Amit mégis szóvá akarok tenni, az éppen ez a szenvedély, ez a háborús pszichózis a mi felekezeti csatabárdosaink részén, amelyet minden elfogulatlan embernek, katolikusnak, és protestánsnak, tanulmányul szeretnék ajánlani.

A katolikus-protestáns problémának látásom szerint csakugyan ez a pszichózis a lényege. A pszichózis magyarázza meg nekem pl. a Szózat magatartását, amely hónapok óta fel-felszisszen a „felekezeti béke” egy-egy megsértése miatt katolikus részen (okkal vagy ok nélkül: más kérdés; engem pl. nemrég egy nyugalmazott tábornok oktatott ki nyílt levél formájában a Szózat hasábjain egy cikkért, amelyet nemcsak nem én írtam, de addig a napig nem is olvastam), ellenben egyetlen szava sincs a protestáns kiszólások és habzó gyűlölettel megírt felekezeti lapok ellen. A pszichózis magyarázza meg nekem azt is, hogy amidőn a pápa halálakor tartott emlékbeszédben kegyeletes szavakat mondtam a pápaság intézményéről, — már ezt sem szabad? — vagy amidőn megállapítottam, hogy a pápaság tekintélyének bizony a hitújítás nem kedvezett:

— hát ez sem igaz? — egyes felekezeti orgánumok még ezt is zokon vették.

Ha a pszihózis tanulmányozása közben éppen a Kálvinista Szemlét és az Evangélikusok Lapját veszem kézbe, ez nem annyit jelent, mintha épp e két, véletlenül kezembe került kisebb igényű folyóirat véleménynyilvánítását venném túlságosan súlyosnak, — nem tudom egyáltalán, mi az elterjedtségük vagy jelentőségük odatúl —, hanem mert azt hiszem, ezek az egyházi folyóiratok tükrözik vissza legtermészetesebben azt a harcmódot, amellyel a felekezetek kebelében a katolikusellenes tüzet élesíteni szokás.

A háborús, felekezeti pszichózis már a kérdés felállításában megnyilatkozik. Izlés, műveltség, objektivitás követelménye, hogy amikor egy más vallási meggyőződés védőjét, vagy egyenesen papját éles bírálat tárgyává tesszük, mindenekelőtt bizonyosodjunk meg róla: mit mondott. A szenvedély túlteszi magát ezen az elemi követelményen. Az említett felekezeti megnyilatkozások pl. egyszerűen a lapok, részben zsidó lapok híradásait idézik beszédemről. „Az Ujság” s a „Pesti Napló” egyszerre megbízható hírforrásoknak lépnek elő keresztény ügyekben, keresztények szemében.

Sőt, ezeket a híradásokat egyenesen a támadott adatta ki, talán ő maga is szövegezte. „Az is jellemző, írja egyikük, hogy a prédikációról (Bangha) hivatalos tudósítást adatott ki” s ezt közölte „lapja”, a Nemzeti Ujság stb. Mondanom sem kell, hogy nem adtam ki semmiféle hivatalos vagy nem hivatalos tudósítást; sőt hogy mit értett meg s mit írt le akár az én „lapommá” megtett Nemzeti Ujság tudósítója is, még ahhoz is nekem édes-kevés a közöm. Aminthogy csakugyan éppen a megtámadott részben a Nemzeti Ujság sem adta vissza gondolatomat egész hüen. Gyorslélekzetű ujságíró munkától nem is vár senki pontosságot. Az Evangélikusok Lapjának s a Kálvinista Szemlének, ha beszédembe bele akart kötni, meg kellett volna előbb győződni arról, mit mondtam, nem az Az Ujság

vagy a Pesti Napló, vagy akár a Nemzeti Ujság szerint, hanem valójában. Vagy ha ujsághír szerint igazodik, fenntartással kell dolgoznia s nem szabad minden szót úgy, ahogy az ujságban megjelent, autentikusnak vennie. Ez a lelkiismeretesség elemi parancsa. Azonban mi ez a felekezeti pszihózis rabjainak? Az ilyen finomkodás négyszáz év óta hiányzik a fegyvertárukból.

Tegyem szóvá a gyermekes és gyűlölködő insznuációkat, amelyekkel ezek a krisztusi szellemet hirdető prédikátorok beszédemet s személyemet meggyanusítani settenkednek? Gusztusom tiltja. Mélységes megvetés a vádakra s mélységes szomorúság a gyűlölködőkön — más feleletem nincs. Csak mint jellemző példáját a beteges ízléstelenségnek idézem a Kálvinista Szemle következő kirohanását:

„Végül abban is téved Bangha, hogy a pápaság tekintélyének ártott a magyar apostoli királyság. Gondoljunk a protestánsölő Habsburgokra (Lipót etc.), akiknek fegyveres és anyagi támogatása időről-időre életre galvanizálta a római katolicizmust hazánkban és bizony a Habsburgoknak a római katolikus egyház életébe való beavatkozásáért egy jezsuita csak hálás lehetne. Érdekes, hogy így beszélni Bangha csak a detronizáció után merészel. Hja! a *jezsuita ravasz* és nem tudja, vagy nem akarja tudni a magyar történelmet!”

Amire feleletem — ha vitatkozni akarnék — csak az volna, hogy nem az apostoli királyság intézményéről, hanem az *azzal visszaélők önkényéről* mondtam, hogy ártottak a pápai tekintélynek; az államliberális- és jozefinizmus túlkapásai csakugyan ezt bizonyítják. Hogy pedig a „*ravasz*” jezsuita így csak a detronizáció után mer beszélni, megint igen hatásos könynyítés a haragvó kebelén, de csak ha senki észre nem veszi, hogy az állítás hamis, mert bizony a „*ravasz*” jezsuita az ú. n. detronizáció *előtt* is ugyanily határozottan bírálta az államegyházi rendszer s a jozefinizmus túlkapásait (l. „Magyarország újjáépítése és a ke-

reszténység" című művemet, mely 1920-ban jelent meg, pl. 137. és 141. lapon, valamint számos, még régebbi írásomat). A „ravasz” szó nem azt illeti, aki ugyanazt írja a detronizáció után, mint előtte, hanem aki pusztán olvasóinak tudatlanságára számítva kohol ellenfelére valótlan vádakát. A pszihózással megfér az a másik kis ravaszkodás is, amikor a Kálvinista Szemle azt írja, hogy Magyarországon a római katolicizmust csak éppen a Habsburgok „fegyveres és anyagi támogatása” „galvanizálta életre” „időről-időre”. Nem ejti gondolkodóba a nagymondót, hogy a Habsburgok akárhányszor balkezükkel lerontották, amit jobbjukkal építettek a katolicizmuson s hogy a katolicizmus annyira nem szorul „galvanizálásra”, hogy ma pl. Angliában, Amerikában, Hollandiában stb. Habsburgok nélkül is nagyon szépen virágzik?

Pszihózis az, amikor ennyire nem az igazmondás, hanem a sértegetni akarás üt ki a hadakozó stílusán. Bizony ízlés és fegyverválogatás dolgában ma sincs lényeges különbség a Népszava vagy a Világ és egyes felekezeti katolikusgyűlölők között.

Azonban ennek az elragadtatott, szavainak súlyával már nem is törődő, beteges hevületnek szinte iskolapéldája az Evangélikusok Lapjának következő elképesztő mondata: „Arról kár beszélni, hogy az őskereszténység *nem ismerte a pápaságot*” s hogy „ez olyan kétségtelen történelmi igazság, hogy mindenki tudja”. „Azért nem is állhatott az őskereszténység a pápaság talapzatán.”

Lehet, hogy ezt „mindenki tudja” abban a négykrajcáros horizontú kis körben, amely az Evangélikusok Lapjából meríti történelmi tudását. Nekünk ez a horror mondás reveláció. A pszichózis revelációja, amely nem rösteli a *legelmaradottabb történelmi tájékozatlanságnak* bélyegét sütni önmagára, csakhogy hevületének szabad folyást engedjen.

A Raffay Sándor nevével pompázó folyóirat tudós cikkírója higgadt perceiben bizonynyal nem Melanchthont és Oekolampadiust tekinti az őskereszténység

hivatott tanujának, hanem velünk együtt inkább — magukat az őskeresztényeket. Már pedig, hogy az őskeresztények „nem ismerték volna a pápaságot?”

Lám, *Antiochiai Ignác* († 107—110) ismerte s lángoló szavakkal hódolt a „szeretetközösség elüljárójának”: a „rómaiak egyházának”. *Római Kelemen* is ismerte, mert 96 tájban Kr. u. autoritativ hangon döntötte el a korinthusi keresztények vitáit, akik nem az akkor még élő és közelebb lakó János apostolhoz fordultak, hanem a római püspök szavához igazodtak. *Irenaeus* püspök († 202) szintén ismerte a pápaságot, mert a római egyházban, annak kétségtelenül Pétertől leszármazó törvényes püspökeiben látta az egész világ keresztény egyházainak középpontját, irányítóját, követendő szabályát (Haer. III, 3, 2 s. k.). *Polykár* püspök, Szent János apostol személyes tanítványa, ismerte a pápaságot, mert Rómába utazott, hogy Anicét pápa előtt a keletiek húsvéti ünnep tartását, mely a rómaiától eltért, igazolja. Ugyanígy *Hegesippus* is Rómába utazott, hogy a helyes apostoli hagyományt megismerje; *Irenaeus* szintén. A II. század vége felé megindult a hosszas vita a húsvéti kérdésről, melyet végül is a pápa szabályozott. Ime, ez még mind csak az első két századból való tanúság.

A III. század elején az eretnek *Tertullianus* is ismeri és elismeri a pápaságot s gúnyosan támadja a pápát, hogy „Pontifex Maximus” és „Episcopus Episcoporum” léteire „edictum peremptorium”-ban mond ki olyan végzést, amelyet ő, a rigorista, laxizmusnak tart.

Cyprián († 258) annyira ismeri a pápaságot, hogy folyton jelentéseket küld Afrikából Rómába, vitatkozik is a pápával, kérdéseket intéz hozzá, de elismeri felsőbbségét s a novatiánusoknak szemére veti, hogy „navigare audent ad Petri cathedram atque ad ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est”. Ismerték a pápaságot az első századok eretnekei és szakadárjai is, akik a püspökök és helyi zsinatok ellen a pápához föllebbeznek s akiknek ügyében végérvényesen a pápa dönt (I. pl. Euseb. H. E. VI, 43; VIII, 26).

A libellatikus *Basilides* és *Martialis* is ismerték a pápaságot és midőn a spanyol püspökök őket méltóságtól megfosztották, 254-ben István pápához föllebbeztek, aki vissza is helyezte őket hivatalukba. Ismerte a pápaságot *Origenes*, aki nemcsak nyílt vallomástétellel ír a pápai joghatóságról, de példájával is megpecsételte hitét, amidőn ő, a világ legünnepeltebb tudósa 60 éves korában Rómába sietett, hogy ott kimagyarázza magát s azután tévedéseieért Fábián pápától bocsánatot kérjen. Ismerte a pápaságot *Milevei Optatus*, akitől a híres mondat származik: „Tudnod kell, hogy Róma városában maga Péter állította fel a püspöki széket . . . , hogy ezen egy széktől kiindulva őriztessék meg mindenki által az egység”. (Negare non potes scire te in urbe Roma Petro primo cathedram episcopalem esse collatam . . . in qua una cathedra unitas ab omnibus servaretur. De schism. Donat. II, 2). — De minek folytassuk? Ismerte az őskereszténységben a pápaságot mindenki, csak az Evangélikusok Lapja nem tud róla s csodálatos önelégültséggel még ki is jelenti, hogy „mindenki tudja” s „arról kár is beszélni”, hogy „az őskereszténység nem ismerte a pápaságot”. Lehet ekkora tudatlansággal vagy vakmerőséggel vitatkozni?

Az őskereszténység az Evangélikusok Lapja szerint „nem ismerte a pápaságot”. Ezzel szemben az apostolok maguk *igenis ismerték*. Nem így hitták talán, — ez az elnevezés lehet későbbi, — de igenis ismerték az intézményt, a lényegét, a középponti vezető hatalmat. Csak bele kell nézni az Apostolok Cselekedeteibe, vagy magukba az evangéliumokba.

Ez utóbbiak mindenkép kiemelik Pétert, „első” apostolnak nevezik (Mt. 10, 2) s róla többet s nagyobb megkülönböztetéssel írnak, mint a többi apostolról együttvéve. Szent Pál apostoli meghívattatása után első kötelességének tartotta, hogy Péternél jelentkezék (Gal. 1, 18.) s bár volt egyszer véleménykülönbség köztük, Péter felsőbbségét sohasem tagadta. A többi apostolok sem. Az Apostolok Cselekedetei szerint Péter vezette a tanácskozásokat Mátyás megválasztásakor

(1, 15 s k.), az apostolok élén hirdette a Feltámadottat (2, 14 k.), ő vette fel az első híveket az Egyházba (2, 37 k.), művelte az első csodát Jézus nevében (3, 6 s k.), ő mondotta ki az első büntetést (5, 1 k.), az első eretnekek kiközösítését (8, 9 k.), végezte az első látogató-utat (9, 32), nyitotta meg az Egyházat a pogányoknak (10, 1 k.), az első apostoli zsinaton pedig teljes ünnepélyességgel ő elnökölt s ő mondta ki az apostolok, a Szentlélek s kifejezetten a maga nevében is a határozatot (15, 7 k.). Az Apostolok Cselekedetei Péterről rendszerint megkülönböztetetten beszélnek: „Péter és az apostolok”, „Péter és a többi apostolok”. S Péter helyzetét nem egyéni kitüntetettségnak vették, hanem maradandó intézménynek s az első keresztyének ugyanazon az alapon választottak Péternek utódot (a hagyomány szerint Péter saját kijelölése alapján), mint ahogy a többi apostolok is gondoskodtak utódokról s püspököket szenteltek (pl. Szent Pál Titust és Timótheust).

Az öskereszténység tehát ismerte a pápaságot, sőt teljességgel azon épült fel. Nem is lehetett ez másképp, hiszen Krisztus maga építette rá egyházát a központi tekintély s egységesítő elv megjelölésében Máté 16. és János 21. fejezete szerint. „Tereád építem anyaszentegyházamat”. „Legeltesd az én bárányaimat, legeltesd az én juhaimat”. Lutherig, vagy ha tetszik, Wiclefig alig is vonta valaki kétségbe a pápaság intézményének krisztusi eredetét, de legkevésbé a pápai szék tényleges fennállását, ahogy azt ma az Evangélikusok Lapja teszi.

Ó, jól tudjuk, hogy a protestánsok nem ismerik el Máté 16. és János 21. fejezetének katolikus „pápista” magyarázatát. Ismerjük a tíz vagy hányféle próbálkozást, ahogyan ezt a két helyet megkerülni, világos értelméből kiforgatni szerették volna. Nem is kívánnunk most erre nézve dogmatikus vitába bocsátkozni, csak arra utalunk rá, hogy neves protestáns hittudósok maguk is belátták, hogy a „Te Péter vagy...” s a „Legeltesd az én bárányaimat” részletek csakis kato-

likus értelemben magyarázhatók. *Jülicher és Pfleiderer* pl. épp azért vetik el inkább — szembehelyezkedve az egész őskereszténységgel — az egész Máté-evangéliumot, mint későbbi hamisítványt, mert szerintük ez az evangélium teljesen a katolikusoknak ad igazat. A protestáns *Pfleiderer* egyenesen protestáns irányzatosságának tulajdonítja, hogy az említett Máté-részletet (16, 18—19) oly sokáig próbálták másra magyarázni, mint Péter apostol primátusára s a pápai intézmény létesítésére.

Harnack Adolf a kérdéses Mátéi szavakra csak ennyit mond, de teljesen önkényesen, a bizonyításnak minden kísérlete nélkül: „*ist kein Herrenwort*“, nem az Úr szava. Természetesen úgy *Jülicher*, mint *Pfleiderer* és *Harnack* szemben találják magukat az egész őskereszténységgel, amely Máté és János szóbanforgó szavait igenis evangéliumnak ismerte el. Amiről *Harnack* azt mondja: „*ist kein Herrenwort*“, az változatlanul benne van az evangéliumok valamennyi ősi kódexében, minden kéziratban, minden variánsban, minden ősi fordításban, minden ősi idézetben; szóval épp oly abszolút hitelű, mint az evangéliumnak bármely más részlete. Ha nem az evangéliumot szabjuk a saját dogmatikus elfogultságainkra, hanem a saját nézeteinket szabjuk át az evangéliumok szerint, akkor kétségtelen, hogy Krisztus Urunk Péter és utódai személyében monarchikusan szervezett egyházának autoritativ középpontot adott: ezt (Máténál) Péternek előre jelezte, feltámadása után pedig (János 21 szerint) ünnepelesen meg is adta.

Az Evangélikusok Lapjának nem tudom, tekintély-e az a sok név és adat, amelyet felsorakoztattunk, de bizonynyal tekintély neki a protestáns *Harnack*. Nos hát *Harnack* is elismeri, hogy az őskereszténység ismerte a pápaságot, amikor ezt írja: „*Die römische Gemeinde besass seit Ende des I. Jahrhunderts einen faktischen Primat in der Christenheit.*“ Szóval: *mindenki* elismeri ezt — az Evangélikusok Lapján kívül, még a némileg képzett protestánsok is. Legfőlebb azon vitatkozhat valaki, ha már mindenáron a hitújítás dog-

máit akarja védeni: *jogos* dolog volt-e, hogy az őskereszténység a pápaság talapzatán épült fel; de hogy az őskereszténység a pápaságot „nem ismerte”, ez egyszerűen a Borsszem Jankóba való vicc.

A protestáns történetírás a századok folyamán mindent elkövetett, hogy a pápaság *jogosultságát* megcáfolja; sokáig pl. azt vitatták, hogy a római püspök nem is utódja Szent Péternek, mert Péter nem Rómában halt meg (Baur, Lipsius, Zeller). Ettől az állítástól azonban meg kellett hátrálniok s ma Haase, Hilgenfeld, Lightfoot, Harnack beismerik, hogy ez az erőlködés hiábavaló volt.¹ Mit mondanának azonban ezek az éppen nem katolikus, de mindenesetre komoly urak ahhoz, hogy Budapesten az Evangélikusok Lapjának azt is sikerült felfedeznie, hogy az őskereszténység a pápaság elvét *nem is ismerte*, sőt hogy ezt „mindenki tudja?” Szédítő volna elképzelni.

Hogy nálunk a felekezeti hitvitázókat a teológiai-lag és történelmileg tájékozatlan közönséggel szemben nem tudományos megállapítások, hanem a propagandisztikus szuggesztiókkal dolgozó hév irányítja, azt hiszem, ebből az egy példából is valószínű. Ennek a harcmódnak nem az érv a fő, hanem a bátor nagymondás s emellett az ellenfél meggyanusítása, goromba kezelése, lekicsinylése. Erre vall az a naívságában rettenetes beállítás is, mintha a pápaság kultusza útjában állna a Krisztus-kultusznak, mintha a pápák önmagukat imádtatták volna Krisztus helyett s mintha mi katolikusok nem a Gondviselésben reménykednénk, hanem a Vatikánban.² Érdeemes ezzel a nívós

¹ Utóbbi szerint: „Der Martertod des Petrus in Rom ist einst aus tendenziös-protestantischen, dann aus tendenziös-kritischen Vorurteilen bestritten worden... Daß das aber ein Irrtum war, liegt heute für jeden Forscher am Tage”. Chronol. der altchr. Literatur 97.

² „Miután Bangha páter Jézustól elválasztotta az őskereszténységet, a Gondviselés világvezető trónusára felültette a pápaságot” stb. Evangélikusok Lapjában u. o. „No meg aztán fontosabbnak tartja (Bangha) a pápaság tekintélyét, mint Krisztusét”. Kálvinista Szemlében u. o.

harcmodorral szembeszállni? Nem nyilvánvalólag a tudatlanságra való tudatos spekulálás ez, amely helyén lehet a kültelki baptista lebujokban vagy valami illuminált adventista vénasszonyok séance-án, de művelt emberekhez talán mégsem méltó?

*

Régi felekezeti harcmodor s a pszihózis jele az is: az ellenfélen semmi jót sem hagyni. A jezsuita „ravasz” és gonosztevő: Krisztust nem ismer, csak pápát s a *céllal szentesített* az eszközöket (az Evangélikusok Lapja még mindig ezt írja, u. o. — épp oly joggal írhatná azt is, hogy Pázmány Péter ezüstkanalakat lopott; ez is épp oly igaz dolog volna, mint az, hogy a jezsuiták szerint valaha is a cél szentesítette az eszközöket.¹ Hogy a jezsuiták elsősorban igazán keresztényi, krisztusi, szigorú szerzetesi és lelki életet élnek, hogy nagyon sokszáz jezsuita ontotta vérért Krisztusért, hogy ma is vagy ötezer jezsuita él a legnagyobb szenvedések és nélkülözések között tengerentúli missziókban, vademberek között, hogy ott Krisztust hirdesse — ez a mi protestáns felekezeti harcosaink közül úgy látszik, egyet sem indít egyetlen elismerő szóra a jezsuita renddel szemben.

A jezsuita szót másképp nem tudják kiejteni, mint gúnnyal és gyűlölettel. Ők, akik állítólag csak Krisztusért hevülnek. A pápaságról is leszednének minden, minden érdemet. Az Evangélikusok Lapja nagy kegyesen megengedi, hogy XV. Benedekről, mint „derék emberről” szó essék, de már feldühödik azon, ha a pápaságról azt mondja valaki, hogy az ő érdeme Európa kereszténnyé tétele, az ő műve, hogy ma a művelt világ egy Istent imád, hogy az ő érdeme, ha a kereszténység nem pusztá doktrína, nem elvont életfilozófia, nem holt könyv, hanem világot átjáró élet és erő. Pedig ezek mind csupa igaz megállapítások, amelyeket protestáns történetírók is aláírnak.

¹ L. Magyar Kultúra, 1917. II. 1073. s. k.

Igen: XV. Benedekről mondott emlékbeszédemben, ahol e szavakat mondtam, azonnal hozzátettem, hogy ezeket a dolgokat elfogulatlan *protestáns* gondolkozók is elismerték s néhányat mindjárt idéztem is. Az Evangélikusok Lapja nem veszi észre, hogy voltakép protestáns írók nyilatkozatai ellen hadakozik, mert *amit ő mint az én szavaimat idéz és támad, az többnyire elfogulatlan protestánsoknak általam idézett nyilatkozata volt.*

Lehiggadt történelmi szemlélet és felekezeti pszichózis mily másképp ítélik meg ugyanazt a tárgyat, ennek illusztrációjaként hadd állítsuk szembe az ő felekezeti folyóirataik érthetetlen animozitásával néhány kimagasló protestáns gondolkozónak nyilatkozatát a pápaságról.

Johannes v. Müller, német protestáns történetíró így ír: „Mindaz a mai világosság, mely nemcsak nekünk van hasznunkra, hanem az európaiak vállalkozókedve folytán a többi világrészekre nézve is végtelen nagy hatással volt, onnan ered, hogy a császárság bukása idejében már itt volt a vezető hierarchia... A pápa nélkül a régmúlt idők tudáselemei épolý idegnek volnának nekünk, mint ma a görögkor ismerete a törököknek... *Mik volnánk mi ma a pápa nélkül? Az, amivé a törökök lettek*“.¹

„A római püspökök kétségtelenül sokat tettek a kereszténység érdekében. Székvárosuk nevéhez híven nemcsak meghódították — *megtérítették* — az egész világot, hanem törvényekkel, erkölcsökkel, szokásokkal kormányozták is azt, hosszabban, erősebben s bensőségebben, mint azt egykor a régi Róma tette... Hogy a legtudósabb katedrákat is maga alá rendelte, hogy nem pusztá filozófiával, hanem állambölcsessel, a tradíciók erejével, egyházjoggal s szokásokkal is kormányozni tudta a világot: ez a római püspök műve... S ha a kereszténység elterjesztése magában véve érdem, a pápaság ezt az érdemet nagy mértékben

¹ Schweizergeschichte III. Kap. I.

elnyerte. Anglia, Németország legnagyobb része, az északi királyságok, Lengyelország, Magyarország az ő követségei és intézkedései által lettek keresztény országokká; sőt, hogy Európát talán örökre el nem nyelték a húnok, szaracénok, tatárok, törökök, mongolok hadai, sok más között az ő műve.” — Így ír a protestáns *Herder*.¹

„Innen (a római Szent Péter-templomból) alakítottak a németekből polgárosulásra képes elemeket, miután a merőben politikai hatású római birodalom csak katonaanyagot tudott belőlük csinálni” — írja *Hermann Grimm*, német író és berlini egyetemi tanár.²

Az éppen nem katolikus *Gregorovius*, Róma város történetének hírneves írója így foglalja össze a pápaságról folytatott kutatásait: *„A történelemnek nincs elég hősi, dicsőítő jelszava, hogy azt a pápaság piramisára írja* (Die Geschichte hat nicht Heroentitel genug, um sie auf diese Pyramide — des römischen Papsttums — zu schreiben) *s ezekkel a pápák világot összefogó tevékenységét, nagy teremtő műveit s el nem múltó dicsőségét csak megközelítőleg is megjelölje.* Ha majd egy jövőendő században elmúlnak azok a szenvedélyes harcok a hierarchia ellen, melyekben ma még élünk, vagy ha majd a pápák már csak nevei s árnyékai lesznek a multnak, akkor fog csak az emberiség ámulva fordulni az ő emlékükhöz s a pápák hosszú sora a művelődéstörténelem egén *oly csillagrendszert fog alkotni, amelynek fénye az idők minden fejedelmének és kormányainak fényét túl fogja ragyogni.*”³

„A pápaság (a vatikáni zsinaton) oly mértékben közelítette meg célját, a szellemi világuralmat, aminőt egy emberöltővel előbb bárki a világon lehetetlennek tartott volna. A csalatkozhatatlan pápa ma nemcsak a papi és szerzetesi világot kormányozza az egyházban minden belső ellenállás nélkül, hanem a világiak és

¹ Ideen zur Philosophie der Geschichte, Kürschners Klassiker-ausg. IV, (3) 720—711.

² Deutsche Rundschau, XLVI, 324.

³ Geschichte der Stadt Rom (1872) I, Bd. 8, 653.

főleg a művelt világiak gondolkozására is oly vezető hatással van, mint soha azelőtt (?). Németországban a kultúrharc óta olyan katolikus egyházi tudományosság s olyan egyházas katolikus sajtó virágzott fel, amelyet az egységes irányítás, ügyes vezetés és nagy olvasótábor hatalmas tényezővé tett a nyilvános életben. Ennek az óriási hatalomnak uralmát szolgálja most még a neothomisztikus bölcselet is... S mi áll ezzel szemben? Protestáns filozófia abban az értelemben, hogy egységes, a lelkeket is befolyásoló rendszer volna, nincsen. Hegel bölcselete volt az utolsó, amely ilyenféle szerepet töltött be.¹ Azóta csak *anarchia van*." Így ír a protestáns Paulsen.²

„A római szentszékről el kell ismernünk — írja Ranke —, hogyha nem is szakadatlanul, de mindenestre a legkritikusabb időpontban olyan hatalmas szellemű férfiak ültek rajta, akik a viszonyoknak teljesen meg tudtak felelni s midőn saját érdeküket óvták, mégis egyúttal a közérdeket tartották szem előtt s azt védelmezték.”³

„A pápai csalatkozhatatlanság, melyet a katolicizmusnak oly keserűen szemére vetettek, a haladásnak magas fokát jelentette értelmi és szociális téren.” (Auguste Comte, a pozitívizmus megalapítója, Cours de philosophie positive.)

„Forgassuk a dolgot, ahogy akarjuk — írja a protestáns történetíró J. Ph. Fallmerayer —, mégis mindenkép igaz marad: ez a mi Nyugateurópánk legbenső mivoltában a *latin egyház teremtménye*, a szentszéke, a *római pontifikátus*.”⁴

Végül tanuljanak nekihevült hazai polemistáink hangot, tanuljanak történelmi érzéket és tanulják meg a pápaság méltó kezelését a nagy angol protestáns történetírótól, Macaulay-tól, aki a pápaságról így ír:

¹ És Hegel bölcselete — istentagadáson alapult! Szép bölcselet egy *keresztény* egyház számára!

² Philosophia militans. Berlin, 1901, 65.

³ Weltgeschichte. V, 295.

⁴ Gesammelte Schriften, II. (1862) 202. s. k.

„Nincs ezen a világon oly mű és nem is volt soha, amely annyira megérdemelné a kutatást, mint a római katolikus Egyház. Ennek az Egyháznak története a művelődés két nagy korszakát íveli egybe: az ókort és a jelenkort. Nincs Európában rajta kívül intézmény, amely abba a korba érne vissza, amikor még áldozatok füstje szállt fel a Pantheonban és zsiráfok és tigrisek ugráltak az amfiteatrumokban. A legbüszkébb királyi házak tegnapiak a római pápák hosszú sorához képest... Az araboknak van egy regéjük, amely szerint a nagy gizehi piramist vízözönelőtti királyok építették s ez az egyetlen emberi alkotás, amely a vízözönt túlélte. Ez a pápaság képe. Hatalmas vízözönök borították el, de legmélyebb alappillérei rendületlenek maradtak s midőn a vízözön elfolyt s midőn egy-egy világ tűnt le úgy, hogy csak a romjai maradtak meg, ő ismét felragyogott a napfényben.”¹

XI. Pius trónraléptekor — mint a Times-ben olvastuk² — a yorki anglikán érsek egy zsinaton beszédet tartott, amelyben annak a reményének ad kifejezést, hogy az új pápa, mint történész, különös gondot fog fordítani a katolikus világegység helyreállítására, amelyből a mai protestáns egyházak kiváltak. A lambeth-i konferencia is ennek a protestáns honvágnak kifejezője: komoly s igazán krisztusi alapon álló külföldi protestáns körökben egyre jobban ébred annak belátása, hogy a XVI. századbeli nagy egyházszakadás ballépés volt.

Németországban a nagy *Novalis* már a napoleoni harcok idején elzengte híres honvágydalát a katolikus

¹ Ausgewählte Schriften, deutsche Ausg., 1853, III, 65. s. k.

² Febr. 16. (1922) 7. o. — Az érdekes jelentés így hangzik: „He expressed the hope and prayer that the rule of the distinguished scholar and Prelate who had been called to undertake the high office and immense responsibilities of the Papacy would be so guided that he would set forward a kindred cause of peace in a distracted world and unity in a divided Church”.

egység felé: „Oly szép, oly fényes idők voltak azok, írja, amikor még Európa egyetlen keresztény ország volt... Minden nagyobb világi birtok nélkül egyazon fő vezette s egységesítette a nagy politikai erőket... A legvadabb s legfalánkabb szenvedélyek kénytelenek voltak tisztelettel és engedelmesen meghajolni az ő szava előtt... Az elpusztított Jeruzsálem bosszút állt: Róma maga lett Jeruzsálemmé, az isteni kormányzat szent városává. A fejedelmek panaszait a kereszténység atyja elé vitték s szívesen rakták le koronáikat és dicsőségüket az ő lábához... Hogy mily jótékony, mennyire az ember benső természetének megfelelő volt ez a kormányzat s ez a berendezés, mutatta az összes többi emberi erők hatalmas feltörekvése, minden képességüknek összhangzatos fejlődése; az óriási magasság, amelyet egyes emberek a tudomány s a művészet minden szakában értek s a mindenütt virágzó kereskedelmi forgalom... A háborúknak nem lesz végük, amíg meg nem ragadjuk azt az olajágat, amelyet egyedül egy szellemi hatalom nyujthat. Addig vér fog folyni Európa testén, amíg a nemzetek be nem látják rettenetes örületüket, amely egy körben forgatja őket; amíg egy szent zene meg nem ragadja s meg nem szelídíti valamennyit, úgyhogy ismét tarka egyvelegben visszatérnek a régi oltárokhhoz...”¹

Szegény Leibnitz, szegény Novalis, szegény lambeth-i konferencia, szegény yorki érsek! Be sok víznek kell még lefolynia a Dunán, míg a krisztusi „ut sint unum”, „hogyan legyenek” győzedelmeskedni fog a százados ellenségeskedésen, a mesterségesen szított, megszűnni nem akaró felekezeti szenvedélyen, a hibát belátni-nemakarás iszonyú emberi hajlamán! Nyugaton ezrek és tizezrek keblében kél már a honvágy a katolikus egység felé, nálunk azonban még „középkori”, mi több: újkori sötétségben pattognak a szektárius pszichózisnak gyűlöletetszóró és homályttermesztő lövegei.

¹ Die Christenheit oder Europa.

A keresztény éra kezdetén kiadtuk a jelszót, hogy legyen vége a testvérháborúnak, becsüljük meg egymást és fogjunk össze a közös veszedelemmel, a destrukcióval szemben. Mi katolikusok óriási áldozatokat hoztunk ezért a célért: feláldoztuk szervezeteinket, pártunkat, sajtónkat; befogadtuk a liberális zsidóság, a Világ és Baltazár oldaláról frissen megtért fegyvertársakat. Még katolikus folyóirataink is nagyrészt soká szüneteltek. Meg kell állapítanunk, hogy a túloldal a legvehemensebb támadásokat intézte már régen, míg mi aztán rászántuk magunkat a védekezésre. Bebizonyosodott ismét, hogy a dogmatikai protestantizmus, úgy ahogy nálunk él, nem tud meglegni katolikusellenes harc nélkül. Mi ezt előre tudtuk, de még ma sem mondunk le a hitről, hogy nagyon sok józan s komoly protestáns ember van az országban, aki nem azonosítja magát ezekkel a támadásokkal. S mi ezekkel tovább is együtt küzdünk a közös ellenség ellen.

A konkolyhintők ellen azonban felemeljük szavunkat. Azt a vádat, *hogy mi zavarjuk a vallási békét*, komolyabb protestánsok maguk sem hiszik el; ezt mi tudjuk. Hogy harcmódorunk lényegesen különbözik az övéktől, mindenki láthatja: mi nem per „ravasz” és csirkefogó kezeljük vallási ellenfeleinket. Bennünk felekezeti pszihózis nincs. Vezető protestáns elmék, őszinte krisztuskereső lelkek feladata volna a túloldalon is legalább csökkenteni ezt a — *l'art pour l'art* — katolikusellenességet, ezt a lehetetlen harcmódot, amely mellett csakugyan sem megértésről, sem — még kevésbbé — az annyira áhított s annyira szükséges vallási egyesülésről szó nem lehet. Így pedig a házára, a társadalomra, a világ békéjére mérhetetlen kár, a protestánsokra pedig e két vég egyike vár: a teljes belevezetés a negációba, a — pl. Amerikában — borzalmasan terjedő teljes hitetlenségbe, vagy pedig az elfogyás az egyke alapján, amely kimutathatólag protestáns vidékeken pusztít leginkább. Mindkettő az öngyilkosságnak egy-egy neme.

Mi persze azt szeretnők, ha Bod észretérne s fel-

ismerné a ma még gyűlölt Marótban az idősebb édestestvért, s Marót házában az elhagyott apai hajlékot. Mi azt szeretnők, ha Novalis szerint megszűnne a háború örülete, amely körbe forgatja az embereket; azt szeretnők, hogy a krisztusi szó: legyetek egyek, legyetek tökéletesek az egységben, valamikor mégis teljesülne. Ezzel szemben persze egy tisztántúli kálvinista folyóirat nemrég azt írta, hogy ez egy „pokoli”, igazi jezsuita gondolat... Pardon, mi úgy tudtuk: ez krisztusi gondolat, sőt krisztusi szó: Krisztus maga foglalta megindító imaszózatba akkor, amikor búcsúzott tőlünk.

Mikor jön el majd az ország, amikor nem fogják Krisztus gondolatait „pokolinak” érezni azok, akiket illet? Mi hisszük, hogy el fog jönni, bár a jelek szerint ma még pszihózis tart fogva számos-számos lelket.

Másfélezer év előtt...

Efezus! Ma nyomorult kisázsiai falucska, kiabáló görög szatócsok és fatalista török kecskepásztorok tanyája; nyoma sincs ma benne s körülötte annak a káprázatosan büszke, hellén kultúrának, amely egykor errefelé, a világcsodát jelentő Artemis-templom körül hullámozott, vagy annak a mozgalmas, fenséges katolikus hitéletnek, amely ezt a helyet egykor az őskereszténység egyik legfontosabb centrumává avatta.

Szent Pál is itt prédikált s itt mondotta el gyönyörű búcsúbeszédét az ázsiai püspökökhöz (Csel. 20.); itt telepedett le Szent János, az apostol s itt élhetett vele a Megváltó Anyja Krisztus mennybemenetele óta, egyik tradíció szerint itt is halt meg. S az Úrnak 431-ik esztendejének júniusában, tehát pontosan másfélezer évvel ezelőtt, itt tartották meg a világegyház harmadik egyetemes zsinatát.

Az efezusi zsinatot.

Viharos zsinat volt, mint általában az első félévezred legtöbb egyetemes és nemegyetemes, törvényes és törvénytelen zsinata, ahol a keleti temperamentum hatása alatt a spekulatív elmélyedések gyak-

ran csaptak át izzó lázba, a krisztusi tanletét körül való szenvedélyes hadakozásba. Egyik oldalon a hezsis természetrajzához tartozó csökönyösség és önfejlőség vitatta igazát körömszakadtig, másik oldalon a higgadtabb mérlegelés és az ortodoxia elvhűsége tartott ki a bebizonyosodott tradíció mellett.

Nekünk, XX. századiaknak, akiknek a technika több mint az elv, a szabadság több mint az igazság s a külszín fontosabb, mint a fogalmak világa, oly különösként tűnik fel ez az ókeresztény zsinatvilág, ezek a heves teológiai küzdelmek, ez a zord összecsapása — dogmatikai kérdések körül — fejedelmeknek és püspököknek, keletnek és nyugatnak, filozófiának és alázatos néphitnek a krisztológiai vagy szentháromságtani vitákban. Mi a sportot és gégerekordot kultiváljuk s ma inkább a kikeresztelkedő pesti zsidót követnők, akinek a lelkiatya hosszasan magyarázta, miért kell három isteni személyben hinnünk, sem többen, sem kevesebben; míg végre a derék zsidó azzal szólt bele a hosszas fejtegetésbe, hogy:

— Ugyan, főtisztelendő uram, mi szükség van erre? Mondja nekem, hogy hány személyben higgyek: ha ön azt mondja, háromban higgyek, hát háromban fogok hinni; ha azt mondja, hogy tizben, akkor tizben.

Mi meg sem értjük, hogyan lehetett életre-halálra vitatkozni homouzionon és homoiuzionon; még ha tudjuk is, hogy az í-betű *Krisztus istenségét* döntötte el. Nekünk felfoghatatlan az a roppant teológiai és bölcséleti érdeklődés, amellyel a kereszténység első századaiban, főleg keleten, még a piaci kofaaszonyok is azon csatáztak, hogy a Szentlélek csak az Atyától származik-e, avagy a Fiútól is. A kölcsönös kiközösítések, a pártokra szakadások, hajbakapások, heveskedések még egyenesen megdöbbenének bennünket ezeken a zsinatokon, amelyek egyébként akárhányszor nem is igazi zsinatok voltak, hanem zugzsinatok, törvénytelen, skizmatikus konciliábulumok...

Pedig milyen tanulságosak mégis ezek a régi teológiai harcok, az ősegyháznak ez a vajúdása, vívó-

dása, töprengése a dogmatika kialakulása körül! Micsoda gazdag szellemiséget, mennyi mélységet, mennyi elmei életet s mennyi idealizmust árulnak el ezek a látszólag oly nyers és szörszálhasogatásnak tetsző vitatkozások! Szerepet játszhatott bennük néha egyesek révén a hiúság is, a politikai nagyravágás, az érdek s a császár előtti hízelgő, hajlongó szolgáltság; előre vethette bennük sötét árnyékát a kelet és nyugat testvériségét megbontó, szomorú és végzetes skizma kísértete. De azért az uralkodó vonás bennük mégis más; az, aminek ma leginkább híjával vagyunk, amiért a keresztény őskort megirigyelhetjük: az élő hit, az igazságnak tüzes, perzselő, lobogó szenvedélye s a krisztusi dogmaörökség tartalmának féltékeny, aggódó őrzése.

Az efezusi zsinatnak lényeges tárgya nem éppen a „theotokosz” vitája volt, vagyis nem az állt előtérben, megilleti-e Szűz Máriát az „Istenanya” címe. Ez már csak népies kifejezése volt a vita velejének, amely magára Krisztusra vonatkozott: vajjon Jézusban az Isten és az ember egy személlyé egyesült-e, avagy csak társasviszonyba lépett-e, úgyhogy Jézusban más valaki maradt az ember s más valaki volt az Isten? Jézus, az ember, egyúttal Isten volt-e, avagy csak élő templom, amelyben az Isten lakozott? Az előbbi esetben Mária nem volt Isten anyja, csak Krisztus anyja, ahogy Nestorius tanította, akit aztán Efezusban mindjárt első este le is tettek konstantinápolyi székéről.

A rajongó lelkesedés azonban, amellyel az összesereglett nép a hírt fogadtá, hogy a zsinat megvédte a hagyományos katolikus jelszót, Mária díszcímét, a „theotokoszt”, mindenesetre hangos bizonyság a Mária-tisztelet őseredetisége, az őskereszténység lelkével való benső összeforrottsága mellett. Az efezusi zsinat definíciója: hogy Jézus Isten is, ember is egy személyben, a keresztény dogma legfőbb tétele lett; a niceai zsinat után Efezus szövegezte meg végleg és világosan a katolikus krisztológiát.

De Efezus a közvetlen dogmatikai jelentőségen túl

is értékes hittani emléket őriz. Micsoda fényben ragyog pl. a zsinat történetében az Egyház államfelettsége, függetlensége császártól és földi hatalomtól! A felületes szemlélő talán éppen ellenkezőleg mondaná: hiszen az egész zsinat a császári hatalom jegyében állt: a császár hívta össze, a császár tisztjei tartották fenn a rendet, a császár avatkozott bele léptenyomon a főpapok intézkedéseibe. Igaz. Abban a világban, amelynek minden külső megmozdulásában a császár volt minden, a keresztény császár, az Egyház védője, ez nem is lehetett máskép.

Ám a zsinat, ha külsőségeiben a császár rendelkezéseit eltúrta is, a szigorúan egyházi és doktrinális részbe nem engedett meg az impériumnak semmiféle beavatkozást. Candidianus és Irenaeus császári tiszteknek némán kellett nézniök, hogyan közösítik ki a Cyrill és Memnon körül csoportosult püspökök a császár kegyeiben fürdő Nestoriust, ahogy már abba is bele kellett nyugodniök, hogy a pápa követe, Cyrill, Nestorius híveinek minden tiltakozása ellenére sebtében megnyitotta a zsinatot, még mielőtt Antiochiai János, Nestoriusnak s a császárnak barátja, embereivel megérkezett. A Cyrill-pártiak is mindent elkövettek, hogy a félrevezetett Theodosiust a való helyzetről értesítsék s őt a pártjukra vonják, de szembetűnő, hogy senkinek, az ellenfélnek sem jutott eszébe a császárt tenni meg bírónak lelki természetű kérdésekben.

Ma a népfelségi felfogások s a demokrácia korában fel sem mérhetjük, mit jelentett, mennyi erkölcsi bátorságot tételezett fel ez a viselkedés. Hiszen a fejedelmi abszolutizmus még a XVII. és XVIII. században is szent és sérthetetlen elv volt, amely előtt a gallikanizmus, a jozefinizmus és az állammindenhatósági elméletek értelmében még gyáva egyházfők is akárhányszor a földig is hajoltak. Hát még az ókor estéjén, az istenített cészárok közvetlen utódai alatt!

A zsinat kezdeményezője Theodozios lehetett, de a szellemi irányítás, a vezetés és a döntés már akkor Rómáé volt és senki ezen nem csodálkozott, senkinek

eszébe nem jutott ennek jogosultságán kételkedni. A közeledés eszközeinek akkori lassúsága mellett szinte érthetetlen, milyen gyorsan szereztek értesülést Nestoriusnak a Hagia Sophiában tartott katolikus-ellenes beszédjéről a Tiberis partján s mily hamar indultak el Celesztin pápa levelei Posidonius diákonussal, a futárral, Alexandriába Cyrillhez, Konstantinápolyba Nestoriushoz, akitől a pápa 10 napon belül írásos visszavonást követelt, a konstantinápolyi papsághoz és hívekhez, akiket felszólított a pápa, hogy ha Nestorius vissza nem vonja tévtanát, ne tekintsék tovább püspöküknek, s még két más keleti metropolitának, akiket a pápa kér, hogy Cyrillt az igaz tan érvényesítésében támogassák.

A pápa három követe Cyrillen kívül: Arcadius püspök, Projectus püspök és Fülöp pap maguk is megkésnek a zsinat első szakaszáról; mihelyt azonban megérkeznek, felülvizsgálják a zsinat addigi jegyzőkönyveit, megállapítják, hogy minden a szent kánonok szerint s a pápai instrukciók betartásával történt s erre pecsétjüket helyezik a könyvek alá. Hiába ezután minden cselszövés, császári beavatkozás és a bizánci őrség fejének minden pártoskodása Nestorius mellett: Nestorius végül is kénytelen egy kolostor csendjébe vonulni, Antiochiai János pedig, akiről kiderült, hogy Cyrill tételeiben, a híres anatómatizmusokban, csak éppen az apollinarista eretnekségre emlékeztető kifejezéseket hibáztatta, végül is aláírta a zsinat határozatait.

A kor legnagyobb egyházfője, a csodás elmeélű s époly akaraterű Cyrill pedig azzal a nyugodt érzéssel térhetett vissza egyiptomi székhelyére, hogy híven és szerencsésen teljesítette a pápától rábízott feladatot, megvédte az Atyák s az Írás tanítását az újítás, a fogalomzavar, szóval az eretnekség ellen s a világegyházat második Athanáziusként egy második ariánizmustól.

Nestorius hívei szakadásba mentek, a róla nevezett eretnekség ma is fennáll, sőt a középkorban Ázsia

szívéig, de még Kínáig is eljutott; ám kinek jutna eszébe a nesztorianizmust ma csak együtt is említeni a katolikus világgal, a Celesztin pápa által jelentett egyetemességgel, amely Efezus óta rendületlenül s változatlanul vallja a testté lett Ige egyszemélyűségének tanát s nem szűnik meg, immár másfélezer év óta, az „Isten-anyja” díszcím gyémántjával ékíteni a Megváltó anyjának csillagkoronáját.

Egy pápajelölt a XV. században.

Mi lett volna, kérdezik gyakran a történészek, ha Hannibal annakidején jobban kihasználja cannae-i győzelmét, ha nem vesztegel utána egy helyben öt napig, hanem azonnal Róma alá siet s a megriadt, védtelen várossal azt teszi, amit később az ifjabb Scipio Africanus tett Karthagóval? Akkor a világtörténelem középpontja Rómáról talán egyszersmindenkorra Karthagóra tevődött volna át s ez az esemény esetleg kétezer év egész kultúrfejlődését más vonalakba taszítja.

Sok ilyen „mi lett volna?” lappang a világtörténelemben, de az egyháztörténelemben is. A Gondviselés néha megengedi, hogy egy hajszálon múljanak ropant események és fordulatok; hogy egy apró esemény a szerencsés vagy szerencsétlen fordulatok egész végnélküli láncolatát vonja maga után. Miért teszi, miért engedi ezt így a Gondviselés? Ki tudná megmondani?!

Egyik ilyen feltűnő, de kevesektől ismert sorsfordulat az egyháztörténetben az, amely egy ma már csak szakkörökben emlegetett névhez: *Capranica Domonkos* bíboros nevéhez fűződik. Mi lett volna, ha Capranica pápa lesz, mint ahogy háromszor egymásután már egészen közletről látszott érinteni homlokát a tiara?

Mindenekelőtt fel kell elevenítenünk magunk előtt a kort, amelyben Capranica élt. Alig volt valaha az egyháztörténetnek még egy olyan nehéz és következményekben végzetes korszaka, mint az övé: a közép-

kor vége, a XV. század. Az Egyházat belső viszályok vihara rázta: a konstanci és bázeli zsinatok, helyesebben: zsinati forradalmak vihara. Az egyházfegyelem széles rétegekben ijesztő mértékben meglazult: a püspökök, szerzetesrendek, a lelkeszkedő papság sokfelé szinte már a süllyedésnek a mélypontján állottak. A keresztény fejedelmek egymás ellen acsarkodtak, holott akkor már a kereszténység fennállását magát kelet felől végveszedelem fenyegette: az egyre vakmerőbben közeledő félhold. Konstantinápoly eleste (1453) nem lett volna lehetséges, ha Európa kereszténysége egységes és vezetőiben eleven marad a kötelességtudás. A pápai székhelyben nem jelentéktelen emberek ültek: V. Márton, IV. Jenő, V. Miklós, III. Kálix, II. Pius, II. Pál, IV. Sixtus. Velük indult meg a római reneszánsz és az egyházi humanizmus; Európa megbékéltetése s a török ellen való hadbaszólítása terén egyik buzgóbban jeleskedett, mint a másik. A zsinati forradalmak leküzdésében s a pápai tekintély visszaállításában szintén kiválót alkottak. Sajnos azonban a legfontosabbat: az Egyház belső reformját nagyobb mértékben megindítani vagy végrehajtani egyikük sem tudta. Ahhoz vagy gyengekezűek voltak, vagy maguk is reformra szorultak, így legfőképpen az áldatlan nepotizmus terén. A visszaélések annyira belerögződtek már az emberek szokásaiba, hogy csak egészen kivételes pápai egyéniségek vállalkozhattak volna arra, hogy megtörjék s kiirtogassák azokat s elhárítsák azt a katasztrófát, amelynek előjelei egyre fenyegetőbben mutatkoztak.

Vannak olyan helyzetek és korok, amikor már csak a kivételes egyének segíthetnek. Jaj annak a kornak, amely ilyenkor beéri a jók, de közepszerűek élreállításával!

Ebben az esetben is így volt. Mivel a *kivételes* nagyság nem jelentkezett, a fejlődés ment a maga útján. S ott végződött, ahonnan mai napig a legfájóbb sebeket szenvedti az európai kereszténység: a nagy vallásszakadásban, a XVI. század egyházforradalmá-

ban, amely maradandóan megingatta az Egyház tekintélyét és százados pártoskodásba sodorta a nyugati kereszténységet.

Egy igazán kivételes főpapi egyéniség Szent Péter trónján akkor, a XV. század derekán, még bizonytalannal meg tudta volna akadályozni a tragédiát. Meg tudta volna oldani a belső reformok kérdését, kiirtogatni a szörnyű visszaéléseket, amelyeket pl. a püspöki székek betöltése körül már szinte magától értetődőnek tekintettek, le tudta volna küzdeni azt a növekedő ellenszenvet, amely a római kúriával szemben főleg Németországban, Franciaországban és Angliában egyre véresebben tornyosult, hogy aztán a vallásforradalom első kürtjelére nyílt lázadásba csapjon át. S vajjon nem volt-e, nem mutatkozott-e ilyen rendkívüli, kivételes főpapi egyéniség?

De igen, mutatkozott. Az éppen a tragikus, hogy ebben a szomorú korszakban is akadt olyan ragyogó egyéniség, nem is egy, aki, ha a pápai trónra kerül, bizonyára megfordítja a fejlődés katasztrofális irányát. De ezek a kivételes nagyságú egyéniségek halálukig a háttérben maradtak. Az egyháztörténelem így is nem győzi emlegetni érdemeiket s arannyal fonja körül a nevüket. Ezek: Juan de Carvajal, Cesarini Júlián, Cusai Miklós, Niccolo d'Albergati, Bessarion bíborosok és talán valamennyi közt legelső helyen: Domenico Capranica bíboros. Érdekes, hogy Carvajal is, Cesarini is, Capranica is élénk részt vett Magyarországnak a törökkel szemben való megsegélyezésében is.

*

Capranica 1400-ban Róma közelében született. Családja szerény körülmények közt élt, mégis a hatalmas Colonnákkal is jóviszonyt tartott fenn. A fiatal Domonkos már 15 éves korában mint jogász ott ült a páduai egyetem hallgatói közt, annak a Cesarininek a lábainál, akivel később meleg barátságban élt s akivel ugyanegy napon lett a bíborosi kollégium tagjává. Capranica 21 éves korában már doktor, 23 éves korá-

ban pedig V. Márton pápa kegyéből bíboros. Szédületes karrierjét nemcsak annak köszönhetette, hogy V. Márton ismerte és becsülte a családját, hanem főleg annak, hogy már egészen fiatalon mindenki a jellemtisztaságnak, erkölcsi komolyságnak, apostoli buzgalomnak s tudományosságnak valóságos csodáját látta benne.

Capranica ettől kezdve az apostoli Szentszék által rábízott különféle küldetésekből járt el. Mindenütt rendkívül okosan és szerencsésen viselkedett. Épúgy megfelelt a pápai sereg parancsnoka, mint a perugiai kormányzó tisztségében, a bázeli zsinaton s a reábízott kényes, követségi küldetésekből. IV. Jenő alatt nagy része volt Németország és a Szentszék kibékítésében. IV. Jenő annyira hozzászokott a szolgálataihoz, hogy nélküle úgyszólván semmit sem mert tenni. Capranica arra használta fel befolyását, hogy minden alkalommal rámutatott az egyházi reformok szükségességére. E célból hatalmas emlékiratot s összefogó reformtervezetet dolgozott ki s nyújtott át IV. Jenőnek.

Már IV. Jenő halála után mindenki azt várta, hogy ő lesz a következő pápa. Nem tudni, mi okból, talán az Orsiniak befolyására, akik Capranicában a Colonnának barátját látták, nem őt választották meg.

V. Miklós halála után ismét úgy látszott, ő a jövő embere. Hiszen V. Miklós alatt senki oly messzemenő s áldásos tevékenységet az Egyházban nem fejtett ki, mint ő. A török elleni készülődésnek ő volt a lelke. Valószínűleg ezúttal is az Orsini-párt hiúsította meg megválasztását. Helyette III. Kálixtot választották meg, aki magában véve feddhetetlen főpap volt, de mértéktelen és egészen esztelen nepotizmusával többet ártott az Egyháznak, mint maga is sejtette. Hiszen ő volt az, aki mindenképpen méltatlan rokonát, a frivol és erkölcstelen Rodrigo Borját, a későbbi VI. Sándort, már egészen fiatal korában bíborossá tette. Ő tehát az, aki közvetve mindazért a szégyenért és súlylédésért felelős, amely az Egyházra VI. Sándorból

fakadt s amely később az egyházforradalom terjesztőinek oly bőséges agitációs anyagot szolgáltatott.

Capranica III. Kálix mellett is lelke volt az egyházi reformpártnak. Buzgalma nem ismert határt. Amikor 1456-ban pestis dühöngött Rómában s az utcákon jobbra-balra holttestek feküdtek, úgyszólván mindenki elmenekült az örök városból, csak Capranica maradt meg hűségesen a pápa mellett, hogy tanácsaival támogassa. Amikor III. Kálix a rokonait magas egyházi méltóságokba emelte, Capranica apostoli nyíltsággal szállt szembe e lépésekkel, s állhatatosan megtagadta hozzájárulását. Ezáltal a Borják haragját vonta magára, akik utóbb ezért be is akarták börtönözni. Mint humanista is kiváló volt; nagyértékű könyvtárat és kéziratgyűjteményt létesített, tudósokat vont az udvarába, így Enea Silvio Piccolominit is. Élesen szembefordult a bázeli zsinat tévedéseivel, amelyek a zsinat tekintélyét a pápai fölé akarták helyezni. Nagy része volt abban, hogy Konstantinápoly eleste után a nagy olasz liga a törökök visszaszorítására 1455-ben létrejött. A Borják áskálódásai folytán azonban Capranica III. Kálix alatt lassan arra kényszerült, hogy mindinkább visszavonuljon a nyilvános élettől s ettől kezdve csak ájtatossági gyakorlatainak élt, mintha előre sejtette volna korai halálát.

III. Kálix halála után végre mégis bizonyosnak látszott, hogy ő kerül a pápai trónra. Úgy látszott, nem lehet őt tovább mellőzni, annyira kimagaslott valamennyi pápajelölt között életszentség, tudományos felkészültség és gyakorlati kormányzótehetség tekintetében.

Élete egy szentnek élete volt; átlag csak négy órát aludt egy éjszaka, majdnem minden reggel meggyónt a miséje előtt, imádsága végeztével néhány órát az egyházatyák tanulmányozására fordított. Lakásába nőt soha be nem eresztett, még legközelebbi rokonait sem. Római palotájából a luxus és a kénye-

lem száműzve volt, asztalára soha több, mint egy tál étel nem került. Környezetének valóságos atyja volt, de mindenkitől komoly munkát és erkölcsi feddhetetlenséget követelt. Jótékonyágában határt nem ismert, ezüstneműit is eladta, hogy a szegényeken segítsen; bőkezősége miatt nem ritkán pénzügyi zavarokkal is küzdött.

Végrendeletében vagyonát maradéktalanul az Egyházra hagyta azzal a megokolással, hogy azt az Egyháztól kapta, mégpedig nem a saját vagy rokonai céljaira, mert ő az egyházi javadalmaknak nem ura, hanem csak gondnoka. Midőn halála után holttestét levetkőztették, testén vezeklőövet találtak, amelyet tehát még halálos betegségében sem tett le. Közismert volt mint békéltető. Előfordult, hogy ismerősei között viszálykodások fordultak elő; ilyenkor az illetőket egyenkint szobájába vezette s ott térdreborulva kérte őket a megbékülésre. Bár szegény volt, a vagyontalan papnövendékek számára Rómában kollégiumot alapított, amely ma is fennáll s klasszikus latinsággal maga írt kollégiuma számára szabályzatot, amely az azóta létesült többi római kollégiumoknak mintaképül szolgált. Irodalmilag is működött.

Éppen pápává választásáról folytak a tárgyalások, amikor Capranica 1458 júliusában megbetegedett. Első dolga volt, hogy mély áhítattal felvette a haldoklók szentségeit és bíboros társaitól esetleges hibáiért bocsánatot kért. Állapota hamarosan jobbra fordult. De amikor már azt hitték, hogy minden veszélyen túl van, augusztus 13-án újra heves láz fogta el s 14-én délután, 58 éves korában, meghalt.

Utolsó szavaiban arra kérte környezetét, imádkozzanak lankadatlanul tovább az Egyház felvirágoztatásán. Halálában a szemtanúk szerint olyan volt, mint egy angyal. „Meghalt a legbölcsebb, a legtökéletesebb, a legtudósabb és legszentebb főpap, akit az Isten Egyháza napjainkban felmutathat”, jelentette róla a milánói herceg követe, Otto de Carretto. Holttestét a római

Santa Maria sopra Minerva-templomban Sienai Szent Katalin sírja közelében helyezték nyugalomra.

*

Az egyháztörténelem fordulatain elmerengő emberből szinte vádlón ágaskodik fel a kérdés: Hogyan történhetett, hogy egy ilyen gondviselészerű férfiú nem került az őt megillető polcra s hogy helyette középszerűségek emelkedtek Szent Péter székébe, akik aztán a bajok elharapózását megakasztani nem tudták?

Nem terheli-e súlyos történeti felelősség azokat, akik egy ilyen embernek pápává választását kicsinyes pártszempontok miatt ismételten megakadályozták? Hogyan alakult volna a középkorvégi egyháztörténelem, ha azok, akiket illetett, idejében felismerik Capranicában a Gondviselés nagy ajándékát!

Hasonló kérdést egy évszázaddal utóbb is felvethetünk. A XVI. század folyamán is mutatkozott egy, Capranicához sokban hasonló pápajelölt, a kiváló és szentéletű *Cervini Marcell*. Őt is emberi és pártszempontok miatt mellőzték a konklávéban. Végre 1555-ben mégis pápává választották. Az új pápa első ténykedései máris gyönyörű reményekre jogosítottak. De ezúttal mintha az isteni Gondviselés mutatott volna rá az előző mulasztásokra: II. Marcell pápa uralkodásának már 22-ik napján meghalt. Emlékét többi közt Palesztrina egyik legszebb miséje őrzi: a *Missa papae Marcelli*.

Emberi botlásoknak és mulasztásoknak hányszor mutatkoztak tragikus következményei, messzire kihatók, évszázadok fejlődését hátráltatók!

Fény és árny a pápák történetéből.

Pastor halhatatlan értékű „pápatörténelme” a művelt világban eddigelé teljes sikert ért, a főbb európai nyelvekre lefordították s az eredeti egymásután új kiadásokat lát. Ezt a feltűnő sikert a mű valóban páratlan mértékben meg is érdemli. Nemcsak a tárgy

érdekessége miatt, nemcsak a történetírásnak remekbe illő akribiája miatt, hanem azért is, mert Pastor kutatásainak eredményét oly világosan, nyelvtileg is tökéletesen, megkapón s nagyszerűen tudja előadni, hogy olvasmányainak is a legérdekesebb olvasmányok közé tartozik. Bátran elmondhatjuk, hogy *ma már nem mehet művelt katolikus számba, aki Pastor pápatörténelmét nem ismeri.*

A jelen kötet, melyet a szerző a jelen új kiadásban kénytelen volt két részre, voltaképen két teljes kötetre osztani, külön fokozottabb érdeklődést kelt, nemcsak a szaktörténészben, hanem majdnem még inkább a hitvédőben, mert a pápaságnak oly korszakát tárgyalja (VIII. Ince, VII. Sándor, III. Pius, II. Gyula), melynél kiemelkedő vonásokban gazdagabb kora a közel kétezer éves pápaságnak is alig akad.¹ Ha VI. Sándor az erkölcsi süllyedésnek mélypontját jelenti, amelyre a hívő katolikus csak borzalommal gondol, II. Gyula viszont a legfényesebb pápaalakok egyike, akire büszke örömmel tekintünk fel. A kevésbé jelentős VIII. Ince s az alig pár hétig uralkodó III. Pius mellett természetesen ennek a két homlok-egyenest ellentétes pápának ismertetése tölti ki a jelen kettős kötet legnagyobb részét. Nehéz volna eldönteni, a kettő közül melyik ábrázolás sikerültebb.

VI. Sándor, a betolakodott, a pápai méltóságot pénzen vásárló, erkölcstelen s lelkiismeretlen hordozója a legfőbb méltóságnak, akinek látnivalólag más törekvése nincs, minthogy törvénytelen gyermekeit (akik közül hármat bíborossá tett) gazdagítsa, sőt a leghitványabbnak s a legerőszakosabbnak közülük, Cesare Borgiának az egyházi állam elrablásában, családi vagyonná tételében is segédkezzék: lehet-e ennél szomorúbban torzítani a pápák diadalmas, er-

¹ L. v. Pastor: Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. Band III.: Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance von der Wahl Innozenz' VIII. bis zum Tode Julius' II. 5. und 6-te Auflage. Herder, Freiburg i. Br., 1924.

kölcsileg amúgy oly magasan álló sorát? És lehet-e mégis vigasztalóbb gondolat, mint az a tudat, hogy „Péter méltósága még a méltatlan hordozójában sem fogyatkozik meg“ (I. Leó)?

Valóban, ez a teljesen elvilágiasodott, sőt eldurvult lelkű ember a pápatörténelem legszomorúbb, legkevésbé dicsőséges alakja is, a pápai széken, hivatalos ténykedésében soha az egyházi tant meg nem tagadta, az egyházat dogmatikai tévutakra soha sem vezette. Uralkodása szörnyű pusztítást jelentett erkölcsi javakban s kétségtelenül egyik fő oka volt, hogy a nem sokkal utóbb fellépő reformátorok a pápaságra kígyót-békát kiálthassanak. De mint az Egyház tanító feje, hivatalosan mindig helyes elveket hirdetett, még az oly nehéz és kúszált ügyekben is, aminő volt pl. az uralkodása alatt kiéleződött Savonarola-ügy. Indirekte pedig éppen kihágásainak durvasága folytán kiinduló pontja lett az Egyház ama benső reformjának, mely jóval a hitújítás előtt, mindjárt VI. Sándor két utódja alatt megindult. Így pl. az ő elrettentő példája indította a nagy II. Gyulát arra, hogy a simoniát a pápaválasztásban, a Szent Péter székébe vesztegetés és ígéretések révén való bejutást nemcsak legszigorúbban megtiltotta, hanem az ilyen úton történt pápaválasztást a jövőben örök időkre érvénytelennek mondta ki.

Pastor, aki amily világnevű tudós, épp oly lelkes és őszinte katolikus, a pápaság e szomorú korának s képviselőjének ecsetelésében pillanatig sem szépít, menteget vagy leplez. Jóleső őszinteséggel tárja fel az Egyház e legfájóbb sebet. Épp ezért érdemli is meg hitelünket; tudjuk, hogy nem tendenciózus védőügyvéddel, hanem igazi történetíróval van dolgunk. Viszont rámutat a mesék és hazugságok szövedékére is, amelyek természetesen a renesszánsz-korbeli pápákat sem kímélték; hiszen alig van korszak, amelyben a rágalom s a meseköltés más kárára annyira dívott volna, mint ebben.

Így kimutatja, hogy a *Lucrezia Borgia*-ra,¹ VI. Sándor leányára irányuló rémes történetek a mesék birodalmába valók; Lucrezia nem volt híján kora hibáinak, de különösebb bűnöket vagy egyenesen romlottságot róla nem tanúsít egyetlen történeti adat sem. Alacsony rágalom (melyet azonban még Gregorovius is kritikátlanul átvett), hogy VI. Sándor utódjának, III. Piusnak szintén voltak volna gyermekei; a valóság az, hogy III. Pius (Piccolomini) világi életében a legszigorúbb aszkéta-életet folytatta s épp ezért is választották meg a Borja-pápán megundorodott bíborosok VI. Sándor helyébe pápának. De magát VI. Sándort is több esetben jogos védelmébe veszi Pastor s ami nevezetesen e pápa érzéki bűneit illeti, a pápaság hivatásos ócsárlói megtanulhatják tőle, hogy VI. Sándor e tekintetben voltaképp nem volt rosszabb, mint mostani társadalmi morálunk akárhány „tisztességes” képviselője, aki egy-egy törvénytelen viszonyban még nem lát túlságosan dehonesztálót.

VI. Sándornál a bűnt az teszi borzasztóvá, hogy mint egyházi ember, sőt mint pápa követett el oly dolgokat, amelyeket a ma divatos „úri morál” ugyan nem tart bűnnek, de amelyek Isten parancsaiba ütköznek.

Katolikus szempontból még ennél is súlyosabb elbírálás alá esik, hogy akkor, amikor az Egyházat minden oldalról a legborzasztóbb veszedelmek fenyegették, ez a méltatlan apostolutód csak a saját kedvteléseire s családjának, a Borja-dinasztiának mindenáron való gazdagítására gondolt.

A sötétemlékezetű Borja-kor ecsetelése után azonnal felemelőbb részletek következnek: a szentéletű III. Pius koráé s főleg II. Gyuláé. Ennek a hadvezér és műpártoló pápának, a Cinquecento legmarkánsabb egyéniségének nagysága s érdemei ma sem állnak úgy benn az emberek tudatában, mint meg-

¹ „Borgia” az ellatinosított formája a Borja (ejtsd: *Borha*) családnévnek.

érdemelné. Nagyon sokan nem tudják, hogy *Rómát a művészetek központjává voltakép II. Gyula tette.* Ő kezdte meg a Szent Péter-templom építését, ő kötötte magához s Rómához a század, sőt két évezred három legnagyobb művészi lángelméjét: Bramantét, Michelangelót s Raffaelt. Ő kezdte meg a mai Vatikán felépítését, s ő vetette meg a vatikáni múzeum alapjait a Laokoon-csoporttal, a belvederei Apollóval s számos antik- és renesszánsz-korbeli műemlékkel.

Ez a csodálatos ember, aki mint genuai parasztfiú, majd mint ferencrendi kezdte, utóbb mint bíboros s végül mint pápa írta be nevét a történelembe, a legérdekesebb történelmi személyiségek közé tartozik. Mint Guiliano Della Rovere bíboros több cikluson át pápajelölt; VI. Sándorral a legélesebb ellentétbe kerül, ostiai erődjéből fegyverrel kezében néz vele farkaszemet s mikor a francia király, VIII. Károly, a pápa tiltakozása ellenére diadalmasan halad végig az egyházi államon le Nápoly felé, Della Rovere a menekülő pápa ellenségével vonul végig a pápai birtokokon. III. Pius halála után maga is ígéreték osztogatásával jut a pápai székbe.

Erkölcsei előélete az akkori korszak szomorú átlagának megfelelően szintén nem mocsoktalan, neki is vannak korábbi időből törvénytelen gyermekei, de a pápai trónon alázatos töredelmet tart s gyermekeit eltávolíttatja Rómából. Uralkodásának első s legnehezebb feladata: az egyházi állam visszahódítása, mert hisz azt a Borják nagyrészen elkótyavetyélték. Személyesen száll síkra, a 60 éven felüli aggastyán erőltetett téli előhaladásban személyesen veszi vissza Bolognát, ütközetekben vesz részt, szobájába a táborban ágyugolyók hatolnak. Később XII. Lajos francia királyt, a velencei köztársaságot s egy csomó kisebb-nagyobb ellenséget kell megtörnie, hogy az egyházi állam birtokait megvédje vagy visszaszerezze. Nem önzésből, nem világias harci vágyból teszi, hanem mert kötelességének ismeri, hogy Szent Péter elpusztított örökségét visszaszerezze s mert nagyon jól tudja, hogy

a nyers, harcias korban az erkölcsi tekintélynek is csak úgy van teljes súlya, ha nem hiányzik mögüle a politikai s gazdasági függetlenség.

Sokan, Gregorovius is, azt tartják II. Gyuláról, hogy pusztá hadvezér-pápa volt, mással nem törődött. Ez azonban, mint Pastor kimutatja, történethamisítás. Mert először is II. Gyula komolyan törődött az Egyház belső reformjával, emelte az Oltáriszentség kultuszát, különböző reformintézkedéseket tett s ezekben önmagát sem kímélte; nevezetesen ő hitta egybe az V. lateráni zsinatot, melyen azonban már szinte csak haldokolva tudott megjelenni. Ha ezt a zsinatot kívánsága szerint befejezheti, a világ kétségtelenül az egyik legnagyobb reformpápát ünnepelné ma benne.

Másodszor azért igaztalan az a felfogás, mintha a hatalmas Rovere-pápa csak hadvezér lett volna, mert ő indította meg Rómában a művészetek oly fokú fejlődését, amelyhez foghatót a történelemben hiába keresünk. Pastor nem átalija őt nevezni *minden idők legnagyobb mecénásának*. Bámulatos az a sokoldalúság, amellyel ez az örökké tépelődő, politikai és hadügyi gondokkal szinte elborított pápa mégis mindig talált időt s erőt hozzá, hogy újabb s újabb építészeti, festészeti s szobrászati remekműveket beszéljen meg kora legkiválóbb művészeivel.

Ami Róma reneszansz-művészetében *gigantikus*, az az ő lelkének tükrözése; kétségtelen, hogy Michelangelot is, Raffael is az ő hallatlan nagystílusága inspirálta a hatalmasnak, nagynak, az óriásnak, az igazán „római” művészetnek megteremtésében. Rendkívül értékesek e részben azok az epizódok, melyeket Pastor *II. Gyula és Michelangelo viszonyáról* jegyez fel. A pápa parancsoló, lobbanékony, kíméletlen vérmérsékeltű volt, aki minden legcsekélyebb hibáért roppant haragra gerjedt. Ám Michelangelo egészen hasonló véralkatú volt s ennek a két robbanékony-lelkű, vulkánfejű nagyembernek folytonos összeütközése, majd meg kibékülése egy regény érdekessé-

gével hat. De a sugárzó energiájú pápa egyéni varázsanak Michelangelo sem tudott ellenállni.

A pápa kívánságára s fejedelmi bőkezősége mellett az akkor még fiatal Michelangelo sorba vállalta a legnehezebb munkákat s ezek között a legnehezebbet, a Cappella Sistina több mint 10.000 négyzetlábnyi kiterjedésű mennyezetének kifestését. Michelangelo csak vonakodva állt rá erre a munkára; nem akart festeni, nem is hitte, hogy tud. II. Gyula érdeme, hogy a szobrász Michelangelo mellett a festő is kialakult. A művész, aki verselni is szeretett (sőt verseit többre tartotta még a szobrainál is!), drasztikus szonettben írja le, mily fáradságos munkát végzett, amikor vagy 4 éven át állandóan a hátán fekve dolgozott, miközben a festék folyton az arcába s a szakállába csepegett. Tudjuk, hogy ez az alkotása, a Sistina mennyezete, a világ egyik legbámultabb, legszebb festészeti remeke; Goethe maga azt csodálta rajta legjobban, mire képes egy ember a művészetben! Ezen az egy mennyezeten több mint 343 emberalak van, közülük több 12 láb magas, sőt a próféták s a szibillák 18 láb magasak.

A másik halhatatlan, aki II. Gyula kezdeményezésére s ösztönzésére az építészet terén alkotott világra s évszázadokra szólót: *Bramante*. Igaz, hogy a régi Szent Péter-templom kíméletlen lerombolása, melyet Pastor vandalizmusnak nevez s amelyben nem érték be a lerombolással, hanem valósággal szétzúzták a gyönyörű régi márványoszlopokat és síremlékeket, nagy bűne Bramanténak; de ezt a vétkét busásan jóvátette a mai Szent Péter-templom megtervezésével s részben megépítésével. Kár, hogy a mester tervét később Raffael és mások módosították, sőt meg is kisebbítették, hiszen a Bramante-féle eredeti terv szerint a templomnak több mint 24 ezer négyzetméter helyet kellett volna elfoglalnia, míg a mai Szent Péter-templom csak 15 ezer négyzetméter; de a gigantikus koncepció lényege mégis megmaradt s ez Bramanténak, rajta keresztül pedig a nagy Rovere-pápának érdeme. A pápa s a művész közt akkora volt a barát-

ság, hogy Bramante a pápát még utazásain is elkísérte, betegségében pedig Dantéból és vallásos könyvekből felolvasott neki.

A harmadik a legnagyobbak közül, kiket II. Gyula magához s Rómához tudott láncolni, a bájos *Raffael* volt. „Urbino isteni fia”, ahogy már a kortársak nevezték. Eleinte csak segéderőnek vette fel II. Gyula, midőn a stanzák kifestését elkezdték, de alig volt kész egy-két részlettel, a pápa rábizta az egész munkát. Perugino és Pinturicchio elbúsulva hagyták el Rómát. Raffael műveinek leírásában Pastor a történész mellett egészen új tulajdonságában mutatkozik be: mint elsőrendű műtörténész. Ahogy a stanzákat elemezi, ahogy rámutat az egyes részletek jelentőségére, a helybeli nehézségekre, melyeket a nagy művésznek le kellett győznie, a legszebbet s legértékesebbet nyújtja, amit ezekről a halhatatlan remekművekről írtak; pedig tudvalevő, hogy maguknak a stanzáknak egész könyvtárra menő irodalmuk van. Itt aztán kiváló segédeszközt nyújt neki katolikus hittani képzettsége, amely nélkül a mélyen vallásos lelkű s hittanilag szintén jól képzett Raffaelt teljesen megérteni nem is lehetne.

Remekbe illő pl. a *stanza della segnatura* ismeretése s méltatása Pastornál. Meggyőzően, diadalmasan mutat rá arra a nagy katolikus gondolatra, melyet Raffael az „athéni iskola” s az úgynevezett „disputa” szembeállításával akart kifejezni. Az elterjedt útleírások szerint pl. az előbbi voltaképp „a tudományok diadalát” jelenti, mely mellett a másik csak „vita az Oltáriszentségről”.

Goethe annyira meggy protestáns rövidlátásában, hogy a „disputáról” egyetlen szót sem szól. Pastor mindenekelőtt kimutatja, hogy a „disputa” elnevezés maga is teljes tévedésen alapul: itt nem *vitatkozásról* van szó, hanem a kép tárgya voltaképp: *a hit diadala*. Nem a tudomány diadaláról akar beszélni Raffael, ellenkezőleg a nyugtalan, tétova, egységbe nem forradó „athéni iskolában” az emberi értelem eredmény-

telen vergődését akarja kifejezni, a kinyilatkoztatás nélkül homályban botorkáló ész elégtelenségét. A „disputa” szó tehát voltaképp inkább az athéni iskolára vonatkoztatható. Vele szemben a szemközti falon viszont a beteljesülés, a tökéletes megismerés, az emberi értelemnek magasabb régiókba való felmagasztosulása fejeződik ki. Nem is éppen az Oltáriszentség körül: ez is csak rész itt az egészben, az összekötő kapocs a földi hit s a mennyei látás között. A „disputa” helyesebb címe tehát ez volna: *a hit diadala*.

A pusztta történelmi okuláson kívül Pastor könyve tehát egyébírányú indításokban is rendkívül gazdag. A katolikus olvasóra nézve mély lelki tanulságokkal jár: megtanít rá, hogy az Egyház hosszú, hosszú történetének ebben a harmadfél évtizedet felölelő szakában is mily csodálatosan működik a Gondviselés keze, Krisztus ígérete a pokol kapuival szemben.

Árnyra fény, pusztulásra virágzás következik s a leghiggadtabb gondolkozás a végén épp oly megrendülve látja a nagy isteni tervek kialakulását az Egyházat megalázó, de meg nem ingató VI. Sándor szörnyű alakján, mint a lánglelkű II. Gyula évezredes hatású működésén.

Pastor pápatörténetének újabb kötetei.

Nemrég jelent meg Pastor pápatörténetének 10-ik, 11-ik, sőt 12-ik kötete is s ez ismét olyan irodalmi esemény, amelynek jelentősége egyedülálló az irodalmi világtermésben.¹ Pastor a középkor utáni századok legkimagaslóbb s legsokoldalúbb hatású tényezőinek, a pápáknak életét, működését s hatását vizsgálja a legszorgalmasabb, valóban bámulatbaejtő

¹ *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*, von Ludw. Freih. v. Pastor. X. kötet: *Gesch. der Päpste im Zeitalter der kath. Restauration: Sixtus V., Urban VII., Gregor XIV. und Innozenz IX.* — XI. kötet: *Klemens VIII.* — XII. kötet: *Leo XI. und Paul V.* — Kiadó: Herder, Freiburg i. B.

tudományos kutatások, levéltár-átbongészések s a rendkívül kiterjedt forrásmunkák értékesítése alapján. Nincs kétség benne, Rankénak sokban elavult és sokban irányzatos pápatörténete teljesen értékét veszti Pastornak monumentális, minden eddigit árnyékba állító *standardwork*-ja mellett.

Pastor hatalmas művének értékét nagyban emeli íróművészete, amely e súlyos köteteket szakszerűségük ellenére valósággal regényszerűvé, könnyed és kellemes olvasmánnyá teszi. Hogy műve és tárgya iránt meleg szeretet fűti át, nemcsak hibául nem, de kötelességül s érdemül rovandó fel a pápatörténet írójának. A Ranke-féle művekben épp az az idegenszerűség, az az alig leplezett ellenszenv, a belső megnemértés bántó és zavaró, amely a pápaság gondolkörében benne nem élőt jellemzi. Olyan, mintha cseh tudós írna magyar históriát.

A X-ik kötetet (a III. mellett) az egyik legsikerültebbnek kell mondanunk az egész eddigi sorozatban. Nem csoda: ahogy a III-ikban II. Gyuláról, úgy itt, a X-ik kötetben V. Sixtusról van szó, erről a rendkívül markáns, uralkodói tulajdonokkal ékes egyéniségről, aki épúgy, mint II. Gyula, Róma egyik legfőbb művészeti mecénása volt s II. Gyula mellett legjobban nyomta rá egyéniségének bélyegét az örök város mai képére.

Pastornak az a módszere, hogy minden egyes pápánál ismerteti előbb a konklávéja s megválasztatása eseményeit — ez majdnem mindannyiszor valóságos érdekesítő regény —, aztán az új pápa előéletét, aztán munkásságának főbb irányait: mit tett az egyházi állam kormányzása, a belső egyházkormányzat és a hitélet fellendítése érdekében, a világpolitikában, a kultúra terén.

A szegény sorsból — de nem „disznópásztorságból”, mint általánosan hiszik — a legnagyobb méltóságig eljutott Felice Peretti (ez volt V. Sixtus családi neve) kétségtelenül az egyik legkiemelkedőbb jelenség a pápák hosszú sorában. Ez a ferencrendi teológus és

hitsuónok, akit a szentéletű V. Pius fedezett fel s tett bíborossá, míg utódja, XIII. Gergely alatt kegyvesztetté lett, rövid öt évi uralkodása alatt (1585—1590) hihetetlenül sokoldalú tevékenységet fejtett ki. A szigorú egyháziasságnak maga is mintaképe s minden irányban előmozdítója volt. Nagy arányokban gondolkozott, számított, cselekedett. Magával s másokkal szemben egyaránt a kérlelhetetlen szigor jellemezte. Céljainak elérésében nem tűrt ellenmondást, de haladékos sem s életének is ez a pihenést nem ismerő, rettenthetetlen munkavágy vetett véget. Valósággal halálra dolgozta magát. Bár ő is mecénás volt, még pedig a javából, nála már a pogány humanizmus kendőzésének, amely pl. X. Leónál annyira szembeötlő volt, nyomát sem találni. A pogány emlékeket is nagyrabecsülte, pl. ő állította fel mai helyükre Róma összes nagyobb obeliszkjeit, de jellemző, hogy amint az obeliszkekre mindenütt keresztet tűzetett fel, a Traján- s a Márk Aurél-oszlopra Szent Péter és Pál szobrai állította, úgy gondja volt rá minden vonalon is, hogy a kereszténység fensőbbiségét a pogányság felett kiemelje. Vaskézzel igyekezett az akkoriban Európa minden államában felburjánzott rablóvilágot az egyházi állam területén kiirtani s bizony az Angyalvár előtti hídon csaknem állandóan ott lehetett látni kitűzve a véres bandita-fejeket.

Kitűnő adminisztrátor s nagy pénzügyi tehetség volt, aki a legnagyobb takarékossgot gyakorolta maga körül, de aztán nagy célok érdekében hihetetlen áldozatokat is hozott. Így az ő elméjében született meg a merész gondolat, hogy felújítja a régi római césárok hatalmas vízvezetékeit s a 30 kilométernyire fekvő albán hegyekből vezet Róma magasabban fekvő városrészeibe is egészséges hegyi vizet. Csakugyan, az óriási művet még uralkodása első évében megalkotta s Róma ma is élvezi az „Acqua Felice” áldásait, amely naponta 21.000 köbméter kitűnő ivóvizet nyújt s még ezenkívül 27 római szökőkutat táplál. Ez azonban csak egyik részletalkotása volt a hatalmas koncepciójú

ferencrendi pápának. El lehet mondani: a mai Rómát ő építette azzá, ami. Egész tereket s hosszú, nyilegyenes főutakat épített (egyiknek egyik darabja, a Via Sistina, ma is az ő nevét viseli), ő építette a Lateránpalotát, a vatikáni könyvtárt, a S. Maria Maggiore legfényesebb kápolnáját, ahol saját síremlékét is felállította: a Cappella Sistinát, megszerezte s kiegészítette a Quirinál-palotát (amelyben ma az erőszak jogán az olasz király lakik) s ami tán legnagyobb mecénási teljesítménye: ő építette meg Giacomo della Porta által Michelangelo tervei szerint az ez utóbbtól megkezdett, de az oszlopokon túl nem jutott Péterkupolát, a világ legnagyobb s legszebb építészeti remekét.

Ez azonban csak szinte pihenő-munkája volt. Ugyanakkor Sixtus a világegyház óriási gondját viselte vállán. Japánban, Kínában szervezte a hitterjesztés nagy művét, a löweni Bajus tévtanaival szembeszállott, megfékezte II. Fülöp spanyol király egyházpolitikai túlkapásait s a spanyol világbirodalmi törekvések ellensúlyozására határozottan s következetesen támogatta Franciaországot, ahol nagy része volt a III. és IV. Henrik alatt vészesen tomboló pártviszályok leküzdésében; igyekezett a szerencsétlen skót királynét, Stuart Máriát megmenteni, előmozdította Németországban, Magyarországon s Lengyelországban az egyházi reformot, a török elleni védekezést s mindezt nagy stillben, fáradhatatlanul s lehetőleg személyesen intézte. Bár megreformálta az egyházi központi kormányzatot is — a mai stílusú bíborosi kongregációk intézménye jórészt az ő műve —, mégis úgyszólván minden fontosabb ügyet maga tartott kezében; így a követekkel is majdnem mindig személyesen tárgyalt. Emellett aszketikus lelkű, feddhetetlen életű, mélyen vallásos papi jellem volt, aki szerette a magányt, a hosszú imádkozást s agg kora ellenére gyakran gyalog zarándokolt el Róma főbb templomaihoz.

Legyen elég ennyi ízelítőnek. Aki komoly, tárgyilagos és ugyanakkor az ügyhöz méltón emelkedett

stílusú útmutatást keres a pápák csodálatos tevékenységének megértésében, annak nem ajánlhatunk jobbat: olvassa el Pastornak V. Sixtusról szóló kötetét.

Hasonlóképp érdekes és értékes *VIII. Kelemennek*, az Aldobrandini-pápának kötete, aki ha nem volt is V. Sixtus-méretű egyéniség, életszentsége, nagy államférfiúi tulajdonságai, céltudatos, erőskezű s amellett mégis szelíd kormányzata által méltán sorolható szintén a nagy pápák közé. Magyarország felszabadítása a török iga alól szintén ott szerepelt VIII. Kelemen törekvései közt s Esztergom felmentésén a pápa unokaöccse, Gianfrancesco Aldobrandini, maga vezette a pápai segédcsapatokat. A vár felszabadítását a pápa a legfontosabb eseménynek nevezte, amely 50 év óta a kereszténység védelmében a törökkel szemben történt. Azonnal ösztönözni kezdte Rudolf királyt, hogy most már Buda visszafoglalására is haladéktalanul tegye meg az előkészületeket. Mint annyi más alkalommal, ezúttal is a pápa volt az, aki még a magyaroknál is sokkal lelkesebben dolgozott Magyarország felszabadításán. Jelentékeny volt VIII. Kelemen működése az egyházi reform, a hitélet s a katolikus kultúra fejlesztése terén. Uralkodásának idejére esett a tomista-molinista viták kiélesedése is, melyet Pastor mesterien ecsetel. Mint nagyon sok pápát, VIII. Kelemen is megrágalmazták (Beatrice Cenci esete) és sok tekintetben csak az újabb történetírásnak sikerült becsületének teljes tisztaságát újra visszaállítani.

A 12-ik kötetben XI. Leó (Medici) és főleg V. Pál (Scipione Borghese) jellemzése talál helyet. Előbbi csak néhány hétig uralkodott, az utóbbi azonban a nagy reneszansz- és egyben reformpápák közül való volt. V. Pál nevéhez fűződik a Szent Péter-templom befejezése, számos műemlék és gyűjtemény (Villa Borghese), még inkább pedig az egyházi reformok szorgalmazása világszerte. Pastor lebilincselően ecseteli a pápának a velencei köztársasággal, Svájccal, Francia- és Angolországgal (lőporösszeesküvés), Spanyol-, Német-, Lengyel- és Oroszországgal való

összeköttetéseit, a hitterjesztés s a teológiai tudományok terén kifejtett ösztönző tevékenységét. Uralkodása (1605—1621) folyamán indult meg az áldatlan 30-éves háború.

Pastor természetesen nemcsak maguknak a pápáknak történetét adja, hanem beleszó számos oly eseményt s oly férfiak jellemzését is, amellyel vagy akikkel a pápák vonatkozásban álltak (Szalézi Ferenc, Bellarmin, Tasso, Galilei, Baronius). Mindez teljessé teszi a korképet, melyet e monumentális munka nyújt s nagyban fokozza érdekességét. Valóban alig képzelhető felemelőbb s tanulságosabb olvasmány egy-egy Pastor-kötetnél s mi katolikusok büszkéek lehetünk rá, hogy ily elsőrangú tudományos pápatörténetünk van. Protestánsaink pedig, akik hihetetlenül alacsony színvonalú hittani tankönyveikből a pápákról csak rosszat s megbélyegzőt tanulnak, bezzeg megváltoztatnák nézeteiket, ha egyszer nem a történelmi mesék és hazugságok, hanem a tudományos történetírás fényében látnák a pápák nagyszerű tevékenységét. Bár sikerülne az agg tudósnak a tervezett s anyagában régóta kész hátralevő köteteket is mielőbb átadnia a feszülten figyelő világnak!

Borgiák bűnei...

Egy ponyvaregény, mégha egy napilap veti is oda magát közlőjéül, magában véve nem olyan tárgy, amelyről vezércikket kellene komoly helyen írni. Ha csak tünetet nem látunk benne, amely mélyebb elgondolkozásra készítet.

Közvetlenül arról van szó, hogy egy délutáni pesti radikális organum két hónapig amolyan rémregényfélét közölt folytatásokban, ezzel a sokat sejtető címmel: *A Borgiák bűnei és szerelmei*. A rémregény a nekivadult, zúgromantikus fantázia hátborzongató trükkjein, tomboló szerelmeken és embertelen kegyetlenségeken túl csupán abból meríti „érdekességét”, hogy olyan családot állít előtérbe, melyből a

középkor végén két pápa is került ki, akiket a rémgéniy aztán sűrűn szerepeltet is, az ő szellemi alkátára oly igen jellemző történeti szabatossággal.

Ponyvában senki sem keres históriát és áldatlan vállalkozás volna azokra a történelemhamisításokra rámutatni, amelyeket az ilyen történelmi regényelkövetők lépten-nyomon megengednek maguknak. Hiszen VI. Sándorról még művelt emberek is állandóan elhiszik és felmelegítik azt a Pastor által rég megcáfolt mesét, hogy még a tulajdon leányával is bűnös viszonyt folytatott volna, aminthogy például a Stuart Máriát befeketítő történelmi rágalmak sem fognak elnémulni soha, bármennyire bizonyos is ma már ezeknek a rágalmaknak sutasága és alaptalansága.

A Borgiák bűneiben vájkáló ponyvapoéták tünete azonban sokkal komolyabb kérdések felvetését teszi megokolttá. Így mindenekelőtt a sajtó komolyságának és hivatásának kérdését. Lehet-e, szabad-e, illendő-e heteken, hónapokon át nyargalni egy témán, amely csak azért téma és csak azért érdekes, mert a katolikus Egyház pápáit lehet vérig gyalázni benne? Tisztességes és komoly ujságírás-e az, amely, akárcsak a regényrovatában is, egyenesen a katolikus Egyház kipellengérezését, történelme néhány szégyenfoltjának hosszadalmas kipiszkálását, de aztán felnagyítását és feltorzítását is célozza? Ezeknek a botránykrónikáknak ízléstelen kitergetése és a szabadon költött részletek hozzáhazudása itt csak egyetlenegy célt szolgálhat: a katolicizmus meggyűlöltetését, az egyik gyarló és méltatlan pápájához fűzött éretlen rinaldiniádákon keresztül.

Mi ez? Ha annyira érdekli egyszerre a zsidókat és radikálisokat a pápaság története, akkor a 261 pápa közül, a szentek, civilizátorok, mecénások és lélekóriások közül csak éppen a Borgiákat találták tanulmányozásra méltónak? Hiszen igaz: ha egy cseh-pánszláv író Magyarország királyait ki akarja pellengérezni, az sem fog Szent László, Nagy Lajos, Mátyás alakjaihoz fordulni, hanem a Dobzse Lászlókon fog

kéjelegni, még akkor is, ha a Dobzse Lászlók fajilag és lelki-alkatilag öhozzá magához is közel állnak. Hiszen amin Terézvárosék VI. Sándorral kapcsolatban oly igen megbotránkoznak, az éppen azoknak a vonásoknak felfedezése rajta, amikben ez a világ a Borgiákkal feltűnően rokon.

VI. Sándor szegény: gyarló ember volt, érzéki és lágy és ami fő: gyermekeivel szemben tehetetlenül engedékeny (semmiesetre sem volt az a „kenetteljes szemforgató”, az a képmutató és cselszövő, aminek ez a ponyva szereti bemutatni), de minden eltévelyedésében is semmivel sem volt rosszabb, mint a Terézváros világnézetének igen sok gentlemanje. Nem volt szent, ez volt a bűne, holott állásában szentnek kellett volna lennie. De rút hipokrizis, ha azok vetnek rá követ, akik a Borgiák bűneit a maguk világával kapcsolatban nem üldözik ilyen hevesen.

Bűnökért és botrányokért valóban nem szükség a regényírónak a 15. és 16. századig visszamennie. Akadnak bűnök és botrányok bőven, térben és időben közelebb is. Csodálatosképpen azonban sem a mai Spanyolország, vagy Mexikó, sem például az orosz szovjethősöknek minden olasz pártviszályt elárnyékoló borzalmai és kegyetlenségei nem ihletik meg a Kurirok rémtéma-keresőit. Nagy Péter cár, vagy Cromwell Olivér világa, vagy akár a svéd kegyetlenkedőké a harmincéves háborúban nekik nem regénytárgy. *Nekik csak az a szenzáció, ahol egy kicsit a katolikusoknak is sarat lehet fröccsenteni az arcukba.* Esetleg a „magyarországi” Szamuelyék és Korvin-Kleinék romantikájából is kereshetnének szüzsét — de nem, ez a felekezeti béke felbolygatása volna. Az ország 67.2 százaléknyi katolikusságának vallási érzelmeibe belegázolni, ó, az semmi. Csak azért is feszítsük a húrt! Hátha nem szakad el!

De, kérdfjük szeretettel, hátha egyszer elszakad? Mit mondanának odatúl, ha a mi oldalunkon — a feltevés bizarr, mert mi ily fegyverekkel küzdeni nem szoktunk —, de ha mégis egyszer mi is elkezdenők

visszaadni a kölcsönt? Ha zsidó rabbikat, talmudistákat szerepeltetnénk vérlázító regényekben, aljas gazzettek özönébe mártottan? Ha mi is a meggyűlöltetés és cinikus ócsárlás vitrioljába merített tollal íránk arab-zsidó árulásokról, vagy akár rituális gyilkosságokról — annyi történeti hűséggel és lelkiismerettel, ahogy ezek a Borgia-mesék a világra hozatnak, bátran meglehetnők mi is —, vagy ha a szovjetzsidók szadista vérszomjáról koholnánk, vagy nem is nagyon koholnánk, velőt lázító, vért pezsdítő rémregényeket?

Őszintén szólva, csodáljuk bizonyos okos és számítani tudó emberek meggondolatlanságát és számolninemakarasát. Kétezer év óta viselik a befogadó vendéglátó népek ellenszenvét, haragját, ki-kirobbanó *antiszemitizmusát*. Nem volna semmi szükségük arra, hogy az ellenük amúgyis állandóan puskaporos légkörben folyton csóvákka játsszanak. Örülhetnének, hogy viszonylag ismét béke van és a keresztény társadalom nem hánytorgat fel bizonyos kiegyenlítetlen számlákat. Nem, nekik harc kell. Nekik provokálniuk kell. *Siránkoznak az antiszemitizmuson, de gondoskodnak róla, hogy az antiszemitizmus soha el ne aludjon.* Azt hiszik, hogy mert a grimaszháborúra, a nyelvöltögetésre azonnal nem felel bunkó, már ezzel konszolidálták a társadalom megbékélését velük szemben. Hogy az ilyen féktelen és nemtelen provokációk nem irritálják át lassankint újra a kedélyeket ellenük és a dolog nem sül el egy napon a visszájára. Valóban nem értjük, miért kell a zsidóságnak ennyire rosszul adminisztrálnia önmagát!

Nem is szólva az esztétikai és népművelési szempontokról. Arról, hogy talán szebb témája is volna a magyar rotációs papirosnak — a külföldről drágán importáltaknak —, mint az örökös hóhér-romantika, az alvilági pincék és fejedelmi kokottok vérgőzös, rothadt birodalma. Arról, hogy talán még a liberális demokrácia nevében sem okvetlenül cél, hogy Al Caponékat és egy egész gangsztervilágot neveljünk ki abból a különleges társadalomból, amely az ilyen „szépiro-

dalmat" kedveli. Hogy a magyar sajtónak, akármilyen világnézeti, felekezeti, vagy politikai bélyegű, talán nemesebb, szociálisabb feladata is akadhatna az álszent megbotránkozást mimelő, olcsótrükkös, de alapjában gyűlölségből űzött kútmérgezésnél.

Ki volt XI. Ince pápa?

Buda visszavételének jubileumi évében mindenkit érdekelhet a kérdés, ki is volt közelebről az a férfiú, akit XI. Ince pápának nevezünk s akinek vasakaratú és áldozatkész törekvései nyomán következett be Buda visszavétele a törököktől. XI. Ince nem volt símaszavú és símakezű diplomata, ellenkezőleg: egyszerű és egyenes, kertelni és szálakat szövögetni nem tudó egyéniség, akiben a papi életszentség s a legszigorúbb, szinte rideg kötelességtudás pótolta azokat a diplomáciai tulajdonságokat, amelyeket különben még Szent Péter székének birtokosától is el szoktunk várni.

A történelem csodái közé tartozik, hogy éppen ennek a politikához nem értő s a politikát nem szerető pápának sikerült az európai hatalmakat a törökellenes hadjárat ügyében még egyszer és utoljára egy zászló alá tömöríteni s viszont azokat, akik a török szövetségesei voltak, az ellenakciótól visszatartani.

*

A legsúlyosabb akadály, amely a törökkel való elszámolás útjában állott, a francia politika volt. XIV. Lajos akkor állott dicsőségének tetőpontján s már Richelieu által megkezdett, majd Mazarin által folytatott Habsburg-ellenes politikája látszólag visszavonhatatlanul a porta oldalára állította. A 17. század Franciaországa ilyen páratlan erejű európai hatalmaság volt, amellyel szembeszállni a merészségnél is többnek látszott. Franciaországa volt a legjobban megszervezett s legszámottevőbb európai haderő s amellett igen jelentékeny anyagi eszközök; az ifjú királynak nagyszerű politikai és hadi sikerei folytán pedig

a francia népben és nemességben a nemzeti önérzet is hihetetlen fokra hágott. Hogyan hajtsa végre ezzel a hatalmassággal szemben a sem politikához nem értő, sem anyagi eszközökkel nem rendelkező pápa azt az ő elszánt akaratát, hogy a keresztény Európát a francia politikával dacolva, végleg felmenti az ozmán elnyomás többszázados járma alól?

Figyelembe kell venni azt is, hogy a francia udvar a pápára egyenesen haragudott azért, mert a törökök ellenében a császár mellé állott s ezzel a francia politikának keményen az útjába lépett. Hogy ez a viszály XIV. Lajos és a pápák között mily élessé fejlődhetett, annak szembeszökő s XI. Incének szeme előtt lefolyt példája volt a korzikai pápai ezreddel történt bonyodalom Ince egyik elődje, VII. Sándor pápa alatt. Ezekre az eseményekre röviden vissza kell nyúlnunk, hogy Ince pápa kétségbeejtően nehéz helyzetét megértsük. A bonyodalom onnan eredt, hogy az európai hatalmak római követségei az Örök Városban minden jog és nemzetközi szokás ellenére nemcsak a saját követtségük területén igényelték immunitást, területenkívüliséget, hanem a követséget környező összes utcákban is, sőt ezeket a jogaikat lassankint egész városnegyedekre kiterjesztették.

A francia követ pl. egészen komolyan azt követelte, hogy területenkívülisége s a francia követség előjogai odáig terjedjenek, ameddig az ő szeme a palotájából, a Palazzo Farneseből ellát. Azt követelte, hogy ezekben az utcákban az egyházi állam bíróságai egyáltalán ne gyakorolhassák joghatóságukat, se pedig a pápai csendőrség ott ne mutatkozzék. Ezeknek a hallgatagon behozott visszaéléseknek az lett az eredménye, hogy a pápai Róma lassankint tele lett rablókcal és gonosztevőkkel, akik a pápai csendőrség és bíróságok elől mindannyiszor egyszerűen valamelyik követségi negyedbe szöktek s ott vonták meg magukat. A franciák, de a spanyolok is, valósággal virtust csináltak belőle, hogy a pápai fővárosban mint szuverén urak viselkedjenek.

VII. Sándor alatt a pápai Róma kormányzója az erélyes és megvesztegethetetlen Imperiali bíboros volt, akit a francia külügyek vezetője, Lionne miniszter, mindenáron meg akart buktatni. Az összetűzésre az adott alkalmat, hogy Créqui francia követ azt követelte a város kormányzójától, hogy a pápai hadsereg egyik csapata, a korzikai ezred, ne mehessen végig azokon az utcákon, amelyekre a francia követség épülete nyílik. Lehetetlen követelés volt, mert a korzikaiak másképp egyáltalán nem juthattak volna el a saját kaszárnyájukba. Créqui hetvenkedő katonái és a felingerelt korzikai legénység közt egy napon, 1662 augusztus 25-én éles szóváltás, majd verekedés támadt az utcán, minek során a franciák egy korzikait a földre tepertek. Amint ezt a korzikai katonák közeli kaszárnyájukban meghallották, akkora dühre gerjedtek, hogy tisztjeik tilalma ellenére kirohantak a francia követségi palota elé s lövöldözni kezdtek rá. A követ felesége éppen akkor tért haza egy templomlátogatásról, a felgerjedt korzikaiak az ő kocsiját is feltartóztatták s egyik apródját megölték.

Mihelyt Imperiali az eseményekről értesült, azonnal katonaságot küldött a színhelyre s a korzikaiakat lefegyvereztette. Kétségtelen, hogy a korzikaiak súlyosan megsértették a követségi jogokat, de az is bizonyos, hogy a kihívás a követség embereitől indult ki. Sándor pápa azonnal hajlandónak is nyilatkozott, hogy a követségi jogok megsértéséért, amelyről egyébként sem ő, sem parancsnokai nem tehettek, a francia királynak elégtételt nyújtson. A bűnösök ellen megindította az eljárást s az ennek lefolytatására kiküldött bíborosi bizottság élére udvariasságból éppen azt a Cacchetti bíborost állította, aki az előző két konklávén a francia udvar pápajelöltje volt.

Créqui követ azonban nem ezt akarta, hanem a pápa megalázását. A francia érzelmű bíborosoknak önhatalmilag megtiltotta, hogy az említett bizottság munkáiban résztvegyenek. A pápa unokaöccsét, Chigi Flaviót, aki a pápa nevében elnézést jött kérni, egy-

ideig fogadni sem akarta. A pápai haderő vezére, Chigi Mario, hajlandó volt nemcsak a vétkes korzikaiakat megbüntetni, hanem a korzikai kaszárnnyát a városnak egészen más pontjára telepíteni át; a két fővétkest időközben ki is végeztették. Mindez azonban Créquinek nem volt elég: azt követelte, hogy az összes korzikaiakat száműzzék, közülük ötvenet az összezőrdülésen jelen sem volt tisztekkel együtt elrettentő például kivégezzenek, Imperiali bíborost elcsapják, Chigi Mariót pedig, a pápa testvérét, akit ő önkényesen az egész verekedés megszervezőjének jelentett ki, neki kiszolgáltatassák. Majd azon a címen, hogy a pápai Rómában a francia követ élete nincs biztonságban, tüntetőleg és sebtében elhagyta Rómát. Hogy mindebben nem volt igaza, ma nemcsak a hivatalos vizsgálat okirataiból, hanem az ügyben semleges hatalmak követeinek jelentéseiből is világos.

XIV. Lajos, ha nem is mindenben, de nagyjából helyeselte követének ezeket a szertelen követeléseit. A pápa három levelet is intézett a királyhoz, aki az első kettőre nem válaszolt, a harmadikat pedig elfogadni is vonakodott. Lionne külügyminiszter tanácsára és Créqui követ sürgetésére a párizsi nunciust kitessékelték a francia fővárosból s Meaux-ban rendőri felügyelet alatt tartották, majd kiűzték az országból. Ez sem volt elég: az akkor pápai birtokban lévő Avignonban lázadást szítottak a pápai uralom ellen s a lázadókkal karöltve Avignont a pápától elvették.

A pápa a túlzott követelésekkel szemben tehetetlen volt. Bár az összetűzés felidézői nem a pápai katonák, hanem a franciák voltak s a vizsgálat kétségtelenül igazolta, hogy a követségi palota megtámadása nem előzetes megbeszélés vagy tervezés, vagy éppen hatósági biztatás alapján történt, a pápa mégis minden áldozatot szívesen meghozott s minden megalázást elviselt volna az ügy békés megoldása érdekében, de ártatlanokat pusztán a francia követ szeszélye és bosszúvágya kedvéért nem büntethetett, hiszen 50, esetleg teljesen ártatlan katonát és tisztet kivégeztetni

közönséges hatósági gyilkosság lett volna. A pápa még arra is kész volt, hogy maga Imperiali bíboros menjen el Párizsba a királynak elégtételt nyújtani; de Párizs megmaradt amellet, hogy Imperialit száműzni kell. A pápa tanácskozássra hívta össze a római bíborosokat s ezeknek nagy többsége kijelentette, hogy Imperiali száműzetésére a legcsekélyebb jogcím sem forog fenn.

A francia udvar a végsőkre el volt szánva s nem kevesebbre gondolt, mint arra, hogy Rómát katonai erővel megszállja. Spanyolországtól, Velencétől és Flórenttől máris hadüzenettel való fenyegetés útján kicsikarta az engedélyt, hogy Észak-Itálián hadaival átvonulhasson. Genuától hasonló eszközökkel kérészakarta, hogy az időközben szülőföldjére, Genuába érkezett Imperiali bíborost a köztársaság száműzze. A pápa legfeljebb a német-római császártól és magyar királytól, I. Lipóttól várhatott volna oltalmat, de azt meg a török veszedelem kötötte le. A német választófejedelmek, akikhez a Szentszék segítségért fordult, szintén kijelentették, hogy bármennyire elismerik a Szentszék álláspontjának jogosultságát, hatalmas párizsi pártfogóikkal szemben egyetlen lépésre sem vállalkozhatnak. Még a pápa közvetlen környezetében is az a felfogás győzött, hogy a francia túlerővel szemben a pápai állam fegyveres védelmére gondolni sem lehet.

Csakhamar híre jött, hogy Lajos rendeletére 20.000 főnyi francia sereg indult útnak az egyházi állam ellen. A pápa, csak kevéssel előbb bocsátotta el csapatait; most sietve megerősítette az Örök Várost s katonákat toboroztatott, de érezte teljes tehetetlenségét a francia királlyal szemben, aki ugyanakkor magát a legkeresztényibbnek s országát az Egyház első leányának nevezte. A pápai udvar engedékenysége s Ferdinánd toscani nagyherceg diplomáciai ügyességének eredményeképpen az utolsó pillanatban mégis megszületett a pápa és a franciák közt a pizai egyeség, amely a háború veszélyének s az áldatlan viszálynak egyelőre véget vetett.

Az egyességnek lényege a pápa mélységes megalázása s a francia nagyravágyás minél szélesebb kielégítése volt, mégis anélkül, hogy a Szentszéktől lelkiismeretbevágó cselekedetet követeltek volna. A pápa testvérének, Mariónak mélyen megalázó nyilatkozatot kellett tennie s addig távol kellett Rómától maradnia, amíg fia, Flavio bíboros mint pápai legátus Párizsban személyesen nem kér a királytól bocsánatot. Csak ha ez megtörtént, adják vissza Avignont; az avignoni lázadóknak azonban a pápa közkegyelmet köteles adni. Imperiali bíborosnak hasonlóképpen igazolnia kell magát Lajos előtt. A pápától ugyancsak elvett Castro a pármái hercegé lesz, Comachio visszaadásaért viszont a Szentszék váltságdíjat fizessen. A római csendőrség kapitányát száműzni kell, a korszikaiak többé nem szolgálhatnak a pápai seregben s a kaszárnyájuk előtti téren Rómában egy szégyenpiramist kell emelni, amelyen a Créqui ellen elkövetett „gonosztettük” emlékét s az érte járó megalázó büntetést kellett megörökíteni.

A pápa megbízottai kénytelenek voltak ezekbe a megalázó feltételekbe belemenni. A szégyen-piramist csakugyan felállították Rómában s a franciák gondoskodtak róla, hogy a megalázó felirat jó szembeötlő legyen rajta. A piramist csak XI. Ince pápa alatt távolították el. Egész Európa elítélte a franciák erőszakoskodását, de senki sem mert velük ujjathúzni s a francia túlsúlyra nézve végtelenül jellemző, hogy a Genuából száműzött Imperiali bíborost egyetlen európai állam sem merte befogadni.

*

A követségi épület körül támadt bonyodalom azonban csak egyik epizódja volt annak a sokszoros tűszúró hadjáratnak, amellyel a hatalmi gögtől s hadi sikereitől elbizakodott párizsi udvar a pápaságot egyre szorongatta. Ezek a túlkapások sejtetik velünk azt az emberfelettileg merész vállalkozást, amelyre VII. Sándor utódja, XI. Ince pápa elszánta magát, amikor elhatározta, hogy a franciák minden európai túlsúlya és

török-barátsága ellenére Európát megkísérli a félhold ellen döntő összefogásra bírni.

XI. Incének magának is hamarosan meggyűlt a baja a francia udvarral. Ő, aki apostoli és aszkétai lelkületével soha mást nem kérdezett, mint a lelkiismeretét, mindjárt trónralépése után kijelentette, hogy a külföldi követségek előjogaival űzött visszaéléseket megszünteti s haladéktalanul közölte is az udvarokkal, hogy ezentúl csak olyan követét hajlandó Rómába befogadni, aki a követségi jogokkal való visszaélésről lemond. Erre a követelésre annál nagyobb szükség volt, mert a jelzett visszaélések időközben méginkább elszaporodtak s teljességgel tűrhetetlenné váltak.

Most már a követek nemcsak a követségi épületek egész környékét vonták ki a pápai bíróság és csendőrség joghatósága alól, hanem a városban számos kereskedő is kifüggesztett egy követségi címet annak jeléül, hogy ő az illető követség „kíséretéhez” tartozik, vagyis: kivonta magát nemcsak a pápai állam joghatósága, hanem még az összes adók és vámok alól is. Ezekért a címerekért a kereskedők a követségeknek nagy vesztegetési összegeket fizettek. Amíg ez a fejtelenség meg nem szűnt, addig lehetetlen volt az Örök Városban rendet tartani.

XI. Ince azzal kezdte, hogy az összes követeket felszólította, hogy a címerekkel való visszaélést haladéktalanul szüntessék meg. A spanyol követet, aki a felszólításnak nem tett eleget, vonakodott fogadni. Velence követét szintén nem fogadta. A köztársaság végül is kénytelen volt új követet küldeni s a követségi negyed ú. n. kiváltságairól lemondani. Nagynehezen a spanyolok is lemondtak a bitorolt jogokról. Franciaország azonban nem szokott hozzá, hogy bárki-nek is engedjen s ebben a pontban sem volt hajlandó teljesíteni a pápa jogos kívánságát.

1687-ben történt, hogy a francia követ, D'Estrées elhalálozott s a pápa a párizsi nuncius útján ismét bejelentette XIV. Lajosnak, hogy csak olyan új követet fogadhat el, aki a követségi negyed túlzott előjogai-

ról lemond. Lajos, akit időközben a török háború bécsi és budai sikere s ezzel vetélytársának, I. Lipótnak növekvő tekintélye módfelett bántott s aki emiatt nem ok nélkül a pápára haragudott elsősorban, felhasználta az alkalmat, hogy az agg és beteges pápával ismét ujjat húzzon. Megízente a pápának, hogy eszé ágában sincs a követségi negyed előjogairól lemondani.

Először azt erőltette, hogy D'Estrées bíboros legyen az új követ; mire Ince VIII. Orbánnak egy rendeletére hivatkozva kijelentette, hogy bíboros nem lehet idegen állam követe. A francia király nagyban adta a sértettet s arra hivatkozott, hogy a pápától több előzékenységet várna éppen akkor, amikor ő csupa hitbuzgóságból katonai erőszakkal nyomta el a hugenottákat. Ince pápa erre megjegyezte, hogy az erőszakos térítésnek ő sohasem volt híve, mert Krisztus nem karddal, hanem meggyőződéssel térítette a tévelygőket. A király gyóntatójának, La Chaize páternek azt izente, csodálja, miként részesítheti ő a királyt ezek után feloldozásban. Hogy minden ingadozásnak még a lehetőségét is jó előre elvegye, bullát adott ki, amelyben a követségi negyedek túlzott előjogait megszünteknek jelenti ki s azokra, akik azt erővel fenntartják s így a pápai állam egy részét elfoglalni töreksenek, az ú. n. nagycsütörtöki *In coena Domini*-bulla fenytékeit terjeszti ki. Ez egyenesen a királynak ki-
közösítéssel való megfenyegetése volt.

A francia kormány minderre oda sem hederített, hanem 1687 márciusában Lavardint nevezte ki római nagykövetnek, azt az utasítást adva neki, hogy a követségi negyed előjogait, ha kell, fegyverrel is védelmezze. Lavardin úgy is vonult be Rómába, mint egy ellenséges hadvezér egy meghódított városba. Kíséretében 100 francia tiszt lovagolt s a követ oldalán D'Estrées s egy másik francia érzelmű bíboros ült abban a hatlovas hintóban, amelyet D'Estrées bocsátott a követ rendelkezésére.

Az egész bonyodalomban a legsajátosabb jelen-

ség az, hogy még a Rómában időző francia papok és főpapok is sokkal inkább a király, mint a pápa híveinek mutatták magukat. A franciáktól való félelem úgyszólván egész Európát megbénította: a követek egyre másra könyörögtek Ince pápának, hogy most már nyugodjék bele a megmásíthatatlanba s fogadja el Lavardint. Ince azonban erre nem volt hajlandó. Történjék akármi, jöjjön ha kell, a vértanuság, de ő az elvekből nem enged. Egész védekezése a francia kardcsörtetéssel szemben az volt, hogy sokat imádkozott s a római kolostorokban is imádkoztatott.

Lavardin ügyes diplomata volt s azzal kezdte római tevékenységét, hogy a követségi negyedet csakugyan megtisztította az oda betelepült csőcseléktől. Ezzel a negyedekkel való visszaélés legszembeötlőbb bizonyítékait igyekezett kiütni a pápa kezéből. Mikor azonban kihallgatásra jelentkezett Ince pápánál, az értésére adta, hogy nem tekinti követnek s már azért sem fogadhatja, mert Lavardin a nagycsütörtöki bulla alapján a nagyobb kiközösítésbe esett. Ugyanezt a királynak és minisztereinek is megizentette. Lavardin erre azzal kezdett fenyegetődni, hogy akkor majd királya újból elveszi a pápától Avignont és Castrót.

A nyílt összeütközésre a karácsonyi éjféli mise adott alkalmat. Lavardin nagy pompával jelent meg az éjféli misén a franciák római Szent Lajos-templomában, amelynek ajtajában a megfélemlített francia klérus nagy ünnepélyességgel fogadta; mise közben Lavardin a hívekkel együtt megáldozott. Erre a pápa nem felelhetett mással: a Szent Lajos-templomot interdictum alá vetette, amiért annak papsága a közismerten kiközösített Lavardint a szentáldozásban részesítette. Ez Párizsban olaj volt a tűzre. A király kívánságára a párizsi parlamentben heves támadások indultak a Szentszék ellen, a parlament a pápa végzése ellen az egybehívandó zsinathoz fellebbezett, sőt sza-

kadársággal fenyegetődött s megtiltotta a pápai bulla kihirdetését.

Lavardin ettől kezdve mindent elkövetett, hogy a pápát bosszantsa. A párizsi parlament pápaellenes határozatait magában Rómában röpiratokban terjesztette s minduntalan megkísérelte, hogy a Szent Péter-templomban misét hallgasson. A papság azonban az adott utasításhoz híven azonnal abbahagyott minden egyházi szertartást, mihelyt a francia követ alakja a templomok ajtajában felbukkant. A pápai katonaság nem tisztelgett neki s ha Lavardin a Vatikánhoz közeledett, a vatikáni csendőrség láncokat vont a bronzkapu elé. Ha akkor Lajos nem valósította meg fenyegetéseit, hogy a pápát fegyverrel s az egyházi állam eltiprásával kényszeríti engedelmességre, ennek oka részben az angol s a spanyol király közbelépése volt, részben pedig az, hogy Lajosnak időközben más, nyomasztóbb gondjai akadtak. Mihelyt azonban újra szabadkezet kapott, komolyan megkezdte a hadi előkészületeket arra, hogy a pápai államba és Olaszországba betörjön. Ezt a szándékát D'Estrées bíboros által a pápának be is jelentette.

Levelében nyílt képmutatással azt hangoztatja, mennyire sajnálja, hogy éppen a pápa az, aki Európa békéjét veszélyezteti s a németrómai császárt ezzel a török hatalom teljes megsemmisítésében akadályozza. Ugyanakkor azonban a portát bizalmasan arról értesítette, hogy hamarosan megtámadja a császárt s ez kedvező alkalom lesz arra, hogy a nagyvezír Magyarországot ismét visszaszerezze. Az olasz fejedelmeknek a király azt a furcsaságot izente, hogy nem hódítani jön Itáliába, de viszont nem tűrheti, hogy hadainak bárki is ellenálljon. A pápa nyugodtan fogadta a fenyegetődzéseket s kijelentette, hogy ő ugyan öreg és tehetetlen ember, de egykor Lajos felelni fog az Isten előtt tetteiért.

Lajos ezalatt a párizsi nunciust saját palotájában fogva tartatta s minden lépését ellenőriztette. Mikor Rómából az a hamis hír érkezett, hogy ott Lavardin-

nek néhány emberét halálraítélték, mert a pápai csendőrséget megtámadták volna, a francia miniszter kijelentette, hogy ezért viszonzásul a párizsi nuncius szolgáit is halálra kell ítélni. Ince pápa erre visszarendelte nunciusát, ám a francia udvar nem engedte ki fogságából. Közben a pápai Avignont XIV. Lajos csapatai megszállták s híre jött, hogy a francia király hadihajói közelednek a pápai kikötő, Civita Vecchia felé.

A pápa helyzete véglegesen válságossá lett. Ince egyrészt el volt szánva, hogy inkább meghal, de elvi és lelkiismereti kérdésekben nem enged, másrészt érezte a felelősséget is, mi lesz, ha a francia csapatok az egyházi állam ártatlan népén állnak bosszút az ő hajthatatlanságáért. Bár Lavardin nem szűnt meg a pápát bántalmazni s kihívni, Ince mégis mindent elkövetett, hogy a vitát békésen intézzék el s e célból nemcsak a kétszínű D'Estrées bíboros közvetítését kérte ki, hanem az angol királyét is. D'Estrées közvetítő indítványára azonban a francia király gögösen felelt s feltétel nélkül való meghódolást követelt a pápától: azt, hogy egy hónapon belül ismerje el követül Lavardint s eddigi eljárásáért kövesse meg a királyt. Ha a pápa erre nem hajlandó, csapatai bevonulnak az Egyházi Államba s akkor majd a lakossággal fogja éreztetni a francia király a haragját.

Szerencsére Lajos a végső lépéstől mégis visszaborzadt, amiben bizonynyal gyóntatójának, La Chaize páternek is része volt. Ugyanakkor Lavardin annyira népszerűtlenné tette magát egész Rómában s olyan önhatalmú lépéseket tett, hogy XIV. Lajos sok huza-vona után maga is megúnta a vele való bajlódást és bosszúsán hazarendelte. Erre aztán a párizsi nuncius is visszanyerte szabadságát. További instrukciókért Rómába sietett, de Ince pápát már nem találta az élők között.¹

Igy hát a nagy harc végeredményben mégis a

¹ Pastor: Geschichte der Päpste. XIV. 1. és XIV. 2. kötet.

legyvertelen, pénztelen, beteg és aggastyán pápa győzelmével végződött. Lajos, aki a kiközösítést egykedvűen fogadta s azt érvénytelennek tekintette, később mégis magábaszállt s titokban lépéseket tett a pápai feloldozás elnyeréséért. Autokrata uralmát az Egyháznak még sokszor kellett fájdalmasan éreznie, de a francia politika, főleg a legfontosabb kérdésben: a török uralomnak fenntartásában Bécs és Buda alatt megtört s azt a döntő csapást, amelyet XI. Ince fáradhatatlan ösztönzésére s pénzügyi erőfeszítése révén a Szent Liga a félhold európai uralmára mért, az ozmán hatalom soha többé nem heverte ki.

A hihetetlen akaraterőjű Ince pápa elérte célját: Közép-Európán nem a Félhold, hanem ismét a Kereszt lett az úr.

A törökverő háború lelke: XI. Ince pápa.

(1611—1689.)

Az a pápa, akinek nevében a Szent Liga létrehozatala s a törökök Bécs alól és Budáról való visszazűzetése mindenekelőtt fűződik, személy szerint is rendkívül jellegzetes egyéniség, aki sok tekintetben megérdemli az utókor tisztelő emlékezését. Nem tartozott a nagy pápák közé abban az értelemben, mintha világi hatalmát az európai politika vezérlő tényezőjévé emelte volna, sem abban, hogy mindig szerencsés kézzel tudta volna az Egyház kormányrúdját irányítani. De mégis mint ember és mint főpap a nagyok közé tartozott, bizonyos értelemben a legnagyobbak közé, mert szent és feddhetetlen főpap volt: az aszketikus szellem, a megtestesült erkölcsi szigor és az apostoli akaraterő maga.

Már külseje a szigorú aszkétát árulta el: magas, sovány, szikár volt alakja, rendkívül komoly az arckifejezése, amelyhez különösen is illett magas homloka, hatalmas sasorra s előugró álla. Ritkán látták nevetni, mindig méltóságteljes, komoly, sokszor némi melankóliára hajló egyéniség volt; néha a pedáns-

ságig és túlzásig szigorú, sőt aggályos és gyanakvó. Erős akaratával függött össze, hogy kevés emberben bízott, és hogy elhatározásaiban megingatni csak a legritkább esetben sikerült. Bizalmatlansága és merevsége sok bajba sodorta és sok óráját megkeserítette.

De ha nem is volt ott mindig művész az emberekkel s a politikai ügyekkel való bánásban, annál nagyobb volt mint jellem és ragyogó példakép Szent Péter trónján. Még bíboros korában még mint Odescalchi Benedetto, a nép a „szegények atyjának” nevezte. Jótékonyága végigkísérte egész életén, ép-úgy, mint szinte már túlzó igazságszeretete és jogérzéke is. Olyan aggályos volt a magasabb egyházi hivatalok betöltésénél, hogy végül is csaknem 200 fontos állás hosszabb ideig betöltetlen maradt. Számos régebbi pápának nagy gyengéjével, a rokonpártoló nepotizmussal oly alaposan és gyökeresen szakított, hogy rokonait alig engedte magához s a bíborosoktól esküt kívánt, hogy amennyiben pápává lesz valamelyikük, a nepotizmust szintén távol tartja magától.

Unokaöccse, Livio, kezdetben megpróbált naponta megjelenni a pápánál, de Ince pápa csak annyira vonta be körébe, hogy vele együtt mondta el mindennap a szentolvasót; később aztán Livió teljesen elmaradt az udvartól s a rómaiak, ha valakinek balszerencsét akartak kívánni, tréfásan ezt mondták neki: „Úgy járj, mint Odescalchi Livió!”

Mint pápa a legszerényebben élt, csak nehezen lehetett rávenni, hogy a quirináli palotában lakjék, de itt is csak a legszegényesebb, szűk szobákat választotta ki magának, amelyekből még a szabadba sem lehetett kilátni. Dolgozószobájának egész bútorzata egy faasztal, néhány faszék, néhány egyszerű szentkép és egy selyemmel bevont ülés volt — az előkelőbb látogatók számára. Az Egyház nagy céljaiért, főleg a törökök elleni háború támogatására önmagán annyira takarékoskodott, hogy még új főpapi ruhákat sem csináltatott magának, hanem egyszerűen elődjeinek ruháit viselte, amelyek pedig az ő magas ter-

metéhez túlságosan rövidek voltak s tíz teljes éven át ugyanazt az egy fehér pápai reverendát hordta, amely végül is már csupa rongy volt. Amint maga szigorúan élt, úgy takarékoskodott mindenben. Kemény fegyelmet és rendet tartott az egyházi államban is. Fényűző építkezések és nagyarányú műpártolás sürgetőit azzal utasította vissza, hogy most a kereszténység megmentéséről van szó, nem pedig pompa és művészet kifejtéséről. A római népnél nem is volt népszerű, mert még a szokásos római népünnepeket is betiltotta, utalva az Anyaszentegyház szükségleteire és komoly veszedelmére.

Vezető gondolata a *kereszténység megmentése* volt, az újból megerősödött s újabb világhódító tervekkel foglalkozó török hatalom ellen. Már elődjei is hosszú századokon át serényen buzgólkodtak a török visszaszorításán, de vagy azért nem érték célt, mert az európai fejedelmeket egymás közt megbékéltetni s közös akcióba vonni nem tudták, vagy mert maguk is pénzügyi zavarokkal küzdvén, nem tudtak példát adni az adakozásban és katonaság kiállításában. Ince pápa nem volt diplomáciai lángelme, de tele volt Szentlélekkel és komoly, szinte zordon kötelességérzettel, s így neki végül is sikerült elérnie azt, ami egyetlen elődjének sem sikerült: hogy az egy francia király s az erdélyi árnyékfejedelem kivételével a keresztény fejedelmeket többé-kevésbé egy táborba hozta a törökök ellen.

Hogy az önző és haszonleső Velence végül is épűgy hallgatott rá, mint az erősen francia rokonérésű, tehát alapjában nem törökellenes, aműgyis szélszélyes és ingadozó lengyel király, abban igen nagy része volt annak a természetfölötti varázsnak, amelyet Ince pápa apostoli egyénisége mindenkre, még a protestánsokra is kifejtett. Jellemző, hogy még a protestáns Leibniz is, aki akkoriban Rómában időzött, a pápa iránt való lelkesedésének költői műben adott kifejezést.

Két pápa nevéhez fűződik világtörténeti jelentő-

ségű diadal a török veszéllyel szemben s érdekes, hogy mindkettő inkább szent volt, mint diplomata. Az egyik V. Pius volt, a másik a hozzá sokban hasonló XI. Ince.

Buda visszavétele különösen szívén feküdt Ince pápának. Szakadatlanul ösztönözte kiváló nunciust, a szintén lánglelkű Buonvisit, hogy a bécsi udvart elhatározó lépésre indítsa a törökökkel szemben. Ugyanakkor úgyszólván egész Európában toborozta a katonákat s a pénzeket, megadóztatta az egyháziakat, még Spanyolországban is a háború érdekében. Hihetetlen összegeket hozott így össze s ezeket mind a török háborúra fordította. Enélkül az anyagi segély nélkül épűgy nem sikerült volna a nagy felszabadulás, mint az ő fáradhatatlan politikai és diplomáciai munkája nélkül, amellyel a római császárt s a vele szövetséges hatalmakat a felszabadító háborúra sarkallta. Buzgalmában annyira ment, hogy még a perzsa sahot is felszólította, csatlakozzék a törökök elleni harchoz. Csakugyan nem merő szólam, hanem tiszta történelmi valóság: Középeurópa és főleg *magyar hazánk legelsősorban XI. Incének köszönhetette megmenekülését*. Hogy nem sülyedtünk végleg egy ázsiai pogány uralom rabigájába, hogy a másfélszáz éves török uralom alatt aműgy is tönkrement ország nem pusztult el végleg, azt Isten után legelső helyen XI. Ince pápának kell tulajdonítanunk.

Mennyi keserűséget kellett azonban a szentéletű pápának e munkája közben elszenvednie! Hányszor látszott űgy, hogy minden munkája hiábavaló! Főleg XIV. Lajos francia király nagyravágyó és a kereszténység nagy érdekeivel szemben elvakult politikája volt az, amely a pápa minden nemes törekvését ismét és ismét keresztűlhűzni látszott. Lajosnak csak egy célja volt: gyengíteni a Habsburg-hatalmat s e célból nemcsak a törökökkel cimborált össze, hanem a törökök számára igyekezett megnyerni s a szent háború ellen hangolni a lengyeleket s a protestáns Erdélyt is.

Nem is csak a török háború miatt akadtak ellen-

ségei Ince pápának s XIV. Lajossal sem egyedül ezen a ponton ütközött össze. XIV. Lajos a francia presztizs és a maga abszolutizmusa érdekében minden hűrt a végsőkig feszített vele szemben, s kicsi híja, hogy a gallikán törekvéseken keresztül szakításba nem vitte egész Franciaországot. Amikor Franciaország római követsége csupa hatalmi gögből már a türhetlenségig terjesztette ki az úgynevezett követségi szállás-szabadságot, úgyhogy magában Rómában a Palazzo Farnese egész környéke a rablók és gonosztevők fellegvára lett, akiket a francia követ fegyveresen támogatott a pápai csendőrség ellenében. XI. Ince igazságos reformköveteléseiével szemben a francia király olyan hatalmi túlkapásokra ragadtatta magát, amelyek egyedülállók a keresztény kormányzatok történetében. XI. Ince azonban szilárdan állta a gögjében s hiúságában megsértett király haragjának pergőtüzét még akkor is, amikor Lajos bosszúból a pápa párizsi nunciust elfogatta, Avignont elvette s az egyházi állam elfoglalásával fenyegetőzött.

Ince pápa azok közé a pápák közé tartozott, akiknél keresztül a Gondviselés szinte kézzelfoghatóan nyúl bele az emberiség és az Egyház történetébe. S ha egyházkormányzata nem is volt mindenben és mindenütt oly szerencsés és eredményes, mint a török felszabadító háborúk megszervezésében, bizonyos, hogy egyéniségének apostoli komolyságával s életszentségével nagy fokban emelte a pápai szék tekintélyét. Érthető, hogy még másvallású történetírók is a legnagyobb tisztelettel nyilatkoznak róla. Még maga az Egyház is régen megindította boldoggáavatásának előkészítő munkálatait. E munkálatokat annakidején a francia udvar ellenzése akasztotta meg. Általában soká tartott, míg a francia történetírás is a méltányosság útjára lépett az Odescalchi pápával szemben.

Ismeretes, hogy nálunk az erősen kálvinista Thaly Kálmán is mély tisztelettel szólt mindannyiszor XI. Incéről. A német Herzog—Hauck-féle protestáns Real-

enzyklopädie-ben¹ Zöpfel—Bernáth a „pápák történetének egyik legeszményibb alakjának” nevezi őt, francia részen pedig a csaknem egykorú J. Dumont is így nyilatkozik róla:

„XI. Ince pápa egész élete a mintaszerű cselekvések láncolata volt. Megválasztásának napja óta (1627 szeptember 21) haláláig egyesegyedül azon serénykedett, hogy pápai hivatalának kötelességeit teljesítse, a visszaéléseket megszüntesse, kórházakat látogasson és a szegényeken segítsen. A hármaskorona birtokába jutva mindjárt azon kezdte, amit szinte senkisem mert megtenni, hogy kiirtotta környezetéből a nepotizmust. Amilyen takarékos, sőt fösvény volt önmaga irányában, époly nagylelkű volt a közjóval szemben. Minden erejével támogatta a császárt és Velencét a törökök ellen... Az Egyház jogait és szabadságát oly szilárdsággal védelmezte, hogy már ezen az egy címen is csodálat illeti.”

Legnagyobb hálával azonban kétségtelenül mi magyarok tartozunk neki, Ince pápa megérdemelné, hogy necsak a fővárosban emeltessék méltó emléke s neveztessék el róla utca, hanem az ország valamennyi városában is nevezzenek el utcát róla: Magyarország megmentőjéről.

XI. Ince pápa és a jelenkor.

A magyar állam, főváros, társadalom és Egyház megrendült emlékezőssel adózott a nagy pápának, akinek elsősorban köszönhetjük, hogy hazánk a török iga alól felszabadult s ezzel megmenekedett a balkáni tartományok sorsára süllyedés, talán a teljes és végleges enyészet veszedelmétől. Hogy ma vagyunk, hogy szabad, európai, keresztény és kultúrált nemzet vagyunk, abban a XVII. század rettentő veszedelmei s Ázsia hordáinak végső erőfeszítései ellenében senkinek akkora érdeme nincs, mint XI. Ince pápának.

¹3. kiadás. XI. 148.

Ince pápa történeti érdemeit történészeink méltatták. Én most csak arra szorítkozom, hogy XI. Ince kora s a jelenkor közt párhuzamot vonva megkísérleljem annak a sok tekintetben szembeszökő egyezésnek a fonálát követni, amely e két kor összehasonlítóját csakhamar a régi megállapítás felelevenítésére indítja: a történelem nem annyira újat hoz, mint inkább megismétli önmagát.

I.

Mihelyt csak a jelszót is felvetem: XI. Ince kora és a jelenkor, mindenkinek azonnal eszébe ötlük: valóban *ma ismét hasonló veszedelemben forgunk, mint Ince pápa korában*. Ma ismét éppen olyan rettentő, Európát elnyeléssel fenyegető keleti veszedelemmel állunk szemben, mint XI. Ince korában.

Amint akkor, úgy most is egész országok állnak lángban: ahol a félelmetes keleti ellenség lábát megvetette, ott mindenütt rom és üszök, holttestek és halálrakínzottak tizezrei fekszenek. A barbár kegyetlenség, a nyugati és keresztény gondolat jegyében szinte érthetetlen, állatias zsarnokság, a rombolás és felforgatás örülete, amely ma az Oroszországot magába nyelt ázsiai bolsevizmus részéről mindnyájunkat fenyeget, semmivel sem enyhébb, civilizáltabb és lebírhatóbb ellenfél, mint aminőt a keresztgyűlölő félhold jelentett. S hogy a párhuzam teljes legyen: amiként az ozmán világhódítás egyszerre indult Keletről s Nyugatról s Ázsián kívül sokáig a spanyol félszigeten is — éppen a spanyol félszigeten! — megvetette lábát, úgy a jelen ozmánjai, a kommunista világforradalom janicsárjai is nemcsak Keletről támadnak, hanem egy átkaroló mozdulattal a szent és katolikus Spanyolország felől is, hogy Európát két tűz közé szorítsák.

És még egy megdöbbentő párhuzam: amint XI. Ince korában a pogány hódítónak keresztény országok is támogatói voltak, s névleg Franciaország szövetségelt a portával, hol nyiltan, hol titokban, s támogatta a pogány inváziót pénzzel, fegyverrel és diplomáciai bo-

nyodalmakkal, úgy ma is a nevében katolikus Franciaország marxista vezetői támogatják legmerészebben a bolsevizmus és anarchia nyugat felé előretolt állásait.

Itt már csakugyan nem megismétlődik, hanem szinte lemásolódik a történelem.

II.

A török hódítónak azonban legfőbb szövetségese s Európa leggonoszabb vészbedöntője nem Franciaország volt, hanem az *európai keresztény népek hihetetlen közönyössége, rövidlátása, tétlensége és egyenetlensége*. Kara Musztafa és Szolejmán nem indulhattott volna sem Bécs ellen, sem az ostromlott Buda felmentésére, ha nem tudják jól a portán, mily szörnyű tépettség, felekezeti és politikai szakadozottság bénítja meg a keresztény Európát.

A császári udvar, amely joggal igényelte a törvényesség s a több-erő attributumait, halogató, kicsinyesen félénk, minket magyarokat meg nem értő házipolitikát folytatott. Viszont *Erdély* a török bilincseiben fekve mozdulni sem mert; a porta áltató politikája, amelyet Bethlen Gábor erős egyéniségével szemben taktikából vagy megfélemlítésül átmenetileg még bizonyos udvariasság lengett körül, most már brutális nyíltsággal érezte Apafi Mihállyal az erdélyi fejedelmek hűbéresi, árnyék-király voltát.

A királyi *Magyarországon* pedig Thököly Imre hadai pusztítottak, a nemzeti és lelkiismereti szabadság nevében vasraverse s halálra kínozva azokat, akiknek politikai meggyőződése vagy erkölcsi érzéke nem engedte meg, hogy az amúgy is darabokra tépett s végleg elszegényedett országot most még egy kétes kimenetelű és személyi ambícióktól fűtött testvérháborúval gyengítsék. A nemesség s a nép nem tudta már, ki felé nézzen segítség után. Az ország nagy része a folytonos, mindkét oldalról jövő rekvirálás nyomában sivataggá s vadonná torzult; kurucnak menni jóformán annyit jelentett, mint szegénylegénynek menni. Hiszen

sokan a megélhetés egyetlen lehetőségét már csak a szabad fosztogatásban látták. Thököly ügyesen játszott az utolsó, még gyújtani tudó jelszavak billentyűzetén: a nemzeti és vallási szabadság jelszavain, amelyeknek biztosítékeként sikerült saját nagyravágásának célját: az ő tizenhárom vármegyéből álló külön magyar fejedelemségének eszméjét híveivel elfogadtatni . . .

Kevesen akadtak, akik még idején ki tudták tépni magukat a megtévesztő és országveszejtő jelszavak bűvköréből s oda mertek fordulni, ahonnan egyedül jöhetett menedék: a keresztény Nyugathoz, a pápához és a törvényes királyhoz. A felmentő hadjáratnak egyik szomorú epizódja, hogy a törökellenes pápai diplomáciának a francia s a vele időnkint szorosan összedolgozó lengyel uralkodó megcsendesítésén kívül főleg a magyar Thököly Imrét kellett távol tartania az eseményektől, mert hiszen Thököly s a protestánsok nagyrésze nem a felmentők, hanem a százados elnyomók pártján állott! *A pápának nemcsak a török ellen kellett Magyarországot védenie, hanem a pártoskodó magyarok ellen is.*

Am egész Európa hasonló képet mutatott: a szét-húzás, önzés, elvakultság képét. Minden fejedelem a szomszédjától reszketett, a saját kisedet politikai, gazdasági és presztizsérdekeit tartotta szem előtt s keveset gondolt a közös nagy veszedelemmel. Sokan inkább a végveszélyt választották volna, csak a katolikus Habsburg-ház és a pápaság meg ne erősödjék a török kiszorítása révén. Inkább nyugodtan nézték a terjedő tűzfészket, hacsak remélhették, hogy az általános pusztulásban a szomszéd háza is benne ég!

De a politikai és felekezeti érdekhajszán túl is meglepő, mily tehetetlenül tűrte Európa a küszöbén parázsló tűzvészt. *A Budavár visszavételét közvetlenül megelőző évtizedekben Európa oly nyugodtan élte a maga életét, mintha semmi baj nem lenne.* Joost van den Vondel, Sarbiewski és Balde nyugodtan zengték költeményeiket, a Barberini pápának és utódainak mecénássága mellett Bernini az utolsó klasszikus díszíté-

sekkel gazdagította Rómát, Grotius a nemzetközi jogot fejlesztette, a spanyol király a Monarchia Siculán törte fejét, a francia király a nantesi ediktum visszavonásán, a regália-jogokon s a gallikán püspökgyűlés négy cikelyén; Pascal és Nicole a jezsuiták és a probabilizmus ellen küzdött, Cromwell és a németalföldi köztársaság egyik kegyetlen katolikusüldözés után a másikba fogott, a Farnesék Castrót igyekeztek elrabolni a pápától...

A távoli missiók fellendítésére csaknem egyszerre alakult a Propaganda-kollégium Rómában és a Misziós szeminárium Párizsban. Minden úgy ment, mintha semmi különösebb baj nem lenne; a jó és a rossz egymásmellett törekedett a maga kisebb-nagyobb céljai felé; mintha a mindent elsöpréssel, minden nemes és nemtelen törekvést megsemmisüléssel fenyegető keleti veszedelem nem ülne itt Európa nyakán. Európa olyan volt, mint egy nagy siralomház, amelynek lakói nem is álmodnak arról, mily közel járnak valamennyien a kivégeztetéshez, a megfojtatáshoz.

Egy kicsiny csoport, mondhatnók: *csak két-három egyházi ember volt az, aki őszintén és igazán és férfiasan örködött Európa sorsán és jövője fölött*: XI. Ince pápa, a kapucinus Marco d'Aviano és a lánglelkű nuncius, Buonvisi Ferenc. Ez a néhány ember egyedül érezte át a veszély egész borzalmas komolyságát és közelségét. S egyedül ő bennük volt meg az a hadvezéri erő és akarat, hogy ezzel a rettentő veszéllyel, akármi lesz is, leszámolnak. Egy Európával szemben! Egy világgal szemben! Európát megmenteni Európa ellen! Ázsiát visszászorítani olyan fegyverekkel, amelyek eddig csak egymás ellen voltak hajlandók küzdeni!

Nem párhuzam-e ez is mind a mi jelenünkkel? Ki érzi ma Európa-szerte a bolsevizmus szörnyű veszedelmét a maga egész nagyságában? A pápán s néhány messzenéző, elszánt és komoly apostoli lelken kívül ki vesz tudomást róla? Európának csaknem minden állama egyenesen diplomáciai ölelkezésbe süllyedt a

minden istenhitet, minden kultúrát, minden becsületet, szabadságot és emberi érzést lábbal taposó irányzattal, a tömeggyilkosságok államrendszerével.

S miközben a keleti rém egységesen, egyetlen párt és egyetlen ember parancsszava szerint, egy gépezet pontosságával roncsolja Európa keletét és nyugatát, de közepét is: minden államot, minden társadalmi osztályt, addig Európa népeinek nincs komolyabb foglalkozásuk, minthogy egymás ellen agyarkodnak, egymás határait gyengítik s egymás életlehetőségeit pusztítják. Nem kell-e nekünk is, ha ezen a helyzeten végigpillantunk, egy XI. Ince melankóliájával felsóhajtanunk: vajjon megérdemli-e Európa, hogy megmentessék?

Ügylátszik, az építő-irányoknak régi átkuk, hogy szeretik lekicsinyelni a veszélyt, szeretnek nyugodt és befelé néző életet élni s legfeljebb a közvetlen szomszéddal hadakozni. Valami különös bénító nyög nehezedik sokszor éppen a legszentebb eszmék védőinek a karjára. Honnan pl. az a tehetetlenség, hogy a katolikusok még olyan országokban sem tudják a vezetést a kezükbe venni, amelyekben szinte túlnyomó többségben vannak? Nem vagyunk híjával sem kiváló tudósoknak, sem nagyszerű lelkipásztoroknak, sem szent és kiváló jellemeknek. De lemaradunk, mert nem vagyunk mozgékonyak, messzenézők, militarizált katolikusok. Nem vagyunk a rendkívüli feladatokra beidegződve; nem szívesen lépünk ki a csendből, a nyugalomból, a sablonból, a rendes, ütemes, megszokott és békés életből. S így mindig azoknak van igazuk és azok kerekednek felül, akik jobban tudnak a pillanat adottságaival számolni, imponderabiliákkal, kedvező alkalmakkal, a tömeghangulat fordulataival.

Mienk az igazság, de övük az ügyesség. Mienk az érdem, de övük a népszerűség. *Mienk az Isten, de övük a világ.* Ők akkor is magukat tudják felmentő hősökként ünnepeztetni, amikor a nemzetet nyaktörő kalandba s végveszélybe vitték; nemzeti jelszavak hangoztatásával tudják az országok vezetését magukhoz ragadni akkor, amikor az ország miattuk csak újabb

gyászt és süllyedést ér. Nem jellemző-e, hogy Ince pápát is annyira elfeledtük, hogy a legutóbbi hetekig sem szobor, sem utcanév nem jelölte emlékét sehol az országban s viszont buzgón nevezgettünk el egész utcákat azokról a kétes önzetlenségű nagyokról, akiknek tizenhárom vármegyés országálmaik borzalmasan valósultak meg a 14 vármegyés hazában!

III.

Még egy jelentős párhuzam van hátra Ince pápa akciója s a jelenkor között: a legszembeötlőbb és leggyakorlatibb. Az, hogy miként akkor a menekvést nem a népek s uralkodók józan belátása hozta meg, sem egyszerűen a politikai erők és érdekek spontán játéka, hanem a katolikus vallási gondolat ereje; úgy ma sem várhatunk a keleti veszedelemmel szemben máshonnan komoly segítséget, mint a katolikus eszme keresztültörésétől önzésen, egyenetlenségen és vakságon.

Ince pápa műve a legtipikusabban katolikus gondolat sugárhatása volt, Európa kulturális és vallási egyetemességének, vagyis katolicitásának utolsó nagy fellobbanása. Dícsérettel legyen mondvá, a felmentő akcióban, bár csekélyebb fokban, külföldi protestánsok is résztvettek, őket is meg tudta mozdítani az impérium nagykárolyi gondolatának még végleg ki nem halt ereje.

Európa még egyszer, utoljára egynek érezte magát, szent eszmék örének a pusztítással szemben, pedig akkor a westfáli béke már állandósította a vallási szét-esés folyamatát. Napjaink világnézeti és politikai széthullottságában is egyedül a keresztény gondolat katolicitása szolgálhat erős bástyául a bolsevizmus és anarchizmus rohama előtt. Nincs más gondolat, amely még összefoghatna bennünket és százmilliók tömegeket lelkesíthetne közös ellenállásra, visszaverő és visszahódító megmozdulásra. S amint akkor a lelki egyetemesség hivatott őre s egyetlen vezére a pápa volt, aki a kereszt védelmében még egyszer erős ma-

rokkal egybe tudta fogni a széthulló nyugati kultúrát, úgy ma is a pápaság eleven örökődése az egyetlen nemzetközi erő, amely a végveszéllyel szemben egységes helytállásra indíthatja a kereszthez még ragaszkodó európai népeket.

A pápa ebben a nagy munkában Magyarországra is számít, sőt miként akkoriban, Magyarországra bizonyos fokig elsősorban. Az eucharisztikus világkongresszusnak Budapestre való meghirdetése szinte magában is felszólítás arra, hogy e nagyszerű alkalmat necsak vallásos ünnepségek s eucharisztikus fénykifejtések keretétül használjuk fel, hanem Európa keresztény öntudatának megmozdításául is: alkalmul arra, hogy *a hit védelmében magunk mellé állítsuk az egész világot*, tiltakozásul a gyűlölet világhódítása ellen, nemzetközi engesztelésül a száz meg száz spanyol és orosz lerombolt templomért, feldöntött tabernákulumért, megköpdösött keresztért, a meggyilkolt papok, szerzetesek és világi hívek tömegéért.

Bár volna az eucharisztikus év a nyugati keresztény kultúra újabb hitvallása, a katolikus világnak élő fellángolása az istentelenség janicsárjaival s barbár pusztításaival szemben s mint egykor XI. Ince korában, legyen ismét Buda és Magyarország az, amely az újpogányságnak e legszilajabb rántörése ellenében ismét az élen vezet.

„Névtelenül” akarnak-e szobrot állítani XI. Ince pápának?

Erba-Odescalchi Sándor cikket írt egy *liberális lapba*, amelyben azzal vádolja az Actio Catholica vezető tényezőit, hogy „névtelenül akarnak szobrot állítani Odescalchi XI. Ince pápának”. *Érthetetlennek*, sőt *igazságtalannak* tartja ugyanis, hogy XI. Ince pápa készülő szobrára nem akarják rávésni a pápa családi nevét is, így: „Odescalchi XI. Ince”.

Érthető, hogy az Odescalchi-család fiatal sarja szeretné a saját családjá nevét is ott látni a pápaszobron,

de meg kell nyugtatnunk, hogy követelése és panaszolkodása nem méltányos és nem helytálló. Egy uralkodó vagy egy pápa nevét épp azért szokás csak keresztnévvel s annak számozásával megjelölni, mert az uralkodó s a pápa éppen e jellegénél fogva *kinő a családi keretekből*. Épp ezért használnak pápák és uralkodók *csak keresztnevet* — Ince sem nevezte magát mint pápa soha többé Odescalchinak —, sőt a pápák ezért *új nevet* is vesznek fel, mintegy annak jelzésére, hogy mint a szerzetesek meghalnak eddigi családi és világi kötelekeiknek, még eddigi nevüknek is. Ezért bizonyos *lefokozás rejlik* a családnév emlegetésében ott, ahol nem egyszerű történelmi beszámolóról, esetleg sírfeliratról van szó. Ha pl. I. Ferenc Józsefnek szobrot emelünk, arra semmiesetre sem írjuk rá, hogy „*Habsburg-Lotharingi I. Ferenc József*”, mert ez ellen maga a dinasztia tiltakoznék legélesebben; viszont éppen a forradalmi sajtó volt az, amely az ilyen névjelzésekben kéjelgett: „Habsburg Károly” vagy „Habsburg József”.

El sem képzelhető, hogy pl. XIII. Leó vagy XI. Pius pápa képei vagy szobrai alá ezt írjuk: „Pecci XIII. Leó”, vagy „Ratti XI. Pius”. Vagy hogy az angol királyt „windsori VIII. Edvárdnak” nevezzessük. Anynyira közismert, hogy csodálnunk kell, miként lehet ilyen követelésekkel komolyan előállni.

Erba-Odescalchi azzal érvel, hogy XI. Ince a maga családját is adakozásra bírta a török hadjárat céljaira, a család tehát megérdemli, hogy neve a szobron megörökíttessék. Ez a tény igaz, de Ince ezt is *mint pápa* tette, aki *mindenkit*, akit elért, hasonló áldozatkészségre szorított; így főleg fél Európa papságát *keményen megadóztatta* Bécs és Buda felszabadítása érdekében. Vessük-e rá már most mindazok nevét az Ince-szoborra, akik pénzzel vagy vérrel résztvettek a török kiűzésében? Ez kissé bizarr kívánság lenne.

Azt is felhozza a panaszolkodó, hogy sokan összecserélik a sokféle Ince pápát, tehát ezért is fel kellene tüntetni a családi nevet. Nem látni be ennek az érvnek

a súlyát. Hiszen épp azért van a számozás: III. Ince, X. Ince, XI. Ince, hogy ne cseréljük össze egyiket a másikkal. Oda nem kell további megjelölés; elvégre: felnőtt emberekről van szó. Hogy a tudatlanok (vagy egy *liberális* napilap „szakembere”, akit Erba említ) nem tudnak 11-ig számolni, az az ő bajuk. Azok az Odescalchi névvel sem jutnának sokra. Ha Erbának ez az érvelése helytálló volna, ebből csak az következne, hogy tehát tessenék az egész vonalon megszüntetni az uralkodók számmal s keresztnévvel való megjelölését, mint félreértésekre vezetőt! De a *szobron* ne kívánjanak más megjelölést, mint a *hivatalos, szokásos és hagyományos névjelzést*.

Ha Erba ezt helytelennek találja, indítson harcot az általános európai, dinasztikus szokások és főleg a római gyakorlat ellen. Támadja meg a Vatikánt, hogy annyi „névtelen” pápánévvel operál; hogy nem *Pecci Joákimot* és *Sarto Józsefet*, hanem XIII. Leót és X. Piust emleget; nem *Ratti Achillest*, hanem XI. Piust! Vagy legalább hogy nem keveri állandóan a pápai és családi neveket, ahogyan ő szeretné tenni.

Egyben igazat kell adnunk Erbának: éppen Rómában, bizonyos pápák emlékművein s építkezésein, sőt pápasírokon is gyakori a családi név említése. De mikor, melyik korban? Az elvilágiasodott *reneszánsz-korban* s azt követő időkben. A Mediciek, Farnesék, Barberiniek, Borghesék igenis szerették a családi nevüket kivésetni. Már V. Szent Pius ezt nem igen tette meg, XI. Ince sem!

Ne felejtjük el: *ez a kor a reneszánsz s az elvilágiasodás kora volt*, a szomorúan elburjánzott család-kultuszé és nepotizmusé a pápai trónon, amely ellen senki oly apostoli hévvel nem küzdött, mint éppen a szentéletű és korrekt gondolkozású XI. Ince. Az ő szellemén ütnők a legnagyobb csorbát és szégyenfoltot, ha halálában őt is a nepotizmus, a reneszánszi elvilágiasodás visszaéléseinek felidézéseivel illetnők. — A sír-iratok érthetően más elbírálás alá esnek; de mi Budán nem siremléket állítunk.

Végül nem hallgathatjuk el fájdalmas megdöbbenésünket azon, hogy éppen a nagynevű és örök emlékezetű XI. Ince pápa családjának egyik jeles sarja abban a kérdésben, miként örökíttessék meg egy pápa emléke az általa felszabadított magyar fővárosban, jónak látja azt a sajátságos harcmódot, hogy egy *notó-riusan liberális, éppen nem katolikus szellemű napilapban támadja meg azt az Actio Catholicát*, amelynek a Hercegprimás az elnöke s akar pressziót gyakorolni rá egy kérdésben, amely elsősorban mégis csak katolikus kérdés. Ez olyan elsiklás, amelyet a cikkíró fiatalságán kívül csak a nagynevű Odescalchi-család iránt való rajongó tisztelet ment bizonyos fokig, de amely sehogysem alkalmas arra, hogy a cikkíró gyenge érveit erősítse vagy idegenben való panasztevését az illetékesek szemében rokonszenvenné tegye.

Mi nagyon tiszteljük az Odescalchi-családot, amely a magyar történelemben oly fényesen szerepelt s ezért magyar földbirtokot és főnemességet is nyert. De engedje meg a fiatal herceg: mi *nem az Odescalchi névnek akarunk szobrot emelni, hanem egyedül XI. Ince pápának*. Mert Magyarországot a török alól mégsem Odescalchi Benedetto, hanem XI. Ince pápa mentette meg!

X. Pius.

Ma már a történelemé ez a gyászkeretes név. Hanem azért a X. Pius-képnek nem a pusztá emlékezés a hordozója; a szentatyát vesztett harmadfél-száz millió katolikus lélekben nemcsak kegyeletos érzelmek rezdülnek meg, melyek a gyorsütemű, ma forrongó életforratokban rövid megilletődéssel elülnek. X. Pius egyéniségéből erős, életet fakasztó, természetfölöttiséget lehelő inspirációk sugárzottak be a jövő emberiségbe, amint hatalmas napok még kialakulásuk után is sokáig nagy hullámgyűrűkben küldik szét fényenergiájukat az universumban.

Megszoktuk életében hallani a tőle érkezettektől, hogy mindenkit megigézett alázatos jóságával. Le-

ereszkedése annyira meghatott, hogy e pszichikai megkötöttségben alig tudtuk meglátni a szelíd arc, a kegyes, de átható szemek mögött azokat a még jellemzőbb, közvetlen közelében nem appercipiált vonásokat, amelyek pedig lelkének fő összetevői voltak, amelyeknek eredője: X. Pius *egyéniisége*.

Most, mikor e nagy lélek a halál távlatán át némiképpen eltolódott tőlünk, — most kitüzesednek, kiélesednek, sugárkoszorúként köréje fonódnak a XX. század első reformpápjának markáns vonásai.

A jóságos, szelíd, imádságos, a betegség miatt testben annyiszor gyenge, türelmesen szenvedő „világplébános” pszichéjében óriási *akaratergia* rejlett. Ez volt egyéniiségének első differencia specifikája. Az erkölcsi fönség dinamikus hatásával ejt bámulatba az a roppant erőimpulzus, mely ebből a rendkívüli egyéniségből tizenegy éven át a Világegyház óriási organizmusába ezernyi és tízezernyi legkülönbözőbb ellenálló akadályon át elhatolt.

Melyikünk nem tartotta volna tíz év előtt álomba való utópiának, hogy lesz egy hatalmas kéz, mely a trienti zsinat óta elváltozott viszonyok miatt egyre bonyolultabb házassági jognak, a „Tametsi”-területek szerinti érvénye és nem érvénye miatt felszaporodó kétes eseteknek ezer gordiusi csomóját egy pár év alatt kettévágja?

Ki merte remélni, hogy a sokágúan kiterjedt egyházi törvényhozásnak oly gyors és gyökeres átalakítását, a modern viszonyokhoz és joggyakorlathoz alkalmazkodó berendezését, az ügymenet egyszerűsítését megéljük, aminőt a Római Kúria reorganizációja lehetővé tett?

Micsoda akaraterőnek kellett síkra szállani, hogy a Syllabus és a Vatikáni Zsinat határozatai ellenére bizonyos teológiai iskolákba egyre jobban betörő téves eszmeáramlatoknak gátat vessen s a modernség jel-szava alatt behízselgő szubjektivista tanokat erélyesen letörje. Csak akinek dolga volt a modernizmus által inficiált, a hagyományos teológia iránt elfogulttá vált

divatos öntelt írókkal, az tudja mérlegelni X. Pius nagy és következetes energiáját, mellyel a hit tisztaságának őreként erélyes rendeleteivel és megrendszabályozásaival szembeszállt és leszámolt az elégtelenséggel is, minő a gőgös tévedőket mindenkor jellemzi.

Hol van az a legoptimistább pap, aki egy decennium előtt el merete volna gondolni, hogy templomában az áldozások száma évenként 200.000-re rúgjon, ahol régen kivételes buzgóság jeleként csodálták a 60.000 áldozást. Azt a választófalat, melyet a janzenizmus, a lányhaság, a vallási liberálizmus nyomában járó vallásköznöyösség két századon át a hívők és az oltár közé épített, azt az eucharisztikus pápa sűrűn kiadott áldozási dekrétumaival úgyszólva romokká bombázta. Mikor az elsőjük 1905 decemberében elhangzott, a földkerekségen mintegy reveláció gyanánt hatott a buzgó lelkekre, akik diadalmámborban vonultak be a felszabadított szentélybe az áldoztató rács elé. Ezzel az Egyházban új vérkeringés indult meg, a rinascimento spirituale új korszaka virradt reánk.

Csak a legjelentősebb tettekre gondoltunk vissza, melyeket X. Pius akaratenergiája szinte hihetetlen gyors egymásutánban váltott ki. Nem is szóltunk terveiről s részben megvalósított szándékairól, a kánonjog kodifikációjáról, a teológiai oktatás, az Egyház liturgikus imaéletének reformjáról, a kifejezetten egyházi zene műveléséről, a szociális életben és szakszervezeti érintkezésekben tisztázott elvekről, az igehirdetésre, a katekizmus oktatására irányuló rendeleteiről. Egy aggastyánban ennyi mindenre kiterjedő figyelem és akkora határozottsággal intézkedő akarat a legnagyobb csodálatot váltja ki, még ellenfeleitől is, e lelki energia előtt!

Minderre X. Piust nem a nagyravágyás sarkallta. Sokan merészelték kritizálni e nagy egyéniséget, de nem volt senki a földkerekségen, aki nagyravágyással merete volna gyanusítani az alázatos Sarto Józsefet. Nevetségesen ostoba rágalom lett volna. Maga az

igénytelenségig menő szerénység volt; személyétől távol tartotta a pompát; minden fényt kerülő egyszerűsége, lefegyverző őszinte alázatosságának ez a szükséglete, még halála utánra is kiterjedt: be sem balzsamoztatta magát; szegény agg testvéreiről is csak szerényen gondoskodott, azt is föltételesen tette, — ha utódjának is úgy tetszik.

Ugyan mi lehetett az a jellemvonás ebben az alázatos, szent papi lélekben, ami nagy lelki energiáit mozgatta?

Másik nagy vonása X. Piusnak — hogy úgy mondjuk mint egyéniségének utolsó differencia specifikája — a *természetfölöttiség*. Minden alkotásában ez a ritka, ez a szenteket jellemző vonás tör elő: egyszerű, világos evangéliumi elvek szerint a benső természetfölötti élet föltételeit, eszközeit, biztosítékait minél nagyobb mérvben hatékonyan kell a lelkekhez juttatni! Minden más mellékes.

Ezért nem volt ő diplomata, hanem lelkipásztor. Ezért nem értették meg őt sokan; de épp ezért szerette őt annyira a hívő nép. A természetfölötti élet, a kegyelmi élet, a hitből való élet, a Krisztusból való élet, melyet a világ nem ismer, föl nem ért, s azért nem értékel, de amely élet az Egyháznak sajátos élete, amely a keresztény lelket minden más élet: minden kulturális, tudományos. művészeti, klubszerű és bármi néven nevezhető élet fölé emeli, amely élet végre is elengedhetetlen feltétele az örök életnek: ez volt X. Pius ideálja. Ne lélekhullák legyenek az Egyház testében, hanem kegyelmi élettől duzzadó, Krisztus testével táplált friss és tisztahitű lelkek.

Nagy akaratergiájával megindította az Egyház organizmusának minden szervében a megújhodást; lelki erőimpulzusainak irányvonala pedig a természetfölöttiség jegyében mozgott. Meg akart újítani mindent, még pedig Krisztusban.

A program krisztusi volt; Krisztus helytartója hű is maradt hozzá mindhalálig.

Hat éve Szent Péter székén.

Ma hat éve foglalta el egy tudós főpap a világ legrégibb, legdiszesebb és egyben legsúlyosabb terhekkel járó trónját. Ma hat éve koronázták pápává, XI. Piussá, Ratti Achilles milánói bíborosérseket. A katolikus világ a templomokban üli meg ezt a fordulót — nálunk a hercegprímás celebrál e napon ünnepi misét —, de felfigyelnek e napon mindazok, akik, bármely táborba tartoznak, a pápaság világjelentőségét ismerik.

Hat év nem hosszú idő, de a pápai trónon hosszú. Lehetek korok, amikor pápának lenni fény volt, hatalom, ellenmondás nélküli impérium. *Ma pápának lenni: töviskorona.* Egy világ panaszát-keservét hallani hétről-hétre és napról-napra: kinszenvedés. Egy egész elkereszténytelenedett kultúrvilággal, forradalmak, háborúk, társadalmi robbanások zűrzavarával szemben védelmezni a krisztusi tanítést, az apostolok örökét: szakadatlan heroizmus. Nem tudom, vannak-e a pápaságnak ma is meggyőződéses ellenségei; de ha vannak, és becsületes emberek, valószínűleg maguk is megengedik, hogy a pápai tiara viselése ma egyénileg nem jelent egyebet, mint mérhetetlen gondot, aggodást, vívódást és mártíromságot.

Ha az emberek angyalok volnának, nem volna így. Ha mindenki a logika hideg nyugalmával gondolkodnék, ha az emberekben a hit, az értelem és megfontolás állna legfőbb helyen s nem a szenvedély, az érdek, a gőg, a telhetetlenség és túlzott érzékenykedés, a problémák fele meg volna oldható. De nem így van, még a lelkiek világában sem, még az egyházi kérdésekben sem. Oda is belevillámlanak az emberi szenvedélyek sötét lobbanásai, oda is behatol a politika, a párt, az érdek s a félreértés.

Egy világ tanítójának lenni ennyi rakoncátlan, kezelhetetlen gyermek között; egy világ igazságtevő bírójának lenni, amikor ahány fej, annyi vélemény s mindenki esküszik, hogy csak neki van és lehet igaza;

öt világrész minden igazságtalanságával, tévedésével, bűnével szembeszállni, akkor is, mikor minden tolvaj körömszakadtáig védi a maga igazát — nem olyan pozíció, amelyet embertől irigyelni lehet. Mikor Ratti bíboros, most hat éve, széttépte menettérti vasuti jegyének Milánóba szóló felét, amikor le kellett mondania arról, hogy még egyszer életében valaha is vizsgálta akár kedves milánói könyvtárát, akár a Monte Rosát, akár csak a Vatikánon kívülfekvő utcákat, ugyanakkor végleg le kellett mondania a nyugalomról is, a minden élő embernek egyszer-egyszer kijáró elvonulásról és magányról.

Mindenkinek mindene lett, hogy — mindenki ítéletet mondjon róla. Nem mindig igazságos, nem mindig elfogulatlan, nem mindig szeretetteljes ítéletet.

Pontifikátusa eddig is tele volt szűrő tövisekkel, fájdalmas események sorozatával. Az orosz, a kínai, a mexikói egyházüldözés véresre sebezte és sebzi állandóan szívét. A forrongó, békétlen Európa, az egymást gyűlölő, új harcokra készülő országok, az egymásra agyarkodó nemzetiségek és társadalmi osztályok, az Action française szép jelszavai mögé buvó újszerű ateizmus, az itt-is ott-is felbukkanó, huszita-ízű kultúrharc, a távol országokban ezer akadállyal küzdő evangelizáló munka szörnyű nehézségei — mindez csak egy embert érintett és érint közvetlenül és együttesen s a maga teljes súlyával, és ez a pápa. Hol van uralkodó vagy miniszter, akitől annyian várnak segítséget, vigaszt, irányítást, döntő vezényszót, mint tőle! Hol van atya, akinek ennyi gyermeke van s aki ennyire érzi felelősségét valamennyivel szemben!

S fáradozásaiért, éjjeli-nappali törődéséért és aggodásáért, vajjon mit várhat a földön? Milliók, százmilliók imádkoznak érte s tekintenek fel rá, mint Istentől rendelt vezérükre, szeretik és lelkesen követik, — de emberi szempontból elégtétel-e ez? Magának dolgozik-e a pápa, mikor aszkétaéletét reggeltől estig csak új gond és mindig új aggodás tölti ki? S amikor önzetlen, kötelességtudó, nehéz feladatának teljesítésé-

ben gyakran még saját gyermekei közül is akadnak, akik durva inzultusokkal felelnek neki?

A magyar sajtóban az utóbbi időben ismételten hangzottak el botor támadások a pápa ellen. A pápa „Öszentsége” ellen, ahogy ezek a lapok kenetesen írták. *Tényeket ferdítettek, valótlan szándékokat tulajdonítottak neki, szabadon csoportosítottak eseményeket és látszatokat*, amelyekből az következne, hogy a pápa nem szereti a magyarokat, nem védi — a magyar nemzetnél s a magyar kormánynál is jobban — a magyar integritást. A pápa nem védekezhetik, nem is fog védekezni soha az ilyen kisszerű támadások ellen. De talán helyette megjegyezhetünk itt egyet: a pápa nincs is hivatva arra, hogy a magyar integritást olyan eszközökkel védje, aminőket egyes fanatikusok kívánnak tőle.

A pápa a németeket nem támadhatja meg a franciák kedvéért és viszont, a lengyeleket a németek kedvéért és viszont Európát Ázsia kedvéért és viszont, a magyarokat a szlávokért és viszont. Az integritást nekünk magunknak kell a maga helyén és módján visszaszerezni; de ráripakodni a Szentszékre azért, mert mások lelki üdvére is gondol, nemcsak a miénkre, s általában, hogy a lelkek üdvét apostoli hivatásának megfelelően fontosabb feladatnak tekinti, mint egyes népek vagy csoportok politikai kívánságainak a lehetősegen is túlmenő honorálását: oly kiskorú, oly éretlen s oly igazságtalan viselkedés, amely ha a pápai trón magasságáig felérne, bizony nem szerezne megbecsülést ama nemzet iránt, amelynek kebeléből ilyen hangok hallhatók.

Ne várjunk a pápától mást, mint amit apostoli tisztjének megsértése nélkül adhat: ő ennél is mindig többet fog adni. S egyáltalán: ha a kereszténységet, vallást, etikai értékeket, Krisztust magát nem merő politikai eszköznek és nemzeti ugródeszkanak tekintjük, ha a hit, az evangélium, a lélek üdvössége, krisztusi igazság és keresztény erkölcsiség abszolút kincsek nekünk, akkor ne egyoldalú politikai szemszögből mé-

ricskéljük annak a Szentszéknek intézkedéseit, amelynek küldetése nem evilági célú és nem földi jellegű. *Akinek a pápa nem Krisztus helytartója: hagyja ki őt érdeklődése köréből.* De akinek az, hajoljon meg előtte, mint Péter utódja, lelkünk legfőbb pásztora s püspöke előtt. Nem jó gyermek az, aki atyját nem tiszteli; nem hű keresztény, aki lelkének legfőbb vezérét szeretetlenül ítéli meg, aki a nemkeresztény tábor pápaellenes csatakiáltásait, igaztalan támadásait szentségtörő, elvakultsággal utánozza.

Annál méltatlanabb ez a viselkedés akkor, amikor a pápa az új bíboros-hercegeprimás személyével kapcsolatban olyan kitüntető szeretetének adta tanújelét porbatiport nemzetünkkel szemben, amelyért egyes körülöttünk élő államokban toporzékolnak az irigységtől s a Szentatyát provokáló magyarbarátsággal vádolják!

*

Hat év! Mennyi fog még adatni hozzá? Nem tudjuk. De minden okunk megvan rá: a hité, a szereteté, a háláé s az önmegbecsülésé, hogy ezen a napon ragyogó szemmel tekintsünk fel a hét halom ormán virrasztó Péter-utódra s mikor Ósbudavár koronázó-tempломában az ifjú hercegeprimás megzendíti az antifóniát:

— *Oremus pro Pontifice nostro Pio!* — mi is csorduló szívvel imádkozzunk a Vatikán fehér főpapjáért:

*„Tartsd meg Isten Szentatyánkat,
Krisztusnak helytartóját!”*

A szociális pápa.

Amikor a pápa Öszentsége koronázásának évfordulóját üljük, sok nagy tetteről lehetne szó. A világmissziók nagy távlatú tevékenységéről, a lateráni egyezmény világtörténelmi aktusáról, a családvédelem érdekében elhangzott nagyszerű szózatokról és sok egyébéről. Nem ezekről beszélünk. A gyűlés programjához híven csak egyet ragadok ki, a pápa szociális enciklikáját, a Quadragesimo Annót, amelyről annyi

szó folyt, amelynek a lényegét még mindig oly kevesen ismerik.

A pápa elsősorban a lekiismeret kérdéseinek igazítója. Miután azonban az anyagi kultúra és a gazdasági kérdések nagyon szorosan összefüggenek a ma erkölcsi életében, azért Krisztus földi helytartójának mindenkor gondját képezte, hogy ezekre a kérdésekre is rávilágítson az evangélium reflektorával. Ezen az alapon bocsátotta ki XIII. Leó a *Rerum Novarum* enciklikát a munkáskérdésről. Ugyanezen az alapon indította el negyven év után XI. Pius a *Quadragesimo Anno* körlevelet, amely már nem is csak a munkáskérdést tárgyalja, hanem az egész gazdasági és az egész társadalmi problémakört.

Ha nem a pápa bocsátotta volna ki ezt a nyilatkozatot, hanem egy tudós társaság, vagy egy kormány, meg vagyok győződve, hogy akkor az egész világ a Quadragesimo Anno enciklikáról beszélne, mint a szociális kérdések legzseniálisabb dokumentumáról. Csak a pápa iránt megnyilvánuló elfogultsággal magyarázható meg, hogy ezt a pápai dokumentumot a feledés fátyolába igyeksenek burkolni. Annál inkább kötelességünk nekünk, hogy ezt a pápai dokumentumot agyonhallgatás összeesküvésének áldozatul esni ne engedjük. Annál inkább meg kell ezt tennünk, mert a gazdasági kérdések egyúttal erkölcsi kérdések is nagyon sok vonatkozásban.

Csak két példát említek fel itt. Ki kell jelentenem, hogy a munkástömegeknek és általában a szegénységgel viaskodó tömegeknek a lelke nem volna olyan hajlamos a csábító ígék befogadására, ha tudnák, hogy éppen azért szenvednek, mert nem a *Quadragesimo Anno* bűvkörében élnek. Másrészt a családi élet, az erkölcsös családi élet folytatása ma már szinte lehetlenné vált a gazdasági élet hallatlan rendezetlensége folytán. A sokgyermekes családok elé leküzdhetetlen gátat vet az a keresztényellenes gazdasági berendezés, amely nem nyolc-tíz, hanem még kétgyermekes család megélhetésére sem ad elég kenyeret.

A pápa enciklikájában negative megmondja a bajok gyökérokát, pozitív vonásokban pedig megrajzolja az egészséges társadalom körvonalait.

I.

Rámutat a pápa arra, hogy az egész világot fojtogató válságnak legmélyebb oka, hogy a *civilizált népek gazdasági berendezkedésük egész folyamán le-
tértek a józan ész és az emberiség útjáról és egy-
oldalúan a pénzkultuszát állították a termelés alapjául.* Minden egyéb szempontot egyoldalúan alárendeltek a tőke jövedelmezősége szempontjának. Ez a kapitalizmus a liberalizmus gyermeke és ma még az egész világon többé-kevésbé uralmon van. A pápa azt mondja, hogy kell tőke, kell pénz, de nem a pénzért van az ember. *Nem az ember van a tőkéeért, hanem a tőke van az emberért.* A helyes gazdasági berendezésnek nem lehet az alapja, hogy minél több jogot és biztosságot adjunk a tőkének, hanem hogy jogot és biztosságot adjunk az egyes embernek, aki a kis- és nagytőkét képviseli. Valamennyi becsületes és szorgalmas ember tisztességes emberhez méltó élete és fejlődése, ez legyen a vezéreszménk, ha egészséges társadalmi berendezkedést akarunk.

Máris hallok olyan ellenvetéseket, hogy a pápa szocialista lett és a magántulajdon ellen izgat. A pápa nincs a magántulajdon ellen és kijelentette, hogy *igenis szükség van a magántulajdonra*, mert egyéni érdek, vagyonszerzés lehetősége nélkül nincs más termelési mód, mint rabszolgai. A pápa annyira a magántulajdon mellett van, hogy azt akarja, mindenkinek legyen valamije. Sőt tovább megy, azt kívánja, hogy *mindenkinek legyen olyan jövedelme, hogy necsak a saját családja életét tudja biztosítani, hanem módja legyen szerény, tisztességes, kulturális igényelt is kielégíteni.* Az az igazi családi élet, ahol az asszonynak és a gyerekeknek nem kell gyárba járni és nem kell munka után törtetni.

Még ezzel sem éri be a pápa. Azt hirdeti, olyan gazdasági rendet kell teremteni, amelyben minden munkás — és itt nincs különbség szellemi vagy fizikai munkás között! — szorgalmas és becsületes munkával kis *családi vagyont* is szerezhessen. Egyszóval azt akarja a pápa, hogy *szűnjön meg ez a szó: proletár*. A gazdasági és a törvényes rend ne azt támogassa, akinek százmilliója van, hogy százötven milliója legyen, hanem azt, aki munkásan dolgozik.

Azokra a felszólalásokra pedig, amelyek demagógiával, lidércfények kergetésével vádolják a Quadragesimo Anno elindítóját, szintén felelnünk kell. Rámutatunk arra, hogy milyen komoly megfontolások előzik meg a pápai szózatot. Sohase futottak utópiák után a pápák és a Quadragesimo Anno enciklika minden szavát, minden kijelentését évek munkájával a legkitűnőbb katolikus elmék dolgozták ki.

Amit a pápa mond, az máris a szemünk előtt borzalmasan éles ecsetvonásokkal rajzolódik fel az öt világrészt fojtogató nyomorúság és válság alakjában. Nem lehet véletlen ez a világválság, nemcsak múltó átmeneti tünet, nem csupán a világháború fájdalmas következményének likvidálása. Megvolt a világháború előtt, sőt ez vitt bennünket a világháborúba. Ez a gazdasági rend csírájában régtől fogva rothadt, mert téves eszméken épült.

Mikos Ferencnek, a kitűnő magyar szociológusnak megjelent könyve („A Quadragesimo Anno gazdasági rendje”) szerint a kapitalista gazdasági termelés önmagát falja fel. A tőke elvonja másoktól, amit elvonhat és odajutott, hogy ma már nincs mit elvonnia és maga a tőke haldoklik, mert csak addig él, amíg szívni tud. Az államokat a tőke igyekezett adósaivá tenni, ma már minden állam a nemzetközi tőke adósa, de a kamatokat is csak újabb kölcsönből tudja fizetni. A tőke azt akarja, hogy minél olcsóbban végezzék a munkások a munkát a gépek mellett. Ma állanak a gépek, állanak a gyárak, koplálnak a munkások, a tőke rajtvesztett saját politikáján és fölfalta önmagát, ami

természetes is, miután a *kapitalizmus kizárólagosan csak rövid időre alkalmazható gazdasági rendszer*. Megteremtette ugyan a világpiacot, ahol érvényesült a szabadverseny, a szegényebb államok azonban kénytelenek voltak úgy intézkedni, hogy keveset importáljanak és sokat exportáljanak, jöttek a vámháborúk, az autarkia és a kapitalizmus itt is önmagának ásta meg a sírját.

Ki ne adna igazat a pápának, hogy ez helytelen és beteg gazdasági rend, mert nem az embert, nem a közjót, hanem túlnyomólag és egyoldalúan a tőkét vette célpontul, fő vezérelvül, nagyon sok esetben éppen a közjónak a kárára. Igenelnünk kell tehát Őszentiségének, amikor azt mondja, hogy az Úristen adott elég terményt ennek a Földnek, de ezeket a terményeket rosszul osztják be és rosszul osztják el.

II.

A pápa azonban nem olyan orvos, aki csak megállapítja a bajt, hanem olyan, aki meg is mutatja a gyógyulás útját. Megadja azt a keretet, amelyen belül körülbelül meg lehet találni a megoldást. Azért mondom, hogy körülbelül, mert nem a pápa hivatása, hogy *részletekbe* menő gazdasági programot adjon, hanem csak az, hogy megjelölje azokat az irányelveket, amelyek alapján ki kell dolgozni a részletes programot. A mai rossz gazdasági rendszer helyébe a *laborizmust* ajánlja a pápa, hogy mindazt a sok jogi támogatást, amelyet most a tőke élvez, vigyük át a munkára. Meg kell szüntetni lassankint azokat a túlzott jogokat, amelyekkel a tőke mint ilyen bír. A tőke is kapja meg a maga méltányos hozamát, kapják meg a természetes termelőtényezők is, de ezenkívül a munka is kapja meg hozamát és itt ezt a szót használja a pápa: *a munka is kapja meg a maga bőségebb hozamát*.

A másik gondolata a pápának, hogy szűnjön meg minden osztályharc és *a munkaadók és a munkások találjanak egymásra a szaktestületi korporációs rendszerben*. Ennek a testületnek legyen meg az állam ál-

tal is szankcionált ereje, hogy békésen dolgozhassék együtt a munkaadó és a munkás. Kifejezetten nem mondja a pápa, de logikusan következik elgondolásából, hogy olyan lehetőségeket kell teremteni, amelyekben szövetkezeti alapon lassankint a munkás részestársa lehessen a gyárnak, birtoknak.

Ezután felelni kell az ellenvetésre is, amelyek a miatt aggódnak, hogy ilyen gyökeres változásokban tönkremegy a gazdasági élet. Természetes, hogy ilyen átalakulását, a laborizmust csak lassankint, lépésről-lépésre lehet megvalósítani. Rámutatott arra, hogy a szocializmusban is van igaz mag, csak ezt körül-rakták sok helytelenséggel és a munka védelmét a vallásellenességgel kapcsolták össze. A marxizmus tulajdonképpen államkapitalizmus, amely el akarja venni az egyes embertől a tulajdont és ezt neki adja az államnak, úgyhogy mindenki az állam rabszolgája legyen. Vannak, akik csak két rossz között tudnak választani: a szocializmus és kapitalizmus között, ezek számára itt van a harmadik jó lehetőség, a laborizmus.

Végezetül meg kell említeni azt a sashalmi nyomortelepen történt megható esetet, melyet közvetlen munkatársamtól, mint szemtanutól hallottam arról a nyomorúságban élő családról, amely kopár, bútorozatlan szobában csak úgy tudja megülni a karácsonyt, hogy egyetlen gyertyát gyújtott s az egész család e köré az égő gyertyacsonk köré a földre telepedet és úgy énekelte az örömtől daloló karácsonyi énekeket...

Kérjük a pápa Ő szentségének követét, alkalomszerűen jelentse Ő szentségének, hogy mi magyarok úgy vesszük körül az ő enciklikáját, mint ez a szegény, de hívő család az ő egyetlen karácsonyi gyertyáját a vigasztalan nagy magyar ínségben.

A szabad pápa.

Ma háromszoros jogcímen száll a magyar katolikuskok hódoló, forró üdvözlete a Héthalom-városa és XI. Pius felé. A pápa koronáztatásának évfordulója

az első jogcím; aranymiséjének első, nyilvános, magyar ünneplése a másik, s a harmadik: hogy hat évtized óta ezúttal először ünnepeljük a Vatikán foglya helyett a *szabad* pápát...

XI. Piusnak a Gondviselés nagy ajándékokat tartogatott. Még napokkal ezelőtt sem mertük volna a szállongó híreket jámbor fantasztikumoknál többre tartani; nem mertük volna megjövendőlni, hogy a római kérdés megoldása ennyire küszöbön áll és hogy órákon belül be fog következni az az esemény, amelyre évtizedek hiába váraoztak. S ma megtörtént.

A Portone di Bronzo hamarosan meg fog nyílni s a Vatikán fehér aggastyánja, mint egykor, ismét szabadon fog járni-kelni Róma térein, népének, hiveinek s az egész katolikus világnak üdvivalgása között. A San Pietro hatalmas, domborműves érckapuit már nem fogják gondosan bezárni, mikor a *sedia gestatorián* a pápa hófehér alakja a nemes-testőrség kíséretében hívei közt megjelen; az ezüstitrombiták a hagyományos Silveri-indulót ezentúl nem zárt falak közt, hanem megint nyílt téren fogják fújni, ahol csak a pápa megjelen; Bernininek az úrnapi körmenet számára készült gigantikus oszlopsoraiban ismét a pápa fogja vinni Úrnapiján a Szentséget s a S. Maria Maggiore művészi loggiájából karácsony napján ismét a pápa fogja osztani a lenn várakozó tömegekre az áldást „*urbi et orbi*”: a városnak és a földkerekségnek. A tövis az olasz katolikusok s a világ katolikusainak szívéből ki van húzva, a 70-ben történt durva jogsérelemért legalább elvben reparációt nyújtott az egységes olasz állam. Amit akkor elsietett, elhibázott, elrontott, azt ma jóváteszi, visszavonja, elégtételt nyújt érte.

Két félelmetes erő szövetkezett akkor, 1860 és 70 között, hogy a pápaságot megalázza s megdöntse: a nemzeti eszme és a szektárius vallásgyűlölet. Az egységes olasz államot meg lehetett volna teremteni egyháztiprás nélkül is, sőt kezdetben Piemontban arra gondoltak, hogy államszövetség útján teremtik meg az egységet, az Italia unitá-t. De a nemzeti egyesülés

egészséges gondolata sokaknak csak kellemes alkalom volt arra, hogy akkor már egy füst alatt a gyűlölt pápasággal is „leszámoljanak” s ezek az elemek a nemzeti ébredés feltörő erőinek szántsándékkal szabtak oly irányt, amelyet a Szentszéknak elleneznie kellett. Így aztán a Vatikánt egyenesen az olasz nemzeti risorgimento ellenségeként tüntethették fel s már ezen az alapon új agitációt kezdhettek ellene. Arra számítottak, hogy a szabadkőművesség és felvilágosodás eszméi, párosulva a nemzeti egység és ébredés lázas vágyával, oly zsákutcába szorítják a Szentszék, amelyben ennek előbb politikai, majd erkölcsi hatalmát el kell veszítenie.

A politikai hatalom csakugyan elveszett. Csaknem 60 éven át tiltakoztak a pápák a jogfosztás ellen azért, hogy nem hagyták el a Vatikánt s nem tették a lábukat olyan földre, amelyet erőszakkal raboltak el tőlük. Sokan nevettek ezen az „önkéntes fogságon” s póznak, tehetetlen dacnak nézték a pápák szívós kitartását a fegyvertelen jog álláspontján. Nem volt igazuk.

A piemonti páholyok egyben elszámították magukat: a pápák politikai hatalmának időleges elvesztése éppen nem jelentette erkölcsi hatalmuk s vonzóerejük csökkenését. Ellenkezőleg: az egyetlen palotára szorított pápai szuverénítás évtizedről-évtizedre új sugárkörökkel szélesítette nimbuszát. Oly gazdag, oly sokszerű s oly intenzív lett a Vatikán fehér márványfalainak kisugárzása az öt világrész felé, az emberi élet s a kultúra minden elképzelhető birodalma felé, amely méltán ejtette döbbenetbe azokat, akik ebben az elmaterializált, elkapitalizált és elindusztrializált világban már csak a Pénz, a Fegyver és a Tömegösztönök erejét tekintették reális hatóerőknek.

Az Italia unita hiába szökkent új sudárba a fascies jegyében a század legnagyobb politikai vezérének égisze alatt: éppen az erősödő s erősödni akaró új nagyhatalom érezte legfájdalmasabban, hogy a római tövis — tövis, s aki a pápából eszik, belehal; hogy

amíg az ifjú ország eredetének illegalitását ki nem küszöbölik, az „imperónak” erkölcsi kiskorúsága csak annál fájdalmasabban ütközik ki, mennél szédületesebb s egyetemlegesen elismertebb a lelki Róma etikai felsőbbrendűsége. Csak az utolsó szentévben egymillió zarándok fordult meg Rómában, s ez az egymillió ember egy se a Quirinált kereste, hanem mind a Vatikánt, egynek sem imponáltak az eltulajdonítók és illegális trónokon parádézók, hanem sokkal inkább a megfosztottságában is gazdag s gyengeségében is egy világot kormányzó vatikáni fogoly bízó béketűrése. És az erkölcsi erő végre is felülkerekedett s ma ismét politikai faktorrá: állammá lett.

Kicsiny állammá, igaz. Akik mindent röffel mérnek, azt fogják erre mondani: no, a pápát ugyan olcsón kifizették. Hát állam ez? Tán akkora sincs, mint Óbuda vagy Ferencváros! Pedig ez is rövidlátás. Ma már a pápai szuverénítás elismerésének kérdése, épúgy mint a történt jogsérelem beismerése s a reparáció megadása csak elvi kérdés lehet. A négyzetkilométerek itt ma már nem fontosak; hiszen amely értékek védelmére száz évvel ezelőtt egy kisebbfajta államterület elegendő garanciát nyújtott, arra ma akkora ország úgysem volna elegendő, amekkorára az egyházi állam valaha is kiterjedt.

Hogy Toszkánától s Ankonától Nápolyig nyúlik-e le a pápai állam, vagy csak a Leóvárostól a Villa Doria Pamfiliig, nem sokat határoz. Csak az elv s a gondolat fejeződjék ki benne tökéletesen. Azonkívül ma már egy voltaképpen, kiterjedtebb állam kormányzata s adminisztrálása bajosan is lehetne a Szentszékre nézve nagyon kívánatos. A Szentszék a közbiztonság fenntartását a saját szuverén területén most is valószínűleg rá fogja bízni az olasz államra; nincs értelme, hogy ő bibelődjék vele.

Azonban ha területben nem is, eszmeileg mégis mérhetetlen fontosságú a római kérdésnek ez a kuláns, udvarias, megnyugtató megoldása s ha valakinek, XI. Piusnak van oka koronáztatása hetedik év-

fordulóján hálacsordult szívvel zengeni tedeumot. Az erkölcsi erőnek, a pápaságban letéteményezett krisztusi ígéreteknek oly fölényes győzelme az az aktus, amely a római Lateránban holnap lefolyik, aminőt a pápaság 1900 éves s változatokban oly gazdag történelme is keveset mutathat fel.

Péter apostol XI. Piusban, a 262-ik utódjában, új csatát nyert a pogány Róma felett. Megismétlődött az „e jelben győző” kereszt diadala a hanyatló újpogányság gögös Maxentiusaival szemben. A *gladius spiritualis* ágyúk nélkül, tankok nélkül és bankok nélkül vívott fényes diadalt a századvég materializmusa, szkepszise s az új század imperializmusa felett. A Porta Pia belőtt rése betömődött újra s a Venti Settembre baljóslatú jelszavát elhomályosítja egy új világtörténelmi dátum: az *Undici Febbraio*. Az Egyház újra frigyre lép az állammal, a lelki hatalom a földivel, a Hit a Hazával. A Lélek maga mellé kényszerítette az anyagi erőt, a történelem a jelent, a vallás az embert. A diktátor elismerte a nálánál is fölöttébb álló Gondolatot, a fegyvernél is erősebb Igazságot. S nem alázta meg magát vele: a Nagy Károlyok útjára lépett.

Nekünk magyaroknak minden vallási és erkölcsi vonatkozáson túl külön is vigasz — azt hiszem: valláskülönbség nélkül —, hogy íme, a világnak egyik kimagasló pontján végre is diadalmaskodott a fegyvertelen, soká eltiport igazság az erőszak brutális és könyörtelen berendezésein. Biztatás ez: mégis van hát az erőszaknál, a diplomáciai fondorlatoknál és a hadi vagy politikai fölélynél lebírhatatlanabb erő. A történelem malmain, ha lassan is, mégis csak biztosan, komolyan és igazságosan őröl az Isten. Nem lehet az erkölcsi törvények ellen oly keményen véteni, hogy előbb-utóbb bűnbánat s elégtétel ne következzen rá. Talán sokára, de mindig a maga idején.

Akik pedig ezen túl hisznek a pápaság isteni elrendeltetésében is, azoknak szemében ez az új esemény csak újabb megerősítése ennek a hitüknek. Azok azt, ami most Rómában történik, egyszerűen besoroz-

zák ama világtörténelmi események közé, amelyek sokféle változatban mutatják be a „kőszál” ingathatlanságát, azótától kezdve, amikor Valaki valahol, messze keleten, a Genezáret-tava partján, egyszer ennek a kőszálnak örök fennállást s pusztíthatatlanságot ígért.

Az ő emlékezetükben ezentúl egymás mellé sorakoznak ezek a nagy nevek és nagy remiszncenciák: Péter, Szilveszter, III. Leó, VII. Gergely, II. Gyula, VII. Pius, IX. Pius, XI. Pius. S azok ma öt világrész minden tájáról hálás szívvel, történelmi illetődöttség-gel tekintenek fel az áldástosztó Aggastyánra, aki ötvenéves papi jubileumának második hónapjában ekkora ajándékkal lepte meg negyedfélszázmilliónyi hívét s ily váratlanul gazdag formában váltotta valóra trónralépésének ígéretdús jelszavát: „Pax Christi in regno Christi”.

A Szentszék és az olasz állam kiegyezése.

1929 február 11-én világtörténelmi jelentőségű esemény játszódott le az örök városban: visszaállították a pápai államot, elégtételt nyújtottak a Szentszéknek a 70-es évek egyházrablásaiért s megkötötték a békés megegyezést a Szentszék és az olasz állam között. Ezzel a római kérdés megoldatott s a pápa megszűnt a „Vatikán foglya” lenni.

Bár régtől fogva szállingott a hír a Vatikán s Olaszország közeledő kiengesztelődéséről, a megoldás mégis oly váratlanul érkezett, hogy első pillanatban el sem lehetett még képzelni, milyen s hányféle irányú következménye lesz ennek a nagyjelentőségű eseménynek egyházi s világpolitikai szempontból. Nem az a legfontosabb benne, hogy a pápai állam, bárha kicsiny terjedelemben, ismét visszaáll, hiszen e tekintetben a pápaság inkább lemondott, mint nyert; hanem hogy ugyanaz a hatalom, amely 59 évvel ezelőtt az egyházrablást elkövette s szabadkőműves és radikális sugalmazásokat követve, évtizedeken át az Egy-

ház tekintélyének aláásásán dolgozott, végül is kénytelen volt bevallani tévedését, legalább elvben elismerni a pápai állam jogigényeinek törvényszerűségét s meghajolni amaz erkölcsi erő előtt, amely egyetlen ágyú nélkül is hatalmasabb tényezőnek bizonyult minden külső erőszaknál és hatalmasságnál, még a nemzeti eszmére épült uralomnál is. Mussolini Olaszországa kénytelen volt belátni, hogy önmagát gyengíti vele, ha az Egyházzal ujjat húz s hogy a saját becsületének, törvénytiszteletének s erkölcsi integritásának tartozik vele, hogy a legfőbb lelki hatalmat a földön, a Krisztus alapította pápaságot megengeszteli, neki a sérelmekért elégtételt nyújt s vele barátságos megegyezésre lép.

A pápai állam valaha természetesen sokkal nagyobb volt, mint most lesz. Első pillanatra úgy látszik, hogy a pápa nyugodott bele a meglevő helyzetbe s megbékélése inkább késő kapitulálás volt, mint elégtéterszerzés. Nem egészen van így. Az idők s a körülmények megváltoztával az Egyházra nézve csakugyan nem volt lényeges, sőt nem is maradhatott kíváncs az egyházi államnak régi alakjában s nagyságában való visszaszerzése, még ha ez az egységes olasz állam szempontjából nem ütközött volna is ma már szinte leküzdhetetlen akadályokba.

A pápa függetlensége s nemzetközi alapon is biztosított szuverénitása ma már a régi egyházi állam kereteiben sem láthatna lényegesen nagyobb garanciát, mint abban az elvi elismerésben, amely egy még oly szűk, de független egyházi állam létesítésével adva van. Ma már az olyan kisebb államok, aminő a régi egyházi állam volt, sem hadügyi, sem diplomáciai tekintetben nem jelentenek abszolút védelmet az illető államok vagy a mögöttük álló magasabb érdekek biztosítására. Érezzük ezt, sajnos, a saját csonka országunkon is. A modern államkormányzás és közigazgatás ma már különben is feleslegesen vonná el a központi egyházkormányzat figyelmét és erőit más, sürgősebb s az Egyház hivatásával szorosabban össze-

függő feladatoktól. A demokratikus eszmék kiterjedésével a régi, patriarkális kormányzati rendszerek aligha volnának összeegyeztethetők; azt pedig elgondolni is bajos, hogy a pápai állam területén ugyanazok a politikai versengések, ugyanazok a hadügyi vagy pénzügyi bonyodalmak, ugyanazok a kompromisszumos politikai sakkhúzások honosodjanak meg, mint a legtöbb modern államban. Lehetetlen, hogy adóügyi, útépitési, közegészségügyi s hasonló ügyekben az Egyház legyen kénytelen felelősséget vállalni egy egész ország területén az önkormányzat levegőjéhez szokott lakossággal szemben, bármennyi előnyt nyújt a józan abszolutizmus rendszere a demokrácia álszabadságaival s korrupciólehetőségeivel szemben. Viszont az egységes Olaszország oly nemzeti követelménnyé lett, amelynek a Szentszék részén is nagy előnyei lehetnek s amelyet a Szentszéknek nincs oka érvényesülésében akadályozni, feltéve, hogy törvényes alapon jön létre.

Éppen ezt hibázták el a Venti settembre heveskedői, a garibaldianusok. Történeti tény, hogy IX. Pius maga is foglalkozott a problémával, mikép illeszkedhetnék bele az egyházi állam az egységes Itália gondolatkörébe. Nem lett volna szükséges az olasz állam-egységet egyház- és pápaellenes szellemben megcsinálni. Maga Cavour úgy gondolta előbb, hogy valami-féle olasz egyesültállamokat kellene csinálni, amelyben a primatus honoris a pápát illetné. Nemcsak az Egyháznak, hanem Olaszországnak magának vált volna kiszámíthatatlan előnyére ez a megoldás.

Azonban az egységes Olaszország fanatikusain akkor már erőt vett a szektárius szenvedély; az Italia unita megteremtésének gondolatában ők kitűnő ürügyet találtak, hogy a Mazzini-féle szabadkőműves és egyházüldöző eszméket győzelemre vigyék. A nemzeti eszmének ez az irányzatos összefűzése az egyházellenes törekvésekkel teljesen felesleges és tárgyilag megokolatlan junktimot jelentett, amelyhez azonban a kitervezők vallásellenes elfogultságból ragaszkod-

tak. Két legyet akartak ütni egy csapással: megteremteni az egységes olasz államot s ugyanakkor megálázni, kifosztani, sőt — legalább ők úgy hitték — megsemmisíteni a pápaságot.

Több mint fél évszázad kellett hozzá, míg a józan belátás felülkerekedett s megértették, hogy a junktim tökéletesen elhibázott, önkényes és ártalmas volt. S most éppen a nemzeti fellendülésnek legtüzesebb s legelszántabb zászlólengetője, Mussolini oldotta meg a maga részéről a kérdést és sietett jóvátenni az 1870-ben elkövetett hiba következményeit.

Mennyi kínos problémát, mennyi gyötrő lelkiismereti bonyodalmat lehetett volna elkerülni, mennyi az üldözőkre is megalázó helyzetnek lehetett volna elejét venni, ha a 60-as és 70-es években nem a Garibaldi-stílusú heveskedők s egyházgyűlöletükben elvakult piemonti cselszövők szelleme intézi az olasz egység kialakításának ügyeit! Mily fájdalmas dolog az alapján mégis mélyen vallásos olasz katolikusoknak a tudat, hogy vallásuk és hazafiságuk, egyházhűségük és államiságuk között áthidalhatatlannak látszó űr tátongott! Mily szégyene volt az olasz kormányoknak, hogy az izgatás, félrevezetés és nyers erőszak kétes jogán ültek az idegen birtokban, laktak eltulajdonított palotákban, bitoroltak oly pozíciókat, amelyeknek minden előnyét s díszét mások alapozták meg.

Róma a pápák fővárosa volt s az is maradt. Az olasz kormányok beleültek abba, amit a pápák teremtettek; még az anyagi hasznót is ők fölőzték le abból a szakadatlan, milliófőnyi zarándoklásból, amelynek középpontjában a pápai Róma állott, nem pedig a Kvirinál vagy talán éppen a Garibaldi-émlék. Minden ép jogérzékű olasz állami alkalmazottnak a szégyen pírja égett az arcán, ha arra a törvénytelenségre gondolt, amelyben új hazája megszületett; ha a Kvirinál-palota mellett elhaladt, amelyen még rajta volt az apostolfejedelmek szobra s a pápai tiara. Egész Róma, a monumentumok, a kultúremlékek, a vértanúsírok, a történelmi reminiszcenciák mind a pápára emlékez-

tettek, mind a jogos tulajdonos után kiáltottak, a „res clamat ad dominum” elve alapján.

Hozzájárult, hogy a szabadkőműves egyházgyűlölet szólamai azóta rég elkoptak; az őst olasz vallássosság és egyházhűség pedig minden elnyomás ellenére a társadalom minden rétegében egyre erősödött. Nem szabad felednünk: katolikus országokban is van vallásüldözés, még pedig a nagyobb ellenállás miatt rendszerint hevesebb és kíméletlenebb, mint a nemkatolikus többségű országokban; de az üldözés a katolikus országokban sohasem oly mély s nem jelent oly gyökeres engesztelhetetlen elfordulást az Egyháztól, mint másutt. Az olasz antiklerikális vezérek pl. családi életükben mégis csak katolikusok maradtak s mint maga Cavour, a halálos ágyukon siettek meggyónni s kibékülni az Egyházzal.

Jellemző, hogy akárhánynak a korifeusok közül a testvéri papok és szerzetesek voltak (mint Bixio tábornoké s d'Azeglio márkai miniszteré, akinek mindkettőnek jezsuita testvére volt), a Porta Piát belövő Cadorna tábornoknak fia, a világháborúban szereplő s nemrég elhalt tábornagy és hadvezér, hitéletet élő, lelkes katolikus volt. A fascizmus maga sem más, mint annak belátása, hogy a liberális mákony, amelyből az Italia unita született, nem alkalmas arra, hogy államot fenntartsion s hogy a szabadkőműves kormányok oly meredekre vitték az országot, amelyen el kellene pusztulnia. A szellemi és irodalmi téren olyan kimagasló szellemek, mint Papini és köre, nyíltan háttat fordítottak az egyházellenes irányzatnak. Mindenki sürgetni kezdte az iskolai hittanoktatás visszaállítását, a szerzetesek s a világi papság erkölcsnemesítő, lelkipásztori működésének előmozdítását. Állami ünnepek, évfordulók stb. alkalmával mind sűrűbben illesztettek be az ünnepi programba istentiszteleti funkciókat s ezeken a kormányzat vezető tényezői tüntetőleg résztvettek. A katolikus szervezkedés XV. Benedek idejében, majd ismét XI. Pius alatt hihetetlen lendülettel szökkent magasba.

Nem csoda, ha ezek alapján mind szélesebb körben szilárdult meg a vágy az Egyház és az állam közti ellentétek elsimítására.

A fascizmusé az érdem, hogy belátta, mennyire nem is csak az Egyháznak, hanem majdnem inkább az olasz államnak érdeke a Szentszékkal való meg egyezés. Kifelé és befelé egyaránt. Befelé: mert az állam jóléte és virágzása nemcsak politikai és kormányzati, gazdasági és diplomáciai sikerektől függ, hanem azoktól az erkölcsi erőktől is, amelyeket az Egyház őriz; hogy a társadalmi kérdés megoldása, a közerkölcsiség, a családi élet s ezzel együtt a nemzet belső, egészséges fejlődése ma is csak azokon a pillérekemelkedhetik, amelyek a katolicizmus tanításaira vannak alapozva. Kifelé pedig: felismerte a fascizmus, hogy Olaszország tekintélyét a nagyvilágban csak növelheti, ha a Szentszékkal barátságos viszonyban él, ha megszünteti azt az ellenmondást, amely egy a Szentszékkal hadilábon álló katolikus nemzetnek a fogalmában rejlik s ha mint kimondottan katolikus nagyhatalom léphet fel, mint a katolikus gondolat és érdek vezető képviselője s védelmezője.

Sem Nagy Konstantin, sem Nagy Károly nem vesztettek vele, hanem inkább nyertek, hogy a pápaság világi támaszaiul szegődtek el, míg viszont azok a hatalmasságok, amelyek a pápasággal szembekerültek, előbb-utóbb mind belepusztultak a lelki tényezők jelentőségének fel nem ismerésébe. A hivatalosan antikatólikus francia kormányzat máris idegesen szemléli azt a növekvő tekintélyt, amelyet a belsőleg erősödő s az Egyházzal új frigyre lépő Olaszország sugároz s most majd a békekötés következményeként bele kell nyugodnia abba is, hogy az európai s gyarmati katolicizmus széles érvényesülési terén végleg leszorul az első helyről s a zászlót mindinkább Olaszországnak kell átengednie. Hogy ez, minden mástól eltekintve, mit jelent csak a koloniális politikában, a helyzet ismerői előtt pillanatig sem lehet kétséges.

Hogyan fogja fogadni a nagy eseményt a nagy-

világ? Ma még bajos volna megállapítani. Bizonyos, hogy a 345 milliónyi katolikusság széles e világon örömmel s megnyugvással vette tudomásul a lateráni okmány aláírását. A nemkatolikus közvélemény, amennyiben nyugodt és tárgyilagos szemléletből fakad, szintén csak örömmel láthatja a kiegyezés megtörténtét. A felekezeti gyűlölködés és a szabadkőműves fanatizmus viszont valószínűleg ismét rémképeket fog maga elé festeni s esetleg az ellenmondástól sem riadva vissza, egyik pillanatban világveszedelmet s kultúrégést fog látni a kibékülésben, a másik percben pedig le fogja kicsinyleni jelentőségét. Hagyjuk meg nekik kisded örömeiket! A pápától való félelem antikatólikus körökben oly patológikus jelenség, hogy nem csodálhatjuk, ha még azt a talpalatnyi területet s azt a minimális mozgásszabadságot is sajnálni fogják a Szentatyától, amelyhez a jelen békeszerződés juttatja a kereszténység közös atyját s Krisztustól rendelt főpásztorát.

A február 11-iki békeokmány mindenestre fényes bizonyossága az Egyház örök ifjúságának, Krisztustól megígért elpusztíthatatlanságának. A pápaság most 1900 éves történelmének új korszakába lép be s most majd új keretek közt folytatja szekuláris életét. Megbizonyosodott ismét, hogy semmiféle gáncs, semmiféle sajtó-pergőtűz, semmiféle izgatás, szenvedély, erőszak és politikai sakkhúzás maradandóan nem győzedelmeskedik az eszmék és igazságok erején, főleg azén nem, melyet Krisztus maga valósított meg a világban.

A pápa lehet fogoly vagy szabad, király vagy rab, lehet nemzetközileg elismert szuverén, vagy mindeleből kifosztott, minden jogában megtámadott tűrő, az Egyház ifjúja erőben él túl minden forradalmat s minden támadtatást, minden viszontagságot és megpróbáltatást. Eltemeti minden ellenfelét, legyőz minden zsarnokságot, s akárhogy forog körülötte a világ, akárhogy viseltetnek vele szemben az emberek, akár a hívek rajongó szeretetének hangja zendül feléje

erősebben, akár üldözőinek s ellenségeinek csatakiáltása, a krisztusi ígéret mindig újra teljeseedik: „*a pokol kapui nem vesznek erőt rajta*”.

A lateráni egyezmény után.

A lateráni egyezmény még mindig fáj a világsajtó radikális és szektárius szárnyának. „A Vatikán mindent megkapott és semmit sem adott”, jajgat egy francia szektaújság. Ezek a nyafogások azért jellemzők, mert két nagyon örvendetes fordulatnak kísérő tünetei.

Egyik az, hogy a világ közvéleménye kezdi érezni, hogy a lopás akkor is lopás, — és főleg akkor az — ha az Egyházon követik el. Száz év óta az volt a divat, hogy húsz fillért vagy egy ezüstkanalat ellopni valamely felebaráttól: súlyosan dehonesztáló vétség volt, ellenben ami a „papoké”, helyesebben az Egyházé, tehát a vallásé, tehát az Istené: azt milliós tételekben eltulajdonítani teljességgel „fair” cselekedetnek számított. Kun Bélának, a szocialistáknak és egyes debrecenieknek a „jogérzéke” máig sem lát abban semmi különösebben megrovandó dolgot, ha valaki a katolikus Egyházat törvényenkívüli alakulatnak tekinti, amelytől orcapirulás nélkül el lehet venni, ami az övé. A múlt század liberális kormányai Francia-, Olasz-, sőt Spanyolországban, Mexikóban, Portugáliában erre az álláspontra helyezkedtek s eszerint is cselekedtek. Az Egyház, a kereszténység az az utolsó rongy volt nekik, amelytől lopni-rabolni sem szégyen. Csak hadd pusztuljon az Egyház s pusztuljanak azok a javak, amelyeket a hívek — királyok vagy szegény emberek — a vallás szent céljainak támogatására az Egyháznak adtak.

A másik liberális dogma az volt, hogy nem szabad állami részről elismerni az Egyház munkájának kulturális és népnevelő értékét. Úgy kellett tenni, mintha az államnak s a társadalomnak szüksége volna ugyan iskolára, kórházra, színházra és mulatóhelyekre,

de semmiesetre sem templomra, lelki egyensúlyt és erkölcsi kohéziót teremtő intézményekre. Mintha a népek boldogulásához elég lenne az írni-olvasni tudás és némi értelmi képzés, s nem volna szükséges a jellem és az akarat képzésére is; elég lenne tanult emberekről gondoskodni, ellenben jó emberekről nem; mintha a becsület, a tisztesség, a kötelességtudás, családi erkölcs és emberszeretet erényeinek ébrentartására elég lenne az állam az ő csendőrségével, büntető-törvénykönyvével, börtöneivel és bíróságaival s nem volna szükség azokra a morális fogalmakra, szankciókra és buzdításokra, amelyek egyedül az istenhitben találnak szilárd talapzatot s az evangéliumban, a szentségek vételében s az egyházas hitéletben nyernek teljes és nagyszerű fejlődési lehetőségeket.

Ma már értelmes emberek átlátnak a 19-ik század liberalizmusának ezen a babonáin s egyre többen kelnek fel térdelő helyzetükből az avult bálványok előtt. Ha már térdelni kell, inkább letérdelnek az Isten előtt, mint kopott doktrinák aranyborjai előtt s akkor már visszatérnek amaz intézmények tiszteletbentartására is, amelyeket Isten állított be a világba a népek moralizálására, erkölcsi erőinek izmosítására s az igazán magasrendű kultúra fejlesztésére.

Ezért hódolt meg a század legnagyobb államférfiúi lángelméje hatalmas delelőpontján a pápaság előtt. Ezért adja vissza az Egyháznak annak legalább egy részét, amit elődjei elvettek tőle s aminek fejében, tudja jól, hogy „kapni” is fog valamit, minden számban kifejezhető értéknél becsesebbet, az olasz nemzetre nézve gazdagítóbbat. Mert vannak javak, amelyeket nem lehet rőffel mérni, sem pénzbeli értékben kiszámítani, épp azért, mert minden emberi mértéket meghaladnak.

Szabad a pápa!

A római kérdés megoldásához.

A magyar kongreganista társadalom már a napilapokból értesült arról az öröndetes eseményről, hogy végre szerencsésen *megoldották a római kérdést* s a béke a Szentszék és az olasz állam között helyreállott.

A pápa nem fogoly többé, most már elvtagadás és önbecsületének sérelme nélkül léphet ki ismét a Vatikánból. Ha nem is nyerte vissza mindazt, amit 1870-ben a szabadkőműves kormány elvett tőle, mégis nagy győzelem ez a Szentszékre nézve, mert a meg-egyezés által az egyházrabló kormány utódjai beismerték tévedésüket s elégtételt nyújtottak Krisztus helytartójának. S ami még öröndetesebb, egy nagy katolikus ország tér vissza most hivatalosan is, kormányában is, az Anyaszentegyház iránti hűségre.

Ismét csak teljesedett tehát Krisztus Urunk ígérete, amelyet Szent Péternek tett, hogy a köszálon, amelyre ő az ő Egyházát építette, „*a pokol kapui nem vesznek erőt*”. Hányszor igyekeztek már Szentegyházunk ellenségei rosszakaratból vagy elfogultságból a pápaságot megsemmisíteni, mennyire iparkodnak ma is befeketíteni s megrágalmazni, főleg a sajtó révén, de a Szentszék a megpróbáltatásokból mindig új erőben és dicsőségben került ki. Ez is bizonyítéka a katolikus Egyház isteni eredetének, mert hiszen az a krisztusi ígéret vajjon kin máson teljesül, ha nem Szent Péter utódján?

Minden jó katolikus szereti a pápát, mint Krisztus helytartóját. Ez a szeretet mindenekelőtt abban nyilvánkozik meg, hogy *imádkozunk* a Szentséges Atyáért. A kongregációban minden ájtatosságon felhangzik az ima Szentséges Atyánkért. A kongregációi közös áldozások végén sok helyen dicséretes szokás, hogy a pápai himnusz harsan fel. Aki szereti Krisztust, szereti az igaz Egyházat is és épp ezért szereti a pápát is és szívesen belefoglalja mindennapi imáiba.

A pápa iránti szeretet másik megnyilatkozási módja: ha lelkes örömmel követjük tanításait s útmutatásait, engedelmesen meghajlunk kormányzata előtt. Ha a pápa szól, az egész katolikus tábor mint egy ember felfigyel a szavára s (a rossz katolikusokat kivéve) pontosan engedelmeskedik a pápa szavának. Így, ha a pápa a vegyes házasságoktól óv, ha az erkölcstelen divatok és táncok ellen felszólal, ha a miszsiók pártolására szólít fel minket, ha sürgeti a katolikus szervezkedést. A pápa szava szent, mert mint Jézus mondja: „aki az Anyaszentegyházra nem hallgat, legyen neked mint pogány és vámos”.

A pápahűség és pápaszeretet harmadik megnyilatkozása: hogy *védelmére kelünk* a Szentszék becsületének. A széthúzás és hitehagyás ördöge, sajnos, Európa keresztényeinek meglehetősen nagy részét lesodorta a Szent Péter kösziklájáról s ezeket a szegény, szerencsétlen embereket a felekezeti izgatás már a kisiskolákban valóságos pápagyűlöletre tanítja. Ezek a szerencsétlen emberek aztán úgy képzelik a pápát, mint valami vérszívó szörnyeteget, aki csak hatalmi vágyból s alacsony önzésből akar uralkodni az emberekben. Mintha nem Krisztus Urunk parancsából s a lelkek javáért tenné! Minden szavát félremagyarázzák, minden még oly nemes törekvését balul értelmezik s nem szűnnek meg gyalázni azt, akire pedig a szentírás és a történelem kétségtelen tanúsága szerint Krisztus Urunk maga bízta rá a „mennyeek országa kulcsait”.

Védelvezzük meg tehát a Szentséges Atyát e nemtelen támadásokkal szemben! Ne tűrjük, hogy előttünk gyalázzák vagy tisztetletlenül bánjanak vele. Sőt! Legyen meg a képe minden katolikus családban: ismerjük a bizonyítékokat, amelyek az ő isteni miszsióját bizonyítják s általában: álljunk helyt azonnal, ha valaki ezt a kérdést a jelenlétünkben ellenséges célzattal felveti.¹

¹ Bangha Béla: Összegegyített Munkái III. kötete (A katolikus Egyház krisztusi eredete).

A felszabadult Szentséges Atyát pedig köszöntsük a pápai himnusz szavaival:

Tartsd meg Isten Szentatyánkat,
Krisztusnak helytartóját!

A római szózat.

Még nincs itt a Casti connubii-enciklika teljes szövege, még csak a távirati irodák rövid kivonatából ismerjük a pápa legújabb szózatát, amelyben a családi erkölcsök s a házasság kérdéseit tárgyalja. De a kevés is, amit ez a kivonat közölt, bizonyossá teszi, hogy a római szózat súlyos és időszerű kérdésekre hívja fel, elsősorban a világ katolikusainak, de azután minden művelt emberének is a figyelmét.

A férfi s a nő viszonya, házasság, család, gyermek csupa olyan kérdés, amelyek közül súlyos értékek forognak kockán s amelyekben sokan végleg elvesztették tájékozódóképességüket. Ellentétes világnézetek — ellentétes erkölcsök. A mi köreinkre is hatással vannak azok a világnézeti s erkölcsi bonyodalmak, amelyekbe Európa népeit másfél évszázad óta olyan mesteri taktikával keverte bele a szabadgondolkodás és újjáébredő pogányság. Fel kell hát vetnünk nyíltan s világosan a kérdést: keresztények akarunk-e lenni a családi életben, a nő s a gyermek felfogásában vagy pogányok?

Mert pillanatig se áltastuk magunkat: minden politikai és gazdasági létharc mellett is napjainknak nincs élesebb ellentéte, hevesebb harca, mélyebbrelátó vívódása, mint a kereszténységé s a pogányságé. Az újpogányok itt élnek körülöttünk, itt forognak a szalonjainkban, katedrákon ülnek, szerkesztőségekben trónolnak, parlamentjeinkben hadonásznak. A közszabadságok nevében egyenjogusítást követelnek az ateizmusnak s az erkölcsi nihilizmusnak a kereszténység mellett, amelyet jó, ha még megtűrnék. Ahogy van kettészakadt irodalom, úgy van kettészakadt

Európa is, kettészakadt szellemi élet és kultúraközösség, s ennek a szakadásnak felidézői nem hajlandók félgőzelemmel beérni.

Az újpogányságnak nem a filozófia, nem az érv, nem az okoskodás az erős oldala, hanem a propaganda. A módszereinek a megkedveltetése minél többekkel, A marxizmus épűgy, mint a darwinizmus lehet elméletileg halott; a gyakorlatban mindig lépesvessző lesz, amelyre sokan szállnak rá. Ugyanígy az egész szabadgondolatos újpogányság. Elmélete nincs, érve nincs, következményei gyászosak — mindegy; hódít, mert hízeleg. A legolcsóbb és legcsalhatatlanabb reklám az, amely az emberek moráltalanságára, könnyűvérűségére apellál, amely az érzéki ösztönök fegyelmezetlenségére épít. Ezzel a csalétekkel dolgozik a szovjet is és azért hódítja meg az orosz ifjúságot oly könnyűszerrel, mert szabadszerelmet hirdet s a nemi excesszusok minden fajtáját állami pártfogás alá veszi.

Sehol, semmi téren nem oly gyenge és sebezhető az ember, mint a nemiség terén. Hajrá tehát: irodalom, színház, sajtó és mozi; csak ezen a téren érje el célját az újpogányság s akkor azok is bűvkörébe hullanak, akik elméletben még keresztényeknek képzelik magukat.

Itt legélesebb a harc s ezért került a XIX. század folyamán, az újpogányság nyeregbeszökésének idején minden országban előtérbe a házasság kérdése, a keresztény és a pogány elgondolás összeütközése a nemi etika terén.

Egyik oldalon szentelt tradíciók, isteni törvény, nemzetvédő okoskodások, aggódás minden iránt, ami finomságot, ízlést, női méltóságot, gyermekboldogságot és belső, társadalmi szilárdságot jelent s mindennek érdekében bölcs korlátozások, erkölcsi kötések, a fegyelmezés és önuralom sürgetése. A másik oldalon — következetesen és érthetően — türelmetlen lerázása minden gátlásnak, kigúnyolása minden „álszentelkedő” morálnak, gyűlölködő kitámadás minden és mindenki ellen, ami s aki a nemiség szabad és korlá-

tozatlan kiélésének útjába szegül. Fiatalok vagyunk: miért ne éljünk?

Vágy lángol az erünkben: miért ne elégítsük ki? Élvezhetünk: miért ne élvezzünk? Minden kínáló eszközrel, minden módon, minden gátlás nélkül? A következményekkel, a történelem elrettentő tanításaival, a társadalom elsorvadásával, erkölccsel nem kell törődni. Az az erkölcs, amit akarunk. Hűség, női méltóság, lelkiség, finomság, kereszténység, isteni tilalmak — elavult, ostoba, tartalmatlan szavak. Gyermekek? ég őrizzen tőle! Házasság? maradi konvenció. Pajtásházasság — ez a jelszó. Miért ne álljon össze egy fiú s egy leány, amikor jólesik s ameddig jólesik? Kóbor kutyák módjára. Ha a társadalmi előítéletek még mindig útját állják a teljes szabadszerelemnek, miért ne keressünk rá szépen hangzó szavak és elméletek leple mögött olyan lehetőségeket, amelyekre már régóta sikeresen előkészítettük a talajt?

Az újpogányság következetes. ahol hit és világnézet nincs, ott a keresztény erkölcsnek sincs jogsultsága. S a próba- és pajtásházasság címen kitalált fürtelem csak logikus továbbvezetése azoknak a vívmányoknak, amelyeket a szabadkőműves irányú haladás a házasságjog terén a keresztény népekre máris ráoktrojált. Nevezetesen a válást és szukcesszív többnejűséget (sőt többférjűséget) megengedő törvények alakjában.

Soha a nemzetek törvényhozása annyira nem állt a szabadkőművesség diktatúrája alatt és soha annyira be nem hódolt az újpogány eszméknek, mint amikor a kereszténység nyílt háttérbeszorításával, szinte valami titkos parancsszóra, Európa számos államában behozta a „törvényes” válást. A keresztény egynejűség évezredek törvénye helyébe a folyamatos polygámiát, a férjek és feleségek csereberélgetését. Az első lépést a szovjetmorál: a szabadszerelem felé.

A keresztény tömegeket elhallgattatták, félrevezették, terrorizálták. Nálunk is csak sorozatos félrevezetések, erőszakos politikai sakkhúzások s a sza-

badkőműves sajtó terrorizáló pergőtűze segítségével tudták törvénykönyvbe iktatni a házasságjogi destrukciót. A haladás nevében a legszégyenletesebben retrográd, mert a pogányságba s erkölcsi eldurvulásba visszavezető intézkedés. Rengeteg család esett szét ennek következtében, nálunk egyetlen évben 14.000 válást mondott ki a bíróság, 14.000 házi szentélyt zúztak össze, 28.000 esküszegő mellé állt oda az állami apparátus büntakarónak, biztatónak, védelmezőnek a magyar családi élet legyengítésében. A magyar gyermekek tizezrei kerültek az utcára, menhelyekre, mostohák és idegenek kezére. Mindegy! Ez nem számított. Fő volt, hogy a zsidó fiskálisok többet kereshessenek s a minden erkölcsi fék nélkül való vivőrök és vivőzők, harmadik és negyedik személyekbe beleszeretett Don Juánok és kurtizánok törvényes formák közt úzhesség a szabadszerelmet. És arcukba nevehessenek a tisztességes embereknek és asszonyoknak, akik ezer áldozat és önfegyelmezés árán megmaradtak a hűség, a becsület, a keresztény erkölcs és nemzetépítő kötelességteljesítés útján.

Az újpogányság elérte első diadalát: ott sebezte meg Európa kereszténységét, ahol minden ember a leggyengébb s legkönnyebben sebezhető. Most aztán nincs megállás, logikusan, még a pajtásházasságnál sem.

Természetes, hogy ezzel a pusztítással szemben a pápának meg kellett szólalnia. Óvnia kellett első-sorban az ő 340 milliós családját, de óvnia minden komoly és gondolkozó embert is, hogy az út, amelyre a keresztény családi morál elhagyásával léptünk, végzetes és szakadékokba vezet. Lesznek, akik nem értik meg a pápa szavát, akik toporzékolni fognak ellene, talán éppen a cirkulusaiban megzavart rossz lelkiismeret haragjában. De lesznek, akik megértik s nemcsak a katolikusok között. Lesznek, akiket az ő apostoli szózata új biztatással tölt majd el a küzdelemre a család további letiprása, az újpogányság további pusztításai ellen s a keresztény, családi erkölcs visszaállítása érdekében.

A pápa aranymiséje.

XI. Pius e napokban üli félszázados papi jubileumát, s bár ez az alkalom mint ilyen nem egyháztörténeti dátum, hanem az ő egyéni örömnapja, mégis annál a meleg ragaszkodásnál fogva, mellyel a közel 400 milliónyi katolikusság a világnak mind az öt részén a mindenkori pápa személye iránt viseltetik, a pápa örömnapja ünnepe az egész világ katolicizmusának is. Csakugyan, a római jubileumi zarándoklások gyűrűző áradata újból megindult az örömváros felé s hódoló ünnepek fénye lobban fel az öt világrész minden katolikuslakta pontjáról az aranymisés pápa felé.

Sokan nem értik a katolikus világnak ezt a pápaszeretetét s pápalelkesedését; vannak, akik mindenáron babonát s szervilizmust akarnak látni a pápa ünneplésében. Vannak, akik annyira teleítették magukat a maguk-gyártotta történelemhamisítással, hogy a pápát másnak, mint apokaliptikus zsarnoknak, uralomravágyó s életet-elszívó, kegyetlen polipnak elképzelni sem tudják. A pápa csakugyan osztozik az isteni Mester sorsában, a *mysterium amoris et odii*-ben: senki sem közömbös iránta, mindenki vagy nagyon szereti, vagy nagyon gyűlöli. A katolikusok szeretik a pápában nem is annyira a személyét — ez mellékes —, hanem Krisztus helytartóját s Szent Péter utódját látni. Boldogok a tudatban, hogy a galilei halásznak s utódjának képében a Megváltó itt van Egyházában „mindennap a világ végezetéig”, s örvendenek a javaknak, amelyeket a pápasággal s a pápaságon keresztül juttat nekik az Isten. A hitbeli fejtelenség, széthúzás, atomizálódás idején, a minden értékek felbomlása korában kétszeresen érzik, mily kincs és érték az az egység, hitbeli szilárdság és szervezeti biztosság, melyet a Világegyház számára a monarchikus elv, a középponti tanító s kormányzótekin­tély jelent. Nem a személy itt a fontos; lehet az a személy tökéletlen, sőt méltatlan is, mint VI. Sándor volt: akkor is fennáll az elv, a Krisztustól lerakott egyház-

szervezet, amely egységet, ingathatatlanságot, változhatatlan biztosságot jelent s ezzel a krisztusi tantételek romolthatatlan megőrzését századokon, viharokon, divatokon, emberi tévetegségeken keresztül.

Sokan gyűlölik XI. Piust. Megint nem a személyét, hanem a hivatalát. *Hogyan lehet gyűlölni a pápát?* Csak határtalan, belenevelt, beteges elfogultság alapján. A XVI. században néhányan fejükbe vették, hogy a pápa az antikrisztus: mert nem hajlott a hitújítók ötleteire, mert nem hagyta helyben egyházrablásaikat, vagy pedig házasságtörő viszonyaikat. Azóta a poklok minden fenekedésével gyűlölik a pápát, mindegyiket, legyen az akármilyen szent, tudós és békeszerető. S belenevelik a gyermekeikbe is ezt a gyűlöletet; a felekezeti hitoktatást használják fel arra, hogy az apáiktól vett gyűlöletet minél mélyebben belerögzítsék a felnövekvő nemzedék lelkébe. Ne tudjon az a gyerek világlétében a pápáról másképp, csak mint valami sátán fajzatjáról gondolkozni, beszélni és írni, ne tudjon rágondolni a düh s gyűlölet elfogult, sötéten lobogó kitörése nélkül. Szegény, szárandó emberek! Akiknek ennyire nem szabad szeretniök azt, akire Jézus mint kösziklára építette Anyaszentegyházát.

Gyűlölik a pápát! De azért irigylik is szörnyen. Mikor előbb Stockholmban, majd utóbb Lausanne-ban összeültek, hogy a rettenetes darabokra-szakadozás ellen védelmi eszközökön törjék a fejüket (megjegyzendő: nem találtak ilyen eszközt), szerették volna, ha a tarka gyülekezetben a pápa is odaültette volna megbízottját az egységtelenséget képviselők sorába. Tudták jól, hogy ezt a pápa nem teheti a nélkül, hogy le ne mondana arról, amije neki van s nekik meg nincs: az egység elvéről s fölényéről. Talán éppen ezzel akartak cselt vetni neki: a pápa vagy résztvesz a helytelen alapon indult ú. n. egységtárgyalásokon s ezzel lealacsonyítja magát, egy sorba szorítja le magát az egységet megtalálni nem tudókkal; felekezetté degradálja le a katolicizmust (amit ők, ó, oly igen szeret-

nének!), vagy nem vesz részt és akkor bele lehet fújni a nagy trombitába, hogy íme, a pápa gögösen elzárkózik a béke s a krisztusi egységparancs teljesítése elől.

Csalódtak a számításukban, mert a pápa a galamb egyszerűségével körlevelet adott ki a katolikus világhoz, amelyben megmagyarázta, hogy mi az egység krisztusi alapja, hogy *neki nem kell az egységet keresnie, mert a belső egység nála soha meg nem fogyatkozott*, a külső egységet pedig ő soha meg nem tépte s *hajlandó bármikor visszafogadni azokat, akik ezt az egységet megtépték*. Azóta világos a helyzet, bármennyire iparkodnak a gyűlölködők a pápa szavait félremagyarázni (volt olyan hang is, hogy a pápa a Mortalium animos c. körlevelében a — reverzálisokat sürgette volna, világos jeléül annak, hogy egyesek árkusokat firkálnak tele a pápai köriratról, anélkül, hogy előzőleg csak egy sorát is elolvasták volna!). Egység csak egy van: az, amit Krisztus akart, az egy akol s egy pásztor egysége; aki ezt nem akarja, nem beszél őszintén, mikor egységről fantáziál. A stockholmiak és lausanne-iak csakugyan még abban az egyben sem tudtak megegyezni, hogy Istennek kell-e tartani Jézus Krisztust, vagy csak embernek. Pedig az egyezkedés kedvéért a protestánsok ott még azt is lenyelték, hogy a dédelgetett ortodoxok miséjén résztvettek! A lausanne-i konciliábulum szomorú eredménytelensége s mondhatni: komolytalansága tökéletesen igazolta a pápa távolmaradását.

XI. Pius a könyvek embere volt, s későn került a gyakorlati élet mezejére; jól túl volt a 60-on, mikor a könyvtárakból az egyházi adminisztráció terére szólitották. Egyénileg nem is mondható a merész diplomácia s a nagyszabású kezdeményezések emberének. Mégis az ő nevéhez fűződik a pápai diplomácia legnagyobb újkori sikere, az olasz állammal való ú. n. *lateráni megegyezés*.

Egyesek szerint pirrusi béke volt ez is; hogy a pápa a július 24-iki eucharisztikus körmenet kivételé-

vel még mindig nem hagyta el régi fogságának szűk területét, szintén arra mutat, hogy győzelmét nem tartja valami tökéletesnek; erre vallanak legújabb panaszai is az olasz katolikus sajtó megbéklyózásáról. Azonban a pápaság története tele van tökéletlen békekötésekkel, sőt egyszerű modus vivendikkel; az eszme, az erkölcs, a vallás nem támaszkodik sem szuronyok s ágyúk, sem gazdasági eszközök és diplomáciai csel-szövések erejére; nem csoda, ha színleg gyakran alulmarad. Azért XI. Pius bízvást ráhagyatkozhatik a tudatra, hogy tett, amit tehetett s a lateráni engedményekkel párhuzamosan kötött olasz konkordátum, ha nem is a pápaságnak, de a vallásnak óriási szolgálatokat teend. Ez is cáfolja a hagyományos mesét, hogy a pápáknak csak a saját hatalmi céljaik fontosak; itt eklatáns esete forog fenn annak, hogy *a pápa a vallás általános érdekei kedvéért szinte a megsemmisülésig lemondott a maga jogairól.*

Ha azt mondjuk, hogy XI. Pius nem a nagy kezdeményezések embere, ez nem jelenti, hogy nevéhez ne fűződnének máris jelentős indítások; így a konkordátumok s a missziók terén, valamint a keleti szakadéregyházak visszatérítésére célzólag. Hogy ez utóbbi téren eredmény alig mutatkozik, nem lepheti meg e félművelt s fanatikusan Róma-ellenes, keleti népek ismerőit; de legalább elmondhatja XI. Pius, hogy ez irányban is megkísérelt minden elképzelhetőt. Az Egyház virágzása természetesen nem függ kizárólag a központi vezető tényezőktől, ezeknek csak a legfőbb ellenőrzés, irányítás és buzdítás a feladatuk. Meg kell azonban állapítanunk, hogy XI. Pius az ő csendes, feltűnés nélküli, minden rendkívülitől szinte félve óvakodó modorában úgyszólván megtestesítője annak az egészséges, építő konzervativizmusnak, mely a pápaságot annyira jellemzi s mely hatásának egyik titka. Egyénisége mindenkivel szemben megnyilatkozó, meleg s leereszkedő szeretete felejthetlenné tesz mindenki előtt, aki valaha látta.

Nálunk az a szokás, hogy mindent nemzeti szem-

pontból ítélnék meg. A pápa mellett is azzal igyekszünk szimpátiákat kelteni, hogy rámutatunk arra, mily jóindulattal van megnyomorított nemzetünk iránt. Ez helyes is, de csak egyik oldala a dolognak. Nekünk a pápa minden nemzeti szemponton túl s minden fölött az örök életbe nyúló vallás jogán, az Isten rendelése nyomán, a Krisztus rendelése alapján atyánk és főpásztorunk s azért jubileumán minden okunk megvan arra, hogy a nemzeti szemponttól eltekintve is hálás szeretettel, ragaszkodással csatlakozzunk az ünneplő világhoz. „Tartsd meg Isten Szentatyánkat, Krisztusnak helytartóját!”

A Béke Angyala Szent Péter trónján és a sajtó.

Pacelli bíboros — most már XII. Pius pápa — felemeltetése Szent Péter trónjára olyan lelkes, szinte újongó örömet keltett a szívekben, még hozzá nemcsak a katolikusok, hanem úgyszólván mindenki szívében, aki valaha erről a ragyogó szellemű, tüneményes főpapról hallott vagy vele bármiféleképpen érintkezésbe lépett, hogy az ember szinte örömteli csodálkozásba tör ki: íme, hát ennyire tudnak az emberek lelkesedni a pápáért? Mintha megszűntek volna még az amúgy oly éles világnézeti és felekezeti ellentétek is: az angol, az amerikai, a francia s mindenféle nyelvű lapok, még ha nem állnak is katolikus alapon, olyan meleg lelkesedéssel köszöntik az új pápát, amely egyenesen bámultba ejt.

Nálunk Magyarországon részben arra vezethető vissza az új pápa körül való közös öröm, hogy XII. Pius tavaly mint XI. Pius pápa legátusa itt járt nálunk az Eucharisztikus Világkongresszuson s fejedelmi megjelenésével, lenyűgözően kedves modorával, csodálatos szerénységével és mélyen aszketikus áhítatával mindenkit szinte megbűvölt, aki a közelébe jutott vagy aki csak fényképeken látta s szavát a rádión hallotta. De ugyanilyen lelkesedést találunk más országokban is.

Elmerengünk azon, íme, mennyire úrrá lesz az embereken a jobb belátás, ha egyszer-egyszer, legalább egy-egy pillanatra, *nem a világnézeti vagy felekezeti előítéletekre hallgatnak, hanem a szerint ítélnék, amit maguk is láttak s ahogy a dolgok valójában állanak.* XII. Pius egyénisége csakugyan szinte emberfeletti s teljesen összhangban van azzal a magas erkölcsi méltósággal, amelyet visel. Sőt, ha helyesen beszélünk, azt kell mondanunk: *éppen azért* olyan kedves és megnyerő, olyan imponáló és lenyűgöző ő, *mert a pápaság méltó hordozója,* mert benne a pápai szék természetfölötti sugárzása válik úgyszólván testté. *Nem Pacelli Jenő teszi a mai pápát oly naggyá és kedvessé, hanem a pápaság, annak erkölcsi tartalma s ennek a tartalomnak hűséges átérzése és kifejezése teszi oly emberfelettien naggyá a tiara viselőjét.*

Ám, ha-ez így van, miként magyarázható akkor, hogy a világ s a társadalom jókora része, mihelyt egy-egy ilyen sugárzó pápai egyéniség büvköréből kikerül, vagy abba személyesen nem jut el, egyszerre *nagy mértékben pápaellenes* lesz s Krisztus helytartójával szemben nemcsak közönyt, hanem sokszor ellenszenvet, sőt gyűlöletet és gyalázkodást enged meg magának? Hogyan van az, hogy a Krisztustól rendelt legfőbb pásztor, Szent Péter utódja ellen tömérdek keresztény ember szívében nem a tisztelet, szeretet és hála, hanem a gyűlölködés foglal helyet? *Hogyan lehet gyűlölni a pápát?* Hogyan lehet megvetni Krisztus képviselőjét, akire Krisztus az ő nyájának legeltetését, kormányzását bízta? Aki mint Péter apostol törvényes, történetileg igazolt utóda, a mennyek országának kulcsait tartja kezében?

*

Lehet-e gyűlölni a Napot, amelynek sugarában mindannyian részesülünk? Lehet-e gyűlölni a Fényt, amely megvilágít s lelkünkbe krisztusi küldetéssel a krisztusi igazságot melengető s megvilágosító sugarait hinti? Lehet-e gyűlölni a Népek Atyját, akinek minden gondja az, hogy óriási világcsaládjának minden gyer-

mekét Krisztushoz vezesse, a helyes úton megtartsa s a tévedésektől megóvjá?

Hát bizony, sajnos: igenis lehet! Lehet a pápán még gúnyolódni is! Lehet rosszindulatú megjegyzésekkel magyarázni félre azokat a szent szokásokat és szertartásokat, amelyekkel kétezer év katolikus kegyelete s a hívő nép szeretete veszi körül Szent Péter utódját! Lehet vádakát szórni a pápaság ellen! Lehet olyanokat mondani, hogy a pápa az Antikrisztus, hogy a pápa félretolja a helyéről Krisztust és önmagát imádtatja a hívekkel helyette; hogy a pápák csupa elvilágiasodott, gonoszlelkű, báránybőrbe bujtatott farkasok s hogy téves úton vannak, akik a pápára hallgatnak, mert nem a „pápas egyház” az igazi krisztusi Egyház, hanem az, amely a pápaságot megtagadta!

Ki ne ismerné ezeket a bántó és igazságtalan kirohanásokat, amelyekkel sokszor már kicsiny korában megfertőzik az ifjúság lelkét pápaellenessé hangolják? Iskolai tankönyvekben is olvasunk néha hajmeresztő, egyenesen a pápaellenes gyűlölet felébresztésére célzó kitételeket. S ez az irányzat utat talál nem egy sajtótermék, regény, újságcikk s hasonlók révén még bizonyos katolikus körökbe is és ott is megingatja a hűséget s a gyermeki bizalmat a kereszténység közös atyja, Krisztustól rendelt legfőbb pásztora iránt!

*

Ez a pápaságellenes érzület, nagyon jól tudjuk, a katolikus Egyház fájáról letépett egyházzrészek szomorú öröksége. A IX. és XI. században a bizánci udvar által politikai okokból támogatott *konstantinápolyi egyházzszakadás* adta ki először a pápaellenes harci jelszót, majd átvették azt a nyugati egyház forrongó elemei s főleg a XVI. század *hitújítói*, majd a „felvilágosodás” hitetlen bajnokai s a mai vallásellenes áramlatok. Főleg a XVI. és XVIII. század pápaellenes vitázói valósággal létalapjukat látták a kíméletlen pápaságelleni harcban.

A hitújítók honosították meg azt a hangot, amely a pápaság elleni támadásokban a legborzalma-

sabb kifejezésektől sem riadt vissza. A pápaságot „az ördög művének”, „babiloni bálványimádásnak” nevezték s minden elképzelhető gúnnyal és szitokkal öntötték le. Sajnos, sikerült is követőik egész társadalmát úgy eltölteni lobogó pápagyűlölettel, ahogy az ma, a lehiggadt történelmi szemlélet prizmáján s a sokat emlegetett felekezeti béke szemszögéből nézve egyenesen megdöbbenítő s megrémítő? Jobb fátyolt borítani azokra a rettenetes dühkirohanásokra, amelyek ezeket a pápaellenes harcokat jellemezték s amelyeket még idézni sem lehet, olyan szörnyűségesek.

A XVI. század szenvedelmei elmúltak, amelyeket ma már a nemkatolikusok közt is sokan sajnálnak és restelnek; de a pápaságellenes elfogultság és gyűlölködés, sajnos, sokaknál még éppen nem múlt el. Vajon *mi ennek az oka?*

Aligha tévedünk, ha ezt mondjuk egy bizonyos elvakult irodalom és sajtó.

A sajtó jelentőségének újabb bizonyítéka rejlik abban, hogy bizony ennek a sokszor egészen komolytalan eszközökkel dolgozó pápaellenességnek egyik legfőbb terjesztője és máig való tovaszármaztatója: *a pápaellenes sajtó és irodalom.*

Ez a pápaellenes sajtó és irodalom ezer meg ezer könyvben, folyóiratban, cikkben s röpiratban hintette szét immár négyszáz évvel ezelőtt s hinti szét azóta is a gyűlölködést és rágalmakat a pápaság ellen. Belekapaszkodik az egyháztörténelem néhány szomorú fejezetébe: annak az öt-hat pápának személyébe, aki hivatásához méltatlan volt s ezeket a vádakat felnagyítva, megtoldva, kiszínezve, százszorosán elferdítve úgy állítja a hozzá nem értő közönség elé, *mintha a pápaság intézménye maga valami erkölcstelen és kártékony intézmény volna s a pápaság képviselői a világtörténelem folyamán gonosztevők vagy tehetetlenek lettek volna!*

Ez a tekintélyromboló pápaellenes irodalom az 5–6 „rossz” pápa mellett elfelejti a közel 260 jót s köztük azt a nagyszámú kitűnőt: *szentet, vértanút,*

hőst, tudóst, kiváló egyházszerzőt, akinek érdemeit az elfogulatlan történetírás minden oldalon elismerni kénytelen. Hiszen pl. a protestáns Macaulay, Anglia legnagyobb történetírója is a legnagyobb csodálkozás és tisztelet hangján kénytelen nyilatkozni a pápaságról. A katolikusellenes sajtó és irodalom azonban ezekről nem vesz tudomást s örökké a maga kintornáit forgatja: rémmeséket költ a pápákra, abban a biztos feltevésben, hogy az olvasók jó része ezeket a vádakat úgysem tudja ellenőrizni soha.

*

Ime, a sajtó és az irodalom roppant jelentősége: szinte korlátlanul építhet és rombolhat. Az igazságot védelmezheti, de be is szennyezheti. A legszentebb dolgokat és személyeket felemelheti vagy sárba ránthatja. S nem tenné, ha nem tudná, hogy a legtöbben kritika nélkül elhiszik állításait, a szépen kicikornyázott, de valótlán és elnagyolt mondatokat.

Csak akkor hallgat el ez a romboló sajtó a maga pápaellenes vádjaival s csap át esetleg átmenetileg az ellenkezőbe: a lelkes dicséret és csodálat himnuszába, ha a pápaság képviselői oly közel állanak a közönséghez, kiválóságuk annyira szembeszökő, krisztusi szellemet sugárzó egyéniségük annyira elkápráztató, hogy támadásuk, félremagyarázásuk és lekicsinylésük *lélektenilag sem lehetséges többé.*

Hányszor van az, hogy az emberek csak azért szidnak s utasítanak el valamit, mert *nem ismerik azt helyesen!* De hányszor van, hogy maguk is hibásak a tévedésekben. Miért vesznek a kezükbe olyan sajtót és irodalmat, amely a *legfőbb és legszentebb kérdésekben is hamis elvi alapokon áll!*

Miért olasz mindig a pápa?

Sokan kérdezik, sokakat bosszant is: miért olasz mindig a pápa, már VI. Adorján óta (1523). Miért nem váltakoznak a pápai tiara viselői között különböző nemzetek gyermekei?

Tetszetős felfogás ez az utóbbi, s a távolállók szemében semmi sem volna természetesebb, mintha így volna. Pedig tévedés az egész.

A pápai tiara hordozója magában véve csakugyan bármily nemzetiségű lehet. Régebbi korokban többször ültek különböző nemzetiségű emberek a pápai széken. Mi hát a jelenlegi állapotnak az oka és magyarázata?

Mindenekelőtt érthető, ha a jelen pillanatban, sőt mióta a római kérdés fennáll, tehát IX. Pius óta, más mint olasz nem kerül szóba a pápai széken. A római kérdés rendezését ugyanis feltétlenül megnehezítené, ha a pápa nem volna olasz származású. Egy olasz származású pápával a nemzeti alapon álló olasz királyság még legelőbb kibékülhet s legkönnyebben elsimíthatja vele szemben a megegyezés akadályait.

De ettől az átmeneti helyzettől eltekintve is, nem szabad felejtenünk, hogy a római pápa voltaképpen elsősorban Róma püspöke. Nem az a helyes felfogás, hogy adva van egy pápa, aki alá tartoznak az összes püspökök s ezek közül a mindenkori római püspök az összes püspökök feje. Péter apostol is először apostol volt, azután az apostolok fejedelme. Ahol ő utoljára élt mint püspök, ahol meghalt, ahol tehát az ő püspökutódjai élnek, Rómában, ott van a katolikus világ központja, ott van a pápai szék. A pápa tehát elsősorban római püspök. Már pedig Róma Olaszországban van s olasz nép lakja. Mi sem természetesebb tehát, minthogy a római püspök maga is olasz legyen, aki elsősorban a saját egyházmegyéjének nyelvét, lelkületét, szükségleteit értse és gondolja.

A nyelvkérdésnek továbbá fel nem becsülhető jelentősége van a gyakorlati életben. Így a római kuriában is. A százfajta egyházi központi hivatalnak s intézménynek vezetősége a dolog természete szerint túlnyomó részben olasz s olasz hasonló okokból a kuriális bíborosok többsége is. A tárgyalási és érintkezési nyelv, eltekintve az egészen hivatalos latin egyházi okiratoktól, természetesen az ország nyelve, az olasz. Az olasz nyelv tökéletes ismerete nélkül Rómá-

ban mindenki csak félelme, aki a tanácskozásokban nem tudja világosan kifejezni gondolatait s így mindenben könnyen alul marad.

Már most elképzelni is szinte lehetetlen, hogy éppen a pápa legyen az, akinek a rengeteg helyi tényezővel való mindennapos érintkezésben, egész világra szóló gondok s problémák között, még a nyelvi téren is folytonos akadályokkal kelljen küzdenie. A nyelvi nehézségek a világegyház központjában úgyis elég nagyok; a világ minden tájáról érkező zarándokok, ügyvivők, panasztevők stb. nyelviileg semmiképpen sem hozhatók egy nevezőre. A mostani szentséges Atya az olaszon s latinon kívül tökéletesen beszél franciául és németül, meglehetősen angolul is. Ezek a nyelvek a legszükségesebb nemzetközi érintkezések s tárgyalások lebonyolítására természetesen elegendők, azonban a mindennapi s úgyszólván minden percbeli megbeszéléseknek oly nyelven kell folyniok, az ország nyelvén, amelyet ott mindenki ért. A latin a mindennapi érintkezésre, modern fogalmak kifejezésére tudvalevőleg túlságosan nehézkes.

A nyelv szempontjából is fontosabb aztán, hogy római kuriában évszázadok óta kifejlődött diplomáciai s egyházkormányzati tradícióik rendszerét nem-kíváncsinos rázkódtatásoknak tenné ki, ha az Egyház feje minduntalan majd ilyen, majd olyan nemzetiségű volna. Ezek a tradíciók eddig mindent összevéve nagyon jól beváltak s megbolygatásuk nagyon fontos szükség nélkül sehogy sem volna tanácsos.

A pápai államtitkárságon s az egyházi diplomáciai szolgálatban is fennállanak ilyen tradíciók s természetes, hogy ezeket azok a személyek testesítik meg, akik ezeknek a pápai főhivataloknak levegőjében nőttek fel, akikben ez a római szellem évszázadok óta szinte vérré vált. Azt mondják, valahányszor ezektől a tradícióktól eltértek, legtöbb esetben baj származott belőle. A legnagyobb pápai diplomaták s államtitkárok mindig olaszok voltak; a nagy pápák is, legalább a középkor derekától kezdve, csaknem mind olaszok

voltak. A francia, a spanyol érvényesülés (a Borgiák!) rendszerint nem hozott szerencsét az Egyháza. Értendő tehát, hogy az Egyház a bevált tradícióhoz ragaszkodik, amíg kényszerítő ok nem követel mást.

Ezek a szempontok magyarázzák meg azt is, miért van aránylag oly nagyszámú olasz bíboros. A bíborosok első sorban a pápa közvetlen tanácsadói; felerészük kuriális bíboros, aki állandóan Rómában székel s a legfőbb egyházi hivatalok s intézmények vezetője. Természetes, hogy ezek is többségükben olaszok. Azok az olasz egyházmegyéék pedig, amelyeknek érseke, vagy püspöke ősi hagyomány alapján rendszerint bíborossá emeltetik, többnyire tiszteletreméltó anszientitásuk révén tarthatnak jogos igényt e hagyomány fenntartására. Hiszen ezeknek az egyházmegyééknek eredete akárhányszor az V. és VI. századba, sőt az őskeresztény korszakba nyúlik vissza.

Tegyük hozzá, hogy az olasz nép komoly és művelt részének jelleme az olyan nemzetközi feladatok megértésére s végzésére, aminők az Egyház legfőbb kormányzatában mindennaposak, kiválóan alkalmas is. Nem hiába világközpont Róma és Itália több mint két évezred óta. Ez a nemzetközi alkalmazkodási képesség az olaszoknak valósággal a vérükbe ment át. Csodálatos, hogy a művelt olasz mennyire alkalmasabb a nemzetközi érintkezés síma lebonyolítására, mint bármely más nemzete a világnak. A legkevesebb érdekességet, a legkevesebb nemzeti elfogultságot, a legtöbb megértést és univerzalitást az olaszok közt tapasztaljuk.

E sorok írójának éveken át volt alkalma éppen Rómában megfigyelni a legkülönbözőbb nemzetek kiváló egyházi embereit; sűrűn érintkezhetett s hivatalból érintkezett is állandóan németekkel, franciákkal, angolokkal, spanyolokkal, észak- és délamerikaiakkal, lengyelekkel, írekkel stb. Ezeknek az érintkezéseknek végső hatása, bármily kellemesek s előkelők voltak, általában az volt, hogy „hála Istennek, hogy a pápa mindig olasz”. Nem egyszer gondoltam magamban,

összehasonlítva a különböző nemzetek legkiemelkedőbb férfiai: igen, ezek mind kiváló emberek, mindegyikben van nagyság, fenkölttség, erő és szeretet, okosság és bölcsesség; de azért mint magyar ember a magam sorsát s a hazámét egyiknek sem rendelém egyházi dolgokban oly szívesen alá, mint egy előkelő művelt lelkű olasznak. Minden nemzetnek: a spanyolnak, franciának, németnek, angolnak stb. vannak kiváló nemzeti tulajdonságai, de ezekkel a tulajdonságokkal a legtöbb esetben valami kellemetlen egyoldalúság jár együtt, amely nemzetközi vonatkozásban könnyen válhatik veszedelmessé. Mindenesetre százszor nehezebb pl. egy magyarnak hosszabb időn át megértetnie magát akármelyik nemzet fiával, mint az olasszal.

Azok az óriási nemzeti ellentétek is, amelyek pl. a németet a franciától, az angolt a szárazföldi európai-tól, a szlávot a nemszlávtól elválasztják, az olaszban aránylag a legcsekélyebb mértékben vannak meg. Ezen az alapon a viszonyok közeli ismerője igazán nem panaszkodik a jelen helyzeten, hanem inkább hálát ad az isteni gondviselésnek, amely úgy rendezte a világtörténelem folyását, hogy a világgyház középpontja éppen Rómában s Olaszországban legyen.

Levelek az Egyházzról.

A „magam vallása”.

„Fejtegetései¹ és saját gondolkodásom folytán — megvallom —, odajutottam, hogy a vallásról most egészen másképp gondolkozom, mint azelőtt. Kezdem belátni, hogy a teremő és világrendező Lény fogalma, mely minden emberben már gyermekkorában felébred, mégsem oly merő csalóka rögeszme, melynek alaptalanságát a tudomány kimutatta volna, mint ahogy ezt első neveltetésemről fogva mai napig annyifelé hallotam és olvastam. S már ez az eredmény is annyira meglep, hogy egyelőre alig vagyok képes vallási eszmélődéseimet nyugodtan folytatni. Annyit azonban bizonyosra veszek, hogy ha valaha a személyes Istent teljesen el fogom is ismerni, a fennálló vallásfelekezetek egyikéhez sem fogok csatlakozni. Én azt hiszem, imádkhatom az istenséget úgy, ahogy nekem tetszik s éppen nem érzek kedvet ahhoz, hogy e tekintetben mások előírásaihoz kössem magamat” — ezeket írja hozzánk egy főhadnagy.

A válaszom erre az önvallomásra szintén készen áll.

Nagyon örvendek annak, hogy komoly és következetes marad vallási kutatásaiban s ebben is előnyösen elüt a nagy tömegtől, mely csak azért vitatkozik vallási dolgokról, hogy jól-rosszul kibújhassék a vallási köteleességek gyakorlati teljesítése alól, s mihelyt

¹ Lásd „Levelek a hitről” című tanulmányorozatot a „Hit és világnézet” című munka I. kötetének 1—53. lapjain (Összegyűjtött Munkái X. kötet).

látja, hogy a vita a hit javára talál eldőlni, visszavonul a harctérről.

Szeretem remélni, hogy főhadnagy úr komoly és következetes marad továbbra is, és akkor hamar le fogja vetni előítéleteit, amelyeket legutóbbi levele elárul.

Őn pl. azt hiszi, hogy Istent a maga módja és tetszése szerint imádkozhatja, anélkül, hogy valamely határozott, fennálló hitvalláshoz csatlakoznék. Pedig, lám, ha az ember csak kissé közelebből veszi is figyelembe az imádás és vallás fogalmát, azonnal rájön, hogy ez a felfogás teljesen helytelen, sőt képtelen.

Ha ugyanis Isten van és, ami lényegéből, fogalmából könnyen levezethető, végtelenül bölcs és szent, és ha ez az Isten esetleg valamit ki is nyilatkoztat, akkor bizonyítva csak egyetlenegy helyes vallásforma létezik: az, amely *mindazt* felöleli és *csakis azt*, amit Istentől igazán *tudhatunk* s amit az Isten tőlünk igazán *követel*. Lehetetlen, hogy én ezt, ön meg amazt tartsa igaznak az Istenről, hogy én higgyem, hogy ő ember lett és hét szentséget rendelt, ön meg ne higgye: s az Isten előtt mindkettőnek hite egyként kedves legyen. És még kevésbbé lehetséges, hogy ha az Isten valamit parancsolt, pl. hogy Anyaszentegyházát hallgassuk, mi akkor azt tehessük, amit akarunk, s egyként kedvesek legyünk előtte, akár megtesszük, amit ő parancsolt, akár nem. Csak az lehet tehát a kérdés: *melyik* az egy igaz vallás? De hogy nem lehet mindenkinek külön maga vallása, az nyilvánvaló.

Hová is jutnánk, ha ily fontos dolgokban nem a tárgyi igazság, hanem az egyéni meggyőződés lenne irányadó?

1893 december elején egy *Vaillant* nevű anarkista dinamitbombát vetett a párisi országgyűlés padsorai közé. Elfogták, s a merénylő így szólt a törvényszék előtt: „Uraim, csak az anarkia mentheti meg az emberiséget. Ez az én személyi meggyőződésem.”

Szerencsére a törvényszék ezúttal sem ismerte el az egyéni nézetet irányadó elvnek, s a gyilkos me-

rénylőt a következő év február 25-én kivégeztette. (Wetzel, Phrasen, 5. l.)

„Amit ‚egyéni meggyőződésnek‘ nevezünk, gyakran nem egyéb, mint megemésztetlen benyomások és külső behatások tömege” — mondta egy nagy gondolkozó: Egger, st.-galleni püspök. (U. o., 3. l.)

Képzeljük csak el, mi is volna, ha az állampolgárok megtagadhatnák polgári kötelességeiket az állammal szemben, s azt mondhatnák: mi a magunk módja szerint szolgáljuk az államot, a magunk tetszése szerint fizetünk adót, állítunk katonát s tartjuk meg a törvényeket? Mi volna, ha a cseléd nem akarna a parancsolt módon szolgálni, hanem azt hangoztatná, hogy ő a „maga módja szerint” szolgál? S mit tenne főhadnagy úr maga egy ujonc katonával, aki önnek vagy alantasainak megtagadná a gyakorlótéren az engedelmességet; akkor masirozna, mikor ön „vigyázz”-t vezényel, s akkor heverészne le a fűbe, mikor ön sortüzet parancsol; s aztán arra hivatkoznék, hogy ő úgy katonáskodik, ahogy egyénileg jónak látja?

Pedig így van ez az ön „maga vallásával” is. Ha egyszer Isten az úr, s mi szolgálai vagyunk, nem tölünk függ, miként akarjuk őt szolgálni. A legfőbb törvényhozóval szemben „zsinórra a kezét!” — itt a vége minden válogatásnak; itt csak arról lehet szó, melyik mód, melyik vallás az, amely az Isten akaratának s az igazságnak teljes egészében megfelel.

Azért mondta joggal Rudigier püspök: „A magunkcsinálta vallás époly értéktelen, mint a magunk-verte pénz”.

S ezzel egyúttal el van ítélve azon divatos, de alapjában véve teljesen képtelen felfogás is, mely szerint: végtére is mindegy, akár katolikus, akár luteránus vagy kálvinista, akár zsidó vagy mohamedán vagy quaker is valaki, csak vallása legyen; mert hogy *minden vallás egyenlőkép jó*.

Nevetséges! Hogy lehetnének egymással ennyire ellentmondó tanok egyként jók és igazak? Hogy vezethetnek egymással ellenkező utak egyként ugyanegy

cél felé? Hogy lehet az a bölcs és igaz Istennek mind-egy, hogy azt a hitet valljuk-e, még pedig teljesen, melyet Krisztus hirdetett, s az ő elveit valljuk-e a gyakorlati életben, vagy pedig az ellenkezőket? s hogy hallgatunk-e, nem-e azon egyházra, melyről Krisztus azt mondotta, hogy „aki az egyházra nem hallgat, menjen pogány- és nyilvános bűnös számba?” (Máté 18, 17.)

A papok.

Tisztelendő uram! — Utolsó levelem végszavait, úgy sejtem, félreértette. Nem akarom én a magam vallása tartalmát magam *megszerkeszteni*. Amitől én visszariadok, csak az, hogy esetleg egyes vallásfelekezetek *papjainak* és egyéb elöljáróinak uralma alá ne kerüljek. Őszintén megvallom, én soha a papokban megbízni nem tudnék; sőt éppen a papságra való tekintet az, ami a vallástól leginkább elidegenít. Nekem mindig az öreg Cato jut eszembe, aki csodálta, hogy *a papok megállják mosolygás nélkül, ha egymással találkoznak.*

Bocsánat, hogy ily indiszkrétül fejezem ki bizalmatlanságomat; higgye meg azonban tisztelendő uram, hogy szívesen megadom azért a papok közt is a tiszteletet a kivételeknek.

*

Kedves Főhadnagy úr! — Csak ki vele, ami bántja; ne féljen az indiszkréciótól!

Hogy a papok önre is, mint annyi másra, oly kísértetszerű benyomással vannak, végtére is nem csodálom, hisz a vallás ellenségeinek leghálásabb és leginkább használt fegyvere régtől fogva a papság befekettítése, szóval és írásban, akárhányszor a rágalom és hazugság segítségével is.

Kijelentem azonban mindjárt az elején, hogy éppen nem szándékom ezúttal a papságot fehérre mosni, sem tényleges, sajnálatos hibáit szépítgetni.

Mert ezek a hibák valóban megvannak, minthogy a papok is emberek. Nem tagadhatni, hogy van olyan pap is, — de távolról sem annyi, mint híresztelik, — aki, sajnos, alkalmat szolgáltat az egyház ellenségeinek arra, hogy a papságot mint vétkes, önző, és becstelen érdekszövetkezetet kürtöljék világgá.

Nincs is mit csodálni ezen, ha meggondoljuk, hogy a papi pályára is léphetnek önző lelkek, akik e pályát kenyérkereseti állásnak tekintik, amelyen némi képmutatás s esetleg protekció révén szép jövedelemre tehetnek szert. De ha ezek aztán megbecstelenítik papi jellegüket: méltányos dolog-e, hogy bűneiket éppen a papságnak, mint ilyennek tudjuk be?

A legsajnosabb körülmény pedig az, hogy éppen ezek a tévelygők azok, akikkel a mai modern világ még legtöbbször összejön. Persze, mert csak ezekkel találkozik a korzókon, a színházakban és mulatóhelyeken. Az igazi papokkal ott a templomban, a kórházakban, iskolákban, a haldoklók viskóiban, a csatatereken, a távoli missziókban — azokkal össze sem jön s azért nem is tudja, hogy ilyenek is léteznek.

Pedig hála Istennek, ilyenek is léteznek, és pedig ilyenek alkotják a *túlnyomó többséget*, mint ezt méltányosan gondolkodó másvallásúak is elismerik. Akárhány protestáns, sőt zsidó nyilatkozata ismeretes, akik a legmélyebb hódolattal hajoltak meg a katolikus papság, és főképp a hithirdetők szellemi nagysága előtt.

Schmoller, az ismert protestáns szociálpolitikus és tanár, ezt írja évkönyvében (1901, 2. f.): „Ha még oly ellenségei vagyunk is a katolikus papoknak, — mikor látjuk, hogy mennek házról-házra, kunyhóról-kunyhóra a szegény emberek beteg- és halálos ágához, s hogy sok vidéken az orvos mellett ők az egyedüliek, akik a nyomort látják és enyhítik, köztudomásra hozzák és gyógyítani törekcszenek: akkor le kell vennünk előttük a kalapunkat és el kell ismernünk az erkölcsi erőket, melyek itt működnek.”¹

¹ Kath. Kirchenztg, 1901. 489. 1.

A belpoklosok vértanu-apostolának, de Veuster Demjénnek például egy anglikán pap volt a legmélyebb bámulója és tisztelője. A „Neue Freie Presse”, a „Wiener Allgemeine Zeitung” s a többi liberális meg zsidó lapok csak nemrégiben is kénytelenek voltak a legmélyebb elismerés hangján közölni a *Sirio* kivándorlási hajóval együtt elsüllyedt papok hősie viselkedését, akik feloldozást osztva süllyedtek el a tengerbe, míg a többi utas, sőt a hajó kapitánya és tisztjei is csak menekülésre gondoltak s a tehetetlen utasok, nők és gyermekek véres testén át ragadták magukhoz a mentőcsónakokat pisztollyal, baltákkal, erőszakkal.

Az a százezernél több katolikus hithirdető, aki minden fizetés és gyakran minden védelem nélkül működik távol hazájától, a grönlandi jégmezőkön s a gyilkos éghajlatú forróövi sivatagon, küzdve az elemekkel, a vadállatokkal és gonosz emberekkel, gyakran belpoklosok és pestisbetegek között: számtalan másvallású bámulatát és nemes irigységét keltette fel már. S ki ne emlékeznék vissza a történelemben a középkor nagy járványára, a fekete halálra, mikor a katolikus szerzetesek tíezrenként siettek a járványba esettek ápolására, s maguk is ezrenként veszték oda? Vajjon erre is az önzés vitte-e rá őket?

1882-ben Baltimore-ban meghalt egy apáca, kit *Gubert* Annának híttak, s akinek oly gyönyörű hangja volt, hogy ezreket nyerhetett volna vele a világban. Egy hangversenyrendező még mint apácának is 50.000 dollárt (250.000 koronát) ígért, ha csak egyetlen hangversenykörútra vállalkozik, és *Rubinstein* kijelentette, hogy neki van a legszebb hangja, melyet életében a világon hallott. Az apáca azonban még tudni sem akart a fényes ajánlatokról s zárdájában maradt, hogy ott a szegénység és könyörületes szeretet műveinek szentelje magát. Ugyanígy tett egy fiatal amerikai, *Francis Barnum* is, aki mindenről lemondva belépett a Jézustársaság frederick-i noviciátusába (Marylandban). 1882 júniusában hírét vette, hogy nagybátyja meghalt s 50.000 dollárt hagyott rá azon kikötéssel,

hogy a rendből kilépjen és soha pappá ne legyen. Barnum visszautasította az örökséget, jezsuita maradt és pappá lett (Wetzel). — Ez is egy mintája, ugye, az egyháziak és szerzetesek önzésének? S ilyen eseteket tucatszámra hozhatnék fel, de akkor soká nem érnék a végére. Lám, ezekről a modern világ nem tud, ezekről nem írnak a modern lapok; hanem igenis bőven közlik egyes papok ballépéseiről a túlzott s gyakran túlnyomó részben koholt jelentéseket, melyeknek helyreigazítása ma már egész külön egyleteknek ad bőséges munkát; s közben egyszerűen tovább hirdetik, hogy az egyháziak, szerzetesek s elsősorban a papok önző érdekhajszoló ingyenélők.

Voltaire, az istengyűlölő, jobban ismerhette a katolikus papságot; mert midőn barátja, d'Alembert felkérte, hogy bizonyos rágalmakat bizonyos szerzetesekről az ő neve alatt bocsáthasson nyilvánosságra, így felelt cinkosának: „Nem, kedves barátom! még egyszer nem! Azt hiszem, én eleget tettem, hogy az „*écrasez l'infâme*”-ot megvalósítottam; de már akkora becstelenségre, mint aminőt ön tőlem kíván, *nem érzem magam képesnek*”.¹

*

Őn azt is említi, főhadnagy úr, hogy nem szeretne a papok *uralma* alá jutni.

Lám kedves főhadnagy úr, ezt nem is kívánja öntől senki, legkevébbé a katolikus Egyház. A papok nem urai a hívőknek, s ha volt vagy van pap, püspök, vagy pápa, aki uralkodásra vagy uraskodásra törekedett, vagy törekszik, ezzel minden hívőnek joga van szembeszállni. A papok nem uralomra vannak hivatva.

De igenis *pásztorai*, lelkiekben vezetői és *tanítói* a papok a híveknek, s erről ők maguk sem tehetnek; ez egyszerűen *Krisztus rendelése*. „Aki titeket hallgat, engem hallgat” — mondta ő azoknak, kikre híveinek társaságát, az egyházat bízta; s ezen nem változtathat

¹ Bayrischer Kurir 1903, Nr. 87. u. 88., Beilage, 4. 1.

senki, aki keresztény talajon áll. S még ha bűnös papok is akadnak: annyi tény, hogy Krisztus rendelése szerint *nélkülük nem üdvözülhetünk*. Nekik van adva a mennyország kulcsa, az örök boldogságé; hogy miért? arról felelősségre vonni nem a papokat, hanem legfőlebb — magát Krisztus Urunkat lehetne.

A fordulóponton.

Tisztelendő Uram! — Nehéz, nagyon nehéz talá-nyok elé vezetett ön engem. Néha csaknem sajnálom, hogy önökkel eszmecserébe bocsátkoztam. Azóta egyre jobban gyötör a kétség, ezer és ezer új gondolat, felfedezés, új szempont tárul elém, régi meggyőződéseim egymásután ingadozni kezdenek s a gondolat, hogy önöknek esetleg mégis igazuk van, s én talán életem legválságosabb fordulópontján állok, valósággal izgatottá tesz. Bátorít azonban a gondolat, hogy az igazságot őszintén keresni nem lehet rossz dolog s nem vezethet boldogtalanságra; s e gondolat hatása alatt eltökéltem, hogy gondolkozni, tanulni s kutatni fogok tovább, kettőzött szorgalommal. Legközelebbi tanulmányom tárgya Krisztus és a *kereszténység* lesz.

Tudom, hogy ily kérdésekről nem lehet egy folyóirat szűk határai közt tárgyalni, s azért talán egyidőre abba is hagyom a levelezést; csak ha valamire könyveimben nem talállok kielégítő feleletet, leszek bátor ismét Tisztelendőségtekhez fordulni.

Fentebbi szavaimból azonban még ne következtesse, kérem, hogy már most „megtértem” s elfogadom a személyes Istent; nem tudom, hogy vagyok vele: nem bírok benne hinni, bár viszont belátom, hogy léteznie *kell*. Belátom azt is, hogy a hit ellen felhozni szokott ellenvetések közelről tekintve, többnyire valóban rettenetesen gyöngék, nyomorúságosak, és nem az észből, hanem az akaratból látszanak eredni.

Kedves Főhadnagy Úr! — Ez az igazi! Nagyon helyesen van így: a vallási kérdést illetőleg érdemes töprengeni, fáradni, sőt egy kissé izgatottnak is lenni. Hisz oly nagy dolgokról van szó! Az az egy lehetőség, hogy *talán*, és *hátha* igaz, amit a vallás egy boldog és boldogtalan örökkévalóságról tanít, — ez az egy elég ok arra, hogy éjjel-nappal tanuljunk, kutassunk, vizsgálódjunk, míg a túlvilág óriási kihatású kérdéseit nem tisztáztuk.

Egy katonatiszt és egy szerzetes találkoztak egyszer az utcán. Megismerték egymást: gyermekkori iskolatársak voltak. A tiszt, egy könnyűvérű, vallástalan fiatalember, így szól egykori játszótársához: „Te! De szörnyűségesen be vagy te csapva, ha végre még-*sincs pokol!*” — „Én akkor nem veszték sokat, — felelé a szerzetes; — de mennyire meg léssz csalatva *te*, ha végre mégis csak van pokol?

Ilyen komoly lehetőségekkel mégis csak jobb előre számítani, mint majd csak a „halálunk után venni észre, hogy halhatatlanok vagyunk” (Klopstock).

S az éppen a nyomorúságos, az emberhez méltatlan dolog a mai világban, hogy a legtöbb modern ember egyszerűen *nem gondol vele*, van-e, nincs-e Isten és másvilág? Mint az alvajárók, mint a tébolyodottak: egyetlen komoly gondolat nélkül táncolják végig egész életüket az örvény szélén... „Mint az oktan állatok, csak az ideig-óráig valókra, a mulandóságokra s főleg erre a háromra gondolnak: az asztalra, az ágyra, meg a kamrára” — mint valaki panaszkolta. Ezeknek a nyugalma bizonyosan csak álbéke és semmi-esetre sem megnyugtatóbb az „izgatottságnál”, melyet főhadnagy úr említ. Az igazság útja meredek és nehéz lehet, de nehéz voltát megédesítheti a tudat, hogy éppen az igazság útja s az *igazsághoz* vezet, amelyet elérni semmi körülmény között sem lehet ártalmas.

Főhadnagy úr a kereszténységet veszi kutatásai tárgyául. Ez rám nézve rendkívül megnyugtató. A kereszténységet csak *tanulmányozni, ismerni* kell, de közeletről és alaposan, s akkor okvetetlenül híveivé le-

szünk. Csak arra kérem, főhadnagy úr, ne kövesse azon (főleg német és francia) újkori írókat, akik egyoldalúlag, sőt irányzatosan és szántsándékosan egyoldalúlag fogják fel a kereszténységet; és a legbiztosabb történeti tényeket, úgyszintén a legvilágosabb következtéseket vakon és konokul letagadják, csak hogy a kereszténységet természetfölötti jellegéből kivetkőztessék. Olvassa azért a *katolikus hittudósok munkáit is*, Hammersteint, Hettingert, Dudeket; ne csak a Har-nack-ok és Renan-ok utánagagyogóit; s akkor nem kétlem, kutatásai célt fognak érni.

Vegye figyelembe, főhadnagy úr, az evangéliumok tanúságait, valamint a bizonyítékokat, melyekből azok valóságára és igazmondásra kiviláglik; vegye figyelembe, hogy a nagy eseményeket, melyeken a kereszténység épülete áll, főképp Krisztus életét, csodáit, halálát és feltámadását ezer és ezer jelenlevő tanúsága bizonyítja s maguk a kereszténység egykorú ellenfelei sem merték tagadásba venni; vegye figyelembe, hogy akik a kereszténységet hirdették és terjesztették, maguk az apostolok, s a többi vértanúk százezrei, köztük sok magas műveltségű s éppen nem könnyen hívő ember, kételkedés nélkül mentek a kínpadra s a leggyötrelmesebb halál torkába, hogy tanaikért tanúságot tegyenek; vegye figyelembe —, hogy most egyebet semmit se említsek — azt a tényt, hogy mainapiglan is napfénynél világosabb csodák bizonyítják a kereszténység természetfölötti eredetét (Lourdes¹); vegye figyelembe bizonyítékaink azon egész erdejét, mely már a skót *Richardus a S. Victoré-t* († 1173) e szavakra indította: „Uram, ha tévedünk, te magad csaltál meg minket; mert hitünket oly csodák és bizonyságok erősítik meg, melyeket csak te művelhettél”² — vegye ezeket figye-

¹ Legújabbban *George Bertrin*, párisi egyetemi tanár műve kel-tett jogos érdeklődést: *Histoire critique des événements de Lour-des. Apparitions et guérisons.* (Lourdes és Páris; 1. kiadás, 1904., 9. kiadás, 1906.) E mű a legapróbbra kiterjedő tudományos lelki-ismeretességgel bizonyít be sok igen feltűnő csodát

² De Trinitate I. 2.

lembe, — s azután ítéljen józan esze és igazságszeretete szerint.

S ha kutatásai közben valamely ellenvetést a hit ellen hamarosan nem tudna is megoldani, főhadnagy úr, gondolja meg jól, amit *Hammerstein* mond: „Még az sem volna elég, ha egy csodát megcáfolnának, hanem meg kellene cáfolni valamennyit, melyet Krisztus, az apostolok és szentek műveltek; nem csak egy újszövetségi könyvet kellene meggyanusítani, hanem valamennyinek hamisságát ki kellene mutatni; s nem is csak az egész újszövetséget, hanem a legrégibb egyházatyák legtöbb iratáét. Csak ha az egész ókeresztény irodalmat eltávolítottuk, gondolhatunk rá, hogy a kereszténység isteni eredetén kételkedjünk. Azaz dehogy, még akkor sem! Akkor állnánk még csak a legmegfejthetlenebb talány előtt! A kereszténység fennáll, fennáll 18 évszázad óta. Ezen idő alatt, s még ma is nyugodtan és állandóan terjed mindenfelé, nem fegyveres erőszakkal, mint Mohamed vallása, vagy földi előnyök ígéretével, hanem a Megfeszített s a kereszt tanának hirdetésével, Krisztus isteni küldetése s istensége tanával. Ha ez a tan hazugság volna, akkor az egész kereszténység az ő légiónyi vértanuival, az ő irgalmasnővéreivel, az ő társadalmi, tudományos és művészeti jelentőségével — egy óriási hazugságra volna építve. Az egész világtörténet legnagyobb jelensége a leghallatlanabb, legegetverőbb hazugságra volna építve!”¹ S hozzátehetjük: akkor az isteni Gondviselés a hazugság szolgálatába szegődött volna. „Ha ez a dolog Istentől vagyon, — mondotta az első egyházzól már *Gamáliel* farizeus a zsidók gyülekezetében — nem ronthatjátok el azt; ha pedig emberektől való, úgyis el fog bomlani” (Csel. 5, 38—39).

Még csak egyet! De ezen egy nélkül minden kutatása hiábavaló lehet, főhadnagy úr.

Ön körülbelül belátja Isten létét, s mégsem hisz benne, mondja. — Nem ön az első, aki ezzel így van.

¹ Das Christentum u. seine Gegner (Trier, 1900.), 35. l.

A hit — a keresztény tan szerint — nem pusztán természetes észműködés, hanem egyúttal, sőt elsősorban az isteni kegyelem és segítség műve. Ez a kegyelem teszi hajlandóvá az akaratot, hogy meghajoljon *szabad önelhatározásból* oly igazságok előtt, melyeket az ész belát ugyan, de nem olyfokú világossággal, hogy *szükségkép és kényszerülve* kelljen azokat elfogadnia. Ezt az isteni segítséget pedig *kérni* kell. Erre ön nyilván így felel: De hogyan kérjen, hogyan imádkozzék az, aki, mint én, még nem is hiszi Isten létét? — Egy-szerű dolog: imádkozzék legalább *feltételelesen*. Mondja el magában legalább ezt: „Istenem, *ha létezel*, kérlek, könyörülj rajtam s vezess el az igazság felismerésére!” — Akkor aztán mindenesetre nyugodt lehet, hogy megtett a maga részéről mindent, hogy az igazságot elérje.

A klasszikus „Dreizehnlinden” költője, Weber Frigyes Vilmos, nagyon helyesen mondja:

Die Erkenntniss ist die Gabe
Nicht der Weisen, nein: — *der Frommen!*
Nicht im Grübeln, nein: — *im Beten*
Wird die Offenbarung kommen!

Vagy talán éppen ettől: az *igazság felismerésétől* irtóznék, főhadnagy úr? Remélem, nem; nem érez úgy, mint az a művelt brahmán, aki a tricsinopoliszi jezsuita-egyetemen meggyőződött a katolikus vallás igaz voltáról, de azért mégsem akart, mégsem bírt hinni. Tanárai kérték s buzdították, hogy imádkozzék felső felvilágosításért. S mit tett erre az ifjú? „Nem! — így válaszolt a sürgetésekre, — *nem akarok imádkozni, mert érzem, hogy akkor még ma — megtérnék!*”

Krisztus Egyháza és a felekezetek.

Tisztelendő Uram!

Tanulmányaim javában folynak, bár másirányú teendőim miatt távolról sem foglalkozhatom velük oly mértékben, ahogy szeretném. Hogy azonban minden

tanulmányozásom már kezdetben zátonyra ne jusson, kérem tisztelendőségedet, fejtse meg egy kétségemet, mely megoldhatatlan talányként áll előttem s megakadályoz a további kutatásban. S e kétség a következő: ha a kereszténység valóban igaz, és isteni intézmény, hogyan lehetséges akkor, hogy annyi fajta felekezet osztozkodik rajta, s míg mindegyik mást és mást tanít, mindegyik igazán kereszténynek mondja magát. Hiszen ilyképen a kereszténység nem egységes tan, hanem ellentmondások halmaza! Miként lehet akkor igaz tannak, és igaz hitnek tartani?

... főhadnagy.

✱

Főhadnagy úrnak teljesen igaza van, midőn teljesen magától értetődőnek tartja, hogy a kereszténység, ha igaz hit és isteni intézmény, nem foglalhat magában ellentmondásokat; más szóval: nem lehet minden ú. n. keresztény felekezet egyként Isten-alapította igaz és teljes kereszténység.

De éppen ebben rejlik a felelet a felhozott „talánszerű” kétségre is. És ez a felelet nagyon egyszerűen ez: ha minden kereszténynek nevezett felekezet a szó teljes értelmében keresztény volna s a kereszténységet képviselné, akkor természetesen nem lehetne szó egységes, isteni eredetű kereszténységről, sőt akkor — jól mondja főhadnagy úr —, a kereszténység ellentmondásokkal telített, nyomorult vallásforma volna. Csakhogy senkisé is mondja, maguk a keresztény vallásfelekezetek legkevésbé, hogy ők *mind egyformán jogos*, egyformán helyes formái volnának a kereszténységnek; ellenkezőleg azt vitatja valamennyi, hogy ő a kereszténység *egyetlen* hamisítatlan alakja. Krisztus sem alapított módosítható, felekezetek szerint változtatható vallásrendszert. Krisztus nem mondott magának soha ellent, nem vont viszsza soha semmit: *mindazt*, amit tanított és *csakis azt* hagyta mint egységes keresztény tant reánk, hogy örök kárhozat terhe alatt higgyük. És ezen egységes,

összefüggő, sehol és semmiben ellentmondást nem tartalmazó tant egységes intézményre: Egyházára bízta, egységes egyetlen Egyházára, arra, amely az ő teljes tanában hívők egységes gyülekezete, melyet az egy „köszálra”, Péterre épített s amelynek azt hagyta végrendeletül, hogy „omnes unum sint” — mindnyájan egyek legyenek! (János 17, 21.) Világos tehát, hogy Kiszttus felfogása és szándéka szerint is csak *egyetlenegy*, t. i. a *teljes és csorbitatlan* alakú kereszténység lehet azon tan, melyet Isten hirdet s melyre, hogy higgyük, kötelez. A „keresztény” felekezetek lehetnek *részben* keresztények, amennyiben a teljes kereszténység *részeit* bírják, de hogy nem lehetnek egészében a Krisztus-hirdette egy hitvallás, és Krisztus-alapította egy egyház képviselői, az világos és kétségtelen. Oly világos, hogy midőn néhány prot. hithirdető Orupe (Északamerika) indiánjainak azt hirdette, hogy minden vallás egyként jó és Istentől való, így feleltek: „Ha már mi vadak is szégyeljük ma ezt, és holnap az ellenkezőt állítani, hogy lehetséges akkor, hogy Isten valaha visszavegyen vagy megváltottasson valamit azon, amit egyszer kijelentett?”¹

Furcsa is volna, ha az egyház, mellyel Krisztus, mint megígérte, *együtt marad* mindennap egészen a világ végezetéig (Máté 28, 20.) s amelyet a Szentlélek által megtanít „*minden igazságra*” (János 16, 13.) —, ha mondom, ez az egyház egymással ellenkező hitcikkelyeket is taníthatna; pl. azt is, hogy a pápa Krisztus helytartója, s azt is, hogy pokolra való, ördögi antikrisztus; és mégis mindkét esetben „az igazság oszlopa és erőssége” (I. Tim. 3, 15.) maradna, mindkét esetben egyként Krisztus tanát hirdetné!

Már most tehát csak arról lehet szó, *melyik* hitvallás az egyetlen igaz és a teljes kereszténység kifejezése; melyik „felekezet” a Krisztus egyetlen igaz egyháza?

¹ Wetzel: *Das Credo*, 86. l.

S hogy ne mondhassa senki, hogy ezt *lehetetlen megmondani*, azonnal megjegyzem, hogy maga a józan ész s a dolgok lényege, de meg maga az evangélium is pontosan megjelöli az *ismertetőjegyeket*, melyekkel az igaz Egyházat a hamis egyházaktól, a felekezetektől világosan meg lehet különböztetni. Ezeket az ismeretőjegyeket szépen, világosan és egymásután felsorolja az *apostoli hitvallás*, mely voltaképpen minden „keresztény” felekezetben közös; midőn azt mondja, hogy hiszek... *egy — közönséges — keresztény — anyaszentegyházat: egyet, szentet, közönségest* (általánost) s mint egy másik ősrégi hitvallás hozzáteszi: *apostolit*. Már most csak azt kell tehát tanulmányozni főhadnagy úrnak, melyik egyház vagy felekezet bírja legteljesebb mértékben ezeket az ismeretőjegyeket; s akkor megtudja azt is, hol van a Krisztus igaz Egyháza, az egy, szent, közönséges és apostoli kereszténység.

Némely felekezet azt hirdeti, hogy minden keresztény hit jó. Ezek a felekezetek önmagukat ítélik el; mert ellentétes hitvallásuk egyként jók, egyként isteni eredetűek nem lehetnek. Máskor meg azt mondják: ha van is valahol egységes, teljes kereszténység, azt ma már nem lehet felismerni, s így nem is kell kutatni utána; az ember maradjon meg abban a hitben, amelyikben éppen született. Ezek is önmagukat ítélik el, midőn nemcsak hogy lehetetlennek tartják, hogy a Krisztusrendelte örök tanítóhivatalt mint ilyet felismerjük, de sőt nyilván félnek is a kutatás választóvizétől; úgy tesznek, mint akik — Pázmány szavai szerint — csak sötétben akarnak fizetni, amikor a hamis pénz és a jó pénz egyenlőnek látszik s azt mondják a kocsmárosnak: „ihol van, jó pénz ez, de lámpással meg ne nézd.”

A katolikus vallás nem fél a kutatás választóvizétől, sőt ellenkezőleg mást nem is kíván, mint hogy világosságban *vizsgáljuk meg* s alkalmazzuk rá elfogulatlanul az *egy igaz Egyház ismertetőjegyeit*.

Melyik a Krisztus igazi Egyháza?

„A kísérletet mindenesetre meg fogom tenni, hogy felderítsem, melyik felekezet bírja az eredeti kereszténységet teljesen és csorbitatlanul; de azért alig hiszem, hogy e kérdésben akár a jelzett négy ismeretőjegy alkalmazásával is valaha biztos eredményre jutok.

Egyébként eddigi benyomásaim alapján őszintén megvallom, hogy ha talán valaha a kereszténység eszméinek meghódolok, már akkor valószínűleg sokkal szívesebben leszek hívő protestáns, mint katolikus. On pedig természetesen a katolikus hitet tartja az igazi keresztény hitnek? Nemde?” — ezeket írja ismét a főhadnagy úr.

Hogy sorjában feleljek, tisztelt főhadnagy úr, először is kérem, folytassa csak tanulmányait s addig ne nyilatkozzék ily fontos kérdésekről, amíg az idevágó lényeges tényezőket végig nem tanulmányozta. Ilyen kolosszálisan nagy és nehéz kérdésekben nem lehet első tekintetre és holmi „benyomások alapján beszélni”; itt minden szó előtt sokat és alaposan kell tanulmányozni, kutatni, fontolgatni.

Ha főhadnagy úr is így tesz, bizonynyal célt is ér. Hanem persze utánjárás nélkül nem. Az utcán, piacon, a korzón, a színházakban, a hírlapokban, a modern iskolákban, a bűrókban, a kaszinókban és — kaszinóknakban, persze hogy ott nem lehet megtudni, melyik az igazi egyház, s ezért a modern világ nem is igen tudja meg soha. Csakhogy ebből az igazságra nézve még abszolúte semmi sem következik.

Ami pedig a protestantizmust illeti, kívánja-e, hogy megmondjam, miért tartom én a *katolikus* hitet s nem a reformáltak egyikét az egy igaz keresztény hitnek? Szívesen megteszem; de előbb megjegyzem: *először*, hogy e kérdésnél természetesen teljesen keresztény szempontból, Krisztus istenségének hitéből indulok ki; *másodszor*, hogy ha a protestáns felekezetekről elítélőleg szólok is, ezt senki okosan felekezeti

izgatásnak, vagy személyes sértegetésnek nem fogja bélyegezni, hanem tisztán csak a tudományos kutatás szabadságának szempontjából fogja mérlegelni. Azért, mert én a *protestantizmust, mint elvet* elítélem, még éppen nem ítélem el *magukat a jó protestánsokat*. Mit tehetnek ők szegények arról, hogy az őseiket valaha valami félrevezette, s ők most ilyen hitben nevelkedtek fel?

*

Két dolgot nagyon jól értek a protestantizmusban, kedves főhadnagy úr: azt, hogy ez a vallás könnyen terjedt el s nem egykönnyen fog tönkremenni és azt is, hogy sok igen becsületes, jóakarátú, igazságszerető híve lehet, aki egész életében nem veszi észre, hogy hamis hitet vall. De egyet nem értek és nem fogok megérthetni soha: azt, hogy aki nem ujságok és irányregényekből, hanem elfogulatlan tanulmány útján ismeri az „új” hitet, *hogyan* lehet annak őszinte híve! Ezt én, legalább személyesen, egyszerűen lehetetlennek tartom; nem tehetek róla; ez a meggyőződése. Ezzel nem vádolom az új hit lélkészeit rosszakarattal s őszinteséghiánnyal: láttam magam szemével az ő ú. n. teológiai fakultásaik tanrendjét intézeik évi értesítőiben, s láttam, mennyi mindenféle mással foglalkoztatják ott a fiatal prot. teológusokat (akiknek „nagy része komolyan fogta fel hivatását”), mint *igazi teológiával*.

A következő egyetlenegy tény is elég volna arra, hogy e hitemben megerősítsen.

A hitújítás egyik legfőbb oszlopa, Luther Mártonnak legtudósabb barátja és elvtársa: *Melanchthon* volt. Történt, hogy ennek az édes anyja, kit *Melanchthon* szintén az új hitre térített, haldoklott s végső óráját jelen érezvén, megkérte fiát, mondja meg őszintén: melyik hitben készüljön a halálra: az *újban-e* vagy a *régiben* (a katolikusban)? A nagy hitújító e kérdésre megrázkódott és egy percig zavarodottan nézett hal-

dokló édesanyjára. Végre mintegy erőt véve magán, állítólag így szólt hozzá:

— Anyám, az új hitben kényelmesebb élni; de a régiben bátorságosabb meghalni!

Ime, főhadnagy úr, ez a protestantizmus elterjedésének egyik kulcsa: az új hitben kényelmesebben lehet élni.

De ez meg a halálos ítélete: a régi hitben, a katolikusban bátorságosabb meghalni.

Az a vallás elejétől végig gyanús előttem, amely csak az élet kényelmére van berendezve s a halálban már saját első terjesztőinek sem kell többé.

Pedig több forrásból tudjuk magáról Luther Mártonról is, hogy élete vége felé nagyon bántotta a lelkiismerete; folyton sóhajtozott, hogy bár ne is kezdett volna prédikálni s végül már csak a borban és víg társaságban keresett megnyugvást a lelkifurdalások ellen, elannyira, hogy inkább a sertések közé ment, csak hogy egyedül ne kelljen lennie. Haláláról soká azt hitték, hogy kétségbeesésből önmaga végezte ki magát; tény azonban, hogy a mértéktelen evés-ivás vetett véget életének, melynek azért adta át magát, hogy lelki gyötrelmeit elnémitsa.¹ „Magam sem tagadhatom — írja Luther maga —, hogy a dolgok új állapota gyakran rettegéssel tölt el, különösen ha lelkiismeretem szememre veti, hogy az egyház ősi rendjét felzavartam, mely a pápaság alatt oly nyugodt és békés volt, s hogy tanaim által mindenütt szakadást és nyugtalanságot okoztam.” (Wittembergi kiadás, II. köt. 281. és 387. l.)

Hanem persze kényelmesnek kényelmes volt az új tan. A régi szerint az embernek meg kell magát tagadnia, a parancsokat meg kell tartania, s ha valaki fogadalmakat tett, ezekhez hűen kell élnie; míg az új tan azt hirdette, hogy a puszta hit elég, a parancsokat

¹ Minderről bőszéges tanuságot tesz Janssen (Geschichte des deutschen Volkes, Ein Wort an meine Kritiker), Pesch: „Briefe aus Hamburg” és legújabbán Denifle Luther-je; mind teljes történeti idézethalmazzal.

megtartani fölösleges, a fogadalmakat megtartani pedig egyenesen bűn. „Vétkezzél erősen és higgy még erősebben!” ez volt az új erkölcstörvény. Ennek megfelelőleg maga Luther otthagya az Istennek fogadott szerzeteséletet s nőül vett egy megszöktetett apácát, miután már e nősülés előtt is többféle becstelen viszonyt folytatott, s hogy mily életfelfogást vallott ezentúl, eléggé kifejezik művei és levelei, melyek annyira telítve vannak az ocsmányság és teljes tisztességhiány vég nélkül ismétlődő megnyilatkozásaival, hogy protestáns írók vallomása szerint is a világ-irodalom „legpiszkosabb”, „legocsmányabb” termékeinek nevezhetők. Nem egy protestáns tudós, köztük az azóta irodalmi tevékenységéről híres Evers, volt protestáns lelkész, egyenesen azért hagyta ott a protestantizmust, mert *Luther műveit olvasta* s ezzel rájött a „hitújítás” voltaképpen indító okaira. — Ismeretes végre, hogy Luther oly tanokat hirdetett a szószékről, melyek a jelenlevőknek a szégyenpírt kergették az arcukba, midőn pl. a többnejűséget, a házasságtörést, sőt a testvérek közötti vérfertőzést is bizonyos esetekben nyíltan megengedettnek hirdette. (L. Deniflét, a bizonyítékokkal együtt.) Épígy megengedte az idegen vagyon eltulajdonítását, valamint a hazugságot is „jó célból”.

Luther első hívei pedig éppen ezen erkölcszán kedvéért léptek a „hitújítás” zászlaja alá. Nem kisebb ember, mint *Kálvin*, sőt Luther maga panaszkodik emiatt. *Kálvin* például így ír: „Száz lutheránus közt aligha találunk egyetlenegyét is, aki más indítóokból lett volna lutheránussá, mint azért, hogy nagyobb szabadsággal adhassa át magát a kéjelgés és tisztatlanság minden nemének.” (Comment. in epist. Petri, II. 2. p. 63.)

Luther első hívei és apostolai csaknem mind csupa megugrott barátok és erényüket vesztett apácák voltak, akik házasodni akartak. Maga *Erasmus*, aki eleinte nem minden érdeklődés nélkül nézte az újításokat, végre így kiáltott fel a hitújításra vonatkozólag:

„Ez tehát a kereszt követése ezeknél a vallásalapítók-nál és lelkipásztoroknál? Ügylátszik, a reformálásnak más célja nem is volt, mint hogy a barátokat és apácákat házassulókká tegye, s ez a nagy szomorújáték is csak úgy fog végződni, mint minden vígjáték, hogy t. i. az utolsó felvonásban *mindenki házasodik.*” (Ép. 7. és 41.)

Hiába, igaz marad: az új hitben kezdettől fogva *kényelmesebb* volt — *élni* és élvezni; de a hitújítók maguk hirdetik szóval és viselkedésükkel: *meghalni* bátorságosabb a katolikus hitben, *s ez eleget mond!*

Hol van az igaz Egyház?

Főhadnagy Úr!

Utolsó levelemben csak néhány különálló gondolatot pendítettem meg *Melanchthon* állítólagos nyilatkozatával kapcsolatban, hogy az új hitben kényelmesebb élni, de a régiben még bátorságosabb meghalni. Ma egyenesebben szólok a tárgyhöz, s iparkodni fogok kimutatni, hogy az egy, igaz és Krisztus-alapította Egyház teljes egészében csakis a katolikus Egyház.

E célból kérem, olvassa velem együtt elfogulatlanul a Szentírást.

Krisztus Egyházat alapít.

Meghagyja neki, hogy hirdesse az ő tanait *minden teremtménynek az egész földön*; ráhagyja a „*mennysorság kulcsait*”, kijelentvén, hogy aki hisz s felveszi a keresztséget, üdvözülni fog, aki pedig nem hisz — már t. i. nem akármit, hanem azt, és mindazt amit ő tanított —, az *elkárhozik*.

Megígéri Egyházának, hogy *vele marad „minden nap a világ végezetéig”*; megígéri neki, hogy a pokol kapui — a gonoszság és hazugság hatalma — *soha* nem vesznek erőt rajta; kijelenti, hogy elküldi az Egyháznak a Szentlelket, az „*igazság lelkét*”, hogy *örökké az apostolokkal maradjon* (amiből világos, hogy nemcsak az *akkori* apostolokat, hanem törvényes utódait is beleérti), és hogy ez majd megtanítja őket „*min-*

den igazságra". Pál apostol még hozzá az „*igazság oszlopának és erősségének*" nevezi az Egyházat.

Már most ezek után kérдем: lehetséges-e, hogy az Üdvözítő, az Isten Fia, *megszegte ígérétét*? Lehetséges-e, hogy a katolikus Egyházat, melyet mai napig az apostolok törvényes utódai vezetnek, téves utakra engedte volna lépni, úgyhogy az Egyház Krisztus parancsából és Krisztus ígérétében bízva, hamis dolgokat hirdetett volna, melyeket a népnek örök kárhozát *terhe alatt* kellett volna hinniök? Lehetséges-e, hogy az „*igazság lelkét*" visszavonta volna az Egyháztól, úgyhogy ez nem tanította volna az Egyházat, legalább nem „*örökké minden igazságra*"? Lehetséges-e, hogy világos ígérete ellenére önmaga megszűnt volna az apostolokkal lenni, „*mindennap a világ végezetéig*", vagy pedig, hogy oly Egyházzal maradt volna meg együtt „*mindennap*", mely *hazugságok, tévedések, sőt Luther szerint istentelenségek tárháza lett*? Lehetséges-e, hogy az Egyházon éppen *Krisztus szavának ellenkezője* ment volna végbe, s a pokol kapui erőt vettek volna rajta, belévetve a belső megromlás, a tévedés csiráját? Lehetséges-e egyáltalán, hogy az igazság Isten-alkotta „*oszlopa és erőssége*", Krisztus remekműve, egyetlen kedvelt alkotása, „*jegyese*": a Péterre (kösziklára) épített Egyház, oly tökéletlen, oly roskatag, oly *nyomorult* alkotás lett volna, hogy valaha *reformálásra, emberi átjavításra, megváltoztatásra szorulhatott*?

És mégis mi történt?

1500 év múlik el az Egyház alapítása óta, az Egyház él, virágzik, kiterjeszti az evangélium világosságát az egész világon és százezernyi szentet, szűzet és vértanút nevel. 1500 év múlva azonban egyszer csak fellép valaki, a csuklyát megúnt, házasodni óhajtó német barát, s kijelenti, hogy az Egyház megromlott; tévedésekbe, sőt bálványozásba merült; s hogy ő majd most megjavítja, helyreigazítja, megreformálja Krisztus megromlott alkotását.

Itélje meg elfogulatlanul, főhadnagy úr: megegyez-

tethető-e ez a fellépés az isteni ígéretekkel, melyeket fentebb érintettünk?

Ha megtartotta Krisztus az ő ígéreteit, akkor még 1520-ban sem árthatott a pokol az Egyház tanrendszerének, s 1520-ban is épűgy vele volt az Egyházzal Krisztus is, az igazság Lelke is „mindennap”, mint az Egyház alapításának napján; s akkor az Egyház nem szorulhatott reformálásra, legkevesbbé oly *gyökeres és önkényes* reformra, minőt Luther akart alkalmazni; s még kevésbbé olyan embertől, ki, mint Luther, nem is reformot, hanem — *féktelen szabadosságot óhajtott*.

Ha pedig Krisztus nem tartotta volna meg a szavát, akkor nem volna Isten többé, s akkor Egyházra sem régi, sem reformált alakban nem szorulunk rá.

Más szavakkal mondva: 1520-ban, Luther és Kálvin idejében, vagy téves úton volt az Egyház, vagy nem. Ha téves úton volt — még ha csak egyetlenegy napig is —: Krisztus magára hagyta az Egyházat, megszegte szavát s nem Isten többé; ami káromlás az Isten s az igazság ellen. Ha pedig nem volt téves úton: akkor *főlöskégy volt* azt más útra terelni akarni, sőt akkor egyenesen a *reformáció lépett téves útra*, midőn az Egyházat tévesnek hitte s tőle elszakadt.

Hogy hogyan lehet e bizonyítás erejét megtörni, nem tudom. A protestánsok hitvitázói ezt a gondolatot rendesen vagy agyonhallgatják, vagy azáltal akar-nak alóla kibújni, hogy Krisztus szavait és ígéreteit erőszakos magyarázatokkal agyonmódosítják, úgyhogy a végén éppen az ellenkező értelmet hozzák le belőlük, mint az egyetlen természetest és közvetlent. Pedig még így is, még akkor is csak a *szószerinti* ígéretek súlyát rázzák le, s még mindig ellenük szól a következő, egészen egyszerű és világos okoskodás: Ha Krisztus az emberiségnek, az évezredekben át jövődő emberiségnek üdvözítésére és tanítására Egyházat alapít, még hozzá azt egyenesen „köszálra” építi: az akkor *nem lehet romlandó* intézmény, s akkor Krisztusnak okvetetlenül gondoskodnia kellett róla, hogy az ő Egyháza sohase süllyedjen le a *tévedés és ha-*

zugság intézményes terjesztőjévé, sőt egyenesen a bálványozás előbástyájává, mint Luther s a többi újtó hirdette. Még az ígéretektől eltekintve is valóságos gúny és gyalázat a „reformációnak” maga a neve is Krisztus Urunkra nézve, akinek főműve e szerint holmi *reformra szoruló kontár-alkotás*; — hát még mekkora Krisztus-káromlás a Krisztus Egyházát „megjavítani” akarni, ha az ígéreteket is figyelembe vesszük!

Nem! Főhadnagy úr, e káromlásra nem érzem képesnek magamat. Én nem tudom és nem merem Krisztust sem *tehetetlenségről*, sem — még kevésbbé — *szószegésről* vádolni. És vonzzanak bár másokat az ő „benyomásaik” az elszakadt és „megreformált” egyházak bármelyikébe: én csak abban az Egyházban érzem magam nyugodtan, melyet egyesegyedül Krisztus alapított és senki más. Nekem jó az Egyház *úgy is, amint azt Krisztus megalkotta*, minden utólagos Luther és társai-féle „javítás” nélkül; mert így legalább tudom, hogy én is abban az Egyházban vagyok, *amellyel s amelyben Krisztus és az igazság Lelke van „mindennap”, „a világ végezetéig”, „örökké”*; mert akkor tudom, hogy egy Egyházban vagyok Krisztussal magam is.

*

Tisztelendő Uram!

Mielőtt tovább mennénk, engedjen meg, kérem, két kérdést:

1. Igazán nem romolhatott-e meg az Egyház a századok folyamán? De hisz a történelem világosan mutatja, hogy főleg a középkor végén a pápák, püspökök, papok, szerzetesek és hívek, tehát az egész Egyház igen megromlottak s a reformra oly nagy szükség volt, hogy azt maga Róma is sürgetni kezdte. (Trienti zsinat!)

2. Ha a protestantizmus igazán csak néhány csuklyát-megúnt, házasulni vágyó barát és apáca kedvéért jött létre, hogyan terjedhetett el akkor mégis

az egész világon úgy, hogy mainap több mint 100 millió hívőt számlál?

Szíves feleletét kíváncsian várom.

... főhadnagy.

*

Tisztelt Főhadnagy Úr!

Első kérdésére ez a feleletem:

Más dolog az *egyháziak romlottsága* és más az *egyház* megromlása. Senkisé tagadja, hogy az egyháziak — elöljárók és hívek — tökéletlenek, gyarlók, romlékonyak és tényleg gyakran mély erkölcsi romlásba sülyedtek. Ez nem is lehet máskép: a pápák és a papok maguk is emberek *s mint emberek, mint magánszemélyek* épúgy vétkezhetnek, mint bárki más. (VI. Sándor például.)

Csakhogy abból, hogy valamely intézmény vagy hivatal alkalmazottai (akár elöljárói is) *mint magánemberek* romlottak, még éppen nem következik, hogy *maga az intézmény, a hivatal rossz*. Azért, mert valaki visszaél az orvosi tudománnyal vagy hivatallal, még nem kárhoztathatjuk magát az *orvostudományt* vagy az orvosi pályát; vagy azért, mert egy király — s talán egész udvara is — erkölcstelen magánéletet folytat, még senkisé fogja magát a *királyság-eszmét, az alkotmányt* s a *törvényeket* erkölcsteleneknek, megromlottaknak tartani; és senkisé fogja ezeknek, hanem csakis a vétkes *embereknek* megreformálását kívánni. Épigy nem jelenthet egyet az *egyháziak romlottsága* az *Egyház* romlásával; amazok mint emberek vétkezhetnek és tévedhetnek súlyosan is, de azért a *tanrendszer* s az Egyház isteni *szervezete* még éppen nem ítéltető el. Sehol sem mondta az Udvöztítő sem, hogy az ő hívei s helytartói mint emberek is vétkek és tévedésmentesek lesznek; nagy ígéreteit nem az egyháziaknak, mint magánszemélyeknek, hanem az *Egyháznak*, mint *intézménynek* s az apostoloknak csak *mint* az Egyház elöljáróinak, tette.

Az Egyház, mint a Krisztus tanát valló emberek

társasága a Krisztus-rendelte felsőbbség alatt, *két elemből áll: isteniből s emberiből*. Az emberi tévedhet s hibázhat; az isteni nem. Már pedig mit akartak Luther s a hitújítók megjavítani? Az emberi elemet? Szó sincs róla! Hanem a tanrendszert s az Egyház lényeges *belsőszervezetét*: tehát az *intézményt*, a Krisztus ígérete szerint megromolhatatlan lényeket, az *isteni elemet magát*. És ez a reformáció sarkalatos hibája: az *emberek hibái helyett az Egyházat magát* akarták „megjavítani”. Luther a pápaságot, a papsági intézményt, a misét, a gyónást, a tisztítóhely s a megigazulás tanát — tehát csupa lényeges, intézményes pontot támadott meg, míg az embereket és az emberek erkölcsi romlottságát nemcsak nem bántotta, de sőt *hallatlan módon elősegítette*.

Ahelyett, hogy az *emberek* megreformálásán közreműködött volna, fogadalom megszegésre, házasságtörésre, dorbézolásra s általában „bátor vétkezésre” buzdította híveit és társait, úgyhogy csakhamar ő maga is elszörnyűködött az erkölcsi romlás láttára, melyet okozott, s keservesen panaszkodott, hogy „az új hitre tértek *hétyszer oly gonoszak, mint azelőtt*, s erkölcstelenebbek Szodoma-Gomorránál. Az emberek — írja Luther maga — most bosszútállóbbak, fősvényebbek, szívtelenebbek, erkölcstelenebbek, javíthatatlanabbak, szóval sokkal gonoszabbak, mint mikor a pápaság alatt álltak.” „A pápaság alatt — mondja tovább beszélgetéseiben — látni sem lehetett oly haszontalan embereket, ily hitvány csőcseléket; reformáltaknak nevezik magukat, pedig valójában nem egyebek, mint *megtestesült ördögök*. Az evangéliumból azt olvassák ki, ami neki tetszik... A rendetlenség akkora lett, hogy ha valaki egy *egész banda csalót, uzsorást, kicsapongó, lázongó és hűtlen embert* akar látni, csak az egyik olyan városba kell mennie, amely *evangélikusnak* nevezi magát, s itt elég minden ilyenfajta embert találhat.” „Kétlem, hogy a pogányok, zsidók, törökök és hitetlenek között ezekhez hasonló emberek akadnának, akik ennyire elvesztették *minden jogérze-*

tük és mindennemű erény utolsó szikráját s ennyire semmibe sem veszik a kicsapongás minden nemét." (L. ezt és sok hasonló helyet az idézett helyeken, főleg Deniflénél.)

De hogyan is várhatott volna más eredményt, más erkölcsi javulást az olyan ember, aki tanaival és főleg példájával az epikúri életre buzdított mindenkit. A hírneves író, Cobbett, aki maga is protestáns volt, így ír a reformátorokról: „A világ talán sohasem látott egyazon században annyi gonosz és romlott embert együtt, aminők Luther, Kálvin, Zwingli, Béza (Kálvin főembere) s a reformált párt többi fejei voltak”.¹ Anélkül, hogy e mondatot egyenesen aláírnók, annyit biztonnal elfogadhatunk belőle, hogy Luther és társai egyáltalán nem azok az emberek voltak, akik erkölcsi javulás terjesztésére alkalmasak voltak volna.

Mindezek után egyszerűen nevetséges az a feltevés, mely azonban persze protestáns körökben máig is divatos, hogy Luther (és társai) az egyháziak erkölcsi romlottságán felháborodva reformjukkal azon segíteni akartak volna. Ők nem az embereket, hanem az Egyházat akarták megreformálni, ami céltalan és bűnös törekvés; az erkölcsi romlottságon pedig nem-hogy felháborodtak volna: egyenesen oltalmukba fogadták és mondhatni, zászlójukra írták.

Aki az erkölcsi reformot sürgette, az egészen más, az egyesegyedül az Egyház volt! Jól mondja, főhadnagy úr, éppen főkép a trienti zsinat ült össze azon főcélal, hogy az egyháziakat a közójük befurakodott emberi salaktól lehetőleg megtisztítsa. De e fajta erkölcsi reformot az Egyház máskor is mindig pártfogolt, s nem egy hatalmas ellensége akadt éppen azért, mert a reformok erélyes megvalósításában oly éber, következetes, szilárd és szigorú volt (pl. az egyházi átok alkalmazásában császárokkal és püspökökkel szemben is).

¹ Briefe über die Reform, 143. l. — V ö. Philalethes: Licht u. Finsterniß. (Wien, 1866, Sartori), 10. l.

A *tanítás terén* azonban az Egyház *soha semmi változtatást* — tehát reformot sem — tűrt meg soha. Tana, szentségszolgáltatása és belségezete tekintében *feltétlenül konzervatív* volt mindig: amint azt Krisztustól s apostolaitól örökbe kapta és századokon át megőrizte, úgy származtatta át a következő századokra és nemzedékekre változatlanul. Tudta jól, hogy jobbá nem lehet soha, mint ahogy Krisztus maga megtervezte és megszervezte. Bízott az Úr ígéreteiben, hogy nem engedi soha a pokol kapuit erőt venni rajta. S éppen e kérlelhetetlen, feltétlen konzervativizmus biztosít bennünket arról, hogy bár az *emberi elem* az Egyházban is megromlik, helyel-közzel reformra szorul: az Egyház maga nem szorul erre s ma is azon egy Egyház, mint amelyet az Úr alapított s tett meg „*az igazság oszlopának és erősségének*”.

Mikép terjedt el a protestantizmus?

Második kérdésére: hogyan terjedhetett el a protestantizmus annyira, ha szigorúan keresztény szempontból nincsen létjoga? Voltakép megfelelttem már, midőn Melanchthon állítólagos vallomását idéztem, hogy t. i. „*az új hitben élni kényelmesebb*”.

Ha Krisztus hite, mely *keresztthordozást és halál-megvető kötelességtudást* parancsolt a buja római társadalom világraható uralma alatt s a véres üldözések dacára is rohamosan elterjedt a pogányok között, ez a csodálatos dolog, és jele a kereszténység isteni voltának. De ha teljes erkölcsi *szabadságot hirdető tanok* gyorsan elterjednek, ebben semmi csodálatos nincsen. Bezzeg, mondja Pázmány, ha Luther Márton sok imát, böjtöt, önmegtartóztatást és magavesszőzést parancsolt volna híveinek, akkor ugyancsak csoda volna az új hit ily nagy elterjedése; de ha a „*vétkezzél bátran!*” erkölcstana és hite rohamos kiterjedésén csodálkozol, olyan vagy, mint aki meredek hegyről követ hajít le és csodálkozik rajta, hogy az oly gyorsan száll alá.

Felszabadítani a szenvedélyeket sohasem volt nehéz, s minden képtelenségnek csakhamar számos követője akad, ha az az ember vétkes hajlamainak hízeleg; hát még ha egyenesen a vallás, az igazság s isteni kijelentés örve alatt terjesztik!

S így mi különös van azon, ha száz- és ezerszeres visszhangra találtak *Luther* kényelmes tanai: hogy az üdvözülésre elég, ha az ember hiszi Jézus Krisztust; a parancsokat nem kell megtartania; sőt egyenesen a Krisztusban való *bizalom* jele, ha valaki „csak azért is” vétkezik, „bízván Krisztus kegyelmében”; hogy az önmegtartóztatás gonosztett, hogy a Krisztusban való hit igazzá, szentté teszi az embert akkor is, „*ha napjában százezerszer követ is el gyilkosságot vagy házasságtörést*”, stb. stb. Vagy mi különös van azon, ha *Kálvin* tana elterjedt, aki szerint Isten úgyis öröktől fogva kijelölte azon embereket, akik üdvözülni fognak, s azokat, akiket el fog kárhoztatni; s így végre is mindegy, hogyan él az ember? És ezeket a tanokat a hitújítók nemcsak maguknak, nemcsak a megugrott barátnépnek hirdették, hanem *mindenkinek*! Első sorban a fejedelmeknek, akiknek a szabados erkölcsi elvek kétszeresen inyűkre voltak, főleg mikor kettős házasságról vagy az egyházi birtokok lefoglalásáról volt szó. Angolországot pl. azért szakította el VIII. Henrik az Egyháztól, hogy törvényes felesége helyett mást vehessen el. Fülöp hesseni tartománygrófnak *Luther* maga engedte meg, hogy egyszerre két feleséget tartson. *Klopp* a 30 éves háborúnak protestánsból megtért történetírója kijelenti, hogy az egész 30 éves protestantizmus terjesztésének örve alatt egyszerű birtokrablás volt.¹ A parasztnépet

¹ *Milichius* protestáns író, maga is bevallja: „Kezdetben, mi-
kor az „antikrisztus” igája alól felszabadultak s a kolostorokat és
papi birtokokat kedvükre fosztogatták, akkor kedves volt nekik
az evangélium; mióta azonban a templomfosztogatásnak vége sza-
kadt, az evangéliumra is ráuntak”. (Historisch-politische Blätter,
XIII. 673. — V. ö. *Haller—Karácsonyi: Történelmi hazugságok*,
1890. 528. lap.)

viszont azáltal nyerte meg Luther, hogy lázadásra izgatta, — tudvalevőleg ő volt a német parasztháború egyik főoka, melyben a parasztság vagy ezer várat és szerzetet rabolt ki, míg nem 150.000 paraszt lekasabolásával a parasztság legyőzetett, s a régi nyomor ismét visszaállott. *Melanchthon* maga mondja, hogy az evangélikus hitre tért számos parasztság csöppet sem törődik az evangéliummal, hanem csak az a szándéka, hogy a püspökök uralma alól megszabaduljon, s maga jusson uralomra.¹ Hogy mily jó példával jártak elő a szabadosságban maguk az új hit apostolai és *lelkészei*, láthatjuk a többi közt Luther panaszaiból is, hogy Wittenberg valóságos *Szodoma és Gomorrha* lett, s hogy a reformált diákság közt a nyilvános személyek száma iszonyt keltő módon szaporodik. Ugyanezt láthatjuk pl. *Kálvin* e szavaiból: „Mindennél fájdalmasabb sebünk a *lelkipásztorok* viselkedése; igen, a lelkipásztoroké, akik a szószékre lépnek, maguk a romlottság leggyalázatosabb példái manapság (t. i. az ő egyházában). És aztán még csodálkoznak rajta, hogy mindenki megveti őket; holott részemről inkább azt csodálom, hogy az asszonyok és gyermekek sárral és szennyel nem borítják el őket”.²

De ez még nem minden.

A hitújítók az erőszak és szándékos rászedés eszközeitől sem riadtak vissza tanaik terjesztésére. *Luther* maga így ír: „A jó ügyért nem bűn, ha az ember itt-ott *jókorát hazudik*”. Az erőszakos terjesztést illetőleg ugyancsak *Luther* mondása: „A fejedelmeket, kik a régi tanokban megátalkodnak, *fegyverrel kell megtámadni* s vérükben mosni kezünket”.³ *Kálvin* igazságtisztelőtét jellemzi egyik iratának következő részlete: „A jezsuitákat, akik nekünk leginkább utunkban állanak, el kell tenni láb alól, vagy ha ez nem lehetséges, el kell úzni vagy mindenestre hazugságok-

¹ *Janssen*, i. m. II. 348.

² A botrányokról, 128. lap; *Philaethes*, i. m. 24. lap.

³ Lásd *Deniflét* és a *Briefe aus Hamburg* több helyét, pl. 416. lapon.

kal és erős rágalomokkal agyon kell nyomni őket".¹ Ugyancsak Kálvin azt írta Somerset hercegnek, Anglia kormányzójának, kit az ő tanainak megnyert, hogy „mindenkit, aki az új tannak ellenszegül, főleg a katolikusokat, *karddal pusztítsd el*.”² Ismeretes a történelemből, mint vetette Kálvin lassú tűzhalálra hittudós-társát, Servet-et, mely „hőstetthez” neki Melanchthon szerencsét kívánt.³ Prédikációiban pedig ezt hirdette: „A királyokat és fejedelmeket, akik nem akarnak a protestantizmusra áttérni, *le kell taszítani* trónjukról s inkább *az arcukba kell köpni*, semhogy engedelmeskedni nekik”.⁴

S tudjuk jól a történelemből, hogy a jelzett eszközöket tényleg is erősen alkalmazták az új hit terjesztői. Ha minden színigaz volna, amit a protestánsok bizonyítás nélkül állítanak, akkor persze éppen a katolicizmus volna azon vallás, mely csak csel és erőszak segítségével bírja és bírta létét fenntartani. Csakhogy ezzel szemben számos méltányosan gondolkozó *protestáns tudós is kénytelen elismerni*, hogy a nevezett segédeszközök éppen a protestantizmus elterjesztésére működtek közre; amint azt *Luther* és *Kálvin* maguk előírták. Jó volna, ha ezeket a dolgokat a harcias protestáns írók is *megszívlelnék*, s mielőtt a katolicizmust megtámadják, megfontolnák, amit a *protestáns Menzel A.* mondott: „A protestantizmus elterjesztésében a legfőbb szerepet a fejedelmek politikai üzemelmei, a kincsvágy és erőszak játszották, úgyszintén a nép tudatlansága és a rágalomok, melyeket a protestáns hit vezérférfiai a régi Egyház ellen támasztottak”.⁵

*

¹ Ap. Becan. tom. I. Opusc. 17. Aphor 15. De modo propagandi Calvinism.

² Corp. Reformatorum (ed. Bretschneider) IX. 77. — V. ö. Hamerle: Gottesbau der Kath. Kirche.

³ Briefe aus Hamburg, 412. lap.

⁴ Marx: Lehrb. der Kirchengeschichte, 624. lap.

⁵ Neuere Geschichte der Deutschen, II. rész. 86. lap.

Luther Márton egyszer valami nagyon furcsa dolgot jövendölt a saját követőiről; nem nagyon szép dolog ugyan, de Luther tempójához képest még teljesen szalonképes; és végtére is övé érte a felelősség. Azt jövendöli ugyanis saját követőiről, hogy egykor „imádni fogják még a piszkot is, mely tőle ered s egykor majd balzsamszámba veszik azt”.¹

Nos, hát ennek a jövendülésnek szomorú következményét kell látnunk abban, hogy eltért testvéreink éppen azt utánozták Luther eljárásán, ami bizony a legkevésbé szép; hogy tudniillik Luther azon receptje szerint igazodnak, mely szerint a jó ügy kedvéért néha jó vastagot is szabad tágitani az igaznak ismert igazságtól. De nem! nem akarok ily súlyos vádakkal esetleg keserűséget okozni; azért ezúttal csak csupa protestáns szóljon ez ügyben helyettem.

Egy berlini protestáns hitszónok, *Schulze F. W.*, idézi (Über romanisierende Tendenzen, ein Wort zum Frieden című művében) egy luteránus lelkész e szavait: „Ugyan melyikünk tanulmányozta át a trienti zsinat határozatait, a római katekizmust, vagy a katolikus hittan valamely alapos tárgyalását, vagy csak egyiket-másikat is az újabb katolikus teológia valóban jelentős tudományos művei közül?...” Pedig azt hiszszük, aki valami olyat megtámad, *amit nem ismer, az hazug!*

A hitehagyott *Hoensbroeck* gróf, a katolicizmus dühöngő ellenfele, saját lapjában, a „Deutschland”-ban nemrég így nyilatkozott a protestánsok tudatlanságáról a katolikus hittételek dolgában, melyeket támadnak, anélkül, hogy közéről ismernék azokat:

„A tudatlanság katolikus dolgokat illetőleg igen elterjedt baj. Mióta immár 13 éve a protestantizmus-hoz tartozom, olyasmiket tapasztaltam e tekintetben, amiket azelőtt *lehetetlennek tartottam volna*; még

¹ „Adorabunt stercora nostra et pro balsamo habebunt” etc. Lásd *Germanus: Reformatorenbilder*, 290. lap, 64. jegyzet.

pedig magasrangú, akadémiaileg képzett protestánsoknál is, névleg minden rangfokozatú lelkésznél, úgyszintén egyetemi tanároknál s az evangélikus teológia tanárainál. E körökben oly nyilatkozatokat hallottam katolikus dolgokról, melyeket minden katolikus gimnazista megcáfolhat. Oly kérdéseket intéztek hozzám, melyek egyszerűen megszégyenítőek voltak... részben nagy emberek is, kik mint parlamenti szónokok, újságírók, magas állami hivatalnokok, főiskolai tanárok és teológusok vezető szerepet visznek. A katolikus irodalmat épp azok nem ismerik, akiknek hivatásuk volna vele foglalkozni. Nem ritkán éreztem protestáns tudományos nagyságokkal való beszélgetés után a benyomást, hogyha ezeknek az uraknak vizsgát kellene letenniök a katolikus hittan alapelveiről, bizony tisztára meg kellene bukniok".¹

Természetes az is, mint a protestáns tudós *Linde Th. B.* kancellár mondja: „Százezer protestáns között alig akad egy, aki valaha igazán rászánja magát, hogy a katolikus hit tanépiletével közről megismerkedjék. És kérdés, vajjon 100 protestáns író közt, kik a katolikus Egyház ellen írnak, van-e csak egyetlen egy is, aki valaha a katolikus katekizmust áttekinthette volna”.²

Hát még mit mondjunk arról, amit a protestáns *Vossias*-nak feleltek, midőn helytelenítette azon protestáns lelkészek eljárását, akik felekezetük eljárását a katolikus Egyház *rágalmazása* által akarták népszerűvé tenni; mire ezt a választ kapta: „Ha megszűnünk azt mondani, hogy a pápa az antikrisztus, akkor a nép *laképnél hagy bennünket!*”³

Vagy mit mondjunk ahhoz, ha a legutóbbi „*Los von Rom*”-mozgalomban nemrég egy országgyűlési képviselő Európa egyik legelőkelőbb parlamentjében

¹ Idézve *Wochenausg. der Reichspost*, 1906 szept. 22., 9. lap.

² Idevágó adatokról *Wetzel: Phrasen*, 80. s köv. lapokon.

³ *Philalethes*, i. m. (Licht u. Finsterniß), 10. lap.

így kiáltott fel: „Mutassanak nekünk egyetlen egy igazán jelentékeny lángészt a katolikusok között!” Ez az ember a gyengeemlékezetűek megtévesztésére egyszerűen le akarná tagadni, hogy Ágoston, Aquinói Tamás, Suarez, Columbus, Kopernik, Gutenberg, Volta, Ampère, Cauchy, Heiss, Secchi, Bossuet, Fénélon, Dante, Torquato Tasso, Calderon, Cervantes, Michelangelo, Rafael, Murillo, Szent István, Szent László, Nagy Lajos, Mátyás, Tilly, Savojai Jenő, Hunyadi, Eszterházy Miklós, Vörösmarty, Deák stb. hithű római katolikusok voltak, hogy a nem éppen buzgó Napoleon-féle katolikusoktól, de akik mégis csak katolikusok s nem protestánsok voltak, teljesen eltekintsünk.

Nem kell-e ezek után igazat adnunk az „ókatolikus” felekezet atyjának: *Döllingernek*, aki szerint a „protestánsok szokásos támadásai a katolikus Egyház ellen négyötödrészen csupa félreértések, üres szóharcok vagy szándékos ferdítések; vagy pedig tökéletesen mellékesek ott, ahol tantételekről és elvekről van szó”.¹

Nem súlyos vallomások-e ezek?

Kiabálni, igaz, mi katolikusok sohasem tudtunk oly jól, mint bizonyos ellenfeleink; de azért a száraz, hideg történeti tények ismerője könnyen észreveszi, hogy a kiabáló félnek van-e igaza. Mennyit hánytorgatják pl. még ma is, hogy a reformáció a lelkiismeret-szabadságot képviseli a katolicizmussal, mint e szabadság elnyomójával szemben; holott milyen egészen más dolgot tanít a történelem! Például micsoda ellentétben áll a reformáció, mint a *lelkiismereti szabadság* előharcosa már Luther azon felfogásával is, hogy ha az előjáróság azt mondja, hogy $2+5=8$, ezt is el kell hinnünk, meggyőződésünk ellenére; vagy Luther azon szavával, mellyel Zwingli támadására válaszolt, aki megróttá, hogy a Szentírást teljesen önkényesen,

¹ Kirche u. Kirchen (München, 1861), XXVIII. lap.

kihagyásokkal fordította le:¹ „Doctor Luther Márton — ez volt Luther felelete — *így akarta*, s kijelenti, hogy a pápa és a számár egy dolog: így akarom, így parancsolom; *a megokolás helyett álljon akaratom!*”² Vagy e kijelentésekkel: „Semmit sem akarok hallani, *sem tűrni*, ami az én tanom ellen van”. „Aki az én tanaimat nem fogadja el, *minden bizonnyal elkárhozik*”.³

Vagy mekkora ellentétben áll a történeti tények egész halmazával az állítás, hogy a protestantizmust a katolikusok tűzzel-vassal elnyomták! Bár igaz egyrészt, hogy a katolikusok is megragadták néha az erőszak fegyverét, főleg ha az hosszas üldöztetés vagy politikai okok is elkeserítették őket; de micsoda arcátlanság folyton e néhány tényre hivatkozni, holott a protestáns erőszakoskodások mindenütt *tíz-szer-száz-szor akkorák voltak, mint a katolikusokéi!* Hányszor emlegetik pl. a protestánsok mai nap is még az inkvizíciót, ezt a nem is egyházi, hanem világi intézményt az eretnekségek elnyomására; de azt meg nem veszik észre, amit maguk a józanabb protestánsok is bevalának, hogy pl. az újhítű „Erzsébet királynő Angolországban egy év alatt több vért ontott, mint az inkvizíció az egész idő alatt, ameddig létezett”. (Így ír a protestáns Cobbett, Die engl. Reformation 11. Brief.)

A kassai vértanuk (b. Kőrösi, Pongrácz és Grodecz) egymaguk sokatmondó mintái annak, hogyan terjesztették a protestantizmust annakidején. Hol találunk protestáns „vértanukat”, akiket a katolikusok hasonlóképp *tisztán a vallásuk miatt* kínoztak és öltek meg? És ha tán egyet-kettőt találnak is: hol találják

¹ Bunsen, aki pedig a legkatolikusellenesebb protestáns írók egyike, Luther szentírásfordítását a *leghamisabbnak* nevezi, „bár nagy szellem nyomait viseli magán”. — „3000 helyen — mondja ugyanő — szorul helyreigazításra”. (Nippold: Josias Bunsen. Leipzig, III. 483. lap.)

² Hergenröther: Kirchengeschichte. III. kt. 40. lap.

³ Briefe aus Hamburg (1883), 450. lap.

őket oly óriási számban, mint amennyi vértanunk nekünk van?

Nem szemrehányás vagy izgatás végett sorolom fel e tényeket; ó nem! És még kevésbbé jut csak álmomban is eszembe, hogy a mai protestánsokat őseik tévedéseieiért csak legkevesbbé is vádoljam; de a szabadkutatás és történeti igazság megköveteli, hogy legalább is egy-két szóval rámutassunk arra is, mily eszközökkel terjedt el az új hit, amelyről ismeretes a modern protestáns teológus: *Paul Lagarde* kijelentése: „A tudomány és névleg a történelem végzett a protestantizmussal!”

*

Hogy lássa főhadnagy úr, mennyire semmitmondó az ellenvetés, hogy a protestantizmus nem terjedt volna el ennyire, ha annyira nyilvánvaló volna alapelveinek helytelensége: tekintsük csak át röviden, mint terjesztették az új hitet mesterségesen az egyes országokban.

Németországról már szoltunk. A vallási mozgalom a XVI. és XVII. században a német fejedelmeknek egyszerűen alkalom volt arra, hogy anyagi érdekeiket előmozdítsák, az egyháziak s a császár rovására hatalmukat terjesszék s Luther biztatása szerint az egyházi javakat lefoglalják. Emellett az ú. n. reformálási joggal alattvalóikat erőszakkal is belekergették az új vallásba. „Csak az államhatalom beavatkozása adott a (németországi) protestantizmusnak biztos fennmaradást — mondja *Weber H.* történetirő.¹

„A többi európai államokban — mondja ugyanaz² — az államfő akarata volt döntő. *Svédországban* *Wasa Gusztáv*-nak kapóra jött az új hit arra, hogy országát *Dánországtól* végleg elszakítsa, a püspökök világi befolyását megtörje s az egyházi vagyonnal a korona jövedelmeit szaporítsa. *Dánia* követte e példát. III. Ke-

¹ Kirchenlexikon (Herder, 1897), X. k. 886.

² Ugyanott, 887. lap.

resztély egy napon (1536 aug. 20.) valamennyi püspököt elfogatott s az egyház javait a korona s (lekenyerezésül) a nemesség közt osztotta szét; a katolikus papoknak halálos büntetés alatt megtiltották, hogy az országba csak be is lépjenek. *Norvégiában*... a papságnak választania kellett a hithagyás és száműzetés közt. Az *izlandiak* keményen ellenálltak; csak püspökük kivégeztetése után terjedt el náluk is a lutheranizmus. *Skótországbán* angol Erzsébet segítségével terjedt el a kálvinizmus, aki t. i. ezáltal akarta kifejezni személyes gyűlöletét a katolikus Stuart Mária iránt... *Németalföldön* a hithagyást az adósságokba bonyolódott alsó nemesség terjesztette el, a szerzetesvagyonra áhítozva; úgyszintén néhány dicsőségvágyó főúr, aki ezáltal akarta az országot Spanyolországtól elszakítani; ami azonban csak ott sikerült (az északi tartományokban, a mai *Hollandiában*), ahol Orániai Vilmos a katolikus vallás nyilvános gyakorlatát eltiltotta; míg a déli tartományok (Belgium) hűek maradtak a katolikus hithez. Franciaországban is a kálvinisták mindjárt kezdettől politikai és forradalmi irány szolgálatában jelentek meg s az uralomra vágyó Bourbon-ok főtámaszai voltak. A *zürichi* mozgalomnak (Svájcban) egyrészt Zwingli erkölcstelen élete volt az oka, másrészt a tanács sóvárgása az egyház kincseire. *Genfben* a (kálvinista) hitújítás főrugója a város viszálykodása volt a püspökével... Mindezek után nyilvánvalólag hiába keresnök a „reformáció” megkezdői-, vezetői- és terjesztőinél a nyugodt, őszinte becsületen és lelkiismereten nyugvó meggyőződést, hogy *lelki üdvük* kedvéért kellett volna az új hit híveivé lenniök, mintha ez jobbá és szentebbé tenné az embert, mint az *anyaegyház*.”

Angolország példája a legtanulságosabb. Az angol népet mesterségesen beleterelték a protestantizmusba, csak azért, mert VIII. Henrik tiltott szerelmét másképp nem tudta kielégíteni, s mert törvénytelen leánya, Erzsébet, másképp nem bírta trónját biztosítani. Ezért

kellett a katolikus papságot az országból halálbüntetés terhe alatt kitiltani; ezért kellett annyi vértanunak elvéreznie — számukat a történétírók 30 000-re teszik¹ —; ezért kellett azokra, akik nem akartak a protestáns egyházba átlépni s. protestáns templomot látogatni, oly irtózatoss pénzbírságokat s börtönbüntetésekkel róni s tőlük a legtürelemtelenebb kivételes-törvények által a legelemibb emberi jogokat is — pl. az adás-vevést, öröklést, hivatalviselést, leánykiházásítást stb. — évszázadokra megvonni; úgyhogy a katolikusoknak a leghősiesebb hitvallói és vértanui önfeláldozásuk dacára is lassan-lassan teljesen ki kellett veszniök. Főleg az ír katolikusok elnyomtatása, egészen O'Connell fellépéséig (a XIX. század első felében), oly barbár volt, melynek párját anglikán írók vallomása szerint is csak az ókori helótáknál kereshetjük.

Döllinger, a szerencsétlen aposztata, aki Rómát jobban gyűlölte, mint bármely reformátor, így foglalja össze a protestánsok akkori hiteztési módjainak leírását: „A katolikusok — fejedelmek, papság és nép együttvéve — kezdettől fogva teljes biztossággal tudták, hogy az új párt el fogja nyomni őket, mihelyt elég ereje lesz hozzá. Azért önfenntartási harcot vívtak, midőn a protestantizmus terjeszkedését saját területükön meggátolni s megghiúsítani iparkodtak. Az azon korbéli reformátorok és hitvitázók iratai szerint nem kételkedhettek az újítók azon szándékán és elvén, hogy a katolikus egyházat *ki kell irtani*, ha csak hatalmukban áll... S valóban csakhamar mindenütt, ahol valamely protestáns vallás jutott uralomra, a gyakorlat követte ezt az elméletet.”²

Mennyire igaznak bizonyul ezek alapján, amit Guizot, a protestáns államférfiú is megvallott: „A reformációnak két főeredménye volt; az első: a *felekezetek*

¹ Briefe aus Hamburg, 452. lap.

² Kirche u. Kirchen, 68. l.

szétszakadozása és megsokasodása, a vallási egység felbomlásával; a második: a zsarnokság és üldözési szellem".¹

*

Nem ily zsarnoki, de annál furfangosabb módon terjesztették el *hazánkban* is az új hitet. A protestáns Révész szerint „a szegény jobbágy nép mintegy tudta és akarata nélkül vezetettetett át a reformáció mezejére s voltaképp csak akkor kezdett elmélkedni, amidőn a képek, az oltárok s más effélék kezdetek eltűnni a templomból; ami azonban éppen nem egy nap műve volt”.²

Az urak, kik a katolikus vallás terheitől megszabadulni vagy a birtokaikon levő egyházi javakat részben vagy egészben maguk kezébe akarták ragadni, fiatal protestáns „papokat” hozattak külföldről, vagy maguk küldtek ki ifjakat a németországi protestáns főiskolákra, honnan néhány év múlva mint „papok” jöttek vissza s a földbirtokosok segélyével egyszerűen elfoglalták a plébániákat, melyeknek a nagy paphiány miatt többnyire régóta egyáltalában nem voltak papjaik. Attól azonban óvakodtak az új „papok”, hogy a nép csak meg is sejtse, hogy ők más hit papjai, mint katolikus elődeik voltak.

Egészen úgy viselkedtek kezdetben, mintha katolikus papok volnának; sokhelyütt még Pázmány korában is (1620 körül) miséztek és gyóntattak is a protestáns lelkészek,³ holott Luther szerint a mise bálványozás, a fülgyónás pedig ostobaság. 1557-ben még szentképek, oltárok, *papi öltözetek s misék voltak divatban, még Debrecenben is*. Csakhogy a prédikációkban s iskolákban lassan és észrevétlenül egyre jobban becsempészték a nép szívébe a német és svájci hitújítók

¹ Histoire générale de la civilisation en Europe, XII. Lec. I. Heltinger: Apologie des Christent., II. 2. k. 432. l.

² Protest. Figyelmez., 1870, 396. lap.

³ Fraknói: Pázmány Péter és kora; a kánoni vizitációkról szóló részekben.

eszméit; közbe több zsinatot tartottak s erősen összehozták, egymást támogatták a nép rászédésében.

Csak lassankint nyíltak fel a szemek; hiszen eleinte még az Egyházzal nyíltan elégedetlenkedők is *katolikusoknak hitték magukat*. Az 1545-iki erdői protestáns zsinaton pl. még keresztülment a hitcikkely, hogy a „püspököket örömmel akarnók hallgatni és nekik engedelmeskedni, *csak el ne térnének az evangéliumtól*”, s hasonlóképp vallják, hogy „az úrvacsorában valósággal adatik Krisztus teste és vére”.

Mikor aztán a nép lassan mégis észrevette, hogy akarata ellenére eltérítették ősei vallásától, nagy buzgalommal járt utána, hogy katolikus papokat kapjon. *A temesvári „protestánsok” magához a pápához fordultak, hogy küldjön nekik jó papokat, akik magyarul is tudnak s akik ellene tudjanak állni a prédikátorok hamis tudományának.*¹ Csakhogy a pápának annyi magyar papja nem volt, s a dolog ennyiben maradt; mígnem az utána következő nemzedékeket a protestáns templom és iskola mindig teljesebben egyházellenes szellemben nevelte. Így lett protestánsná mesterségesen és kényszerülve Magyarország kétharmada.

Midőn Pázmány fellépett és nagyszerű műveit a protestantizmus ellen kiadta, a műveltebbek nagy része ismét visszatért ugyan a katolikus hitre, de a makacsabbak annál elkeseredettebben keltek az új hit védelmére, főleg gúny, szidalom, erőszak s az országgyűlésen a „sérelmek” végtelen hangoztatása által, mennél jobban érezték, hogy észokoskodásokkal, főleg Pázmánnyal szemben, többé nem győzik. Ismeretes ugyanis, hogy *Pázmánnyal minden hitvita voltaképp véget ért*; „Kalauz”-ára senki sem mert cáfolatot írni, mígnem drága pénzen latinra fordítva kiküldték Wittenbergbe, a protestantizmus főfészkébe, ahol végre a legidősebb s „legtudósabb” tanár, Baldwin vállalkozott a cáfolatra: csakhogy 10 évbe került, míg ez a cáfolat

¹ L. Dedek: A kat. egyh. tört.

megjelent. Pázmány néhány hónap alatt irt feleletet reá, mely *mindmáig válasz nélkül* maradt.

Ehelyett már most más fegyverekhez fordult a protestantizmus. Az országgyűlésen viharosan követelte a jezsuiták kiűzését az országból (hisz Pázmány is az volt); közben Kassán három ártatlan katolikus papot kivégeztek, miután hiába szólították fel őket a hitújítás felvételére. Ugyanebben az időben Bethlen egy tisztje kálvinista nemesekkel éjnek idején megrohanta Jászót s az itteni premontrei kanonokokat részint felkoncoltatta, részint fogságba vitte. A tordai gyűlés elrendelte az egész váradi káptalan kiűzését, mivelhogy „a pápai tudományhoz ragaszkodtak”, sőt virágvasárnapján, a körmenet alkalmával, egy hittagadót kivéve, mind leölték őket a protestánsok s a vár árkaiba dobták.¹ „S a legújabb korszakban napfényre került adatok szerint Erdély fejedelmi korszakában mily hevesen üldözték a katolikusokat! A sokat emlegetett protestáns türelmesség törvények által teljesen megfosztotta őket a vallás szabad gyakorlásától; püspökjük nem lehetett; felsőbb iskolákat Kolosmonostoron kívül seholsem állíthattak; templomokat nem építhettek; istentiszteletre nem mehettek; egyházi körmeneteiket szétzavarták; a szerzeteseket mindenünnen kiüldözték; a papok leveleit lefoglalták stb., stb.”²

Az 1681-iki soproni országgyűlés okiratai szerint a katolikusokat sokhelyütt kirekesztették a hivatalokból és céhekből, sőt még *szolgákul sem fogadták fel őket, ha hitüket meg nem tagadták*; lelkészeiket bálványimádóknak nevezték; a katolikus házasságkötéseket gátolták; a katolikus szertartásokat eltiltották; katolikus főurak sírboltjait kifosztották; a jobbágyokat katolikus uraik ellen lázították; katolikus bírakat s

¹ Lányi—Knauz, i. m. II. kt. 65. és 188. lap.

² Erdélyi orszgy. emlékek, szerk. Szilágyi S. XV. E. 1669—1674., XVI. E. 1675—1679. Kiadja a Magy. Tudom. Akadémia, 1892—93. Lásd még Katolikus Szemle, X. kt. 148. köv. lap.

más tiszti személyeket elfogtak, megkínoztak, legyilkoltak s *homlokaikra vésett kereszttel az országúton hagytak*. Nemeseket leborotvált szakállal, bajusszal s hajjal közcsúfságra tették ki, másoknak nyelvét metszették el, másokat meg *eladtak a törököknek*. Katolikus papokat télen mezítelenül lovak mellett faluról-falura cipeltek; félmázsányi köveket kötöttek rájuk s ütésekkel kényszerítették őket, hogy e teherrel táncoljanak s tűzön átugorjanak; ugyanezeket csalánbatüskékbe hengergették, kutakba vetették; vagy *megnyúzták*, kezeiken, lábaikon *megpatkolták*, mások hátán dohányt vágta¹... De ne folytassuk tovább, nehogy sükségen fölül kelljen e keserű emlékeket fellevenítenünk.

Aki elfogulatlanul tanulmányozza ama korszakok művelődéstörténetét, tudni fogja, hogy e tényeket nem lehet elhomályosítani irányzatos *Jósika-* és *Jókai*-féle regényekkel, szindarabokkal,² vagy Szelepcsényi érsek megrágalmazásával, mintha *vallásuk* miatt idézte volna pörbe a *politikai* összeesküvésben vétkes protestáns papokat. Mindenesetre annyi világos e tényekből is, hogy a protestantizmus elterjedésének Magyarországon is megvoltak a nagyon is természetes és nagyon is kevésbé természetfölötti jellegű okai. És inkább az a csodálatos, hogy katolikus maradt az ország nagy része s nem sikerült egészen az új hitre átcsalni, semhogy a protestantizmus elterjedése csodadolog volna.

Nem kisebb embernek, mint a protestáns *Nagy Frigyes* porosz királynak szavaival végzem tehát feleletemet a kérdésre: mikép terjedt el a protestantizmus? A hitújítás e fejedelmi oszlópa így nyilatkozik „brandenburgi emlékiratában”: „Ha a reformáció előhaldásának okait egyszerű indítóokaira akarjuk vissza-

¹ Komárik: Magyarország oknyomozó története. I. kiad. 11. lap.

² Pl. a „II. Rákóczi Ferenc fogsága” stb.-vel.

vezetni, azt találjuk, hogy az *Németországban* (és mi hozzátehetjük *Magyarországban is*) az *érdek műve volt, Angolországban a szerelemé, Franciaországban pedig az újításvágyé*".¹

Az egyházak terjedése manapság.

Hogy fejtegetésünk teljes legyen, vessünk egy futó pillantást a katolikus Egyház és a protestáns egyházak *mainapi* terjeszkedésére is.

Ha főhadnagy úr Räss püspök vagy a megtért Rosenthal hatalmas műveit a *megtértekről* átlapozza, vagy — ami sokkal közelebb fekszik — *Hahnekamp*: „Magyar konvertiták” c. művét átolvassa, azt hiszem, meg fog győződni róla: hogy akik más hitűekből katolikussá lesznek, azok többnyire *nemes, eszményi lelkek*, akik gyakran áldozatok s hosszú küzdelmek révén jutnak el a katolikus Egyházba, hol aztán holtig ott-hon érzik magukat.

Viszont valahányszor azt olvasni pl. a lapokban, hogy valaki a katolikus hittől eltért, többnyire ott van a magyarázat is, hogy vagy pénzérdek vagy egyenetlenség, vagy válásügy, vagy tiltott szerelem stb. az áttérés végső rúgója. Mint a szellemes gróf de Maistre egy protestáns hölgyhöz intézett levelében írja: „Mi oly férfiak névsorát mutathatjuk fel, akiket méltóság és rang, szellem és tehetség tüntet ki, s akik a vélekedés és nevelés minden előítéletét legyőzve meghajoltak a felismert igazság előtt s visszatértek az Anyaegyház kebelébe. Ugyan kérem, kíséreljék meg önök is hasonlóképp összeállítani azok lajstromát, akik a katolikus hitet elhagyták s valamelyik felekezethez csatlakoztak! Legtöbbször azt fogják találni, hogy ezek az emberek vagy *hitvány kéjencek*, vagy *nyugtalan fejek* (des mauvais têtes) vagy egyáltalán teljesen elzüllött alakok.”²

¹ V. ö. *Philalethes* I. m. 27. o.

² Rosenthal: *Convertitenbilder aus dem 19. Jahrhundert* (Schaffhausen, Hurter, 1865). I. k. XVIII. l.

S ez nemcsak nekünk katolikusoknak tűnik fel így! A porosz IV. Frigyes Vilmos, ki méltányos gondolkodásáról híres volt, szintén így nyilatkozott egyszer: „Sok jó juhocska szökött meg már a protestáns lelkipásztoroktól, de akik viszont a protestantizmusra áttértek, legnagyobbbrészt bakok voltak”.¹ Vajmi sokan csak azért térnek át a protestáns vallások valamelyikére, mert az kényelmesebb s lehetővé teszi, hogy az ember egészen hitetlenül, akár a pogány, éljen és mégis kereszténynek tartsák. Ilyenek pl. a protestánsok panaszai szerint azok csaknem mind, akiket a nemrég lezajlott „Los von Rom”-izgatás folytán nyert a protestantizmus. Egy francia protestáns, Yves Guyot így ír a „Siècle”-ben: „A protestantizmus nem szűkeblű vallás. Hozzáilleszkedik minden hitvalláshoz s mindenkinek az egyéni felfogásához alkalmazkodik”. Az „Action française”-ben pedig egy hírneves protestáns prédikátor ezeket vallja ki: „A protestantizmus az átmenet a hitről a hit teljes megtagadására, a katolicizmusról a vallástalanságra, a Golgota világokat kormányzó magaslatáról egy bölcselet feneketlen mélyeire, mely minden kigondolható rendszernek sírja. Franciaországot *protestánssá* vagy *vallástalanná* tenni egy *dolog*. Lelkipásztoraink felerésze Istenben sem hisz, a többi pedig legalább is a Szentháromságot nem hiszi, melyen pedig, mint hármasszlop, egész hitünk nyugszik”. Egy másik protestáns pedig hozzáteszi: „... Teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a franciák, akik az utolsó század folyamán a katolikus vallástól elpártoltak, elpártoltak a kereszténységtől is”.²

És ezen nem is csodálkozhatunk, ha megszívleljük, hogy még az egyik legeslegmodernebb (protestáns) bölcselet, Nietzsche is, aki pedig valóságos rajongással gyűlölte a katolicizmust, a protestantizmusban csak „a kereszténység egyoldalú megbénulását” látja s felkiált: „Mennyi sör rejlik a protestáns keresztény-

¹ V. ö. Kerschbaumer: *Pater familias*, 635. l., Göbel: *Exhorten* I. 353. l.

² Sendbote (Innsbruck), 1901. IV. sz.

ségben! Elképzelheti-e valaki a keresztyénységet lustább, szellemileg eltompultabb és nyujtózkodóbb alakban, mint aminő egy német átlagos-protestáns vallása?"

*

Mindezekkel szemben mily egészen más látványt szokott nyujtani a katolikus megtértek képe!

Ime egy *Krisztina*, svéd királyné, aki 28 éves korában Európa egyik legszebb koronájáról lemond, hogy katolikussá legyen; egy *Esterházy Miklós gróf*, aki nem bánja, ha az apai házból s apai örökségből kitagadják s neki, mint hazátlan, bolyongó szegénynek kell szolgálatba lépnie, de meggyőződése ellenére protestáns nem marad; egy *Henry Tamás*, aki inkább milliókról mond le, csak az ősi katolikus hit szolgájává tehessen; egy *Lane-Fox György*, aki, hogy áttérhessen, feláldozza évi 40.000 font sterlingnyi jövedelmét, melyet protestáns testvére foglal el; egy *Evers György*, aki mint dánországi gazdag protestáns lelkész, Luther műveit tanulmányozva meggyőződik az anyaegyház igazságáról s lemondva dús állásáról, feleségével s gyermekeivel együtt koldulni megy;¹ egy *lord of Ripon*, aki, mint a szabadkőműves páholy nagymestere, a katolikus hittudomány és egyháztörténet tanulmányozása folytán époly buzgó híve lett az Egyháznak, mint azelőtt ellensége volt;² egy *Hensel Lujza* és *Cordula Peregrina* költőnők, kik közül amazt a szüzesség kultusza vonzotta a katolikus Egyházba; emez pedig midőn megtérése miatt szülei az apai házból kiutasították, finom úrileány létére az ősi hit szereteteért közönséges cselédleánynak szegődött; egy *Stolberg-Stolberg Frigyes Lipót gróf*, államférfiú és történetíró, akinek egész környezetével meg kellett hasonlania, hogy megtérhessen, s akit legkedvesebb barátai is elhagytak s keserű panaszokkal illettek megtérése miatt. Mekkora a különbség ezek s az aposztata katolikusok között!

¹ Wetzel: Phrasen, 42. l.

² U. o., 55. l.

Az említett *Stolberg grófnak* így írt egyik hű barátja s író társa, az istenfélő *Lavater*, midőn *Stolberg* a katolikus hitre tért:

„Légy dísze a kat. Egyháznak! Gyakorold az erényeket, melyek a nem-katolikusokra nézve lehetetlenek; mutasd meg tetteiddel, hogy hited változtatásában nagy cél vezetett s te ezt a célt elérted. Légy te is szent, minő *Borromei Károly* volt! Nektek vannak szentjeitek, nem tagadom; nekünk nincsenek, legalább nem olyanok, mint a tieitek . . . Magam is tisztelem a katolikus Egyházat, mint egy ősrégi gazdagon cifrázott fenségteljes gótépületet, mely ősrégi, drága emlékeket őriz. Ezen épület romlása lenne minden kereszténységnek a pusztulása...” (Levél *Stolbergnek*, 1881 jan. 12.)¹

Hogy sem *Lavater*, sem a többi protestánsok nem vonják le a következtetéseket e sokatmondó vallomásokból, erről nem tehetünk; de helyettük levonhatjuk azokat mi magunk: hogy t. i. aki tehát a kat. Egyházat rombolja — akár azáltal is, hogy belőle kilép —, az *Lavater* szerint is magának a kereszténységnek romlásán dolgozik. S amint a katolicizmushoz csak azok szoktak hűtlenné lenni, akik magára a kereszténységre is ráúntak, úgy viszont igen sokan éppen az igazi keresztény elvek s ezek gyakorlata miatt lépnek a kat. Egyházba. Ismeretes dolog pl., hogy a távol földrészek misszióiban igen sokan lesznek katolikusokká még pedig ott is, ahol angol pénzen fenntartott protestáns missziók küzdenek a katolikus hithirdetők ellen és gazdag templomaikkal, iskoláikkal, sőt földi előnyök kínálgatásával csábítgatják magukhoz a szegény népet. Számos protestáns utazó, államférfiú, sőt lelkész vallomása szerint e jelenségnek az a magyarázata, hogy a népet a katolikus hithirdetők s apácák önfeláldozásának szemlélése ragadja a katolikus Egyházba, míg öhozzájuk többnyire csak azok jönnek, akik a vallásból is üzletet csinálnak.

Jellemző egy protestáns „püspök” mondása is,

¹ Rosenthal: *i. m.* I. k. 21. 1.

mely szerint a protestánsok nem bánják, hadd építsenek a katolikusok templomokat s iskolákat, amennyit akarnak; csak azt kell megakadályozni, hogy kórházakat ne építsenek melléjük; mert akkor, úgymond a protestáns püspök, a protestánsok elvesztették a versenyt.¹

Megértjük ezt, ha a katolikus irgalmasság és karitás gyakran hősi megnyilatkozásait: a *De Veuster Dem-jén*-eket és annyi mást, figyelemmel kísérjük. A Trinidad szigetén levő belpoklos-kórházról olvashatni a freiburgi missziólapban, hogy midőn ott egy fiatal apáca a megerőltetett munka s a ragály miatt önfeláldozó felebaráti szeretetének áldozataképpen meghalt, a kórházban alkalmazott protestáns orvosok tiszteletből maguk vitték a koporsóját a vállukon a temetőbe, s ugyanakkor egyikük úgy nyilatkozott, hogy valahányszor az apácákat, ezeket a gyakran előkelő származású „párisi hölgyeket” mintegy őrangyalokként látja a betegek között működni, alig állhatja meg, hogy csodálatában a lábukhoz ne boruljon.²

Az említett Trinidad szigetén történt néhány év előtt — s ezzel egy újabb, nagyon fontos ponthoz érünk —, hogy egy 18 éves belpoklos fiatalember, kit a kórházban katolikus apácák ápoltak, felkereste a brit helytartót és bejelentette kilépését az anglikán egyházból, s hogy ő katolikussá lesz. A helytartó ráförmedt, hogy „persze az apácák beszélték rá e lépésre?” „Egyetlen egy szóval sem — felelte a fiatalember —, még csak kápolnájukba sem hittak soha. Csakhogy láttam a kórházban a katolikusokat meghalni, s én akkor elhatároztam, hogy katolikus leszek, mert én is oly szépen szeretnék meghalni, mint azok!”³

Ime, főhadnagy úr, ez is nagy, sőt talán a legfőbb különbség az áttérések között; a halálos ágyon sok

¹ Kath. Kirchenzeitung, Salzburg, 1903 szept. vége felé.

² Die kath. Missionen (Freiburg, Herder), 1903. Die Aussätzigenpflege in den kath. Missionen.

³ Ugyanott.

protestáns (főleg hitehagyott) lesz katolikussá; míg viszont igen kevés tér át a protestáns hitre a végső órán! Pedig nagy igaz, hogy a halálos ágyon nem szokás hazudni! S honnan van az, amit egy hírneves orvos írt naplójába, miután fél évszázadon át sokezer embert látott meghalni: „Ötvenéves orvosi ténykedésem folyamán semmisem hatott meg annyira, mint a halál látványa. Határozott hitetlenek halálán vigasztalhatatlanság és kétségbeesés a főjelenség; ritka-kemény lelkek néha hideg, sötét nyugalommal is halnak meg; de bizonyos kész örömmel csak egy hal meg, a jó katolikus!”¹

Soha nem hallani, hogy protestánsból katolikussá lett emberek áttérésüket a halálos ágyon megbánták volna, míg az ellenkezőre gyakori a példa. Hány hitehagyottnak képe pl. *Jámbor Pál*, az író, képviselő és gimn. igazgató esete,² aki nem bírt nyugodtan meghalni, míg vissza nem tért a katolikus Egyházba. Megtérése után így szólt halálos ágyán: „Teljesen nyugodt vagyok, egy életet mentettek meg; köszönöm szívességüket. Érsekemtől bocsánatot kérek!” Azelőtt a halált említeni sem volt szabad előtte: most egészen bátran kijelentette, hogy a római katolikus szertartás szerint akar eltemettetni. — *Damjanich János*, a hírneves magyar tábornok, a kivégeztetése előtti estén (Aradon, 1849 okt. 5.) hidegen elbocsátotta a gör. keleti lelkészt s a katolikus hitre tért. A minoritát, akinek kezébe a tábornok hitvallását és gyónását letette, a gyónás után megölelte s mintegy 5 percig szívéhez szorítva tartotta.³ — Érdekes eset szintén hazai történelmünkől *Forgách Mihály* grófé, aki *Forgách Ferenc* bíboros öccse volt. Oly buzgó protestáns volt eleinte, hogy Wittenbergben az egyetem rector magnificus-ának választották. „Valahányszor kálvinista tanítónak köny-

¹ Wetzel: Das Credo, 107. l.

² A. Hahnekamp: Magyar konvertiták, Bpest, 1900. 100. s k. l.

³ V. ö. Gracza: A szabadságharc története. 1294. lap. (Hahnekamp, i. m. 49. l.)

vére talált, addig meg nem nyugodott, míg által nem olvasta; de utolsó pihenésekor csak ugyan meghajtá szívét a Szentlélek malasztjának: otthagya azt a valást, melynek igazságát oly sok iszonyú könyvolvasással hiába kereste addig." — S megbánta-e megtérését? „Halálos betegségében már mikor az utolsó óra végső lélekzetét várá, megölelvén édes bátyját, Forgáth Ferentzet, Esztergomi Érseket, és fejét ölébe hajtván, így köszönte meg Pázmány Péter hallatára, az Atyafiúi szép kegyességet és szeretet: „Isten hozzád, édes Testvérem! bátyámnak mondani már nem merlek: mert Atyám vagy; holott (hiszen) te általad születtem a Krisztusban: a te siralmid és könnyhullatásid, a te buzgó imádságid vezettek engem erre az igaz vallás ismeretére.”¹

Végre még egy igen jelentős körülményt is számba kell vennünk az egyházak mai növekedésénél; a egyes házasságokat. Ahol katolikusok és protestánsok együtt élnek, a vegyesházasságok természetesen mindig gyakoriak. Ezek pedig névleg vagy tényleg többnyire a protestáns felekezet javára válnak, minthogy a egyes házasságnak rendesen egyik *oka* s csaknem mindig közvetlen *következménye* a buzgó keresztény hitélet elernyedése; ami pedig *teljesen a protestáns fél malmára hajtja a vizet*. Évenként sokezer lelket vesz el az Egyház a vegyesházasságok folytán.

És mégis, mindennek dacára mi a *végeredmény*? Melyik egyházat segíti, illetőleg engedi a Gondviselés a legnagyobbá fejlődni valamennyi között?

Egyesegyedül a római katolikust! Ennek az Egyháznak egymagának sokkal több hive van, mint *valamennyi* protestáns egyháznak összeadva! A lehető legpontosabb statisztikai kutatások szerint² a világon élő 550 millió keresztény közt

¹ Molnár János: A megtérő református elmélkedéséről (Nagyszombat, 1773. Bevezetés). — L. Hahnekamp, i. m. 72. l.

² H. A. Krose S. J.: Die Verbreitung der wichtigsten Religionsbekenntnisse auf der Erde. Stimmen aus Maria-Laach, 1903. II. 6. és 7. füzet.

római katolikus 267,000.000 lélek,
protestáns (mind összevéve) 166,000.000 „

míg a többi 117,000.000 lélek sem nem katolikus, sem nem protestáns, hanem különféle schizmatikus egyházak közt oszlik meg.

S ha az *egységes* vallásfelekezeteket, a szorosabb értelemben vett egyházakat külön-külön vesszük tekintetbe, micsoda törpe-egyházak azok mind a 267 milliót számláló katolikus Egyházzal szemben!

Kérem főhadnagy urat, elbírsa-e ezt a két tételt:

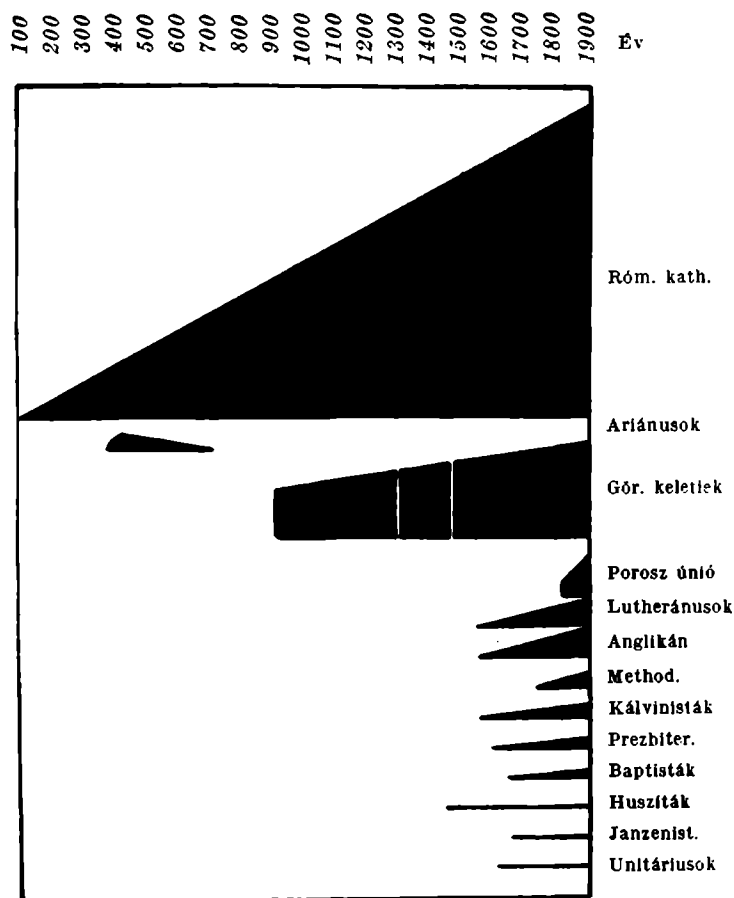
1. A földön élő 545 millió keresztény nyilván nem képez mind egy egyházat, hanem kb. 400 egészen különböző vallásfelekezetre s egyházra oszlik, melyek közül, minthogy egymással ellenkeznek, *csak egy lehet a Krisztus-alapította egységes Egyház*, az „igazság oszlopa s erőssége”, melyben az „igazság Lelke” van, s mely e lélek vezetése mellett „minden igazságnak”, a *teljes igazságnak* egyedüli letéteményese?

2. Az isteni Gondviselés nem engedheti meg, hogy a keresztény Egyházak közül éppen a *hamisak terjedjenek el legjobban*, s az igaz Egyház úgyszólván eltörpüljön bármely más, hamis egyház mellett.

Ha e két tételt aláírja, főhadnagy úr, akkor kérem, tegyen félre minden melléktekintetet és előítéletet és vegye figyelembe egy percre a következő táblázatot:

Római katolikus	kb. 267 millió lélek ¹
Görög és orosz nem egyesült	„ 109 „ „
Porosz-egyesült protestáns	„ 30 „ „
Luteránus	„ 25 „ „
Anglikán államegyházbeli	„ 25 „ „
Metodista	„ 12 „ „
Kálvinista	„ 10 „ „
Prezbiteriánus	„ 10 „ „
Baptista	„ 7 „ „
Örmény nem egyesült	„ 5 „ „
30-féle orosz raszkolnik együtt.....	„ 3 „ „

¹ Ezek teljesen ugyanazon hitet vallják s a római pápát vallják fejüknek, csak *szertartásukban* tér el kb. 10 millió görög s egyéb szertartású katolikus a többi 260 millió *latin szertartásútól*.

Jegyzet. Az egyes egyházak fennállásának idejét a vízszintes irány, tagjaik számát a függőleges vonal képviseli. Amaz irányban kb. 1 mm 20 évet, emebben kb. 1 mm 5 millió lelket képvisel. A tagok számának ingadozását csak egy felekezetnél tüntethettük fel: a görög nem egyesülteknel a két megszakítás az ortodox egyház két rövidtartamú visszaolvadását jelenti a róm. kat. Egyházba. A kisebb protestáns felekezeteket azért sem tüntetjük fel, mert a nyomda megfelelő hajszálvékonyságú vonalakat képtelen előállítani. (Az utolsó két vonal máris aránytalanul vastag ugyanezen okból.)

A többi sokfajta protestáns felekezetek (zwingliánus, janzenista, ókatolikus stb.) mind még kisebbek; van olyan is, amely 100.000 lelket sem számlál. (V. ö. Juraschek, Hammerstein [Katholizismus u. Prot., Trier, 1894.], Baumgarten [Die kath. Kirche in Wort u. Bild, Leogesellschaft, Wien], Wilmers [Lehrbuch der Rel., Münster, 1894., 513. l.] és Krose [Stimmen aus M.-Laach i. h.] számításait.)

Megjegyzendő, hogy a katolikus 267 millió *teljesen* egy egységes Egyház, míg az egyes protestáns egyházak még önmagukban sem oly egységesek, hogy egymással ellenkező tanokat meg nem tűrnének; még a legfontosabb kérdésekben is, pl. hogy Isten-e Krisztus? Ha valaki a 267 millió katolikussal az összes protestánsok 166 millióját állítja szembe — bár még akkor is *100 millió a katolikus többlet* —, az ilyen egyszerűen túlteszi magát a tényen, hogy *egységes „protestáns” felekezet nincs* és hogy az egyes protestáns (vagy schizmatikus) egyházak közt gyakran *nagyobb* a különbség, mint némely protestáns és a *katolikus Egyház* közt. A 166 millió „protestáns” hasonló joggal mi 384 millió „katolikust” állíthatnánk szembe, mert a szakadár egyházak is katolikusoknak tartják és nevezik magukat és sokkal közelebb állnak a (római) katolikus Egyházhoz, mint pl. a kálvinisták az anglikánokhoz vagy baptistákhoz, — hiszen csak egyetlen-egy dologban: a pápa fennhatóságának kérdésében térnek el tőlünk.

A kat. Egyház mellett valósággal eltörpülnek az aprócska protestáns egyházak; mint valami hatalmas, felséges bazilika mellett az apró útszéli kápolnák, melyek még hozzá önmagukban is megszakadtak és megrepedeztek. Mit gondol már most főhadnagy úr: melyik az az egyház, melyet Krisztus alapított, a kősziklára épített és az igazság oszlopa- és erősségeül rendelt?

És amire szintén a mellékelt grafikus szemléltetés figyelmeztet: melyik az az egyház, mely *Krisztus napjaitól a mai napig* fennállt, s amellyel — ígérete szerint — Krisztus együtt maradt *mindennap* és együtt is marad a világ végezetéig?

A fejlődés és az Egyház.

Tisztelendő Uram!

Mi tagadás benne: a felhozott gondolatok, a számok s főleg az idézetek tömege erősen megrendítettek bennem a rokonszenvet, melyet a protestantizmussal szemben éreztem. Természetesen itt is az volt a főbaj, hogy az első benyomások szerint ítéltém, holt bizony mint sok más dologban, úgy itt is áll, hogy a külszín csal, s nem mindig az az igaz, amit leghangosabban s mint legdivatosabbat hirdetnek.

Viszont azonban kereken ki kell jelentenem, hogy a római Egyház iránt is legföllebb csak tisztelem növekedett, de bizonyos körülmények miatt még mindig óriási ellenszenvet érzek irányában. Így pl. nem tudom neki megbocsátani, hogy oly *maradi, túl konzervatív*, s mikor az egész világ mozog, halad, fejlődik — éppen a protestantizmus is nagyszerű fejlődést, mozgást, életet mutat fel —, egyedül őbenne *nincs semmi élet, semmi fejlődés, semmi előrehaladás*. Rendjén van-e ez így?

... főhadnagy.

Főhadnagy Úr!

Meg ne nehezteljen, kérem, ha ezúttal azzal kezdem, hogy: no, de most igazán fején találta a szöget!

1. Mert, hogy ezzel kezdjem: igazán mindig *előnyt* jelent a „mozgás”, a „fejlődés”, a „haladás”?

Például, ha ön házat épít, vajjon mit szeret jobban: azt-e, ha a háza változatlanul s mozdulatlanul áll, mint a szikla? Vagy: ha egy szép napon, mint nem nagyon rég San Franciscoban, Messinában megindul alatta a talaj és a ház — „mozogni” kezd és összedől?

No lám, vannak dolgok, amelyeknek éppen a *szi-lárdság*, a maradandóság, ha önnek úgy tetszik: a hiperkonzervativizmus, azaz a *feltétlen* konzervativizmus a fő előnyös tulajdonságuk, kellékük. Nos és hogy ilyen dolog az *Egyház* is, nyilvánvaló abból, hogy Krisztus is *épületnek, sziklára* emelt épületnek, az

apostol pedig *oszlopnak és erősségnek* nevezi. Köszönöm szépen a sziklát, az épületet, az oszlopot, amely *mozog, inog* vagy „*haladni*” s bármely irányba „*fejlődni*” kezd!

2. Lényegtelen dolgokban vagy *fejlődésre* szánt dolgokban viszont éppen az Egyház mutat fel szakszerű fejlődést. Hiszen éppen amiatt hagyták el pl. *Döllinger* és az „ókatolikusok” az Egyházat, mert ez — bár a helyes korlátok közt — *fejlődni* merészelt s hitcikkelynek jelentett ki valamit, amit azelőtt is hitt ugyan a kereszténység, de ami nem volt *kihirdetett* hitcikkely. — Egyébként ha „*fejlődés*” alatt *benső*, pezsgő hit-élet kifejtését értjük, akkor valóban sokkal inkább fejlődik és él a katolikus Egyház, mint a protestáns felekezetek. A 20.000-re tehető kínai vértanú hat év előtt, úgyszintén a katolikus missziókban működő 40—50.000 hithirdető és háromszor annyi apáca magában is eléggé bizonyítja, mily pezsgő hitélet folyik a katolikus Egyházban.

3. Éppen az a legszebb az Egyházon és azért érdemli meg nemcsak tiszteletünket, de szeretetünket és rokonérzésünket is, hogy *konzervatív*, hogy marandó és változatlan; mert éppen emiatt tudjuk róla, hogy teljesen az a mai napon is, amivé Krisztus Urunk maga tette. „Soha Róma a hitújítások előtt meg nem hajolt!” — kiáltott fel a protestáns Herder¹ és igaza van: az Egyház inkább az *egész keletet* veszni engedte, semhogy hitvallásából egyetlen egy szót engedett volna kitörülni; s inkább elvesztette az egész *angol népet*, semhogy a Krisztustól szentséggé emelt felbontathatlan házasság tisztaságát egy királyi kéjenc kedvéért feláldozta volna. És éppen ez az Egyház legnemesebb jellemvonása: *nem enged egy pontot sem megváltoztatni a Krisztustól átvett, örökbe kapott tanon* úgy, hogy e tekintetben valóban elmondhatja önmagáról, amit az Úr mond önmagáról Malakiásnál: *Ego enim ... non mutor, én ugyanis nem változtam.*²

¹ Wetzel: *Das Credo*, 89. l.

² 3, 6.

Még szertartásai is úgyszólván oly régiek, mint őmaga, s oly általánosan kiterjedtek, mint őmaga. Mély igazság rejlik azon tapasztalatban, melyet egy Amerikába kivándorló fiatal ember írt meg övéinek néhány év előtt „Mikor New-Yorkban kiszálltam, hirtelen iszonyú honvágy fájdalma lepett meg. Senkisémet törődött velem, az édes hazai nyelvet sem hallottam többé úgyszólván sehol. Nyomott hangulatommal beléptem egy templomba. A pap ugyanolyan miseruhában állt az oltárnál s a kórusról ugyanoly orgonaéneket hallottam, mint odahaza kis falusi templomunkban; úgyhogy azt hittem, mintha egy csapásra ismét haza, otthonomba jutottam volna. Legmélyebben azonban a praefatio hatott meg. Mint reszketett egész belsőm az örömtől az ismert szavak hallatára: „Sursum Corda!“ „Fel a szívekkell!“ Aranyhegyeket ígértek nekem: nos, azokat nem találtam meg; de hitemet és Egyházamat megtaláltam itt is és vele az ő vigasztalását!“¹

Az Egyház nem is tehet másként; neki Szent Pál szavaihoz kell alkalmazkodnia: „Ha szintén mi, vagy az *angyal mennyből* hirdetne is nektek valamit azon kívül, mit nektek hirdettünk, *átok alatt legyen*“.² „Ha ki nektek hirdet valamit azon kívül, mit átvettetek, *átok alatt legyen*“.³ „Egy az Úr, egy a *hit*, egy a keresztség. Egy az Isten és mindenek Atyja“.⁴ „Kérlek pedig titeket, atyámfiai! vigyázzatok azokra, kik *visszavonásokat* és *botránkozásokat* támasztanak azon tudomány ellen, melyet ti tanultatok és kerüljétek őket“.⁵ „Mert az afféle ál-apostolok, álnok munkások, Krisztus apostolaivá átalakítván magukat“⁶ stb. stb. Hogy lehet ezek után az Egyház más, mint konzervatív és változhatatlan?

4. És végül nézzünk csak kissé szemébe annak a

¹ Wetzel: Das Credo, 61. l.

² Gal. 1. 9.

³ U.-o., 1. 9.

⁴ Efez. 4, 5, 6.

⁵ Róm. 16, 17.

⁶ II. Kor. 2, 13.

„haladásnak” és „fejlődésnek”, melyet ön a protestantizmuson magasztal. Tudja-e, főhadnagy úr, hogy ezen a „fejlődésen” maguk a mélyebbre tekintő protestánsok jajgatnak legjobban? Tudja-e, hogy az a fejlődésképeség, mely a protestáns „szabad kutatással” és „szabad vélekedéssel” egybefügg, egyúttal a bomlás csirája a protestantizmusban?

Természetes is: mikor egy összefüggő tanrendszerben mindenki azt javíthatja s fejlesztheti, amit akar, a maga módja szerint, csoda-e akkor, ha a végeredmény csupa szakadozottság, szétrepedezettség és bomlás? Csoda-e akkor, ha az egyik protestáns teológus azon panaszkodik, hogy az evangéliumból a sokféle magyarázat folytán már végül más sem marad meg, mint a — bekötési tábla, a másik pedig (*Harms Claus*, † 1855) így jajgat: „Az összes hitcikkelyeket, melyekben mi protestánsok megegyezünk, ráírhatnám a hüvelykujjam körmére!”

„Ha a protestáns kereszténységnek is oly egységes volna a hitvallása, istentisztelete, mint a katolikusoké — mondja *Lotze* —, akkor az egyes nemzeti egyházakra való szakadás nem *rontaná meg oly mélyen a vallásos érzület elevenségét*... Az egységes tan hiánya; az érzet, hogy a híveket nem az egységes tan, hanem az egyes lelkészek személyes felfogásai szerint vezetik; a tapasztalat, hogy ezen felfogások nem is beláthatatlan időtartamokban jelentékenyen változik; a nem mindig jogos, de nem is mindig jogtalan gyanú, hogy ezen változások okai közt politikai nyomások is szerepelnek: mindez bizonyos állami intézmény színében tünteti fel az egyházat, melynek nyomása általános elégtelenséget idéz elő...”¹

„Meredek és sikamlós az út — mondja a szerencsétlen *Döllinger*, aki végül, sajnos, maga is e „sikamlós” útra lépett² —, melyen a nemkatolikus felekeze-

¹ Mikrokosmos, III. 377. l. — *Hettinger*: *Apol. des Christ.* II. 2. 517. s k. l.

² *Kirche u. Kirchen*, 31. l.

tek ez irányban (az újítás irányában) mozognak. Először a *bizanciak* mondták ki: nekünk csak pátriárkák kellenek, s egy-egy pátriárka legyen az egyház egy-egy részének legfőbb feje, pápa nélkül és főpátriárka nélkül. Utóbb az *angol* egyház e kijelentéssel lépett fel: nem kell sem pápa, sem pátriárka; csak püspökök legyenek. A kontinens *protestánsai* folytatták a maguk részéről; nekünk püspök sem kell; elég, ha lelkészeink vannak s ezek felett a világi fejedelmek. Később pedig az angol s egyéb *újprotestáns* felekezetek még tovább mentek: nekünk, így szoltak, lelkészekre sincs szükségünk, elég, ha hitszónokaink vannak. Legvégül előállnak a *quakerek* s más új felekezetek, akiknek már a hitszónokok is feleslegesek, lévén náluk mindenki önmaga a saját prófétája, tanítója és papja. Ennél is tovább menni még nem sikerült, de beszélük, hogy az Egyesült Államokban már erről is tanácskoznak...

Ime, a határtalan újítás- és haladásvágy, melynek eredményét látva, *Jouffroy*, a hitetlen bölcselő, így kiált fel: „A protestáns katekizmusban senki sem láthat többé teljes, díszes, gazdag palotát, hanem csak tolvajoktól kirabolt s elpusztított épületet!”¹ Nos, ennél már csak többet ér a Péteren, a köszálon álló, kétezer éve rendületlen isteni építmény!

Tudja-e főhadnagy úr, hogyan beszél erről az építményről egy hírneves protestáns történetíró? Hallja csak!

„Az arabok egyik meséje szerint az óriási gizeh-i piramist vízözönelőtti királyok építették, s ez az építmény volt az egyetlen emberi alkotás, mely a habok pusztítását túlélte. Ime: ez a pápaság képe. Ezt is eltemették a nagy áradások hullámai; de mély alapjai voltak s ezek nem inogtak meg (— hja a köszál! —) s midőn az özön lefolyt, újra előállt, egyesegyedül kerülve napvilágra egy egész elveszett világ romjai

¹ Philalethes: Licht u. Finsterniß (Wien, 1866), 17. l.

között. A hollandi köztársaság eltűnt, a német birodalom eltűnt, a velencei nagy-tanács, az ősi svájci-szövetség, a Bourbon-ház, Franciaország parlamentje és nemessége eltűntek. De a változhatatlan Római Egyház ismét itt volt." „... És itt van most is, még pedig nem bomlófélben, vagy ódon romként, hanem telve léttel és erővel, holott minden más birodalom, mely vele egykorú volt, rég porrá omlott!”¹ „És nem lehetetlen — mondja tovább a protestáns tudós —, hogy még akkor is törhetetlen ifjúi erőben fog élni és virágozni, mikor majdan valamely új-zélandi utazó, széles romhalmaz közepén, a Londoni-híd egyik rég megrepedt ívéhez támaszkodva, a Szent Pál-székes-egyház² romjait fogja rajzolgatni.”³

Ime, Uram, ez a mi Egyházunk fődíszje: a *rendületlenség*, melyen évezredek viharai erőt nem vesznek!

Tudja-e különben főhadnagy úr, miként fest ez a szakadatlan „fejlődés” a protestáns egyházakban?

Ismeri-e például *Fraereisen*, protestáns tudós szavait, aki 1743-ban, mint a strassburgi egyetem rektora székfoglalójában így nyilatkozott: „A luteránus Egyház az egység szempontjából *földi gilisztához* hasonlít, melyet igen apró darabokra vágta, s melynek e darabjai mind csak addig mozognak, amíg van bennük némi erő; végül azonban teljesen elvesztik az életet és mozgást”.⁴

A protestáns világi *Hefenstein* panasza is erre int: „Hogy még egy, a protestáns egyháznak éppen nem a javára való jelenségre is rámutassunk: az egyenetlenkedésnek és szóharcoknak maguknak a protestáns lelkészeknek táborában valóban sem hossza sem vége.

¹ Macaulay: *Edinburgh Review*, 1840; I. Hettinger, i. m., 514. s k. l.

² Az anglikán államegyház középpontja.

³ *Critical and hist. essays*, 4. k., 98 l.

⁴ A. Philalethes, i. m. 26. l.

A sajtóban, a gyülekezetekben, sőt a prédikációkban egyaránt az a leverő tapasztalat várja a világit, hogy a mi vezetőink és hivatott tanítóink körében még a *legsarkalatosabb egyházi tanok kérdésében* is heves viták folynak?¹

„Ha az evangélikus nép — így panaszkodik *Stöcker*, a protestáns udvari hitszónok —, hátat fordít a katekizmusnak, azonnal egész sor nagytekintélyű s hírneves (evangélikus) hittudóst nevezhet meg, mint akikre támaszkodik... Pedig ez a hitetlenség a nép érdekében azonnal erkölcstelenséggé változik át”.² Bremenben, így lamentál az „*Evangelische Kirchenzeitung*”³ (de ez nemcsak Bremenről áll), mindenki azt prédikálhatja, amit akar. Egyazon szószéken délelőtt Istennek hirdetik Krisztust, délután tagadják istenségét. Olvasom, hogy egy protestáns pap (*Steudel*, st. remberti lelkipásztor) — de száz más is vele együtt — tagadja a Szentháromságot, Krisztus emberrélelétét s istenségét, Jézus mennybemenetelét s csodáit, a gondviselést, a világonkívüli személyes Isten létét, a lélek halhatatlanságát, a jók megjutalmazását s a gonoszok bűnhődését, — szóval jóformán *mindent*, amit a kereszténység alapelveként vall.⁴ *Kaftan*, *Ritschl*, *Harnack* s a protestáns teológia többi leghírnevesebb oszlopai egymás után megtagadták a kereszténység összes alaptanait s a *teljes hitetlenséget* hirdetik a német egyetemekről, mint evangélikus teológiát. Rendes jelenség aztán, hogy a fiatal hittanhallgatók, akik égő hittel szívükben mentek „teológiát” tanulni, a Krisztus-tagadó „teológiai” tanárok keze alatt félév múlva tökéletesen hitetlenekké lettek; s megesett, hogy ha aztán a deákegyesületekben néha hitviták támadtak a kereszténységről, a többi szakok

¹ *Wetzel*: *Phrasen*, 31. l.

² *Augsburger Postzeitung*, 1902 febr. 4-iki szám.

³ *L. Kölnische Volkszeitung*, 1901 dec. 12-iki szám.

⁴ *Cathrein*, *Stimmen aus M. Laach*, 1901 (61. kt.). 464. lap.

hallgatói a szentírási kereszténységet képviselték, míg éppen a „teológusok” tagadták azt.¹

Lám, ide vezet az, ha ott is fejlődést keresünk, ahol *rendületlen marandóságra* volna szükség és „oly hitvallásra, melynek változhatatlan a talaja s mely mintegy önmagában nyugszik, nem függve az időktől, sem azok szellemétől vagy tudományától” (Göthe).²

S ezzel a vád, melyet főhadnagy úr a katolikus Egyház ellen emel, önkéntelenül a protestáns felekezetek ellen irányul. *Szétszakadozottságuk, állhatatlanságuk és tanaik végnélküli változtatgatása biztos jelei annak, hogy elhagyták az egy igazság és „egy hit” útját.*³

Pedig ez a szakadozás, ez a bomlás nem esetleges kinövése; ez a protestantizmus *lényeges folyománya, természetes, szükségképpen gyümölcse*. Éppen a szabadkutatás elvénel s a legfőbb tanítótekintély elvetésénél fogva. „A protestantizmus a logikai félszegség és politikai elmosottság rendszere, — mondja Comte Ágost,⁴ a pozitivistá bölcselet megalapítója. És Schmol-ler, a protestáns társadalomtudományi tanár, 1903 elején kijelentette a porosz felsőházban: „Az evangélikus egyház léte a szabad vizsgálódással feltétlenül össze van fűzve. Ha elveszik tőle ezt a kutatási szabadságot, akkor csak egy marad hátra: *vissza kell térnie a katolikus Egyházba*”. És midőn egy Durant nevű protestáns azt hangoztatta, hogy a teljes felbomlás megakadályozása végett szükséges volna a vizsgálódási szabadságot bizonyos alapvető tanok meghatározásával korlátozni, azt felelték neki, hogy ezen indítvány *„egyszerűen a katolikus dogma talaján áll”.*⁵

¹ U. o. 450. l. — Kath. Kirchenzeitung: Große Zeitfragen, 1902. 414. köv.

² An Rat Schlosser; 1. Cathrein: Moralphilosophie, II. k. 18. l.

³ Efez. 4, 5.

⁴ L. Willmann: Geschichte des Idealismus, III. kt. 809. lap.

⁵ Kath. Kirchenzeitung, 1903 ápr. 10.

A szakadozást és egyenetlenséget tudvalevőleg maguk a reformátorok kezdték meg. Csaknem mulatságos dolog azokat a cifra veszekedéseket olvasni, melyeket a nagynevű hitújítók egymás fejéhez vagdostak. Zwingli szerint „Luther” az Isten ígéjének elferdítője és oly utálatos meghamisítója, hogy a marcionitákkal vetekedik; egyszerűen kivakarta a Szentírásból azon helyeket, melyek ellene szóltak¹. . . Luther pedig azokat, akik Zwingli bibliáján közreműködtek, „bolondoknak, szamaraknak, antikrisztusoknak” nevezi.² Nagyon tanulságos Kálvin egy levelének részlete Melanchthonhoz: „Egyáltalában nagyon fontos, hogy vigyázzunk, *nehogy a jövő századok csak sejtsék is, mekkora szakadások vannak köztünk*; mert valóban minden képzelhetőt felülmúló fokban *nevetséges*, hogy mi, kik most az egész világgal meghasonlottunk, egymás között sohasem voltunk egyakarattal a reformáció kezdetétől fogva”.³ S ez így megy tovább, még ugyanegy hitfelekezeten belül is. Janssen⁴ kimutatta, hogy mindjárt kezdetben (1567 körül) akárhány újhitű tanító mást sem tett, csak egymást szidta a prédikációban, miközben a nép elfelejtette a katekizmust; azt prédikálta, hogy pap-társa „az Úr szöllejét elpusztító disznó”, sőt valóságos verekedéseket rögtönöztek a megegyezni nem tudó, de egyházukat nyilván „fejleszteni” akaró reformátorok, ott helyben, a templomban, a jelenlevő nép nagyobb épülésére.⁵ — Ma pedig odafejlődtek a dolgok, hogy a protestáns Hartmann szerint a tudományos protestantizmus a kereszténység teljes tagadásához ért,⁶ és a protestáns teológus, Strauss a kérdésre:

¹ Zwingli, de Sacram. 37. ad Lutherum.

² L. Augsburg. Postztg. 1903 május 14-iki szám.

³ Beleuchtung der Vorurteile gegen die kath. Kirche, von einem prot. Laien Zürichs. I. 2, 82. lap. (Luzern, 1843). — Wilmers: Lehrb. der Rel. 5., 2. 525. lap.

⁴ An meine Kritiker, 202. lap.

⁵ Briefe aus Hamburg, 117. lap.

⁶ Selbstzersetzung des Christentums c. művének ez a végkövetkezménye.

„keresztények vagyunk-e még?” — egyszerűen nem-mel felel.¹

Értelmes protestánsok átlátták, és gyakran megvallották már, hogy ez az állapot elviselhetetlen s hogy másképp mégsem segíthetnénk rajta, mint hogy — *katolikusokká legyenek*. De ettől meg — természetesen számtalan előítéletüknél fogva —, irtóznak.

A híres protestáns *Moltke*, a hadvezér, pl. így kiáltott fel már 1857-ben: „A katolikus Egyházban van fej és megtámadhatatlan legfőbb tekintély, mely minden kétséget eldönt és lehetetlenné tesz. Katolikusokká kell lennünk végre is mindnyájunknak”. S a protestáns udvari-pap *Stöcker* is így kiáltott fel egyszer: „300 év múlva megint mindenki katolikus lesz”. A bölcselelő *Mallock* szerint: „Jelenleg következetes emberre nincs egyéb választás, mint: vagy csálhatatlan Egyház vagy teljes hitetlenség”. *Tyndall* ezt így mondta: „A modern gondolat (a hitetlenség) nem ismer egyenrangú ellenfelet Rómán kívül”. Vagy a hitetlen, de névleg protestáns *Hartmann* Ede bölcselelő szerint: „Ha valaha valóban valamely Egyházban kellene keresnem üdvösséget, akkor legalább *szilárdan álló, nagyhatalmú Egyházat keresnék ki magamnak, s akkor inkább Péter kösziklájához ragaszkodnám, mint a számtalan protestáns szektafelekezetek bármelyikéhez*”.

A hitélet és az egyházak.

Főhadnagy úr azonban nemcsak „fejlődésről”, hanem „életről” is beszél, s erre külön kell felelnem, mert élet és fejlődés nem egy dolog.

„Egyedül a katolikus egyházban nincs semmi élet.” — Főhadnagy úr, meggondolta-e, mit mond e szavakkal?

¹ L. *Gutberlet*, *Apologie* 3, 93. lap.

Nincs élet a katolikus Egyházban?

Évről-évre új és új hírek jönnek a világ minden tájáról új és ismét új vértanukról, és csak hat éve, hogy Kínában a pogányok 20.000 katolikus keresztényt, köztük vagy száz katolikus papt, elsősorban *hitük miatt* kivégeztek (akik megtagadták hitüket, rendszerint kegyelmet nyertek); a katolikus Egyház tehát még mindig vértanu-nemzedéket nevel, — és ön azt mondja, hogy nincs benne élet?

A katolikus karitás, a könyörülő felebaráti szeretet, úgyszólván nap-nap után új és új módokat talál fel az emberiség nyomorainak enyhítésére. Egyetemi tanárok és hallgatók, tisztek és államférfiak Szent Vince-konferenciái saját lakásukon keresik fel a szegényeket, hogy a számukra összekoldult alamizsnát köztük kiosszák; és az elhagyott árvák menedékházaiban az összeszedett szegény gyermekek és veszélyeztetett munkásleányok patronázsaiban mágnáshölgyek iparkodnak az ifjúság legszegényebbjeivel szemben az anyát és testvért pótolni. Szerzeteskórházaink — ezek a csodaalkotásai a keresztény katolikus karitásznak, melyet a római és görög hiperkultúra egyszerűen nem ismert, s melyet a protestantizmus is csak újabban és roppant gyéren utánoz —, a gyógyíthatatlanok és belpoklosok kórházai stb. stb. melyekben gyakran előkelő, sőt főrangú származású apácák százai és ezrei idegölő önmegerőltetéssel működnek nappal és éjjel; s hozzá oly nagy számmal¹ s oly nagy arányokban, hogy egy hírneves nemzetgazdaságtudós a katolikus Egyház történetét egyszerűen azonosítja az irgalmasság történetével: „Az irgalmasság története egyszerűen a katolikus egyház története!”² — és ön akkor azt mondja, főhadnagy uram,

¹ Míg a katolikus apácákat utánzó, de fizetett és fogadalmakkal örökre le nem kötött prot. diakonisszák száma az egész világon legföllebb 5000, addig csak magában Franciaországban a kiűzetés előtt 130.000 volt a katolikus apácák száma, kik a ker. felebaráti szeretet gyakorlásával, főleg betegápolással foglalkoztak.

² Wetzels, Phrasen, 71. l.

hogy a katolikus Egyházban nincs pezsgő, mozgékony belélet?

A keresztény hit és keresztény erkölcs tan legelszántabb ellenfelei: a modern szabadkőművesek és liberálisok az utóbbi századokban s legújabban is mindent elkövetnek, csak hogy a katolikus szerzeteseket az egyes országokból (Németországból, most Franciaországból) kiűzzék. Miért tették ezt? Nyilván mert ezáltal el akarták akasztani a keresztény katolikus hitélet szervezetét, melyet tehát nagyon is élénknek, nagyon is életerősnek találtak.

És Németországban mi volt az oka a Kulturkampfnak, mikor a „mindenható” birodalmi kancellár minden erejét megfeszítette, hogy a német katolikusokat egyházuktól elszakítsa, s nyíltan hirdette, hogy a katolikus egyház napjai meg vannak számlálva? És mire mutat ugyanazon Kulturkampfnak hitvallóinak, a börtönbe vetett püspököknek, a fizetésüktől megfosztott papoknak hősiessé viselkedése? Mire mutat a csalódott Bismarck felkiáltása a meddő harc végeztével: „Róma szabad s nem esett hálónkba!” és „A katolikus egyház szervezetét túlságosan alacsonyra becsültem”? Mire mutat mindez, ha nem arra, hogy a katolikus Egyházban *oly bensőséges, erőteljes élet buzog*, melyet akarva, nem akarva, *az ellenfél is elismer*. „Ha a katolikus egyház ezúttal is ép marad — írta a Kulturkampfnak tüzeiben egy hitetlen tudós —, akkor hiszek az ő isteni jellegében.” „És az egyház ép maradt — tette hozzá a harc végén az evangélikus-lutheránus egyházi közlöny —, sőt nemcsak hogy meg nem gyöngült, de sőt meg is erősödött!” S erről az Egyházzól mondja ön, főhadnagy, hogy életképtelen?

„Gyümölcsseiről ismeritek meg a fát.” Ezt a közmondást Udvozítónk is szerette hangsúlyozni. Nos: a legszebb gyümölcs, melyet egy egyház fája teremhet: az igazán nagy, tiszta, nemes, önzetlen, szóval teljesen keresztény lelkek, a — szentek. Azok a szentek, akikről *Lavater*, a protestáns, azt írta a megtért Stol-

bergnek, hogy csak a katolikusoknál találhatók fel.¹ Azok a nemes, önzetlen jellemek, melyekről maga Goethe megvallja, hogy csak ott találhatók fel, ahol szilárd, „ingatlan hitvallás van, mely sem az időtől, sem annak szellemétől, vagy tudományától nem függ”. Azon hősi erények gyakorlói, melyekről már a (prot.) Leibnitz vallotta: „A hősi erény és benső hitélet emberfölötti példáit csakis egyedül azon egyházban találom fel, mely a ‚katolikus’ nevet és jelleget megörizte”.

S e szentek, e hősök, e nagy jellemek kora a katolikus egyházban még nem halt ki. Az O’Connellek, Veuillot-k, Mallinckrodt-ok, Windthorst-ok, Cauchy-k, Don Bosco-k, De Sonis-k, Károlyi Istvánok, Apor Gáborok és a lelkinagyság ezer és ezer mintaképe minden pályán eléggé tanúsítják ezt. Még csak vagy harminc éve, hogy egy katolikus államfő, Garcia Moreno Gábor dr., ecuadori köztársasági elnök, vérét ontotta azon katolikus hitért, melyet az államéletben a keresztényellenes elemekkel szemben oly soká s oly hősiezen védelmezett.² Hát még a keresztény tökéletesség melegágyai, a viruló szerzetesrendek! Maga Voltaire megvallotta: „Talán semmi sincs a világon, ami oly nagyszerű volna, mint az áldozat, melyet a gyengéd nem hoz meg az ő szépségével, ifjúságával s gyakran főrangú származásával, hogy aztán a kórházakban a mindennemű emberi nyomor azon végleteit enyhítse, melyek büszkeségünket annyira megalázzák s puhaságunkat annyira felláztatják”.³ Nos lám: és ilyen hősnője a katolikus Egyháznak ma kb. 460.000 van, köztük csak irgalmas nővér 36.000! Ezek a számok végtelenül sokat mondanak: mindegyik egy-egy életet, egy-egy emberfölötti áldozatkészséget, eszménységet, csodával határos tüneményt jelent, aminőt a protes-

¹ Lásd fentebb: „Az egyházak terjedése manapság” c. fejezetet.

² Bangha: Jellemrajzok (Összeüjtött Munkái IV. kt.).

³ Sur les mœurs, III. p. 139. — Hettinger, i. h., 506. l.

tantizmus — az ő 5000 fizetett és ideiglenes diakonisz-szájával — nem mutat fel egyet sem!

Hadd szóljon azonban ismét egy protestáns, illetőleg racionalista. Hollandia egyik legnevezetesebb publicistája, M. Lohmann: „Ha a mérhetetlen jót tekintjük, melyet a katolikus szerzetek és missziók terjesztenek, lehetetlen őszinte hódolattal nem telnünk el velük szemben. A katolikus vallás még mindig oly erős, hogy előbb-utóbb okvetlenül övé lesz a döntő győzelem a protestantizmus felett... A modern protestantizmus azzal fog végződni, hogy üres frázissá zsugorodik össze. Kelet- és Nyugatindióban s Európa különféle részeiben volt alkalmam a katolikus szerzetesek és hithirdetők mintaszerű életét közvetlen közelből és saját megfigyeléseim alapján megismerni s a *valósággal túlpazar szeretetet* látni, mellyel a rájuk bízottakat mind a tanító, mind a betegápoló *apácák* elhalmozták. Tudok olyanokat a mieink közül, akik, mielőtt maguk is ily vidékekre kerültek, részint emberi félelemből, részint merő tudatlanságból, csak gúnyolni tudták őket. De mikor aztán látták a katolikus apostolkodás csodáit a belpoklosok s a megvetett négerek között, — magam hallottam: — szégyenkezve vallották be, hogy *a katolikus szeretet működése mindent felülmúl, amit ezirányban csak elképzélhetni, s egyszerűen egyedül áll a világon és a világtörténelemben*”. — Így ír a *protestáns* Lohmann az „Amsterdam Courant”-ban.¹

És ön, főhadnagy úr, nem lát életet és életerőt a katolikus Egyházban?

Lehetetlen!

„A katolikus Egyház haldoklófélben volna? *A halálához közel álló fa nem terem ily gyümölcsöket, nem hajt ily ágakat.* Itt az életnedv valósággal bőségben van meg és csak úgy forr elő a gyökerekből: ez a legbiztosabb jele annak, hogy az egyház *ifjúi erőben van.*” (Vitet, az akadémikus.)

¹ Kath. Kirchenzeitung, 12. Juni 1903.

Őn azonban még tovább ment, főhadnagy úr s egyenesen a protestáns egyházak „nagyszerű” életki-fejtését állította a katolikuséval szembe.

Ezt egyáltalán nem értem; mert ha ön a protes-tantizmusban valami erős hitéletet lát, akkor olyat lát, amit *senki a világon, maguk a protestánsok sem látnak.*

Ha megtekinti Őn pl. a budapesti „Protestáns egyházi és iskolai lap” 1906 július 29-iki számát, igen tanulságos cikket talál benne¹ a „protestáns egyház életében fönnforgó bajokról”; hogy „nincs közszel-lem” s így „nem lehet egészséges élet” sem; segíteni sem lehet, mert „ezen általános bajok fölött igazán csak kesereghetünk, de rajtuk nem segíthetünk”, mert féltő, hogy aki segíteni akar esetleg „*bomladozó egy-házi életünkön még nagyobb rést*” támaszt, „melyen mind többen és többen vonulnak ki, hogy a felekezet-nélküliek, vagy más felekezetek seregében találják föl lelkük üdvösségét”. Míg ugyancsak szerinte „a római katolikus egyházban van fegyelem” s azért rend is. — Nos hát, mit irigyeljünk akkor az atyafiak hit-életén?

Hát a külföldön hogyan állunk? A jenai törté-nettanár, Lorenz O. így ír: „Bizonyos kevélykedő tör-ténelmi rendszer szerint a római egyház természet-e sen rég „elvirágzott” s a halálhoz közel van... Mi-után a római egyház azt a hitet, hogy haldoklik, jól kizsákmányolta és csendben annál jobban kiterjedt, a harctéren oly ellenféllel szállhatott szembe, aki benne csak vézna kísértetet, többé nem létező árnyat lá-tott...; csakhogy aztán hirtelen be kellett látnia, hogy a középkor ezen élettelennek tartott kísértete ugyan-csak *érzékenyen ragadta nyakon*... A középkori lény valóban *élt még*...” — mégpedig, mint Lorenz ezután kifejti, sokkal rendezettebb, elevenebb és eszményibb életet élt, mint a középkor bármely fényes korszaká-

¹ V. ö. Religio, 1906. 337. s k. l.

ban.¹ Viszont a protestáns hitéletre különös fényt vet a fő udvari hitszónok, *Stöcker*, számtalan nyilatkozata; így pl. a következő:

„Az egyház (már t. i. a protestáns) mint intézmény fennáll ugyan, de senkit sem térít meg. Ha nem állna fenn, *számtalan* sokan egy pillanatig sem éreznék hiányát, hiszen *számtalan* sokan máris hátat fordítottak neki. Ma az egyház sokak szemében nem más, mint népelet vallási oldala, *bizonyos cífraság a természetes életen* és néha még *koporsócífraság* azon halottak számára, akik életükben csöppet sem törődtek vele... A katolikus egyház iránt mély tisztelet tölti el az udvarokat s kormányokat(?), míg a protestantizmus azon helyé süllyedt, melyen az ellenkező vélemények, mondhatnám ellenkező vallásrendszerek, tomboló táncukat járják. Az egyház a hívők gyülekezetéből *adófizetők gyülekezetévé* lett; azt az öntudatot, hogy az egyház olyas valami, ami e világtól különbözik, *egészen elvesztettük*”.

Ugyanazon *Stöcker* szerint „Németország evangélikus egyháza válságon megy keresztül...: arról van szó, hogy keresztény marad-e vagy sem. Ha a modern (protestáns) teológia uralomra jut (pedig már is uralmon van!) akkor elszakad az előbbi évszázadok egyházától s az egyház közösségétől. Ezáltal aztán be volna bizonyítva, hogy a *reformáció nagy hiba és súlyos bűn volt!*”² Ugyan panaszkodik, hogy „mai kulturális világunk (már t. i. az övék) erkölcsi erejének végét járja”.

Paul de Lagarde (protestáns teológus) szerint: „Ha a protestáns egyház Németországban kénytelen volna magát önkéntes adakozásból fenntartani, — mely jövődelmi forrásból a zsinagóga külsőleg egészen jól fejlődik, nem lehet benne kétség, hogy 10 év múlva egy-

¹ Geschichtswissenschaft, II., 158. l. — Hammerstein: Katholizismus u. Prot., 174. s k. l.

² Evang. Kirchenzeitung. Lásd Kath. Kirchenzeitung, 1902. 25/III.

általán nem léteznék többé a (német) protestáns egyház. Kívánom, hogy ilyenemű kísérletet tegyenek!”¹

Végre az angol és katolikusellenes *Lecky* szerint: „Korunk az áldozatkészség feltűnő pusztulását mutatja fel (már t. i. náluk!) . . . Ha visszagondolunk a vidám készségekre, mellyel az emberek az előbbi időkben minden anyagi érdeküket feláldozták azért, amit helyesnek ismertek fel; ha visszaemlékszünk arra a sziklaszilárd, gyermekded, vidám bizalomra az Istenben, mely jutalmuk volt, nem tagadhatjuk, hogy sokat veszítettünk”.² — Ismeretes dolog, hogy a fő protestáns vidékeken egyre több és több azok száma, akik sem egyházilag nem házasodnak, sem gyermekeiket meg nem kereszteltetik, sem halottaikat egyházilag nem temetik el. Berlin protestáns lakosságának alig 2 százaléka él egyáltalában valamely egyházzal összekötetésben. Missziói tevékenységüket pedig ők maguk sokszor mint üres és eredménytelen látszatomunkát megvetéssel elítélik.³

És végre — minthogy már az erkölcsi térre léptünk —, tekintsen bele főhadnagy úr, ha teheti, *Krose*: „Einfluß der Konfessionen auf die Sittlichkeit” (*Herder*, Freiburg) vagy *Hammerstein*: „Katholizismus u. Protestantismus” c. művekbe. Ott statisztikai adatok alapján fogja bebizonyítva látni, hogy az öngyilkosságok, a házasságok felbontása, a törvénytelen születések, a prostituáltak, a szociáldemokrácia, s aminek szintén gyakran erkölcsi jellegű az alapja, az örülség számarányának tekintetében a protestáns államok és városok messze túlszárnyalják a katolikusokat. Az első pontra nézve pl. ki van mutatva, hogy míg egy millió katolikusra évenként kb. 40—58 öngyilkos esik, addig ugyanannyi protestáns közt évenként átlag 190 követ el öngyilkosságot; mégpedig

¹ Deutsche Schriften, Göttingen, 1878. 115. l. — K. Kirchenzeitung, 1902. 342. l.

² A racionalizmus története, végszó.

³ L. Hettinger: Apol. des Christent., II. 2, 522—530. l.

„mennél közelebb fekszik valamely nép a protestantizmus kiindulópontjához, Szászországhoz, annál több benne az öngyilkosság”.¹ — A szociáldemokrácia, ez a meg hasonlás a társadalmi erkölcsi renddel, statisztikai számok szerint átlag „*hatszor* akkora arányokat ölt protestáns vidékeken, mint a katolikusokéin”.² S így tovább a többi pontokra vonatkozólag is.

Ugyan hát hol itt az a bensőleges hitélet, a pezsgő keresztény életerő megnyilatkozása, melyet annyira irigyelnünk kellene?

„Hogy mindnyájan egyek legyenek...”

Ez volt az Udvözítő leghőbb vágya összes híveit illetőleg, ezt a néhány szót rebegte el négyyszer egymásután azon az örökké nevezetes estén, midőn tanítványaitól a végvacsorán búcsút vett és készült megkezdeni keserves kinszenvedését. (Ján. 17, 21.)

És mégis: az Udvözítőnek éppen ez a vágya az, melyet vajmi sok híve, híveinek *fele* — hibája nélkül vagy önhibájából — legkevésbé teljesít.

Egyek voltunk évszázadokon keresztül, néhány apró szakadást leszámítva, és ma — minden vagyunk, csak egy nem!

Kinek a bűne ez?

Ha magam mondom, hogy nem a katolikusoké, akik tökéletesen egyek és soha szakadásra nem is gondoltak, szavamát talán pártfelfogástól vezéreltnek tarthatja valaki. Azért hát hadd szóljon ma helyettem — egy *protestáns* tudós.

Cobbett ez, a protestáns angol történetíró, aki a következő módon elmélkedik a katolikus Egyházról s a szakadásról, melyet a hitújítók — elsősorban Angliában — előidézték.

„Nem szükség a kérdést egyenesen feszegetnünk — írja —, hogy igaz volt-e a katolikus vallás vagy

¹ Hammerstein, i. m., 121. l.

² U. o., 130. s k. l. A prostitúcióra nézve u. o., 95. köv.

sem; de miként hosszú fennállása oly sok nemzetben eléggé bizonyítja, hogy a népre igen üdvös erkölcsi hatással bírt, úgy hogy igen valószínűvé teszi a katolikus vallás igaz voltát maga a protestánsok közt fennálló fejetlenség is.

Ha 40 ember áll előttünk, akik apáikkal és számtalan elődjükkel egyetemben a mai napig mind egy bizonyos hiten voltak, s ha most 39-en közülük egyszerre kijelentenék, hogy hamis az a hit, melyet eddig vallottak, akkor még meglehetősen természetes volna, ha azt hinnők, vagy legalább lehetségesnek tartanók, hogy az igazság oly hosszú rejtőzés után, bár későn, de tényleg végre mégis napvilágra jutott. Ha azonban ez a 39 az eddigi egységes régi hit helyett azonnal 39-fajta újabbnál-újabb vallás-rendszert talál ki, melyek közül mindegyik eltér a többi 38-tól: nem kell-e akkor józan észszel azt ítélnünk, hogy a *régi* hit volt az *igazi*? Hogyan? Talán hallgassuk meg, miként protestál e 39 protestáns mindegyike a régi hit és a többi 38 új hit ellen, s higgyük mégis, hogy közös protestálásuk egyként jogos? . . .

Igy állna a dolog, ha tényleg ez volna az arány az egész kereszténységben, hogy t. i. 40 közül 39-en protestáltak volna; csak hogy ez *nem áll*; mert máig is alig esik egy-két protestáló 40 keresztényre. Itt tehát 39 protestáló körülbelül 2000-től szakad el s hagyja el ezekkel együtt az ősök közös hitét; s *mind a 39* azonnal ki is jelenti, hogy a többi 38 *mind csupa hamis okoknál fogva protestált*; és mi mégis higgyük, hogy közös protestálásuk a 2000-nek hite ellen, melyet mult századok egész sora is támogat, bölcs és igazságos? Igy szoktunk ítélni egyéb dolgokban? Igy szoktak dönteni szenvedélyektől s alávaló indítóokoktól el nem vakított emberek?

Azonfelül, ha a katolikus vallás annyira nyilvánvalóan hamis, mint némelyek állítják, honnan van az, hogy még eddig ki nem irtották? Mikor még a pápák nagy hatalommal rendelkeztek, s még királyok is kénytelenek voltak meghajolni előttük, akkor lehetett volna

arra gondolni, némi valószerűséggel is, hogy talán senki sem meri a katolikus vallással szemben az ész fegyvereit síkra vinni. De azóta a pápát mint foglyot láttuk idegen tájakra vitetni; láttuk őt oly állapotban, hogy alig volt étele és ruházata; láttuk, hogy a világ nagyobb felének sajtója teljes szabadságot kapott arra, hogy a pápával s az ő hitével kénye-kedve szerint bánjon. És ki ne látná, mint törekszenek a protestáns felekezetek immár 300 éve a katolikus hitet lerombolni? Nem kell-e látnunk azt is, hogy ma e három évszázados irtóháború végén a katolikus hit még mindig az uralkodó a kereszténységben? Mi több, nem kell-e látnunk, hogy e hit nap-nap után több tért hódít, még a mi országunkban is (Angliában), melyben a protestáns pap-ságot évenként 8 millió font sterlinggel segélyezik, és a katolikusok még mindig ki vannak zárva minden magasabb rangú hivatalból és méltóságból, sőt több esetben minden politikai és polgári jogból is — még pedig azon alkotmány által, melynek alapját az ő katolikus őseik vetették meg? És ez a hit hamis, ez az istentisztelet babonáság volna? Ezt a hitet kellett Angolországban a törvénykezés minden erejével kiirtani? Javunkra, dicőségünkre szolgált-e hazánkat elpusztítani, minden tulajdonjogot lábbal taposni, az országot vérözönbe fullasztani, csak azért, hogy *vallást változtassunk?*''

Idáig a protestáns Cobbett.¹

Hogy miért nem vonta le és miért nem vonja le az a sok protestáns, aki hasonló nyilatkozatokat tesz, ezekből a végkövetkeztetést, nem tartozik ide. Tudjuk, hogy a megtéréshez más is kell, mint észokok és merő tudományos belátás. Evers, a megtért dán prédikátor, biztosít, hogy a német és dán protestáns papok közül akárhányan azonnal megtérnének, ha nem kellene ezzel együtt otthagyniok jövedelmező állásukat s koldusbothoz nyúlniok családjukkal együtt.

Ime uram, a törzstől elszakadt, szélbe szóródott

¹ Geschichte der Reformation, 232. s k. l.; I. Philalethes, i. m., 97. s k. l.

gallyak, az apai, szülői háztól elszakadt, idegenbe tévedt gyermekek!

Szegények, gyakran mintha éreznék, hogy nincsenek otthon, hogy idegen és rideg úton bolyonganak! De hogy visszatérjenek s újra belépjenek a szülői házba, arra csak kevésnek van ereje és bátorsága. Pedig már *Szent Ciprián* (kb. harmadfél évszázaddal Krisztus után) megmondotta: „*Senki sem nevezheti az Istent atyjának, akinek az Egyház nem anyja!*”¹

Távol a szülői háztól.

Hosszúra nyúlt fejtegetésemnek végén még valamire ki kell térnem már arra való tekintettel is, hogy leveleimet talán protestánsok is olvasták, vagy legalább olyanok, akikhez protestánsok közelállanak. Nagyon kísért valami, hogy azt higgyem, hogy ezek bennem és mindazokban, akik a protestantizmusról kedvezőtlenül írnak, dühös protestánsfalót, sötét rajongót, kiméletlen inkvizitort látnak. Ezeknek ki kell még szeliden jelentenem, hogy tévednek, még pedig nagyon! Mi az *elvet* elítéljük s azokra méltán neheztelünk is, akik talán jobb meggyőződésük ellenére földi és emberi érdekek miatt elszakították tőlünk és az egységes egyháztól szegény protestáns testvéreink millióit: de sőt *nem is vádoljuk*, hanem, ellenkezőleg, mély fájdalommal, gyászoló sajnálkozással szeretjük. S erre éppen egyházunk tanít!

Sok protestáns azt hiszi, hogy az Egyház tana szerint minden protestáns már előre az örök kárhozat fia. Pedig mennyire ferdén ítélik meg akkor az Egyházat!

Túlzás nélkül mondhatni, az Egyház még a protestánsokkal szemben is szerető édesanya. Azt tanítja ugyanis, hogy akik meg vannak keresztelve, de azon jóakarátú meggyőződésben vannak, hogy az ő vallásuk — akármelyik protestáns vallás is — igaz, és soha komolyan nem kételkednek az ő hitük igaz voltán:

¹ De unitate ecclesiae, c. 6.

azok voltaképpen mind a katolikus Egyházhoz tartoznak, még akkor is, ha a katolicizmus nevétől irtóznak is. És az ilyenek, ha nem halnak meg személyes bűnben, üdvözülnek is; amint hogy valószínű, hogy a protestánsok közül igen-igen sokan — pl. a jámbor, alanyilag jóhiszemű köznép a legtöbb vidéken — nagyrészt bizonyosan üdvözül.

De hogy *nehezebb* nekik az üdvözülés munkája, mert úgyszólván el vannak vágva a természetfölötti élet fájától, melyben az összes szentségek s a hit teljének teljes éltető életnedve buzog, az világos. Mily nehéz lehet például szívét bűn nélkül megőriznie annak, aki *soha gyónni, áldozni nem jár*, s akit talán a tökéletes bánat csodás gyógyító erejére sem figyelmeztettek soha! Szegény, szegény protestánsok!

De ami még ennél is szomorúbb, s ami képes volna az embert fájdalmas érzésekre hangolni, az azon körülmény, hogy szegény protestáns testvéreink nemcsak hogy elszakadtak tőlünk, de még *ellenségeiknek is tartanak*; nemcsak, hogy otthagyták a szülői házat, de még csak vissza sem kíváncsoznak többé, sőt vérükbe ment át a tudat, hogy *az apai ház az ő leggyűlöletesebb ellenfelük!*

Ez az, amit az emberi nem ősi ellenfele, a „hazugság atyja“, oly remek hadi taktikával kieszelt és oly ravaszul s oly sikerrel végre is hajtott; és ez az, amit a reformátusoknak maguknak alig tudnék megbocsátani valaha: nemcsak, hogy elrabolták tőlünk testvéreinket, hanem *el is idegenítették őket tőlünk úgy*, hogy ellenségeinknek tartanak minket, s a kibékülés útját maguk zárják el előttünk. Ez az, ami fáj, ami el tudja keseríteni a testvéreikért búslakodó otthonmaradtak szívét!

Az Egyház történetéből.

Az újkorl szabadgondolat diadalútja.

Pastor Lajos báró Pápatörténete, melynek három vaskos könyvre terjedő, XVI. és utolsó kötete¹ előttünk fekszik, messze túlhaladja a szaktörténészek érdeklődési körét. Nemcsak történet az, hanem szinte nélkülözhetetlen tájékoztatás mindenki számára, aki a modern világnézeti küzdelmek és helyzetek kialakulásának megértését keresi, a kereszténység és újpogányság mai erőviszonyainak kibontakozását vizsgálja. Ha tudni akarjuk, miként lett Európa közélete s kultúrája, szemben a középkornak s az újkor elejének mély vallásosságával, a XVIII. század derekától kezdődőleg pogány, miért tagadta meg másfélezeréves fejlődésének hangsúlyozottan keresztény irányvonalát, hogyan lett a Hitehagyott Júliának s az újhumanista kor ateista kísérletezői óta hatalmi szóval is fékentartott szabadgondolat egyszerre a helyzet urává s miként azonosult sokfelé és sokáig a modern demokratizmus az egyházzomboló jakobinizmussal, e kérdésekre Pastor kötetei nyújtanak felvilágosítást, főleg pedig ezek a zárókötetek, amelyekben ennek az elkereszténytelenedési folyamatnak végső kifejlése tárul elénk. Ezért megokolt dolog, ha e köteteket nemcsak a történész, hanem a hitvédő s rajta keresztül a nagyközönség is a magáénak tekinti.

Remegve vesszük kezünkbe a minden oldalról bámuló elismeréssel fogadott, monumentális műnek e

¹ Ludwig Freiherr von Pastor: Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. XVI. Band: Geschichte der Päpste im Zeitalter des fürstlichen Absolutismus, von der Wahl Benedikts XIV. bis zum Tode Pius' VI. (1740—1799). Erste bis siebente Auflage. Herder, Freiburg. Drei Abteilungen (1930—33).

végső részleteit, mert joggal sejtjük, hogy e kötetben nemcsak izgalmasan drámai események széles ecsetelésű körképeit kapjuk, hanem feleletet a fentérintett kérdésekre is. Szomorú és tanulságos feleletet, hisz az Egyház kétezeréves történetében megrázóbb és bizony leverőbb korszakot is a nagy, római egyházüldözések vagy a hitszakadás óta keveset találunk. Egy nagyszabású, sötét kimenetelű szomorújáték utolsóelőtti felvonásai ezek, amelyek után már csak a végkifejlet következik s melyekre a zárójelenet tragikumának borongó árnyéka vetődik előre.

Annál izgatóbb dráma ez, mert hiszen a korszak elején az Egyház látszólag hatalma és kultúrája tetőfokán állott. Az elszakadt többségű országokat nem tekintve, tekintélye mindenütt versenyt ragyogott a fejedelmi hatalomnak soha eddig el nem ért tündöklésével; az Egyház fejedelmei maguk is jórészt fejedelmek, országnagyok voltak; az egyetemek, tudományos fórumok, törvényhozó testületek nem mertek volna vele szembeszállani; a nép mélyen vallásos volt még s úgy látszott, hogy a kereszténység uralkodó helyzetét nem fenyegeti semmi veszély. És egyszerre, néhány évtizeden belül mindez megváltozott, a hivatalosan és társadalmilag háborítatlanul uralkodó kereszténység máról-holnapra szinte földönfutóvá lett, az Egyház megvetett, üldözött, kihalásra ítélt páriává aláztatott, miközben a felülkerekedő szabadgondolat és hitetlenség egymásután vette be a közéletben azokat a pozíciókat, amelyeket Nagy Károly, sőt Nagy Konstantin korától kezdve több-kevesebb magátólértetődéssel s háborítatlansággal birtokolt a katolicizmus.

A restauráció, a visszahódítás és talpraállítás már csak a XIX. század derekán indult meg, fáradságosan, tapogatózva, lassú lépésekben szorítva a magát birtokban érző s épp azért elbizakodott és erőszakos szabadelvűséget. Ez a talpraállítás máig szüntelenül folyamatban van, de ennek ismertetése már túlesik Pastor történetének keretein.

Mik voltak hát az erők, amelyek a kereszténységnek elvileg soha azelőtt meg nem tagadott, soha meg sem kérdőjelezett európai uralmát a XVIII. század második felének szellemi és politikai forradalmaiban megdöntötték? S mik voltak az Egyház részén azok a gyöngeségi tünetek és mulasztások, amelyek ezt az erőszakos és gyors elhajlást, a kereszténységnek ezt a hirtelen és teljes háttérbeszorulását a kor vezető embe-reiben, kultúrájában, közéletében s gondolkozásában lehetővé tették?

A forradalmi erők Voltaire-ben, Rousseau-ban s az enciklopedistákban már csak elhatározó irodalmi vetületekre találtak, a francia forradalomban pedig külső, politikai kirobbanásra. Lényegükben régóta ott izzottak azokban a jelenségekben és mozgalmakban, amelyeket a kereszténység elvilágiasodása, a külsőségeknek belső tartalom nélkül való szűkölködése, a laikus és evilági gondolatnak a vallásit háttérbe szorító szekularizmusa régtől fogva jellemzett. Ez a szekularizmus századok óta rága a külszín szerint keresztény társadalmi s állami rend törzsét s a forradalmi jelenségek egész sorát termelte ki Bajor Lajos és bolognai legisták államelméletei óta, az újpogányos humanizmuson, a vallásszakadáson s az újkori angol, francia és német felvilágosodott filozófián keresztül. A protestantizmus maga végzetesen megbontotta ugyan Európa vallási és világnézeti egységét s megingatta az Egyház tekintélyét, de a keresztény állameszmét és kultúrgondolatot magát nem tagadta s közvetlen hatása mindössze néhány európai országra s azok tengerentúli gyarmataira korlátozódott. Ellenben a soká lappangó, majd főleg az enciklopedisták agresszív kereszténygyűlöletében nyíltan síkra lépő szabadgondolat már magát az isteneszmét is tagadásba vette s Istent legfőleg az angol deizmus elmosott, ködös képletében volt hajlandó elismerni. A felvilágosodás gőgös féltudása a katolikus országokban is divatossá lett s jellemzően éppen a katolikus országokban készítette elő a kereszténység társadalmi uralma ellen a döntő forra-

dalmat. A nagy francia forradalom s az ezt követő sorozatos felforgatások és forrongások már csak végrehajtói lettek ennek az előzetes, világnézeti forradalomnak.

A szabadgondolatnak azonban az Egyházon belül is akadtak hatalmas szövetségesei, öntudatlan útkészítői. A janzenisták, gallikánusok, febroniánusok, lappangó eretneksége az Egyházon belül is állandósította a szellemi forradalmat, az alattomos szembehelyezkedést az Egyház középponti kormányzatával, minden vallási tekintély ellen való áskálódását. A voltaireiánusoknak és enciklopedistáknak úgyszólván csak bele kellett kapaszkodniok a Róma-ellenes főpapok uszályába, a belső villongásokat szító, felvilágosodott teológusok vitatkozásaiba, az öskeresztény egyszerűséget és szigorúságot emlegető, valójában pedig fégyelmet robbantó gúnyolódók vádaskodásaiba, hogy széles körökben meggyűlöltessék az egyházas gondolatot. A janzenizmus például az Oltáriszentség iránt való tiszteletet túlozva indított harcot a gyakori áldozás ellen: ez lett az első lépés széles rétegeknek az aktív hitélettől való elidegenítésére s ezen túl lassan a vallással és Egyházzal való szakításra is. Hasonlókép mély sebeket ütött az egyházi életen az a túlzott önálrendelés az államkormányzattal s a fejedelmekkel szemben, amely egyfelől gúzsba kötötte az Egyház szabadságát, másfelől a túlfeszített abszolutizmussal együtt meggyűlöltette a közfelfogásban magát az Egyházat is. Innen eredt a század vége felé bekövetkezett forradalomnak véres egyházüldözése.

Pedig a fejedelmi abszolutizmus maga is egyik legfőbb elnyomója volt az Egyháznak. A katolikus fejedelmek valósággal versenyeztek abban, hogy az Egyház szabadságát megnyesegessék. Túlhajtott önkényük gögjében úgy képzelték, hogy Isten minden hatalmat, az egyházkormányzatit is, az ő kezükbe tette le; a pápa s a püspökök csak dogmatikus ügyekben intézkedhetnek, minden másban a fejedelmi „placet” az irányadó. Nem vették észre, hogy amikor a legfőbb

lelki hatalmat nyirbálják, ezzel az erkölcsi és társadalmi rend legmélyebb alapjait ingatják meg s egyúttal a saját tekintélyüket és trónjukat ássák alá.

A történeti visszapillantás reflexfényében csaknem megfoghatatlan az az öngyilkos örület, amit ezek a Bourbon-uralkodók és minisztereik trónjuknak és országaik békéjének biztosítása címén éppen a legszilárdabb rendfenntartó tényezővel, az Egyházzal szemben elkövettek. S még ennél is szomorúbb látvány, hogy ebben az örületben és színvakságban papok, szerzetesek és főpapok is osztoztak, sőt az udvari befolyásra választott pápák sem ismerték fel mindig kellő éleslátással az egyre közeledő veszedelmet.

Tele van ez a kor paradoxonokkal. A harc a teológusok közül indult ki, hogy a teológia megbuktatásával és a kereszténység hivatalos uralmának megszüntetésével végződjék. A kereszténységet trónjáról letaszító forradalomnak közvetlen útkészítője az a janzenizmus lett, amely mint túlzóan szigorú vallási s erkölcsi irányzat indult s miközben az erkölcsi szigort hirdette, maga is lázadásba és felforgatásba torzult. A lábrakapó szabadgondolat és egyházellenesség püspököket és papokat szemelt ki eszközül, hogy mögéjük bújva ingassa meg az Egyház nagyhatalmi állását. Gyöngye fejedelmeknek ravasz, ügyes, mindenre elszánt és tehetséges miniszterei előbb uralkodóiktól, majd magától Rómától csikarták ki, természetesen a vallás védelmének szemforgató hangoztatásával, a vallás legodaadóbb és legképzettebb védelmezőinek elnémítását. Az egész korszakon át a jezsuiták ellen folytatott harc áll az előtérben, akiknek elejtését az Egyház érdekében egyszerre követelték szabadgondolkodó diplomaták és irigy janzenisták s akiket végül XIV. Kelemen pápa el is ejtett. Holott végeredményben nem egy szerzetesrend, nem a jezsuiták ellen ment a harc, hanem az Egyház ellen s a cél a pápaság egyik erős segédcsapatának megsemmisítése révén magának a pápaságnak, sőt a kereszténységnek félretolása volt. A fejedelmi autokrácia szélsőséges túlajtása Róma

körül szorította a hurkot s közben a féktelen önkényű fejedelmek nem sejtették, hogy közvetlenül az Egyház meggyalázása után a saját koronájuk és fejük következik s a felszabadult demagógia királyokat fog elűzni és vérpadra hurcolni.

Az Egyház legfőbb kormányzatát ebben a korban végzetesen meggyengítette az a visszaélés, amely a pápaválasztásban túlságos szerepet juttatott a katolikus udvaroknak. Ennek a kornak pápái: XIV. Benedek (a jeles jogász Prospero Lambertini), XIII. Kelemen (Rezzonico), XIV. Kelemen (Ganganelli) és VI. Pius (Braschi) nem tudták feltartóztatni a katasztrófát. Mind a négy említett pápa egyénileg kiváló főpap volt s mégis mind a négy magán viseli a tragikum jeleit: XIV. Benedeket az elméleti jogtudósnak az életet s politikát kevésbé ismerő formalizmusa jellemzi, a szellemes, de messze nem látó ember önfeledt optimizmusa; XIII. Kelement az öregkorából folyó gyengeség, melyet gyengéd lelkiismerete szinte önkínzó módon érzett át; XIV. Kelemen a lépésről-lépésre hátrálás és félénk engedékenysége — igaz, hogy szörnyen nehéz helyzetben is volt — s végül VI. Pius a végső megaláztatás, amelybe a feltartóztathatatlan forradalom, százados mulasztásoknak e szomorú következménye taszította egészen a rabságig, a hontalanságig, a számkivetésben való megrokknásig. A pápaság helyzete ebben a korban, a hatalmi gőgben szinte tobzódó fejedelmi abszolutizmus és a feltörekvő demokratikus világ élet-halálharcának kezdetén rendkívül válságos is volt. Az Egyház vezetői akkor még alig tudtak elképzelni más közjogi elhelyezkedést, mint a világi fejedelmekkel való szövetséget. Ez a rendszer addig, amíg időnként hatalmas pápai egyéniségek. III. Incék, vagy akár csak V. Sixtusok is ültek Szent Péter székén, kisebb zökkenők ellenére évezred óta bevált s a lelki hatalomnak néha valósággal teokratikus fölény biztosított az európai államok egyensúlyában. Ennek a szövetségnek megbolygatása Keletet skizmába, Angliát protestantizmusba kergette s így ért-

hető, hogy a pápák mindent elkövettek s a XVIII. század vége felé is a végletekig engedékenyek voltak a fejedelmi s állami hatalmasságokkal szemben, csak-hogy ezek skizmába ne vigyék országaikat.

Évezredes tanulság javallotta, hogy a koronás főkel való szakítás veszélyét minden körülmények közt el kell kerülni. Hiszen pl. V. (szent) Piusnak hajlíthatatlansága Angol Erzsébettel szemben bizony csak állandósította a vallásforradalmat, egész Anglia s rajta keresztül később Amerika elszakadását az Egyháztól. Ugyanakkor azonban a magukat katolikusoknak nevező s a külső vallásgyakorlatok dolgában csakugyan katolikusnak látszó fejedelmek miniszterei nagyon jól ismerték a pápai udvarnak a végső szakítástól való ezt a félelmét s ezért mindig többet engedtek meg maguknak a pápával szemben, mindig szemérmetlenebb követelésekkel és inzultusokkal léptek fel, persze az Istentől eredő fejedelmi tekintély megőrzésének örve alatt, úgy hogy végül a pápák szinte szabadon már nem is lélegezhettek tőlük. Ha egy pápa a fejedelmi önkény vakmerő túlkapásaival szemben erélyesebben lépett fel, a válasz azonnal durva represszália s a diplomáciai viszony megszüntetésével való fenyegetés lett: elvettek egyházi birtokokat, elviselhetetlenül megadóztatták a klérust, megtiltották a püspökök szabad érintkezését a pápával, elkergették a nunciust — miközben a keresztény hit védelméről s a legodaadóbb egyházhűségről szavaltak a már csak formáikban udvarias jegyzékváltások. A pápák lassankint oda jutottak, hogy úgyszólván minden kérdésben, amelyben a dogma egyenesen érintve nem volt, szinte állandóan a vég-sőkig engedni voltak kénytelenek. Ez azonban az egyes országokban természetesen az egyházi élet és a hitbuzgóság nagyfokú meggyengülésére s végül is a pápaság izolálására vezetett.

Valami kivételes formátumú pápai egyéniség talán e súlyos helyzetek között is feltalálta volna magát s keresztülhúzta volna az őt szorongató diplomaták számításait. De a helyzetet éppen az tette végleg ne-

hézzé, hogy ezekben a súlyos időkben Szent Péter szé-
kén nem ültek, sőt nem is ülhetek kivételesen nagy
egyeniségek, mert magának a pápai széknak betöltése
körül régtől fogva súlyos visszaélések kaptak lábra.
Ilyen volt a vétó állítólagos joga, amely tudvalevőleg
szinte napjainkig (X. Pius megválasztásáig) fennma-
radt s amelyet, bár sohasem volt igazi jog, rendszere-
sen s a legszélesebb általánosságban gyakoroltak a
XVIII. század konklávéin a „katolikus” fejedelmek.
Ugyancsak súlyosan esett latba az, hogy magának a
bíborosi testületnek összetétele nagy mértékben az ud-
varok kényétől függött. Minden udvar féltékenyen őrkö-
dött azon, hogy a bíborosi testületben lehetőleg nagy
számban legyenek olyanok, akik az ő érdekeit védik,
nem egyszer az egyházi és lelki érdekek teljes mellő-
zésével. Minden katolikus hatalom az erőszakosságig
tett róla, hogy néhány feltétlenül megbízható embere,
többnyire reverendába öltözött diplomata és udva-
ronc, bíborosi kalapot kapjon. A pápák védekeztek e
törekvések ellenében, amennyire csak tudtak, de az
udvarokkal szemben elfoglalt sajátságos helyzetüknél
fogva csak nehezen és részben állhattak ellen a feje-
delmek mértéktelen követeléseinek. Innen érthető,
hogy a bíborosok közt nem csekély számban akadtak,
akiknek éppen nem az Anyaszentegyház s a lelkek ér-
deke volt a fontos, hanem a fejedelmek kegye s nem
ritkán züllött jellemű és egyházgyűlölő miniszterek
hízelkedő szolgálata.

Igy aztán a pápaválasztásban is az udvarok poli-
tikai érdekei kerültek az előtérbe. Az Egyház fejének
megválasztásában az lett a vezető szempont, hogy ki
jó Franciaországnak, Bécsnek, Madridnak, Lisszabon-
nak; mellékesebb szempont lett, ki jó az Anyaszent-
egyháznak. A „buzgók” (zelanti) pártiával szemben ott
állt a szent kollégiumban a koronabíborosok s egyéb
lekötelezett, politikailag érdekelt kardinálisok kara.
A végzetes 1769-i konklávéban ezek annyira jelentős
szerephez jutottak, hogy már egyenesen kikötötték:
olyant nem szabad pápává választani, aki a halálra

szánt Jézus-társaságot szereti vagy védelmébe veszi. Ganganelli Lőrinc csak úgy került mint XIV. Kelemen a pápai székbe, hogy a jezsuiták iránt régebben tanúsított barátságát hirtelen elhidegülésre változtatta, a páterekkel való minden érintkezést megszakított és kínosan kerülte a jezsuitákhoz szításnak még a látszatát is. Bernis francia követ és bíboros, a kor legszolgalelkűbb papifejedelmeinek egyike, maga volt kénytelen mérsékletre inteni a Bourbon-udvarok ármánykodó követeit, akik egyenesen simoniára akarták kényszeríteni a pápajelölteket: a bíborosoknak csak azokra legyen szabad szavazniok, akik írásban megígérik, hogyha a pápai trónra jutnak, a jezsuita-rendet eltörlik.

Mindezek mellett is megmarad a kérdés: hogyan tűrhette egy katolikus világ azt a szinte példátlan pusztítást, amely az Egyház ellenségeinek vakmerő előtörését kísérte? Miért nem siettek a pápaságnak, vagy a megsemmisítésre ítélt szerzetesrendeknek védelmére a katolikus tömegek, elsősorban a püspökök és a világi papság?

Erre a kérdésre is megfelelnek Pastor kötetei. A fejedelmi abszolutizmus idején a tömegek egyáltalán keveset számítottak. A papság és a főpapság nagy részét szintén gúzsbakötötte a fejedelmektől s az államoktól való függés, az a jóhiszemű optimizmus, amellyel az évezredes rend változatlan fennmaradásában bíztak, de aztán sokak részén az a teológiai elmosódottság is, amelybe a gallikanizmus és a janzenizmus süllyesztette a papság és főpapság nagy részét. Nagyon sokan hódoltak annak a felfogásnak, hogy a pápai fensőbbség csak valami hatalom és joghatóság nélkül való előjog, szinte csak tiszteleti fölény; a pápát csak primus inter paresnek tekintették a püspökök között. Észrevehetően visszhangra találtak náluk azok a janzenista-gallikánus-jozefinista elméletek, amelyek szerint az egyes országok vallási életét érintő minden pápai intézkedés merő túlkapás és illetéktelen beavatkozás. Ennek a felfogásnak alapján olyanok is a legkíméletlenebbül dolgoztak a pápaság ellen, akik egyébként nem voltak

szabadgondolkodók, mint az a Tanucci, a nápolyi király nevelője s III. Károly spanyol király rossz szellemű tanácsadója, aki gyónt, áldozott, misére járt, miközben egy Voltaire gyűlöletével gyűlölte a pápaságot és a szerzeteseket. Mellette s a szívósan pápagyűlölő Monino, spanyol követ mellett ott sűrögnek-forognak e sajátságos korban az ő egyházi pártfogóik és segítőtársaik: egy Neri Corsini, egy Passionei, egy Bernis bíboros, a francia udvar mindenre kész követe, Vasquez Ferenc ágostonrendi generális, az oratoriánus Buttari, Zelada prelátus, a későbbi bíborosállamtitkár, a minorita Bontempi s mások. A Bourbon-udvarok trónján jobbára ingatag jellemű, befolyásolható, részben erkölcstelen uralkodók ültek, akik vadászattal és szerelmi kalandokkal töltötték idejüket, míg a kormányzás gyeplőit teljességgel odadozták tehetséges és mindenható minisztereiknek, akik véletlenül mind vagy szabadgondolkodók voltak, mint Pombal, Aranda, Choiseul, Monino, Azara, Kaunitz, vagy gyűlölködő janzenisták, mint Tanucci. Ezek aztán gondoskodtak arról, hogy a közfelfogás és közgondolkodás az ő ízlésük szerint befolyásoltassék. A politikai és egyházellenes röpiratirodalom ekkor érte el fénykorát s könnyű volt a hatalomnak még a védekezést is megtiltani a megtámadottnak.

Hogy ez a koncentrált támadás elsősorban éppen egy szerzetesrend, a Jézustársaság ellen irányult, ennek is több oka volt. Ma szinte érthetetlen az a sötét és elszánt gyűlölet, amely a kor számos vezetőemberét e renddel szemben eltöltötte. Nem magyaráz meg itt mindent a tény, hogy a XVIII. század jezsuitáira akkor csakugyan igen jelentős számuk, tekintélyük és befolyásuk miatt sokan irigykedtek, hogy a rendnek egy-két meggondolatlan embere — így a francia La Valette — súlyosan visszaélt a rend nagy nevével és hatalmával és hogy egyes rendek és teológiai irányok, amelyekkel a jezsuiták tudományos vitatkozásaik alapján ellentétbe kerültek, nyíltan vagy titokban szintén a rend ellenségeinek a számát szaporították. A jezsuiták

elleni gyűlöletnek legfőbb magyarázata a janzenisták százados irigykedése volt, akik öbennük látták legelszántabb s legveszedelmesebb ellenfeleiket s minden eszközt felhasználtak a jezsuiták befekettítésére, a rend elpusztítására. Ez az eretnokség, amely konokul tagadta, hogy eretnokség akar lenni s nem akart kivonulni az Egyházból, csakhamar túllépve a kegyelemtan és az erkölcsi rigorizmus keretein, mint titkos forradalmi mozgalom az Egyházon belül igyekezett a pápai hatalmat visszaszorítani s e törekvésében érezte, hogy legelsősorban a pápaság s a katolikus ortodoxia legmozgékonyabb védőit, a jezsuitákat kell megsemmisítenie. Így aztán a janzenizmus mögé bujhatott minden egyházellenes mozgalom, kezdve az állami mindenhatóság és egyházfelsőség elméleteinek kiforralóin, le egészen a deista szabadkőművességig s voltaireiánus istentagadásig. Aki ebben a korban a kereszténységet kiirtani és az Egyházat támadni akarta, egyszerűen úgy tüntette fel törekvéseit, mintha nem is a vallás ellen küzdene, hanem ellenkezőleg: a vallás érdekében a jezsuitarend ellen.

Janzenisták és szabadgondolkozók karöltve mérgezték meg az európai közvéleményt röpirataik áradatával s az ő vállvetett, szakadatlan agitációjuknak lett eredménye, hogy a jezsuitaellenes rágalomhadjárat minden bizonyítás nélkül is széles körökben visszhangra talált. Szaporította a bajt, hogy a jezsuiták közt ebben a korban nem akadt egyetlen kimagasló, harc képes vitázó, egyetlen Possevino vagy Carillo, egyetlen Bellarmino vagy Canisius sem, vagy ha akadt, elnémitották s hogy főleg a rend legfőbb vezetői is ekkoriban szürke, kevés világismerettel rendelkező, túlzottan optimista emberek voltak. Így főleg Ricci Lőrinc generális, aki még a rend feloszlata előtti hetekben sem akart hinni semmiféle komoly veszélyben és belső érvekkel bizonyítgatta aggodalomtól reszkető alattvalóinak, hogy nincs semmi baj, többszörösen lehetetlen, hogy a pápa a rendet feloszlassa. Minden politikai ész, minden ügyesség, minden számítás, minden

akaraterő s minden vakmerő cselekvési vágy az egyik oldalon volt, a másikon jámbor sóhajtások, önhitegetések s az a bizakodás, hogy a farkasokat jó szóval, szelíd engedékenységgel, mind merészebb követelések alázatos teljesítésével, a trónhűség és pápahűség odaadó hangoztatásával meg lehet szelídíteni.

A kegyetlen haláltáncot a zseniális, de lelkiismeretlen és álnok Pombal, Portugália egyeduralkodó minisztere indította meg. A jezsuiták ellen indított s vandál kegyetlenséggel folytatott küzdelem nála is csak első lépés volt; először a jezsuitákkal végzett, hogy aztán az egész egyházszerkezetet gúzsba kösse. A Jézustársaság száműzését a többi szerzetesrendek üldözése, püspökök bebörtönözése s a pápai nuncius kiutasítása követte, holott az első lépésben, a jezsuiták kiüldözésében, ezek a tényezők helyenkint még támogatták is őt, abban a hiszemben, hogy a gyűlölt rend feláldozásának árán útját vágják a további egyházüldözésnek.

A jezsuita-ellenes hadjáratot, nem szűk, rendi szempontból, hanem mert a döntő, egyházellenes erőszakoskodásnak első, elhatározó hatású csatározása volt, minden visszataszító mellékkörülménye mellett is érdemes közelebbről figyelnünk Pastor útmutatása mellett.

*

Pombalt régebbi történetírók zseniális újitónak tekintették, akinek szándékai keresztülvitelében két akadályt kellett útjából elhárítania, a főnemességet és a papságot. Ezt az ítéletet, mondja Pastor, az újabb kutatások megdöntötték. Pombal az az ember volt, akiben a XVIII. század kormányzati önkénye hatalmi tébolyt fokozódott. A gyenge és jelentéktelen I. József portugál király helyett ő vitte korlátlan hatalommal a kormány gyeplőit s mindenkit eltaposott, akiben vetélytársat, önkényeskedésének akadályát látta. Püspököket, papokat csukatótt be csak azért, mert ezek a francia enciklopedisták iratai ellen híveik előtt szót emeltek. Karmelitákat, domonkosokat, szervitákat, bencé-

seket és ferencrendieket tömegesen börtönöztetett be; Suarez, Vasquez, Lessius teológiai műveinek olvasását eltiltotta s viszont egyházilag elítélt műveket lefordíttatott és terjesztetett. Előre látható volt, hogy a jezsuitarendet sem fogja kímélni.

Alkalmat a támadásra a paraguayi redukciókban talált; Amerika elég messze volt ahhoz, hogy a vádakat, melyeket Pombal felelőtlenül vetett bele a köztudatba, a közönség ellenőrizni ne tudja. Úgylátszik, a legfőbb lökést Pombalnak a jezsuiták elleni hadjáratra azok a bizalmas jelentések adták, amelyekben a dél-amerikai jezsuita hithirdetők az anyakirálynéval azokat a visszaéléseket tudatták, melyeket ott Pombal öccse, mint Brazília kormányzója elkövetett. Pombal ezt a panasztételt mint a királyi tekintély aláásását hirsztelte világgá s megfordítva a vádat, a jezsuitákra fogta, hogy a bennszülöttekkel, mint rabszolgákkal bánnak, sőt rabszolgakereskedést folytatnak s tömerek kincset halmoznak fel. E vádakra aztán, mintha bizonyított tényeken alapulnának, egész fenyítő hadjáratot alapított: a királyi udvarból eltávolíttatta a jezsuita gyóntatókat s megtiltotta, hogy a lisszaboni székesegyházban jezsuiták prédikáljanak. Róma sürgetésére, hogy a vádakat határozott tényekkel támaszszák alá, Pombal sohasem adott egyenes választ, helyette mindig újabb s mindig csak általánosságban tartott vádakat emelt: a jezsuiták engedetlenek az Egyház és az állam iránt, bírálják és rágalmazzák a kormányt, a missziókban nagy kiterjedésű kereskedelmi tevékenységet folytatnak s az indiánokat katonailag szervezik a portugál király ellen, erkölcstelen és botrányos életet folytatnak. Ezért a pápának kettő között kell választania: vagy alaposan megreformálja a rendet, vagy végleg eltörli. XIV. Benedek, úgylátszik, hitt a vádoknak s a portugál kormány kívánsága szerint gyanútlanul kinevezte Saldanha Ferenc portugál bíborost a portugál jezsuiták reformátorává és vizitátorává.

Ezzel Pombal máris elérte célját, mert Saldanha,

az ő rokona, tehetetlen eszköz volt kezében. A kinevezés oly titokban történt, hogy a vizitátort kinevező brève megjelenéséig a jezsuiták maguk egy betűt sem tudtak róla. A brévét Passionei bíboros, a Brévék titkára szerkesztette meg, a janzenisták lelkes támogatója és a jezsuiták kimondott ellenfele. A brève mellé csatolt pápai instrukció bő utasítást adott Saldanhának arra nézve, miként hallgassa ki a rendtagokat és vizsgálja ki egyenkint a rend ellen emelt vádakat.

Saldanha a vizitációt igen sajátságos módon intézte el. Nyilván Pombal utasításai szerint, 1758 május 2-án kihirdette a brévét a jezsuiták Szent Rókus-rendházában, de csak május 31-én nyitotta meg a vizitációt. Ez abban állt, hogy fényes kísérettel megjelent a Szent Rókus-rendházban, ahol mint vizitátor fogadta a rendtagok hódolatát, mire azonnal ismét eltávozott. Néhány nappal utóbb, június 5-én kiadott egy nyilatkozatot, amely szerint biztos tudomása van arról, hogy a jezsuiták az egyházi törvények ellenére botrányos kereskedelmi üzletekkel foglalkoznak; ezért kiközösítés terhe alatt megtiltja nekik a további kereskedést s megparancsolja az összes üzleti könyvek kiszolgáltatását. Két nappal utóbb a főváros templomajtajain és hirdetőtábláin a lisszaboni patriarcha hirdetménye jelent meg, amely szerint a patriarcha az egyházmegye területén valamennyi jezsuitát eltiltja a prédikálástól és gyóntatástól.

Ez a végzés példátlan feltűnést keltett az egyszerű népnél épűgy, mint a felsőbb körökben. A felháborodás főleg akkor hágott tetőpontra, amikor kiderűlt, hogy ez a hirdetmény már május 27-én ki volt nyomtatva, holott a vizitáció csak május 31-én kezdődött s akkor is egyetlen, formaszerinti, ünnepélyes megnyitásból állott.

A lisszaboni nuncius s később a pápai államtitkár is hiába követeltek bizonyítékokat. A tömeges felfüggesztéssel a patriarcha nyilvánvalóan túl is lépte hatáskörét s eljárása annál feltűnőbb volt, mert még egy évvel előbb ő maga nevezett ki jezsuitákat zsinati vizs-

gálókká. Pombal azonban minden ellenvetésnek útját vágta azzal, hogy a jezsuiták a gyóntatószéket használták fel a kormány elleni izgatásra. A nuncius csak később tudta meg, hogy a rendeletet éjfél tájban vitték a minisztériumba az agg patriarchához, aki sírva írta azt alá; a kihirdetés napján elhagyta a fővárost s vidéki birtokára vonult, ahol egy hónappal utóbb meghalt.

Közben XIV. Benedek is meghalt s a jezsuitarend generálisa, Ricci, panaszt emelt az újonnan megválasztott pápánál, XIII. Kelemennél a lisszaboni patriarcha törvénytelen eljárása ellen s a pápa védelmét kérte. A kérvény a hivatalos titok megszegése útján a portugál követ kezébe került, aki azt kinyomatta s irányzatos megjegyzésekkel ellátva közzétette, mint a jezsuiták felforgató törekvéseinek s erkölcstelen moráljának bizonyítékát. Ezt az iratot a pápai cenzúra nem merte elítélni, nehogy a portugál kormányt még jobban felizgassa. Ugyanebből az okból a pápa megtiltotta a jezsuitáknak, hogy a nyilvánosság előtt védekezzenek. Ezen felbátorodva a rend ellenségei a röpiratok tízezeivel árasztották el Rómát, Portugált és egész Európát. A pápa skizmától félt, sírt és hallgatott. A portugál követ folyton szakítással fenyegetőzött s a kihívó szándék odáig ment, hogy a portugál király nyolc hónapig nem felelt XIII. Kelemen pápa sajátkezű levelére, amelyben ez megválasztását és trónralépését neki tudtul adta.

Újabb, kedvezőtlen fordulatot kaptak az ügyek Portugáliában, amikor szeptember elején állítólag merénylet történt a király ellen. Pombal úgy terjesztette el az eset hírért, hogy a király éjszaka le akart menni a kertjébe, de a sötétben elesett a lépcsőn s megsebezte a vállát. Ezzel szemben lassan kiszivárgott a másik, valószínűbb verzió, hogy I. Józsefet lövések érték, amikor éjnek idején a fiatal Tavora Teréz őrgrófnő lakásáról tért vissza, akivel bizalmas viszonyt folytatott. Valószínű, hogy az idős Tavora őrgróf, Aveiro hercege vagy a rokonság valamelyik tagja akart véget vetni a családot megszégyenítő viszonyoknak; egyesek szerint a

lövés nem is a királynak, hanem egy cselszövő kísérlőjének, Texeira komornyiknak szólt. Pombal az esemény után három hónapig várt s csak akkor lépett fel váratlanul az örgrófi család ellen. Az agg herceget feleségével s a szolgaszemélyzet több tagjával együtt elfogták, rendkívül fogvatékos és perrendtartásellenes eljárás után 1759 január 12-én a 18 fővádлотat halálra ítélték s az ítéletet másnap hihetetlenül barbár módon végre is hajtották. A hóhérmunkát, amely reggel 7-től délután 3-ig tartott, Pombal egy palota ablakából nézte végig.

A merénylet és az ítélet közt lefolyt több mint három hónapot Pombal arra használta fel, hogy lassan a jezsuitákat is belekeverje a bűnténybe. Először egy barátja, Ferriera szenátor emelte a jezsuiták ellen a minden alapot nélkülöző, általánosságban tartott vádat, hogy ők voltak a merénylet értelmi szerzői. Erre Pombal parancsára a Tavora-család elfogatásának napján mind a 7 lisszaboni jezsuita rendházat katonák vették körül; a nunciusnak Pombal ezt az intézkedést azzal magyarázta, hogy a jezsuitákat védelmezni akarja a csőcselék ellen, amely meg van arról győződve, hogy ők a király elleni merénylet szerzői. Tíz nappal utóbb valamennyi jezsuita rendházban Pombal fegyverek után kutatott, természetesen eredménytelenül. Úgy látszott, a vihar elült s a jezsuiták fellelegzettek, amikor 1759 január 11-én éjszaka 10 pátert a király elleni összeesküvés címén letartóztattak. Egyetlen egyet sem hallgattak ki közülük, sem bíróság elé nem kerültek soha; mégis a pöriratokban s főleg a Tavora-féle véres ítéletben mint bebizonyosodott tény szerepel az állítás, hogy az örgrófi család tagjait a rendtagok biztatták fel a merényletre. Ezt az állítást az ítélet azon az alapon tekinti bebizonyosodottnak, hogy „amint senki sem követ el nagy bűntettet anélkül, hogy nagy érdeke ne fűződne hozzá, úgy fel kell tételezni azt is, hogy akinek érdeke egy bűntett elkövetése, abban csakugyan részes is, ha csak világosan be nem bizonyítja az ellenkezőt”. Már pedig a jezsuitáknak, akik

a király kegyét elvesztették, nyilván érdekük volt, hogy „őfelségének drága és dicsőséges élete mielőbb befejeztessék” és ezért „ez a jogvélelem magában is elegendő bizonyítékul szerepelhetne arra, hogy a gyalázatos büntettségnek nekik is részük volt”. Egy protestáns író, Olfers szerint ilyen elvek alapján a fél világot vérpadra lehetne juttatni. Ha Pombalnak bármi konkrét gyanúoka lehetett volna a jezsuiták ellen, azt semmiesetre sem hallgatta volna el.

Pombal elérte célját: a jezsuiták a köztudatban kapcsolatba kerültek a merénylettel, ami a röpiratok rágalomhadjáratának új táplálékot adott. Erre január 19-én királyi rendelet mondta ki a portugál jezsuiták egész vagyonának elkobzását s a rendtagoknak a rendházakba való internálását. A püspököket felszólította a királyi írat, hogy a rájuk bízott híveket óvják meg a jezsuita „mérégtől”. Hogy a közhangulatot még jobban megdolgozza, Pombal kényszerítette a püspököket, hogy ebben az értelemben maguk is adjanak ki pásztorleveleket. A fejedelmi abszolútizmus szellemének nagyfokú begyökeresedésére vall, hogy a püspökök remegve fogadtak szót a mindenható kormányfőnöknek s akiket még kevéssel előbb dicséretekkel halmoztak el és lekipásztori munkára hívtak meg, azokról most egymásután kijelentették, hogy romlott erkölcsűek, tanításaik istentelenek és iskoláik ártalmasak. A pápa helyteleníteni akarta e körleveleket, de a lisszaboni nuncius nem merte a pápai közlést továbbítani, mert hogy nem volna tanácsos a tűzre olajat önteni s az egyházfejedelmek csak a kényszernek engedelmeskedtek.

Azt azonban senkisémm akadályozhatta meg, hogy mihelyt a többi országok püspökei ezekről a pásztorlevelekről értesültek, levelek százaiban ne biztosítsák a pápát arról, hogy a megvádolt szerzetesekről ők csak jót tudnak mondani. Jellemző, hogy ezeknek a leveleknek eredetijeit XIII. Kelemen halála után ismeretlen kezek kevés kivétellel eltüntették a pápai levéltárból.

A pápai udvar minden törekvése, hogy Saldanha bíborostól a vizitáció lefolytatásáról hivatalos jelentést kapjon, eredménytelen volt. Saldanha nem végzett semmiféle vizitációt; ítelt minden vizsgálat nélkül, ahogy Pombal kívánta. Pombal ismételten biztosította a nunciust, hogy a pápa beleegyezése nélkül semmi sem fog történni a jezsuitákkal. Ennek ellenére a nuncius már a legközelebbi postával jelenteni volt kénytelen, hogy a kormány máris elkezdte a jezsuiták vagyonának elkótyavetyélését. Végre március 20-án Saldanha rászánta magát és írt a pápának, de a vizitációról most sem tett hivatalos jelentést. Mindössze annyit írt, hogy a jezsuiták „javíthatatlanok” és azért a király elhatározta, hogy valamennyit számúzi országának területéről. Hivatkozott a Pombal által kiadott, általánosságban tartott, röpiratszerű vádiratra s arra, hogy a jezsuiták bűnei „közismertek”. Nyugtalanvérűek, háborúra izgatják a gyarmatokon a bennszülötteket, rágalmaznak a királyt és a kormányt. Azt, hogy a király ellen elkövetett merényletben is részesek, kétségtelenné teszi a törvényszék ítélete. Ezért a király kötelességének tartotta a jezsuitákat elkülöníteni többi, hű alattvalóitól. A pápai kúria erre az elképesztő iratra csak azzal felelt, hogy ismételten sürgette a vizitációról szóló kánoni jelentést. Ezt Saldanha ezúttal sem küldte be s nem is küldhette, mert hiszen vizitációt nem végzett; vizitátorrá való kineveztetése óta mindössze kétszer jelent meg a jezsuiták rendházában.

Április 20-án a király maga írt a pápának; levele a Pombal-féle általános vádak megismétlése. Bebizonosodott, írja, hogy a jezsuiták okozták Paraguayban a háborút. A béke és a nyugalom megköveteli, hogy kitiltsa országából a Jézustársaságot s bizvást reméli, hogy a pápa is jóváhagyja ezt az ő megmásíthatatlan elhatározását. Egyúttal kéri a felhatalmazást, hogy felségsértő papok és szerzetesek ellen a portugál törvényszék a jövőben az egyházi kiváltságok mellőzé-

sével szabadon eljárhasson és velük szemben halálbüntetést is alkalmazhasson.

XIII. Kelemen ez a vakmerő hangú levél annál inkább meglepte, mert a spanyol kormány éppen akkor fejezte be a vizsgálatot a paraguayi háború ügyében és a jezsuitákat minden vád és gyanú alól tisztázta. Mégis abban a reményben, hogy engedékenységevel jó útra terelheti a királyt, a pápa megadta a portugál törvényszéknek a kért felhatalmazást, de csak a most fennforgó vádakra vonatkozóan s a püspökök s a magasabbrendű főpapok kivételével. Egyidejűleg XIII. Kelemen két magánjellegű levelet írt I. Józsefnek, amelyekben mély fájdalmanak adott kifejezést az egyházellenes túlkapások miatt s kérve kérte a királyt, hogyha talán néhány rendtag csakugyan vétkezett volna is, egyesek vétkéért ne sujtsa haragjával az egész nagyérdemű rendet.

A pápa béketörekvését azonban megghiúsította Pombal római követe, Almada, aki a jezsuiták elleni cselszövésekben mesterével vetekedett. Először heves panaszokkal illette a pápai államtitkárt, hogy bár egy hét múlt el már a király levelének vétele és megtárgyalása óta, a kívánt felhatalmazás még mindig nem jött meg. Mikor erre a bíboros-államtitkár azt válaszolta, hogy a király előzőleg nyolc hónapig nem tartotta érdemesnek felelni a pápa levelére, Almada azzal felelt, hogy mégis csak más egy egyszerű udvariassági levél és az olyan intézkedés megtétele, amelytől a király élete és birodalmának nyugalma függ; míg a pápa késlelkedik, azalatt a jezsuiták „nyugodtan rágalmazhatják a király boldog uralkodását”. A pápai udvar viselkedése azt a benyomást kelti, mintha támogatni akarná a király ellen elkövetett gyalázatos merényleteket.

Torrigiani államtitkár nyugodt, tárgyilagos hangon utasította vissza ezeket a szemérmetlen gyanúsításokat. Majd Almada az ellen emelt panaszt, hogy mint kémjei által megtudta, a pápai leveleket nem ő általa, hanem külön kurir útján akarták Lisszabonba

juttatni. Azt felelték neki, hogy ezt a király iránt való különös figyelemből teszik. Almada azonban nagyon helyesen sejtette, hogy azért küldenek külön kurirt, nehogy a pápa levelei Almada megjegyzéseivel és toldásaival jussanak el Lisszabonba. Torrigiani el is indította Portugália felé a külön kurirt. Ez azonban a franciaországi Aixban lováról lezuhanván, nem folytathatta útját s könnyelműen átadta levéltáskáját annak a kurirnak, akit Almada azonnal utána küldött és aki ajánlkozott, hogy a csomagot elviszi a nunciushoz. Így kerültek a pápai iratok először a portugál kormány s csak azután a nuncius kezébe. Mikor aztán a nuncius a pápai leveleket a kormánynak át akarta adni, nagy csodálkozására kijelentették neki, hogy azokat nem vehetik át, mert a levelek nem a portugál követen keresztül és nem is a vele folytatott megbeszélések alapján küldettek Portugáliába. Azonkívül biztos tudomásuk van róla, hogy a pápa a kívánt felhatalmazásokat nem mindenkorra, hanem csak erre az egy esetre adta meg. A nuncius hiába hivatkozott arra, hogy a portugál udvar maga is ismételten külön kurirok révén s nem az ő közvetítésével levelezett Rómával; hiába jelentkezett kihallgatásra magánál a királynál, a király kijelentette, hogy ebben a formában a pápai leveleket nem veheti át.

Hogy ennek a huzavonának mi volt az oka, csak hamar elárulták az események: Pombal csak időt akart nyerni, hogy a pápát kész tények elé állítsa. Szeptember 17-én a katonasággal 133 pátert összefogdosztatott, fegyveresen a lisszaboni kikötőbe kísértetett, ott hajóra rakatta s a pápai kormány minden előzetes értesítése nélkül, a nemzetközi jog nyílt megsértésével pápai területen, Civitavecchiában egyszerűen partra dobatta őket. A hajó még a tengeren járt, amikor királyi rendelet jelent meg, amely a jezsuitákat mint zendülőket és felségsértőket száműzte az országból s halálbüntetés terhe alatt megtiltotta portugál területen való tartózkodásukat. Ugyan csak halálbüntetés járt azokra is, akik a jezsuitáknak

menedékhelyet nyújtanak, vagy velük szóban vagy írásban érintkeznek. E rendeletet megküldték az ország püspökeinek is. A szolgalelkű Saldanha még ugyanazon napon körlevelet adott ki, amelyben a királyi rendeletre hivatkozva, felszólítja a híveket, hogy a száműzöttekkel semmiféle összeköttetést ne tartsanak fenn. A vizitáció eredménytelen volt, írja, mert a jezsuiták csökönyösen vonakodtak visszatérni szent szabályaikhoz s mindinkább elhanyagolták kötelességüket. A híveket felszólítja, hogy vele együtt imádkozzanak s Isten adja meg e szerencsétlen megtevédeknek a megtérés kegyelmét. Csak a fiatal rendtagoknak, akik még nem tették le a végső fogadalmukat, engedte meg a királyi kegy, hogy az országban maradhassanak, azon feltétel alatt, hogy fogadalmaiktól Saldanha által feloldoztatják magukat. Saldanha, akinek erre semmiféle felhatalmazása nem volt, szinte kényszerítette a fiatal kispapokat a rend elhagyására s nyugodtan feloldozgatta őket fogadalmaik alól, amiért aztán a pápa meg is róttá. A fiatal rendtagok túlnyomó része azonban hű maradt hivatásához s önként ment a páterekkel együtt a számkivetésbe. A szerzeteseit rajongva szerető, vallásos nép felzúdulását Pombal részben fenyegetésekkel, részben pedig a jezsuiták ellen emelt újabb és újabb rágalmak terjesztésével igyekezett elnyomni.

A pápát súlyosan sebezte a sértéseknek eme sorozata, főleg az, hogy az ő megkérdezése nélkül az ő államának területére tették ki a szerencsétlen áldozatokat, de kénytelen volt befogadni a száműzött szerzeteseket s amennyire az éppen dülő éhínség miatt lehetséges volt, gondoskodott ellátásukról.

Pombal nem állt meg a megkezdett úton. Miként az anyaországban, úgy a tengerentúli gyarmatokban is mint valami gonosztevőket összefogdostatta az összes jezsuitákat s hajókon hozatta őket át Lisszabonba, majd ismét a pápai államba vitette őket. A brazilai jezsuita hithirdetők tengeri utazása valóságos kinszenvedés volt; a legforróbb nyárban két teljes

hónapig utaztak az egyenlítő alatt, miközben csak a hajófenéken volt szabad tartózkodniok s szabad levegőre sohasem juthattak. Napi eledelük némi romlott főzelék és napjában 3 pohár víz volt. Hasonló embertelenséggel hozták haza a goai misszió hithirdetőit. Ezek 5 hónapig voltak úton; 23-an már a tengeren belehaltak szenvedéseikbe s a 119 közül, akik Lisszabonba érkeztek, a legtöbb olyan súlyos beteg volt, hogy közülök csak 46-ot lehetett tovább vinni Olaszországba. Hogy a portugál gyarmati területek misszióira 900 hithirdetőnek hirtelen eltávolítása milyen halálos csapást mért, könnyen elképzelhető.

A tengeri utazás gyötrelmei azonban számos rendtagra nézve még csak a szenvedések bevezetését jelentették. A külföldi illetőségű hithirdetőket Pombal óvakodott száműzni, mert ez rájuk nézve a szabadságot és hazatérést jelentette volna; ehelyett a lisszaboni Szent Julián-erőd börtöneibe vetette őket, amelyek azóta szomorú világhírré tettek szert. Több mint 200 jezsuita került ezekbe a rettenetes, földalatti lyukakba, s amennyiben időközben szenvedéseikbe bele nem pusztultak, közel 18 éven át éltek ott az élőhalottak borzalmas egzisztenciáját. Mária Terézia lisszaboni követe, Lebzeltern lovag, aki nem akart hinni a kiszívárgott híreknek s azért álruhában meglátogatta a Szent Julián-erőd börtöneit, 1777 április 8-án így írja le benyomásait: „Magam láttam a páterek börtöneit. Rettentő szenvedéseikről csak gyenge képet festhettek, mert ezek minden elképzelést felülmúlnak s pusztá látásukra megdermed a vér az ember ereiben. Négy arasznyi négyszögletes földalatti lyukak e börtönök, amelyeket nagy fáklyákkal is alig lehet megvilágítani s amelyekben dagály idején a víz két arasznyi magasságig beszívárog: ez az a szomorú tartózkodási hely, ahol ezek a szerencsétlenek csodálatos módon 18 éven át éltek, holott naponta csak félfont kenyeret, 2 uncia vizet s némi salátát kaptak, ruházatul pedig évente mindössze egy inget”.

Pastor nem említi, de tudjuk, hogy ezek között a

Szent Julián-erődbe zárt, ítélet és kihallgatás nélkül évek hosszú során át gyötrődő jezsuita hithirdetők között több magyar jezsuita is szenvedett, így P. Fáy Dávid Alajos, a főnemes abaujmegyei Fáy családból, aki szenvedéseibe 5 és fél év multán belehalt.

A pápai állam partjain összesen 1100 szerzetest vetettek ki Pombal hajói. Eltartásukról csak úgy lehetett gondoskodni, hogy az egyházi állam jezsuita rendházai a végletekig megadóztatták magukat; ekkor adták el a római Gesu-templom ezüst felszerelését is.

De Pombalnak mindez nem volt elég. A király által heves szemrehányásokat tett a pápának, hogy nem akadályozza meg a rágalmakat, amelyeket a római jezsuiták és pápai hivatalnokok a király ellen emelnek. Követelte, hogy a pápa necsak belenyugodjék a jezsuiták erőszakos eltávolításába és birtokaik elkobzásába, hanem helyeselje és dicsérje is azt s a Jézustársaságot az egész világon oszlassa fel. Egyébként, hogy a jezsuiták kiűzése csak első lépés volt az Egyház teljes megalázására Portugáliában, mutatták az események: a nunciushoz katonai erőszakkal való kiűzése az országból s a pápával való nyílt szakítás.

Az elbeszélte események közé esik P. Malagrida Gábor kivégzése. Malagrida több mint 30 éven át működött mint szentéletű hithirdető Braziliában, midőn a haldokló anyakirályné kérésére Lisszabonba tért vissza s a királynénak halálos ágyán lelki vigaszt nyújtott. A már ősz hithirdető 1755-ben egy földrengés alkalmával kis iratot tett közzé, amelyben a földrengést Isten fenyítékének nevezte a nép bűneiért s magabaszállásra, bűnbánatra szólította fel a híveket. Pombal ezt a király ellen való célzásnak tekintette s királyi rendeletet eszközölt ki, amelynél fogva az iratot a hóhér nyilvánosan elégette; a szerzőt pedig eretnokség címén perbe fogta. A lelkigyakorlatok, melyekre Malagrida a híveket csalogatja, mondta a királyi rendelet, csak arra jók, hogy általuk a jezsuiták a lelkiismereteket megzavarják, nekik új híveket szerezzenek s ezeket a fejedelmek ellen izgassák. Mala-

gridának el kellett hagynia a fővárost, majd újra visszahívták, 9 társával együtt elfogták és másnap kihallgatás és peres eljárás nélkül bűnösnek mondták ki felségsértésben és a király élete ellen való összeesküvésben. Mindennek alapjául az szolgált, hogy Malagrida, akin ekkor már aggkori elmebetegség tünetei mutatkoztak, bizonyos természetfeletti kinyilatkoztatásokról beszélt, amelyekből a király ellen elkövetendő merényletről már előzőleg értesült volna. Erre a 72 éves, elmebeteg aggastyánt harmadfélévi fogvatartás után az inkvizíció elé állították, amelynek bírái közül eltávolították azokat, akik nem voltak Pombal vak eszközei s amelynek elnöke ez alkalommal Carvalho Pál, Pombal öccse lett: az agg hithirdetőt bűnösnek mondták ki „eretnekségben, hamis jövendölésben, lázító tanokban s az életszentség fitogtatásában” s kiszolgáltatták a világi törvényszéknek, amely Malagridát 1761 szeptember 20-án „mint megátalkodott eretneket” megfojtatta és testét máglyán elégettette. Az ítélet főleg két iratra támaszkodott, amelyet Malagrida fogságában állítólag írt: egyik Szent Anna életéről, másik az Antikrisztusról szólt. Az ezekből az iratokból az ítélet megokolásában felhozott részletek annyira esztelenek és oly zavaros állításokat tartalmaznak — pl., hogy Szent Anna már anyja méhében letette a szegénység, tisztaság és engedelmesség fogadalmát, vagy hogy a Szentháromság személyei egymás közt azon versenyeztek, melyik fogadja méltóbban Szent Annát a mennyországban, — hogy csak kétféle lehetőség van: vagy rosszakaratú kitalálás volt az egész, vagy a szegény hithirdető a hosszas börtön folytán végleg elvesztette józan esztét. Pombalnak azonban szüksége volt a király és a közvélemény előtt bizonyítékokra a jezsuiták ellen.

Miután így a jezsuitákat erkölcsileg és fizikailag tönkretette, Pombal hasonló önkénnyel fordult a többi szerzetek és a világi papság ellen. A bahiai érseket s a grao-parai bencés püspököt egyszerűen letette s utóbbit rendjének egy kolostorában internáltatta.

A coimbrai püspököt azon a címen vetette földalatti sötét börtönbe, mert ez elítélte Voltaire és Rousseau műveit, a francia Enciklopédiát, a „Febronius”-t, valamint bizonyos erkölcstelen iratokat; e püspöki körlevelet hóhérkéz égette el nyilvánosan. Hasonló börtönbüntetés érte azt a 33 részben papi, részben világi embert, aki a bebörtönözött coimbrai püspök érdekében felszólalt. Pombal egy napon 4 bencést, 2 karmelitát és egy szervita kolostor valamennyi tagját börtönbe záratta; viszont nyíltan pártolta azokat a papokat és szerzeteseket, akik könnyelmű életükkel szégyent hoztak az Egyházra. 1769-ben a lisszaboni bencéseknek, ágostonosoknak, lazaristáknak s a Szent Jakab-rend tagjainak megtiltotta a gyóntatást és prédikálást. Börtönnel fenyegette mindenkit, aki intézkedéseit bírálni merte. A pápával való szakítás után minden Rómával való levelezést felségsértésnek jelentett ki.

A porig megalázott XIII. Kelemen még így is mindent megkísérelt, hogy a teljes szakítást megakadályozza. Midőn a portugál királynak fia született, Pamfili, párisi nuncius révén szerencsét kívánó levelet intézett a királyhoz, melyben néhány szóval annak a hő kívánságának adott kifejezést, bár állna vissza közte és a portugál király közt a béke, ami annyira illenék az Egyháznak ilyen istenfélő fiához. A felelet az volt, hogy Da Cunha külügyminiszter néhány hónap múlva visszaküldte a pápa levelét azzal, hogy bár a pápa aláírása van rajta, a levél tartalma nem származhatik a pápától, hanem álnok és ravasz kitalálás, hamisítvány és a lázítás és egyenetlenkedés ama dühöngő szelleméből ered, amely minden igazság elől elzárkózik. A pápának újabb közeledési kísérletére Pombal azt üzenete válaszul, hogy miként a Bourbonudvarok, úgy Portugália is a pápával való kiegyezést a jezsuita rend végleges és általános feloszlásától teszi függővé.

*

A jezsuitáknak Portugáliából való száműzetése

adott jel volt a janzenista, gallikánus és szabadgondolkodó szellemtől átitatott többi udvaroknak, hogy hasonló erőszakkal, cselszövással és vakmerőséggel lépjenek fel a jezsuiták és ezeken keresztül a pápaság ellen. Ezeknek az eseményeknek részletes elbeszélése Pastornál több száz oldalt tölt ki; egészben és gyakran részleteikben is feltűnően hasonlítottak a portugál önkényeljáráshoz. 1762-ben XV. Lajos francia király Pompadour asszony kérésére — aki gyűlölte a jezsuitákat, mert a jezsuita udvari gyóntatók az ő eltávolítását követelték az udvartól — azt kívánta a pápától, hogy a francia jezsuiták számára külön generális helynököt nevezzen ki, aki úgyszólván teljesen független lett volna a rend római főnökétől; az intézkedés egyértelmű lett volna a rend egységének megbontásával. XIII. Kelemen a híressé vált elvvel felelt (amelyet tévesen tulajdonítanak Ricci generálisnak), hogy a jezsuiták „vagy olyanok legyenek, amilyenek, vagy sehogy se legyenek” (aut sint ut sunt, aut non sint). Erre a párizsi parlament, amely ekkor már teljesen a szabadgondolkodó elveknek hódolt, mondva-csinált ürügyek alapján még ugyanazon évben feloszlatta a saját joghatósága területén a Jézustársaságot, mire hamarosan ugyanezt tették egymásután a vidéki parlamentek is.

1767-ben III. Károly spanyol király teljesen portugál mintára egyetlen éjszaka váratlanul összefogatta a jezsuitákat egész birodalmában s a gyarmatokban is s valamennyit, közel 2000 rendtagot, a pápai állam területén akarta partratétetni. Midőn ez ellen a pápa a jezsuita generálissal egyetértőleg tiltakozott, Korzika lakatlan részein vettették ki őket szárazra. A hercegi családból származó két Pignatelli testvért a király rendelete kivette a száműzöttek sorából; ők azonban ezt a kivételt nem vették igénybe s társaikkal együtt önként mentek számkivetésbe. Főleg P. Pignatelli József adta az önfeláldozó és vigasztaló szeretetnek oly hősies tanujeleit, hogy ezeknek alapján XI. Pius 1933. év május 21-én boldoggá avatta őt. Hasonlókép

üzte ki a jezsuitákat országából III. Károly fia, a nápolyi király s III. Károly unokaöccse, a pármái herceg.

A sértések és megaláztatások e sorozata közben halt meg a jámbor és szelídlelkű XIII. Kelemen pápa 1769 februárjában. Az Egyház ellenségei most nyíltan kiadták a jelszót: csak olyant szabad pápává választatni, aki ígéretet tesz a jezsuita rend végleges és teljes feloszlatására. Cselszövéseik eredménye volt XIV. Kelemen (Ganganelli Lőrinc) megválasztása, aki-ben már nem volt meg az a gerinccesség, mint elődjében s aki a hallatlan szekatúrának végre engedve, nagyobb rossz megakadályozása szándékából 1773-ban aláírta a spanyol udvar által eléjettett *Dominus ac Redemptor*-bullát.

A Jézustársaság négy évtizedre eltűnt a föld színéről.

S aztán jött a nagy forradalom, a pápa deportálása, az egyházi állam elfoglalása, a napoleoni önkény, millió megaláztatás és szenvedés, VI. Pius fogsága s fogságban történt halála, VII. Pius fogsága, a Bourbon-udvarok elsőpretése s mindaz az erőszak, felforgatás és örület, amellyel az újkori szabadgondolat a trónját elfoglalta.

Az újkori szabadgondolat diadalában az a tragikus küzdelem játszotta a legfőbb előzmény szerepét, amelybe a pápaság önmagával szembe került, amikor a tisztán lelki hatóerők megtámasztására és védelmére világi tényezőket is szerződttetett: római császárokat, frank és német királyokat, normannokat, majd az egyházi állam erejét és politikai súlyát. Nem lehet őt az elvért megróni: a léleknek testre is van szüksége, a lelki érvényesülés intézményes keretéhez s talapzatához hozzátartozik az anyagi, a politikai, a kulturális, a pénzügyi, sőt néha a katonai körülbástyázás is. Mi lett volna az Egyházzal, ha kétezer év folyamán mindenki akadálytalanul s büntetlenül belerontott volna intézményeibe, ha nyers korokban hatalmi

eszközök nincsenek kezében, vagy ha kultúrát, tudományt, művészetet nem termel és fejleszt? Ám ezeknek a földi segédeszközöknek megszerzése és megtartása, növelése és alkalmazása a pápaságot állandóan kényes helyzetekbe terelte, pártküzdelmek feszültségeibe állította, a fejedelmekkel szemben függő vagy ellenséges viszonyba vitte, vagy pedig a legfőbb hatalom hordozóit az elvilágiasodás és erkölcsi botlások kísértéseibe sodorta. A középkori egyházi állapotok időnkint ugyancsak szomorú illusztrációi ennek a tragikus kettősségnek, a spirituális és a földi törekvések összhangbাহozatala nehézkességének. A vallásszakadás történeti védelmezői máig azoknak a hibáknak felhánytorgatásából élösködnek, amelyek ezekből a bonyodalmakból csakugyan és elszomorító gyakorisággal származtak s amelyeket a katolikus történeti szemléletnek sincs oka tagadnia.

Az újkor tovább hordozta ezt a terhes örökséget, egészen a francia forradalomig, vagy ha tetszik, a Porta Pia bezúzásáig (1870), avagy a lateráni egyezményig (1929). Az egyházforradalom óta egyre erősödő szabadgondolkodó áramlat, a mindinkább lábrakapó szabadkőművesség növekvő egyházgyűlölete, a felvilágosodás és teljes hitetlenség rohamos terjeszkedése halált esküdött a pápaság világi hatalmának. A XVIII. század szerzetesüldözéseitől Róma ismételt elfoglalásáig, két pápa erőszakos eltávolításáig, Valence-ig, Fontainebleau-ig és Savoná-ig a szabadgondolat legfőbb diadalait aratta s ezekben a diadalokban megtevédt egyháziaknak is részük volt. VI. Pius a fogságát elrendelő direktóriumi végzés alatt, amely őt „ci-devant pape”-nak, volt pápának nevezte, szíve fájdalmára egy papnak, abbé Sieyès-nek nevét is olvashatta... A pápaság látszólag megsemmisült, amikor a forradalom Rómát elfoglalta s a rab pápát a Damazus-udvaron a fogolykocsiba ültették, hogy francia számkivetésbe s halálba vigyék...

A Gondviselés azonban örködött az Egyházon s a XIX. század elején új helyzetben új virágzás felé vezette. Ki hitte volna, hogy éppen a forradalom, a szabadgondolkodás és az önkény egyik legszilajabb gyermeke, Napoleon lesz az, aki elsőnek eszmél rá arra, hogy az út, amelyre Európa hatalmasai a Napkirály óta s főleg a forradalom óta léptek, téves út s hogy a társadalom nem állhat fenn vallás és kato-
licizmus nélkül?

A visszakanyarodás és újjáéledés eseményeit Pastor már nem tárgyalja; korszakos művét a legszomorúbb ponton fejezi be: VI. Pius pápának Valence-ban, a forradalmi direktórium fogságában bekövetkezett halálával teszi le a tollat.

Nincs nagyszerűbb, tanulságosabb olvasmány Pastor Pápatörténeténél, amelynek legmegrázóbb részei éppen a befejező részek. S éppen a tény, hogy Krisztus Egyháza ily szomorú válságok után is új lendületnek indulhatott, igazolja a mottót, amellyel a pápaság 400 évének (1400—1799) legjelesebb történetírója hatalmas művét befejezi: *„Te Péter vagy és e köszálra építem Anyaszentegyházamat, és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta!”*

Pastor Pápatörténete megrázó drámaisággal részletezi azokat az egyháztörténeti viharokat, amelyeket az ébredező szabadgondolat a XVII. század folyamán az Egyház intézményei és szerzetesrendjei ellen indított, hogy ezeknek meggyengítése révén szabad utat nyerjen a pápaság megdöntésére és Európa lelki arculatának a hitellenesség és hitközöny szellemében való átalakítására.

Előző összefoglalásunkban azokat a támadásokat ismertettük Pastor nyomán, amelyek Portugáliában Pombal minisztersége idején irányultak a Jézustársaság, majd a többi szerzetesrendek, a püspökök és a nuncius ellen s a rendnek mondvacsinált ürügyeken az országból és gyarmati missióiból való deportálását eredményezték. Nem mellőzhetjük azonban a janzenisták és a febroniánus államhatalmi elmélet hívei által

folytatott s a szabadgondolkodók által ügyesen felhasználó harc további fejleményeinek összefoglalását sem, mint amelyeknek ismerete nélkül a legújabbkori Európa világnézeti alakulását történetileg megérteni alig lehetséges.

Portugália után a katolikus Spanyolország udvara irányította a jezsuiták, helyesebben a pápaság ellen a harcot. Ebben az országban, amely a fejedelmi abszolútizmusnak régtől fogva klasszikus hazája volt, a pápa- és jezsuitaellenes akció lelke, III. Károlynak tanácsadója s rossz szelleme, a szélső-janzenista nápolyi Tanucci volt, III. Károly személyes barátja. Ő képviselte legélesebben azt az elvet, hogy a pápa csak hittani kérdésekben döntő tényező, egyházkormányzati joghatósága pedig merő, államfelforgató fikció. Szerinte a jezsuitákat azért kell elpusztítani, mert a pápa egyházkormányzati joghatóságát védik és érvényesítik.

Tanucci csodálatosképpen vallását gyakorló katolikus volt, sőt maga is jezsuitáknál gyónt, még néhány héttel a rendnek kiűzetése előtt is, de nála jobban, engesztelhetetlenebbül a jezsuitákat senkisémm gyűlölte. Pedig ugyanő a jezsuitákat egyenkint kiváló papoknak, szeretetteljes, okos, erényes embereknek nevezte. Egyenkint, úgymond, valamennyien, ahánnyal közülük csak életében érintkezett, szeretetreméltó, derék, fáradhatatlan, becsületes emberek; együtt azonban, mint szervezet, mint szellem, a vallásnak, erkölcsnek, államnak és fejedelmeknek legkártékonyabb ellenségei. A rend szellemében van a hiba, ez a szellem uralomra s hatalomra vágyik s ennek mindent alárendel; valóságos sötét, cselszövő szövetség; ahová hatalma eljut, ott az udvar, a nép s az állam elveszett. A rend viselkedése ördögi, erkölcstana macchiavellista, s főleg a pápa iránt való engedelmissége révén minden állami rendnek és fejedelmi hatalomnak felforgatója. A jezsuiták annak a pápának küldöttei, aki nem Krisztustól és Szent Pétertől származik, hanem az utóbbi ezer év folyamán ateizmusból, szabadrablásból és simóniá-

ból tevődött össze; ezért a jezsuiták az emberiség átka. Aki nem így beszél, az félre van vezetve; a jezsuitákat csak ostoba és gonosz emberek pártolhatják.

Tanucci ebben az irányban befolyásolta III. Károlyt, ami kezdetben elég nehéz feladat lehetett, mert III. Károly vallásos ember, sőt ferences harmadrendi volt; anyja s felesége jezsuitákat választottak gyónatónak, fiai pedig jezsuita kollégiumban nevelődtek. A spanyol társadalomban a jezsuiták mélyen benne gyökereztek. Tanucci körének csak éveken át húzódó, kitartó aknamunkával sikerült a királyt a jezsuiták ellen való erőszakos fellépésre indítani. Úgy látszik, ütőkártyája ebben a küzdelemben az volt, hogy elhitette Károlyval, hogy a jezsuiták törvénytelen születtek s ezért a trónra jogosulatlanok tartják és híresztelik.

Az üldözés kitörésére Spanyolországban csodálatosképpen olyan esemény adott alkalmat, amelyről ezt senki sem tehetné volna fel: az úgynevezett kalapforradalom. Az amúgy is népszerűtlen Squillace miniszter 1766-ban rendeletet adott ki, amelyben a nagyobb városokban eltiltotta a széles köpönyeg (capa) és árnyékos, széleskarimájú kalap (sombbrero) viselését s helyette előírta a francia szokást: a háromágú kalap és a páróka használatát. A rendelet ellen vétőkre pénz- és börtönbüntetés várt. A nép ragaszkodása ősi, nemzeti viseletéhez és hagyománytisztelete felzúdult ez ellen a gyermekes rendelet ellen s az elkeseredést fokozta az élelmiszerárak növekvő emelkedése. A felizgatott nép forradalmi tünetek közt tiltakozó felvonulásokkal adott kifejezést elkeseredésének s követelte Squillace eltávolítását. Tiltakozó felvonulások, a fejedelem akarata ellen való erélyes fellépések abban az időben még az elképzelhetetlenül vakmerő újítások közé tartoztak. A király annyira megijedt a „zendülőtől”, hogy elmenekült a fővárosból s haragja jeléül vagy félévig Madridnak feléje sem nézett. A lázongó népet papok és szerzetesek csitították le; mikor pl. Squillace menesztését követelő tömeg a királyi palota

elé vonult, pálmát hoztak a kezükben s egy nagy Mária-szobrot, amelyet négy dominikánus hordott. A király megnyugtató válaszára a tömeg boldogan és hálálkodva oszlott széjjel.

Jó idő telt el a „kalapzendülés” óta, szinte el is felejtették már, míg végre a jezsuiták ellenségei ráeszméltek, hogy ebbe az ügybe a gyűlölt rendet is be lehetne keverni. A hivatalos vizsgálat a jezsuitákról éppen azt állapította meg, hogy a többi szerzetesekkel együtt a lázongókat csillapítani igyekeztek. Pombal azonban nem maradt tétlen. Lassankint röpiratok jelentek meg, amelyek a lázongás értelmi szerzői gyanánt a papokat általában, majd a cisztercitákat s végül a jezsuitákat gyanúsították. Ezekben a gyanúsításokban Tanucci kitűnő eszközt látott arra, hogy a megszeppent királyt a jezsuiták ellen ingerelje: csak a jezsuitáknak lehetett érdekük a zavargás, tehát a jezsuiták okozták azt. A különös jogi érvelés ez volt: minthogy a felbujtókat hiába keressük a grandok, katonák és miniszterek közt, tehát a papság körében kell őket keresnünk. Végül is elérte Tanucci, hogy a spanyol király külön törvényszéket bízott meg azzal, hogy a jezsuitáknak a lázadásban való részvételét kivizsgálja. Ennek a törvényszéknek tagjait Tanucci emberei csupa fanatikus jezsuitagyűlölőből állították össze, úgyhogy az ítélet készen állt, mielőtt a törvényszék összeült. 1767-ben a törvényszék a jezsuitákat a spanyol korona valamennyi birtokának területéről száműzte. A pápa tiltakozott ez ellen, de erre az udvar azzal felelt, hogy különös lenne, ha a pápa védelmébe venné azokat, akik a király élete — most már élete! — ellen törtek. Erre nemcsak Spanyolországból úzték ki a jezsuitákat, hanem egész Közép- és Dél-Amerikából, a nagyszerűen vezetett redukciókból is erőszakkal eltávolították a jezsuita hithirdetőket. Valamennyiüket hajóra rakták, deportálták, még hozzá oly kegyetlen és barbár módon, hogy a tengeren közel 500-an belehaltak a szenvedéseikbe.

Az életben maradtakat a pápai állam területén

akarták partra rakni. Midőn ez ellen a pápa, a jezsuita generálissal egyetértően, tiltakozott és a partraszállást megakadályozta, Korzika kietlen partjain dobták szárazföldre a szerzeteseket, akikre itt a nélkülözés és hajléktalanság ezer kínja várt. Később nagyrészüket Olaszország különböző vidékeire helyezkedett el. Minden száműzött jezsuita számára 90 peso havi tartásdíjat utaltak ki, de azzal a fenyegetéssel, hogy ha csak egyetlenegy száműzött is fel mer szólalni vagy írásban bírálni meri a kiutasító rendeletet, azonnal valamennyi elveszti a kegydíjra való igényjogosultságát. A legszigorúbb fenyegetésekkel némitották el a közönség részén is a felszólalást és a száműzöttekkel való együttérzés megnyilvánulásait.

Hasonlóképp folyt le a jezsuiták száműzése a többi Bourbon-országban: Nápolyban, Pármában, Málta szigetén. A fejedelmi önkény hatalmi tébolya, a vallásüldözők s egyházüldözők fanatikusai, hazugság, cselvetés és erőszak találkozott ezekben a kegyetlenkedésekben. Ezer és ezer szentéletű, tudós, érdemekben gazdag szerzetest bélyegeztek meg gonosztevő gyanánt s bántak velük nérói keménységgel. Az újkori egyháztörténetnek ez a fejezete nem kevésbé sötét s felháborító, mint az angolországi véres egyházüldözés rémtettei vagy a csakhamar bekövetkező francia forradalom túlkapásai.

Franciaországban Lavalette páter szerencsétlen gazdasági kísérletei siettették a rend vesztét. Lavalette az Antilla-szigetek francia misszióinak gondnoka volt s hogy a misszió anyagi bajain segítsen, nagykiterjedésű kereskedelmi vállalkozásokba bocsátkozott, mégpedig rendi előjáróinak tilalma ellenére, akik utóbb kénytelenek voltak Lavalette-t a rendből eltávolítani. Mikor aztán Lavalette vállalkozásai, főleg egy tengeri viharral kapcsolatban, amely rakományos hajóit elsüllyesztette, balul ütöttek ki, Lavalette kölcsönökkel s újabb vakmerő üzleti vállalkozásokkal igyekezett segíteni magán. Végre is óriási adósságokkal csődbe vitte a martiniquei missziót. A bankok azonban a

fizetéseképtelen misszió helyett az egész rendet fogták pörbe. A párizsi parlament (kerületi főtörvényszék) felhasználva az így keletkezett kavardást, ki mondta a végzést: a rendet minden javaitól megfosztotta és saját joghatósága területén felosztatottnak nyilvánította ki. A párizsi parlament végzését a többi francia parlamentek is egymásután magukévá tették, egyrészt mert többségük időközben a Voltaire-i szellemű ügyvédtársadalom tagjainak kezébe került, másrészt mert tudták, hogy XV. Lajos szabadszellemű és eladósodott udvara örülni fog a jezsuiták megalázásának s vagyona elkobzásának.

Ilyenformán a Jézustársaság egy évtizeden belül Európának csaknem minden katolikus államában áldozatául esett az önkénynek s a felülkerekedő szabadgondolkodó iránynak.

Helyzetének tragikumát növelte a körülmény, hogy bár számra és tanügyi tevékenységének kiterjedtségére nézve a rend eddig soha el nem ért tetőfokára hágott — közel 23.000 tagja volt —, a közvéleménynek ellene fordult irányával szemben egyetlen igazán imponáló harcost, egyetlen szellemes, erősveretű egyéniséget nem tudott síkra állítani s úgyszólván némán és fegyvertelenül szemlélte egy egész világ összeesküvését önmaga ellen. Még a rend legfőbb vezetői székében is jámbor, de erélytelen és kisebb látókörű egyéniségek ültek akkoriban: Visconti, Centurione s főleg Ricci. A mindenünnen fenyegető, sőt a rend fölött már-már összezsapó veszéllyel szemben a szelíd és békeszerető Ricci tehetetlen volt, csak az imában, Isten akaratán való megnyugvásban s a természetfölötti eszközökben bízott. Valósággal visszatartotta a rend tagjait attól, hogy megtámadott igazuknak férfiasan a védelmére keljenek s a természetfölöttiek mellett a természetes, emberi okosság eszközeit is ragadják meg. Még néhány héttel a rend végleges, pápai felosztatása előtt is körlevelet intézett a rend tagjaihoz, amelyben az elméleti szobatudós elvont jogérzékével egy tucat a priori érveléssel bizonyít-

totta, hogy nincs semmi baj, mert belső lehetetlenség, hogy egy pápa a Jézustársaságot feloszlassa. Hiszen még XIII. Kelemen pápa is és előzőleg annyi más pápa a legnagyobb dícséretekkel tüntette ki a Jézustársaságot. Állandóan hangoztatta a megriadt rendtagok előtt, hogy csak az eretnekek, hitetlenek és szabadgondolkodók üldözik rendjét és kívánják megsemmisítését. Lehetetlennek tartotta, mondja Cordara, hogy Krisztus helytartója ekkora igazságtalansággal terhelje meg a lelkét s oly szerzetesrendet semmisítsen meg, amely az Egyház és éppen a Szentszék irányában annyi érdemet szerzett; még hozzá ezt kivizsgálás és védekezés lehetősége nélkül tegye. Hiszen a természetjog alól semmiféle uralkodó nem mentheti fel magát, még kevésbbé a pápa; a természetjogba ütköző ítélet semmis és érvénytelen lenne. Lehetetlennek tartotta Ricci, hogy a pápa pusztán azért, hogy a hitetleneknek és szabadgondolkodóknak kedvében járjon, az Egyház épületében fájdalmas rést üssön s tönkretegyen olyan intézményt, amely majdnem a világ minden városában kezében tartja az ifjúság nevelését, elnémitson annyi lelkiatyát, hitszónokot, misszionáriust és lelki-gyakorlatvezetőt. „Nem volna-e kiáltó igazságtalanság Krisztus helytartójáról feltételezni, hogy képes volna ilyen pusztulást okozni a katolikus kereszténységben s ilyen győzelemhez juttatni az Egyház ellenségeit?” Elég, ha Istenben bízunk, Szent Pétert is akkor mentette ki az Úr csodálatos úton az üldöző zsidók kezéből, amikor Heródes már az ő kivégzésére készült.

Ily körülmények közt a pápaság s a Jézustársaság ellenfeleinek éppen erről az oldalról, ahonnan eddig a legfélelmetesebb ellenféllel volt dolguk, alig kellett komoly ellenállástól tartaniok. A Jézustársaság felelős tényezőinek téves biztonságérzete épűgy a malmukra hajtotta a vizet, mint azoknak az egyházi tényezőknek ellenszenve, amelyek a túlságos hatalomra, egyes területeken szinte már egyeduradalomra került renddel szemben nem tudták elhallgattatni magukban a féltékenység által is szított aggodalmakat.

Mindezek a körülmények nem kerülték el azoknak a köröknek figyelmét, akik a jezsuiták megsemmisítésén túl mást, sokkal többet is akartak: a pápaság meggyöngyítését és a laikus gondolat nyeregbeültetését.

A pápaság ellen legfőképp a gallikánus és febroniánus érületű körök szították az ellenszenvet, melyet a fejedelmi abszolutizmus hívei és haszonélvezői siettek a maguk érdekében fokozni és kihasználni. A pápa csak dogmatikai kérdésekben feje az egész Egyháznak — ez volt a tanításuk veleje —, az egyházfegyelmi s egyházkormányzati kérdések a világi fejedelmek ügykörébe tartoznak. Ezeket illeti a püspökökinevezés joga s az egyházi hivatalok és javadalmak elosztása, ők rendelkeznek a fő- és alsópapsággal. A Szentszékek minden olyan törekvése, amely az egyházkormányzatra is ki akar terjeszkedni, szerintük hatalmi túlkapás és merénylet a királyi jogkör ellen. Isten nem a pápára, hanem a királyokra bízta a népek kormányzását, még egyházi téren is. A pápák azonban évszázadok óta egyre azon mesterkednek, hogy az egyházkormányzat révén a királyok fölé kerekedjenek. Ebben a törekvésben legfőbb segédcsapataik a nunciusokon kívül a jezsuiták; azért is, mert hit-tudósaik a pápa egyházkormányzati jogkörének egyetemességét tudományosan is legélesebben védelmezik és bizonyítják. Ha tehát a pápaságot a febroniánus elmélet szerint eredeti jogkörére akarjuk visszaszorítani s a világi fejedelmek egyházkormányzati jogát ki akarjuk szélesíteni, mindenelőtt a Jézustársaságot kell megsemmisítenünk.

Ez volt az elgondolás, amelynek végrehajtásán hihetetlenül szívós akarattal dolgoztak gyenge fejedelmek erős tehetségű miniszterei és diplomatái. Részen Voltaire-követő szabadgondolkodók, részben hitéletet élő, de janzenista és febroniánus fertőzöttségű katolikusok. Egy új világnézet és társadalomelmélet

kialakítása lebegett szemük előtt, melynek diadalra-juttatása érdekében ezek az egyébként heterogén elemek szívesen összefogtak. S éppen ebből a célból nem elégedhettek meg azzal, hogy a pápaság legerősebb védőcsapatát saját országaikban megsemmisítsék, hanem mindenütt a világon, az egész Egyházban meg kellett semmisíteniök a jezsuita-rendet, hogy sokfejű hidra föl ne támadhasson, az elűző országokba se csúszhasson vissza. Ezt a döntő és egyetemes csapást azonban a pápa segédcsapatára csak a pápán keresztül mérhették. Ezért mindent el kellett követniök, hogy egyfelől olyan főpap kerüljön Szent Péter székebe, aki nem áll nekik keményen ellent, másfelől aztán a diplomácia minden eszközét, kérést, fenyegetést, megfélemlítést és megvesztegetést mozgósítaniok, hogy a pápai udvarban célt érjenek.

A XIII. Kelemen halálát követő pápaválasztó konkláve vezérjelszava épp ezért, az udvarok és udvari bíborosok mesterkedése folytán a jezsuita-kérdés lett. Az udvarok szemérmetlen önkénnyel kezelték a vétót, s ha nem is formális vétóval, de azzal egyértelmű állásfoglalással nem kevesebb mint 25 bíborost zártak ki a pápai méltóságból azon a címen, hogy ezek a jezsuitáknak barátai, hívei. Viszont az egyházhű bíborosok, a zelanti-pártiak egymásután voltak kénytelenek visszautasítani az udvarok jelöltjeit, csupa gallikánus, febroniánus és bizantinus érzelmű főpapokat. Csak hosszú, bonyodalmas kapacitálás után egyeztek meg végre annak a személyében, akire hónapokon át alig gondolt valaki: a minorita Ganganelli Lőrincben. Ez a titokzatos jellemű ember, aki egyénileg feddhetetlen, jámbor szerzetes volt, de mérhetetlen nagyra-vágyás hajtotta előbb a bíbor, majd a hármaskorona felé, a szerényebb tehetségű emberek felelőtlen bátorságával fogadta el a felkínált méltóságot, amelynek akkor még csak a ragyogó oldalait látta.

Ganganelli megválasztását főleg annak a körülménynek köszönhetette, hogy mindkét irányban reményt tudott kelteni önmaga iránt. A velencei követ azt írta

róla, hogy jelleme és gondolkodása mindenki számára titok; az osztrák követ viszont kétes jellemű s veszedelmes embernek nevezi. A spanyolok és franciák azonban „jónak” tartották őt s Aubeterre, a francia udvari római követe, megvédelmezte őt társai ellenében a „jezsuita-barátság” vádjával szemben. A felszólításra, ígérje meg előre, hogy ha pápává választják, eltörli a Jézustársaságot, Ganganelli kitérőleg felelt azzal, hogy szerinté ezt a leendő pápa minden lelkiismeretfurdalás nélkül megteheti. Az udvarok ezt kész ígéretnek vették s végre beleegyeztek Ganganelli megválasztásába. A konkláve végén Rezzonico bíboros, az elhunyt XIII. Kelemennek unokaöccse egy bíborostársát ajánlotta megválasztásra s többi közt pártoláért Ganganellihez is fordult. Ganganelli azt felelte a zelanti-párti Rezzonícónak, hogy szavazatát rendelkezésére bocsátja, bár ez nagy áldozatába kerül, mert fél, hogyha az illetőt megválasztják, az másnap már feloszlatta a jezsuita-rendet. Rezzonico erre megijedt s jelöltjét elejtette: Ganganellinek talán éppen ez volt a célja. Így a zelanti-párt is reá szavazott.

Ganganelli fiatalabb korában maga is époly odaadó híve volt a Jézustársaságnak, mint elődje s midőn ez, XIII. Kelemen, szerzetest akart bíborossá kreálni, választása éppen azért esett Ganganellire, mert benne a jezsuiták lelkes barátját vélte látni. A helyzet fordultával azonban Ganganelli feltűnően kezdte kerülni a jezsuitákat, aminthogy jellemének egyik alapvonása általában is a félelem volt. Félt a kövektől, a nemességtől, a jezsuitáktól, a sajtótól s főleg bíborostársaitól. Utóbbiakkal szemben mint pápa is annyira bizalmatlan volt, hogy közülük senkit sem avatott be terveibe. Egyetlen bizalmasa Bontempi nevű rendtársa volt, aki a gyengeakarató pápa mellett valószínűs hatalommá növekedett és ezt a hatalmát meglehetősen egyéni céljaira is használta fel.

A Bourbon-udvarok nagy örömmel vették XIV. Kelemen megválasztásának hírért s Portugália csakhamar helyre is állította a diplomáciai viszonyt a

Szentszékkal. Ennek fejében azonban újabb engedményeket s megalázkodásokat követelt. Midőn 1769-ben újabb merényletet követtek el a portugál király ellen, a merénylet értelmi szerzői gyanánt minden legcsekélyebb bizonyíték nélkül ismét a jezsuitákat híresztelték s Almada miniszter azonnal írásban követelte a gyűlölt rend feloszlátását. Kelemen pápa azzal felelt, hogy a király életbenmaradásaért Rómában Te Deumot tartatott s utána Pombal öccsét, Carvalho Pált bíborossá nevezte ki. Pacca, a bíboros történetíró szerint az új bíboros rosszabb volt, mint miniszter testvére; többi közt résztvett a P. Malagridán elkövetett törvénszéki gyilkosságban is. Hasonlókép Pombal követelésére emelkedett bíborosi méltóságra Cunha, egy minden tekintetben méltatlan és szolgalelkű főpap. A különbség a szakítás és a béke közt úgyszólván csak az volt, hogy Pombal ezentúl a pápa kényszerült jóváhagyásával fosztogatta ki a szerzetek vagyonát s ültette püspöki székekbe a saját kreatúráit. Nem csoda, hogy ilyen körülmények között az egyházi élet az egész országban mélyen lesüllyedt.

A jezsuiták ellen készülő összeszküvésnek új lökést adott az, hogy XIV. Kelemen 1769-ben szokás szerint megújította a jezsuitáknak és misszióikban résztvevőknek régtől fogva engedélyezett búcsúkat. A követek ezt is provokálásnak minősítették s a francia követ, a szomorú nevezetességű Bernis bíboros révén, kijelentette a pápának, hogy ezt a lépést az udvarok sértésnek tekintik: hogyan mer a pápa védelmébe venni egy szerzetesrendet, amelyet a Bourbon-udvarok zendülés, a királyok élete ellen szőtt merényletek s erkölcstelenség címén országukból száműztek! Choiseul herceg, a francia miniszter, Pompadour asszony kreatúrája, aki nagyon jól tudta, mivel lehet a pápára hatni, a megfélemlítés eszközeit ajánlotta s a pápától elrabolt Avignon visszaadásának kérdését a jezsuiták feloszlátásától tette függővé. XIV. Kelemen igyekezett időt nyerni s biztosította a követeket, hogy uraik kívánsága szerint óhajt cselekedni; Avignon visszaadá-

sának felajánlására azonban ingerülten megjegyezte, hogy anyagi haszonért nem hajlandó semmit sem cselekedni. A mindenható Choiseul bukása, aki XV. Lajos új barátnéja, Du Barry grófnő cselszövéseinek esett áldozatul, nem változtatott lényegesen Franciaország politikáján; utódja folytatta Choiseul aknamunkáját. Bernis sietett a pápával tudatni, hogy Franciaország tovább is változatlanul követeli a jezsuita rend teljes és végleges megsemmisítését.

XIV. Kelemen ekkor azzal próbált segíteni a helyzeten, hogy a jezsuitákat mindenféle kisebb kellemetlenséggel sújtotta, remélve, hogy ezzel megengeszteli a rend ellenségeit. Így a jezsuitarend római kollégiumának vizitátorává kinevezte Marefoschi bíborost, a jezsuiták egyik leghevesebb ellenfelét, aki e tisztjét a képzelhető legnagyobb szigorral hajtotta végre. Hasonlókép a jezsuiták római szemináriumát szintén a jezsuiták egyik ellenségével vizitáltatta. A vizitátor bezáratta a szemináriummal kapcsolatos konviklust, ami oly feltűnő esemény volt, hogy sokan ebben máris a felosztatás előjelét látták. A rend teljes felosztatását szakadatlanul sürgető Bernis bíboroshoz ekkor így szólt a pápa: „Lássa, bíboros úr, ha bízna bennem s hagynak cselekedni, minden jól lesz; én meg szoktam tartani szavamat; de a türelmetlenség és elsietés inkább árt, mint használ”. A jezsuiták szokásos templomi ünnepségein a pápa ezentúl nem jelent meg s a svájci gárdát sem engedte azokon résztvenni. A Spanyolországból, Nápolyból s Pármából száműzött jezsuitáknak megtiltotta a gyóntatást, prédikálást, sőt még a katekizmus magyarázatát is. A jezsuiták hódoló köszöntését nem fogadta, elfordította fejét, ha az utcán letérdelve áldását kérték; a jezsuita generális, Ricci, hiába kért nála kihallgatást. Biztosra lehetett venni, hogy bárki kerül a jezsuitákkal vitába, még ha igaztalan is az ügye, XIV. Kelemen a jezsuiták ellen dönt. Szinte kereste az alkalmat, hogy az udvarok kedvéért megalázza a jezsuitákat. Cordara történetíró, maga is jezsuita s XIV. Kelemennek régi, személyes barátja,

emlékirataiban mindent elkövet, hogy a pápát ki-mentse; szerinte XIV. Kelemen ugyanúgy tett, mint Pilátus, aki megostoroztatta Krisztust, hogy a halál-büntetéstől megmentse. Annyit azonban Cordara is megenged, hogy egészen más lett volna a helyzet, ha a pápa a Bourbonok követének nyíltan s egyenesen megmondta volna, hogy nem barátja ugyan a jezsuitáknak, de nem hajlandó felosztatni a rendet a kedvükért s nem engedi meg, hogy a világi nagyok az Egyház belügyeibe beleavatkozzanak. E helyett XIV. Kelemen állandóan ingadozott, kibúvókat keresett s halogatással remélte megkerülhetni a döntést. Közben pedig szóban és írásban olyan nyilatkozatokat tett, amelyeket a Bourbon-követek félig-meddig ígéretnek tekinthettek. Ezzel azonban akarata ellenére csak olajat öntött a tűzre s a cselszövésben mesteri diplomaták felismerve a pápa gyöngye oldalait, csak annál hevesebben folytatták ellene kíméletlen ostromukat.

Ez az ostromlás akkor érte el tetőfokát, amikor a beteges Azpuru püspök helyébe egy minden hájjal megkent ügyvéd, José Monino került spanyol követül Rómába, aki a királyi jogok legtúlzóbb védője s kimondott egyházgyűlölő volt. Okos és ravasz ember, a színlelésnek valóságos művésze. Követi instrukciójában a jezsuita rend felosztatásának minden eszközzel való sürgetése állt első helyen. Ennek a szándéknak végrehajtásában Monino jobbkeze Vasquez lett, az ágostonosok generálisa. Mindjárt első tisztelgő kihallgatása alkalmával szemébe mondta Monino a pápának, hogyha a jezsuita rendet fel nem osztatja, Spanyolország valószínűleg valamennyi szerzetes rendet ki fogja űzni az országból. XIV. Kelemen azzal felelt, hogy hagyjanak időt neki. Fenyegetéseit Monino hidegvérrel szegezte úgyszólván hétről-hétre a pápa mellének, sőt hamarosan kész tervezetekkel is szolgált a felosztató bulla megszövegezéséhez. A pápa személyes titkárát, Bontempit szintén munkába vette; megfenyegette, hogyha a spanyol kormány elveszti türelmét, Bontempi lesz az első, aki a király haragját

érezni fogja; viszont ha hallgat az okos szóra, 40.000 aranyat kap. Bontempi annyira megpuhult, hogy már másnap jelentette Moninónak, hogy közel a döntő győzelem. S csakugyan a pápa a legközelebbi kihallgatáson kijelentette a spanyol követnek, hogy most már gyorsan kíván cselekedni s Monino meg fogja látni, hogy a pápa megtartja a szavát. Bernis szerint neki hasonlóképp így szólt a pápa: „Igaz, hogy már három éve vagyok a helyemen, de ezalatt az idő alatt állandóan tevékenykedem s máris elértem, hogy Rómában a jezsuiták tekintélye a nemességnél, a főpapságnál, a kúriában és a népnél megsemmisült; erre szükség volt, hogy célhoz érhessünk”.

Néhány nap múlva a pápa beszüntette a száműzött portugál jezsuitáknak eddig juttatott szerény támogatását is. Ugyanakkor megbízta Zelada, Rómában időző spanyol püspököt, hogy Moninóval együtt dolgozza ki a feloszlató bullát. Zeladának esküvel kellett fogadnia, hogy erről a feladatról egyelőre hallgatni fog. Zelada, írja bizalmasan Monino, nem nagyon megbízható emberünk, de olyan kapzsi, hogy bármely pártot hajlandó szolgálni. „Egyébként az ő feladata csak formális, a fődolog már készen van, hacsak ezek a papok meg nem csinálnak minket”.

Zelada a pénz csengésére annál szívesebben hallgatott, mert mint Moninónak maga megvallotta, erősen el volt adósodva. A feloszlató bullát teljesen a Monino által neki átadott tervezet szerint dolgozta ki. A bulla kész fogalmazványát a pápa bizalmasan megküldte a Bourbon-udvaroknak, hogy ezek észrevételeiket megtehessék rá; Monino megjegyzi, hogy ennek az elhatározásoknak a kivívása is hosszú, heves és szenvedélyes fellépésébe került a pápával szemben. III. Károly élénken helyeselte a fogalmazványt; Pombal azt felelte, hogy amit Spanyolország jóváhagy, azt Portugália olvasatlanul is jóváhagyja.

III. Károly erre megküldte a fogalmazványt Mária Teréziának is. A legjelentékenyebb katolikus nagyhatalom, Ausztria magatartásától a Bourbon-udvarok

nem ok nélkül féltek; viszont a jezsuiták és a pápa sokat vártak tőle. A mélyen vallásos Mária Terézia, aki a jezsuitáknak nagy barátja s támogatója volt és gyermekeinek nevelését szintén rájuk bízta, még az utolsó percben megakadályozhatta volna a rend feloszlatását. Azonban Mária Terézia éppen akkor tárgyalta XV. Lajos francia királlyal leányának, Mária Antoinettenek a dauphinnel, a későbbi XVI. Lajossal való eljegyzése ügyében, azonkívül két leánya és egy fia volt a Bourbonokkal összeházasodva s a magas politika a különben mélyen vallásos császárnőnél pillanatilag minden más megfontolást háttérbe szorított. Mária Terézia válaszában kejelelntette, hogy bár a Jézustársaságot mindig nagyon szerette s az ő országában a jezsuiták semmiféle panaszra nem adtak okot, mégis, amennyiben a pápa az Anyaszentegyház érdekében hasznosnak tartaná a rend megreformálását vagy akár megszüntetését, ő ezt nem akadályozhatná meg. A bullatervezet ama részét azonban, amely a volt jezsuiták személyéről s vagyonáról intézkedik, nem fogadhatja el, mert ezekre nézve az intézkedési jogot magának tartja fenn. Az egészből kiérzik Mária Terézia egyházellenes tanácsadóinak hatása: a voltairiánus Kaunitzé, a febroniánus Müller Ignác ágostonos préposté, aki ekkor a császárné gyóntatója volt s a janzenista Van Swietené, akik valamennyien a jezsuiták heves ellenségei voltak.

Később a császárnő nagyon megbánta tettét s így nyilatkozott Migazzi bíboros előtt: „Bár követtem volna az ön tanácsát, bár követtem volna!” Bánkódása valószínűleg még nagyobb lett volna, ha előre sejtheti annak a leányának franciaországi sorsát, akinek házassága kedvéért a jezsuitákat feláldozta. Duhrnak igaza van, amikor azt mondja, hogy ezzel a gyengeségével, a gyermekei iránt való túlzott szeretetével Mária Terézia adta meg voltaképpen a halálos lökést az általa oly nagyrabecsült Jézustársaság elpusztítására.

Monino s a többiek örömmámorban úsztak, amikor

a legfőbb akadály, Mária Terézia ellenállása megdőlt. Toszkána kormánya Bécshez igazodott; a nem katolikus Poroszországgal, Angliával és Oroszországgal pedig, ahol ebben az időben a jezsuitákat nagyrabecsülték, nem kellett sokat törődni. Egyébként a porosz király, a szabadgondolkodó II. Frigyes maga is csak gúnyolódott azon, hogy a pápa a saját testőrségét akarja feláldozni; ám tegye, mondta: neki semmi köze hozzá.

A bíborosok nagy része s a világ püspökeinek túlnyomó többsége természetesen a jezsuiták pártján állt; XIV. Kelemen azonban ezeket nem kérdezte, előtte csak az udvarok fenyegető magatartásának rémképe lebegett. Monino különben azt tanácsolta neki, hogy kreáljon új bíborosokat s így növelje a szent kollégiumban a jezsuiták ellenfeleinek számát. XIV. Kelemen még ebbe is belement és csakhamar bíborosi kalappal tüntette ki Zeladát s még néhány hasonló érzelmű főpapot.

Az utolsó kísérlet, amelyet a pápa a feloszlatás elodázására tett, az a gondolata volt, hogy formális feloszlatás helyett lassú halálra ítéli a Jézustársaságot. Megtiltja új tagok felvételét, a fogadalmas növendékeket feloldja fogadalmuk alól, a felszentelt papoknak pedig megtilt minden papi ténykedést, hacsak önként világi papokká nem lesznek. Így a rend nagyobb rázkódtatás nélkül szinte magától feloszlott volna; vagy legalább időt lehetett volna nyerni.

Ennek a tervnek megfelelően 1773 elején XIV. Kelemen megbízta a bolognai jezsuita rendházak vizitációjával Malvezzi Bernát bíboros-érseket, akiről mindenki tudta, hogy a jezsuiták elszánt ellensége. Malvezzi azonnal bezáratott két jezsuita iskolát s feloldotta fogadalmaik alól a bolognai kollégium kis-papjait, kötelezván őket, hogy 3 nap alatt térjenek vissza családjuk körébe. A vizitációt elrendelő s a fogadalmak alól való feloldozásra felhatalmazó brévét azonban Malvezzi a pápai utasítás értelmében nem volt hajlandó a jezsuitáknak felmutatni, mire a bolo-

gnai kollégium rektora, Belgrado, nagyon helyesen, vonakodott a vizitációs intézkedések, főleg a fogadalm alól való feloldozás érvényességét elismerni. A bíboros ingerülten felelte, hogy egy püspöktől lehetne követelni a pápai felhatalmazások felmutatását, de egy bíborostól és érsektől nem. A jezsuiták Rómához fordultak, de írásuk, úgylátszik, nem jutott a pápa elébe. A bolognai lakosság felzúdul a jezsuita iskolák bezárása miatt s a város szenátusa tiltakozó beadvánnyal fordult a bíboroshoz. Malvezzi gúnnyal felelt s azíránt sem tett semmiféle intézkedést, hogy az iskolák legalább másokkal pótol tassanak. Ellenben a rendtagoknak most már meg tiltott minden papi ténykedést, még a börtön-lelkipásztorkodást is. Midő n a páterek védőiratot nyújtottak be neki, azt olvasatlanul szét tépte, majd Belgrado rektort s a kollégium prokurátorát elfogatta s katonai erővel vitette ki a bolognai legáció határából. Macedonio prelátus erre Rómából azt írta Malvezzinek, hogy a kúria helyesli eljárását. A kispapok azonban rektoruk nélkül is állhatatosak maradtak s addig nem vették tudomásul a fogadalmuk alól való feloldozást, amíg az érsek erre vonatkozó meghatalmazásait fel nem mutatja. Malvezzi ekkor őrizetbe vétetett 14 fogadalmas papnövendéket, erőszakkal levétette róluk a rendi ruhát s mindegyiket a szülőföldjére vitette haza; midő n pedig néhányan modenai területre szöktek, Malvezzi az ottani legátustól ingerülten követelte, hogy amennyiben a kispapok a rendi ruhát tovább is hordoznák, börtönöztesse be őket. A Bolognában maradt páterek Malvezzi szintén őrizet alatt tartotta s a kollégium javait elkobozta; azonban nagy volt a csalódása, amikor a várt kincsek helyett csak jelentékeny adósságokat talált. Az ellenállókkal szemben Malvezzi azzal vigasztalta magát, hogy majd az éhség megpuhítja őket s ily értelemben írt Rómába is.

A bolognai események egész Olaszországban mély megütközést keltettek. A szekatúra politikája azonban nem teljesítette a hozzá fűzött reményeket. Moninót a

bolognai események éppen nem elégítették ki, mert bennük csak a fődolognak, a rend teljes megsemmisítésének elodázását látta s ebben az értelemben heves szemrehányásokat is tett a pápának. Újra elővette a megvesztegetés politikáját: 8000 aranyat juttatott az időközben bíborosi rangra emelkedett Zeladának s ugyanakkor 3000 római arany évjáradékot biztosított neki egyházi javadalmak alakjában, majd Sevillában és Cordovában két kanonokságot juttatott neki 60.000 reálnyi értékben. XV. Lajos francia király szintén gazdag apátságot juttatott az engedelmes főpapnak.

Végre 1773 július közepén Monino örömittasan jelenthette Madridba, hogy a feloszlató bréve készen áll. Csakhamar hatalmas csomagokban ment ki a nyomtatott s július 21-ről keltezett bulla az egyes országokba. XIV. Kelemen a feloszlítás végrehajtására külön kongregációt állított össze, amely csupa jezsuita-ellenes bíborosból állott. A kongregáció már javában tanácskozott, amikor a jezsuiták római templomába még nagy tömegben özönlött a nép s a rendtagok tovább működtek, mintha semmitől sem kellene tartaniok.

Augusztus 16-án este Macedonio bíboros rendőrhivatalnokokkal és katonasággal megjelent a Gesú-rendházban s Ricci generális és asszisztensei előtt felolvasta a feloszlató pápai döntést.

A bréve felolvasására természetesen elhült Ricci-ben a vér, de uralkodott magán s a kérdésre: elfogadja-e a pápa rendelkezését, azzal felelt: amit a pápa elrendel, az szent s az ő hozzájárulására nincs szükség.

Ugyanebben az órában a rendnek valamennyi római házában hasonlóképp hirdették ki a feloszlatast, mindenütt katonai kíséret mellett. Másnap Riccit az angol kollégiumba internálták, majd az Angyalvárba zárták s hónapokon át kemény fogságban tartották, még íróeszközöket sem adtak neki. Hasonlóképp az Angyalvárba zárták a rendi asszisztenseket is.

A terjedelmes feloszlató bréve három részből áll. Először elmondja, hogy a pápának, amint joga van új

szerzetesrendeket létesíteni, úgy jogában áll azokat meg is szüntetni, amint ez a történelemben többször meg is történt. Aztán hosszasan fejtegeti, hogy a Társaság ellen keletkezésétől fogva nagyon sok panaszt emeltek; a rend sok irigységnek, viszálynak s egyenetlenségnek lett a központja és sok vitába keveredett más rendekkel, a világi papsággal, az egyetemekkel, a nyilvános iskolákkal, sőt még azon fejedelmekkel is, akik a rendet országaikba befogadták. Legújabbán már azok a fejedelmek is száműzték a rend tagjait, akiknek jámborsága s a Társaság iránt való átörökölt hajlandósága közismert. Ezért a pápa, látván, hogy másképp a békét és nyugalmat az Anyaszentegyházban helyreállítani nem tudja, véget akarván vetni a folytonos vitatkozásnak és panasznak, apostoli hatalmánál fogva felosztatja, megsemmisíti s végleg eltörli a Jézustársaságot. A csatolt végrehajtási utasítás teljesen a Monino által szorgalmazott 18 pont szerint intézkedett: a fiatalabb rendtagok válasszanak egy éven belül más pályát, a felszentelt papok lépjenek át más rendekbe vagy legyenek világi papokká, addig is tilos nekik minden egyházi ténykedés, iskoláik és missziós munkáik folytatása; szegénységi fogadalmuk megszűnik. Tilos mindennemű felebbezési kísérlet, vagy a felosztatott rendnek szóban vagy írásban való védelmezése. Végül a fejedelmek felkéretnek, hogy megfelelő törvényes intézkedéseket tegyenek a felosztatás végrehajtására; a hívő nép pedig nyugodtan és csendben fogadja az intézkedést.

Zelada, a felosztató irat szerzője, ezen a munkán fél éven át fáradozott. Éles elmével s nagy diplomáciai ügyességgel oldotta meg feladatát. A brève látnivalólag azzal a szándékkal íródott, hogy a Jézustársaság dühödt ellenfeleit megnyugtassa, de ugyanakkor az igazságot se tagadja meg. Első, felületes olvasásra ma is azt a benyomást teszi, hogy a legsúlyosabb vádak tartalmaza a jezsuita rend ellen s helyenkint úgy hangzik, mintha a Jézustársaság minden ellenfeleinek minden valaha feltalált ellenvetését kanonizálná.

Az egyházi kifejezésmódban járatos, figyelmes olvasó azonban felfedezi, hogy ezek a vádak mind egytől-egyig csak felhozott, sokak által emelt vádak szerepelnek a brévében, mintegy csak idézetek s a pápa maga mindvégig tartózkodik attól, hogy érdemben állást foglaljon velük szemben, vagy éppen e vádakra alapozza feloszlató ítéletét.

Bármennyire megrendítő s a katolikus lelkiület zavaró az a benyomás, amelyet ez a bréve még ma is kelt, megítélésénél három szempontot nem szabad figyelmen kívül hagyni. Először: hogy a brévének mint nem székhatározatú kijelentésnek, hanem egyszerű egyház-kormányzati intézkedésnek a pápai tévedésmentességhez semmi köze. Fontos továbbá, hogy ez az intézkedés, mint kicsikart s valósággal kikényszerített tény csak kisebb részben írható a pápa rovására. Nem lényegtelen végül, hogy benne a Jézustársaságnak sem szelleme, sem tanítása, sem erkölce, sem szervezete elítélve nincs. A bréve egyházközigazgatási rendelkezés, amelyet a pápa a körülmények rendkívül nyomasztó hatása alatt adott ki, hogy, mint hitte, ezáltal az Egyházat még sokkal nagyobb bajoktól, a Bourbon-udvarok s országaik esetleges skizmájától megmentse. A további folyományok világánál ugyan ma azt kell mondanunk, hogy egy erélyes non possumus jobban illett volna Krisztus helytartójához s a túlzott engedékenység, amellyel XIV. Kelemen a katolikus fejedelmeket a nyílt szakítástól meg akarta óvni, semmivel sem hátráltatta a rohanva közeledő katasztrófát. Ez a katasztrófa az Egyházat és benne a pápaságot csakhamar alapjában megrázta, a fejedelmi önkényuralmat pedig végleg elsöpörte a föld színéről.

A Bourbon-udvarok s a szabadgondolkozók öröme a Jézustársaság elpusztításán határtalan volt. Franciaország visszaadta a pápának a tőle elrabolt Avignont és Venaissint, Nápoly visszaadta, igaz, hogy csak nehezen és hosszas vonakodás után Beneventót. Monino Florida-Blanca néven grófi rangot s a legfőbb kasztíliai törvényszéken jövedelmező állást kapott;

Bontempinek a spanyolok haláláig évi 1500 aranyjárdékot biztosítottak. A kegyenc azonban saját rendjével is állandó összeütközésbe került s XIV. Kelemen halála után Rómából menekülnie kellett.

XIV. Kelemen egyéni élete egyébként kifogástalan volt. Masson, De Bernis bíboros életírója szerint: „Megvolt benne egy szerzetesnek minden erénye: az erkölcsi tisztaság, jámborság, igénytelenség, igazságosság és takarékoság, de mint pápa nem tudott magának olyan környezetet keresni, amely hozzá illett és hozzá hű lett volna . . . Gyenge lélek és közepeszerű szellem volt s olyan helyre került, amelyet nem tudott betölteni . . . A felelősség, amelyet vállalt, összezúzta”. „Hiányzottak benne az egyházi és állami kormányzathoz szükséges nagy tulajdonságok; . . . ezért lett mások akarátának rabjává”, írja egy kortársa. Hogy tettét halála előtt megbánta volna, Pastor szerint nem igazolható; mindössze annyi igaz, hogy haláláig mélységes depresszió és állandó halálfélelem gyötörte. Pastor szerint ő volt a leggyengébb jellemű a pápák hosszú sorában; de eljárásától a jóhiszeműséget nem lehet eltagadni. Áldozata lett a cselszövésnek és az erőszak nyomásának, annak a korszellemnek, amelyre hivatkozva mondotta egyszer ő maga, hogy az Egyház valóságos kálváriára került.

A Jézustársaság feloszlatását kegyetlenül és könyörtelenül hajtották végre. Ricci generális az Angyalvár foglyaként halt meg; a rend vagyonát, házait, tanintézteit, könyvtárait világszerte elkótyavetyélték, missióit feldúlták és megsemmisítették, a rendtagokat világgá kergették. Ennél is nagyobb baj volt, hogy a felforgatás alattomos kitervezői: a janzenisták, szabadgondolkozók és titkos forradalmárok vérszemet kaptak s most már akadálytalanul hajthatták végre terveiket. A régi rendet elsőprő forradalomnak csak politikai oldala volt 1789, voltaképpeni hatása a francia forradalom után érlelődött ki az európai kultúra teljes, mintegy hivatalos laicizálásában, az élet szekularizálásában, abban a háttérbeszorításban,

megraboltatásban, félreállításban, társadalmi és irodalmi lenézésben, amely a XIX. század folyamán az Egyházat úgyszólván minden országban érte s amelynek következménye volt az Egyház szabadságának helyenkint teljes guzsbakötése s a hitéletnek eddig példátlan megmerevedése.

A Jézustársaság felosztatásával megnyílt az út a pápaság végleges megalázására, mint ellenségei hitték: végleges megsemmisítésére is. Erre az útra, az igazi kálváriára, VI. Pius alatt került az Egyház.

Egy „katolikus” eretnekség.

Hogyan lett Európa szabadgondolkodóvá? Hogyan halványult el a keresztény eszme a társadalmi, kulturális és politikai életben annyira, hogy a francia forradalomban már szinte katakombai sorsra szorult vissza s azóta a keresztényellenesség sokfelé szinte magától értetődőként követeli magának az egyeduralmat? Holott másfélszáz évvel ezelőtt a közgondolkodás és a közélet, legalább a katolikus országokban, tényleg és hivatalosan is a maga egészében a katolikum talaján állott?

Hogyan került Európa a tömegaposztázia útjára?

E kérdésre, amely az újkor szellemiségének minden figyelőjét szükségképpen érdekli, részben megkíséreltünk már egyszer feleletet adni¹ Pastor páratlan értékű Pápatörténetének legutolsó kötetei alapján, amikor kimutattuk, hogyan távolította el a XVIII. század szabadgondolkozó mozgalma útjából az akadályokat: előbb a Jézustársaságot, utóbb a pápaság nemzetközi tekintélyét. Már akkor említettük, hogy a szabadgondolkozó irány voltaképpen szálláskészítője a janzenizmus volt, ez a sajátságos összetételű, logikátlan és ellentmondásokkal teli szövedéke zavaros eszméknek, rajongó hajlandóságoknak, erkölcstani túlzá-

¹ Lásd az előző „Az újkori szabadgondolat diadalútja” c. fejezetet a 270. laptól kezdődőleg.

soknak s ugyanakkor lelkiismereti aggálytalanságnak, amely két évszázadon át összemorzsolta Franciaországnak s utána a katolikus Európa jókora részének vallási életét, egyházhűségét, belső egységét és az Egyház külső tekintélyét. Ez a „katolikus eretnekség”, ha szabad így nevezni, bár kicsi híja, hogy nyílt szakadásba nem csapott át, nem akarta megtagadni a katolikus nevet; ellenkezőleg, megjátszotta az egyháztörténet legsajátszerűbb játékát: egy eretnekségét, amely világért sem akart az Egyházból kilépni, viszont mindennél jobban hozzájárult az Egyház belső életerejének csökkentéséhez.

Bizonnyal nem érdektelen tehát, ha ezzel az azóta jóformán megszűnt, de végzetes hatásaiban mai napig tovább romboló mozgalommal összefoglalóan foglalkozni kívánunk, nem annyira a történelmi részletek aprózása, mint a mozgalomfejlődés lélektana és hatóereje szempontjából.¹

*

A mozgalom, mely később az egyházi életben oly hatalmas hullámokat vert, meglepően szerény kezdetekből indult. Két meglehetősen elütő lelki alkatú pap volt a kezdeményezője: egy hollandus és egy francia. Az első csendes, világtól elzárkózott szobatudós: *Jansenius Kornél*, egy németalföldi szegény kézműves fia (szül. 1585), később löweni tanár, majd yperni püspök; a másik egy nyugtalan vérű, sötét fanatizmustól emésztett, túlcsondulóan közlékeny, társasági szalonabbé, a francia nemes *Jean Du Vergier de Hauranne*. Előbbi az elméletet hozta, utóbbi a gyakorlati agitáció dinamikáját.

Jansenius mint párisi hittudományhallgató a szintén hollandus Janson Jakab tanítványa volt, aki az Egyház által elítélt Bajus tanaiért rajongott s tanítványát is megnyerte eszméinek. Tőle vette át Janse-

¹ Pastor, Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters, XIII—XVI. kötet.

nus azt a később valóságos rögeszméjévé lett gondolatot, hogy az egyházi tudományosságot Aquinói Szent Tamás és a skolasztika valósággal megfertőzték s hogy Szent Ágoston az, akihez a skolasztikus teológia megtevélyedéseitől mindenben vissza kell térni.

Párisi tartózkodása idején ismerkedett meg Jansenius Du Vergier-vel, akit beavatott gondolataiba s akivel csakhamar szoros barátságot kötött. Du Vergier sem Szent Ágostonhoz, sem a skolasztikához nem értett sokat, de szörnyen tetszett neki a gondolat, hogy az egyházi életet, főleg gyakorlati vonatkozásaiban, vissza kellene vezetni az ősegyház szigorúbb szelleméhez s vasfegyelméhez. Különösen a bűnbánati élet terén vissza kell állítani a nyilvános vezeklést; még a kisebb bűnökért is ki kell zárni a híveket büntetésül a szentségek vételéből; nem szabad olcsón és könnyen megadni a feloldozást.

Jansenius megegyezett barátjával, hogy csendes hadjáratot indít eszméinek érvényesítése érdekében. Mindenekelőtt mindketten egy mezei birtokra vonultak vissza s ott néhány éven át egyebet sem tettek, mint a régi egyházatyákat és zsinatokat tanulmányozták, természetesen a maguk szempontjai szerint. E szempontok már akkor alig különböztek hittani téren a szélső kálvinizmus elveitől. Amikor a hollandi protestánsok 1618-ban dordrechti zsinatukon ezeket az elveket állították fel: Krisztus nem minden emberért halt meg, az isteni kegyelemnek ellenállni nem lehet, egyes emberek eleve a kárhozatra vannak szánva s egyáltalán nem üdvözülhetnek: Jansenius a maga részéről kijelentette, hogy ezek mind tiszta katolikus tanok, ő ezeket Szent Ágostonnál is mind megtalálta. Már akkor hangoztatta, hogy könyvet fog írni, amelyben leleplezi a „skolasztikus ugatókat” s a világ bámul majd, ha be kell látnia, mennyire eltért a katolikus tan Szent Ágostontól. Az akaratszabadság s a kegyelem tanában sem a tomistáknak, sem a molinistáknak nincs igazuk, még kevésbé a római kúriának.

Bár ifjúkorukban egyideig mindketten jezsuita

iskolákba jártak, a jezsuitákban mégis kezdettől fogva született ellenségeiket ismerték fel, egyrészt mert a Jézustársaság hittudományi iránya, a molinizmus, az akaratszabadság elvének éles hangoztatásával leg-határozottabb ellentéte volt az ő dogmatikai irányuknak, másrészt mert a gyakorlati lelkipásztorkodás terén éppen a jezsuiták sürgették leginkább a szentségekhez való járulást, mint Krisztus-rendelte gyógy-szert és védelmet a hitéleti s erkölcsi ellanyhulás ellen.

Időközben Jansenius tanszéket kapott a löweni teológiai főiskolán; Du Vergier pedig sokkal egyszerűbb úton alapozta meg a jövőjét. Amikor Rochepose poitiers-i érsek fegyverrel harcolt a hugenották ellen, Du Vergier valóságos dicshimnuszokat zengett neki és a harcos főpapot Ábrahámmal és Sámuellel hasonlított össze. Ezzel, s mivel követőit szigorú életre és a világi pompa megvetésére szólította fel, annyira megnyerte Rochepose érsek kegyeit, hogy ez St.-Cyran apátjává nevezte ki. Du Vergier ettől kezdve St.-Cyran néven szerepel a történelemben.

A két jóbarát sűrű levélváltásban maradt egymással; részben titkos írással írtak, részben titkos szóképeket használtak. Az általuk tervezett művet, az Egyház átalakítását a maguk elvei szerint a titokzatos „Pilmot” szóval fejezték ki. Túlzó követeléseik közt, amelyeket a szószéken is hirdettek, pl. az is szerepelt, hogy mindenki halálos bűn terhe alatt köteles a vasárnapi misét a saját plébániáján hallgatni. A jezsuiták, akiknek főleg lelkigyakorlataik s népmisszióik által százados munka árán végre sikerült a szentségekhez való járulást s ezzel a komoly hitéletet mindenfelé fellendíteniök, kezdettől fogva élesen szembehelyezkedtek ezekkel a túlzásokkal és azért Jansenius és St.-Cyran egyik legfőbb feladatuknak tekintették a jezsuiták elleni harcot, akiket mint a skolasztika lelkes művelőit s mint „félpelagiánusokat” amúgy is szívből gyűlöltek. Mozgalmuk szempontjából kapóra jött nekik, hogy éppen akkoriban

több európai egyetem állást foglalt a jezsuita teológusok ellen, akikben kellemetlen vetélytársakat látott. Jansenius felhasználta a jezsuitaellenes hangulatot és a löweni egyetem ügyében ismételten a spanyol királyhoz utazott; sikerült is elérnie, hogy a jezsuita tanárokat a löweni egyetemnek legalább a filozófiai tanszékeiről egy időre eltávolították. Spanyolországból hazatérvén, 20 éven át lázasan dolgozott főművén, a latinnyelvű „Augustinus”-on, mely azonban csak halála után jelent meg. Jutalmul azért, hogy Richelieu-t a német és svéd protestánsokkal való összejátszása miatt megtámadta („Mars Gallicus”), a spanyol kormány megszerezte neki az yperni püspökséget. Főművét Jansenius éppen csak befejezhette, hamarosan utána a pestis ragadta el 1638-ban.

Míg Jansenius az „Augustinus”-on dolgozott, addig St-Cyran befolyásos embereket igyekezett a „Pilmot” számára megnyerni. Így sikerült kapcsolatba jutnia azzal a családdal, amely az új mozgalmat sokkal gyorsabb ütemben tudta a francia társadalomban kiszélesíteni mint a két alapító maga: az Arnauld-családdal.

•

Az Arnauld-család közvetlen őse, Antoine Arnauld, a Szent Bertalan-éjig maga is kálvinista volt s csak azután katolizált. 1594-ben ő tartotta a párisi parlament előtt azt a vádbeszédet a jezsuiták ellen, amelynek alapján ezek 1595-ben Párist három nap alatt elhagyni voltak kénytelenek. Antoine 20 gyermeke közül 10 maradt életben s ezek közül később hat leány az anyával együtt a Port-Royal női cisztercita kolostorba lépett, ahová utóbb még hat unoka is követte őket. A négy fiú közül a legfiatalabb, a „nagy” Arnauld lett később a janzenisták feje. Egy másik fiú, Róbert volt az, aki St-Cyran-t a legelölkelőbb társadalmi körökkel, sőt az udvarral is megismertette. Egyik nővére, aki Port-Royal apátnője lett, lelkes örömmel csatlakozott St-Cyranhoz s hamarosan az egész kolostort a janzenizmus főerősségévé tette.

A leányok szerzetbelépésének nem éppen a szerzetesi tökéletesség után való vágy volt az indítóoka. Az apa pusztán arra törekedett, hogy nagyszámú gyermekeinek és unokáinak egyházi javadalmakat szerezzen. Ki tudta vinni, hogy a port-royali kolostor az ő kiskorú leányát apátnőül fogadja; a pápai jóváhagyásért folyamodó kérvényben a 11 éves leányt 17 évesnek tették meg és a nevét, hogy rá ne ismerjenek, hirtelen Angelikára változtatták. Az új apátnő csak a beiktatása alkalmával járult az első szentáldozáshoz, miután az ünnepélyes fogadalmat már két évvel előbb letette. A fiatal apátnő kezdetben nagyon rosszul érezte magát a szerzetben és arra gondolt, hogy hugenotta nagynénjéhez szökik La Rochelle-be és férjhez megy. A szerzetesi fegyelem Port-Royalban régtől fogva teljesen meglazult; szó sem volt igazi szerzetesi nevelésről s mint Angelika maga mondja, a nővérek még a katekizmust sem tudták. Innen magyarázható, hogy Angelika a fogadalmának és apátnői beiktatásának érvénytelensége ellenére mindig a helyén maradhatott. Egy buzgó kapucinus prédikációjára aztán Angelika hirtelen megtért; elhatározta, hogy nemcsak a saját lelkében, hanem a kolostorban is rendet teremtsen s azt a szabályok eredeti szigorához kényszeríti vissza. Akaratát a még nem is 20 éves apátnő szokatlan energiával hajtotta keresztül, megszigorította a szegénységet s behozta a klauzurát, úgyhogy saját atyját is kitiltotta a kolostorból. A kolostor híre a szerencsés fordulat folytán annyira elterjedt, hogy más kolostorok is az ő példájára hajtották végre a reformot. A szerzetesnők létszáma annyira megnövekedett, hogy Páris egyik külnegyedében külön fiókkolostort alapítottak és így ettől kezdve két Port-Royal szerepel, a régi és az új.

A lényeges fordulat Port-Royal történetében azáltal állott be, hogy Zamet püspök közbeléptére St-Cyran lett a kolostor lelki vezetője.

Az új buzgóságtól lángoló szerzetesnők teljes bizalommal fogadták a lelki vezetőt, aki folyton az

ősegyházra és a régi zsinatokra hivatkozva mind több és több szigort és bünbánati cselekedetet követelt s nem győzte hangoztatni, hogy az ember csak a leg-ritkább esetekben méltó a szentségi feloldozásra és az Oltáriszentség vételére. A heti áldozást ugyan nem tudta a kolostorban egészen megszüntetni, de egyes szerzetesnők csakhamar hónapokon át elmaradtak a szentségektől azon a címen, hogy még nem tartják magukat azokra eléggé méltóknak. Főleg Angelika fogott lángot az új lelkivezetőtől. Hamarosan másról sem beszéltek az apácák, mint az ősegyházról, kánonokról, az első keresztények erkölcseiről, a régi zsinatokról, Szent Ágostonról és az eleve-elrendelésről. Angelika maga egyszer öt hónapon át nem áldozott, még húsvétkor sem. St-Cyran közben már olyan elveket hangoztatott, hogy a feloldozás magában értéktelen, csak a legtökéletesebb istenszeretet szerzi meg a bűnök bocsánatát; a trienti zsinatot, amely ezekkel az elvekkel ellenkezik, szerinte nem lehet igazi zsinatnak tartani, mert módszere elüt a régi zsinatok módszerétől. Hevesen kikelt Aquinói Szent Tamás ellen is, aki a teológiát tökéletesen megrontotta, úgyhogy ebben több része van a skolasztikának, mint a Szentléleknek; az Egyház elpártolt isteni Jegyesétől és házasságtörésben él.

Bár St-Cyran nagyon a lelkére kötötte híveinek, hogy utasításait titokban tartsák, az újfajta lelkiségnek mégis híre terjedt s ez a hír elért a mindenható miniszter, Richelieu fülébe is, aki Janseniusra az ellene írt röpirat, a „Mars Gallicus” miatt is haragudott s amúgy sem volt sem állami, sem egyházi téren az újtásoknak híve. Így történt, hogy 1638 májusának egyik reggelén St-Cyran katonák cipelték el a vincennes-i vár fogságába. Azokat, akik a fogoly kiszabadításán fáradoztak, Richelieu ezzel utasította el: „Ha Luthert és Kálvint mindjárt elején elcsukják, nagyon sok bajtól és rendetlenségtől menekültünk volna meg. Ez az ember veszedelmesebb, mint hat hadsereg”.

Bár St-Cyran a fogságban és a kihallgatások

folyamán éppen nem mutatott vértanui hősiességet, hanem inkább tagadni s kijelentéseinek értelmét elmagyarázni törekedett, fogságával a mozgalom mégis megkapta a martíromság dicsfényét. A Port-Royalban nevelt előkelő leányok révén a francia társadalom nagy része erősen együttértzett a fogollyal és az ő irányával. Azonkívül a portroyali irány a férfiak körében is számos szellemi kiválóságot hódított meg, akik közül többen mint „portroyali remeték” lemondtak a világról és Port-Royal-des-Champs-ban remeteéletet kezdtek élni. Az első ilyen remete Angelika egyik unokaöccse volt, akinek példáját öt katonatiszt s vagy 20 más ember követte. Ezeknek a remetéknek a köréből került ki a janzenizmus két vezére: Pierre Nicole és Antoine Arnauld; később egy ideig Blaise Pascal s Racine, a költő is közéjük tartozott. A portroyali „remeték” irodalmi munkássága a janzenizmus szellemi fegyvertára lett.

Richelieu halála után St-Cyran kiszabadult a fogságból s hívei, előkelő férfiak és hölgyek, diadalmenettel kísérték vissza lakására. Mikor 1643-ban meghalt, temetése újabb diadalmenet volt, három püspök vett rajta részt; sírjához, mint valami szentéhez, tömegek zárandókoltak; még csodákról is beszéltek, amelyek állítólag a sírján történtek. Ő is, mint Jansenius, bűnbánóan, hívő katolikusként halt meg. Mégis ők ketten lettek az újkor egyik legveszedelmesebb eretnekségének megindítói. Ez az eretnekség annál végzetesebben hatott, mert nem akart az Egyházzal nyíltan szembefordulni s híveinek lelkében sok buzgó, de félrevezetett jámborság lángolt. Jansenius ismételten hangoztatja magában az „Augustinus”-ban, hogy a pápai döntéseknek mindenkor hajlandó alávetni magát. Előzőleg irodalmilag hevesen támadta a kálvinista tanokat.

Az „Augustinus” azonban, melyet Jansenius hívei a jezsuiták és a nuncius éberségét kijátszva, az yperni

püspök halála után titokban kinyomattak és elterjesztettek, lényegében alig különbözik a kálvinista tanoktól. Szerinte — vagy ahogy ő nem győzi hangoztatni: Szent Ágoston szerint — az ember az áteredő bűn révén végleg elvesztette igazi akaratszabadságát s ha csak a kegyelem csálhatatlan ereje a tökéletes istenszeretetre fel nem emeli, szükségképpen mindig vétkezik; a tökéletes istenszeretet nélkül époly súlyos bűn pl., ha valaki a házashűséget megtartja, mintha megszegi. Az akaratszabadság csak a külső kényszerből való mentességben áll. Akit Isten az üdvösségre ki nem választott s kegyelmével ellenállhatatlanul nem ragad a jóra, az minden körülmények között elkárhozik. Ez szerinte nem igazságtalanság az Isten részéről, mert hiszen az ember Ádámban maga okozta mai szomorú helyzetét. Ezeknek a szörnyű tanoknak igazolására Jansenius Szent Ágostonnak azokat a helyeit idézi végnélkül, amelyeket a nagy egyházatya a pelágiánusokkal szemben a maga szónoki, lendületes és éppen ezért helyenkint félreérthető módján a kegyelem csodáinak dicsőítésére írt le s viszont elhallgatja vagy értelmükből kiforgatja azokat az ágostoni helyeket, amelyek az egyéni felelősséget, az igazi és valóságos akaratszabadságot hangsúlyozzák.

A kálvinisták ujjongtak az „Augustinus” megjelenésén; siettek a könyvet holland nyelvre is lefordítani. Jansenius honfitársa, a leerdami kálvinista prédikátor hálát mondott az Istennek, hogy az yperni püspök végre megtért s elfogadta azt a tanítást, amelyet ő maga hirdet a szószéken. Hugo Grotius azt írta, hogy ha a pápa az „Augustinus”-t elfogadja, nincs már semmi akadálya a kálvinisták és katolikusok újraegyesülésének.

A katolikusok viszont azonnal átlátták a veszélyt. Itt a kálvinizmushoz nagyon közel álló Bajus-féle tanok felelevenítéséről volt szó, amelyeket sem az ősegyház tanításával, sem az evangélium elveivel megegyeztetni nem lehet s amelyek minden keresztény erkölcsiség aláásását jelentik. A veszély annál nagyobb

volt, mert itt kálvinista tanokat katolikus burkolásban terjesztettek. A németalföldi internuncius, Stravius, mindent elkövetett e tanok terjedése ellen; utalt arra, hogy V. Pál pápa régebbi rendeletének értelmében a kegyelem s az akaratszabadság kérdésének irodalmi vitatása római engedély nélkül tilos. A löweni főiskola azonban kibúvókat keresett, a Sorbonne-nak több tanára pedig egyenesen az „Augustinus” mellé állt.

A löweni jezsuiták elkövették azt a taktikai hibát, hogy maguk is kinyomatták egy nyilvános vitaközlés tételeit, amelyekben Jansenius ellen állást foglaltak s ezzel bizonyos fokig maguk is elhagyták az elvet, amelyet eddig a katolikusok híven követtek: hogy V. Pál rendelete értelmében e kérdéseket irodalmi vita tárgyává ne tegyék. A jezsuiták azzal érveltek, hogy V. Pál nem tiltotta el a vitatkozást s így a tételek kinyomatását sem s mivel az ellenpárt a maga nézeteit irodalmilag is terjeszti, a katolikusok sem maradhatnak a válasszal adósok. Erre aztán a vitairatok pro és contra egyszerre széles mederben megereedtek.

Róma egyelőre hallgatott, aminek oka többek közt VIII. Orbán pápa agg kora és betegeskedése volt. Barberini pápai államtitkár Richelieu s mások sürgetése ellenére beérte azzal, hogy mind a két félnek hallgatást parancsolt. A mehelni érsek, Boonen, az elhunyt Janseniusnak személyes barátja, akit Pastor „korlátoltnak” nevez, egyáltalában nem tulajdonított nagy súlyt a vitának s felszólította Judoci jezsuita tartományfőnököt, hogy rendje tagjainál minden vitatkozást szüntessen be. Judoci késznek nyilatkozott erre, az ellenfél azonban éppen nem hallgatott el. Végül Richelieu és mások sürgetésére a római inkvizíció rendeletet adott ki, amelyben megújította V. Pál tilalmát s az összes műveket, amelyek e tilalom ellenére megjelentek, köztük az „Augustinus”-t, de a jezsuiták tételeit is, tiltott iratoknak jelentette ki.

A rendelet nem érte el célját, mert a „Brabanti

Tanács", amelyben a janzenisták barátai, többi közt Boonen érsek, vitték a szót, eltiltotta az inkvizíció rendeletének közzétételét azon a címen, hogy az nem dogmatikus döntvény, hanem merő közigazgatási, rendőri intézkedés, amelynek kihirdetése a királyi placettől függ; azonkívül az inkvizíció joghatósága Németalföldre nem terjeszkedik ki. A löweni teológiai fakultásnak több tanára ez ellen ismét Rómához fordult és végleges döntést kért, mire más tanárok Jansenius érdekében fordultak Rómához. Egyes janzenisták a dominikánusokra és tomistákra hivatkoztak, mint akik a jezsuitákkal szemben szintén Jansenius elveit követik; mások, éppen dominikánusok, azon a címen is követelték Janesinus elítélését, mert ennek tanai lényeges kérdésekben épúgy ellenkeznek a tomizmus-sal, mint a molinizmussal.

Végül, hosszas tanulmányok és tanácskozások után megjelent az „In eminenti” kezdetű bulla, amely ugyan a legnagyobb kímélettel van Jansenius személye iránt, mint aki az Anyaszentegyház békéjében halt meg, de megállapítja, hogy könyvében több olyan tétel van, amelyet az apostoli Szentszék elítélt s azért a könyvet szintén eltiltja.

A bulla azonban nagyon különös sorsot ért. Megkezdődött körülötte az a sakkhúzó ravaszkodás, amely a janzenizmus történetét ettől kezdve végig jellemzi s amelyet ma szinte lehetetlen mosolygás és megbotránkozás nélkül olvasni.

A bullát Chigi kölni nuncius s Bichi internuncius Kölnben, illetve Antwerpenben utánanyomatta, de mindkét utánnyomásba bizonyos hibák csúsztak be. Az eredeti római bulla ugyanis a szokásos kuriális stílusban „a megtestesülés 1641. évének március 6-áról” volt keltezve. Minthogy a megtestesülés ünnepe március 25-ére esik, a polgári időszámításban a jelzett időpontnak az 1642. év március 6-ika felel meg. A félreértés elkerülése végett Chigi a dátumot önhatalmúlág így is javította ki: 1641 helyett 1642 március 6-ot írt, ami forma szerint nem volt helyes.

Az antwerpeni nyomtatásban viszont más hibát követtek el: a szöveg alatt rajtahagyták az eredeti nyomtatási helyet: Rómát, holott az utánnyomás Antwerpenben történt. Erre a janzenisták azonnal készen voltak a felelettel: a bulla hamisítvány. Különben a pápa maga mondja benne, hogy csak „tudomására jutott”, mi van Jansenius könyvében, tehát: ő maga nem szerzett róla közvetlen tudomást stb. A fiatal Antoine Arnauld egész Párist elárasztotta röpirataival, amelyekben a bullát hamisítványnak, a jezsuiták csalásának minősítette. A fondorlatos eszű fiatal pap nem kevesebb, mint 27 érvet hordott össze a mellett, hogy a bulla csak hamisítvány lehet, amit természetesen maga sem hitt el.

Németalföldön a janzenisták a királyi tetszvényjogot igyekeztek kijátszani a bulla ellen. A namuri püspököt a Brabanti Tanács elé idézték, mert a bullát kihirdette. A löweni egyetem rektora, a janzenista Sinnich mozgalmat indított a bulla kihirdetése ellen azon a címen, hogy azt az internuncius nem neki, a rektornak, hanem a teológiai fakultás dékánjának, Schinchelnek küldte meg. Hosszas civódás után az ügy Rómába került s VIII. Orbán három brevében oszlatta el a kétséget a bulla eredetisége körül.

Időközben a janzenizmus francia ága más irányban is erőteljes működésbe lépett, nem annyira a kegyelemtan, mint inkább az egyházfegyelem s a gyakorlati vallásosság kérdéseiben, amely téren aztán a szekta a hatásaiban legvégzetesebb tevékenységet fejtette ki. Ezen a téren a fiatal és nagytehetségű, de túlzott ambíciótól fűtött, erőszakos és hetyke Antoine Arnauld vitte a vezérszerepet.

*

Arnauld Antal, Angelika unokaöccse, 1612-ben született s kezdetben, mint atyja, a jogi pályára indult. St-Cyran eltérítette e tervétől s rávette, hogy teológiát tanuljon. Antoine hamarosan teljesen St-Cyran és Port-Royal hatása alá került. 1651-ben doktor és

pap lett, Richelieu halála után a Sorbonne tagjai közé is felvették. Ettől kezdve élete főfeladatának a Port-Royal eszméinek terjesztését tekintette.

1643-ban jelent meg főműve: „A gyakori áldozásról” (De la fréquente Communion), amelyben Arnauld a vallási életre vonatkozó gyakorlati felfogásait ismerteti, mégpedig mint a „szentatyák, régi pápák és zsinatok” nézetét. Szerinte a gyakori, sőt napi áldozás magában véve szép és üdvös dolog; ha lehetne, szeretné, hogy minden keresztény naponta többször is áldozhatnék. Azonban az áldozáshoz csak tökéletesen tiszta lélekkel szabad járulni, a legkisebb ragaszkodás akár csak a bocsánatos bűnhöz is kizár az áldozás jogából. Az igazi hitbuzgóság nem abban áll, hogy gyakran áldozzunk, hanem hogy minél jobban készüljünk az áldozásra s természetesen a gyónásra is. Az ősegyház szerint, úgymond, a gyónás után előbb hosszabb ideig vezekelni kell s csak aztán szabad áldozni; könnyelmű visszaélés, ha az emberek a gyónás után mindjárt áldozni mennek.

A XVII. századbeli Franciaország hitéletének elevenségére s mélységére vall, hogy ez a könyv oly általános érdeklődést keltett és oly heves megnyilatkozásokat eredményezett. Egész Franciaország csak úgy falta Arnauld könyvét, annál inkább, mert eltérően az eddigi tudományos szokástól, nem nehézkes latin, hanem mesteri könnyedséggel kezelt francia nyelven volt megírva, tele szellemességgel és az ellentétes nézetten lévőkkal szemben maró gúnnyal. Ez a szellemesség feledtette a könyv óriási, belső fogyatékoságait.

Szent Pál leveléből (I. Kor. 11, 20 kk.) bizonyos, hogy az ősegyházban már az apostolok korában a hívek a szentmiseáldozattal kapcsolatban rendszerint mindannyiszor meg is áldoztak; a gyakori, sőt mindennapi áldozás a nagy egyházatyák korában is sokféle általános szokás volt. A középkor vége felé ez a gyakorlat nagyon alábbhagyott, bár a hittudósok változatlanul hirdették a gyakori áldozás helyességét.

A XVI. század nagy egyházi reformja főleg arra törekedett, hogy a híveket a szentségek gyakori vételéhez s ezen keresztül komoly hitélethez szoktassa; ezen a téren főleg a jezsuiták fejtettek ki messzemenő s nagy eredményű tevékenységet. A trienti zsinat szintén sürgeti s ajánlja a gyakori szentségvételt. Hamis az az állítás, hogy az ősegyház minden súlyos bűnt azzal büntetett volna, hogy a vétkezőt hosszú időre kizárta a szentáldozás vételéből s főleg meglepő az az állásfoglalás, amely az ősegyház egyéb szigorú vezekléseinek felújítását nem sürgeti, pusztán az áldozástól való eltiltást szorgalmazza. Arnauld elméletét a szentatyákból vagy régi zsinatokból igazolni teljességgel lehetetlen, mint azt a kiváló francia patológus, a dogmatörténet atyja, Petau csakhamar ki is mutatta. Arnauld nem is kísérli meg a rendszeres igazolást; e helyett azt az ügyes módszert választja, hogy egy francia jezsuitának, Sesmaisonsnak a gyakori áldozásról szóló művét tépi darabokra s ennek állításaival bizonyos látszólag ellenkező patológiai helyeket szegszembe, sok gúnnnyal és ugyanakkor sok hamis kenetességgel.

A szigorú, erkölcsnemesítő irány, melyet Arnauld könyve követni látszik, sokakat megtévesztett. Csakhamar 16 francia püspök küldött Arnauld-nak üdvözlő iratot s ajánlotta híveinek a könyv olvasását. Az auchi érsek a maga tíz egyháztartományi püspökével együtt egyenesen előírta papjainak, hogy a gyakori áldozásról Arnauld könyvének szellemében prédikáljanak. Viszont D'Abra arra hivatkozhatott, hogy a 16 püspökkel és 20 doktorral szemben, akik Arnauld könyvének helyeselték, 100 más püspök és 200 más doktor elítélte azt. A püspökök egy részét különben az is a janzenisták felé hajlította, hogy ezek a világi papságot s a püspököket védelmükbe vették bizonyos szerzetesi túlkapások, főleg a jezsuiták állítólagos hatalmi túltengése ellenében. A Sorbonne idősebb tagjai Arnauld ellen foglaltak állást, de a fiatalabbak közt Arnauld

egyre inkább tért hódított. A hívő nép nagy tömege hallani sem akart az újításokról.

Depaul Vince (Páli Szent Vince) kezdettől fogva elismerte az Arnauld irányában rejlő veszélyt. Panaszosan írja, hogy az új tan a papokat s a világiakat mindinkább elidegeníti az oltároktól. Lehet, írja, hogy Arnauld könyve egyeseknek lelki hasznot hajt, de ezerszer annyinak bizonyosan nagy lelki kárára van. Az új reformátorok egészen kicsiny bűnök miatt is megtagadják a gyónásban a feloldozást; a húsvéti áldozások száma láthatólag csökken, a párisi St.-Sulpiceben pl. 5000-rel apadt a húsvéti áldozók száma. Petau azt írja, hogyha Kálvin ma felkelne sírjából, sok katolikust tekinthetne a maga hívének. Később akadtak janzenista érzelmű papok, akik azzal dicsekedtek, hogy méltatlanságuk tudatában sohasem miséznek; akadtak 30 éves fiatalemberek, akik ugyanezen okból még nem áldoztak soha. Arnauld viszont, aki szinte elviselhetetlenül terhes előkészületet követelt a gyakori áldozóktól, maga mindennap misézett.

A janzenisták főleg a sajtót használták fel elveik védelmére. Arnauld, aki fiatalága mellett egyszerre vezérszerephez jutott s ennek büszkén ébredt a tudára, egyik vitairatát a másik után dobta piacra; ezekben hevesen kikelt a jezsuiták ellen s a pápai bulla valódiságát továbbra is tagadásba vette. Ő maga és a vele tartó janzenista sajtó mindenkit éig magasztalt, aki a tévtan mellé állott s mindenkit legázolt, aki vele szembe fordult. Kapóra jött a janzenistáknak az is, hogy a kormány figyelmét akkoriban a fronde-mozgalom kötötte le, Mazarin bíboros miniszter pedig vallási kérdésekkel különben sem törődött sokat. A mozgalom már a külföldre is áttért, nevezetesen Lengyelországra, ahol azonban a jezsuita bíborosból lett király, János Zsigmond, megakadályozta a szekta továbbterjedését.

*

A papok a szószéken egymás ellen prédikáltak s a zavar egyre nőtt. Mind szükségesebbnek látszott,

hogy Róma közbelépjen s főleg Arnauld áldozási könyvének számos tévedését elítélje. Róma azonban ismét várakozó állást foglalt el, aminek főoka azt volt, hogy Arnauld könyvét 16 püspök jóváhagyta s a Szentszék ezeket végső szükségesen kívül nem kívánta megszegyeníteni. Maga Lugo, a jezsuita bíboros és kiváló hit-tudós, hasonló szellemű, elsimításra célzó tanácsot adott a pápának.

Mindössze az előszó egy mondatát ítélte el a római hittörvényszék: azt, amelyben Arnauld egy tudatosan kétértelmű fordulattal Szent Péter és Pál apostolokat „egyenlőkép” az Egyház fejeinek nevezte.

Az Arnauld által támasztott vihar a Sorbonne békéjét is felzavarta. A helyzet tisztázása céljából Cornet egyetemi szindikusz hét pontban foglalta össze az „Augustinus” kifogásolható állításait.

Ezek közül a legfőbb a következő öt tétel volt: 1. Isten egyes parancsait még a jóakarató igazak sem tarthatják meg mai erejükkel s az a kegyelmi segítség is hiányzik, amelynél fogva megtarthatnák. 2. A bukkott emberi természet mellett a belső kegyelemnek sohasem állhatunk ellen. 3. Az érdemhez vagy bűnhöz nem kívántatik meg bármely szükségtől való szabadság, hanem csak a külső kényszertől való mentesség. 4. A fél-pelágiánusok azért voltak eretnekek, mert a kegyelmet olyannak tekintették, amelynek az ember ellenállhat vagy nem. 5. Fél-pelágiánus tévedés azt hinni, hogy Krisztus minden emberért meghalt.

E körül az öt tétel körül hihetetlen szenvedéllyel lángolt fel újból a vita. Egyesek mellette, mások ellene hadakoztak; Arnauld főleg azt vitatta, hogy csak az első tétel található Janseniusnál szószerint, a többi pedig helyes értelemben is magyarázható. A vita a parlament elé került, de az ezúttal nem foglalkozott vele; a teológiai fakultáson azonban a janzenisták barátai meg tudták akadályozni, hogy a fakultás az öt tételt mint katolikusellenest ne kárhoztassa. Bagno nuncius erre Rómától kért döntést, a párisi érseknél pedig kivitte a tilalmat, hogy a döntés megérkezéséig

a templomi szószéken a vitás pontokat nem volt szabad érinteni.

A nuncius sürgetéséhez a francia püspökök nagy része szintén csatlakozott, összesen 88-an, akiket e lépésre főleg Depaul Vince fáradhatatlan munkássága indított; a janzenistákat pártoló püspökök száma viszont 11-re olvadt le. Ám a janzenisták legkiválóbb teológusaikat személyesen küldték le Rómába, akik ott hónapokon át agitáltak és intrikáltak s főleg nyilvános disputációkat követeltek, amelyekről X. Ince pápa hallani sem akart, mert régebbi tapasztalatok alapján semmi eredményt sem várt tőlük. Ehelyett a vitás tételek megvizsgálására külön bíborosi kongregációt küldött ki s a bíborosok mellé tekintélyes római hittudósokat, ú. n. kvalifikátorokat rendelt, mégpedig 2 dominikánust, 1 ágostonrendit, 2 ferencset, 1 karemlitát, 1 szervitát, 1 teatinust, 1 minimitát s 1 jezsuitát: a későbbi bíboros Sforza Pallavicinót. Bár éppen Pallavicino volt az, aki a vitában közvetítő állást foglalt el, a kvalifikátorok közül 8-an az öt tételt egyenesen eretnek vagy eretnekséghez közelálló s a trienti zsinat határozataiba ütköző tanként jelölték meg. Egy ferences azonban s főleg a két dominikánus, valamint az ágostonrendiek generálisa térdreborultak a tanácskozó gyűlésen s könnyek közt tiltakoztak a tételek elítélése ellen, mert úgy vélték, hogy azokkal együtt a tomista iskolát és Szent Ágoston tekintélyét is elítélné a kongregáció. A kongregáció meghallgatta a janzenisták képviselőjét is, majd a 88 püspök kiküldöttjét. Végül a pápa hónapokon át tartó tanácskozások után döntött: mind az öt tételt eretnek tanak nyilvánította, az utolsót legalábbis abban az értelemben, ahogy azt Jansenius magyarázta. Ezzel a vita dogmatikai része el volt döntve.

Ám a janzenisták nem adták meg magukat. Azt találták ki, hogy a pápai döntés a szóban forgó tételeket csak a kálvinista értelmezésben sujtja, nem a „katolikus“, vagyis janzenista értelemben. Növelte a zavart, hogy a francia püspökök egy része a galli-

kán szabadságokra hivatkozva vonakodott a pápai döntvényt elfogadni; mire Mazarin éppen a királyi tekintélyt játszotta ki ellenük, arra hivatkozva, hogy hiszen a pápai döntést maga a királyi udvar is szorgalmazta. Erre már csak négy püspök, köztük Arnauld egyik testvére, szegült ellene a pápai határozatnak, azzal az okoskodással, hogy a pápa az öt tételt nem Szent Ágoston és Jansenius értelmében ítélte el. Arnauld Angelika fáradhatatlanul tüzelte híveit: a jezsuiták csak hadd örüljenek a diadaluknak, majd az Isten helyreállítja az igazságot. Arnauld s a többiek ismét röpiratokkal árasztották el az országot. Flandriában a löweni egyetem janzenista többsége és Boonen érsek szintén vonakodott a bullát elfogadni s egy római póthatározatot kívánt, amelyben a Szentszék jelentse ki, hogy a pápai bulla nem kívánja sem Szent Ágoston tekintélyét csökkenteni, sem Jansenius „Augustinus”-át elítélni. Hosszas huzavona után végül IV. Fülöp spanyol király parancsára, akinek koronája alá tartozott akkoriban Németalföld, mégis ünnepélyesen kihirdették Németalföldön is a bullát. Boonen és a genti püspök csak nagynehezen adták be a derekukat, miután a janzenizmust egyházmegyéjükben nagyra nevelték. Az egyik jelentés szerint Boonen egyházmegyéjében egész családok s csaknem egész községek tértek át a kálvinizmusra ama túlzottan szigorú vezeklési elvek miatt, amelyeket a janzenista gyónatók akartak érvényesíteni a gyónókkal szemben. A löweni főiskola ellenállását Mangelli internuncius főleg abból magyarázta, hogy az egyetem tekintélye nagyon alábbszállt, amióta a jezsuiták a maguk kollégiumaiban kiváló tudósok egész sorát termelték ki s a diákság nagy része az egyetem mellőzésével az ő főiskolájuknak adta az elsőséget.

Időközben a párisi Sorbonne is Arnauld ellen fordult: egyik iratát elítélte s őt magát a Sorbonne doktorainak sorából törölte (1656). A közhangulat megelégte az izgága újítok garázdálkodását. Úgy látszott, hogy ezzel a fordulattal s főleg a janzenizmus római

elítélésével a mozgalom halálra van ítélve. Ekkor azonban egy ember állt a janzenista tábor élére, aki mint elismert matematikai lángelme s mint mindenkit magával ragadó, ragyogó tollú író, új fejezetet nyitott a janzenizmus történetében: *Pascal* Balázs.

Amilyen áldásos volt Pascalnak, ennek a kivételes tehetségű fiatalembernek tudományos működése a mennyiségtan, a fizika és a vallásbölcselet terén, épp olyan kár, hogy rövid életének (mindössze 39 évet élt) jókora részét oly téves és reménytelen ügy szolgálatába bocsátotta, aminő a janzenizmus volt, s ennek érdekében olyan fegyverekhez nyúlt, amelyek nem válhattak becsületére. Utóbb talán maga is belátta ezt a tévedését, mert adatok vannak arról, hogy halála előtt szakított a janzenizmussal. Úgy látszik, Pascal először bizonyos tudományos kérdésekben került szembe a jezsuitákkal, akiknek utóbb, mihelyt a janzenizmusba belekapcsolódott, engesztelhetetlen ellenségük lett. Ettől fogva élete főcéljának már nem a matematika fejlesztését, hanem a janzenizmus terjesztését és a jezsuiták befeketítését tekintette, mégpedig éppen nem a dogmatikai vitatkozás eszközeivel, hanem a jezsuiták erkölcsstanának hallatlanul éles kigúnyolása és nevetségessé tétele által. Ő vele siklott át a janzenizmus a kegyelemtani vita teréről az erkölcsi és politikai térre s éppen ezzel a fordulattal vált világtörténeti tényezővé.

Már Arnauld sikereinek főtítka abban volt, hogy a nehézkes szobatudósi hangot és a latinnyelvű vitatkozást félretéve a könnyed írásművészet és francia szellemesség vitamódszereihez fordult. Pascalnál ez a fordulat teljessé válik: ő már nem dogmatizál és nem érvel, hanem szellemeskedik és gúnyol, nem problémákat fejteget, hanem maró szatírával s tömeghatást célzó hangulatkeltéssel dolgozik; tollának és elméjének páratlan fürgeségével, ötleteinek és sziporkáinak, főleg pedig sokat sejtető szarkazmusának erejével

feledteti fejtegetéseinek elvi balfogásait. A jezsuiták részén elevenség dolgában mindössze Nouet bizonyult vele egyrangú ellenfélnek.

Pascal iratai az egyházi és világi hatóságok részéről csakhamar teljes elítéltetésben részesültek; a régi elv alapján azonban, hogy aki a nevetőket megnyeri, mindent megnyer, Pascalnak rövid idő alatt sikerült nemcsak a francia társadalom nagy részét pápa- és jezsuitaellenes szellemmel átítatnia, hanem az ilyen katolikus oldalról jött csemegére régóta éhes protestáns tábornak is világszerte új tápot adnia a pápaság és a jezsuiták elleni polémiára. Pascal művének tekintendő, hogy a jezsuita szó szinte gúnynév lett, hogy a „jezsuita” máig széles körökben az alattomoság, ravaszkodás és körmönfontság megtestesüléseként szerepel, hogy a „cél szentesíti az eszközt” elv szinte kiirthatatlanul mint jezsuita tanítás él sokak lelkében, s hogy a jezsuitizmusról mint valami különleges irányról és a jezsuita morálról, mint valami, az egyetemes katolikus erkölcszantól különböző eszmerendszerről beszélnek. Pascal bizonynyal nem sejtette, hogy amikor a jezsuitákon keresztül az egész katolikus erkölcszantrendszert és lelkipásztorkodást a sárba rántotta, ezzel egyik legfőbb megindítója lett annak a cinikus, kételkedő, mindenhez a vállát vonogató modern szellemnek, amely egész országok katolikus hitéletét szálította le lassankint a fagypontra. S valószínűleg azt sem sejtette, hogy a jezsuitagyűlöletnek s vele kapcsolatban a római Szentszék iránt való tiszteletlenségnek milyen katasztrofális forradalmi kirobbanások lesznek a következményei egy századdal utóbb.

Amikor a Sorbonne Arnauld Antalt elítélte, a Port-Royal emberei abban a taktikában egyeztek meg, hogy az egyetem állásfoglalásait nevetségessé kell tenni, mintha abban merő szócsatákról, semmitmondó apróságokról lenne pusztán szó. Pascalt szólították fel, hogy ilyen értelemben próbálkozzék meg egy röpirattal. Pascal meg is írta a röpiratot s annak ezt a címet adta: „Egy jóbarát levele vidéki jóbarátjához”. Ez volt

az első csakhamar világhírűvé vált „provinciális levél”, amely a gyors egymásutánban következő 17 hasonló című levéllel együtt egész Franciaországban páratlan feltűnést keltett.

Pascal első levelében először is nevetségessé teszi a Sorbonne-t, hogy tudományos testület létére oly nagyképpen foglalkozik azzal a kérdéssel, vajjon a sokat emlegetett 5 tétel benne van-e Jansenius könyvében, vagy nincs benne. Hát már olvasni sem tudnak a Sorbonne tudósai? És olyan fontos az, mit írt Janse-nius? Az író ügyesen túlteszi magát azon, hogy hiszen éppen a janzenisták csaptak nagy vihart a pápa ellen azért, mert ez azt az öt tételt mint Jansenius tételét ítélte el. Ugyanebben a levélben Pascal Arnauld-nak azt a tételét érinti, amely szerint Péter apostol azért tagadta meg az Urat, mert a döntő pillanatban hiány-zott a lelkében az „elégleges” kegyelmi indítás. Ami eddig éppen a janzenisták szemében halálosan komoly kérdés volt, itt egyszerre nevetség tárgyává lesz: a levélíró elmondja, hogy ezzel az ő kérdésével: milyen kegyelmet kapott Szent Péter, amikor megtagadta az Urat, hogyan zárándokolt el előbb egy janzenistához, aztán egy dominikánushoz és végül egy jezsuitához, és mit feleltek ezek egyenkint a kérdésre; végül a tomistákat és molinistákat egyaránt kifigurázza, mint akik maguk sem tudják, mit akarnak s mégis közös erővel a janzenisták ellen fordulnak.

Az első röpirat óriási sikert aratott; egész Franciaország kacagott a szellemes gúnyolódáson. Erre Pascal egymásután jelentette meg a következő „provinciális leveleket”. A 4-ikben a jezsuiták erkölcstana és főleg Escobar hatalmas erkölcstudományi kézikönyve ellen fordul, amelyet Pascal közelebbről nyilván nem ismer, csak egy-két mondatát ragadja ki s azon gúnyolódik vég nélkül. Escobar neve csakhamar egyet jelentett az álszent farizeussal. A levelekben szereplő fiktív jezsuita ajkára teszi aztán Pascal később azt a hírhedt mondást is, hogy a cél szentesíti az eszközt. Meg kell engedni, hogy Pascal jezsuitája mulatságos figura: a

romlott lelkű, képmutató és ostoba álszentnek a leg-tökéletesebb irodalmi megtestesítője.

A 9-ik levél után jelent meg Nouet páter válasza, amely annyi szövegcsonkítást és ferdítést bizonyított rá Pascal irataira, hogy Párizsban egyszerre szálló-igévé vált ez a mondás: „Hazudik, akár egy janzenista”. A 10-ik levélről kezdve Pascal támadóiból hirtelen védelmi álláspontra helyezkedik. Egyszerre bőbeszédű lesz és megpróbál teologizálni, ami azonban sehogysem sikerül neki. Közben a provence-i parlament 1657-ben az eddig megjelent 16 levelet mint „rágalmazó és kártékony” iratokat hóhér keze által égettette el. Három évvel utóbb a francia államtanács a király elnöklete alatt hasonló sorsra ítélte a leveleket. Spanyolországban a hittörvényszék mint eretnek és rágalmazó iratokat bélyegezte meg, a római hittörvényszék pedig 1657-ben összesen és egyenkint kárhoytatta azokat. A tömeg azonban hitt a gúnyiratoknak s Pascal eszméi kitörülhetetlenül beleitatódtak az európai közvéleménybe.

A janzenizmus ügye mégis hirtelen rosszra fordult, amióta a fiatal, erőteljes és öntudatos XIV. Lajos király került a francia trónra. Bár maga is sok esetben keményen szembefordult Rómával s a szélső gallikanizmusnak hódolt, a janzenizmust mégis tövestől ki akarta irtani, mert benne eretnekséget és az ország nyugalmanak zavaróját látta. Ráparancsolt tehát a francia püspökökre, hogy egy, a klérusgyűlés által megszerkesztett formulárét irjanak alá, amelyben az öt tételt kárhoytatják. Ezzel azonban újabb zavarokat okozott, mert Róma nem volt hajlandó a klérusgyűlés által felállított formulárét illetékesnek elfogadni s egyszerű meghódotást követelt az eddigi pápai megnyilatkozásokkal szemben. A párizsi érsek 1664-ben királyi parancsra vizitációt tartott a port-royali kolostorban s úgy találta, hogy az apácák „tiszták, mint az angyalok, de kevélyek, mint az ördögök”. Az érseket a szer-

zetesnők gúnyos daccal fogadták. Kijelentették, hogy a pápa nem érti meg a janzenizmust, a pápai csalatkozhatatlanság tana bálványimádás, Rómában a jezsuiták cselszövései uralkodnak. Ha eltiltják őket a szentségektől, azt sem bánják. Egyidejűleg újabb röpiratózón árasztotta el az országot. Az érsek erre a kolostort tilalom alá vetette, a szerzetesnőket különböző más zárdákban helyezte el s megtiltotta újabb jelöltek felvételét. Később a kolostort királyi parancsra le is rombolták. Arnauld maga jónak látta Németalföldre menekülni.

VII. Sándor pápa, aki kölni nuncius korában közelről megismerkedett a janzenista fondorlatokkal, a zavarok megszüntetésére maga adott ki újabb apostoli levelet, amelyben egy, a janzenista tévedéseket elítélő formula aláírását követelte a francia püspököktől. Arnauld hiába intézett három röpiratot is a pápa levele ellen, ez mégis teljes engedelmességre talált. Csak négy püspök maradt meg csökönyösen a janzenista állásponton; egyikük Arnauld testvére volt. Közben VII. Sándor meghalt s a négy engedetlen püspöknek egyelőre semmi bántódása sem esett. IX. Kelemen azonban visszatért az ügyre. A négy püspök ugyan el akarta hitetni a pápával, hogy janzenizmus voltaképpen egész Franciaországban nincs, az öt tételt mindenki elítéli, abban pedig, hogy az öt tétel csakugyan Jansenius tana-e, az Egyház nem csalatkozhatatlan, mert ez nem dogmatikai, hanem ténybeli kérdés. Ezzel a megkülönböztetéssel azonban nem érték célt, mert Rómában nagyon jól tudták, hogy az Egyház dogmatikai csalatkozhatatlanságával szükségképpen legbensőbbben összefügg a csalatkozhatatlanság azokkal az ú. n. dogmatikai tényekkel szemben is, amelyek megítélése nélkül az Egyház a maga tanító hivatalát nem gyakorolhatná, pl. egyetlen tévtanítót sem ítélné el. Azonban a négy püspök érdekében csakhamar 19 más püspök is Rómához fordult, ami mindennél inkább bizonyította a janzenista aknamunka előhaladását. Az engedetlen főpapok nyomtatott körlevéllel fordultak

püspöktársaikhoz s egyenesen a pápa elleni engedetlenségre izgattak. A szellemileg legjelentéktlenebb közülük, Pavillon, alei püspök, egyébként jámbor és szelíd ember, egyházmegyei Rituálét adott ki, amelybe a töredelem szentségére vonatkozólag teljesen Arnauld szellemében szerkesztett utasításokat vététt fel. Ezt a Rituálét egy éven belül 29 püspök nyilvános dícséretben részesítette.

Természetesen a katolikus álláspont védelmezői sem maradtak restek s a szócsata rendületlenül folyt. A pápa habozott, mert újabb megnyilatkozásoktól sem várhatott több eredményt, mint az eddigiektől. Az udvar egyre újabb nyilatkozattételre nógatta a pápát, de ugyanakkor gallikán előjogait féltve maga fosztotta meg a pápai leiratokat a kellő érvényesüléstől.

Időközben XIV. Lajos miniszterének, a csavaros-eszű Lionnenak sikerült kivinnie, hogy Rómában a tervbevett új nuncius, a kiváló Marescotti helyett az ügyetlen és naiv Bargellinit nevezték ki a Szentszék párizsi követének. Ezzel aztán a francia diplomaták és janzenisták könnyen elbántak: a nunciust és rajta keresztül a pápát egyszerűen félrevezették. A pápa az engedetlen püspököktől a hódolóiratnak feltételek és záradékok nélkül való aláírását követelte. Ezzel szemben a négy ellenszegülő a kormány és a nuncius sürgetésére Arnauld-nak tanácsára egyszerre két formulát írt alá, az egyiket a pápa s a nyilvánosság felé, záradékok nélkül, a másikat a saját párthíveik számára, azzal a záradékkal, hogy aláírják ugyan a pápai formulát, de elveik fenntartásával s a pásztorleveleikben közzétett megkülönböztetések értelmében. A félrevezetett nuncius csak a „feltételek nélküli” aláírást jelentette Rómába, ahonnan a négy megtért püspököt dícsérő brévével tüntették ki. Ezek ebben a tényben a maguk győzelmét látták s a vita elsimulásának ezt a kifejező nevet adták: „a Kelemen-féle békekötés”, mintha a katolikus Egyházban szó lehetne a püspökök s a pápa közti békekötésről vagy kiegyezésről. Valóságban a „békekötés” vagy „kiegyezés” után is

csak látszólag tért vissza a nyugalom, mert a janzenista püspökök tovább is megmaradtak tagadó álláspontjukon: semmit vissza nem vontak. Jellemző, hogy maguk a janzenisták így tréfáltak: tegnap este még mint eretnekek feküdtünk le, s anélkül, hogy egy lépést tettünk volna, ma reggel mint katolikusok ébredtünk fel.

A látszólagos béke leple alatt a szekta évtizedeken át szinte akadálytalanul terjedt tovább. Egy jelentés a Sorbonne-nak 1650 és 1673 közt felavatott doktorai közt a következő megoszlást tünteti fel: 356 katolikus, 193 janzenista. Így volt ez többé-kevésbé az egész vonalon. A többség mindenütt katolikus volt, de mellette erős janzenista kisebbség mutatkozott. A szerzetesek közül főleg az oratoriánusok és a maurinus bencések voltak a szekta leghevesebb támogatói, a lazaristák és szulpiciánusok pedig a jezsuiták mellett a katolikus álláspont leghívebb védelmezői. Több szerzetesrend tagjai megoszlottak a két irány közt.

*

Amikor XI. Kelemen a francia király kérelmére „Vineam Domini” kezdetű bullájával a szektát még egyszer ünnepélyesen elvetette és a „nagy” Arnauld németalföldi számkivetésben meghalt, sokan azt hitték, hogy a szekta lassan kimúlik. Ekkor azonban Pasquier Quesnel-ben a mozgalom új szóvivőt talált.

Quesnel, a skót származású volt oratoriánus, a janzenizmusnak harmadik virágzási korát, még pedig a pietista irányú janzenizmust képviseli. Ő is hamar lehetetlenné tette magát Párizsban s külföldre kellett menekülnie. Egyideig Arnauld-val közös rejték helyen bujdosott Flandriában; majd amikor itt elfogták és börtönbe zárták, barátainak segítségével megszökött és Amsterdamban telepedett le. Innen irányította írásaival a szektát tovább s kenetesen pietista, de ugyanakkor harcos és epés írásaiban hol a jezsuitákat, hol a kálvinistákat, hol a pápát, hol a püspököket támadta. Nála nyoma sincs már az eddigi janzenista köntörfala-

zásnak; ő nyíltan leveti az álarcot és egyenesen a római Egyház ellen fordul, amelynek felsőbbbbségét kereken tagadja. Amikor VIII. Sándor pápa 1690-ben 31 janzenista tételt elítél, Quesnel a római hittörvénytörvényt egyenesen „rablók barlangjának” nevezi, ahol az embert meghallgatás nélkül ítélik el. Iratait hiába tiltotta el a hatóság: ügyes kereskedők nagy mennyiségben csempészték be azokat Hollandiából Belgiumba és Franciaországba. Hatása annál nagyobb volt, mert a katolikusok megtartották a királyi tilalmat, amely szerint a „kiegyezés” után sem a janzenizmus mellett, sem ellene írni nem volt szabad. Pedig akkor a katolikus ügynek már két olyan kivételes nagyságú védője akadt, mint Fénelon és Bossuet.

Quesnel írásai, főleg evangélium-magyarázata, az „Erkölcsei észrevételek”, a janzenizmusnak ismét a dogmatikai részét állítják előtérbe: a kegyelem mindenhatóságát, amely nélkül az ember a legjobb akarattal is csak vétkezni tud s amellyel viszont csálthatatlanul és ellenállhatatlanul üdvözülni. Az emberi szabadság minden jelentősége elvész nála; az egyetlen, amin üdvösség és kárhozat múlik, az, hogy az Isten megadja-e mindenható kegyelmét vagy nem. A kegyelem Quesnelnél úgy hat, mint egy csoda, mint a teremtés vagy mint egy halott-támasztás: az emberi cselekvésnek semmi része sincs benne. Szerinte az az ember, aki nem tesz jót, nem is tehetette meg azt, mert hiányzott benne az ehhez szükséges kegyelem. Ahol kegyelem van, ott mindenki üdvözülni; ahol nincs, mindenki elkárhozik. Quesnel ezeket a borzalmas tanokat keneteljes imafohászokba és jámbor ömlengésekbe rejti, úgyhogy a teológiaiag képzetlen olvasó soká észre sem veszi a tévedést és megtévesztést. Ezért is volt könyvének óriási sikere.

Róma az elítéléssel most sem sietett; Quesnel 101 tételének elítélése csak 1693-ban következett be. Időközben pedig az, ami Arnauld művével megtörtént, most Quesnelével is megismétlődött: még püspökök is akadtak, akik dicsérő elismerésekkel halmozták el a

tévtanító írásait. Így tett Noailles, az ingadozó jellemű châlons-i püspök is, aki csakhamar párizsi érsek és bíboros lett s mint ilyen a közhangulatnak engedve, mindjárt első pásztorlevelében kénytelen volt egy janzenista művet elítélni. Holott Quesnel tanítása, amelyet megdicsért, szintén csak a legtisztább janzenizmus volt.

Ebből az ellentmondásos helyzetből sok zavar fakadt. Egy névtelen röpirat felvetette azt a gúnyos kérdést, vajjon Noaillesnek, a châlons-i püspöknek van-e igaza, vagy Noaillesnek, a párizsi érseknek? A röpiratot, amelyen egész Franciaország kacagott, Noailles a jezsuitáknak tulajdonította, ami nyilvánvaló tévedés volt, mert hiszen a röpirat szerzője egyébként maga is janzenista tételeket vall.

Róma közben elítélte az „Erkölcsei észrevételeket”, mire Quesnel durva kirohanásokkal felelt. Noailles az elítélésben csak a jezsuiták bosszúművét vélte felfedezhetni. A jezsuitákat ezért eltiltotta egyházmegyéjében a gyóntatástól és prédikálástól, sőt a királyt is felszólította, hogy jezsuita gyóntatóját bocsássa el. A párizsi parlament viszont a gallikán szabadságokra hivatkozva vonakodott a Quesnelt elítélő pápai brévét elfogadni, azon a címen, hogy annak kibocsátásában a pápai hittörvényszék is szerepelt, amelynek már a neve is gyűlöletes volt Franciaországban. A komoly katolikusok azonban elfogadták a brévét s több püspök a maga részéről is elítélte Quesnel művét. Erre Noailles haragos pásztorlevelében kelt ki püspöktársai ellen, amivel viszont XIV. Lajos neheztelését vonta magára; egyidőre még az udvarnál sem volt szabad megjelenie. A püspökök jelentékeny része sérelmesnek találta, hogy a párizsi érsek püspöktársainak körleveleit cenzurálni akarja. A zavar egyre nőtt, mire XIV. Lajos ismét a pápához fordult, s kérte, hogy a Szentszék újabb, összefoglaló bullában vessen véget a janzenista eretnekségnek.

Amikor XI. Kelemen pápa a francia király levelét kézhez kapta, éppen egy francia püspök volt nála.

A püspök kérve-kérte a pápát, hogy ne teljesítse a király kérelmét, mert ha az eddigi pápai határozatoknak kevés foganatjuk volt, újabb bullától sem lehet más eredményt várni, mint újabb bonyodalmakat. XI. Kelemen erre mélyen elgondolkozott, arcát két tenyerébe temette s háromnegyed óráig mozdulatlanul ülve töprengett. Végül kijelentette, hogy lehetetlen nem teljesítenie egy király kérelmét, akinek annyi érdeme van az Egyház körül. Elrendelte az új bulla, a sok vihart keltett „Unigenitus” elkészítését, amit Pastor taktikailag „végzetes elhatározásnak” nevez. A fejedelmekre való ráhagyatkozás rendszerének egyik tipikus tünete volt ez az elhatározás, amely rendszernek gyászos következményei egyre sűrűbben törték napvilágra.

*

XIV. Lajos úgylátszik maga sem tudta, mit akar. Egyrészt a pápától várta a megoldást, másrészt csökönyösen ragaszkodott a gallikán szabadságokhoz, ahhoz a regalista elvhez, hogy Franciaországban a pápának csupán dogmatikai kérdésekben van döntési joga, egyházkormányzati kérdésekben nem: ami magában véve is ellentmondás és megoldhatatlan bonyodalmaknak lett szükségképpen okozója. Lajos még azt is kívánta, hogy a pápai iratban valahogyan ez a szó: „*motu proprio*” ne szerepeljen, továbbá, hogy a bulla fogalmazványát előzőleg neki mutassák be. Erről a pápa hallani sem akart; később azonban mégis eltúrte, hogy a fogalmazvány kerülő úton előzőleg a királyhoz jusson. Az „Unigenitus”-bullát Fabroni, a kiváló dominikánus bíboros fogalmazta meg s az a maga nemében mestermű: semmiféle kétségnek s janzenista kibúvónak többé nem enged teret. Quesnel tételei közül 101-et tesz szóvá a bulla és azokat egybefoglalóan elítéli.

Most az volt a kérdés: hogyan hirdessék ki Franciaországban a bullát, anélkül, hogy a gallikán szabadságokon csorba ne essék s ugyanakkor a janzenistákhoz húzó püspökök, főleg Noailles bíboros, se talál-

hassanak újabb kibúvókat? Fénelon azt ajánlotta a királynak, hogy hívassa össze a Párisban éppen együttlevő 30 püspököt s hirdesse ki nekik a bullát azzal a királyi paranccsal együtt, hogy azt azonnal és szó nélkül el kell fogadni. A gyűlésen Rohan bíboros elnököljön, Noailles-nek nem szabad szerepet juttatni. A király elfogadta a javaslatot, azonban Noailles és pártja mégis talált alkalmat annak hangoztatására, hogy a pápa a 101 tételt ugyan jogosan ítélte el, de azok nem Quesnel tételei. A régi janzenista fogás: a különbségtétel a quaestio iuris és quaestio facti közt, ismét előkerült.

Hosszú huzavona után a püspökök királyi parancsra köszönetüket fejezték ki a pápának a bulláért, de azzal a különös magyarázattal: a püspökök örülnek, hogy a pápai konstitúcióban „az Egyház tanát találják viszont”; mintha a püspökök joga lenne a pápai intézkedések felülvizsgálata s csak akkor kellene előttük meghajolniok, ha azok az ő nézetük szerint is megegyeznek az Egyház tanával. Noailles utóbb 9 püspök-társával együtt abban állapodott meg, hogy a bullát közös pástorlevél kíséretében hirdeti ki, amely pástorlevélnek célja az volt, hogy kerülő úton visszavonja a meghódolást s a bullát janzenista értelemben próbálja elmagyarázni. Ezt a pástorlevelet ki is nyomtatták s abból néhány nap alatt 20.000 darabot terjesztettek el. A janzenisták s a jezsuiták ellenségei tapsoltak az engedetlen püspököknek, akiknek azonban meg kellett érniök, hogy viszont az egész világ katolikusai engedelmesen s örömmel fogadták a pápai bullát s állást foglaltak az engedetlenkedőkkel szemben.

A véget nem érő civódásnak egyesek azzal akartak véget vetni, hogy francia nemzeti zsinatot sürgettek. Róma erről hallani sem akart, hiszen ez az adott körülmények között csak a széthúzásnak adott volna szembeötlő kifejezést s félni kellett, hogy a zsinaton Noailles emberei viszik a szót. A pápa vonakodása miatt felmerült a gondolat, hogy a király maga hívja össze a nemzeti zsinatot: ez azonban a pápa követei

nélkül hatástalan és érvénytelen lett volna s már magában is skizmatikus lépésnek számított volna. A gallikán szabadságokat hangoztató francia követet Fabroni bíboros azzal utasította el, hogy Krisztus, amikor Szent Péterre bízta nyája legeltetését, nem tette hozzá, hogy: „de Franciaország kivételével”. Viszont a püspökökkel való nyílt szembeszállást Róma lehetőség szerint kerülni akarta. XI. Kelemen mindössze azt üzentte meg a francia királynak, hogy ha Noailles megmarad lázadó magatartása mellett, kénytelen lesz őt a bíborstól megfosztani.

Közben XIV. Lajos élete és hosszú uralkodása is véget ért (1715), s utána mint régens a hitetlen és cinikusan erkölcstelen Orléansi Fülöp vette át a királyi jogok ideiglenes gyakorlását. Egyik első intézkedése az volt, hogy a királyi gyóntatót száműzte, viszont Noailles-t, akinek már 18 hónap óta tilos volt az udvarnál megjelennie, magához hívatta. Mivel azonban végül ő is békét és rendet akart, csakhamar Noailles-jal szembe kellett fordulnia. A pápa hosszas hallgatás után 1716 júniusában konzisztóriumot tartott s azon ünnepélyesen felszólította Noailles-t, hogy 50 nap alatt jelentse be engedelmességét vagy pedig elveszti a bíborosi méltóságot; a bíborosokat pedig megkérdezte, mily módon történjék a méltatlan tagnak a bíborosi kollégiumból való kizárása. A bíborosok erre közös intőlevéllel fordultak bíborostársukhoz s megmagyarázták neki, hogy helytelen úton jár, amelyről nincs más visszatérés, mint a meghajolás Krisztus helytartója előtt. Ilyen értelemben írtak a régensnek is. Noailles azonban hajthatatlan maradt.

*

Időközben Noailles pártja újabb előretörést eszelt ki. Négy püspök, teljesen Luther példája szerint, a pápai levél ellen egyetemes zsinathoz föllebbezett. A „föllebbezők” egyelőre rosszul jártak: a régens száműzte őket Párisból. Iratukat azonban, amely tele volt kifakadásokkal a pápa ellen, a föllebbezők ügyes

fondorlattal juttatták el a pápa kezébe: az egyik délutáni kihallgatás alkalmával egy jámbor zarándok borult a pápa elé s a lábcsök után egy iratot nyújtott át neki. A következő éjjelen a zarándok, valóságban egy drága pénzen felbérelt párisi közjegyző, a föllebbezést kifüggesztette a Szent Péter-templom kapujára; az irat végén ott volt mindjárt a közjegyzői bizonylat is arról, hogy a föllebbezés a pápának átadatott.

A janzenisták most lázasan gyűjtötték az aláíráásokat a föllebbezés alá. A párisi érsekség területén hamarosan 1400 aláírást szedtek össze. Bár ez a katolikusok nagy száma mellett elenyésző volt, mégis megdöbbentő módon jelezte a félrevezetett kedélyek nagyfokú háborgását. A föllebbezők nem törődtek azzal, hogy a pápától a zsinathoz való föllebbezést már II. Pius és II. Gyula pápa kiközösítés terhe alatt eltiltotta, hiszen ez a föllebbezés nem egyéb, mint burkolt lázadás: egy nem létező, vagy legalább nem állandóan létező és működő fórum kijátszása a rendes egyházi törvénykezés ellenében s annak a téves és evangéliumellenes elvnek a követése, mintha a zsinat a pápa felett állana.

XI. Kelemen a sérelmet feledve sajátkezű, hosszabb levelet intézett Noailles-hez s a nagycsütörtökre célozva, amelyen levelét írja, az egység Szentségének ünnepére, az Üdvözítő varratlan köntösére s testének meg nem tört csontjaira kérte az érseket, szálljon magába s hallja meg Krisztus szavát, aki az Egyház feje által szól hozzá. Noailles sértő hangon válaszolt; a pápa személye előtt látszólag tisztelettel meghajolt, de azt hangoztatta, hogy a sorozatos balfogásokért, amelyeket a római kúria elkövetett, a pápa rossz tanácsadói s teológusai a felelősek.

A régens ismét a vitatilalom eszközéhez nyúlt, de ezzel csak a katolikusokat sértette halálra: hiszen a mindkét félre egyaránt kötelező tilalom annyit jelentett, hogy a pápai bullát védeni épúgy tilos, mint ellene támadni, amivel a katolikusokat a zendülőkkel egy vonalba állította. Erre a méltatlanságra a régenst

egy pápai brève figyelmeztette is. Mivel beszélni nem volt szabad, a pártok újszerű utakat eszeltek ki érzelmeik kifejezésére: a kardmarkolatra feltűzött különböző színű szalagok jelezték, ki milyen párthoz tartozik. Ez a jelvény néha olyan élesen csengett, hogy nem ritkán, ha a teológiai érvek nem voltak elegendők, a kardok is kirepültek hüvelyükből. A névtelen röpiratok azúttal sem törődtek a hallgatási tilalommal.

Bár a királyi hatalom ezúttal igaz ügyet védett, az Egyházra ebből a védelemből mégis végtelen sok kár származott. Az emberek lassanként hozzászoktak ahhoz, hogy a királyban és az ő hivatalnokaiban lássák a legfőbb vallásügyi bíróságot; az udvar, a parlamentek s az egyetemek mint hitkérdésekben is legfőbb tényezők kezdtek szerepelni, ami az Egyház tekintélyének lejáratására vezetett. Amikor az apt-i püspök pásztorlevelében a pápai tévedésmentességet védelmébe vette, az aix-i parlament elkobozta a pásztorlevelet s a püspök jövedelmét lefoglalta; hasonló címen De Mailly reimsi érseknek, az ország primásának, meg kellett érnie, hogy pásztorlevelét a párizsi parlament ítélete alapján hóhérkéz tépte szét és égette el. A nîmes-i püspököt pásztorlevele miatt Párisból száműzték. Magának a római Szent Officiumnak iratát, amely a föllebbezők írását elítélte, az a sors érte, hogy a régens vonakodott azt a nunciustól elfogadni. Végre is újabb bulla következett: a „Pastoralis Officii” (1718) s erre újabb viharok. Szerzetesek nyílt szószéken dörögtek a pápa ellen, mint aki tudatlan és jellemtelen tanácsadókra hallgat. A fejetlenség nőttön-nőtt. A föllebbező püspökök száma hamarosan 17-re emelkedett. A párizsi parlament megtiltotta a püspököknek, hogy a bullát közvétegyék, elfogadják, vagy csak idézzék is; az ország több parlamentje valóságos oktatásokat intézett a püspökökhöz a pápai tévedésmentesség tanának lehetetlenségéről s az egyetemes zsinat, sőt a világi hatalom jogairól a pápával szemben.

Hogy a hívő nép nagy tömege mennyire nem tartott a janzenistákkal, mutatta a tény, hogy a janzenista szellemű püspökök egyházmegyéiből a hívek néhol ezrével zárandokoltak el a szomszéd egyházmegyébe, hogy ott járulhassanak a szentségekhez. Hollandiában egy janzenista püspököt a földműves lakosság erőszakkal üzött el; a püspök végül is egy protestáns ember házában volt kénytelen a katolikus földművesek elől menedéket keresni.

A francia kormány és a pápai udvar hol rábeszéléssel, hol erélyes nyomással igyekezett a renitens párizsi érseket a pápa iránti engedelmességre bírni; Noailles azonban mindig újabb kibúvókat talált. A régens erélyes sürgetésére végre megírta a kívánt meghódoló nyilatkozatot; azonban itt is kétszínű játékot űzött; amennyiben két iratot szerkesztett: egyiket a régensnek nyújtotta át és ebben az Unigenitust minden fenntartás nélkül elfogadta; a másikat a pápához juttatta el s ebben ismét a szokásos fenntartásokkal élt. Mikor ez a megtévesztő kísérlet az udvar előtt kiderült, Noailles letagadta a kétféle szövegezést s kijelentette, hogy a bullát fenntartás nélkül elfogadja. A pápával szemben azonban már vonakodott ugyanezt a kijelentést megtenni.

Lassankint azonban Noailles mindinkább magára maradt, mert a kormány és a Szentszék képviselői most már éberén őrködtek, hogy a megüresedő püspöki székekbe janzenisták többé ne kerüljenek. A föllebbezőket egymásután szólította el a halál. Egy különösen harcias janzenista püspököt, Soanen-t, az embruni egyháztartományi zsinat maga elé idézte, elítélte s püspökségéről való lemondásra kényszerítette, mire a király egy bencés kolostorba számúzta (1727). Erre Noailles annyira megijedt s annyira belátta, hogy veszített ügye van, hogy most már őszinte magabaszállásra is kész volt. Szerencsére ekkor már a pápai széken a dominikánus XIII. Benedek ült, aki egyik iratában maga is védelmére kelt a „magában hatékony kegyelem” tomista tanának s így alkalmasnak látszott az ellen-

tétek elsimítására. Engedékeny, békés hajlandóságában Noailles alkalmat látott arra, hogy visszavonulását némi dísszel fedezze. Így is hosszas levélváltásba és sok baráti közbenjárásba került, míg végre az agg bíboros megtette a döntő lépést, fenntartás nélkül elismerte az Unigenitust s visszavonta előbbi állásfoglalását (1728). Egy évre reá meghalt. Jellemző az egyházi fegyelem nagyfokú megfogyatkozására, hogy egy sereg párizsi és vidéki plébános még az érsek meghódolása után sem volt hajlandó elfogadni a pápai döntéseket s most már a közvetlen főpásztorával is szembefordult.

Noailles meghódolásával az általa adott botrány közvetlenül megszűnt ugyan, de ez a lépés oly későn történt, hogy rossz következményeit már alig lehetett jóvátenni. Szerencsés eredmény mindössze, hogy a francia skizma nyílt veszélye Noailles megtérésével végleg megszűnt. Az érsek meghódolását követte a Sorbonne és lassankint az eddig engedetlen szerzetesrendek meghódolása is. Ellenben a parlamentek megmaradtak forradalmi álláspontjukon s kemény büntetésekkel üldözték azokat a püspököket és plébánosokat, akik a megátalkodott janzenistáktól megtagadták a szentségeket. Még 1756-ban is hevesen felléptek XIV. Benedeknek erre vonatkozó rendeletei ellen.

A janzenizmus mint szekta lassankint elhamvadt ugyan s mindössze Hollandiában maradt fenn jelentéktelen felekezet formájában, itt már teljesen elszakadva az Egyháztól. Mint szellemi irány azonban az újkornak ez a legveszedelmesebb eretneksége továbbra is hatékony maradt. Ausztriában van Swieten-en keresztül erősen befolyt II. József egyházpolitikájába; Toscanában a hírhedt pistoiai zsinat szintén a janzenizmus utolsó, nagy fellobbanása volt. A francia forradalomban a klérus egy része Grégoire-ral élén még szintén janzenista elvnek hódolt; a forradalomkori és Napoleonkori „alkotmányos püspökök” szomorú megtévelyedése is részben a janzenista fejetlenség utórezgésének tekinthető.

Az ismertetett események nem maradtak meg egy zavaros, de átmeneti jellegű egyházforrongás keretében, hanem messzemenő és sokoldalúan súlyos következményekkel jártak.

Mindenekelőtt a *hitélet* terén. A túlzó rigorizmus, amely az őskeresztény vallási buzgóság köpenyegében nyerte meg a szalónarisztokrata hölgyvilágon s rajongó apácákon keresztül a francia társaság rokonszenvét, eleinte mint valami misztikus erejű reformkatolicizmus lépett fel, akárcsak kezdetben a protestantizmus, valójában pedig annyit jelentett, hogy az emberek most már azon az alapon tértek ki a rendes vallásgyakorlatok útjából, hogy azok csak az egészen kivételes, választott lelkek számára valók. A janzenista dogmatika szerint csak a legtisztább istenszeretet s a teremtményektől való teljes elfordulás tesz alkalmassá arra, hogy valaki a szentségekhez járulhasson, ehhez pedig a kegyelemnek kivédhetetlen, csalhatatlanul érvényszerű adománya szükséges, amelyet nem minden ember kap meg. Az esztelen túlkövetelés ezen a téren a hívek egy részében hitéleti passzivitást eredményezett, másokban, főleg az egészséges vallási érzékű köznépben iszonyatot s gyűlöletet ébresztett a papok iránt, akik a tömeg előtt elzárták az üdvözülés útját.

Ahol a janzenista elvek uralomra jutottak, ott megdermedt a vallási élet, az emberek elmaradtak a szentségektől s lassan a templomtól is; azt tartották, hogy ezzel a lehetetlen vállaló farizeusi képmutatás helyett a becsületes őszinteség útjára léptek. A gyónőszékek és áldoztatórácsok üresek maradtak, kezdetben azért, mert az emberek nem tartották magukat elég tisztáknak és méltóknak arra, hogy a szentségekhez járuljanak, később azért is, mert az elmaradást kényelmesebbnek találták. A janzenista vádaskodások hatásaként még az egyházhű teológusok részén is helyenkint rigorizmus kapott lábra, amely pl. a probabilizmus ellen való értelmetlen heveskedésben mutatkozott. A hitéletnek az a meleg közvetlensége, amelyet pl. az ugyane korban fellendült Jézus Szíve-tisztelet

szorgalmazott, valóságos vörösposztó lett a janzenisták szemében; nekik nem az az Üdvözítő volt az eszményképük, aki szívének szeretetét pazar nagylelkűséggel tárja ki minden szenvedő és megkísértett lélek előtt s az igazakon kívül elsősorban a bűnösök megmentését szorgalmazza, hanem az a Megváltó, aki a kereszten is csak az eleve üdvösségre kiszemelt kicsiny számaért emeli égnek a karját és szemét. Ennek a merev és szűkkeblű teológiai és hitéleti felfogásnak szükségkép a hitélet elfonnyadására kellett vezetnie.

Másik romboló hatása a janzenizmusnak az *egyházi tekintély lejáratása* volt. A hosszas viták, vádakodások, engedetlenségek és forrongások, amikor püspökök, papok és szerzetesek szálltak szembe hol közvetlenül előljáróikkal, hol egymással és siettek szónoklatokban és röpiratokban a közvéleményt, beadványaikkal és fellebbezéseikkel a világi hatóságot az egyházi tekintély ellen kijátszani, nem maradhattak a leggyászosabb hatások nélkül. Mindinkább az az egyházellenes nézet gyökerezett meg a lelkekben, hogy végeredményben a világi hatalom van hivatva az Egyház belügyeit legfőbb fokon, hatalmi szóval elintézni; vallási és egyházi téren is a király, a kormány, a parlamentek és az egyetemek a döntő tekintélyek. A gallikán szabadságjogok hánytorgatása új tápot nyert a felfogásban, hogy a pápa joghatósága a dogmatikai kérdésekre korlátozódik s az Egyház kormányzata a püspököknek s ezeket is megelőzően a fejedelmeknek kizárólagos joga. Mindez a laicizmusnak olyan légkörét teremtette meg, amelyben el kellett hervadnia az igazi egyháziasságnak, az alázatos és engedelmes hívő lelkületnek.

Ez az ellaicizált gondolat készítette el a talajt arra a másik szellemi forradalomra, amely pedig a janzenizmussal éppen ellenkező alapgondolatból indult ki: a vallásgúnyoló hitetlenség diadalára. Először St-Cyran jött, Arnauld, Pascal és Quesnel, de egy századdal az első magvetés után már jöttek a „filozófia” zászló-

vivői: Voltaire és az enciklopédisták. A janzenizmus faltörő munkája nélkül ezek sohasem hatolhattak volna be a várba; gúnyolódásaik, tekintélyrombolásuk és hitetlenségük ellenében egész Franciaország s az egész művelt világ mint egy ember szállt volna síkra. Így azonban Európa közvéleménye megszokta már, hogy nincs egységes vezetés és gondolatirány, az eszmék és szellemi irányok terén egyszerűen szabad a vásár. Egy századdal előbb még a jezsuitákat támadták, amint akik nem elég szigorúak az egyházas élet s a bűnbánati gyakorlat dolgában; most aztán már az istenhitet is elvetették, szabad utat engedtek a protestáns Anglia szabadkőműves deizmusának a katolikus országok társadalma felé is.

Ez a folyamat nem állott meg Franciaország s Németalföld határainál, hanem más alapokon, mint *jozefinizmus* és *regalizmus*, Európa legtöbb katolikus országára áterjedt. A fejedelmi abszolutizmus virágkorában mindenütt kapóra jött az az eszmeirány, amely az Egyház öncélúságát s függetlenségét kétségbevonta s a hierarchiának csak az alsóbb néposztályok fékentartásában juttatott szerepet; amivel szükségkép adva volt egyrészt az Egyház vitális erőinek guzsbakötése, másrészt a feltörekvő értelmiségnek az a törekvése, hogy magát szintén kivonja az Egyház joghatósága alól. A katolikus hitélet ép akkor sorvadt el sokfelé, amikor a demokratikus eszmék hajnalán az értelmiségi osztályok amúgy is mindenkép igyekeztek önállósítani magukat s minden hagyományos féket és korlátozást útjukból eltolni. A gall példa annál inkább hatott, mert a forradalmi szellemű ifjúság s a fellendülő nemzeti irodalmak mindig Franciaországra tekintettek, mint irányadóra. Végzet-szerű helyzetet teremtett az a tény, hogy a forradalmak évszázadaiban Európaszerte felpeszdlő új irodalom s a tömegeket igájába vonó sajtó már ennek a janzenista és voltaire-i iránynak légkörében született s hosszú időre szalónképessé tette, sőt az irodalmi klasszicitás fénykörével vonta be a vallástalanságot

s az egyházhűtlenséget. A forradalmak az ő elemi erővel felszínre törekvő nemzeti eszméikkel s szabadságünneplésükkel amúgy is kedveztek az erkölcsi és vallási gátlásoktól függetlenített gondolkodásnak. A liberalizmus megszületett s mint szabadgondolat tette rá a koronát két évszázad szellemi fejlődésére.

Sajátszerű tünete a történelmi igazságszolgáltatásnak, hogy ennek a forradalmi szellemalakulásnak áldozatai között nemcsak az Egyház szerepelt, hanem maga a fejedelmi hatalom is. Az állami mindenhatóságot az Egyházzal szemben kijátszó trónok hamarosan megdőlték s a koronás fők kemény díjat fizettek azért, hogy annakidején a gallikán szabadságok vagy a regalizmus egyéb formái kedvéért megnyirbálták azt a legfőbb erkölcsi hatalmat, amely minden tekintélyi elvnek legszilárdabb bázisa. Az új demokráciák viszont a túlhajtott szabadságeszmék jegyében születvén meg, a maguk részéről egy évszázadon át valósággal vérbetiporták az Egyházat, amelyben a megbukott fejedelmi önkényuralom szövetségeit és támaszeit látták.

Ezekből a szempontokból érthető a szabadgondolat és egyházellenesség roppant térfoglalása még olyan országban is, mint nálunk, ahol pedig az Egyház valójában sohasem szegődött a fejedelmi abszolutizmus szolgálatába s ellenkezőleg éppen a nemzeti érzésnek hűséges őrzője volt. A kor lelke hozta magával, hogy a forradalmároknak még egyházellenes, szabadkőműves irányú törekvéseikben is nagyobb sikerük volt, mint pl. a Széchenyi Istvánoknak s hogy már a jozefinizmus idején,¹ de még inkább a XIX. század derekán katolikusok is segítettek a másvallásúaknak és szabadkőműveseknek az Egyház évezredes jogait megcsonkítani.

A janzenizmus és a szabadgondolat főleg egy

¹ L. Meszlényi Antal: A jozefinizmus kora Magyarországon. 1935

dologban találkozott egymással: a Jézustársaság gyűlöletében. Nem csoda, ez a rend a XVII. és XVIII. század folyamán az egyházi élet s a katolikus ortodoxia legerősebb támasza volt. Szónokai, tudósai, tanárai, írói, hitvédői, misszionáriusai, udvari gyóntatói révén Európaszerte vezetős szerepre jutott; tekintélye s népszerűsége páratlan volt, de irigységet és féltékenységet is keltett. A janzenizmussal a jezsuiták molinizmusa állott a legszögesebb ellentétben. A rendnek sokaktól nem jó szemmel nézett helyzete magában véve is alkalmas volt arra, hogy minden jezsuitaellenes mozgalom még bizonyos katolikus körökben is azonnal párthívekre találjon. Ezt a helyzetet a janzenisták époly ügyesen ki tudták használni, mint a voltairiánusok s az egyszerre három oldalról megindult támadás a jezsuiták leveretésével végződött. A janzenista és regalista elveket követő Bourbon-udvarok egymásután száműzték a jezsuitákat, majd szinte kényszerítő sürgetéseik előtt XIV. Kelemen pápa is meghajolt s a rendet 1773-ban feloszlatta. Hogy ez a lépés mit jelentett abban a korban, amelyben a katolikus tudományosság és közoktatás, a lelkipásztorkodás, a távoli missziók egyaránt túlnyomórésztben a jezsuiták kezében voltak, amikor az Anyaszentegyház intézményeinek csaknem a fele egyszerre elárvult s gondozó nélkül maradt s ugyanakkor a janzenizmus és a szabadgondolat az utolsó, döntő csapásra indult a pápaság ellen: ma már csak sejteni, de szavakban kifejezni nem lehet. A katolicizmus küzdelmeiben ez a döntés a világháború marne-i csatájának katasztrofális erejével hatott. A legfőbb védmű eldőlt s a belőtt résen most már nem a janzenizmus és a szerzetesi féltékenység, hanem az ateizmus és a voltaire-i Krisztus-gúnyolás hatolt be elsőnek, hogy egy századon keresztül szinte ellentmondás nélküli urává legyen Európának.

Mindezek a körülmények megértetik velünk az egyházi élet szomorú megmerevedését és lesiklását a

XVIII. század közepétől kezdve. Míg a korszak elején a közgondolkodás és a közintézmények tényleg és hivatalosan is mindenütt a keresztény és katolikus eszmék talaján állottak, addig másfél század múltán a vallásos gondolat hegemoniája az európai országokban, a katolikusokban is, csaknem teljesen megszűnt. Nemcsak az állami és kulturális élet élén haladókat töltötte el most már szeretet és ragaszkodás helyett megvetés és gyűlölet az Egyházzal szemben, hanem a tömegek is szinte észrevétlenül elhullottak mellőle.

*

Hátra van még a kérdés: mikép volt lehetséges, hogy ez a látszólag csekély és csendes kezdetekből, teológiai vitatkozások alagsori műhelyéből kiinduló mérhetetlen pusztulás ilyen *akadálytalanul* érvényesülhetett, úgyhogy meg sem állt a francia forradalomnak minden eddigi értéket felrobbantó tombolásáig és Európa elkereszténytelenítéséig? Mi tette azt, hogy az Egyház belső erői ezekkel a fejleményekkel csak részben tudtak megküzdeni?

E kérdés eldöntésénél számba kell vennünk mindenekelőtt azt az államegyházi rendszert, amely a keresztény középkor maradványaként a legtöbb államban kialakult s lassanként az Egyház vitális erőinek megbénítására vezetett. A katolikus államfők az Egyház született védői voltak, de védőkből mindinkább gyámokká, sőt bitorlókká lettek. Lassankint már a püspökök és papok is hozzászórtak, hogy az egyházi kinevezéseknél az udvaroké legyen a döntő szó; hogy ne azok kerüljenek felelős egyházi állásokba, akik erre egyházi tekintetben legalkalmasabbak lettek volna, hanem akikben a kormányok és a fejedelmek a maguk engedelmes eszközeit és kiszolgálóit látták. Még a bíboros-kollégiumban is túlságos szerephez jutottak az ú. n. udvari kardinálisok, akiknek szemében nem az Egyház érdeke, hanem a fejedelmek önkénye volt a legfőbb törvény. A regalizmusnak

e rendszere mellett az egyházi élet színvonala nagyon lecsökkent. A püspökök sokszor csekély teológiai képzettségű, lelkiségben sekély emberek voltak, akik az egyházi életet a fenyegető veszedelmekkel szemben megvédeni elegendőképpen nem tudták. Az ő példájukat követte a papság; sok volt köztük az elvilágiasodott, törtető ember. A régi szerzetek sem álltak mind a megfelelő színvonalon.

Innen érthető aztán, hogy amikor egyfelől egy körmönfont ügyességgel fellépő és sok elmeéllel képviselt téves irány háborgatta a kedélyeket, másfelől a fejedelmi mindenhatóság bizonyos egyházfelsőbbségi jogokat bitorolt, püspökök, papok és szerzetesek viselkedtek úgy, mint akik a katolikus teológia elemeivel sincsenek tisztában, akik a fáktól az erdőt nem látják. Olyan elemi, ősegyházi elvek, mint a pápai joghatóság felsőbbsége, a pápai tévedésmentesség tana s az Egyháznak az államtól való függetlensége, mintha egész papi nemzedékekből egyszerűen kivesztek volna. Ezek a püspökök és papok annyira az állam s a fejedelmek szolgái lettek, hogy az Egyház érdekeit szemrebbenés nélkül rendelték alá a regalista önkénynek.

A fejlődést nem érthetjük meg teljesen a pápaság helyzetének vizsgálása nélkül. A pápaságot nem érheti az a vád, hogy a tiszta katolikus tan védelmében ingatagnak mutatkozott volna. Viszont az egész korszakban, sajnos, nem akadt a pápák közt egy sem, akinek politikai éleslátása és ügyessége a nehéz helyzettel teljesen megküzdhetett volna. Pastor maga hangoztatja, hogy az egész XVIII. század folyamán Szent Péter trónján csupa feddhetetlen, jámbor főpap ült. de egyikük sem volt nagyméretű egyéniség.

•

Az Egyház isteni alkotmánya minden legfőbb hatalmat a pápa kezében összpontosít; ez a legtokéletesebb alkotmány, mely azonban feltételezi, hogy

emberi részről mindent el kell követni, hogy Szent Péter székébe mindenkor a legalkalmasabb embert válasszák. Az emberi kicsinyesség ezt a követelményt gyakran elhanyagolta; felelős egyházi tényezők évszázadokon át megtúrták, szinte állandósították azt a rendszert, hogy a pápai szék betöltésére túlságos befolyást nyertek az udvarok és kormányok, amelyeknek szemében a pápaválasztás, sőt már a bíborosi kalapok osztogatása politikai ambíciók kérdése lett.

Ennek a kornak a bíborosai közt még egyház-árulók s mindennel megalkuvó világfiak is akadtak, sőt a pápaválasztáson nem egyszer a nem éppen egyházas szellemű bíborosok voltak hangadók, akik igen ügyesen el tudták érni azt, hogy a jelölt lehetőleg mindig a második sorból vétessék, az erélyben és ügyességben gyengébbek sorából. Aminthogy a püspököket is szerették azok soraiból venni, akik vagy tehetséges, de világias emberek voltak, vagy jámborok, de tehetségtelenek. Az államoknak az Egyház fölött való gyámkodása talán egyetlen téren nem járt ily végzetesen gyászos következménnyel. A pápák csekély kivétellel így is dicséretes erőfeszítéseket tettek az Egyház jogainak védelmére, de azokkal a rendkívüli nehézségekkel, amelyeket a kor támasztott, sikeresen megküzdeni csak kicsiny részben tudtak.

A janzenizmust terheli a legfőbb felelősség azért, hogy a röviddel előbb még gondolkodásukban, intézményeikben, kultúrájukban katolikus országok széles néprétegei szinte észrevétlenül átsiklottak a gyakorlati vallástalanság és egyháziatlanság területeire s az újkori állami és társadalmi berendezkedés teljes szekularizálása megkezdődhetett. Cselszövéseinek nyomában támadt az a végzetes világ- és egyházégés, amelynek a XVIII. század második felében Franciaország, utóbb úgyszólván az egész világ tanuja lett s amelyben másfélezer év katolikus kultúrmunkájának legjjava roppant össze.

Egyháztörténelmi mesterművek.

I.

A ma annyit emlegetett szellemtörténeti irány voltaképpen megalapozója, minden idők egyik legnagyobb történelembölcsésze, Bossuet, így írt az egyháztörténetről: „Az Igazság magában trónoló királynő, aki a saját fényességének hajlékában lakik... Azonban az emberek kedvéért és javára uralkodni is akart s Jézus Krisztus azért jött a világra, hogy ezt az uralmat megalapítsa... Az egész világ összeesküdött ellene, de ő a világ minden tobzódása közt sem koldult soha emberi segítséget. Maga teremtette meg a védőit: rettenthetetlen s az ő nagyságához méltó védőket... Az Egyház történetét így nevezhetjük: az Igazság birodalmának története. A világ fenyegetésekkel támadt rá s az igazság szilárd maradt; a világ kerülő utakon, hízelegve közeledett hozzá s az igazság megállott az egyenes úton. Eretnekségek viharzottak körülötte, az igazság tiszta maradt. Szakadárságok tépték szét az Egyház testét, de az igazság teljes maradt.”¹

Nincs szebb, felemelőbb, szellemtörténetileg általánosabb témája a történetírásnak, mint ennek az emberekkel küzdő isteni igazságnak a története. Az Egyház történelme a legnagyobb diadalok története, amelyeket a világ valaha látott, mert legyőzte a cselvetést és az erőszakot, az emberi romlottságot és tévedést s a folytonos pusztítás közt, melyet ez utóbbiak okoztak, mindig újra tovább építette a keresztény világrendet. „Csodálatos dolog — mondja Pascal — és valósággal isteni jelenség, hogy az Egyház, amely mindig volt, mindig a támadásoknak középpontjában is állott. Ezer esetben látszott úgy, hogy végromlás nyeli el, de valahányszor ilyen helyzetben volt, az Úr mindig felemelte ismét, hatalmának rendkívüli megnyilatkozásával is.”² Nemcsak diadalokat

¹ Sermon sur la divinité de Jésus-Christ, 1.

² Pensées.

aratott az Egyház, hanem jótéteményeket osztott, aminőkhöz foghatót semmiféle szellemirány fel nem mutathat. Emellett, bár mindig ugyanaz maradt s mindig a maga felsőbbrendű életét élte, csodálatosan tudott alkalmazkodni az egyes korok és társadalmi alakulatok igényeihez. Harnack szerint „a katolikus Egyháznak a maga szervezetében megvan az az egyedülálló képessége, hogy mindig alkalmazkodni tud a dolgok történelmi folyásához s amellett mégis mindig a régi Egyház marad”. Mindig megmarad és mindig a régi Egyház marad, miközben jobbra és balra mellette rombahullanak a trónok, az országok, a világtörténelmi korszakok. Az Egyház átítatja szellemével a görög-római társadalmat, s midőn ez sírba száll, ő tovább él: szervezi s evangelizálja az új Európa népeit, központi irányítója lesz a középkornak s midőn ez lehanyatlík, túléli valamennyit; az újkor forradalmaiból is mindig megújulva kerül ki és semmi jel sem mutat arra, hogy napjaink lázas átalakulásában ő maga akár elmúlni, akár lényegében átalakulni kívánna.

Az egyháztörténelemnek csak egy baja van: hogy kevesen ismerik. A modern közoktatásügynek megbocsáthatatlan, bár bizonyos körülmények folytán érthető mulasztása, hogy a felnövekvő keresztény nemzedékekkel nem ismerteti meg a legnagyobb és legátfogóbb, legegységesebb és leggazdagabb történelmet. Még a művelt katolikus is magántanulmányra van utalva, ha Egyházának történetét közelebbről meg akarja ismerni; azt a történelmet, amelyből oly sokat tanulhat s amelyre oly nagy fokban büszke lehet. A hazai egyháztörténészek is túlnyomórészen csak a magyar egyháztörténelemmel foglalkoztak, nagystílusú egyetemes egyháztörténészünk a mai napig nincsen.

Külföldön viszont az egyetemes egyháztörténelem terén lázas kutatás folyik már századok óta. Az egyetemes egyháztörténetírás terén ragyogó nevek ötlenek szemünkbe: Bollanden, de Smedt, Tillemont, Hefele, Funk, Kraus, Döllinger, De Rossi, Le Blant, Duchesne, Batiffol, Lebreton, Hergenröther, Kirsch, Pastor.

Az anyaggyűjtés és a részletkérdések tisztázása az egyházi történettudomány legfőbb területe, de a nagyközönség számára legkevésbé megközelíthető és élvezhető. Ez a laboratórium, amelyben csak a szakembernek van alkalmja és érzéke bepillantani. Annál fontosabbak a közönség szempontjából a részletkutatás eredményeit összefoglaló, folyamatosan elbeszélő történeti munkák, amelyek az egyháztörténetnek megállapított adatait s ezek összefüggését filmszerűen pergetik le az olvasó előtt. A közhasználatosság és közhasznosság szempontjából annál értékesebbek ezek a művek, mennél több szaktanulmányon alapulnak, mennél lelkiismeretesebben használják fel a részletkutatás eredményeit s aztán mennél világosabban, érthetőbben és élethívebben tudják a multat az olvasó előtt megeleveníteni.

Ebből a szempontból egészen kivételes magasságban áll az a kilenc hatalmas kötetből álló munka, amelynek második, javított kiadása fekszik előttünk: Fernand Mourret, párisi szulpiciánus tanárnak kitűnő műve, a *Histoire générale de l'Église*.¹

A kötetek önálló munkákként is tekinthetők s már címük is nagyon érdekes képet ad az anyagnak néhol kissé sajtószerű beosztásáról: I. Les Origines chrétiennes. II. Les Pères de l'Église. III. L'Église et le monde barbare. IV. La Chrétienté (ezen az érett középkort érti, a népvándorlás lezajlása utáni korszakot). V. La Renaissance et la Réforme. VI. L'Ancien Régime. VII. L'Église et la Révolution. VIII. és IX. L'Église contemporaine (az első rész az 1823—1878. éveket, a másik a 1878—1903 közti korszak eseményeit tárgyalja).

Legnagyobb előnye Mourret munkájának: az olvashatóság. Mint mondani szokás: ez a komoly, tudományos munka úgy olvastatja magát, akárcsak egy regény. Cseppet sem fárasztó, sohasem esik a történészek gyakori hibájába: az adatfelsorolás unal-

¹ Paris (rue Garancière 3), Bloud & Gay, 1927—31.

masságába. Nem nevekkal és évszámokkal, hanem szempontokkal dolgozik. Az egyes nagy eseményeket, egyéniségeket valósággal megeleveníti előttünk. A szellemtörténeti összefüggéseket állítja mindenütt előtérbe. Ilyen világosan, ilyen áttekinthetően csak a franciák tudnak írni. Aki egy-egy kötetét elolvassa (s itt igazán áll a banális mondás, hogy: ha megkezdted, nem tudod letenni, míg végig el nem olvastad), az illető korszakoknak olyan áttekintését bírja, amelyet más hasonló összefoglalásokban hiába keresett. S gazdagodva, egy nagy epocha s hatalmas, nagy alakulások élénk áttekintésével, felemelő s megrázó érzésekkel teszi le a könyvet. Áll ez az egyháztörténelemnek azokra a bonyolult részleteire is, amelyeknek tárgyalása (mint az ariánizmus vagy a középkorvégi egyházszakadások eseményeinek útvesztőjében) a legtöbb összefoglaló munkában fárasztó s szinte lehangelő módon szokott hatni.

Ennek a módszernek természetes velejárója, hogy egyes részleteket különösen kiemel s másokat mellőz. Ez ellen csak akkor lehetne kifogást emelni, ha ezeknek a részleteknek megválogatásába apologetikus tendenciák vegyülnének. Azonban a szerzőt látnivalólag nem ilyen szempontok vezetik, hanem a jellegzetesség kiemelése a jelentéktlenebb részletek tudatos háttérbeszorításával, ami az áttekintés szempontjából nemcsak nem baj, hanem jelentékeny előny. Így feltűnő hosszadalmassággal s melegséggel időzik a szerző Nagy Szent Gergely alakjánál, majd legújabb korban XIII. Leónál, akinek pontifikátusa tölti ki a mű utolsó, vaskos kötetét. Utóbbi annál inkább megértjük, mert a szerző XIII. Leó politikai, kulturális és szociális elveiről külön munkát is adott ki.

A vázolt előadásmód természetesen azzal a veszéllyel járhat, hogy az író elhagyja a szigorú tudományosság talaját és történelem helyett regényt ír. Azonban azok a fejezetek, amelyekben az egyháztörténetírás forrásaival megismertet (minden kötet elején bőven közli s részletes megbeszélés tárgyává teszi a

főbb forrásműveket), valamint a vonal alatt között megjegyzések egyszerre meggyőzik az olvasót az író lelkiismeretességéről s tudományos színvonaláról. Aki itt beszél, az csak kifelé jelentkezik a regényszerűen elbeszélő művész köntösében. Valójában mélyreható részlettanulmányok termékenyítették meg ezt az elbeszélő művészetet. Ugyanerről győz meg a vitás történelmi részleteknél szöveg alatt sűrűn idézett monografiák tömege, melyeknek állásfoglalásaival a szerző gyakran egyénileg is behatóan vitázik.

Jól esik a francia tudósnál az a nemzeti elfogultságtól mentes érdeklődés, amely főleg a német egyháztörténelmi kutatás módszereit s eredményeit latba veszi; látnivalólag imponál neki az alapos német munka. Viszont természetesen nagy kitéréseket tesz a gall és különlegesen francia részletek ismertetésében (így mindjárt az első kötetben a gall kereszténység kezdeteinek elbeszélésében). Akit ezeknek a részleteknek túlméretezése kevésbé érdekel, egyszerűen átszaphatja ezeket a részleteket. Rólunk magyarokról is igen rokonszenvesen ír; a III. kötetben, ahol a magyarok megtérését adja elő (277. kk.), nem habozik Szent Istvánt a világtörténelem legnagyobb keresztény uralkodói közé sorolni (de le ranger parmi les plus grands rois chrétiens). Kár, hogy XI. Ince tárgyalásánál (VI. kötet 253. kk.) gyönyörűen méltatja ugyan a nagy pápa szerepét Európa felszabadításában a török hódítás alól, de már Buda visszavételéről külön nem is beszél. Ez azonban összefügg azzal, hogy nem annyira a külső, politikai eseményeket ismerteti, mint inkább a szellemi küzdelmeket, eszméket, áramlatokat, egyéniségeket. Az V. kötetben Hunyadi János érdemeinek méltatására ismételten meleg szavakat talál, általában azonban meglátszik, mint jóformán minden külföldi történetírón, hogy nyelvünket nem értvén, a mi irodalmunkat csak kevéssé ismeri, amin igazán nem is csodálkozhatunk. Az utolsó kötetben XIII. Leó levelét a magyar püspökökhöz (1893 szeptember 2.) bőven

ismerteti s ez alkalommal is jelentékeny figyelmet szentel hazánknak.

Hosszasan ismertettük Mourret művét, nemcsak mert magában is nagy fokban megérdemli érdeklődésünket, hanem azért is, hogy az egyetemes egyháztörténet nagyjelentőségű tanulmányozására felhívjuk az érdeklődést. Nagy hiba, hogy a nagyközönség számára olvasmányul alkalmas egyháztörténelmi kézikönyveink jóformán nincsenek (ami van, elavult s nehezen megközelíthető).

Bár akadna valaki, aki Mourret nagyszerű művének szellemében, de természetesen a magyar vonatkozások és érdeklődési pontok még nagyobb figyelembevételével élvezetesen megírt, összefoglaló egyháztörténeti kézikönyvvel ajándékozna meg a magyar olvasóközönséget!

II.

A kutató és egyúttal összefoglaló történetírásnak pompás összetétele *Pastor Lajos* báró hatalmas arányú Pápa-történelme, melynek két újabb kötetről kell beszámolnunk.¹ A 14-ik kötet elején remek szintézist találunk a korról, amelyet e rész tárgyalni kíván. Ez a kor, amely a XVII. század közepén kezdődik, az általános vallási hanyatlás kora. A katolikus Egyháznak az a hatalmas fellendülése, amely a hitújítást követő időkben mutatkozott s amely az egész egyháztörténelemnek egyik legragyogóbb látványa, VIII. Orbán pápaságával befejeződött.

A hanyatlásnak nem éppen a pápák voltak az okai, hanem inkább a teljesen megváltozott történelmi helyzet, amelyben egy V. Pius vagy V. Sixtus sem lehetett volna azzá, amivé a maga idejében lett. A XVIII. század közepe felé az európai világhelyzet

¹ *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*. XIV. kötet: Von der Wahl Innozenz' X. bis zum Tode Innozenz' XII. (1644—1700), 2 részben. — XV. kötet: Von der Wahl Klemens' XI. bis zum Tode Klemens' XII. (1700—1740). Herder, Freiburg i. Br. 1930—31.

eltolódott, Németország mint egység és császári hatalom a westfáliai békével elvesztette uralkodó pozícióját. A birodalom néhány száz államra és államocskára bomlott, amely egymás közt féltékenykedett és vetélkedett, miközben nyugati szomszédja és vetélytársa emelkedett és erősödött. A westfáliai békével a vallási viszály is megrögződött, az ellentétek maradandó ellenségességgé szilárdultak. A nagy háború elnéptelenítette és ínségbe döntötte a birodalom lakosságát s a kulturális életet is messze visszavetette. 1650 után Németországnak Leibnizen kívül sokáig alig volt kimagasló szelleme. Spanyolország politikailag szintén mélyen lezuhant V. Károly és II. Fülöp fénykora óta, de vallási egységét szívósan megőrizte s kulturális téren tovább is nagy szellemeket termelt: a költészetben Lopét és Calderont, a festészetben Velasquezt és Murillót.

A vallási egység megőrzését Franciaországban is a kulturális élet zavartalan fellendülése kísérte, pedig a hugenotta harcokban Franciaország nem egyszer állt közel ahhoz, hogy Németország példájára belsőleg két részre szakad. De a francia nemzet nem kért a hitújításból, katolikus akart maradni s hugenotta királyát is katolizálásra kényszerítette. A hugenotta harcok borzalmai csak megerősítették a népet ősi hitében s utánuk meleg katolikus áramlat vonul végig az ország szellemi életén. A régi szerzetesrendek megújulnak s mellettük új szerzetes intézmények létesülnek a felebaráti szeretet és az oktatás gyakorlására. A világi papság körében kiváló férfiak egész sora válik hivatásának dicsőségére s a világiak versenyeznek a papsággal az Egyház felmagasztalásán. A francia irodalom virágkora katolikus szellemben indul meg. Bossuet, Fénelon, Bourdaloue, Massilon mesteri szava és tolla katolikus gondolatokat szolgál; XIII. és XIV. Lajos korának költői, Corneille, Racine, Molière, Lafontaine máig a francia irodalom klasszikusai; Poussin, Claude Lorrain, Le Sueur a francia festészet virágkorát jelzik, míg Descartes, Viète, Fermat, Pascal

a matematika terén teremtenek korszakalkotót. A hit-tudomány mezején Petau Dénes új tudománynak veti meg alapját: a dogmatörténetnek, amelyet aztán Morin és Thomassin fejlesztenek tovább; e patrisztikus tanulmányokat Fronton du Duc, Sirmond és Labbe fektetik kritikai alapokra, amelyeken aztán a francia benecések a század végén új tudományszakot építenek. A világtörténelem káoszába Bossuet visz először fényt és lendületet. Még a külföld nagy szellemei is (Huygens, Cassini) Párisba kénytelenek jönni, hogy érvényesüljenek. Colbert a francia ipart és kereskedelmet emeli magasfokú virágzásra, Louvois a modern hadseregszervezés és hadseregélelmezés mintáit teremti meg, míg Vauban az újabb erődítmények művészetét alapozgatja, amelynek eredményeként Franciaország olyan vezérek alatt, mint Condé, Turenne, Catinat, XIV. Lajos első éveiben egyik győzelmét a másik után vivja meg.

E fényes nevek hordozói azonban csak csillagok és bolygók a legfényesebb égitest, az ifjú Napkirály, XIV. Lajos mellett. Kétségtelen, hogy a katolicizmusnak külsőleg nagy javára vált, hogy Európának leghatalmasabb és legtehetségesebb fejedelme, a föld leggazdagabb országa s a kor legfényesebb irodalma mind katolikus oldalon állt. Ám a Napkirály uralkodása mégis sok gyászt és veszteséget okozott az Egyháznak. XIV. Lajos az állami mindenhatóság leghatározottabb képviselője. Példája csábítólag hatott a többi európai fejedelmekre, akik ebben többé-kevésbé mind XIV. Lajost utánozták. Ha e mondatot: „Az állam én vagyok”, nem mondta is ki ebben az alakban, cselekedeteivel csakugyan a magáévá tette. Az ő elméletében minden jog és tekintély a fejedelemtől származik, sőt ő a tulajdonosa is mindannak, ami az országban van, még az egyházi javakat sem véve ki. Politikájának célja a nemzet dicsősége, de a nemzet dicsősége királyának nagyságában ölt testet s mellette a nép nagy tömegeinek jóléte vagy szenvedése keveset jelent. Nem baj, ha az alattvaló folytonos háborúban ontja véré-

hacsak a király növekszik általuk; nem baj, ha a nép az adók terhe alatt elszegényedik, hacsak az uralkodó emelhet magának olyan palotákat, melyek minden világcsofát felülmúlnak. A nemesség s a parlament megalázva, megsemmisülve fekszik lábainál, a hugenották La Rochelle elvesztése óta nem jelentettek többé politikai erőt. Csak egy hatalom állhatott Lajos útjában, az Egyház s az elveknél fogva, amelyeket Lajos követett, az Egyháznak minden külső fénye és uralkodó helyzete mellett rabszolgasorsba kellett volna süllyednie — a pápaság nélkül.

Minden fejedelmi abszolutizmus, még a modern demokráciáé is, törekszik maga alá tiporni a legfőbb szellemi életet: a vallási életet. Franciaországban XIV. Lajosnak ez a törekvése annál természetesebbnek látszhatott, mert hiszen ott a gallikanizmus minduntalan újból utat tört. Spanyolországban is megvolt az egyházállamiság rendszere, de itt a király a Szentszék engedményeiből vezette le jogait s II. Fülöp a római Kúria lehanyaglására hivatkozva vélte magát feljogosítotttnak arra, hogy az Egyház felett helyettesítő gondoskodást gyakoroljon. Nem így a francia gallikanizmus, amely, ha egyáltalán keresett elméleti önigazolást, nem pápai kiváltságokra hivatkozott, hanem azt hangoztatta, hogy ő az ősegyház eredeti jogviszonyait állítja helyre. Gallikán felfogás szerint a római Szentszék lassankint minden népet a maga igája alá hajtott s csak Franciaország őrizte meg azt a helyzetét, amely talán a VI-ik századig a kereszténységben általános volt. E felfogás szerint a pápa felsőbbbsége csak a tisztán lelki vonatkozásokban lehet érvényes, a „tisztán lelkit” pedig XIII. Lajos udvari teológusai oly szűk korlátok közé szorították, hogy a pápáknak úgyszólván minden tevékenysége szemükben jogtalan hatalmi túltengésnek látszott.

Az Egyház helyzete ily körülmények között nem volt rózsás. A katolikus államok egymás közt folytatótt versengése közben a protestáns hatalmak: Anglia,

Hollandia, Poroszország megerősödtek. A politika teljesen világi lett, a jog és erkölcs szempontjai mindinkább háttérbe szorultak, a pápaság befolyása majdnem teljesen kikapcsolódott. Róma megszűnt az európai politika központja lenni s az újabb kor nagy váltoásaiban egyre kisebb szerepet játszott. Északon a katolikusüldöző Svédország fenyegetődött, a konzervatív Németország és Spanyolország háttérbe szorult, Nyugateurópa közepén Franciaország ugyan katolikus volt, de már Richelieu alatt veszedelmesen közeledett a skizmához s főközpontja volt az egyik legveszedelmesebb eretnekségnek, a janzenizmusnak, amelytől annál inkább kellett félni, mert nem akart nyíltan elszakadni az Egyháztól, hanem alattomos sakkhúzások közben az engedelmezt játszotta s egyedül igaz katolicizmusnak adta ki magát a gonosz „molinistákkal” szemben.

Szerencsére minden tévedés önmagában hordta ítéletét s a janzenisták túlzásai éppen a gallikanizmus belső tarthatatlanságát tárták fel. XIV. Lajos nem egyszer volt kénytelen a janzenista bonyodalmak közt a pápához fordulni segítségért és döntésért. A gallikanizmus odáig juttatta a francia Egyházat, hogy a XVIII. században nem ment ritkaságszámba, ha püspöki körleveleket nyilvánosan elégettek s a haldoklók szentségeinek kiosztását rendőri rendeletekkel szabályozták. A forradalom aztán még tovább ment: a papság polgári alkotmányát s az új egyházi rendtartást a püspökök és a pápa megkérdezése nélkül szabályozta. Az államegyháziságnak ez a legmesszebbmenő kísérletezése azonban csak a pápaság újabb diadalára vezetett: midőn Napoleon a vallásügyi zűrzavart meg akarta szüntetni, kénytelen volt a pápát hívni segítségül.

XIV. Lajos azonban a pápákkal folytatott politikai harcaiban is váratlan csalódásokat ért meg. A korzikai testőrséggel kapcsolatos vitában ugyan sikerült VII. Sándort mélyen megaláznia, de a fékezetlenül csapongó fiatal uralkodó brutális viselkedése egy

aggastyánnal és atyával szemben, aminő a kiváló Chigi-pápa volt, senkiben sem keltett tisztelő csodálatot. IX. Kelemen alatt rövid ideig pihentek az ellentétek a Napkirály és Róma között, de annál inkább fellángolnak a 80 éves X. Kelemennel és főleg a törhetetlen következetességű, Hildebrand-lelkű nagy XI. Incével szemben, akiről joggal mondták, hogy inkább Szent Bertalan apostol példájára elevenen megnyúztatná magát, minthogy olyasmibe egyezzek bele, ami az apostoli Szentszék igazába ütközik. És csodálatos dolog, ebben az egyenlőtlen küzdelemben, ahol az egyik oldalon Európa leghatalmasabb királya, leggyakorlottabb hadserege, a politika és a diplomácia minden művészete állt, a másikon pedig egy fegyvertelen aggastyán, egy aszkéta, akiben semmi sem volt a diplomaták művészetéből, az erkölcsi győzelem, sőt bizonyos fokig a politikai is az utóbbi lett. A franciaországi pápai birtokok (Avignon, Venaissin) XI. Ince halála után visszakerültek az Egyház birtokába, az egyetemes zsinathoz való fellebbezés tárgytalanná lett s az 1682-ben még fenn hangoztatott négy gallikán cikkelyt Lajos XII. Ince alatt kénytelen volt visszavonni. XI. Incének legfőbb diadala pedig, az évszázados török előnyomulás végleges letörése, Bécs felmentése és Buda visszavétele, egyúttal a francia politika vereségei is voltak. A politikai bölcsesség világi és államférfiúi tekintetben is ezúttal a nem-politikus pápa oldalán állt.

XI. Ince uralkodása a XVI. és XVII. századbeli nagy reformpápák korának utolsó fellobbanása. Róma ugyan VIII. Orbán és VII. Sándor alatt, sőt kulturális tekintetben, főleg a művészetek terén még később is a művelt világ középpontja maradt ugyan, de politikai hatalma lehanyatlott s a pápai trónon a francia forradalomig már csak jó főpapok ültek, de nem nagy férfiak. Csak XIV. Benedek emelkedet ki közülük, de ő is inkább csak mint tudós és szellemes ember, aki tudott okos lenni és tudott engedni is. Egyébként a

XVIII. század az egyháztörténelemnek egyik legszomorúbb szaka. Az előző század három nagy ellenséges hatalmához, a janzenizmushoz, gallikanizmushoz és állami mindenhatósághoz negyedikül járul itt a deista bölcselet, a naturalizmus és racionalizmus fellépése, amelynek hatása kiterjed a XIX. és XX. századra és amely a kereszténységet legmélyebb alapjaiban törekszik felforgatni. A francia parlament XIV. Lajos halála után még a Napkirályon is messze túltesz gallikán ízű beavatkozások dolgában az egyházi élet terén. A IX. Kelemen óta halottnak hitt janzenizmust XI. Kelemen alatt Quesnel éleszti újjá és ezúttal a parlamentek állnak melléje. A fejedelmi abszolútizmus oly általános lesz, hogy az uralkodók valósággal versenyeznek egymással a pápaság megalázásában. XI. Kelemen a spanyol örökösödési háborúban Ausztria és Franciaország között, mint két malomkő között őrlődik, XIII. Benedeknek bele kell nyugodnia a sokáig kárhoztatott szicíliai monarchiába, XII. Keleméntől egyik engedményt a másik után csikarják ki. A pápaság életképessége kemény próbára kerül és hogy ezt kiállotta, a világtörténelem egyik legtanulságosabb ténye. Az abszolút fejedelemség szószólói, Richelieu, Mazarin és XIV. Lajos, bármi messzelátók voltak, nem vették észre, hogy a királyi hatalom túlfeszítésével csak a forradalmat készítik elő s a legtörvényesebb tekintélynek, az egyháznak aláadásával minden tekintélyt, a magukét is válságba viszik. Az abszolút királyság maga ásta meg sírját és ledőlt a gallikanizmust és janzenizmust is eltemette. A XVIII. század mélypontot jelent a pápaság történetében, de egyúttal új nagyság felé vezető út elején áll s a XIX. században Róma ismét oly világhatalommá lesz, amellyel minden államnak számolnia kell. Ha a világpolitikába ezentúl közvetlenül nem nyúl is be, viszont a népeknek meg kellett tanulniok, mennyire javukra lenne, ha volna még elismert, pártatlan, békés hatalom, amely magasan trónol minden pártküldelem felett s az európai egyensúlynak őre és helyreállítója.

Midőn VI. Pius a fogságban meghalt, sokan siriratokat szerkesztettek az eltemetettnek vélt pápaságra. Ha volt valaha jövendölés, amely hamisnak bizonyult, ezek a jövendölések voltak azok.

Ezekkel a gondolatokkal vezeti be Pastor Pápa-története a 14-ik kötetet, amely a 15-ikkel s a még hátralévő 16-ikkal együtt ezeknek a gondolatoknak történelmi bizonyítékait szolgáltatja. A 14-ik kötet X. Incétől (1644—1700), a 15-ik kötet XI. Kelemen trónralépésétől XII. Kelemen haláláig tárgyalja a pápaság történetét.

Ezekben a kötetekben egyes kisebb részeket az időközben elhalt Pastornak már csak munkatársai dolgoztak ki (Kneller, Schmidlin stb.), amit a kötetek mindig pontosan fel is tüntetnek; a szöveg legnagyobb része azonban úgy került nyomdába, ahogy az a nagynevű szerző hagyatékában készen állt. A monumentális mű, amelyet lelkiismeretes történetkritikai módszer, szinte emberfeletti szorgalommal végzett anyaggyűjtés, világos elrendezés és lebilincselően érdekes előadás jellemez, a még hátralevő 16-ik kötettel fogja elérni befejezését. Oly munka, amelyre az egész világ katolicizmusa büszke lehet s amelynél szebb, tanulságosabb és felemelőbb olvasmányt művelt katolikusnak alig ajánlhatunk.

III.

A németnyelvű összefoglaló egyháztörténeti kézikönyvek között sokáig Hergenröther bíboros műve állt első helyen. Újabb kiadásait Kirsch, a pápai régészeti intézet rektora rendezte sajtó alá. Az egyháztörténelmi kutatás azonban oly haladást tett azóta, hogy mindinkább kívánatosnak látszott a Hergenröther-féle alapot végleg elhagyni s teljesen új beosztású egyháztörténelmi kézikönyvet alkotni. Erre Kirsch vállalkozott, azonban úgy, hogy magának csak a régi kort, az első hét keresztény századot tartotta fenn, a többi három

kötet kidolgozására pedig három kiváló szakembert nyert meg: A. Bigelmair bonni, J. Greven würzburgi és L. A. Veit freiburgi tanárt.¹

A hatalmas vállalkozásból most jelent meg az I. kötet és a IV. kötetnek első fele. Előbbinek Kirsch, utóbbinak Veit a szerzője. Ezekről a kötetekről, főleg az elsőről nehéz volna elmondani, amit Mourret vagy Pastor művéről mondtunk, hogy könnyen olvasható; nem, ez itt elejétől végig súlyos, német tudomány; névleg Kirsch műve a keresztény ókorra vonatkozó kutatások eredményeinek bámulatosan sokoldalú tömörítése, amelynek nem a megnyerő előadás a célja s értéke, hanem a sűrítés, összefoglalás és lehető teljesség. A szöveg alatt futó jegyzetek terjedelemre rendszeren túlhaladják magát a szöveget; a bőséges irodalom a szakkutatónak is becses, szinte hiánytalan eligazítást nyújt. Természetes, hogy Kirsch könyvének éppen ez adja meg rendkívüli, tudományos értékét.

Veit könyvének első, megjelent fele a westfáliai békével indul, nem mintha a westfáliai békét az új Európa alapjának tekintené, hanem mert valóságban a fejedelmi abszolutizmus korának bevezetője, mely az újkor jellemző tünete marad a francia forradalomig, vagy inkább Napoleon bukásáig. Az újkor eseményeinek feltárása annyiban könnyebb, mint az ókoré, mert itt az adatok s feljegyzések sokkal bővebbek s elérhetőbbek; itt inkább a fontosnak a kevésbé fontos mellől való kiválogatása s a helyes történelmi ítélet döntik el a történetíró érdemét. Veit az olvasottság s az erudíció dolgában méltó társa Kirschnek; sajnos, nem mondható el ugyanez történeti ítélőképességéről. Könyvének nem egy része azt a bántó hatást kelti, hogy a szerző a fától az erdőt nem látja; jelentéktelen

¹ *Kirchengeschichte*, herausgegeben von Johann Peter Kirsch. — I. Bd.: Die Kirche in der antiken griechisch-römischen Kulturwelt. Von J. P. Kirsch 1930. — IV. Bd.: Die Kirche im Zeitalter des Individualismus, 1648 bis zur Gegenwart. Von Ludwig Andreas Veit. 1. Hälfte: Im Zeichen des vordringenden Individualismus, 1648 bis 1800. — Herder (Freiburg i. Br.) 1931.

dolgok boncolgatása mellett a lényeg elég gyakran elsikkad a kezében s felfogásai, pl. a szerzetesek misz-sziós tevékenysége kérdésében, elég igazságtalanok. Az a benyomásunk, hogy túlságosan törekszik szembe-helyezkedni a tradicionális felfogásokkal s előszeretettel keresi ki a megróni valót, míg a dicséretet és bámulatrakeltőt alig érinti. Az az átfogó, világos, fényt és árnyat egyaránt észrevevő történelmi szemlélet, amelyet pl. Mourret-nél s főleg Pastornál látunk, nála csaknem teljesen hiányzik. A francia azt mondja erre a módszerre: „il ne voit que les petits coins des choses”, mindenben csak a dolgok kicsiny oldalait, a lényegtelenet látja. Megdöbbenő s katolikus egyház-történésznel eddig hallatlan a mód, ahogy Veit például a Jézustársaság eltörlését kimondó 1773-iki pápai brévét értelmezi; nem sokkal különben, mint ahogy a szocialista pamfletírók tenni szokták. Nem veszi észre, hogy ez a brève rendkívül diplomatikusan, ha szabad így beszelnünk, majdnem ravaszul van megszövegezve: a felületes olvasóban — aminők azok lehetnek, akiknek kedvéért ezt a brévét meg kellett szerkeszteni — azt a benyomást kelti, hogy a pápa a jezsuitákon irtózatosan elveri a port, hiszen vádakát vádakra halmoz ellenük, minden elképzelhető panaszt összehord a feláldozásra szánt renddel szemben s ezzel eléri azt a célját, hogy a jezsuitagyűlöletet lehűtse, a rend ellenségeit megnyugtassa s kielégítse; másrészt azonban — s ezt a figyelmes olvasó azonnal észreveszi — a pápa mégis egyetlenegy szóval sem mondja, hogy ő ezeket a vádakát és panaszokat a magáévá teszi, vagy hogy ezen az alapon a Jézustársaságot forma szerint elítéli és megsemmisíti; mindössze csak annyit mond: minthogy ezek a panaszok s viták nem akarnak elnémulni, be kellett látnunk, hogy addig béke és nyugalom nem lesz az Egyházban, amíg a viszály tárgyát, a Jézustársaságot meg nem szüntetjük. XIV. Kelemen nem volt éppen erős és bátor karakter s a szabadkőműves kormányok koncentrált támadása az Egyház ellen akkoriban csakugyan a végsőkkel fenyegetett,

ha a pápa a követelt áldozatot, az Egyház legerősebb bástyájának feláldozását meg nem hozza; viszont XIV. Kelemen mégis jó teológus is volt s tudta, hogy a feloszlató brévében nem mondhatja pontosan az ellenkezőjét annak, amit annyi nagy elődje s maga a trienti zsinat a Jézustársaság dicséretére mondott s amit az egész katolikus világ tudott is. A feloszlató bréve a legnagyobb mértékben az, amit németül *Vergleichenheitsschrift*-nek mondunk; kényszernyilatkozat, aminőre bizony V. Károly s utána XIV. Lajos óta elég sokszor kényszerítette a Szentszéket a fejedelmi gőg s a még nagyobb rosszal fenyegető, kegyetlen helyzet. XIV. Kelemennek érdeme, hogy bármennyire megalázták, bármily áldozatra kényszerítették, arra vigyázott, hogy se dogmatikai tévedésbe ne essék, se az áldozatul kívánt rendet a legszükségesebb engedménnyel túl meg ne alázza. Csodáljuk, hogy egy német professzor ezt nem veszi észre s úgy tesz, mintha nem is tudná, milyen körülmények miatt volt kénytelen a szorongatott pápa a templomosokon történt öncsonkítást a jezsuitákon megismételni. S Veitnek ez az elsiklása nem áll egyedül. Őszintén csodáljuk, hogy Kirsch választása éppen őrá esett. Különös az is, hogy Veit főleg politikai történetet ad; az Egyház belső történetéről alig mond sokat.

Egyházgyalázó történetírás.

Igy aztán könnyű történetet írni; így könnyű a katolicizmus ellen csatázni s a Franklin-társulat izraelitáinak is könnyű így egy névleges keresztény írónak pajzsa mögül lőni rá a mérgezett nyilakat a kereszténységre!

Költészet, nem pedig történelem az, amit Sohm itt nyújt: iskolapéldája az önkénynek a tudományban, az irányzatosságnak, a tényekkel nem törődő vakmerőségnek az állításban, a csoportosításban, a következtetésben, sokszor megcáfolt történelmi mesék fel-

elevenítésében.¹ Az egyetlen, amit érdeméül ismerhetünk el: hogy betartja a szabályt: mendacem memorem esse oportet — a hazugságban következetesnek kell lenni. Sohm is következetes: ami jó, ami isteni az Egyházban van, azt elhallgatja, vagy elferdíti, vagy letagadja, ellenben minden destrukciót, minden forradalmat, minden negációt, minden antikereszténységet melegen védelmébe vesz. S megtéveszti együgyűbb olvasóközönségét azzal, hogy ezt a keresztényellenes fércmunkát a kereszténységért rajongó, a kereszténységet, a „hitet” (milyent?) magasztaló frazeológia mezébe öltözteti; a rövidlátó még el is hiszi tán neki, hogy csakugyan ért valamit az alatt a „kereszténység” alatt, amelyet hangoztat s amelynek szerinte nem is Krisztus az alkotója. A kereszténység eredetéről, Krisztus szerepéről benne, egyáltalán nem beszél. A kereszténység kezdetéről mindössze ennyit mond: „A római birodalom nagy területén itt-ott, még észrevétlenül vannak elszórva keresztény községek. Jeruzsálemből indult ki az új hit”. Semmi egyéb. Ki alapította, ki volt Krisztus, mi köze Krisztusnak az „új hithez”, erről nem ír egy szót sem. Ellenben utána hosszasan kezdi magyarázni, miként alakult az eredeti kereszténységből — egyház és egyházi kereszténység. Természetesen teljesen emberi fejlődéssel; semmi féle isteni, krisztusi rendelkezésről egy árva szót sem ejt. Minek is bizonyítással, ellenérvek cáfolásával bibelődni annak, aki mint a pók a fonalat, önmagából költi ki az egyháztörténelmet!

A katolicizmus ellen persze csakúgy toporzékol a szerző; amit nem is csodálhatunk olyan embernél, aki a kereszténység isteni eredetében nem hisz. Gyűlöletében a gorombaságig megy; így a 42. és 43. oldalon az egyházjog létrejövételének magyarázatául azt írja, hogy a természetes embernek szüksége van egyházjogra, mert „a természetes ember született katolikus”,

¹ Sohm Rudolf: *Rövid egyháztörténet* (Kultúra és tudomány), Budapest, 1922. (Franklin.)

viszont az egyházjog ellentétben áll az evangélium szellemével s a kereszténységgel, mert „a természetes ember a kereszténységnek született ellensége”. „A természetes embernek ez ösztöneiből, vágyakozásából az Evangélium után és egyszersmind csüggedéséből az Evangélium miatt, született a katolicizmus. Az óriási hatalom, melyet a katolicizmus az értelmetlen (!) tömegekre gyakorol, éppen abban rejlik, hogy ezt az ösztönt elégíti ki.” Ami más szóval annyi, hogy a katolicizmus született ellensége a kereszténységnek.

Ez a torzítási mánia aztán végig is vonul az egész művön. A püspöki és pápai intézmény „kialakulásáról” írt hosszadalmas meséje teljes ellentétben áll minden őskeresztény történeti adattal (43—47). A vértanuk nagyszerű korából nem azt emeli ki, hogy vértanuk kora volt, hanem hogy az üldözések alatt a keresztények tömegesen hagyták el a hitet (26). Hallatlan egyoldalúsággal ír a szerzetes intézményről; a jezsuitarend ismertetésénél felmelegíti mindazt a képtelen s valótlan vádat, amit a legalacsonyabb protestáns irányzatosság valaha a jezsuitarend ellen kitalált.

A Franklin-társulat nagyon rossz szolgálatot tett a „kultúrának és tudománynak”, mikor ezt az egyházgyalázó és tudománytalan munkát magyarul kiadta. Jellemző, hogy a fordító sem merte nevét a könyvre rányomtatni!

Az Egyház belső gátlásai.

„... Kőszálra fogom építeni egyházamat és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta.” Mt. 16, 18.

Nincs-e valahol a rendszerben hiba, hogy ismert történeti bűnök és mulasztások évszázadokon át szinte zavartalanul folyhattak s a visszaélésnek ma is, állandóan is elég széles tere marad? A krisztusi hitnek s az igazi katolicizmusnak a lényegében van-e, hogy hibák és mulasztások hosszú időszakokon keresztül

büntetlenül legyenek elkövethetők s azokat a tekintély megfellebbezhetetlen elve védeni lássék?

Erre a kérdésre a legelsietettebb választ (s egyben a legszerencsétlenebbet) a reformáció adta, amikor azt mondta: ha a tekintély hibázik, félre vele! És félre azzal a rendszerrel, amelyben megfellebbezhetetlen tekintély van, úgyhogy ennek hibái és mulasztásai feltartóztatlanul átszakadnak az egész gépezetben s megrontják annak egész működését! Ez a válasz nem számol a tekintély krisztusi rendelkezésével, de azzal sem, hogyha a tekintély felett való ítéletmondást a sokaságra, az alantasakra bizzuk, az Egyház összevissza való szakadozása áll be s ezzel a Krisztus rendelte egész fenntartása lélektanilag tökéletesen illuzóriussá, lehetetlenné lesz. Az állami életben is valami hasonlót látunk: még nem jutottunk el annak a megismeréséig, mi a tökéletesebb államforma: a monarchia-e, avagy a köztársaság, s mindkét formán belül: a demokrácia-e, avagy a kevesek, a legjobbak erőkezű kormányzata? S melyek azok az utak és módok, ahol a legjobb uralmat balfogásoktól, megtévelyedésektől, sőt szomorú lázadástól mindannyiszor meg lehessen védeni?

A Krisztus-rendelte tekintély tehát szükséges és ennek a tekintélynek legfőbb fokon megfellebbezhetetlennek kell lenni. Annyira igaz ez, hogy igaz marad akkor is, ha belőle bajok származnak. *A legrosszabb pápai uralom is jobb, mint a pápai uralom félretolása.* Nincs a tekintélynek olyan megtévelyedése, amely miatt az egyházi lázadás bármily formában helyeselhető lenne. Csak még nagyobb rossz jöhet utána.

Az a kérdés azonban, vajjon teljesen katolikus alapon is elméletileg bele kell-e az Egyháznak nyugodnia abba, hogy a tekintély elvének helyes érvényesülése érdekében intézményes és módszeres biztosítékok ne szereztessenek? Azt hisszük: semmiesetre sem. Az egyházi tényezők, sőt maga a pápa és a püspökök sem állanak semmiképpen sem törvényen

felül, s a teológiai gondolkodásnak szakadatlanul kell keresnie a módozatokat annak megállapítására, mik az egyházi tekintély helyes alkalmazásának törvényei és határai. S minél világosabban fejt ki a katolikus gondolkodás ezeket a törvényeket, az okosság és lelkipásztori kötelességteljesítés törvényeit, minél általánosabban megy át ez a köztudatba, annál több az erkölcsi biztosíték arra, hogy ezek a törvények be is tartatnak. Emlékezzünk csak példaképpen a nepotizmus történetére: évezredek visszaélések után végre is a katolikus közgondolkodás és közvélemény súlya lett az, ami alatt az egyházi élet e rákfénéjének el kellett tűnnie a földről. Nem a forradalom, hanem az általános reformvágy hozta itt létre a reformot. Hasonlót mondhatnánk számos más olyan visszaélésről, amely ma már, Istennek hála, megszűnt, de amely valószínűleg nem szűnt volna meg oly hamar, ha a katolikus közgondolkodás időközben a fogalmakat mindinkább nem tisztázza.

Egyébként maga az egyházi kormányzat s egyházi törvényhozás is számos példáját adja annak, hogy a tekintély viselőit, a legmagasabbakat is, bizonyos korlátok közé szorítja, ha mással nem, a szokásjog alapján. Az okság és észszerűség alapján a pápa maga is köteles mások tanácsát meghallgatni s kikérni; ez a zsinatok, a bíboros-testületek és a különféle római kongregációk gondolatának alapja. Hasonlóképpen a püspökök, a rendfőnökök s bizonyos fokban még a plébánosok is. Ha ezt nem teszik, baj származik belőle. Egy egyházi elöljárónak oly széleskörű hatásköre van, annyi mindenféle feladat helyes megoldása van az ő kezébe letéve, annyi lélekbejáró dolog függ az ő helyes állásfoglalásától, hogy minden eszközt meg kell ragadnia, amely őt tisztjének ellátásában támogathatja.

Az egyházfői feladat, még a legalacsonyabb fokon is, hát még a püspökin vagy éppen a pápain, oly rendkívül és annyira sokoldalú kvalitásokat feltételező, amelyek ritkán, talán helyesebben: soha egyazon sze-

mélyben nem találkoznak. Tudósnak lenni s ugyanakkor gyakorlatiasnak: már magában véve is igen ritka adomány. A tan tekintetében biztosan állni, mindig helyes irányítást adni, sem jobbra, sem balra meg nem tévelyedni még csak doktrinális téren is, lelki tehetséget s képzettséget feltételező követelmény; ugyanakkor a kormányzat gyakorlati követelményeiben kitűnni: tehát jó fellépésre, imponáló, megnyerő s mégis szilárd egyéniségnek lenni, nagy élet- és emberismerettel bírni, a szelídséget az eréllyel, a szilárdságot a simulékonysággal s alkalmazkodni tudással egyesíteni, az emberekkel bántani, rájuk hatni tudni, kifelé jól fellépni s ugyanakkor a belső dolgokban mesternek maradni, helyes mérsékletet s egészséges konzervativizmust gyakorolni s ugyanakkor a modern élet minden követelményeit megérteni s szemmeltartani, tele lenni optimizmussal és merni tudással s ugyanakkor nagyfokú józanságot őrizni meg; soha el nem kedvetlenedni, de el se bízni magát soha, azonkívül az anyagiakhoz is érteni, a politikában sem maradni le: vajjon hány akad a papi emberek között, akiben mindez szerencsés arányosságban található és együtt van?

Egy püspök csak akkor jó püspök, ha ezek a tulajdonságok mind egyesülnek benne. Hát még egy pápa! De még az egyszerű falusi plébános is csak fogytékosan és rosszul tölti be hivatalát, ha e tulajdonságok egyike-másika lényegesen hiányzik belőle! Ezért roppant nehéz dolog is, igazán arravaló embereket találni a nehéz és felelős helyekre és nagy emberi gyengeségre vall, hogy mégis minden, mégoly magas és nehéz egyházi állásra mindig van önjelölt elég, aki önmagát tökéletesen alkalmasnak tartja a roppant feladat teljesítésére.

*

Mi következik azonban a teljesen megfelelő személyek ijesztő ritkaságából? A hivatalokat mégis be kell tölteni, az abszolút alkalmasságú helyett be kell

émünk a viszonylagos alkalmasságával. De egy követelmény, egy parancs okvetlenül adódik ezzel a megoldással: hogy minden egyházi előjárónak legszigorúbb lelkiismereti kötelessége, hogy ne bízzék túlságosan magában, hanem használja fel az emberi okosság minden eszközét arra, hogy a maga tökéletlenségét mások tanácsának s közreműködésének biztosításával amennyire lehet, kipótolja.

Úgy van ez különben a világi téren is minden fontos és nehéz területen. A hadvezér nem végez mindent maga, hanem szakemberek egész sorát foglalkoztatja: tehnikai szakértőket, szakértőit az egyes fegyvernemeknek, az egyes munkaterületeknek. Külön szervezetet állít be a hadsereg élelmezésének, közlekedésének, egészségügyének, ruházkodásának, fegyverkezésnek lőszerrel ellátása stb. gondozására. Egy bankvezér-igazgatónak vannak külön bírái, jogi, technikai, személyügyi stb. tanácsadói. Egy kormányelnök a szakemberek és tanácsadók egész légiójával veszi körül magát s az ő zsenialitása abban áll, hogy valamennyit helyesen foglalkoztatja s tanácsaikat egyetlen szerencsés szintézisben foglalva össze választja meg a cselekvés útjait. Jaj annak az államférfinek, kormányelnöknek, bankelnöknek, hadvezérnek, aki mindent maga akar intézni, mindenhez maga akar legjobban érteni, vagy aki nem helyesen választja meg a tanácsadóit és szakembereit.

Ugyanígy jaj annak az egyházfőnek, kezdve a plébánoson és végezve a pápán, aki nem igazodik szakemberek s jól megválasztott munkatársak tanácsa szerint vagy nem helyesen választja meg a tanácsosait és munkatársait! Az egyházi életben a veszély ezen a téren annál nagyobb, mert a tanácsadók megválogatása is úgyszólván kizárólag magának az egyházfőnek a tetszésére, az önkényére van bízva s az Egyház főkormányzati egyoldalúsága a munkatársainak a megválogatásában nyilatkozik meg először. Itt sokszor bizonyos patriárkális módszer uralkodik: az ember arra hallgat, akit régebb idő óta ismer, akivel jó

barátságban van, aki ugyanabban a tekintetben tűnik ki, amelyben maga az egyházi vezető, ami által egyoldalúságnak nyílik tere stb.

Hányszor találkozunk pl. Pastor Pápatörténetében olyan pápákkal, akik a legkiválóbb tulajdonságok egész sorát egyesítették magukban, csak éppen ezen vagy azon a téren bizonyultak gyengéknek s tökéletleneknek s ezek a gyengeségek és tökéletlenségek időnkint végzetes bajokat okoztak nemcsak az illető pápák közvetlen környezetében, hanem az egész Egyházban és az egyháztörténelemben. A tisztaerkölcsű, tudós és jámbor IV. Sixtusnak pl. csak egyetlenegy nagy hibája volt: az, hogy nem tudott nemet mondani; ebből eredt hallatlan és szégyenletes nepotizmusa, kegyenceinek az a botrányos pazarlása és simonizmusa, amely fél Európát felháborította a pápai udvar ellen s amit akkor még senki, a jámbor és alázatos pápa még maga sem sejtett, talán mindennél jobban előkészítette a talajt a vallásszakadás és egyházforradalom számára! S hányszor ismétlődött meg ez az eset ilyen vagy más formában az évszázadokon át!

Az Egyház isteni alapítója *nem s ígért sem a pápáknak, sem a püspököknek, sem a papoknak sem erkölcsi tökéletességet, sem kormányzati kiválóságot.* Bármily gondosan történik az Egyház vezetőinek kiválasztása, talán sohasem eshetik a választás olyanra, aki egymagában minden vezéri tulajdonságot tökéletesen egyesítene, mert tökéletes emberek — nincsenek! Ilyképpen nem marad más hátra: gondoskodni kell arról, hogy az egyéni, emberi tökéletlenségek okozta bajok minél erőteljesebben s minél intézményesebben visszaszoríttassanak, a hiányok más úton pótolttassanak.

Lehetséges-e ez az Egyháznak krisztusi rendelkezésén alapulón monarchikus és arisztokratikus kormányzata mellett? Bizonyos fokig igenis lehetséges. Ne felejtjük el, hogy már az apostolok korában megvolt ez a korrektívum: Szent Péter nem önkényűen kormányzott, hanem alkalommal zsinatot hívott össze s

apostoltestvéreivel, sőt a presbiterekkel (Csel. 15, 8—12) tanácskozott s Szent Pál nem szállhatott volna szembe Szent Péterrel (Gal. 2, 11), ha a legfőbb tekintély viselője nem tekintette volna magától értetődőnek, hogy szükség esetén hivataltársai is beleszóljanak az ő hivatalába. Nem a felsőbbség jogán természetesen, hanem a testvéri figyelmeztetés kötelességének jogán.

*

A *zsinati elv*, amely az egyházkormányzatban kezdettől fogva s főleg az első évezredek folyamán érvényesült, szintén ilyen intézményes közreműködés a legfőbb tekintély helyes hivatalvezetése érdekében. Bár a pápa dogmatikai kérdésekben zsinat nélkül époly tévedésmentes, mint a zsinattal együtt, mégis: a tévedésmentes tanítás joga nemcsak a pápai hivatalé, hanem az egyetemes zsinaté is, a pápával együtt. Az egyetemes zsinatokon kívül azonban a pápákat és az egyes egyháztartományokat, sőt az egyes egyházmegyéket is, nagyon sűrű vonatkozásban találjuk a régebbi időkben.

Tudjuk jól, hogy a zsinati elv törvénytelen túltengése, a zsinatoknak a tulajdonképpeni legfőbb tekintély fölé emelkedniakarása okozta, hogy egyideig maga a zsinattartás is rossz hírbe keveredett s talán ez az oka annak, hogy a konstanci, bázeli és hasonló zsinatok óta a zsinattartás szokása az Egyházban lényegesen visszafejlődött, anélkül természetesen, hogy megszűnt volna. Az egyházi törvénykönyv az egyházmegyei zsinatok időszakon belül tartását ismét kötelezőleg előírja s az egyetemes zsinatok során a Vatikán (1870) nemhogy a demokráciának az egyházi kormányzatba való befurakodásának minden vágyától volt távol, hanem ellenkezőleg: éppen a pápai hatalmat erősítette meg minden eddigi zsinatnál kifejezettebben.

A zsinatéhoz hasonló rendeltetése van a pápa személye mellett a bíborosi testületnek, amely részben a bíborosi kongregációkban, részben a régebben gya-

kori, ma már ritkább s inkább ünnepségszerű konzisztórium üléseken fejti ki tanácsadói tevékenységét. Hasonló a szerepe az egyes püspökök mellett a káptalanoknak, illetőleg az egyházmegyei tanácsadók testületének. A plébánosnak természetes tanácsadói a segédlelkészek, valamint a világi hívek kiválóságai, akiket újabban főleg az egyházközségi képviselőtestületekben szokás megszervezni. Utóbbiak azonban, minthogy nem papi személyek, inkább csak az egyházi kormányzat világi vonatkozású ügyeit s a világias apostolkodásának megszervezését vannak hivatva szem előtt tartani.

Azonban emberi mivoltunkkal van kapcsolatban, hogy nem minden felelős helyen álló egyéniség szereti egyformán mások tanácsát meghallgatni. Vannak *autokrata természetek*, akik csak magukban bíznak s mindent jobban tudni vélnek, mint mások; s vannak, akik azért nem szeretik a mások tanácsadásait, mert azok őket magukat fokozottabb tevékenységre s éberségre készítenek, amitől ők, a vezérek, valami oknál fogva húzódoznak. Aki pl. maga sem viseli túlságosan a szíven az Egyház igazi virágzását, aki nem szeret rendet tartani, az nem szeret a legmagasabbra törekedni, a reformot mindenekelőtt önmagán végrehajtani, aki nem szeret kellemetlen igazságokat hallani, az természetesen nem szereti mások tanácsát sem kikérni, kivéve azokét, akik hízelgésből, könnyűségből, világias érzületből vagy egyoldalúságból maguk is ugyanazokba a hibákba esnek, mint akiknek tanácsot adnak. Ezek az okai annak, hogy sokszor éppen azok nem keresik okos emberek tanácsát, akik arra leginkább rászorulnának s hogy ez az emberi gyengeség azután az egyházi vezetésben és annak minden egyes fokán végzetes bajokat okozhat és mindennap okoz is, senkit sem ejthet csodálatba.

Ha az egyháztörténelemnek éppen legválságosabb korszakait tanulmányozzák, pl. az avignoni fogságot, a vallásszakadás előtti évszázadot vagy az azt közvetlenül követő kort, vagy a forradalom előtti felvilágo-

sodás korát, szinte kézzel foghatjuk ennek a kormányzati balfogásnak rettenetes elhibázottságát. Lehetségesek voltak volna-e IV. Sixtus, X. Leó, VII. Kelemen, IV. Pál, XIV. Kelemen sajnálatos és végzetes balfogásai, vagy ugyanezen korok püspökeinek s rendi vezetőinek siralmas tévedései, ha a vezetők mindig kikérték volna és szívesen meghallgatták volna azok tanácsait, akik az ő hiányaik pótlására alkalmas irányítással szolgálhattak volna? Ha nem vették volna körül magukat olyan tanácsadókkal, akik erre jórészt teljesen méltatlanoknak bizonyultak? S azokban az országokban, amelyekben éppen az alsópapság maradt mélyen színvonal alatt, nem az volt-e a lesiklásnak egyik főoka, hogy az egyházközségek és plébániák felelős vezetői vagy csak önmagukra hallgattak, vagy olyanokra, akiket maguk választottak tanácsadóul, mulasztásaik társaiul és helyeslőiül? A szerzetesrendek gyakori fegyelmi megromlásának a tétlenségbe és elvilágosiasodásba süllyedése a századok folyamán lehetséges lett volna-e, ha a felelős vezetők egy független, nem tőlük választott, kiváló emberekből álló tanácsadó-testület néma ellenőrzését érezték volna állandóan önmaguk mellett, mint ez az újabb rendek alkotmányaiban, bizonynyal éppen a régi hiányok ellen való okulás alapján, biztosítva is van?

Az ellenőrzés, irányítás, tanácsadás intézményesítéséről egyébként tekintélyszerűen van gondoskodva az Egyházban s magasabb egyházi fórumok által. Az egy pápát kivéve minden egyházi vezető valamilyen fórumnak felügyelete alá van helyezve: a papok és a püspökök alá, a püspökök a római Szentszék alá. De amellett a pápának *közvetlen* joghatósága van minden pap és minden egyes hívő felett is. Ez a független és felügyelet alatt állás annyira természetszerű szükségesség, hogy még a nemkatolikus felekezetek is utánozzák, annak ellenére, hogy igazi püspöki fennhatóságot nem ismernek el. Róma az ő legfőbb felügyeleti tisztét a római bíborosi kongregációk, főleg a S. Officium és a Congregatio Consistorialis által gya-

korolja, a missziós területeken pedig a Propaganda-kongregáció által.

A középkor derekán kifejlődött *nunciusi és delegátusi intézmény*, bár eredetileg diplomáciai megbízást jelent, mellesleg hasonló célokat szolgál. Az egyszerű lelkipásztorok felett felügyeletet gyakorol a püspök és közegei: központi egyházmegyei hivatalok, esperek stb., a szerzetesrendekben a rendi előjárók. Az ellenőrzésnek és felügyeletnek ez a rendszere nagyon sok esetben fejtett már ki áldásos tevékenységet s hatóerejének növelése még bizonytalán további okos, módszeres fejlesztést kíván, bár viszont a túlságos centralizálás és a helyi viszonyok jobb ismeretén alapuló egyéni kezdeményezés megszüntetése szintén igen nagy hiba lenne s igen érezhető bajokat okozna.

Nincs az az emberi intézmény, amelyben hibák ne lennének s nincs az a mégoly zseniális alkotmány, vagy rendszer, amely minden visszaélést és hibát teljesen megszüntethetne. Azonban az Egyháznak legvitálisabb érdeke, hogy legalább a viszonylag legjobb rendszerre törekedjünk s mindent elkövessünk, hogy a hibák, kormányzati visszaélések vagy mulasztások az elérhető legminimumra csökkentessenek. Az Egyház jövő virágzása legfőbb fokon kétségtelenül ezen a kérdésen múlik. Amilyen a pástör, olyan a nyáj. Minden világi apostoli erőfeszítés, minden egyéni munka és fáradozás, minden szervezeti összefogás csődöt mond, ha az egyházkormányzat nem áll az elérhető legmagasabb fokon, lent, középpütt és fent. A helyes vezetés az a Nap, amelynek fényére minden felvirul s amelynek elhomályosodása minden egyebet is árnyékba borít és romlásba dönt.

A romlás nem jön hirtelen.

Nem lehet megmondani, mikor kezdődött pl. a francia katolicizmus hitetlenségbe indulása, vagy Németországban mikor kezdődött a programszerű hajlamos Róma-ellenesség és vallástalanság. A pápák s bizonyos püspökök nyugodtan aludtak, azt hitték,

minden rendben van, nem is álmodták a szörnyű veszélyt. S a veszély megvolt s a baj bekövetkezett. A reneszánszkor s előzőleg az elvilágiasodás kora nélkül az egyházi egység nem bomlott volna meg s annakelőtte Kelet elszakadása sem történt volna meg ilyen végzetes erővel, hogy Róma és a keresztény Nyugat jobban ápolja Kelet egyházhűségét. Épp ezért a látszólagos szélcsend senkit meg ne nyugtasson! A vallásosabb falu népe is hozzáférhető pl. a szociálizmus csábításai számára, ha állandóan nem erősítsük nemcsak a hagyományos, megszokáson alapuló vallásosságát, hanem az öntudatos hitét! S ne felejtjük, hogy a sajtó és irodalom, világvonatkozásban is állandóan az ellanyhulás irányában dolgozik s befolyásolja az emberek gondolkodását.

*

Egyik leggyakoribb tévedés a vallási életben az, hogy az elért eredmények mellett nem vesszük észre a sikertelenségeket és hiányokat. Hány plébánost vagy világi katolikust nyugtat meg egy-egy zsúfolt templom látványa, az évenként történt áldozások száma, az egy-egy körmeneten vagy vallási megnyilatkozáson megjelenő tömegek szemléletel! Pedig ilyenkor jó volna utánaszámolni, vajjon mennyi hát az, aki csakugyan minden kötelező istentiszteleten ott van s vallási kötelességeit teljesíti? És mennyinek kellene lenni, ha valamennyien ott lennének? Hányszor kellene vasárnap a templomnak színültig megtelnie hívekkel? Hány húsvéti kis ostyának elfogynia? Vajjon minden társadalmi osztály s műveltségi réteg képviselve van-e templomi szertartásainkon s ünnepélyeinken? S akik ilyenkor megjelennek, vajjon csakugyan mind katolikus életet élnek-e, a családjukban is, a közéletben is, olvasmányaik dolgában is?

Láttunk már pl. katolikus nagygyűléseket vidéki városokban, püspöki városokban is, amelyeken a jelenlevők háromnegyed része vidékiekből állt s a

város lakossága, főleg az értelmiség s a társadalmilag vezető rétegek, szinte teljes egészében távoltartotta magát a részvételtől!

*

Miért nem sikerül *a katolikus sajtót és irodalmat* csakugyan a katolikus közönség közkincsévé tenni, annyi buzdítás, magyarázás után miért érünk el csak közepes irányt ezen a téren? Nem szólva itt a fogytékosságokról, amelyek számos katolikus sajtóterméket jellemeznek, sajtónk és irodalmunk csekély sikere kétségtelenül elsősorban közönségünk nagy részének lelki attitűdjéből magyarázandó. Az emberek legtöbbszörében sokkal kevesebb a keresztény eszme gyakorlati érvényesülése iránt való érdeklődés, semhogy a katolikus irodalom a maga különleges témakörével különösebben vonzaná és kielégítené őket. Ha minden számot csupa Szent Pál, Ágoston vagy Prohászka írna is: akkor sem vennék meg, akkor sem olvasnák. Nem hiába van egy-egy kapósan megírt regénynek százannyi olvasója, mint akár a Szentírásnak, akár pl. Prohászkanak. Nem kell és nem kell! Az érdeklődési körük egészen más. Ezeknél tehát a sajtó mint hódító eszköz csak csekély mértékben jelentős.

A katolikus sajtó és irodalom mégis csak elsősorban azokra kell, hogy támaszkodjék, akik már vannak annyira katolikusok, hogy nemcsak kötelességszerűen, hanem örömmel és egyéni érdeklődésből olvassák a katolikus olvasmányt. A katolikus sajtó és irodalom mégis csak folyton elvekre figyelmezteti őket, az eseményeket, eredményeket s kérdéseket elvek fényében tárja fel s beszél meg, kötelességekre, komoly életfelfogásra emlékeztet: ez az emberek nagy százaléka előtt mindenkorra odíózzsá teszi a mi sajtónkat, amelynek a megvásárlása és nyilvános olvasása (pl. utcán, a villamoson) bizonyosfokú hitvallást tartalmaz; már pedig az emberek, még a hívők is, általában kissé félnek attól, hogy a világnézetüket (kivéve a templom előtti kalapemeléssel) kifelé dokumentál-

ják. A zsidó sajtót megvenni s olvasni: elegánsabb, nagyobb lelki függetlenséget látszik elárulni!

Igaz, hogy a katolikus igazság szebb, nagyobb, életrevalóbb, mint minden evilági téma. De az emberek egyrésze annyira elszokott tőle, hogy csak egészen rendkívüli esetekben hat rájuk és ragadja meg a figyelmünket: ha rendkívül tehetséges emberek, írók, szónokok, egyéniségek szellemén keresztül ismerkednek meg a mi igazságainkkal. S mivel ezek ritkán mutatkoznak s akkor se jutnak könnyen a nagy nyilvánosság érdekkörébe, egész nemzedékek nőnek fel (született katolikusok közt is), akik eleve biztosra veszik, hogy ebben az irányban nincs mit érdeklődniök.

De még olyanok is, akik maguk mélyen vallásosak, félnek egy bizonyos fajta katolikus irodalomtól és sajtótól. Épp azért, mert az ő szemükben a katolicizmus valami igen hangos és igen finom valami, bántja és zavarja őket, ha ezt a rendkívül finom gondolatrendszert nem elég méltóan képviselik a nyilvánosság előtt. A tehetetlenség, naivság, sablonosság, léleknélküliség, mesterkélttség, unalmasság és szárazság, valamint a minden eredetiség nélkül való folytonos ismételtetés valóságos rákfenéi egy bizonyos fajta katolikus irodalomnak és sajtónak, épűgy, mint egy bizonyos fajta prédikálásnak is. Sajnos, vallási téren sokszor azok érzik magukat irányadóknak, akiknek lehetőleg semmi igazán eredeti és egyéni élményből fakadó gondolatuk nincs, akik csak szajkózni tudnak s mindent, amihez hozzányűlnak, elöntenek a maguk szűrke és unalmas szemléletének a rántottlevesével. Így lesznek a Kirchenlehrerekből Kirchenleererék: templomok kiűresítői. Az irodalomban és a sajtóban is.

És még egy körűlmény. Még a vallásos keresztény is, amikor ujságot vagy regényt olvas, fél a folytonos apologiától. Nem hitvédelmet akar, hanem abszolűt tárgyilagostájékoztatót. Bizonyos bizalmatlansággal és gyanakvással nyűl a katolikus alkotmány felé; érdekli, mert érdekli a vallás, az Egyház helyzete,

a balfelé meg nem hamisított világgép; de ugyanakkor fél, hogy egy sereg dolgot elhallgatnak előtte „propter scandalum pusillorum”, a kisdéd-lelkek féltése mellett, vagy hogy a valóságot irányzatosan világítják meg, hogy a gyenge hitűek ne találjanak benne bármit is, ami megingathatná őket hitükben vagy az Egyház iránti tiszteletükben. Az ellenfél lapjaiban és könyveiben a katolikus olvasó is néha mintha jobban bízna, akiknél legalább is ezek a megkötöttségek nincsenek meg. Vannak ott más megkötöttségek, de azokkal szemben a katolikus ember vértezettnek érzi magát.

Hasonlót állapíthatunk meg a különböző irodalmak reáлизmusát illetőleg is. Nálunk természetesen nagy szerepet játszik az erkölcsi szempont: *ne írjunk olyasmit, ami az olvasó lelkében kárt okozhat*. Ne kövessük a naturalistákat az élet, főleg az erkölcsi, szerelmi és nemi élet leplezetlen és cinikus kitergetésében. De ez a nemes óvatosság szintén túlzásba vezethet s ennek eredménye, hogy a katolikus olvasó, még az egyébként teljesen reális érzületű is, időnkint szívesen nyúl olyan szórakoztató olvasmány után, amely nem a „serdülő ifjúság számára” íródott, hanem az életet úgy mutatja be, amint van.

Nehéz kérdések, az utóbbiról néhány évtizeddel ezelőtt világszerte heves vitakozások folytak a katolikus irodalom berkeiben. Miért szabad a katolikus irodalomnak is reálisnak lenni? A vita eredménye körülbelül az volt, hogy minden a megírás módján és művészetén múlik. Semmiesetre sem szabad tétleneknek és naturalistáknak lennünk az ifjúsági irodalomban. De a teljesértékű, versenyképes irodalomban igenis van jogosultsága bizonyos elég nagyfokú reáлизmusnak, úgy, ahogy maga a Szentírás is helyenkint igen messzemenően realiztikus; azonban a reáлизmusnak nem szabad a bűn ecsetelését öncélként tekinteni és nem szabad durva kézzel nyúlni a kényes témákhoz. Az újabb katolikus irodalom nagyjai e téren utat jeleztek azóta: egy Bourget, Bordeaux, Sigrid Undset helyenkint szinte már a megengedettség határán mo-

zognak és aggodalmas lelkek szemében ezen túl is mennek, de bizonyos, hogy realizmusuk az érett olvasóban nem a hűn szeretetét szolgálja, hanem ellenkezőleg, tisztító hatást fejt ki. Ez azonban nagy művészet, amihez nem mindenki ért s a nehézség ilyképpen a katolikus írók és a katolikus irodalom átlagára nézve megmarad.

Ezen a téren épűgy, mint a komoly és tudományos irodalom terén is lehet hibázni túlzott szabadoság által, de nagyon sokat lehet hibázni egy pedáns és megnemértő kicsinyesség által is.

Megdöböntő, amit egy szerzetes történetíró mondott egyszer, akire a Herder-cég a Pastor-féle Pápatörténet folytatását akarta bízni: ő erre a feladatra nem vállalkozhatik, mert neki mint szerzetesnek nem bocsátanak meg azt a teljes történeti nyíltságot és tárgyilagosságot, amelyet a világi Pastornak senkisémm vett zokon. Miért nem szabad egy szerzetes-történetírónak épűgy nyíltan és tárgyilagosan írnia, ha történelmet ír, mint egy Pastornak? Feltéve, hogy ugyanazokkal a tudományos módszerekkel és ugyanazon elvek szerint dolgozik? XIII. Leo jelszava, aki a katolikus és egyházi történetírók legfőbb szabályképe a cicerói elvet állította: semmit sem írni, ami nem igaz és semmit sem elhallgatni, ami igaz — csakugyan még mindig nem hatolt volna át minden falon és minden klauzurán?

Társadalmi problémák a nemzetközi katolicizmusban.

Ezen a túlnyomóan női kongresszuson nekem túladományos témát választottak, oly témát, melyben szakembernek semmiképpensemm tarthatom magamat. Megvallom, hogy ennél a témánál nem értem a címet, az jelenthet kettőt, sőt hármát is: *társadalmi problémák*, melyek megvannak a *nemzetközi katolicizmusban*, társadalmi problémák, melyek nemcsak mindeütt megvannak, hanem amelyek a nemzetközi katolicizmust nemzetközileg mozgatják és érdeklik. Jelent-

hetik harmadszor azt is, hogy egy társadalmi kooperációnak, testvéresülésnek, akció-közösségnek kialakítása általában a különböző nemzetek katolikusai között. Mind a három csoportot akarom ismertetni, annak az előrebocsátásával, hogy most csak megemlítem, nem fejtem ki a problémákat, hogy e három csoport közül mely kategóriába tartozik, örvényt nyitok, azután szaladok tovább, miután nincsenek meg az eszközeim arra, hogy minden egyes örvénybe mélyen belevilágítsak: oda levezessem Önöket.

Milyenek azok a társadalmi problémák, melyek a nemzetközi katolicizmusban megvannak, melyek a nemzetközi katolicizmust formálisan és nem reduplikatív érdeklík? Ezek többé-kevésbé minden országban megvannak, ezek között első helyet foglalja el a magántulajdon kérdése, melyet a tavalyi katolikus nagygyűlésen állított be a köztudatba Vass József népjóléti miniszter. Ez is nagy probléma, ez is nyomja az egész világot, és a nagy katolikus gondolkodók lelkét. Ennek nemzetközi visszhangja is támadt, ez a nagy kérdés foglalkoztatja mostanában a két nagy folyóiratot, a „Neues Reich”-ot és a „Schönere Zukunft”-ot, most folytatnak hónapokkal ezelőtt kezdődött tudományos vitát. Az egyik oldalon látjuk az öreg P. Biederlackot, a másik oldalon Eberlét. Ennek az óriási problémának az a lényege, vajjon nem túlozza-e a magántulajdon érintetlenségének elvét a katolicizmus? Mind a két oldal megegyezik abban, hogy itt a gyakorlatban túlzások fordultak elő.

Egyik iskola azt mondja, a magántulajdont korlátozza a karitás törvénye, a másik iskola azt mondja, nem általában a morál és nem közelebbről a karitás, hanem korlátozza a jus és a justicia. Azaz, ha én a magántulajdonommal korlát nélkül élek és visszaélek vele, ha én egyúttal jogtalanságot követek el a társadalommal szemben, vajjon akkor csak a morál ellen véték-e vagy egyúttal a jog ellen? S a másik: igazság-e, ha a magántulajdonomat korlátlanul élvezem s a társadalommal szemben jogtalanul járok el, vajjon az

államnak joga van-e egészben, vagy részben ezt elvenni és közcélokra hasznosítani? Ez is óriási probléma, aminek ismétlem, csak a legfőbb konturjait kívántam bemutatni.

*

Egy másik ilyen nagy probléma a nemzetközi katolicizmusban a *kapitalizmus* kérdése. Bizonyos tekintetben azt szokták szemére vetni a katolikus Egyháznak, hogy azonosítja magát a kapitalizmussal. Ez a vád azonban annyira primitív, komolytalan, hogy foglalkoznunk sem szabad ilyen komoly testület előtt vele. A nagy katolikus írók, szociológusok ezt a liberális kapitalizmust elítélik és ha nem is tér vissza a középkori egyházi álláspontra, mely a kamatszedést tiltotta, immorálisnak tekintette és ha nem is bont azonnal lobogót egy társadalmi rendszer mellett sem, azt csak azért nem teszi, mert egyelőre nem lát olyan teljesen kidolgozott, kiforrott társadalmi szisztémát, mely sínpárra nagyobb baj nélkül átvezetheti a társadalom vonatát. Kénytelen egyelőre várni és tudósait, gondolkozóit, államférfiait arra buzdítani: Gondolkozó fők törjétek magatokat, kutassatok, állítsatok jobbat és egészségesebbet ennek a romlott kapitalizmusba fúló társadalmi, gazdasági rendnek helyébe.

A harmadik probléma, amelyet pár szóval kívánok jellemezni, a *demokrácia* kérdése. Ez nem a modern ujságírók és politikusok találmánya, ezt megtaláljuk Aquinoi Szent Tamásnál, sőt az ókori görög filozófusoknál is. Ebből látjuk, hogy a legrégebb idő óta gondolkoznak azon. Itt az óriási kérdés, hogy melyik a jobb rendszer; az-e, hogy mindent összevéve sokak részvétele és mindegyiknek egyenlő hozzászólása van a kormányzatba, avagy az erős kéz politikája? Mindkettőnek előnyei vannak, de óriási veszélyei és bajai, rossz következményei. Egyiknek előnye, a másiknak hátránya. Ezeknek összeméréséből kialakítandó forma, most is egy elsőrendűen nehéz és komoly társadalmi probléma, mely nyomja, az egész világot és a katolikus gondolkozók lelkét.

Egy másik nagyfontosságú társadalmi probléma a nemzetközi katolicizmus szempontjából a béke és a háború problémája. Nagyon fontos ez a probléma akkor, amikor ezt a szót „pacifizmus” ki sem merjük mondani, annyira kompromittálták ezt azok, akik ezzel a szóval összekötötték a hazafiatlanságot és radikalizmust. Ha komolyan nézünk ezzel a kérdéssel szembe, legyen szabad felvetni azt a kérdést, vajon csakugyan helyes minden háború, minden olyan háború, melyet csak külszín szerint indítanak nemzetvédelmi szempontból, valósággal pedig nemzetközi érdekcsoportok kedvéért viszik bele, sajtó-humbuggal, sajtópergőtűzzel, s Northcliffe-irodákat szolgálnak? Olyan háborúba visznek bele, mely végeredményben nem használ, sem a győzőnek, sem a legyőzöttnak, s visznek bele olyan nemzeteket, mint amilyen mi is vagyunk és voltunk, kiknek a háború megnyerésétől épúgy kellett reszketni, mint az elvesztésétől? Hogy itt a hazafiságnak trikolorja nem fődhet be minden csalási, önzési, kizsákmányolási szándékot, ezzel már kezdünk tisztában lenni. A másik oldalra sem állhatunk extrém pacifisták mellé, mert ez családnak, otthonnak, kultúrának megtagadása lehetne.

Felmerül az a kérdés is a béke és a háború gondolatával kapcsolatban, nem kell-e sokkal inkább, mint eddig, annak a nagyszerű *békeprogramnak realizálására* törekedni, melyet XV. Benedek pápa oly gyönyörű precizitással megfogalmazott. Hol lennének mi ma, szegény magyarok, ha akkor XV. Benedek pápára hallgatunk? Voltak nekünk is nagy elméink, nagy keresztény pacifistáink. 80 esztendeje annak, hogy a római kollégiumnak egy tanára, P. Taparelli a népek szövetségének eszméjét megalkotta. Azt mondják a szakemberek, hogy sokkal jobbat és szebbet gondolt ki, mint a mai Népek Szövetsége tett. Ezeket a mi nagy eszméinket jobban kellene kihasználni, jobban belevinni a katolikus tudatba. Nem kellene-e azon gondolkozni, hogy propagandát csináljunk XV. Benedek pápa programjának, még a mi megcsonkítottságunk idején

is, ennek az igazságos alapon álló békének: *Justitia et Pax*nak?

Egy olyan alapon álló békének, mely egyáltalán nem a fegyverek sikerétől teszi függővé az igazság érvényesülését, a nemzetek sorsát, hanem csakis a jognak és igazságnak a morális és logikai eszközökkel való érvényesítésétől. Nem tudom mi a jobb és okosabb, esetleg fegyverrel visszafoglalni a Csallóközt és félni, hogy elveszítjük a Dunántúlt is, avagy olyan módon lépni a világ lelkiismerete elé, mely immunissá tenné önző befolyásoktól, amelyet le kellene rögzíteni és meg kellene szervezni olyan alapon, amit képvisel a nemrégén megjelent francia munka: *La Hongrie de demain* (Aldo Dami-tól). Ha egy komoly nemzetgazdászokból, jogászokból, szociológusokból, történészekből álló nemzetközi társaság, elolvassa ezt a művet, lehetetlen, hogy kardcsapás nélkül vissza ne adják a Felvidék nagy részét, Keletet. Ime milyen nagy problémája az egész művelt emberiségnek a béke és a háború kérdése. Nekünk magyaroknak és legfőképpen nekünk katolikusoknak ez a *Justitia et Pax*, ez a XV. Benedek program annál aktuálisabb és ennek tanulmányozása annál szükségesebbnek látszik, mert amint a szakemberek mondják, a jövő háborúja egészen elképzelhetetlen dolog, olyan tömeggyilkolás lesz, mérgező gázokkal, mely ellen nincs menekülés, ha ez igaz, akkor már a legprimitívebb önfenntartási ösztön és érdek is sürgeti, hogy ezentúl mégsem elsősorban az erőszakkal, hanem az igazságnak morális érvével, rákényszerítésével, a világ lelkiismeretére próbáljunk hatni általános és igazságos békét.

Ezzel egy kissé laza kapcsolatban áll az a probléma, melyet ezzel a kissé csunya szóval lehetne megjelölni, ez a *páneurópaizmus* gondolata. Úgy, ahogy Coudenhove-Kallergi gróf elgondolta, nagyon kevés komoly ember lelkesedik érte, formában mégis társadalmi és katolikus kérdés, hogy a nemzeteknek legyen valami foederációja. A páneurópaizmus megvolt a Monarchia területén — írja Eberle —, azt összetörték. Most

akarnak egy másik Páneurópát, ennek a tárgyalása nem tartozik ide, mert nem vagyok benne szakember, azonban komoly kötelesség és érdek, hogy a katolikus társadalom minden nemzet kebelében foglalkozzék velük. Ezzel lezárom ezt a probléma-csoportot, melynek tetejére ezt a címet állíthatom: Problémák a nemzetközi katolicizmusban.

*

A második résznek ezt a címet adhatom: Társadalmi problémák, melyek *a nemzetközi katolicizmust nemzetközileg érdeklik*. Az erkölcsvédelemnek és nővédelemnek igen nagy kiterjedési probléma-csoportja, nagyon sok esetben nemzetközi munkája van, csak az ide-oda utazó nőkre gondoljunk. A második ilyen probléma-csoport a tudományos és irodalmi élet, melyet kongresszusokkal, folyóiratokkal, ösztöndíjakkal, csereviszonyokkal lehet ápolni. Ami azonban reánk katolikusokra különleges feladatokat ró, ami nagyon szomorú, a sajtókapcsolat hiánya. Az erős és minden katolikus által szeretettel olvasott sajtó nem elég megbecsülése folytán igen sok esetben hatalmas szellemi munkát végeznek valamelyik országnak katolikusai, anélkül, hogy a másik országban arról csak hallanának is.

Tegnap kaptam a Universnek egy számát, mely két oldalt szentel és leírja egy nagyszerű konverziónak a történetét. Anglia legnagyobb élő női regényírója most katolizált. A múlt számban pedig egy leg híresebb anglikán hitszónok katolizálásáról volt szó. Miért, hogy ezek a dolgok csak egy országban jutottak a köztudatba? Nem a nemzettagadásnak értelmében, hanem a nemzetközi érintkezésnek, tudósításnak, hírszolgálatnak értelmében igenis megtudjuk, mi is van odakint és ami szépet és jót teszünk, tudja meg a nagyvilág is. Rómában tartózkodásom idején építették meg Budapesten a sziklatemplomot, ennek híradását alkalmam volt bejuttatni néhány külföldi megdélafrikai és indiai lapokba is, és alkalmam volt meg tapasztalni az erre támadt visszhangot. Mennyire im-

ponáló volt a nagyvilágban, hogy egy modern nagy világvárosban a város kellő közepén a lourdi Szűznek egy barlangkápolnát épít azon a hegyen, melyet egy vértanu vére megszentelt. Ezek mennyire emelik a katolikus öntudatot és az egyes nemzetek iránti kölcsönös megbecsülést.

Az emberek mennyire megszeretik azokat a nemzeteket, kikkel érintkeznek, mint azokat, kikkel nem találkoznak. Bennünket magyarokat kik szeretnek? Azok, kik itt megfordulnak. A nemzetközi érintkezés a szeretetet és a kölcsönös megbecsülést növeli. Milyen buzdító a módszereknek ismertetése, hogy Hollandia úgy csinálja, Észak-Amerika amúgy, akkor bennük is feltámad a gondolat, ime a tanító és buzdító hatása a nemzetközi érintkezésnek. Ugyanez vonatkozik elsősorban a tudományos életre, társadalmi, szellemi életre és irodalomra is.

Még egy társadalmi problémacsoport van, melyet csak nemzetközi eszközökkel lehet megoldani: ez a keresztény *szociális kérdés*, főleg a munkásmozgalom. Az utrechti Központ nagy aktivitást fejt ki, egészen bizonyos, hogy nagyra van hivatva. Tudjuk, hogy Európa kicsiny országainak belpolitikájára és társadalmára nagy hatással van az, hogy Angliának munkáskormányja van az idén. Azóta bizonyos emberek nálunk is igen magasan hordják a homlokukat, úgy fogják fel a Labour Party felülkerekedését, mint a nemzetközi marxizmus vagy kommunizmus diadalmas előrenyomulását. Pedig ez nagy tévedés, mivel az angolországi munkáspártban egészen kimagasló, hitbuzgó katolikus vezérférfiak ülnek.

Multkor köztünk járt egy Ausztráliából jött pap, aki ott pártvezér a munkáspártban. A 40 évi szakadatlan munkássága után első alkalommal töltött szabadsága alatt Európába, Magyarországra is elvetődött, s hozzám is. Mikor megkérdeztem mit csinál mint pap ebben a pártban, nem árt-e vallási életének, azt felelte, hogy azok nem szocialisták, nem vörösek, nem

kommunisták, sok pap van közöttük és sok meggyőződéses katolikus a vezérek között.

A nagyobb nemzetközi munka és érintkezés programjába bele kell vonnunk, hogy nemcsak korrigáljuk ezeket a nagy nemzetközileg lancirozott tévedéseket, korrigáljuk a jogtalanul levont konzekvenciákat. És megmagyaráznánk, hogy az ő nevükben börtöntöltelékeket hozatnak haza és részesítenek kegyelemben.

Mikor ennek a kérdésnek harmadik értelmezését adom, t. i. azt az értelmezését, hogy nem lehetne-e a nemzet és haza szent fogalmának a nemzetkultúra és történelem a nemzet nagy igényeinek megtartása mellett valamikép melegebb és közelebbi kapcsolatot teremteni a nagy katolikus világcsaládban, hiszen a legutóbbi statisztika szerint 400 millió a katolikusok száma. Hiszen csak azok, kik ebben a teremben vannak, micsoda nagy erkölcsi és kulturális erőt jelentenek, hát még akkor a 400 milliónyi nagy katolikus világcsalád. Itt is munkafeladat, megoldás vár azokra, így elsősorban Önökre, kik arra vannak hivatva, hogy ahol mi férfiak fejfel dolgozunk, Önök szívvel dolgozzanak. Ahol mi programokat kidolgozunk, ott Önök a keresztény szeretet olajcseppjeit vigyék, csepegtessék a társadalom nyikorgó csavarjába.

A világháború után Drezdában volt egy Katolischer Akademikertag, ahol csak egyetemi végzettségű tagok vannak jelen. Nekem sikerült elcsalnom egyik francia rendtársamat, az Étudesnek egyik szerkesztőjét, mikor ott megtudták, hogy egy francia szerzetes megjelent a német társaságban, a Begrüßungs Abendnél felkérték, hogy tartson ő is néhány szónyi üdvözlő beszédet. Kollégám vállalkozott, elmondotta, hogy a világháború alatt ő is katona volt. Péter és katona volt a világháború folyamán, egyszer Verdun táján ropantul megatotta egyik nagy ütközet után talált tömegsírnak a felirata, hol németek és franciák vegyesen voltak eltemetve, fölöttük egy kereszt és a feszület lábánál mindössze ez a felírás: hogy akik az

életben ellenségként állottak egymással szemben, a halálban testvéreként szeretettel feküsznek egymás mellett. S feltette a kérdést: Und warum erst im Tode? Miért csak a halálban?

Szociális Missziótársulat testvérei, Kültagok, katolikus érzésű hölgyei Magyarországnak! Legyen ez részünkre is egy szent feladat felismerése, hogy mindnyáján, mi 400 milliónyi katolikusok ne csak a halálban legyünk testvérek, hanem az életben is legyünk egyek.

A láthatatlan egység birodalma.

Mindszentek nemcsak a „minden szentek” ünnepe, hanem egyben nagy és megkapó gondolat hordozója: a szentek egyességéé. Azé az elvé, amelynek értelmét kevesen ismerik: hogy a természetfölöttiség terén sem maradhat atom az egyes ember, nem elszigetelten s mintegy senki másról tudomást sem véve válik annak a magasabb életrendnek birtokosává, melyet Krisztus hozott nekünk, hanem egy közösség tagja, amely eget és földet, angyalt és embert, tiszta szellemet és szellemtestet, titokzatos elevenséggel, láthatatlanul összefűz.

Ha van Krisztusnak társadalomtana, ez az. A természetfölöttiség is társadalom. A kegyelem rendje is közösség alakjában épül és rétegeződik. Nem remeteként, egyedül és magánosan járom az üdvösség útjait, hanem testvéri kézfogásban a sokakkal, a milliókkal, akiket látok s akiket nem látok, akik ugyanazt a célt keresik s ugyanazt a hitet vallják. Azokkal is, akik még a próbatételek bolygóján vándorolnak velem együtt, azokkal is, akik már szerencsésen célt értek, sőt azokkal is, akik átmenetileg vezekelnek és tisztulnak még, mielőtt a boldog végcélt elérik.

Az evangélium egyik legmélységesebb és legemberibb, de úgy is mondhatnók: legistenibb gondolata ez. Ahogy az „Isten a szeretet”, úgy az ő országa is a szeretet országa. Nem lehet belejutnom, ha nem gyakorlom az isten- és emberszeretetet mint legfőbb

parancsot. Ha még a kenyérrel s a pohár vízzel való kisegítés is beletartozik a felebaráti szeretet kódexébe, mennyivel inkább követelmény, hogy az „egyetlen szükséges” dologban, a legfőbb és legfontosabb törekvésben, az üdvözülés útján is egyik ember a másikat segítse. „Hordozzátok egymásnak terhét s így teljesíteni fogjátok Krisztus törvényét!” (Szent Pál, Gal. 6, 2.)

Ezen az elven, a *szentek egyességének*, vagyis a Krisztus-hívők testvériségének gondolatán alapul magának az Egyháznak fogalma is. Azért kellett Egyház, hogy látható, fogható, külső és reális képvisellete legyen ennek az összefüggő szeretetnek, ennek a világtestvériesülésnek Krisztusban. Krisztus csak egy, tehát az ő birodalma is csak egy lehet. Krisztus teste csak egy, tehát az Egyház is csak egy lehet. A hit s a szeretet csak egy lehet, tehát az Egyház is csak egy. Ha az Egyház a szeretet közössége, már a fogalmakban is ellentmondást jelent, ha valaki több, ellentétes Egyházzal beszél. A több-egyház megoszt, felbontja az egységet, tehát a szeretetet, az összetartást, a Krisztus-közösség boldog egyetemességét.

Ezen a ponton akad el minden mentegelési kísérlet, amely a *herezist*, a széthúzást, a vallásszakadást és egyházbontást igazolni és ünnepelni szeretné. Lélektanilag nagyon megértjük, hogy akik a már *eltöredezett* és elszakadt egyházrészekbe születtek bele s akiknek gyermekkoruk óta azt magyarázták, hogy milyen szörnyűséges dolog az eredeti Egyházba, az Egy-egyházba tartozni, hogy azoknál érzelmi ellentétek *gátolják* a tisztánlátást. S azok aztán a retorika minden eszközét igénybe veszik, hogy a maguk széthúzó álláspontját maguk és mások előtt igazolják.

De azért ezt logikusnak nevezni nem lehet, Jézus csak egy, a kereszténység mint szilárd, határozott s biztos tanrendszer csak egy, a krisztusi testvériség is csak egy s minden elszakadozás az Egyház alapgondolatának, a *szentek egyességének* s a szeretet elvének elvi s gyakorlati tagadása. „Nem lehet annak atyja az Isten, akinek nem anyja az Egyház”, ahogy

már a 258-ban elhalt karthágói mártír-püspök, Ciprián írja.

Lehet-e valamivel igazolni a tévedést? Nem lehet. Legkevesbbé a reformáció szép szavaival. Mert reformálni csak emberi műveket lehet, isteni alkotásokat nem. Reformálni lehet embereket, emberi intézményeket, ki lehet *gyomlálni* az emberi hibákat s botlásokat. De Krisztus művét átalakítani, tanításait tetszés szerint átgyúrni, Egyházának alkotmányát felfüggeszteni, forradalmat *izenni* az általa létesített felsőbbbségi rendszernek jogosan nem lehet. Mert ez már letérés az igaz útról. Van törvényes, legitim útja is a reformok keresésének, nemcsak a forradalom s az egység végzetes megdöntése.

Még kevésbbé lehet a reformok szükségessége címén magát a *tanrendszert* megváltoztatni. Új dogmákat állítani fel s a régieket elvetni. Tizenöt évszázad egész kereszténységét ostobaságnak, tévedésnek, romlottságnak és bálványimádásnak jelenteni ki. A nagy egyházatyák, a vértanúk, a hitterjesztők, a szentek Egyházát „*babiloni paráznának*” s antikrisztusnak nevezni el. Főleg ha az, amit az állítólagos romlás helyébe hozunk, nem is túlságosan alkalmas a hit s az erkölcsök megszilárdítására.

Ki az a történetet nem ismerő ember, aki a XVI. század ellentétshitőiben a keresztény hit és az erkölcs megszilárdítóit merné ünnepelni? Ők e téren valószínűleg jót akartak, de az eredmény éppen nem igazolta eljárásuk célszerűségét. Még legtöbbet azzal értek el, indirekt úton, hogy az ősi Egyházat erőteljes belső reformokra szorították, aminőknek a trienti zsinat határozatai s a szerzetesség újjáéledése mutatkoztak. Egyébként inkább hitközöny és hitetlenség fakadt a nyomukban, az erkölcsökben pedig minden, csak nem talpraállás. Erről az oldalról tehát a szakadást és szét húzást igazolni legkevesebb joggal lehet.

Az apostolok leveleiben a szentek egyessége első-sorban mint a gondolatok közössége szerepel. „Ugyanazt gondoljátok, atyámfiai, ugyanazt éreztétek mindnyájan!”, „Ne legyenek köztetek szakadások!”, így szövegezi meg Szent Pál ezt a keresztény gondolat-közösséget. Egy pillantás a mai gondolati zűrzavarra, mégpedig egészen alapvető kérdésekben is, mindenkit meggyőzhet arról, hogy ezen az eszmei elgondoláson mély és fájdalmas *csorbák estek*. Most ne szóljunk a gondolatok ama zűrzavaráról, amelyet az egymással szembenálló hitvallások képviselnek. „Oly kevés az, amiben mindnyájan megegyezünk, panaszkolta már a mult században a protestáns Harms, hogy azt a hüvelykujjam körmére is ráírhatnám”. Hanem gondoljunk csak arra a felfogásbeli összevisszaságra, amely éppen az Egyház tekintélyi és egységi elvének megszakadása folytán még az egy hiten levőknek, sőt az egyházi érzésükben ellanyhult katolikusok nagy számának vallási elgondolásait is oly szomorúan jellemzi. A *herezis* átcsapott a saját gátjain s behatolt a *katolikus* táborba is. Ma itt is igen sokaknál divat, hogy elválasztó vonalat húznak Krisztus és az Egyház közé. Krisztus titokzatos testének képlete, amelyben Krisztus és az Egyház egy test, egyetlen élő alakulat, annyira elhomályosult nagyon sok katolikus lelkében, hogy szinte csodálkoznak s türhetetlennek tartják, ha valaki ezt az egységet hangoztatja előttük. A közgondolkodás, még katolikus emberekben is, nyilván külső hatás alatt, annyira nem katolikus már, hogy széles katolikus rétegek érzik az Egyházat valami idegen, kellemetlen, felesleges dolognak, valaminek, ami illetéktelenül tolja magát közéjük és Krisztus közé. Hogy Krisztus az Egyházzal s az Egyházban van és nincs rajta kívül s Egyház sincs Krisztus nélkül: teljesen kiveszett tudatukból. Hogy az Egyháznak törvényhozó és ítélkező joga van, hogy az Egyháznak nem engedelmeskedni annyi, mint Krisztusnak nem engedelmeskedni, hogy az Egyházzal együtt nem élni annyi, mint Krisztustól eltávolodni: sehogy sem fér a fejükbe.

A *herezisnek* ez az alapgondolata: az *egyházellenesség*, ezer és ezer *hajszálcsövön* keresztül beszüremkedett a gondolkozásba is. Oly fokban, hogy az utóbbi századok legfőbb egyházüldözői már nem is a protestánsok vagy zsidók közül kerültek ki, hanem a névleges katolikusok köréből. A francia forradalom egyházellenességét jórészt névleges katolikusok vezették, az egyházi vagyon sorozatos elrablását az egyes országokban, a vallásoktatás megszüntetését, a szerzetesek üldözését a XIX. század folyamán névleges katolikusok kezdeményezték. Mexikóban névleges (vagy azóta renegáttá lett) katolikusok kezdeményezték a vallásüldözést; Spanyolországban szintén. A házasságok felbontásában s új házasságok kötésében, a párbajozásban, az Egyház jogainak megnyirbálásában, az erkölcsök lezüllesztésében a katolikusok versenyeznek a nemkatolikusokkal. A szenteknek egyessége, a keresztények belső elvi közössége ezeknél a névleg katolikusoknál végzetesen megbomlott. Lehet, hogy a *herezis* mindezt diadalként könyveli el, bizonyos fokig joga is van hozzá, de a krisztusi gondolat egészen bizonyosan nem tekinti ezt diadálnak.

Mindenszentek napján ezért sír fel a Krisztust kereső lélekben a fájdalom s a nosztalgia az elveszett egység, a szentek egyességének helyreállítása után. Arra kevés a remény, hogy a pártokra szakadás és széttöredezés megszűnjön; ehhez nem elég élénken dobog a szívekben a krisztusi egységima lelkülete. De erről a feladatról mégsem szabad lemondanunk, hogy legalább hát azok között, akik az egység Egyházához tartozóknak vallják magukat, elevenedjék fel a szentek egyességének fölséges gondolata s ami azzal lényegileg egy: a Krisztus-Egyház egyenletének komoly átértéke. „Sok ugyan a tag, de egy a test”. (I. Kor. 12, 20.)

A katolicizmus üldözése.

Miért üldözik épp a katolikus vallást?

A Konstantin-jubileumok alkalmával annyiszor és nem csekély nyomatékkal hangzott el a kijelentés, hogy Egyházunkat századokról századokra üldözik. Igaz, hogy a történelem tanúsága szerint mindig diadalmasan kerül ki a küzdelemből, de mégis mi az oka annak, hogy az Egyház folyton az üldözés céltáblája, mégpedig épp a katolikus Egyház?

Sok ember fejébe üthetett már szöveget az a különös tény, amely e kérdést tollba mondta, hogy akik általában a „vallás” ellenségeinek hirdetik magukat, valami csodálatos következetességgel mindig csak a katolicizmust támadják. Valóban igaz, hogy ez az „a jel, melynek ellenmondanak”. Tessék csak megfigyelést tenni. Hol gúnyolják ki Konfucius tanait, az imágépet pörgető lámát, az önkinzó fakirt, a megkergült dervist. Hiszen csak természetes, ha a neopaganizmus hirdetői előtt ezek több kegyelemre találnak, mint a kereszténység.

De vizsgáljuk csak, vajjon a gyakori vallásellenes támadások közt keresve is találunk-e olyat, amelyik a zsidók vallási szokásait, a luteránusok istentiszteletét, a kálvinisták hittételeit állítaná pellengérre? Meglepetve fogjuk észrevenni, hogy a tűzvonalban mindenütt csak a katolikus vallás áll, annak tételei, szertartásai, szentségei, papjai, intézményei. Csak a katolikus szervezkedési mozgalmakat nevezik „felekezeti izgatásnak”, csak az Oltáriszentség tiszteletét „cécó”-nak, s csak a katolikus papságot tartják törőrongynak, amelybe minden malteroslegény joggal

törölheti vakolókanalát. Csak a mi keresztünk a botránykő.

Valahányszor az ellentábor egy hírlapírójának az eszébe jut a szerkesztői asztal mellől „Patagóniából jelenti tudósítónk” kezdetű papi botrányt megszerkeszteni; valahányszor csak a „Malabári szigetekre kiküldött saját tudósítónk” hajmeresztő kolostormeséket talál fel; valahányszor csak sárgacsőrű héberfiókák a négy különböző intézetben végzett három középiskolai osztályról szóló bizonyítvány boldogító tulajdonában a tömegeket butító vallás könyörtelen elsöprése érdekében mennydörögnek, — hogy-hogy nem, de annyi tény, hogy az a botrányba kevert pap legtöbbször katolikus, az a rettenetes kolostor rendesen apácazárda, és az az eltörlendő népbutító vallás mi volna más, mint a katolicizmus! Ugyanazok, akik a perrendtartás tárgyalásakor nyomdafestéket nem kímélve, tüzes lelkesedéssel bizonyígtatták, hogy modern korunkban nem illik már a felebarátom vallása után tudakozódni, ugyanazok az elsők közt kiáltanak kígyót-békát egy-egy főiskolai vagy egyetemi katedra jelöltjére, mihelyt az illető nem zsidó, nem protestáns, nem „jó” katolikus, hanem — sans phrase — vallása törvényeit betartó, gyakorló katolikus.

Lehetsz ma bármily vallás híve, csak katolikus ne légy, s akkor mentve van hited a támadástól. Követheted Gotama Buddhát, vagy Mohamedet; istenednek vallhatod Jupitert, Isist, Venust, Varunát, vagy akár a „világmindenség nagy alkotómesterét”; imádkozhatsz Tammuzhoz, Mardukhoz, Melkarthoz, Mithrához, Goethéhez vagy Ady Endréhez; lehetsz a „józan érzékeség” vallásának híve; mind nem baj, csak katolikus ne légy. És ha mormon, quaker, irvingianus vagy non-conformista lennél is; és ha spiritiszta, neobuddhista, teozofista vagy agnosztikus világnézetet vallanál is; és ha chiromantikus párisi jósnőhöz jársz is jövendőt mondani, mindegy; csak azt ne mondd: „Christianus mihi nomen, catholicus cognomen”, — és a hajad szála sem fog meggörbülni.

Oly tények ezek, amelyek megfontolásra mindenkép alkalmasak és érdeemesek, és — bármely paradoxonnak lássék — némi büszkeséget is ébreszthetnek bennünk.

A „vallás” ellenségeinek egyedül a *katolicizmus ellen* folytatott koncentrált hadjárata ugyanis azzal a fényes elismeréssel szolgál a mi vallásunknak, hogy a katolikus vallás teljesen összeesik a vallás fogalmával.

Hogy pedig egyre csak ezt a vallást éri az istentelenek gyűlölete, az erkölccsel meghasonlottak rágalomzápóra, annak mély pszichológiai oka van. Elkeseredett gyűlöletet mindig sebző tudat szokott szítani, hogy ott túl, annak a másik félnek birtokában kell látnom azt az értéket, azt a kincset, amelynek hiányát magamban tapasztalom, amelytől tán épp önhibámból elestem. Hit- és erkölcsrendszerben ilyen gyűlöletet szító érték ugyan mi más lehet, mint az *igazság*. Ha az igazsággal szemben találja magát a lélek, csak két álláspontja lehet: az örömteljes meghódolás, vagy a konok, dacos gyűlölet. Azt a hiányzó értéket, az igazságtudattól megfosztott lélek kínjával érzi az emberiségnek Istentől elpártolt része és sejti szinte ösztönszerűen vagy látja nyíltan a katolicizmusban; s amíg meg nem adja magát az igazságnak, addig dacra ingerül a vallás ellen, mely isteni legitimációjával mint felülről adott törvény lép eléje; hitben alkut nem ismerő meghódolást kíván; életet átható, egész vonalon következetes erkölcsöt követel az igazságnak parancsoló hajthatatlanságával.

Mert az *igazságnak* letörölhetetlen anyajegye a következetes, a görbülni, tágulni és összezsugorodni nem bíró változatlan egyenesség, a nem szabadból szabadot csinálni nem engedő objektív kérlelhetetlenség, mellyel szemben tehetetlen dühvel felel a maga fölött Urat el nem ismerő szabadosság.

Hisz elvben tulajdonképpen csak két világnézet áll egymással szemben, amely felé gravitál a megosztott emberiség: egyik antropocentrikus, a másik theocentrikus. Vagy behódol az ember Istene Ura előtt tel-

jesen, következetesen, mindenben, — és ez a vallás, ez a katolicizmus; vagy emancipálni erőlködik magát az adott isteni törvény, kinyilatkoztatás, üdvíztézmény, a pozitív, fönt megszabott világrend alól, s többé-kevésbé vagy egészen magát helyezi a trónra és ez az aberráció az atyai háztól a távolság különféle dimenziói szerint más és más nevet visel, kezdve a modernizmustól kifelé egész a monizmusig. Ezen istentávolban járó embert mindig sérti az az intőjel, mely *visszamatat* az atyai házra.

Ugyanaz a gyűlölet volt osztályrésze a Jelnek, kinek ellentmondtak, az Útnak, Igazságnak és Életnek, mikor az emberiségnek mutatta az atyai házat. És itt látom az Egyház elleni gyűlöletnek a még mélyebb titokzatos okát. A Krisztus-hasonlatosság privilégiuma ez. Hogy rá lehessen ismerni a katolikus Egyház krisztusi eredetére, Krisztus a saját Egyházára rányomta a saját töviskoszorús szenvedő képét. Az Urat levették a keresztről, helyét elfoglalta jegyese; benne és általa folytatja Krisztus az áldozatos szenvedést, hogy az isteni üdv-ökonómia rendje szerint az Egyház is fájdalmával legyen a világ megváltója.

De szorongattatásaink közt töltsön el szent büszkeséggel az igazságbirtoklás tudata, hogy egyedül a katolicizmus őrizte meg Krisztus Urunk alakját az apostoli idők hamvas érintetlenségében s a támadásokat is azért kell elviselnünk, mert ebből az igaz Krisztusképből nem vagyunk hajlandók egy vonást sem kitörölni engedni. Első pünkösdi napján kezdődött a támadás a Crédónk ellen s tart mostanáig. Nincs-e okunk örülni, hogy ebből a Crédóból nem engedtünk egy jottányit sem! Nem akkor, mikor egy Arius, Nestorius, Eutychesz a görög elme élet fordították ellene; sem akkor, amikor a XVI. században hatalmi szóval akarták „megreformálni”; sem akkor, amikor az enciklopedisták metsző gúnyja hullott reá; és nem vagyunk hajlandók engedni belőle ma sem, pedig ugyancsak látjuk, hogy az ellenséges fegyverek épp azért nem kerülnek „bei Fuß”.

Áll a katolicizmus hite, mint szikla a Mester által a hullámok közepére helyezve. Sicut mons in medio maris. Minél szilárdabb lesz a mi hitünk, annál könnyebben beletörik foguk, kik annak gránitjába harapnak. Az igazság nem törik meg semmin; rajta megtörik minden.

A spanyol egyházrablás.

Spanyolországban tehát tovább dűl a radikálisok forradalma s most már egyenesen a szerzetesek kiűzését s a szerzetesrendek vagyonának elkobzását kíséri meg a „népköztársaság”, amelyhez a népnek természetesen épűgy nincs köze, mint ahogy nálunk sem volt köze a Károlyi-kormány zűllött diktatűrájához. A helyzet tragikumát növeli, hogy az egyházűldözés megint egy százszázalékosan katolikus lakosságű országban került uralomra, aminthogy az utóbbi kor legtöbb véres és vértelen valláselnymása katolikus országokban történt: Olasz-, Franciaországban, Portugáliában, Mexikóban, Litvániában. Nem mintha a katolikus országokban a vallásnak kevesebb becsűlete volna; ellenkezőleg: mert ezekben a vallásnak legtovább maradt meg a becsűlete, legtovább álltak fenn a hagyományai és intézményei. Ahol az oltárpusztítást már a XVI. században elvégezték, ott a vallásellenességnek a XIX. és XX. században már kevesebb dolga akadt.

Mégis meg kell állapítani, hogy ezekben a sorozatos katolikus űldözésekben a katolikusok is nagy fokban hibásak, mégpedig a mulasztásaik révén. Olyan mulasztások ezek, amelyek gondolkodóba ejtenek. Mert ezekben az országokban is volt sok katolikus erő, szeretet, lelkesedés, áldozatkészség, kulturális és szociális munka; csak a védőképesűgűk volt kevés. Az emberek a napi munkájukba temetkeztek s azzal nem törődtek, hogyan dolgozik, mit fűr-farag, milyen aknákat és az ellenség. Hamis biztonságérzetben ringatództak; a prófétákat és kasszandrákat kinevezték. Elmulasztottak a templom és gimnázium mellé nyom-

dákat és szerkesztőségeket állítani s az ellenség egy szép napon kiverte őket még a templomaikból és gimnáziumaikból is. Elmulasztották mindennap újra cáfolni a mindennap újra felhangzó vádakat és hazugságokat s ellentámadásba menve át, leleplezni a támadókat és hazudozókat. Márpedig ez a világ azoké, akik hangosabban beszélnek; nem pedig azoké, akiknek igazuk van.

Valóságos probléma ez: egyes osztályok katolikuságának ez a beleilleszkedni nem-tudása vagy nem-akarása a kor követelményeibe. Ez a rövidlátó sekrestyepolitika, amely a jelen érvényesülési eszközeit nem veszi észre és csökönýösen megmarad lezajlott századok életszükségleti cikkei mellett. Ez a túlzó szerezýség, amely csak dolgozni, alkotni, szolgálni akar s nem látja, hogy még ezt sem engedik meg nekünk a sötét hatalmak, hacsak kapisztráni marokkal torkon nem ragadjuk s eróvel meg nem fékezzük őket.

S hol van ilyenkor a katolikus világszolidaritás? Hol hangzik fel eróteljes, nemzetközileg egységes tiltakozó szó a jog és erkölcs megcsúfolása, az egyházrablás és képmutatás ellen? Hol mutatkozik meg az a katolikusság, amely, ha akarna, a világ legelső és legnagyobb hatalma lehetne minden téren, kulturális, politikai, sőt gazdasági téren is? Amely azonban jobban szereti beérni azzal, hogy a merőben hierarchiai egységen túl ne legyen más, mint fogalmi egység, erőtlen s elvont gyűjtőfogalom? De hol is lehetne ilyenkor a hatóképes, nemzetközi katolikus akció, amikor sokan még nemzeti keretek közt sem akarják komolyan?

A katolikus Egyházat igazán csak a krisztusi eró, isteni ígélet és kegyelem tartja össze. Az embereitől rég tönkremehetett volna . . .

Hétezer meggyilkolt pap.

Római jelentés szerint a spanyol egyházüldözésnek eddigi áldozatai között nem kevesebb, mint 7000 pap lett martaléka az anarchista és kommunista cső-

cselék vallásellenes dühének. Nincsenek beleszámítva a szerzetesnők s a kispapok, akik közül pl. a serverrai szeminárium növendékeiről olvassuk, hogy a kommunisták valamennyiüket csoportokba összekötötték, petróleummal leöntötték s elevenen elégették.

Az Egyháznak és a papságnak örök dicsősége ez a tömeges vértanúság, főleg ha meggondoljuk, hogy egyetlenegy esetről sem kapunk hírt, amelyben a papok valamelyike hithagyás útján igyekezett volna a vértanúság kínjaitól megszabadulni. Mégis újra, meg újra felágaskodik az emberben a kérdés: egészen higgadtan nézve, mi lehetett hát végeredményben az oka annak, hogy Spanyolországban ilyen magas fokra hágathatott a gonoszság ereje? Hogy ezekben a legalább névleg és eredetileg katolikus tömegekben ennyire felcsízódott a vallás és a papság gyűlölete?

Vannak, akik erre a kérdésre rövid feleletet adnak. Az egyik szerint a spanyol papság túlságosan a hatalommal s a feudális, gazdag arisztokráciával tartott s ezzel vontta magára a szegénység haragját. Mások ellenkezőleg, azt mondják, a spanyol papság túlnyomó része semmiféle feudalizmust nem ismert, hanem éppen oly koldus-szegény proletár volt, mint azok, akik aztán ellenük fordultak. A vallás- és a papüldözés oka ezek szerint egyszerűen a fékevesztett rombolás ösztöne volt, amelyet az agitáció módfelett fel tudott csigázni s fel tudott használni a baloldali mozgalmak érdekében. Hozzájárult mindehhez a mór keveredésű spanyol vér lobogó fanatizmusa, jóban-rosszban egyaránt a végleteket kedvelő temperamentuma, amelyet, ha jó irányban fognak be, akkor szenteket termel, ha nemzetvédelemre, felfedezésekre sarkalják, akkor a cidi és konkisztadóri hősiesség minden túlcsoordulására képes, ha pedig Moszkva ideológiájával töltik el, az elvetemültség és kegyetlenség minden ördögi leleményét ráönti azokra az eszmékre s intézményekre, amelyeket tegnapelőtt még imádott.

Szerintünk mindegyik mozzanatban lehet igazság, de a felvetett kérdésre egyik sem ad tökéletes és ki-

elégítő magyarázatot. A spanyol nép egy részének ez az irtózatossá váló balfelé kanyarodása, vallástól-Egyháztól elfordulása aligha magyarázható meg, ha mindenekelőtt szemügyre nem vesszük a spanyol katolicizmus és klérus végzetes távolkerülését s részben elzárkózását a modern élettől és a modern tömeggazdaság természetes módszereitől.

A spanyol papság, úgylátszik, nem vette észre, hogy lelkipásztori tevékenysége nem éri el többé a tömegeket s mindinkább beletemetkezve s beleüzemese-sedve a maga sablonos lelkipásztori módszereibe, engedte, hogy óriási űr és szakadék támadjon ömaga és a nép között. Nincs semmi végzetesebb, mintha a pásztor és a nyáj közt szakadás támad s beáll a teljes elidegenedés, az egymás meg nem értése s nem ismerése többé. Nincs kárhózatosabb, mint amikor az Egyház légüres térben mozog, amikor képviselői mindinkább belegubózkodnak a maguk világába, talán intenzív aszketikus és teológiai életet folytatnak, de elveszítik a kontaktust a néplelekkel s a nyilvánosságot mozgató törekvésekkel.

Az így támadt szakadékok okozzák aztán, hogy széles néprétegek lassanként az alapvető ismereteket is elvesztik, amelyek őket a vallás megbecsülésére felkészíthetnék. Hihetetlen, milyen naiv téveszmék kel-nek aztán szárnyra a tömegek közt a legelemibb világ-nézeti kérdésekben, amelyekre ezek a tömegek soha feleletet nem kapnak, mert a sablonos és elüzemese-sedett lelkipásztorkodás nem küld utánuk embereket, akik felvilágosíták őket.

Két munkásféle ember ült a napokban a villamoson; nem vették észre, hogy hallom beszélgetésüket. Az egyik hitetlen volt, a másik hívő. A hitetlen ilyeneket mondott:

— Én nem hiszek semmit, mert a világ egy nagy gözgolyóból alakult ki, a papok meg azt mondják, hogy a világot az Isten teremtette. Aztán azt prédikálják, hogy az Isten mindig volt és mégis azt mondják, hogy Betlehemben született.

Köteteket prédikált nekem ez a kis diskurzus. Míg mi Arisztoteleszen és Szent Tamáson vitatkozunk, a tömeg ilyen elképesztő tudatlanság és naivság alapján fordul szembe atyái hitével. S ha ügyes agitátorok kezébe kerül, akikben pedig nincs hiány, holnapután ő is bombavető lesz és halomra gyilkolja Krisztus követőit.

Mindebből pedig az eucharisztikus évvel kapcsolatban az a tanulság, hogy hiba lenne megint csak a lelkileg gazdagok számára rendezni a kongresszust, újabb és újabb aszketikus finomságokkal, spirituális nyaláncságokkal töltögetni az amúgy is jókat s közben elfeledkezni arról, hogy az Eucharisztia mozgalmának általánosnak kell lennie s fel kell ölelnie elsősorban azokat is, akik lelkükben inségesek és koldusok, akik tudatlanok és félrevezetettek, szellemi proletárok — akár munkászubbonyt viselnek, akár vasalt nadrágban vagy selyemruhában járnak.

A fogoly király.

Midőn 33 évi szenvedés és megaláztatás után a világ Udvözítője a római helytartó előtt állt s ez azt kérdezte tőle: „Valóban király vagy-e te?” ő bátran, szabadon így felelt: „Igen, te mondod, én király vagyok”. Ma van 34 éve a pápaság szenvedésének és megaláztatásának, amióta t. i. egy szabadkőműves kormány Krisztus helytartóját palotájának négy fala közé kényszerítette. De ha ezen a napon a magas foglyot, a római pápát s benne az utolsó 34 év pápáit megkérdezhetnők: „Valóban király vagy-e te?” kétségkívül a biztos öröm csillanna föl arcán s ő is bátran, szabadon felelné: „Igen, ti mondjátok, én király vagyok”. Sőt hozzátenné mesterével együtt azt is, hogy „az én országom *nem e világból való*”.

A Gondviselés ugyan a római pápának is szánt egy talpalatnyi földet, de hogy — most 34 éve — emberi rosszakarát ezt is elragadta tőle, elleneink biztosra vették, hogy a pápaságot sírba dőlni látják. Nevetsé-

ges! A történelem levezet a Kolosszeum homokjára, a kínzások helyére s mutat ott pápákat, kiket vadállatok téptek szét, vagy akiket kőpadra feszítettek; levezet mély börtönökbe, sötét bástyaüregekre s pápákra mutat, kik e helyeken kegyetlen rabságban sínylődtek. Elvezet Avignonba, Valenciába, Gaétába s pápákat mutat számkivetésben, fogságban, bujdosásban. Rámutat az évekre, melyekben a pápai trón uralkodni vágyó főúri családok játéklabdája volt s méltatlan módon függött római, bizánci, német és francia hatalmaktól. Alig merült fel fényesebb csillagzat a politikai láthatáron, azonnal akadtak, kik a pápaság számára koporsót akartak faragni. S mind e zűrzavar közben rendületlenül megmaradt állomásán a pápaság s a harc után még szebbnek, nagyobbak, erősebbnek mutatkozott, mint azelőtt. Nem ártana, ha a pápaság mai buzgó sírásói is megszívlelnék a szavakat, melyeket II. Frigyes Voltairehez intézett: „A pápa mégis csak megkapja ismét az országát. Hogyan, azon törjétek a fejeteket, ti bölcs urak; okoskodjatok, ahogy tetszik; egy szép napon a pápa mindent halomba dönt, amit ti húsz esztenedeig építtetetek”. Hogy mikor üt legközelebb Szentséges Atyánk számára a megváltás órája, egyelőre természetesen a Gondviselésre kell bízunk. „Várjuk be a történendőket”, mondta IX. Pius a francia követnek, „Isten keze máig sem rövidült meg.”

Ilyképpen a pápaság meg van fosztva ama szabadságtól s függetlenségtől, melyre oly égető szüksége volna; azonban a fogoly pápák, jelesen a megdicsőült XIII. Leó királyi birodalma s működése éppen nem szorult szűkebb térre fogságában sem. Ellenkezőleg: a pápák fogsága különös bájt, regényes, szimpatikus fénykört vont koronájuk köré. Mily különös, mily impozáns királyság ez a IX. Pius, XIII. Leó és X. Pius királyságal! Óriási birodalmának valamennyi útján és ösvényén hatalmas fény- és tűzfolyamok áradnak ki tőlük a világ legvégső széléig s térnek vissza mint egy magasabb, minden természetet meghaladó légkör hatalmas és meleg hullámrezgései. Királyi működésük

mindenre kiterjed: kicsinyre-nagyra, közelre-távolra, az emberiség ideigvaló s örök érdekeire. Lássunk csak egy-két példát különösen XIII. Leó működéséből.

Igen korán esett a pápák, főleg XIII. Leó éles szeme annyi baj forrására: a szociális állapotok rendezetlen voltára. Azonnal síkra is szálltak s a világ elé tárták azon alapelveket, melyektől egyedül várhatjuk a szociális kérdés megoldását. A pápa mindig úgy is beszélt, mint aki hatalommal bír — *tamquam potestatem habens*. S mi volt az eredmény? Csakhamar kitűnő munkásvédő-törvények jutottak érvényre, nagyszerű szociális intézmények léptek és lépnek máig is életbe; majd jól szervezett katolikus munkásegyletek szállnak ki a csatasíkra, hogy zárt falankszban állják útját a hitetlenségi erkölcstelenkedés és rombolás csapatainak s törjék le Lassalle és Marx szociáldemokrata zászlóaljainak a szuronyhegyeit; élükön a hit zászlaja s a selyem zászlószalagon aranybetűkkel írva: „*Humanum genus*”. XIII. Leó pápa enciklikája...; majd a munkátestületek képviselőit látják a Vatikánban megjelenenni, melynek termei azelőtt talán sohasem láttak ilyen követségeket. Az egész katolikus világ munkásai pedig magában Rómában emelnek nagyszerű emléket XIII. Leónak, „a munkások pápájának”.

De az értelmiségre is bámulatos vonzóerővel bír a fogoly pápa. A pápai Róma mindenkor, de főleg a legutóbbi időkben, a fogság idejében is, a művészetek s a tudomány Athénje, az igazi szellem és szívképzés éltető napja volt, mely maga felé fordítja a világ valamennyi kiváló szellemi nagyságát. Egy pontra különösen érdemes manapság figyelmünket irányítanunk: Róma az *igazságnak egyetlen szilárd, változatlan hirdetője* éppen ebben a mai korban, midőn köröskörül mindenütt csupa átmenet, csupa változás, sötétségből félhomályba s félhomályból sötétségbe. Akár a gombafajzat, úgy terem elő mind az öt földrész talaján a sokféle nemzetiségű s állású bölcselő, útmutató, próféta: valamennyi ír, kiabál, oktat, épít és rombol, méreget, tervez, számol, rajzol és épít újra és dönt romba újra;

egy tévedés tíz másnak ad lendületet, egy tudós építmény a másik után zuhan le s estében ezer és ezer halhatatlan lelket temet el. Akiknek még szabad a látásuk, óriási hullamezőkön, tág romhalmazokon néznek végig, e rommezőn túl pedig büszkeszép, hatalmas szilárd dómot látnak s a dóm fölött egy világító tornyot, melynek világa elhat az öt földrészre s leálcázva szórja fellegoszlató sugarait az általános kételkedés, a hitetlenség, a fölvilágosultság kopasz, pokolilag vigyorgó fejére. S az eredmény? Az előbb megtévesztett, bolygó, tapogató lelkek nagy csapata bánkódva és mégis örvendve gázol át a romok tengerén és siet az igazság sziklaoszlopához, a „columna veritatis” biztos talajára s ott felajánlja lángelméjét s tehetségét a fogoly pápának az Egyház díszére, szolgálatára. — Van aki mindig új és új hullámokat korbácsol föl s zúdítt a sziklaszirt ellen, van aki vak dühvel rohan neki az oszlopnak, hogy ledöntse; míg végre szétzúzott koponyával kénytelen ujját a saját vérébe mártva aláírni a szavakat, melyeket isteni kéz vésett a sziklaszirt oldalába: „És a pokol kapui nem vesznek erőt rajta”.

Különös színpompával s üde életerővel virul fel azonban a pápa gondozása — mint a tropikus nap merőlegesen eső sugarai — alatt a papi és szerzetesi élet. Mondjuk-e el, milyen volt ezek állapota ötven vagy száz év előtt? Bizony másképp alig tehetnők, mint ahogy Cicero írta le az ázsiai légiók állapotát; könnyező szemmel e néhány szóval érte be: „Sinite hoc loco, Quirites, sicut poetae solent, praeterire me nostram calamitatem”. Mint valami zord északi szél zúgott le a jozefinizmus és az ezzel rokon áramlatok szele a gyöngéd paradicsomvirág felé s megdermesztette, megölte leveleit, virágát, csiráját. És ma? Máig a fogoly pápa ápoló keze új életet, nem remélt tavaszt derített a lankadó virágra. A régi rendek újjászületnek, hajtanak, terjednek; új szerzettársulatok állanak melléjük s alkalmazkodnak az időhöz s az emberiség újabb szükségéhez. Most X. Pius csaknem minden országban olyan papságot lát, mely kultúrharcra is képes

s valamennyi pap és szerzetes hálás szemmel tekint az életosztó központi napra, a pápai tiarára.

Csak egy néposztály vonakodik, ügylátszik, a pápák királyi gondoskodásából hasznot meríteni; ezek a hatalmasságok, az ú. n. nagy- és kishatalmak. Azonban, ha még úgy tiltakoznak is: a pápa befolyásáról csak akkor mondhatnak majd le teljesen, ha kénytelenek lesznek valaha trónjukat s koronájukat odahagyni.

Mires, francia tökepénzes, a „Sajtó” című lapjában mindig igen dicsérőleg említette a pápaságot. Mikor efelől megkérdezték, így szólt: „Ezt azért teszem, mert zsidó vagyok. Ha nem léteznék pápa, aki elismert tekintéllyel tiltja meg az embereknek, hogy idegen jószágot el ne tulajdonítsanak, akkor minket zsidókat már régen agyonverték s kiraboltak volna”. Ez a felelet, azt hisszük, többé-kevésbé bármely fejedelemnek is a szájába illenék. A kormányzó körök persze csak ágyúik számára s lőtávolságára meg szuronyaik s katonáik millióira építik hatalmukat és nagyságukat; pedig bizony honnan tudhatják, nem fordul-e előbb-utóbb éppen ő ellenük az a sok száz ágyú és szurony? Csakis az egy igaz Egyház tekintélye védi rendületlenül a világi hatalmak tekintélyét. A pápa az, ki trónjáról a világnak tudtul adja és pedig úgy adja tudtul, mint aki hatalommal bír, tamquam potestatem habens: „Minden hatalom az Istentől jó . . . Azért fejedelmek, tudjátok-e, hogy nektek is vannak kötelességeitek Istennel és népetekkel szemben? Ha hallgattok szavamra, támogatni foglak benneteket a vallás fegyverével, mely biztosabb és hatalmasabb, mint egész sereg ágyú- és szurony-erdő! És te nép, neked is vannak kötelességeid Isten s uralkodód iránt. Ha hallgatsz reám, részesíteni foglak a vallás vigasztalásában, mely édesebb és maradandóbb, mint minden eldorádói jószágfelosztás és szuverén népjogok”.

Merre Krisztus fogoly helytartójának hangja elhangzik és nem talál süket fülekre, mindenütt új fény derül a koronákra s kormánypálcákra egyaránt. Azért, midőn katolikus és nem katolikus uralkodók, köztük a

német császár, a cár, a szultán, sőt India fejedelmei is siettek részt venni XIII. Leó 25 éves pápai jubileumának ünnepén, bizony több okuk volt a hódolatra, mint talán gondolták.

Nincs e szerint néposztály a kereszténységben, melyre a fogoly pápának királyi őrszeme s áldásos működése tényleg ki ne terjedne.

De ez még mind nem elég. A nagy pápai királyság szeretete és tetteje rég áthidalta már az óceánokat is. Vessünk azért a tengeren túlra is futó pillantást.

A hittedjesztés történetében az utolsó pápák, az elfogott, elzárt egyházi fejedelmek kormányzása korszakalkotó lépés az Udvözítő azon óhajának beteljesítése felé: „Ut omnes unum sint — hogy valamennyien egyek legyenek”. Tizenkétezer hithirdetőt küld ki a pápa a nagy világra áldásával s buzdításával és bámulatosak az eredmények, melyeket a hithirhetők ezzel az ő küldetésével elérnek. Az utolsó század apostolai ötször csekélyebb eszközökkel ötakkorá eredményt értek el, mint a protestánsok bérelt hithirdetői. Csak maga XIII. Leó pápa 218 új egyházmegyét alapított a pogányok között; ugyanő emelte vissza a goai szakadás áldozatait az Egyház anyai ölébe s forrasztotta az Egyház szülői szívéhez a keleti únió első gyümölcsét, a visszatért kopt nemzetet. A pápaság a börtönben is valódi királyi nap, mely a bolygók egész rendszerének oszt fényt és éltető meleget. Nem érdemel-e bámulatot ez a királyság?

De miként az Udvözítő királysága, úgy ez a királyság sem való erről a világról. Nem káprázatos fényű kormánypaloták, nem kolosszális törvényszéki, fenyítő- vagy fegyházépületek, nem hatalmas kaszárnnyák hirdetik e királyi hatalom nagyságát; ellenkezőleg, a király maga megbénított fogolyként kénytelen lakásába zárkozni. Nem e világról való e királyság; de éppen ennek a ténynek: a pápaság túlvilági jellegének jelei azon nagyszerű emlékek, minőket csak a szeretet és lángelme egyesülése teremthetett a pápaság díszére. A pápakirály országa nem e világról való; és ez az,

ami miatt sohasem inog meg s nem változik, míg körülötte minden egyéb porba dől, hervatag, mulandó. A pápai tiara nem e földről való s azért csillog ott a tiarán a legfényesebb drágakő: a rendületlenség gyémántja.

Valamikor sok szó esett a rómaiak egyszerű világbirodalmáról... Ma erről a világbirodalomról senki sem tud... A római korona ott ragyogott a német uralkodók homlokán hosszú, fényes századokon át... Ennek a koronának a fénye is elsötétült. A korzikai világtípró diktátor csillaga mint valami fényes üstökös röpült át Európa egén... Ez a csillag is kialudt, kialudt örökre. Csak egy ország van, mely soha meg nem szűnik — a pápakirály országa; csak egy korona fénye nem halványul el soha — a pápai tiaráé; csak egy csillag, egy fényes nap nem alszik ki, nem sötétül el soha — a világító tűzláng Szent Péter trónján!

Radikális próbálkozások.

Régi taktikája a radikalizmusnak és a szabadkőművességnek, hogy saját romboló munkájának elleplezésére mások támadásával igyekszik a közfelháborodást magáról elterelni. Így tették ezt nálunk is a páholyok vezéremberei: szidták, kritizálták, gyanúsították a magyar társadalmat, a magyar középosztályt, a magyar „feudalizmust” és persze a magyar „klerikalizmust”, miközben szépen a nyakára ültek az egész magyar életnek. Ipar, kereskedelem, bank, sajtó, irodalom, színházak, politika, munkásmozgalmak — minden nekik hódolt már, miközben ők még mindig tele torokkal kiabáltak a magyar eget fenyegető vészes fellelegekről, mígnem kirobbantották a forradalmat s megmutatták igazi foguk-fehérét.

Ma a szabadkőművesség óvatosabb, de azért ma sem hiányoznak a jelenségek, amelyek azt mutatják, hogy a régi módszert ma is szívesen felelevenítenék. Ma is a támadásban látják saját hatalomrajutásuk eszközét: az utat az újabb, észrevétlen nyeregbeszökés

felé. E téren szívesen látják az olyanok közreműködését, akik, ha forma szerint nem szabadkőművesek is, a radikalizmus terén egy követ fújnak a páholyokkal.

Dr. Polónyi Dezső fővárosi ügyvéd az egyik szélsőbaloldali lapban „Egyházpolitikai veszélyek” címen olyan fejtegetéseket tesz közzé, amelyek szükségkép eszünkbe juttatják a fenti szabadkőműves-radikális eszmei kapcsolatot. Az ügyvéd úr meghúzza a vészharangot s veszélyes „felhőkre” utal, amelyek „az egyházpolitikai horizonton kezdenek tornyosulni” és amelyek „a felekezeti béke és türelmesség tiszta egére könnyen vészes vihart hozhatnak”.

Különös dolog s egyben régi tapasztalás: a radikalizmus mindig a „felekezeti békét és türelmességet” tolja előtérbe, hogy e tetszetős jelszónak örve alatt azután nekirohanhasson Egyháznak, vallásnak s bárkinek, akit ezekkel azonosít. Így Polónyi Dezső cikke sem egyéb, mint a legvakmerőbb vádaskodás a katolikus Egyház intézményei és középpontja: a pápaság ellen, de olyan gyenge alapon, hogy az ember ámulni kénytelen a hozzánemértő mindentudni-akarással ekkora fokán.

Azt a horribilis „veszélyt” látja a haza egén tornyosulni, mint ő mondja, hogy „a háború óta erősen fellendült a vatikáni diplomácia munkája”, aminek célja „a pápa világi uralmának visszaállítása”.

Már pedig a pápa világi uralmának visszaállítása — Polónyi Dezső szerint — azt jelenti, hogy „a középkori vallásháborúk borzalmait hozná vissza” s az eretnekek véres kiirtásával járhatna. Mert a pápai államban megint a jezsuiták uralkodnának, s ezek — Polónyi szerint — ma is azt tanítják, hogy „akik az eretnekséget az anyatejjel szívták magukba, megérdemlik a halált”. Ne tessék ezen nevetni, Polónyi ügyvéd úr ezt komolyan mondja, sőt felhoz erre nézve egy római jezsuita tanárt is, aki állítólag ezt írta volna egy munkájában. Persze Polónyi elmulasztja a pontos idézetet megadni; helyette egy másik német hittudóst idéz, azt is tévesen, de annál meg az idézett helyen a fentihez

hasznos képtelenséget hiába keresnénk. Szóval: ha a pápa megraboltatását jóvá tennék s az ú. n. római kérést rendeznék, ezzel kiszámíthatatlan kárt okoznának s a vallásháború borzalmaiba döntenék nemcsak hazánkat, hanem egész Európát.

*

Másik rettenetes célkitűzése a Vatikánnak Polónyi szerint, hogy a Habsburgok uralma alatt valami dunai állam-félében „egyesíteni akarná a katolikus délnémeteket, osztrákokat, német-cseheket, sőt talán Magyarországot is”. Ezzel egyrészt a protestáns német birodalmat szeretné a pápa „legyöngíteni és kettészakítani”, másrészt a nemzeti államok helyett kevert nemzetiségű, de egyvallású népcsoportokat akarna teremteni, amelyek „a szentszék politikai céljaira legkönnyebben felhasználhatók”. Sőt az „Osservatore Romano” című pápai félhivatalos „1919 májusában” elárulta, hogy a szentszék a „fenti célok szolgálatában”, „az egész háború alatt az *ántánthatalmakat segítette*”, XV. Benedek pedig „állítólag” ezt jelentette ki a háború végén: „Ezt a háborút Luther vesztette el” stb.

Ahány szó, annyi félrebeszélés és tájékozatlanság — hogy a legenyhébb feltevésnél maradjunk s a rádiókáliséknál annyira tipikus, rosszhiszemű csóvagyujtogatás gyanujától eltekintsünk. Ha Polónyi Dezső jóhiszeműleg írta le a fenti gondolatokat, csak ámulni tudunk rajta, hogy egy különben okos és olvasott ember — sajnos, úgylátszik, elég egyoldalúan olvasott ekkora Fliegende Blaetter-vicceket komolyan le tudott írni.

Nagyon hátul kullog még a „középkori vallásháborúk” történelmében, aki azt hiszi, hogy a vallásháborúk középpontja valaha is éppen Róma volt. A középkor és újkor nagy vallásháborúi éppen ellenkezőleg Bizáncban, Franciaországban, Angliában, Svájcban, Svédországban és Németországban törtek ki (pl. a 30 éves háború), Rómában soha. Protestáns országokban épúgy voltak vallásháborúk, mint a katolikusokban

Még csak azt sem állíthatja komoly történelemismerő, hogy Róma ezekben a vallásháborúkban közelebbről résztvett volna. A pápai állam léte vagy nemléte semmit sem számít a tekintetben, van-e valahol vallásháború vagy nincs. Ma pl. szörnyű vallásháború van Mexikóban, Kínában, Oroszországban; pedig ma egyáltalán nincs pápai állam.

Ha a pápa sürgeti az 1870-es egyházszabványok vallami formában való jóvátevéletét s az ú. n. római kérdés rendezését, ebben csak azt teszi, amit Polónyi ügyvéd úr is tenne, ha egy szép napon elrabolnák, ami az övé. Azt mondani, hogy a pápa azért kívánja a vele történt jogfosztás jóvátevéletét, hogy aztán halomra gyilkoltassa a protestánsokat, oly szörnyűséges, de egyben kacagtatóan gyermekes felfogás, amelyet higgadt perceiben, azt hisszük, Polónyi sem tenne magáévá. Különben ő maga megemlíti, hogy legfeljebb egy „keskeny föld-sáv” visszaengedéséről vagy egy Szardínia melletti sziget átadásáról volna szó, tehát inkább csak formaszertinti szatiszfakciónál. De akkor hogyan képzei, hogy ez a föld-sáv vagy ez a szigetekcske egyszerre vallásháborúba borítaná Európát vagy éppen Magyarországot? S ha már a római kérdés várható megoldásáról beszél Polónyi, megszűjünk neki, hogy a „Trentinóval, később egy Szardínia melletti szigettel s végül Lichtenstein hercegséggel” való megoldás gondolata olyan pletyka, amelyet soha komoly ember számba sem vett.

Végül még egyet: azt is illenék tudnia, aki a római kérdésről ír, hogy ennek a kérdésnek rendezését nemcsak a pápa sürgeti, hanem sürgeti ma Mussolini is és az egész közvélemény, sőt az egész világ ép jogérzékű közvéleménye, amely nem áll már annak a szabadkőműves mákonynak hatása alatt, amely azt hitette el az emberekkel — még renegát lelkű katolikusokkal is —, hogy a pápát meglopni nem bűn és nem erkölcstelenség. Az olasz nemzet érzi, hogy a pápán jogtalanságot követett el s hogy elsősorban nem is a pápa, hanem éppen Olaszország nyerne vele legtöbbet, ha ezt a szégyenfoltot az olasz történelemből kiéget-

nék. Ezért lett ismét aktuálissá a római kérdés, éppen nem azokért a gyűlöletes szempontokért, amelyeket Polónyi emleget

Polónyi szerint a Vatikán éppen a saját politikai hatalma érdekében egyre sürgeti a katolikusokat, hogy „minden országban felekezeti alapon politikai pártot alakítsanak”. Aki csak némileg is ismeri a mai vatikáni irányzatot, ilyenent éppen nem mondhat, inkább az ellenkezőt. XI. Pius éppen nem nagy barátja a katolikus politikai pártalakításoknak, annyira nem, hogy ebben elődeinek egyik-másikától is élesen eltér. (L. pl. a mexikói, a francia, az olasz katolikusoknak adott instrukciókat!) De elődei sem „a pápa politikai uralmának” kedvéért sürgették a katolikusok politikai szervezkedését, hanem hogy a katolikus erkölcsi elvek érvényesüléseért a közéletben is hatásosan küzdhesse- nek. Elvégre, ha lehetnek és vannak protestáns pártok, sőt vannak szabadelvű, szabadkőműves, szocialista, vagy éppen kommunista pártok, talán lehetnek katolikus pártok is a világon. Ebből mindjárt „vallásháborúra” következtetni, csak elfogult előítéletből, vagy pedig erősen szabadkőműves taktikából lehet.

*

Polónyi második vádja a Szentszékkal szemben még az előbbinél is mulatságosabb. Honnan véli tudni az ügyvéd úr, hogy a Vatikán politikai célkitűzései közt mint második pont ott van a „protestáns német birodalom legyöngítése és kettészakítása” s egy dunai vegyes nemzetiségű állam megteremtése? Micsoda komolytalan ráfogás ez? Először is a pápának bajosan lehetne érdeke, hogy azt a protestáns német birodalmat gyengítse, amelynek ma jó egyharmada katolikus, amelyben a kancellári tisztelet egymásután négy vezető katolikus politikus foglalta el. Aztán meg — érdekes — más avatatlan vatikán-szakértők meg éppen azzal vádolják meg a Szentszéket, hogy Ausztriának Németországhoz való csatlakozását, az „Anschluss”-t sürgeti. Hát „legyöngíteni, kettészakítani” is akarja a

pápa Németországot egyszerre, meg gyarapítani is? Az igazság az, hogy a Szentszék sem ezt, sem azt nem akarja s e tekintetben ismételten s ünnepélyesen kijelentette semlegességét. Polónyi egyházpolitikai tapogatózásai e téren is abszolút tájékozatlanságok.

Hogy a dunai állam eszméjét is éppen a Vatikán szorgalmazná, megint csak merő levegőbe-beszélés. Ha így volna is, biztosíthatjuk Polónyit, hogy a Vatikán öneki éppen nem kötné az orrára. Honnan tudja hát? A kisujjából — s legfőleg még talán liberális és szabadkőműves pamflettekből, Rómaellenes fanatikusok rémlátó vezércikkeiből.

Hogy az „*Osservatore Romano*” szerint a Szentszék az egész háború alatt az ántánthatalmakat segítette volna, megint oly vakmerő állítás, amelynek hihetetlenségét Polónyinak is azonnal észre kellett volna vennie, ha nem fűti — névleges katolikus létére — valóságos szektárius gyűlölet a Szentszék ellen. A pápa abszolút háborús pártfelettségét eddig csakugyan minden, de minden komoly tényező tisztelettel emlegette.

Azt az óriási tekintélynövekedést is, amelyet a Vatikán a háború utáni időkben nyert s amely úgylátszik, annyira fáj a „katolikus” Polónyinak, részben szintén erre az abszolút pártfelettségre vezetik vissza a hozzáértők. XV. Benedek *mindkét* félt állandóan az azonnali békekötésre buzdította s mikor a franciák megküldték neki egyes német vezérek röpíratait, amelyekben az állt, hogy a középponti hatalmak győzelme a „deutscher Luther” győzelmét fogja jelenteni a „katolikus” franciák fölött, a pápa azzal felelt, hogy ő épúgy atyja és főpapja a katolikus németeknek s magyaroknak, mint a franciáknak vagy olaszoknak. A franciák ezért állandóan németpártinak csúfolták a pápát s ma előáll egy magyar fiskális s kitalálja, hogy a pápa az egész háború alatt az ántánthatalmakat támogatta. Ez az állítás persze kiválóan alkalmas a pápaság meggyűlöltetésére Magyarországon. De mi célból támogatta volna a pápa az ántántot? Egy nem-

zetileg vegyes, de egyvallású dunai állam létesítése céljából? Megáll az ember esze a fantázia ilyen merész szárnyalásaival szemben!

Hát ha a pápa egy „közös vallás kötelékeivel” egybekapcsolt dunai államot akart, akkor miért éppen a délnémeteket s a magyarokat akarta ebbe az államba kapcsolni? Hiszen a délnémeteknél, pl. bajoroknak, bádenieknek egyharmada nem katolikus s a magyarok egyharmada sem az, meg aztán még zsidó is van jócskán nálunk is, az osztrákoknál is! Hát ezekből került volna ki a nemzeti alapot megtagadó, de „közös vallású” Dunaállam? Valóban merész elképzelés! És még egyet! Tegyük fel azt az abszurdumot, hogy a pápa valóban csak tetette volna a háború folyamán a semlegességet és csakugyan az ántánthatalmakat támogatta volna „az egész háború alatt”, ahogy Polónyi elhítenni szeretné — akkor is elképzelhető volna-e, hogy a pápai napilap, az Osservatore Romano „1919 májusában”, (Polónyi csak így idéz!) „nyíltan kiírja”, elfecsegeje ezt a szörnyű titkot? Jaj, de naivnak képzei — vagy tudja? — Polónyi az ő olvasóközönségét!

*

De Polónyi nem volna szabadkőműves, ha *a jezsuitákat békén hagyná*. Ez az ember, aki a jezsuiták alapította nagyszombati gimnáziumban nevelkedett (még hozzá több éven át papi pénzen, prímási stipendiummal!), alacsony, burkolt gyanúsítással rohan neki a jezsuitáknak, hogy honnan vették a pénzt a zugligeti rendház és szentgyakorlatos ház építésére s ezt a ravasz tendenciájú kérdést megtetézi azzal a vakmerő állítással, hogy „az országban való tartózkodásuk sincs még törvényesen megalapozva”. Megnyugtattjuk Polónyi ügyvéd urat: a magyar jezsuitáknak százszor, de százszor alapozottabb joguk van abban az országban élni és működni, amelynek középiskoláit, első egyetemét, tudományos történetírását s nyelvtudományát megteremtették, mint a szabad-

kőműveseknek, radikálisoknak, szocialistáknak s egyéb forradalmároknak, akik ezt az országot sárba, szegyenbe, csonkaságba és — Trianonba döntötték.

Trianon! Polónyi is emlegeti a „trianoni diktátum borzalmait“, melyeket szerint csak úgy dönthetünk meg, ha „nemzeti egységet“ teremtünk. Nagyon helyes, feleljünk erre, de — *nem szabadkőműves alapon!* Ismerjük már ezt a szokást: nemzeti egység s hasonló hazafias szólásokkal díszíteni a vallás- és egyházellenes inszINUÁCIÓKAT, radikális kirohanásokat. Ha Polónyinak csakugyan fáj a szabadkőművesség okozta Trianon, ha csakugyan őszintén óhajtja a nemzet egységét és vallási békéjét — amit végtére is mint született magyarról és született keresztényről, minden elsikamlása ellenére szeretünk feltenni róla —, akkor arra kérjük, máskor *kímélje meg a magyar egységet az ilyen békebontó kirohanásoktól*, amelyek minden hithű és egyházhű katolikusban, de még minden békeszerető protestánsban is okvetlenül felforralják a vért. Ha fél az „egyházpolitikai veszélyektől“: *ne kavarjon fel ő maga tájékozatlanságoktól és félremagyarázásoktól hemzsegő cikkben gyűlölködő egyházpolitikai szenvedélyeket!*

Mexikói posta.

Egyik nagy liberális lap ismert számában Hegedüs Lóránt szerkesztői üzenetet küldött egy hozzáérkezett amerikai levélre. A rapszódikus üzenet Mexikóba szól, egy állítólag ott élő, ismeretlen állítólagos magyarnak:

„Igazán lovagias és magyar vonás önben — írja Hegedüs Lóránt —, hogy mexikói lakos létére arra kér minket, hogy ne higgyük el azt a sok rágalmat Mexikó felfordulásáról és írjuk meg, hogy ott is becsületes, emberi munka folyik.“

Az a szörnyű vérengzés, amelynek példáját csak Nero, Caligula és Lenin nevével kapcsolatban ismeri a történelem, tehát „rágalom“. Hegedüs Lóránt most

jött vissza Amerikából, ahol elég közel járt a hiteles értesülések forrásához, de ha már elmulasztotta az amerikai lapokból, amerikai emberek révén tájékozódni, mégis csak kellene, hogy a világsajtó borzalmas adatait ismerje s kellene, hogy tudomása legyen arról az embertelen vallásüldözésről, amellyel szemben maga a Pápa tiltakozott s hívta fel az emberiség figyelmét a borzalmakkal szemben. Szerte a világon mindenfelé tiltakozó gyűlések voltak s volt ilyen Budapesten is, ahol komoly emberek számszerű adatokkal, kétségtelen bizonyítékokkal világították meg azt az egész emberiséget megszégyenítő vérengzést, amelynek szívbemarkoló kegyetlenséggel megkínzott és meggyilkolt ezernyi mártírja van. És akkor jön Hegedüs Lóránt, aki buzgó református ember s a nagy liberális lapban egy gesztussal elintézi a történelemnek ezt a véres szégyenét, szuggerálja a „rágalmat” s inkább akar hinni egy mexikói, ki tudja kinek, ki tudja, milyen lelkeséggel írott levelének, mint a világsajtó bizonyítékainak s a világ sok százmilliónyi együttérző katolikusainak.

Zsámár Jenő jézustársasági atya: „*A mexikói vérfürdő*” címen könyvet írt. Ez a könyv nem a „rágalmak”, hanem a tények gyűjteménye s bizonyosan több hitelre tarthat számot, mint az ismeretlen mexikói magyar levele. Nem gondolja Hegedüs Lóránt, aki református gyülekezetekben prédikálni szokott, hogy üzenete jogos fájdalmat, megütközést kelt s olyan érzelmeket érint, amelyeket neki, a református prédikátornak kerülnie kellene? A mexikói vérfürdő bűntettesei emberek ezreit végezték ki hitük bátor megvallása miatt s Hegedüs Lórántban nem szólalt meg a vallásszabadság, a véleménysszabadság embere, lelkében nem rezdült meg egy húrja sem annak az érzésnek, amelyre oly sokszor hivatkoznak a reformátusok, amikor védelmére szoktak kelni a vallásszabadságnak? Ez nem annak a megértésnek az útja, amelyre szükségük van a reformátusoknak. A mexikói üzenet méltán kelt megütközést, mert sérti az emberiség

érzését, sérti azt a szolidaritást, amelyben egynek kellene lennie a vallásüldözéssel szemben mindenkinek, a katolikusoknak úgy, mint a reformátusoknak. Calles összeköttetést tart fenn az orosz bolsevizmussal s ez óvatosságra kellene hogy intse Hegedüs Lórántot, aki azt az üzenetet küldötte az állítólagos mexikói magyaroknak.

A mexikói posta.

Lapunk szombati számában egy olvasónk levelét közöltük Hegedüs Lóránt egy Mexikóba intézett üzenetéről, amelyet egyik budapesti liberális lapban tett közzé. Az üzenet, amely kínos benyomást keltett a magyar katolikus közönségben, a következőleg hangzott:

„Igazán lovagias és magyar vonás önben, hogy mexikói lakos létére arra kér minket, hogy ne higgyük el azt a sok rágalmat Mexikó fellordulásáról és írjuk meg, hogy ott is becsületes, emberi munka folyik“.

Olvasónk levelére Hegedüs Lóránttól ma levelet kaptunk, amely így szól:

Budapest, május 21.

Igen tisztelt Szerkesztőség!

A *Nemzeti Ujság* szombati, május 19-iki számában „Mexikói posta” címen egy levél jelent meg ellenem, amelyből, őszintén szólva, egy szó sem értek. Én semmi mást nem tettem, mint egy nem „állítólag”, hanem tényleg Mexikóban élő Röck István nevezetű magyar embernek arra a kérdésére, hogy hajlandó vagyok-e a mexikói „rágalmakat” — ezt ő nevezte így — levélben megcáfolni, ha adatokat küld, azt írtam, hogy hajlandó vagyok. Tisztelettel megjegyzem, hogy nem vallási kérdésről, hanem az ottani gazdasági állapotokról van szó. Kérem most már, hogy én, mint református ember, mivel sértettem meg ezzel az

igazhivő jó katolikusokat? Én nem költök neveket és nem komponálok leveleket. Kérem a Szerkesztő Urat, világosítson fel engem, miben sértetem meg a katolikusokat.

Tisztelő híve:
Hegedüs Lóránt.

Nos, fel fogjuk világosítani Hegedüs Lórántot, úgy is, mint publicistát és úgy is, mint református embert, hogy mivel sértette meg — amint gúnyosan írja — „az igazhivő jó katolikusokat”. Elégge sajnálatos dolog, hogy Hegedüs Lóránt felvilágosításra szorul s előre megfontolt szándékkal nem akar tudni arról, hogy miről van szó, amikor cáfolni akarja „azt a sok rágalmat Mexikó felfordulásáról”. Hát nem az ottani gazdasági állapotokról van szó s *ne tegyen úgy Hegedüs Lóránt, mintha valaki a gazdasági állapotok miatt „rágalmazná” Mexikót*. Sem a pápa, sem a világsajtó, sem a világ minden részében s Budapesten is tartott tiltakozó gyűlések nem foglalkoztak Mexikó gazdasági állapotaival. Erről egyáltalán *senki sem beszélt* nálunk. Ezzel nem törődik senki sem, eszébe sem jut senkinek Mexikót gazdasági állapotai miatt „rágalmazni”. *Amiről az egész világ ír és beszél*, az a XX. század szégyene, *a mexikói katolikusok véres üldözése, püspökök, papok száműzése és kivégzése, a hívek ezreinek válogatott véres, raffinált kegyetlenséggel véghezvitt martíriuma*. Ez az a „rágalom”, amiről szó van s ha Hegedüs Lóránt erről még a mi szombati levelünkéből sem világosodott fel s ha még mindig nem érzi, hogy mivel sértette meg a katolikusok érzékenységét, akkor kénytelenek vagyunk figyelmebe ajánlani, hogy a publicistának az ujságot nemcsak írnia, hanem olvasnia is kell. Kénytelenek vagyunk figyelmébe ajánlani, hogy a református prédikátor, úgy is mint publicista, mivel tartozik a vallásszabadságnak, még akkor is, amikor a katolikusok vallásszabadságáról van szó, amit nem lehet mellébeszéléssel, „gazdasági állapotok” emlegetésével el-

intézni. Mi nem törődünk azzal, hogy mit írt Hegedüs Lórántnak az a bizonyos mexikói magyar. Azzal törődünk, hogy Hegedüs Lóránt *lovagias, nemes magyar vonásnak nevezte a vallásüldözés rágalommá nyilvánítását*. Ez igenis sértheti a katolikusokat s ha Hegedüs Lóránt és bármely liberális lap túl akarja tenni magát ezen a jogos sértődésen s gazdasági állapotokról akar mesélni, amikor a katolikus martírium kiált az égbe igazságért, hát akkor lesz ereje a magyar katolicizmusnak ezt a próbálkozást igen érthetően visszaverni. A magyar katolicizmus nem fogja eltűnni, hogy a katolicizmus legszentebb érzelmeit, szolidaritását és hitét gazdasági „rágalommá” bagatellizálják. Fölöttébb kíváncsiak volna, hogy ezt a református publicista értse meg végre — ha már semmi másért —, legalább az annyszor emlegetett és valóban nagyon fontos felekezeti béke érdekében.

Callest pörbefogják?

A Nérók sorsa rendesen az, hogy maguknak is futniok kell s olyanféle sors éri őket utól, aminőkben ők maguk ezreket részesítettek. A mexikói Nérók torkán is csavarodik a hurok s ma már oly híreket olvasunk a mexikói hivatalos sajtóhazudozásoktól független amerikai lapokban, amelyek szerint Obregon meggyilkolásából kifolyólag esetleg Callest magát helyezik vád alá, még pedig nem a „klerikálisoknak” csúfolt katolikus és tisztességes elemek, hanem az agrárszocialisták, az obregonisták maguk.

Eddig a tények ezek: Calles a gyilkosság elkövetése után személyesen rohant a rendőrségi épületbe s kijelentette, hogy maga fogja kihallgatni a gyilkost, aki az ő „feledhetetlen jó barátját”, Obregont láb alól eltette, s hogy 24 óra alatt ki is végezteti a merénylőt. A gyilkost akkor még Escapulariónak hívták és karrikaturista volt; ezen a címen is kerülhetett Obregon közelébe, aki egyébként, hasonlóképp mint Calles, csak páncélvonaton, páncélos autón, rohamképes testőrca-

patok egész erdejétől környezve mert a nyilvánosság elé lépni.

Az obregonisták vezére azonban, Antonio Diaz, közbelépett. Kereken kijelentette, hogy nem nyugszik meg a Calles által foganatosítandó kihallgatásban, hanem rendes bírósági eljárás lefolytatását követeli. Ezalatt Calles két fontos lépést tett: a börtönből Escapulariót futni engedte s helyette egy régebbi idő óta bebörtönzött katolikus fiatalembert, José Leon de Toral-t — aki sohasem volt karrikaturista — helyezett vád alá. A Calles-i sajtóiroda egyszerűen közölte a lapokkal, hogy nem Escapulario, hanem Toral volt a merénylő. Ugyanakkor az obregonisták nyomása alatt azonban el kellett ejtenie hírhedt cinkosát, Roberto Cruz „rendőrtábornokot”, egy 40 éves, miederes és magát parfümöző kalandort, akinek kezén többi közt az ártatlanul kivégzett P. Pro vére szárad s akinek kedvenc gesztusa volt, hogy katolikus úriasszonyoknak korbáccsal vágott az arcukba. Mint ismeretes, P. Pro-t egy Obregon ellen megkísérlett előbbi merénylet alkalmával hasonlóképp csukták be s végezték ki az igazi merénylők helyében, mint most az ártatlan Leon de Torallal tenni akarják.

Az új rendőrfőnök, Zertuche tábornok, obregonista. Callesnek tehát most már nehezebb a dolga: a saját rendőrfőnökével szemben kell állandó ravaszkodást folytatnia. Megnehezítette helyzetét, hogy a közvélemény vádjának súlya alatt három szocialista miniszter, Calles legodaadóbb párthívei: Morones, Gasca és Moneda, s még két vezető crómista: Trejo és Castro, a merénylet utáni napon egyszerűen megszöktek a fővárosból, vagy legalább a lakásukból s azóta szökésben is vannak.

Annyi párthíve azonban Callesnek még mindig maradt, hogy a játékot eredményesen folytathatja. Így többi közt az ügyészség vezetője, aki Toral ellen vállalta a vádat. A fiatalember annyit vallott, hogy a katolikus klérusnak semmi köze a gyilkossághoz. Később olyan állítólagos vallomása jelent meg a kor-

mány lapjaiban s ezeken keresztül a radikális és liberális külföldi sajtóban, hogy Toral mégis bevallotta a gyilkosságot s azt is, hogy egy guadelupeai apáca az Örökimádás zárdájából egyszer azt mondta neki, hogy addig nem lesz vallási béke Mexikóban, amíg a vallás-üldözők uralmon vannak. Ezért az állítólagos (és tartalmilag magától értetődően helyes) nyilatkozatért 11 apácát börtönbe vetettek. Majd az egyik megszökött Crom-vezér, Castro is visszatért szökéséből s 37 katolikust nevezett meg, mint akik tudtak volna a merényletről. Ezért a bejelentésért Castrót megint szabadon bocsátották, a 37 katolikust pedig elfogták. A világ előtt Toral szerepel mint a gyilkosság elkövetője (nálunk a Pesti Hírlap közölte is képét „a gyilkos” aláírással). Ezzel szemben áll a „La Prensa” szenzációs megállapítása, hogy Toral már a merénylet elkövetése előtt Calles börtönében ült s egyetlen bűne az, hogy pap bátyja van s előkelő katolikus úri családnak tagja.¹

Legújabb hírek szerint a törvényszék elrendelte Toral „elmeállapotának megvizsgálását” s e célra egyhónapi időt engedélyezett az elmeorvosoknak; ami a valóságban annyit jelent, hogy a szorító ellenbizonyítékok hatása alatt s az obregonistákra való tekintettel valószínűleg szép csendesen elejtik a vádat ellene. Calles persze 24 óra alatt szeretne volna kivégeztetni ezt a fiatalembert!

Az Örökimádás-apácákat azóta szintén kénytelenek voltak szabadon bocsátani, egynek kivételével, akiről bebizonyosodott az a szörnyű bűn, hogy — ostyákat sütött. Ezért most ki akarják végezni. A 37 katolikus közül is börtönben tartanak még mindig tizet. Calles reméli, hogy az obregonistákat vérrel engesztelheti meg. Ebben talán nem csalódik, mert az

¹ Ez a pap ma Spanyolországban teológiai tanár. Néhány év előtt Rómában mint a latin-amerikai szeminárium növendéke P. Bangha lelkipásztorokodástani előadásainak rendes hallgatója volt. Ezen az alapon e tanulmány írásakor is levelezésben állt P. Banghával.

Obregon-párt jókora része époly dühös katolikus-üldöző, mint a Crom, a szocialista munkáspárt. De van egy szárnya, amely nem akar vallásüldözésről s vérengzésről hallani. Ennek a szárnynak egyik vezér-szónoka egy népgyűlésen kijelentette, hogy egyáltalán nem kívánja Obregon gyilkosának halálbüntetését, még ha megkerül is. Ez a szárny Valenzuela obregonista vezért akarja elnökjelöltül felállítani, akinek megválasztása véget vetne az egyházüldözésnek s a forradalmi csöcselék véres uralmának. Ugyanez a szárny a legélesebben követeli az igazi tettesek kinyomozását s letartóztatását. Calles természetesen ebben az irányban nem tesz semmit s ahol csak módja van rá, akadályozza Zertuche intézkedéseit. Így a megszökött szocialista miniszterek lakását nagyszámú katonasággal őrizteti, „nehogy a néptömeg megtámadja s kirabolja a házakat”: oly intézkedés, aminőt bezzeg sohasem foganatosított akkor, amikor az általa felkeltett s irányított közvélemény katolikusokat vádolt valami bűncselekménnyel.

A mexikói helyzet ma még zavaros, de máris megállapítható, hogy a Calles-féle rémuralom napjai meg vannak számlálva. Az Obregon-féle gyilkosság azonkívül a külföldet is felrázta tettetett nemtörődömségéből s a Calles-féle sajtóhazugságok további védelmezéséből. Azok a liberális világlapok, amelyek Őszentiségének, XI. Piusnak szavai szerint, éveken át az „*agyonhallgatás összeesküvését*” folytatták s a mexikói cseka kegyetlenkedéseiről vagy egyáltalán nem írtak semmit, vagy az egyházüldözést mentegették és szépítgették (nálunk a szocialista sajtón kívül nevezetesen Hegedüs Lóránt is megpróbálkozott ilyesmivel a P. H.-ban), ma már kénytelenek Mexikóval foglalkozni s elismerni, hogy a jelenlegi kormányelnök uralma merőben az erőszakon s vérengzésen épül. Mint jellemző példát ideiktatjuk a newyorki „*World*” egyik legújabb cikkét, azét a lapét, amely még a merénylet elkövetése utáni napokban is „klerikális mozgalmakról” írt s a „mexikói klérust” iparkodott bele-

keverni a gyilkosságba. Augusztus 4-iki számában a *World* következőkép ír:

„Calles régebbi vádja a katolikus Egyház ellen megbocsáthatatlan. Az első hisztéria elmúlása után (!) Calles elnök két dologra szánta el magát, amely mindkettő nagy kormányzati bölcsességére vall. Egyik, hogy a rendőrség főnökét egy obregonistával cserélte fel. Ezzel elhárította magáról a gyanút, hogy ő volna az Obregon elleni merénylet értelmi szerzője s hasonlókép felszabadította Moronest és Crómot is a bűnrészesség gyanújától (!).

Másik bölcs intézkedése az volt, hogy a merénylet ügyét a rendes polgári bíraskodás hatáskörébe és nyilvános tárgyalásra utalta át a hadbíróság titokzatos (?) és sommás ítélezései helyett. A nyilvános bűnvádi eljárás vissza fogja állítani a mexikói igazságszolgáltatás becsületét.

Ez óriási haladást jelent azokkal a rövid úton való kivégzésekkel szemben, amelyek még egy évvel (?) ezelőtt divatosak voltak Mexikóban s az egész civilizált világot megreszkettették. Ez a haladás az államkormányzat jobb rendje felé Morrow nagykövetünk hivatalviselésének idejével esik össze.”

A *World*-nak ezekhez a dícséreteihez joggal jegyzi meg az „Osservatore Romano”: Borromeo Federigo a „Jegyesekben” azt mondja egyszer Don Abbondiónak, hogy „vannak dícséretetek, amelyek borzalommal töltenek el”.

Mindenekelőtt egyszerűen nevetségesnek kell neveznünk azt a dícséretet, amelyet az amerikai lap Morrow nagykövet hivatalviseléséről mond, mintha Morrownak s az Egyesült Államoknak legkisebb érdekük is lehetne a mexikói események jobbrafordulásában. A fordulatot a Calles- és az Obregon-párt véres összetűzése hozta meg, nem pedig az Egyesült Államok kormánya, amely cinikus egykedvűséggel nézte „az egész civilizált világot megreszkettető” katolikus-mészárlásokat, nők és apácák megbecstelenítését, a püspökök száműzetését s ezer más borzalmat. Az

Egyesült Államok fegyvert szállítottak a gyilkosoknak, míg a katolikus szabadsághősök számára minden fegyverszállítást szigorúan megakadályoztak. Uncle Sam-ot csak az ezüst és a petróleum érdekli Mexikóban, no meg a metodista és szabadkőműves propaganda, nem pedig a civilizáció és az emberiség. Ezt a dicséretet tehát a washingtoni kormányt alázatosan szolgáló newyorki lap bókbookrétájából teljesen ki kell tépnünk. Ezek inkább olyan dicséretetek, amelyek Manzoni szerint „borzalommal tölthetik el” a megdicsértet: Callest is, Morrow-t is.

Annál értékesebb a cikk sorközötti megállapítása és vallomása. Eddig a newyorki liberális lapok állandóan tagadták vagy mentegették a mexikói hatósági tömeggyilkosságokat; most meg egyszerre „óriási haladásról” van szó a „rövid úton való kivégzésekkel” és a haditörvényszékek (?) „titokzatos és sommás ítélkezéseivel” szemben! Ha ezekről a newyorki lap most eddigi tagadása ellenére bevallja, hogy „egy év előtt” még „divatosak” voltak, bátran hozzátehetne volna, hogy még egy héttel a merénylet előtt is divatosak voltak, sőt részben ma is azok.

Érdekes megállapítás az is, hogy Callesnek egyik jóbarátja eltávolításával kellett védekeznie a közvélemény „gyanúja” ellen, amely őt tartja Obregon meggyilkolásában az értelmi szerzőnek, a szökésben levő szocialista pártvezéreket pedig a gonosztett közvetlen előkészítőinek. Csak az az érthetetlen, mennyiben mentette fel akár Callest, akár cinkosait a gyanú alól az a kényszerű intézkedése, hogy Roberto Cruzt elejtette, mint ahogy egy kutyát agyonüt a gazdája, ha a kutya megtette a kötelességét s ártalmára lehet? Azt a tengerentúli logikát pedig igazán nehéz megérteni, hogy mikor Morones és társai az obregonisták első komoly megmozdulására hanyatt-homlok megszöknek (más tudósítások szerint Calles rejtette el őket) s ezzel a gyanút minden józangondolkodású ember előtt teljességgel magukra irányították, akkor mennyiben menti fel őket e gyanú alól éppen a Roberto Cruz

elejtése? Főleg, mikor Roberto Cruzt Calles csak akkor ejtette el, amikor a gyilkosokat már biztonságba segítette, helyettük Toralt vád alá helyezte s a szocialista minisztereknek időt engedett a szökésre! Zertuche különben, bár obregonista, szintén radikális egyházgyűlölő.

A *World*-nak az a dícsérete, amely szerint Calles hivatali tevékenységének egyik legbölcsebb intézkedése lett volna, hogy a vádlott ügyét a rendes bíróság elé utalta, szintén csak annyit jelent, hogy az Egyesült Államok sajtója máig mentegetője s ezzel bűnrészesre akar lenni a mexikói Caligulának. Bizony Calles nem a maga jószántából utalta rendes bíróság elé Leon de Toralt, hiszen, ellenkezőleg, ő maga akart ítélni felette s 24 óra alatt statáriálisan kivégezni; hanem csak az obregonisták nyomása kényszerítette erre a lépésre.

Az egész amerikai dicshimnuszról tehát csak annyi igaz, hogy „a mexikói igazságszolgáltatás becsülete” sürgős „visszaállításra” szorul.

Egyébként, hogy New-Yorkban is tudnak egyet-mást a dolgok igazi állásáról Mexikóban, mutatja egy másik newyorki lapnak, a „*Herald Tribune*”-nak az a július 24-ről szóló jelentése, amely szerint kevéssel az Obregon elleni merénylet után, mikor Calles személyesen sietett a rendőrségi épületbe, az utcán jó 20 helyen rálöttek Callesre. A páncélaútó s a rohamkéses testőrök (à la Cserny József!) természetesen megvédték a közszeretben álló elnököt a 20 lövés hatása elől!

A „*N. C. W. News Service*” közli egyébként Zertuche tábornok, az új rendőrfőnök egyik nyilatkozatát, amely szerint az új rendőrfőnök „nem kívánja a szerzetesek üldözését az Obregon elleni gyilkosság kinyomozásánál. A szerzeteseket teljes tisztelettel kell kezelni, amennyiben nem vétnek a törvények ellen”. Ez is kétségtelenül új hang a mexikói egyházpolitikában. És ez is bevallás. Eddig tehát magától értetődő volt, hogy a szerzeteseket akkor is üldözni kellett, ha

„nem vétettek a törvények ellen“, „üldözi kellett“ őket okkal, ok nélkül.

Ugyanez a távirati tudósító jelenti azt is, hogy a rendőrség az Obregon meggyilkolása címén a „munkáspárt összes vezetőit“ készül pörbefogni. Összes vezetőit? Akkor nyilván a legfőbb vezetőt is: a közársaság mai elnökét. Talán ezzel áll kapcsolatban, amit most a világ összes lapjainak megtáviratoztak, hogy „Calles vissza akar lépni a közéletől“ s letett arról a tervéről is, hogy újra elnökké választatja magát? Ami különben is alkotmányértés volna.

Mindenesetre jellemző, hogy egy Franciaországban élő volt mexikói diplomata egy belga lapnak, a „*La Libre Belgique*“-nek tett nyilatkozatában arra a kérdésre: „Mit tart a merényletről?“ kereken és kételkedés nélkül így felelt: „Calles szervezte meg“. Ez a nyilatkozat azóta számos európai lapban megjelent.

Megerősíti ezt a gyanút a Calles és Obregon közt időben lefolyt levélváltás is, melyet az obregonista lap, az „*El Universal*“ leközölt. E levélváltásból kiderül, hogy az utóbbi időben Calles és Obregon között csakugyan feszült volt a viszony. Obregon határozottan rosszalta Calles kegyetlenkedéseit, nevezetesen azt a rendeletét, hogy a felkelőkkel vívott harcokban a foglyokat mind, kivétel nélkül azonnal lemészárolták. A nevezett obregonista lap azonban kénytelen volt leleplezéseit beszűntetni, mert a Crom kötelékéhez tartozó nyomdászok szakszervezete megtiltotta a gép-szedőknek, hogy a Callesre terhelő adatokról beszámoló cikkeket kiszedjék. Az „*Universal*“ ezt a tilalmat „a gyilkosokkal való szolidaritás bizonyítékának“ nevezte el, de a további közléseket beszűntette. Callesnek Obregon útjában állt, annyi bizonyos.

Az igazságot azonban, bár soká lehet titkolni, végleg eltemetni nem lehet.

*

Még csak egy megjegyzést! Hogy van az, hogy míg a világ egész liberális sajtója buzgón terjeszti a Calles-sajtó irányzatos jelentéseit és hazugságait, a

katolikus világ alig vesz tudomást az igazságról? Az *Osservatore Romano* s egyes más külföldi lapok nagy utánjárással, de teljesen megbízható, részben antikatólikus lapok jelentései alapján is nyert, rengeteg leleplezést közölnek a mexikói kormányzat gonosz-tetteiről: mégis ezek a leleplezések nem jutnak el a katolikus újságolvasó tömegek tudatába. Még konzervatív lapjaink is alig közölnek Mexikóról mást, mint a liberális világsajtó ferde, vagy teljességgel hiányos kivonatait.

Mikor jut el a katolikus világ annak a belátására, hogy nagyobb mértékben kellene érdeklődnie a katolikus szempontból fontos világesemények iránt s nem szabad a liberális hírforrások és hírtudósítók tendenciózus közléseinek némi átszűrésével beérnie? Mikor lesz nagyarányú katolikus hírszolgálatunk? S mikor mutat legalább a katolikus sajtó megfelelő érdeklődést a katolikus hírszolgálatnak szerény, de mégis meglevő orgánumai iránt?

A spanyol vallásüldözés.

Spanyolországban a forradalmi kormány rendeleti úton száműzte a jezsuitákat, vagyonukat állami tulajdonnak jelentette ki, iskoláikat lefoglalta. Eddig a távirati jelentések.

A közvéleménynek bizonyos része s az azt irányító orgánumok minden megjegyzés nélkül vették tudomásul az eseményt, gyorsan elsiklottak s napirendre tértek fölötte. Az Emberi Jogok Ligái sem tettek közzé tiltakozó nyilatkozatokat, a máskor minden rendőrgyilkos útonállónak karácsonyi amnesztiát könyörgő s minden elcsípett forradalmárért véres könyveket hullató liberális sajtó a világ legtermészetesebb dolgának látszik tekinteni, hogy ötezer katolikus papot és szerzetest, köztük világhírű tudósokat, történészeket, csillagászokat, elsőrendű nevelőket és lelkipásztorokat, ítélet nélkül, kihallgatás nélkül, védekezés

nélkül, egy tollvonással megfoszt minden emberi joguktól egy terrorista kisebbség, amely véletlenül hatalomra tornászta fel magát; elveszi vagyonukat, épületeiket, legegységibb emberi szabadságukat, sőt hazájukat.

S liberálisék nemcsak tudomásul veszik, hanem sor között diadalmasan és örömittasan üdvözik is a spanyol forradalmi kormány bátor és határozott cselekedetét. A máskor oly szentnek hirdetett magántulajdon abban a pillanatban megszűnik szentség lenni, amikor katolikus egyházi, vagy éppen szerzetesi vagyongról van szó. A kultúra és népművelés nemes jeliszavai egyszerre elhalkulnak, amikor egy országnak éppen a legjobb és legszámosabb közép- és főiskoláját lehet becsukni hatalmi szóval s egyházellenes érzületből. A lelkiismereti szabadság és vallásszabadság cikornyás magasztalói egyszerre elnémulnak, mihelyt a vallásszabadság áldásaiban egyszer a gyűlölt ellenfelet kellene részeltetni. A rombolás démonjainak nem kell félniök Európa közvéleményétől s annak felháborodásától; jól tudják, hogy ezek, ha nyíltan nem merik is dicsérni a vandalizmust, titokban együttéreznek a rombolókkal s csendesesen örülnek, ha valahol az Egyház, a rend, az erkölcs és a kereszténység egyik legerősebb védvára összedől.

Csak minél kevesebbet írni s beszélni róla! Ötezer szerzetes földönfutóvá tétele, az Egyház megalázása, a jezsuitarend újabb mártíromsága nem oly nagy dolog, hogy arra sok szót és tintát kellene vesztegetni! Mikor Rennesben a Dreyfus-pört tárgyalták, egyetlen héten egyszer csak Chicagóba 300.000 szót táviratoztak a pör állásáról s az áruló zsidó kapitány megmentése érdekében többet írtak és nyomtattak össze az öt világ-rész liberális sajtójában, mint amennyit Jézus Krisztusról valaha tizenkilenc évszázadon át összeírtak s nyomtattak a világon. De ötezer szerzetes barbár, rendeleti úton való kiutasítása a hazájukból, amely kultúrájának felét nekik köszöni, — nem esemény.

Ezeknél a hol Mexikóban, hol másutt, legújabbban Spanyolországban megismétlődő egyházüldözéseknél újra és újra megdöbbenő az a nyugodt hidegvér, amellyel a rend, a morál, a kereszténység s az Egyház ellenségei a maguk kisdéd játékait végigjátszhatják, anélkül, hogy a keresztény Európa, anélkül, hogy a művelt Európa általában a fülebotját is megmozdítaná miatta. A katolikusok tétlensége és tehetetlensége ilyenkor mindannyiszor megszégyenítő, megsemmisítő mértékben megnyilatkozik; akkora mértékben, hogy az üldözők azt már magától értetődőnek veszik és nem is számolnak semmiféle komoly ellenállással. A katolicizmus az ő szemükben igazán nem több, mint egy rongy, amelybe mindenki belerúghat büntetlenül s a legmégdöbbenőbb, hogy ebben igazuk is van, büntetlenül tehetik.

Szinte érthetetlen lélektani talány: ez a katolicizmus, amely számbelileg is a legnagyobb testülete a világnak, amelynek a történelmi érdemeiről s erkölcsi és művelődési értékéről nem is beszélve, ma is imponáló számban vannak nagy gondolkodói, tudósai, művészei, írói, politikusai, szociális vezéralakjai, hitvallói, elsőrendű papjai, miként sülyedhet le a védképtelenségnek, a szervezetlenségnek, az anyámasszonyos levegőbebámulásnak ilyen mélypontjaira? Hogyan lehet a belső ereje, isteni életenergiája ellenére kifelé ennyire nyám-nyám, ennyire anyámasszonykatonája, hogy még egy törpe kisebbség vandalizmusával szemben sem tud védekezni? Annyira nem, hogy az ellenfél nem is veszi számításba; mint erőtlen, visszaütni nem tudó, mindenbe beletörődő helótát egyetlen kézmozdulattal tolja el az útjából. És nemcsak Spanyolországban, hanem mindenütt, nálunk is. Mi ennek az oka? Mi a magyarázata? Miért tudta magát adminisztrálni az égvilágon mindenki: a bolsevizmus és marxizmus, zsidóság és szabadkőművesség, herezis és szekta, mákonyos liberalizmus és üzletes pornokrácia, csak éppen a katolicizmus éri be azzal,

hogy annyi joga legyen, amennyit mások kegyesen meghagynak neki és holnap a vándorbothoz és koldusbothoz nyúljon, ha ma egy csomó politikai és sajtódiktátornak úgy tetszik? Az újkori demokrácia nagyobb dicsőségére ma már a Zsebmetszők és Leánykereskedők szakegyesületeinek is több és biztosabb polgári joguk van, mint a katolikus Egyháznak — akkor, amikor időnkint egyszerre négy országban is papminiszterek ülnek a kormányokban s a katolikusok a szellemi arisztokráciának még mindig az élén járnak.

Nem tehetünk róla, mi az ilyen mexikói és spanyol-országi eseményekért nem tudjuk egyedül az Egyház ellenségeit okolni s hibáztatni. Azoknak természetesen kapóra jön, ha alkalmuk nyílik felforgató terveik végrehajtására; nem is lehet nagyon zokon vennünk nekik, ha kiélik a saját farkas- és rókatermészetüket. Ha egyszer náluk a szabadság, demokrácia, népművelés és a többi sallangos jelszó úgyis csak jelszó és csalétek, ha a lelkiismereti szabadság és vallásszabadság úgyis csak az elnyomási szándék leplezésére való üres beszéd, ha egyszer az az elvük, hogy „azok az igazi bátrak, akik a hazugságot is beiktatják a fegyvereik közé”, nincs mit csodálnunk rajta, ha aztán adandó alkalommal olyanokul is bontakoznak ki, aminők a saját legmélyebb és legigazibb természetükben. De hogy a katolikus tömegek, országok, vezérek, tudósok, papok, püspökök, politikusok, annyi rossz tapasztalás, annyi katasztrofális megszegyenülés, megraboltatás, pellengérre állítása után sem találják meg a tervszerű védekezés útjait, hogy a 350 milliós világkatolicizmus oly sokszorosan gyengébbnek bizonyul a nyilvános életben, mint a talán 15 milliós világzsídóság, ez oly kínos talány, amelynek megoldását bajosan találhatjuk meg, ha nem vesszük tekintetbe a saját súlyos mulasztásainkat is.

Mik ezek a mulasztások? Nem tartozik ránk s nem tartozik egy napilap keretébe, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzunk. Csak egyetlenegyet említsünk. A sajtót. A katolikusok zöme, sokszor magas állású s egyéb-

ként képzett katolikusok nagy tömege is, sokszor bizony még papok és szerzetesek is, érthetetlen értelmetlenséggel nézik a sajtó világnézeti harcát és játékát. Nem fontos nekik, hogy a sajtó, a tömeggondolkodás legfőbb irányítója Istennek szolgál-e, vagy Béliálnak, Sztalinéknak-e, vagy a Rendnek. A kereszténységnek, a katolicizmus igazainak-e, avagy a tíz-, húsz-, ötven-, avagy százszázalékos felforgatóknak. Nekik a tárca stílusa, az ujság szellemeskedése a fontos, nem az iránya. S nekik egyáltalán nem a sajtó a fontos. Fontos az utolsó falusi iskola, a csutkafalvai Római Katolikus Gurigázókör, a helybeli takarékpénztár s egyéb szép és jeles dolgok, de nem fontos a sajtó. Minden kell, de sajtó nem kell. Ha van, van; ha nincs, nincs. Aquinói Szent Tamás idején sem volt sajtó, mégis fennmaradt az Anyaszentegyház.

Spanyolországban is igen gyengén állt a katolikus sajtó hosszú évtizedeken át, holott tele volt az ország pappal s templommal, míg végre egy bátor s elszánt világi fiatalember, Herrera, magánkezdeményezéssel meg nem teremtette az El Debatét, sajnos, úgylátszik, későn. Talán akkor sem részesült abban a támogatásban, mint kellett volna. A professzorok tovább filozofáltak, a papok tovább miséztek s prédikáltak, a katolikus világiak tovább vitatkoztak, de úgylátszik, az Úristen nem volt hajlandó csodát művelni azok kedvéért, akik az emberi okosság eszközeit vonakodtak a lelki értékek védelmébe állítani.

Ma a jezsuiták mennek. Holnap majd menni fognak a püspökök s a papok. Ez már mindig így szokott lenni. Nálunk is a megyesi gyűlés előbb a jezsuitákat tiltotta ki Erdélyből, aztán kitiltotta az erdélyi püspököt. Mexikóban is ez volt a folyamat. S a papok után a templomokra kerül a sor, azokat zárják be és gyujtják fel, vagy alakítják át mozivá.

Mi akarjuk így; nem panaszkodhatunk, ha be is következik, amit akartunk. Amit meg nem akadályoztunk...

Megjegyzés.

Az örök pápaság.

- Az örök pápaság*, megjelent a Magyar Kultúra 1935. (XXI.) évf. II. kötetének 1—8. lapjain. Később a „Róma lelke” c. könyvében, mely 1935 karácsonyán jelent meg Pázmány Péter irod. Társaság kiadásában (Budapest, 1936. jelzéssel) 216 lapon. E tanulmánya e kötetnek 202—216. lapjain jelent meg.
- Lehet-e szeretni a katolicizmust?* a Magyar Kultúra 1932. (XIX.) évf. I. kötetének 241—248., 289—297. lapjairól közölve.
- Legyünk büszkék a katolikus névre*, megjelent a Mária-Kongregáció c. hitbuzgalmi folyóirat 1921. (XV.) évf. februári számában.
- A katolicizmus a világkultúra fő tényezője*, megjelent a Nemzeti Ujság c. keresztény politikai napilap 1926 július 9-iki számában.
- Miért vagyok római katolikus?* megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke c. kalocsai hitbuzgalmi folyóirat 1909. (XLIII.) évf. 356—359. lapjain és ugyanennek a folyóiratnak 1910. (XLIV.) évf. 19—23. lapjain „B. B.” jelzéssel.
- Krisztus és az Egyház*, a „Világosság felé, apológiai füzetek” 7. számaként jelent meg a Magyar Kultúra kiadásában 1916-ban kis alakban 32 lapon.
- Miért központja az Egyháznak a pápaság?* megjelent a Magyar Kultúra 1939. (XXV.) évf. I. kötetének 141—143. lapjain. Külön időszerűséget adott e tanulmány megjelenésének, hogy XI. Pius pápa halála és Eugenio Pacelli bíborosnak XII. Pius pápává való megválasztásakor készült, ez utóbbi tudvalevőleg az egész kultúrvilág örömujjongása közt foglalta el Szent Péter trónját s főleg nálunk keltett örömet ez.
- Protestánsok a pápaságról*, megjelent a Magyar Kultúra 1922. (IX.) évf. 129—139. lapjain kivédhetetlen válaszul a hazai protestantizmus éles pápaellenes támadásaira. E tanulmányát P. Bangha szinte egyetlen lendülettel írta meg, ennek hatásaként a felekezeti polémia hosszú évekig hallgatott e tárgyról.

Másfélezer év előtt, a Magyar Kultúra 1931. (XVIII.) évf. II. kötetének 1—4. lapjairól közölve.

Egy pápajelölt a XV. században, megjelent a Magyar Kultúra 1936. (XXII.) évf. I. kötetének 72—74. lapjain.

Fény és árny a pápák történetéből, megjelent a Magyar Kultúra 1926. (XIII.) évf. 207—211. lapjain.

Pastor pápatörténetének újabb kötetel, a Magyar Kultúra 1927. (XIV.) évf. 724—727. lapjairól közölve, ahol „B. B.” jelzéssel jelent meg.

Borgiák bűnei, megjelent a Nemzeti Ujság c. politikai napilap 1933 február 18-iki (XV. évf. 40.) számának 1—2. oldalán vezércikként.

Ki volt XI. Ince pápa? megjelent a Magyar Kultúra 1937. (XXIII.) évf. I. kötetének 45—48. lapjain.

A törökverő háború lelke: XI. Ince pápa, megjelent „XI. Ince pápa emléke” c. ünnepi füzet 15—18. lapjain, melyet az Actio Catholica Orsz. Elnöksége adott ki (Budapest, 1936). E füzetet Szekfű Gyulával és Bíró Bertalannal együtt készítette P. Bangha s az ebből nyert tiszta jövedelem szolgált egyik pénzalapjául ama szobornak, amelyet Budán az akkor elnevezett XI. Ince pápa-téren állítottak fel 1936 nyarán, Budavár visszafoglalásának 250. évfordulójára.

XI. Ince pápa és a jelenkor, megjelent a Magyar Kultúra 1936. (XXXIII.) évf. II. kötetének 323—325. lapjain.

„Névtelenül” akarnak-e szobrot állítani XI. Ince pápának? megjelent a Nemzeti Ujság c. politikai napilap 1936. (XVIII. évf.) július 28-iki számának 4. oldalán.

X. Pius, a Magyar Kultúra 1914. (II.) évf. II. kötetének 1—2. lapjairól közölve. E szentéletű pápa ugyanis közvetlenül az első világháború kitörése előtt halt meg és P. Bangha mindjárt a háború kitörésének napján írta meg e mélyenszántó tanulmányát.

Hat éve Szent Péter székén, megjelent az Új Nemzedék c. politikai napilap február 12-iki számának 6. oldalán XI. Pius pápa megkoronáztatásának évfordulóján.

A szociális pápa, elhangzott mint „Beszéd a pápa koronázásának évfordulóján” s ilyen címmel közölte a Nemzeti Ujság 1934 február 13-iki száma.

A szabad pápa, a Nemzeti Ujság 1929 február 10-iki (XI. évf. 34.) számának vezércikként jelent meg abból az alkalmából, hogy a Szentsek és az olasz állam közt létrejött a lateráni szerződés.

- A Szentiszék és az olasz állam kiegyezése*, megjelent a Magyar Kultúra 1929. (XVI.) évf. I. kötetének 153—157. lapjain.
- A lateráni egyezmény után*, megjelent a Magyar Kultúra 1929. (XVI.) évf. I. kötetének 367—368. lapjain „r” jelzéssel.
- Szabad a pápa!* megjelent a Mária-Kongregáció 1929. (XXII.) évf. 119. lapján.
- A római szózat*, megjelent a Nemzeti Ujság 1931. januári 11-iki (XIII. évf. 8.) számának vezércikkéeként.
- A pápa aranymiséje*, megjelent a Magyar Kultúra 1929. (XVI.) évf. II. kötetének 542—544. lapjain.
- A Béke Angyala Szent Péter trónján és a sajtó*, megjelent a Sajtószemle 1939. (XIII.) évf. 1. számának vezércikkéeként.
- Miért olasz mindig a pápa?* megjelent a Magyar Kultúra 1928. (XV.) évf. II. kötetének 182—183. lapjain „B. B.” jelzéssel.

Levelek az Egyházzól.

- A „magam vallása”*, megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke c. kalocsai hitbuzgalmi folyóirat 1907. (XLI.) évf. 349—351. lapjain.
- A papok*, megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke 1908. (XLII.) évf. 15—22. lapjain B. B. jelzéssel.
- A fordulóponton*, megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke 1908. évf. 50—52. B. B. jelzéssel, és 68—71. lapjain teljes névvel.
- Krisztus Egyháza és a lelekezetek*, megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke 1908. évf. 166—169. lapjain B. B. jelzéssel.
- Melyik a Krisztus igazi Egyháza?* megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke 1908. évf. 201—208. lapjain.
- Hol van az igazi Egyház?* megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke 1908. évf. 255—258., 277—280. lapjain B. B. jelzéssel.
- Mikép terjedt el a protestantizmus?* megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke 1908. évf. 308—311., 342—346. lapjain és 1909. (XLIII.) évf. 5—7., 37—40. lapjain B. B. jelzéssel.
- Az egyházak terjedése manapság*, megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke 1909. évf. 70—73., 109—114., 140—142. lapjain B. B. jelzéssel.
- A fejlődés és az Egyház*, megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke, 1909. évf. 180—183., 209—212., 243—247. lapjain B. B. jelzéssel.

A hitélet és az egyházak, megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke 1909. évf. 260—265., 283—286. lapjain B. B. jelzéssel.

„Hogy mindnyájan egyek legyenek...”, megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke 1909. évf. 315—318. lapjain B. B. jelzéssel.

Távol a szülői háztól, megjelent a Jézus szentséges Szívének Hírnöke 1910. (XLIV.) évf. 20—21. lapjain.

Az Egyház történetéből.

Az újkori szobadgondolat diadalútja, megjelent a Magyar Kultúra 1933. (XX.) évf. II. kötetének 81—89., 161—167. lapjain és 1934. (XXI.) évf. I. kötetének 1—54. lapjain.

Egy „katolikus” eretnokség, megjelent a Magyar Kultúra 1935. (XXII.) évfolyam I. kötetének 193—201., 244—252., 293—297. lapjain.

Egyháztörténelmi mesterművek, megjelent a Magyar Kultúra 1931. (XVIII.) évf. I. kötetének 517—523. lapjain „Két egyháztörténelmi mestermű” címen „Incze István” álnéven és 1931. (XVIII.) évf. II. kötetének 59—61. lapjain „A Kirsch-féle új egyháztörténelem” címen szintén „Incze István” álnéven.

Egyházgyalázó történetírás, megjelent a Magyar Kultúra 1922. (IX.) évf. 242—243. lapjain, mint könyvbírálat.

Az Egyház belső gátlásai, a címnélküli kéziratból először közölve.

Társadalmi problémák a nemzetközi katolicizmusban, a Szociális Missziótársulat Országos Szervezetének díszgyűlésén 1926 októberében elhangzott beszéd.

A láthatatlan egység birodalma, megjelent a Mária Kongregáció 1936. (XXXX.) évf. 3. (novemberi) számának 4—5. lapjain. P. Banghának ez az utolsó cikke, amelyet kedvenc folyóiratába, a „Mária Kongregáció”-ba írt.

A katolicizmus üldözése.

Miért üldözik épp a katolikus vallást?, megjelent a Magyar Kultúra 1913. (I.) évf. 492—495. lapjain.

A spanyol egyházrablás, megjelent a Magyar Kultúra 1931. (XVIII.) évf. II. kötetének 334. lapján I. I. jelzéssel.

Hétezer meggyilkolt pap, megjelent a Nemzeti Ujság 1937 július 20-iki száma 10. oldalán.

A logoly király, megjelent az Alkotmány című napilap 1904 szeptember 20-iki számában „Gondolatok szeptember 20-án” alcímmel, mint az Alkotmány eredeti tárcája.

Radikális próbálkozások, megjelent az Új Nemzedék című budapesti keresztény politikai napilap 1927 augusztus 18-iki számában név nélkül.

Mexikói posta, megjelent a Nemzeti Ujság 1928 május 19-iki számának 10. oldalán „egy katolikus olvasó” címmel.

A mexikói posta, megjelent a Nemzeti Ujság 1928 május 22-iki számának 26. oldalán „Válasz Hegedűs Lórántnak” alcímmel, név nélkül.

Callest pörbe fogják? „A legújabb mexikói események” alcímmel megjelent a Magyar Kultúra 1928. (XV.) évf. II. kötetének 195—200. lapjain I. I. jelzéssel.

A spanyol vallásüldözés, megjelent a Nemzeti Ujság 1932 január 31-iki (XIV. évf. 25.) számának vezércikként.

Dr. Bíró Bertalan.

TARTALOMJEGYZÉK.

Az örök pápaság.

Oldal

Az örök pápaság. — Lehet-e szeretni a katolicizmust? — Legyünk büszkék a katolikus névre! — A katolicizmus a világkultúra fő tényezője. — Miért vagyok római katolikus? — Krisztus és az Egyház. — Miért középpontja az Egyháznak a pápaság? — Protestánsok a pápaságról. — Másfél-ezer év előtt... — Egy pápajelölt a XV. században. — Fény és árny a pápák történetéből. — Pastor pápatörténete. — Borgiák bűnei... — Ki volt XI. Ince pápa? — A törökverő háború lelke: XI. Ince pápa. — XI. Ince pápa és a jelenkor. — Névtelenül akarnak-e szobrot állítani stb. — X. Pius. — Hat éve Szent Péter székén. — A szociális pápa. — A szabad pápa. — A Szentszék és az olasz állam. — A lateráni egyezmény után. — Szabad a pápa! — A római szózat. — A pápa aranymiséje. — A békeangyala Szent Péter trónján. — Miért olasz mindig a pápa?	1—196
--	-------

Levelek az Egyházzól.

A „magam vallása”. — A papok. — A fordulóponthon. — Krisztus Egyháza és a felekezetek. — Melyik a Krisztus igazi Egyháza? — Hol van az igazi Egyház? — Mikép terjedt el a protestantizmus? — Az egyházak terjedése manapság. — A fejlődés és az Egyház. — A hitélet és az egyházak. — „Hogy mindnyájan egyek legyenek...” — Távol a szülői háztól	197—269
---	---------

Az Egyház történetéből.

Az újkori szabadgondolat diadalútja. — Egy „katolikus” eretnokség. — Egyháztörténelmi mesetermüvek. — Egyházgyalázó történetírás. — A Szentév mérlege. — Az Egyház belső gátlásai. — Társadalmi problémák a nemzetközi katolicizmusban. — A láthatatlan egység birodalma..... 270—404

A katolicizmus üldözése.

Miért üldözik épp a katolikus vallást? — A spanyol egyházrablás. — Hétezer meggyilkolt pap. — A fogoly király. — Radikális próbálkozások. — Mexikói posta. — A mexikói posta. — Callest pörbe fogják? — A spanyol vallásüldözés 405—442

Megjegyzés 443—447

Tartalomjegyzék 448—449

Az összes köteteket összefoglaló tárgymutató a legutolsó kötet végén található.

